संगीतरत्नाकर

प्रथमः स्वरगताध्यायः

तत्रादिमं पदार्थसंग्रहाख्यं प्रकरणम्

ब्रह्मग्रन्थिजमारुतानुगतिना चित्तेन हृत्पङ्कजे
सूरीणामनु रञ्जकः श्रुतिपदं योऽयं स्वयं राजते ।
यस्माद् ग्रामविभागवर्णरचनाऽलङ्कारजातिक्रमो
वन्दे नादतनुं तमुद्धुरजगद्गीतं मुदे शङ्करम् १
अस्ति स्वस्तिगृहं वंशः श्रीमत्काश्मीरसंभवः ।
ऋषेर्वृषगणाज्जातः कीर्त्तिक्षालितदिङ्मुखः २
यज्वभिर्धर्मधीधुर्यैर्वेदसागरपारगैः ।
यो द्विजेन्द्रैरलञ्चक्रे ब्रह्मभिर्भूगतैरिव ३
तत्राभूद्भास्करप्रख्यो भास्करस्तेजसां निधिः ।
अलङ्कर्तुं दक्षिणाशां यश्चक्रे दक्षिणाऽयनम् ४
तस्याभूत्तनयः प्रभूतविनयः श्रीसोढलः प्रौढधी-
र्येन श्रीकरणप्रवृद्धविभवं भूवल्लभं भिल्लमम् ।
आराध्याखिललोकशोकशमनीकीर्त्तिः समासादिता
जैत्रे जैत्रपदं न्यधायि महती श्रीसिङ्घणे श्रीरपि ५
एकः क्ष्मावलये क्षितीश्वरमिलन्मौलीन्द्रनीलावलि-
प्रोदञ्चद्द्युतिचित्रिताङ्घ्रिनखरश्रेणिर्नृपालाग्रणीः ।
श्रीमत्सिङ्घणदेव एव विजयी यस्य प्रतापानलो
विश्वव्याप्यपि दन्दहीति हृदयान्येव द्विषामुद्धुरः ६
तं प्रसाद्य सुधीधुर्यो गुणिनं गुणरागिणम् ।
गुणग्रामेण यो विप्रानुपकारैरतीतृपत् ७
ददौ न किं न किं जज्ञौ न दधौ कां च सम्पदम् ।
कं धर्मं विदधौ नैष न बभौ कैर्गुणैरयम् ८
तस्माद्दुग्धाम्बुधेर्जातः शार्ङ्गदेवः सुधाकरः ।
उपर्युपरि सर्वान्यः सुदौदार्यस्फुरत्करः ९
कृतगुरुपदसेवः प्रीणिताशेषदेवः
कलितसकलशास्त्रः पूजिताशेषपात्रः ।

जगति विततकीर्त्तिर्मन्मथोदारमूर्तिः
प्रचुरतरविवेकः शार्ङ्गदेवोऽयमेकः १०
नानास्थानेषु संभ्रान्ता परिश्रान्ता सरस्वती ।
सहवासप्रिया शश्वद्विश्राम्यति तदालये ११
स विनोदैकरसिको भाग्यवैदग्ध्यभाजनम् ।
धनदानेन विप्राणामार्तिं संहृत्य शाश्वतीम् १२
जिज्ञासूनां च विद्याभिर्गदार्तानां रसायनैः ।
अधुनाऽखिललोकानां तापत्रयजिहीर्षया १३
शाश्वताय च धर्माय कीर्त्त्यै निःश्रेयसाप्तये ।
आविष्करोति संगीतरत्नाकरमुदारधीः १४
सदाशिवः शिवा ब्रह्मा भरतः कश्यपो मुनिः ।
मतङ्गो याष्टिको दुर्गाशक्तिः शार्दूलकोहलौ १५
विशाखिलो दत्तिलश्च कम्बलोऽश्वतस्तथा ।
वायुर्विश्वावसू रम्भाऽर्जुनो नारदतुम्बुरू १६
आञ्जनेयो मातृगुप्तो रावणो नन्दिकेश्वरः ।
स्वातिर्गणो बिन्दुराजः क्षेत्रराजश्च राहुलः १७
रुद्रटो नान्यभूपालो भोजभूवल्लभस्तथा ।
परमर्दी च सोमेशो जगदेकमहीपतिः १८
व्याख्यातारो भारतीये लोल्लटोद्भटशङ्ककाः ।
भट्टाभिनवगुप्तश्च श्रीमत्कीर्त्तिधरः परः १९
अन्ये च बहवः पूर्वे ये संगीतविशारदाः ।
अगाधबोधमन्थेन तेषां मतपयोनिधिम् २०
निर्मथ्य श्रीशार्ङ्गदेवः सारोद्धारमिमं व्यधात् ।
गीतं वाद्यं तथा नृत्तं त्रयं संगीतमुच्यते २१
मार्गो देशीति तद् द्वेधा तत्र मार्गः स उच्यते ।
यो मार्गितो विरिञ्च्याद्यैः प्रयुक्तो भरतादिभिः २२
देवस्य पुरतः शंभोर्नियताभ्युदयप्रदः ।
देशे देशे जनानां यद्रुच्या हृदयरञ्जकम् २३
गीतं च वादनं नृत्तं तद्देशीत्यभिधीयते ।

नृत्तं वाद्यानुगं प्रोक्तं वाद्यं गीतानुवर्ति च २४
अतो गीतं प्रधानत्वादत्रादावभिधीयते ।
सामवेदादिदं गीतं संजग्राह पितामहः २५
गीतेन प्रीयते देवः सर्वज्ञः पार्वतीपतिः ।
गोपीपतिरनन्तोऽपि वंशध्वनिवशं गतः २६
सामगीतिरतो ब्रह्मा वीणाऽऽसक्ता सरस्वती ।
किमन्ये यक्षगन्धर्वदेवदानवमानवाः २७
अज्ञातविषयास्वादो बालः पर्यङ्किकागतः ।
रुदन्गीतामृतं पीत्वा हर्षोत्कर्षं प्रपद्यते २८
वनेचरस्तृणाहारश्चित्रं मृगशिशुः पशुः ।
लुब्धो लुब्धकसङ्गीते गीते यच्छति जीवितम् २९
तस्य गीतस्य माहाऽऽत्म्यं के प्रशंसितुमीशते ।
धर्मार्थकाममोक्षाणामिदमेवैकसाधनम् ३०
तत्र स्वरगताध्याये प्रथमे प्रतिपाद्यते ।
शरीरं नादसंभूतिः स्थानानि श्रुतयस्तथा ३१
ततः शुद्धाः स्वराः सप्त विकृता द्वादशाप्यमी ।
कुलानि जातयो वर्णा द्वीपान्यार्षं च दैवतम् ३२
छन्दांसि विनियोगाश्च स्वराणां श्रुतिजातयः ।
ग्रामाश्च मूर्छनास्तानाः शुद्धाः कूटाश्च संख्यया ३३
प्रस्तारः खण्डमेरुश्च नष्टोद्दिष्टप्रबोधकः ।
स्वरसाधारणं जातिसाधारणमतः परम् ३४
काकल्यन्तरयोः सम्यक्प्रयोगो वर्णलक्षणम् ।
त्रिषष्टिरप्यलङ्कारास्त्रयोदशविधं ततः ३५
जातिलक्ष्म ग्रहांशादि कपालानि च कम्बलम् ।
नानाविधा गीतयश्चेत्येतावान्वस्तुसंग्रहः ३६
अथ रागविवेकाख्येऽध्याये वक्ष्यामहे क्रमात् ।
ग्रामरागांश्चोपरागान्रागान्भाषा विभाषिकाः ३७
ततोऽप्यन्तरभाषाश्च रागाङ्गाण्यखिलान्यपि ।
भाषाऽङ्गाण्यप्युपाङ्गानि क्रियाङ्गाणि च तत्त्वतः ३८

ततः प्रकीर्णकाध्याये तृतीये कथयिष्यते ।
वागेयकारो गान्धर्वः स्वरादिर्गायनस्तथा ३९
गायनी गुणदोषाश्च तयोः शब्दभिदास्तथा ।
गुणदोषाश्च शब्दस्य शारीरं तद्गुणास्तथा ४०
तद्दोषा गमकः स्थाया आलप्तिर्वृन्दलक्षणम् ।
ततः प्रबन्धाध्याये तु धातवोऽङ्गानि जातयः ४१
प्रबन्धानां द्विधा सूडः शुद्धश्छायालगस्तथा ।
आलिक्रमप्रबन्धाश्च सूडस्था आलिसंश्रयाः ४२
विप्रकीर्णास्ततश्छायालगसूडसमाश्रिताः ।
गीतस्था गुणदोषाश्च वक्ष्यन्ते शार्ङ्गसूरिणा ४३
तालाध्याये पञ्चमे तु मार्गतालाः कलास्तथा ।
पाता मार्गाश्च चत्वारस्तथा मार्गकलाऽष्टकम् ४४
गुरुलघ्वादिमानं चैककलत्वादयो भिदाः ।
पादभागास्तथा मात्रास्ताले पातकलाविधिः ४५
अङ्गुलीनां च नियमो भेदा युग्मादयस्तथा ।
परिवर्तो लयास्तेषां यतयो गीतकानि च ४६
छन्दकादीनि गीतानि तालाङ्गनिचयस्तथा ।
गीताङ्गानि च वक्ष्यन्ते देशीतालाश्च तत्त्वतः ४७
निःशङ्कशार्ङ्गदेवेन तालानां प्रत्ययास्तथा ।
षष्ठे नानाविधं वाद्यमध्याये कथयिष्यते ४८
सप्तमे नर्तनं नानारसभावाः क्रमेण च ।

इति प्रथमे स्वराध्याये पदार्थसंग्रहाख्यमादिमं प्रकरणम् १

अथ द्वितीयं पिण्डोत्पत्तिप्रकरणम् ।

गीतं नादात्मकं वाद्यं नादव्यक्त्या प्रशस्यते ।
तद्द्वयानुगतं नृत्तं नादाधीनमतस्त्रयम् १
नादेन व्यज्यते वर्णः पदं वर्णात्पदाद्वचः ।
वचसो व्यवहारोऽयं नादाधीनमतो जगत् २
आहतोऽनाहतश्चेति द्विधा नादो निगद्यते ।

सोऽयं प्रकाशते पिण्डे तस्मात्पिण्डोऽभिधीयते ३
अस्ति ब्रह्म चिदानन्दं स्वयंज्योतिर्निरञ्जनम् ।
ईश्वरं लिङ्गमित्युक्तमद्वितीयमजं विभुः ४
निर्विकारं निराकारं सर्वेश्वरमनश्वरम् ।
सर्वशक्ति च सर्वज्ञम्
तदंशा जीवसंज्ञकाः ५
अनाद्यविद्योपहिता यथाऽग्नेर्विस्फुलिङ्गकाः ।
दार्वाद्युपाधिसंभिन्नास्ते कर्मभिरनादिभिः ६
सुखदुःखप्रदैः पुण्यपापरूपैर्नियन्त्रिताः ।
तत्तज्जातियुतं देहमायुर्भोगं च कर्मजम् ७
प्रतिजन्म प्रपद्यन्ते
तेषामस्त्यपरं पुनः ।
सूक्ष्मं लिङ्गशरीरम् तदामोक्षादक्षयं मतम् ८
सूक्ष्मभूतेन्द्रियप्राणावस्थात्मकमिदं विदुः ।
जीवानामुपभोगाय जगदेतत्सृजत्यजः ९
स आत्मा परमात्मा च विश्रान्त्यै संहरत्यथ ।
तदेतत्सृष्टिसंहारं प्रवाहानादि संमतम् १०
ते जीवा नात्मनो भिन्ना भिन्नं वा नात्मनो जगत् ।
शक्त्या सृजन्नभिन्नोऽसौ सुवर्णं कुण्डलादिव ११
सृजत्यविद्ययेत्यन्ये यथा रज्जुर्भुजङ्गमम् ।
आत्मनः पूर्वमाकाशस्ततो वायुस्ततोऽनलः १२
अनलाज्जलमेतस्मात्पृथिवी समजायत ।
महाभूतान्यमून्येषा विराजो ब्रह्मणस्तनुः १३
ब्रह्म ब्रह्माणमसृजत्तस्मै वेदान्प्रदाय च ।
भौतिकं वेदशब्देभ्यः सर्जयामास तेन तत् १४
तदाज्ञयासृजद् ब्रह्मा मनसैव प्रजापतीन् ।
तेभ्यस्तु रैतसी सृष्टिः शरीराणां निरूप्यते १५
स्वेदोद्भेदजराय्वण्डहेतुभेदाच्चतुर्विधम् ।
देहं यूकादिनः स्वेदादुद्भेदात्तु लतादिनः १६

जरायोर्मानुषादीनामण्डात्तु विहगादिनः ।
तत्र नादोपयोगित्वान्मानुषं देहमुच्यते १७
क्षेत्रज्ञः स्थित आकाश आकाशाद्वायुमागतः ।
वायोर्धूमं ततश्चाभ्रमभ्रान्मेघेऽवतिष्ठते १८
आहुत्याप्यायितो ग्रस्तरसो ग्रीष्मे च भानुभिः ।
भानुर्मेघे धनरसं निधत्ते तं वलाहकः १९
यदा वर्षति वर्षेण सह जीवस्तदा भुवः ।
वनस्पत्योषधीर्जाताः संक्रामत्यविलक्षितः २०
ताभ्योऽन्नं जातमन्नं तत्पुरुषैः शुक्लतां गतम् ।
शुद्धार्तवाया योषाया निषिक्तं स्मरमन्दिरे २१
सहार्तवेन शुद्धं चेद्गर्भाशयगतं भवेत् ।
जीवकर्मप्रेरितं तद् गर्भमारभते तदा २२
द्रवत्वं प्रथमे मासि कललाख्यं प्रजायते ।
द्वितीये तु घनः पिण्डः पेशीषद्घनमर्बुदम् २३
पुंस्त्रीनपुंसकानां स्युः प्रागवस्थाः क्रमादिमाः ।
तृतीये त्वङ्कुराः पञ्च कराङ्घ्रिशिरसो मताः २४
अङ्गप्रत्यङ्गभागाश्च सूक्ष्माः स्युर्युगपत्तदा ।
विहाय श्मश्रुदन्तादीञ्जन्मानन्तरसंभवान् २५
एषा प्रकृतिरन्या तु विकृतिः संमता सताम् ।
चतुर्थे व्यक्तता तेषां भावानामपि जायते २६
पुंसां शौर्यादयो भावा भीरुत्वाद्यास्तु योषिताम् ।
नपुंसकानां संकीर्णा भवन्तीति प्रचक्षते २७
मातृजं चास्य हृदयं विषयानभिकाङ्क्षति ।
अतो मातुर्मनोऽभीष्टं कुर्याद्गर्भसमृद्धये २८
तां च द्विहृदयां नारीमाहुर्दौहृविनीं बुधाः ।
अदानाद्दोहदानां स्युर्गर्भस्य व्यङ्गतादयः २९
मातुर्यद्विषयालाभस्तदार्तो जायते सुतः ।
गर्भः स्यादर्थवान्भोगी दोहदाद्राजदर्शने ३०
अलङ्कारेषु ललितो धर्मिष्ठस्तापसाश्रमे ।

देवतादर्शने भक्तो हिंस्रो भुजगदर्शने ३१
गोधाशने तु निद्रालुर्बली गोमांसभक्षणे ।
माहिषे शुकरक्ताक्षं लोमशं सूयते सुतम् ३२
प्रबुद्धं पञ्चमे चित्तं मांसशोणितपुष्टता ।
षष्ठेऽस्थिस्नायुनखरकेशरोमविविक्तता ३३
बलवर्णौ चोपचितौ सप्तमे त्वङ्गपूर्णता ।
पाल्यन्तरितहस्ताभ्यां श्रोत्ररन्ध्रे पिधाय सः ३४
उद्विग्नो गर्भसंवासादास्ते गर्भाशयान्वितः ।
स्मरन्पूर्वानुभूताः स नानाजातीश्च यातनाः ३५
मोक्षोपायमभिध्यायन्वर्ततेऽभ्यासतत्परः ।
अष्टमे त्वक्स्मृती स्यातामोजश्चैतच्च हृद्भवम् ३६
शुद्धमापीतरक्तं च निमित्तं जीविते मतम् ।
पुनरम्बां पुनर्गर्भं चञ्चलं तत्प्रधावति ३७
अतो जातोऽष्टमे मासि न जीवत्योजसोज्झितः ।
किंचित्कालमवस्थानं संस्कारात्खण्डिताङ्गवत् ३८
समयः प्रसवस्य स्यान्मासेषु नवमादिषु ।
मातू रसवहां नाडीमनुबद्धा पराऽभिधा ३९
नाभिस्थनाडी गर्भस्य मात्राहाररसावहा ।
कृताञ्जलिर्ललाटेऽसौ मातृपृष्ठमभि स्थितः ४०
अध्यास्ते संकुचद्गात्रो गर्भे दक्षिणपार्श्वगः ।
वामपार्श्वस्थिता नारी क्लीबं मध्यस्थितं मतम् ४१
क्रियतेऽधःशिराः सूतिमारुतैः प्रबलैस्ततः ।
निःसार्यते रुजद्गात्रो यन्त्रच्छिद्रेण बालकः ४२
जातमात्रस्य तस्याथ प्रवृत्तिः स्तन्यगोचरा ।
प्राग्जन्मबोधसंस्काराविति जीवस्य नित्यता ४३
भावाः स्युः षड्विधास्तस्य मातृजाः पितृजास्तथा ।
रसजा आत्मजाः सत्त्वसंभवाः सात्म्यजास्तथा ४४
मृदवः शोणितं मेदो मज्जा प्लीहा यकृद् गुदम् ।
हृन्नाभीत्येवमाद्यास्तु भावा मातृभवा मताः ४५

श्मश्रुलोमकचाः स्नायुसिराधमनयो नखाः ।
दशनाः शुक्लमित्याद्याः स्थिराः पितृसमुद्भवाः ४६
शरीरोपचयो वर्णो वृद्धिः सुप्तिर्बलं स्थितिः ।
अलोलुपत्वमुत्साह इत्यादीन्रसजान्विदुः ४७
इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं धर्माधर्मौ च भावना ।
प्रयत्नो ज्ञानमायुश्चेन्द्रियाणीत्यात्मजा मताः ४८
ज्ञानेन्द्रियाणि श्रवणं स्पर्शनं दर्शनं तथा ।
रसनं घ्राणमित्याहुः पञ्च तेषां तु गोचराः ४९
शब्दः स्पर्शस्तथा रूपं रसो गन्ध इति क्रमात् ।
वाक्कराङ्घ्रिगुदोपस्थानाहुः कर्मेन्द्रियाणि तु ५०
वचनादानगमनविसर्गरतयः क्रमात् ।
क्रियास्तेषां
मनो बुद्धिरित्यन्तःकरणद्वयम् ५१
सुखं दुःखं च विषयौ विज्ञेयौ मनसः क्रिया ।
स्मृतिभ्रान्तिविकल्पाद्या धियोऽध्यवसितिर्मता ५२
ब्रह्मयोनीनीन्द्रियाणि भौतिकान्यपरे जगुः ।
सत्त्वाख्यमन्तःकरणं गुणभेदात्त्रिधा मतम् ५३
सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः सत्त्वात्तु सात्त्विकात् ।
आस्तिक्यशुद्धधर्मैकरुचिप्रभूतयो मताः ५४
सत्त्वात्तु राजसाद्भावाः कामक्रोधमदादयः ।
निद्राऽऽलस्यप्रमादार्तिवञ्चनाद्यास्तु तामसात् ५५
प्रसन्नेन्द्रियताऽऽरोग्यानालस्याद्यास्तु सात्म्यजाः ।
देहो भूतात्मकस्तस्मादादत्ते तद्गुणानिमान् ५६
शब्दं श्रोत्रं सुषिरतां वैविक्त्यं सूक्ष्मबोद्धताम् ।
बिलं च गगनाद्वायोः स्पर्शं च स्पर्शनेन्द्रियम् ५७
उत्क्षेपणमवक्षेपाकुञ्चने गमनं तथा ।
प्रसारणमितीमानि पञ्च कर्माणि रूक्षताम् ५८
प्राणापानौ तथा व्यानसमानोदानसंज्ञकान् ।
नागं कूर्मं च कृकरं देवदत्तम् धनञ्जयम् ५९

दशेति वायुविकृतीस्तथा गृह्णाति लाघवम् ।
तेषां मुख्यतमः प्राणो नाभिकन्दादधः स्थितः ६०
चरत्यास्ये नासिकयोर्नाभौ हृदयपङ्कजे ।
शब्दोच्चारणनिःश्वासोच्छ्वासकासादिकारणम् ६१
अपानस्तु गुदे मेढ्रे कटीजङ्घोदरेषु च ।
नाभिकन्दे वङ्क्षणयोरूरुजानुनि तिष्ठति ६२
अस्य मूत्रपुरीषादिविसर्गः कर्म कीर्तितः ।
व्यानोऽक्षिश्रोत्रगुल्फेषु कट्यां घ्राणे च तिष्ठति ६३
प्राणापानधृतित्यागग्रहणाद्यस्य कर्म च ।
समानो व्याप्य निखिलं शरीरं वह्निना सह ६४
द्विसप्ततिसहस्रेषु नाडीरन्ध्रेषु संचरन् ।
भुक्तपीतरसान्सम्यगानयन्देहपुष्टिकृत् ६५
उदानः पादयोरास्ते हस्तयोरङ्गसन्धिषु ।
कर्मास्य देहोन्नयनोत्क्रमणादि प्रकीर्तितम् ६६
त्वगादिधातूनाश्रित्य पञ्च नागादयः स्थिताः ।
उद्गारादि निमेषादि क्षुतप्रभृति च क्रमात् ६७
तन्द्राप्रभृति शोफादि तेषां कर्म प्रकीर्तितम् ।
अग्नेस्तु लोचनं रूपं पित्तं पाकं प्रकाशताम् ६८
अमर्षं तैक्ष्ण्यमूष्माणमोजस्तैजश्च शूरताम् ।
मेधावितां तथादत्ते जलात्तु रसनं रसम् ६९
शैत्यं स्नेहं द्रवं स्वेदं मूत्रादि मृदुतामपि ।
भूमेर्घ्राणेन्द्रियं गन्धं स्थैर्यं धैर्यं च गौरवम् ७०
श्मश्रुकेशानखं दन्तानस्थ्याद्यन्यच्च कर्कशम् ।
वातादिधातुप्रकृतिर्व्योमादिप्रकृतिस्तथा ७१
सप्तधा सात्त्विको यश्च ब्रह्मेन्द्रयमविग्रहः ।
वारुणश्चाथ कौबेर आर्षो गान्धर्वविग्रहः ७२
राजसः षड्विधो यश्च पैशाचो राक्षसस्तथा ।
आसुरः शाकुनः सार्पः प्रेतदेहस्तथा परः ७३
तामसस्त्रिविधो यश्च पशुमत्स्याङ्घ्रिपाकृतिः ।

तेषां लक्ष्माणि न ब्रूमो ग्रन्थविस्तरकातराः ७४
पिण्डस्याहुः षडङ्गानि शिरः पादौ करौ तथा ।
मध्यं चेति
अथ वक्ष्यन्ते प्रत्यङ्गान्यखिलान्यपि ७५
त्वचः सप्त कलाः सप्त स्नायुश्लेष्मजरायुभिः ।
छन्नाः कोशाग्निभिः पक्वास्ता धातूनन्तरान्तरा ७६
सीमभूताश्च धातूनां काष्ठसारोपमा मताः ।
आद्या मांसधरा मांसे सिरा धमनयस्तथा ७७
स्नायुस्त्रोतांसि रोहन्ति पङ्के पङ्कजकन्दवत् ।
असृङ्मेदः श्लेष्मशकृत्पित्तशुक्लधराः पराः ७८
त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जशुक्राणि धातवः ।
सप्त स्युस्तत्र चोक्ता त्वग्रक्तं जाठरवह्निना ७९
पक्वाद्भवेदन्नरसादेवं रक्तादिभिः परे ।
स्वस्वकोशाग्निना पक्वैर्जन्यन्ते धातवः क्रमात् ८०
रक्तश्लेष्मामपित्तानां पक्वस्य मरुतस्तथा ।
मूत्रस्य चाश्रयाः सप्त क्रमादाशयसंज्ञकाः ८१
गर्भाशयोऽष्टमः स्त्रीणां पित्तपक्वाशयान्तरे ।
प्रसन्नाभ्यां कफासृग्भ्यां हृदयं पङ्कजाकृति ८२
सुषिरं स्यादधोवक्त्रं यकृत्प्लीहान्तरस्थितम् ।
एतच्च चेतनस्थानं
तदस्मिंस्तमसावृते ८३
निमीलति स्वपित्यात्मा जागर्ति विकसत्यपि ।
द्वेधा स्वप्नसुषुप्तिभ्यां स्वापो बाह्येन्द्रियाणि चेत् ८४
लीयन्ते हृदि जागर्ति चित्तं स्वप्नस्तदोच्यते ।
मनश्चेल्लीयते प्राणे सुषुप्तिः स्यात्तदात्मनः ८५
स्वमपीतः परात्मानं स्वपित्यात्मेत्यतो मतः ।
श्रवणे नयने नासे वदनं गुदशेफसी ८६
बहिर्मलवहानि स्युर्नव स्त्रोतांसि देहिनाम् ।
स्त्रीणां त्रीण्यधिकानि स्युः स्तनयोर्द्वे भगेऽसृजः ८७

अस्थिस्नायुसिरामांसस्थानि जालानि षोडश ।
षट् कूर्चाः करयोरङ्घ्र्योः कन्धरायां च मेहने ८८
पार्श्वयोः पृष्ठवंशस्य चतस्रो मांसरज्जवः ।
सीवन्यः पञ्च शिरसि द्वे जिह्वालिङ्गयोर्मते ८९
चतुर्दशाष्टादश वा संमता अस्थिराशयः ।
अस्थ्नां शरीरे संख्या स्यात्षष्टियुक्तं शतत्रयम् ९०
वलयानि कपालानि रुचकास्तरुणानि च ।
नलकानीति तान्याहुः पञ्चधास्थीनि सूरयः ९१
त्रीण्येवास्थिशतान्यत्र धन्वन्तरिरभाषत ।
द्वे शते त्वस्थिसन्धीनां स्यातामत्र दशोत्तरे ९२
कोरकाः प्रतरास्तुन्नाः सीवन्यः स्युरुलूखलाः ।
सामुद्गा मण्डलाः शङ्खावर्ता वायसतुण्डकाः ९३
इत्यष्टधा समुद्दिष्टा मुनीन्द्रैरस्थिसन्धयः ।
पेशीस्नायुसिरासन्धिसहस्रद्वितयं मतम् ९४
नव स्नायुशतानि स्युश्चतुर्धा स्नायवो मताः ।
प्रतानवत्यः सुषिराः कण्डराः पृथुलास्तथा ९५
बन्धनैर्बहुभिर्बद्धा भूरिभारक्षमा भवेत् ।
नौरम्भसि यथा स्नायुशतबद्धा तनुस्तथा ९६
पञ्च पेशीशतान्याहुः शरीरस्थानि सूरयः ।
अधिका विंशतिः स्त्रीणां तत्र स्युः स्तनयोर्दश ९७
यौवने ताः प्रवर्धन्ते दश योनौ तु तत्र च ।
द्वे अन्तः प्रसृते बाह्ये द्वे तिस्रो गर्भमार्गगाः ९८
शङ्खनाभ्याकृतिर्योनिस्त्र्यावर्ताऽत्र तृतीयके ।
आवर्ते गर्भशय्याऽस्ति पित्तपक्वाशयान्तरे ९९
रोहिताभिधमत्स्यस्य सदृशी तत्र पेशिका ।
शुक्रार्तवप्रवेशिन्यस्तिस्त्रः प्रच्छादिका मताः १००
सिराधमनिकानां तु लक्षाणि नवविंशतिः ।
सार्धानि स्युर्नवशती षट्पञ्चाशद्युता तथा १०१
दश मूलसिरा ओजोवाहिन्यो हृदयाश्रयाः ।

द्व्यङ्गुलं चाङ्गुलदलं यवं यवदलं तथा १०२
गत्वा द्रुमदलस्येव सीवन्यः प्रतता यदा ।
भिद्यन्ते तास्तदा सप्त शतानि परिसंख्यया १०३
तासु जिह्वास्थिते द्वे द्वे वाग्रसज्ञानकारणे ।
घ्राणे गन्धवहे द्वे द्वे मेषोन्मेषकृतौ दृशोः १०४
श्रोत्रयोः शब्दवाहिन्यौ तासु द्वे शार्ङ्गिणोदिते ।
धमन्यो रसवाहिन्यश्चतुर्विंशतिरीरिताः १०५
कुल्याभिरिव केदारास्ताभिर्देहोऽभिवर्धते ।
एताः प्रतिष्ठिता नाभ्यां चक्रनाभावरा इव १०६
ऊर्ध्वं दश दशाधस्ताच्चतस्त्रस्तिर्यगायताः ।
ऊर्ध्वगा हृदयं प्राप्ताः प्रतायन्ते पृथक् त्रिधा १०७
वातं पित्तं कफं रक्तं रसं द्वे द्वे विमुञ्चतः ।
शब्दं रूपं रसं गन्धं द्वे द्वे तत्रावगच्छतः १०८
द्वे द्वे च भाषणं घोषं स्वापं बोधं च रोदनम् ।
कुर्वाते द्वे नरे शुक्लं स्तन्यं तु स्त्रवतः स्त्रियाम् १०९
अधोगता अपि त्रेधा पृथक्पक्वाशयस्थिताः ।
प्रवर्तयन्ति तत्राद्या दश वातादि पूर्ववत् ११०
अन्नं भुक्तं धमन्यौ द्वे वहतोऽम्बुसमाश्रयात् ।
तोयं मूत्रं बलं द्वे द्वे नारीणामार्तवं त्विमे १११
विमुञ्चतो द्वे स्त्रोतांसि द्वे स्थूलान्त्रान्विते शकृत् ।
स्वेदं समर्पयन्त्यष्टौ
तिरश्च्यो बहुधा मताः ११२
रोमकूपेषु सन्त्यासां मुखानि स्वेदमुक्तये ।
प्रवेशयन्ति चाभ्यङ्गलेपादिप्रभवान्रसान् ११३
जीवस्थानानि मर्माणि शतं सप्तोत्तरं विदुः ।
सार्धकोटित्रयं रोम्णां श्मश्रुकेशास्त्रिलक्षकाः ११४
स्त्रोतःसिराश्मश्रुकेशैः सह रोम्णां तु कोटयः ।
चतुःपञ्चाशदाख्याताः सप्तषष्ट्या च सार्धया ११५
लक्षाणां संहितामानं

जलादेरधुनोच्यते ।
दशाञ्जलि जलं ज्ञेयं रसस्याञ्जलयो नव ११६
रक्तस्याष्टौ पुरीषस्य सप्त स्युः श्लेष्मणस्तु षट् ।
पित्तस्य पञ्च चत्वारो मूत्रस्याञ्जलयस्त्रयः ११७
वसाया मेदसो द्वौ तु मज्ज एकोऽञ्जलिर्मतः ।
अर्धाञ्जलिः शिरोमज्ञा श्लेष्मसारो बलं तथा ११८
इति प्रत्यङ्गसंक्षेपो विस्तरस्त्विह तत्त्वतः ।
अस्मद्विरचितेऽध्यात्मविवेके वीक्ष्यतां बुधैः ११९
गुदलिङ्गान्तरे चक्रमाधाराख्यं चतुर्दलम् ।
परमः सहजस्तद्वदानन्दो वीरपूर्वकः १२०
योगानन्दश्च तत्र स्यादैशानादिवले फलम् ।
अस्ति कुण्डलिनी ब्रह्मशक्तिराधारपङ्कजे १२१
आब्रह्मरन्ध्रमृजुतां नीतेयममृतप्रदा ।
स्वाषिष्ठानं लिङ्गमूले षट्पत्रं चक्रमस्य च १२२
पूर्वादिषु दलेष्वाहुः फलान्येतान्यनुक्रमात् ।
प्रश्रयः क्रूरता गर्वनाशो मूर्च्छा ततः परम् १२३
अवज्ञा स्यादविश्वासः कामशक्तेरिदं गृहम् ।
नाभौ दशदलं चक्रं मणिपूरकसंज्ञितम् १२४
सुषुप्तिरत्र तृष्णा स्यादीर्ष्या पिशुनता तथा ।
लज्ञा भयं घृणा मोहः कषायोऽथ विषादिता १२५
क्रमात्पूर्वादिपत्रे तु स्याद्धानुभवनं च तत् ।
हृदयेऽनाहतं चक्रं शिवस्य प्रणवाकृतेः १२६
पूजास्थानं तदिच्छन्ति दलैर्द्वादशभिर्युतम् ।
लौल्यप्रणाशः प्रकटो वितर्कोऽप्यनुतापिता १२७
आशा प्रकाशश्चिन्ता च समीहा समता ततः ।
क्रमेण दम्भो वैकल्यं विवेकोऽहंकृतिस्तथा १२८
फलान्येतानि पूर्वादिदलस्थस्यात्मनो जगुः ।
कण्ठेऽस्ति भारतीस्थानं विशुद्धिः षोडशच्छदम् १२९
तत्र प्रणव उद्गीथो हुंफड् वषडथ स्वधा ।

स्वाहा नमोऽमृतं सप्त स्वराः षड्जादयो विषम् १३०
इति पूर्वादिपत्रस्थे फलान्यात्मनि षोडश ।
ललनाख्यं घण्टिकायां चक्रं द्वादशपत्रकम् १३१
मदो मानस्ततः स्नेहः शोकः स्वेदश्च लुब्धता ।
अरतिः संभ्रमश्चोर्मिः श्रद्धातोषोपरोधिताः १३२
फलानि ललनाचक्रे स्युः पूर्वादिदलेष्विति ।
भ्रूमध्ये त्रिदलं चक्रमाज्ञासंज्ञं फलानि तु १३३
आविर्भावाः सत्त्वरजस्तमसां क्रमतो मताः ।
ततोऽप्यस्ति मनश्चक्रं षड्दलं तत्फलानि तु १३४
स्वप्नो रसोपभोगश्च घ्राणं रूपोपलम्भनम् ।
स्पर्शनं शब्दबोधश्च पूर्वादिषु दलेष्विति १३५
ततोऽपि षोडशदलं सोमचक्रमितीरितम् ।
दलेषु षोडशस्वस्य कलाः षोडश संस्थिताः १३६
कृपा क्षमार्जवं धैर्यं वैराग्यं धृतिसंमदौ ।
हास्यं रोमाञ्चनिचयो ध्यानाश्रु स्थिरता ततः १३७
गाम्भीर्यमुद्यमोऽच्छत्वमौदार्यैकाग्रते क्रमात् ।
फलान्युद्यन्ति जीवस्य पूर्वादिदलगामिनः १३८
चक्रं सहस्रपत्रं तु ब्रह्मरन्ध्रे सुधाधरम् ।
तत्सुधासारधाराभिरभिवर्धयते तनुम् १३९
अनाहतदले पूर्वेऽष्टमे चैकादशे तथा ।
द्वादशे च स्थितो जीवो गीतादेः सिद्धिमृच्छति १४०
चतुर्थषष्ठदशमैर्दलैर्गीतादि नश्यति ।
विशुद्धेरष्टमादीनि दलान्यष्टौ श्रितानि तु १४१
दद्युर्गीतादिसंसिद्धिं षोडशं तद्विनाशकम् ।
दशमैकादशे पत्रे ललनायां तु सिद्धिदे १४२
नाशकं प्रथमं तुर्यं पञ्चमं च दलं विदुः ।
ब्रह्मरन्ध्रस्थितो जीवः सुधया संप्लुतो यथा १४३
तुष्टो गीतादिकार्याणि सप्रकर्षाणि साधयेत् ।
एषां शेषेषु पत्रेषु चक्रेष्वन्येषु च स्थितः १४४

जीवो गीतादिसंसिद्धिं न कदाचिदवाप्नुयात् ।
आधाराद् द्व्यङ्गुलादूर्ध्वं मेहनाद् द्व्यङ्गुलादधः १४५
एकाङ्गुलं देहमध्यं तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।
तत्रास्तेऽग्निशिखा तन्वी चक्रात्तस्मान्नवाङ्गुले १४६
देहस्य कन्दोऽस्त्युत्सेधायामाभ्यां चतुरङ्गुलः ।
ब्रह्मग्रन्थिरिति प्रोक्तं तस्य नाम पुरातनैः १४७
तन्मध्ये नाभिचक्रं तु द्वादशारमवस्थितम् ।
लूतेव तन्तुजालस्था तत्र जीवो भ्रमत्ययम् १४८
सुषुम्णया ब्रह्मरन्ध्रमारोहत्यवरोहति ।
जीवः प्राणसमारूढो रज्ज्वां कोह्लाटिको यथा १४९
सुषुम्णां परितो नाड्यः कन्दादाब्रह्मरन्ध्रतः ।
कन्दीकृत्य स्थिताः कन्दं शाखाभिस्तन्वते तनुम् १५०
ताश्च भूरितरास्तासु मुख्याः प्रोक्ताश्चतुर्दश ।
सुषुम्णेडा पिङ्गला च कुहूरथ सरस्वती १५१
गान्धारी हस्तिजिह्वा च वारुणी च यशस्विनी ।
विश्वोदरा शङ्खिनी च ततः पूषा पयस्विनी १५२
अलम्बुसेति तत्राद्यास्तिस्रो मुख्यतमा मताः ।
सुषुम्णा तिसृषु श्रेष्ठा वैष्णवी मुक्तिमार्गगा १५३
कन्दमध्ये स्थिता तस्या इडा सव्येऽथ दक्षिणे ।
पिङ्गलेडापिङ्गलयोश्चरतश्चन्द्रभास्करौ १५४
क्रमात्कालगतेर्हेतू सुषुम्णा कालशोषिणी ।
सरस्वती कुहूश्चास्ते सुषुम्णायास्तु पार्श्वयोः १५५
इडायाः पृष्ठपूर्वस्थे गान्धारीहस्तिजिह्विके ।
क्रमात्पूषायशस्विन्यौ पिङ्गलापृष्ठपूर्वयोः १५६
विश्वोदरा मध्यदेशे स्यात्कुहूहस्तिजिह्वयोः ।
मध्ये कुहूयशस्विन्योर्वारुणी सस्थिता मता १५७
पूषासरस्वतीमध्यमधिशेते पयस्विनी ।
गान्धारिकासरस्वत्योर्मध्ये वसति शङ्खिनी १५८
अलम्बुसा कन्दमध्ये

तत्रेडापिङ्गले क्रमात् ।
सव्यदक्षिणनासाऽन्तं कुहूरामेहनं पुरः १५९
सरस्वत्यूर्ध्वमाजिह्वं गान्धार्याः पृष्ठतः स्थिता ।
आवामनेत्रमासव्यपादाङ्गुष्ठं तु संस्थिता १६०
हस्तिजिह्वा सर्वगा तु वारुण्यथ यशस्विनी ।
आङ्गुष्ठाद्दक्षिणाङ्घ्रिस्था देहे विश्वोदराऽखिले १६१
शङ्खिनी सव्यकर्णान्तं पूषा त्वायाम्यनेत्रतः ।
पयस्विनी तु वितता दक्षिणश्रवणावधि १६२
अलम्बुसा पायुमूलमवष्टभ्य व्यवस्थिता ।
एवंविधे तु देहेऽस्मिन्मलसंचयसंवृते १६३
प्रसाधयन्ति धीमन्तो भुक्तिं मुक्तिमुपायतः ।
तत्र स्यात्सगुणाद्ध्यानाद्भुक्तिर्मुक्तिस्तु निर्गुणात् १६४
ध्यानमेकाग्रचित्तैकसाध्यं न सुकरं नृणाम् ।
तस्मादत्र सुखोपायं श्रीमन्नादमनाहतम् १६५
गुरूपदिष्टमार्गेण मुनयः समुपासते ।
सोऽपि रक्तिविहीनत्वान्न मनोरञ्जको नृणाम् १६६
तस्मादाहतनादस्य श्रुत्यादिद्वारतोऽखिलम् ।
गेयं वितन्वतो लोकरञ्जनं भवभञ्जनम् १६७
उत्पत्तिमभिधास्यामस्तथा श्रुत्यादिहेतुताम् ।
इति प्रथमे स्वराध्याये द्वितीयं पिण्डोत्पत्तिप्रकरणम् २
अथ तृतीयं नादस्थानश्रुतिस्वरजातिकुल-
दैवतर्षिच्छन्दोरसप्रकरणम्
चैतन्यं सर्वभूतानां विवृत्तं जगदात्मना ।
नादब्रह्म तदानन्दमद्वितीयमुपास्महे १
नादोपासनया देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
भवन्त्युपासिता नूनं यस्मादेते तदात्मकाः २
आत्मा विवक्षमाणोऽयं मनः प्रेरयते मनः ।
देहस्थं वह्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम् ३
ब्रह्मग्रन्थिस्थितः सोऽथ क्रमादूर्ध्वपथे चरन् ।

नाभिहृत्कण्ठमूर्धास्येष्वाविर्भावयति ध्वनिम् ४
नादोऽतिसूक्ष्मः सूक्ष्मश्च पुष्टोऽपुष्टश्च कृत्रिमः ।
इति पञ्चाभिधा धत्ते पञ्चस्थानस्थितः क्रमात् ५
नकारं प्राणनामानं दकारमनलं विदुः ।
जातः प्राणाग्निसंयोगात्तेन नादोऽभिधीयते ६
व्यवहारे त्वसौ त्रेधा हृदि मन्द्रोऽभिधीयते ।
कण्ठे मध्यो मूर्ध्नि तारो द्विगुणश्चोत्तरोत्तरः ७
तस्य द्वाविंशतिर्भेदाः श्रवणाच्छ्रुतयो मताः ।
हृद्यूर्ध्वनाडीसंलग्ना लाडचो द्वाविंशतिर्मताः ८
तिरश्चयस्तासु तावत्यः श्रुतयो मारुताहतेः ।
उच्चोच्चतरतायुक्ताः प्रभवन्त्युत्तरोत्तरम् ९
एवं कण्ठे तथा शीर्षे श्रुतिद्वाविंशतिर्मता ।
व्यक्तये कुर्महे तासां वीणाद्वन्द्वे निदर्शनम् १०
द्वे वीणे सदृशौ कार्ये यथा नादः समो भवेत् ।
तयोर्द्वाविंशतिस्तन्त्र्यः प्रत्येकं तासु चादिमा ११
कार्या मन्द्रतमध्वाना द्वितीयोच्चध्वनिर्मनाक् ।
स्यान्निरन्तरता श्रुत्योर्मध्ये ध्वन्यन्तराश्रुतेः १२
अधराधरतीव्रास्तास्तज्जो नादः श्रुतिर्मतः ।
वीणाद्वये स्वराः स्थाप्यास्तत्र षड्जश्चतुःश्रुतिः १३
स्थाप्यस्तन्त्र्यां तुरीयायामृषभस्त्रिश्रुतिस्ततः ।
पञ्चमीतस्तृतीयायां गान्धारो द्विश्रुतिस्ततः १४
अष्टमीतो द्वितीयायां मध्यमोऽथ चतुःश्रुतिः ।
दशमीतश्चतुर्थ्यां स्यात्पञ्चमोऽथ चतुःश्रुतिः १५
चतुर्दशीतस्तुर्यायां धैवतस्त्रिश्रुतिस्ततः ।
अष्टादश्यस्तृतीयायां निषादो द्विश्रुतिस्ततः १६
एकविंश्या द्वितीयायां वीणैकाऽत्र ध्रुवा भवेत् ।
चलवीणा द्वितीया तु तस्यां तन्त्रीस्तु सारयेत् १७
स्वोपान्त्यतन्त्रीमानेयास्तस्यां सप्त स्वरा बुधैः ।
ध्रुववीणास्वरेभ्योऽस्यां चलायां ते स्वरास्तदा १८

एकश्रुत्यपकृष्टाः स्युरेवमन्याऽपि सारणा ।
श्रुतिद्वयलयादस्यां चलवीणागतौ गनी १९
ध्रुववीणोपगतयो रिधयोर्विशतः क्रमात् ।
तृतीयस्यां सारणायां विशतः सपयो रिधौ २०
निगमेषु चतुर्थ्यां तु विशन्ति समपाः क्रमात् ।
श्रुतिद्वाविंशतावेवं सारणानां चतुष्टयात् २१
ध्रुवाश्रुतिषु लीनायामियत्ता ज्ञायते स्फुटम् ।
अतः परम् तु रक्तिध्नं न कार्यमपकर्षणम् २२
श्रुतिभ्यः स्युः स्वराः षड्जर्षभगान्धारमध्यमाः ।
पञ्चमो धैवतश्चाथ निषाद इति सप्त ते २३
तेषां संज्ञाः सरिगमपधनीत्यपरा मताः ।
श्रुत्यनन्तरभावी यः स्निग्धोऽनुरणनात्मकः २४
स्वतो रञ्जयति श्रोतृचित्तं स स्वर उच्यते ।
ननु श्रुतिश्चातुर्थ्यादिरस्त्वेवं स्वरकारणम् २५
त्र्यादीनां तत्र पूर्वासां श्रुतीनां हेतुता कथम् ।
ब्रूमस्तुर्यातृतीयादिः श्रुतिः पूर्वाऽभिकाङ्क्षया २६
निर्धार्यतेऽतः श्रुतयः पूर्वा अप्यत्र हेतवः ।
दीप्तायता च करुणा मृदुर्मध्येति जातयः २७
श्रुतीनां पञ्च तासां च स्वरेष्वेवं व्यवस्थितिः ।
दीप्तायता मृदुर्मध्या षड्जे स्यादृषभे पुनः २८
संस्थिता करुणा मध्या मृदुर्गान्धारके पुनः ।
दीप्तायते मध्यमे ते मृदुमध्ये च संस्थिते २९
मृदुर्मध्यायताख्या च करुणा पञ्चमे स्थिता ।
करुणा चायता मध्या धैवते सप्तमे पुनः ३०
दीप्ता मध्येति तासां च जातीनां ब्रूमहे भिदाः ।
तीव्रा रौद्री व्रजिकोग्रेत्युक्ता दीप्ता चतुर्विधा ३१
कुमुद्वत्यायता याऽस्याः क्रोधा चाथ प्रसारिणी ।
संदीपनी रोहिणी च भेदाः पञ्चेति कीर्तिताः ३२
दयावती तथालापिन्यथ प्रोक्ता मदन्तिका ।

त्रयस्ते करुणाभेदा मृदोर्भेदचतुष्टयम् ३३
मन्दा च रतिका प्रीतिः क्षितिर्मध्या तु षड्विधा ।
छन्दोवती रञ्जनी च मार्जनी रक्तिका तथा ३४
रम्या च क्षोभिणीत्यासामथ ब्रूमः स्वरस्थितिम् ।
तीव्राकुमुद्वतीमन्दाच्छन्दोवत्यस्तु षड्जगाः ३५
दयावती रञ्जनी च रक्तिका चर्षभे स्थिताः ।
रौद्री क्रोधा च गान्धारे वज्रिकाऽथ प्रसारिणी ३६
प्रीतिश्च मार्जनीत्येताः श्रुतयो मध्यमाश्रिताः ।
क्षिती रक्ता च संदीपन्यालापिन्यपि पञ्चमे ३७
मदन्ती रोहिणी रम्येत्येतास्तिस्रस्तु धैवते ।
उग्रा च क्षोभिणीति द्वे निषादे वसतः श्रुती ३८
ते मन्द्रमध्यताराख्यस्थानभेदात्त्रिधा मताः ।
त एव विकृतावस्था द्वादश प्रतिपादिताः ३९
च्युतोऽच्युतो द्विधा षड्जो द्विश्रुतिविकृतो भवेत् ।
साधारणे काकलीत्वे निषादस्य च दृश्यते ४०
साधारणे श्रुतिं षाड्जीमृषभः संश्रितो यदा ।
चतुःश्रुतित्वमायाति तदैको विकृतो भवेत् ४१
साधारणे त्रिश्रुतिः स्यादन्तरत्वे चतुःश्रुतिः ।
गान्धार इति तद्भेदौ द्वौ निःशङ्केन कीर्तितौ ४२
मध्यमः षड्जवद्द्वेधाऽन्तरसाधारणाश्रयात् ।
पञ्चमो मध्यमग्रामे त्रिश्रुतिः कैशिके पुनः ४३
मध्यमस्य श्रुतिं प्राप्य चतुःश्रुतिरिति द्विधा ।
धैवतो मध्यमग्रामे विकृतः स्याच्चतुःश्रुतिः ४४
कैशिके काकलीत्वे च निषादस्त्रिचतुःश्रुतिः ।
प्राप्नोति विकृतौ भेदौ द्वाविति द्वादश स्मृताः ४५
तैः शुद्धैः सप्तभिः सार्धं भवन्त्येकोनविंशतिः ।
मयूरचातकच्छागक्रौञ्चकोकिलदर्दुराः ४६
गजश्च सप्त षड्जादीन्क्रमादुच्चारयन्त्यमी ।
चतुर्विधाः स्वरा वादी संवादी च विवाद्यपि ४७

अनुवादी च वादी तु प्रयोगे बहुलः स्वरः ।
श्रुतयो द्वादशाष्टौ वा ययोरन्तरगोचराः ४८
मिथः संवादिनौ तौ स्तो निगावन्यविवादिनौ ।
रिधयोरेव वा स्यातां तौ तयोर्वा रिधावपि ४९
शेषाणामनुवादित्वं वादी राजाऽत्र गीयते ।
संवादी त्वनुसारित्वादस्यामात्योऽभिधीयते ५०
विवादी विपरीतत्वाद्धीरैरुक्तौ रिपूपमः ।
गीवणिकुलसंभूताः षड्जगान्धरमध्यमाः ।
पञ्चमः पितृवंशोत्थो रिधावृषिकुलोद्भवौ ५२
निषादोऽसुरवंशोत्थो ब्राह्मणाः समपञ्चमाः ।
रिधौ तु क्षत्रियौ ज्ञेयौ वैश्यजाती निगौ मतौ ५३
शूद्रावन्तरकाकल्यौ स्वरौ वर्णास्त्विमे क्रमात् ।
पद्माभः पिञ्जरः स्वर्णवर्णः कुन्दप्रभोऽसितः ५४
पीतः कर्वुर इत्येषां जन्मभूमीरथ ब्रुवे ।
जम्बूशाककुशक्रौञ्च शाल्मलीश्वेतनामसु ५५
द्वीपेषु पुष्करे चैते जाताः षड्जादयः क्रमात् ।
बह्निर्वेधाः शशाङ्कश्च लक्ष्मीकान्तश्च नारदः ५६
ऋषयो ददृशुः पञ्च षड्जादींस्तुम्बुरुर्धनी ।
बह्निब्रह्मसरस्वत्यः शर्वश्रीशगणेश्वराः ५७
सहस्रांशुरिति प्रोक्ताः क्रमात्षड्जादिदेवताः ।
क्रमादनुष्टुब्गायत्री त्रिष्टुप्च बृहती ततः ५८
पङ्क्तिरुष्णिक्च जगतीत्याहुश्छन्दांसि सादिषु ।
सरी वीरेऽद्भुते रौद्रे धो बीभत्से भयानके ५९
कायौ गनी तू करुणे हास्यशृङ्गारयोर्मपौ ।
इति प्रथमे स्वराध्याये तृतीयं नादस्थानश्रुतिस्वरप्रकरणम् ३
अथ चतुर्थं ग्राममूर्च्छनाक्रमतानप्रकरणम्
ग्रामः स्वरसमूहः स्यान्मूर्च्छनाऽऽदेः समाश्रयः ।
तौ द्वौ धरातले तत्र स्यात्षड्जग्राम आदिमः १
द्वितीयो मध्यमग्रामस्तयोर्लक्षणमुच्यते ।

षड्जग्रामः पञ्चमे स्वचतुर्थश्रुतिसंस्थिते २
स्वोपान्त्यश्रुतिसंस्थेऽस्मिन्मध्यमग्राम इष्यते ।
यद्वा धस्त्रिश्रुतिः षड्जे मध्यमे तु चतुःश्रुतिः ३
रिमयोः श्रुतिमेकैकां गान्धारश्चेत्समाश्रितः ।
पश्रुतिं धो निषादस्तु धश्रुतिं सश्रुतिं श्रितः ४
गान्धारग्राममाचष्ट तदा तं नारदो मुनिः ।
प्रवर्तते स्वर्गलोके ग्रामोऽसौ न महीतले ५
षड्जः प्रधानमाद्यत्वादमात्याधिक्यतस्तथा ।
ग्रामे स्यादविलोपित्वान्मध्यमस्तु पुरःसरः ६
एतत्कुलप्रसूतत्वाद् गन्धारोऽप्यग्रणीर्दिवि ।
क्रमाद् ग्रामत्रये देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ७
हेमन्तग्रीष्मवर्षासु गातव्यास्ते यथाक्रमम् ।
पूर्वाह्णकाले मध्याह्नेऽपराह्णेऽभ्युदयार्थिभिः ८
क्रमात्स्वराणां सप्तानामारोहश्चावरोहणम् ।
मूर्च्छनेत्युच्यते ग्रामद्वये ताः सप्त सप्त च ९
षड्जे तूत्तरमन्द्रादौ रजनी चोत्तरायता ।
शुद्धषड्जा मत्सरीकृदश्वक्रान्ताभिरुद्गता १०
मध्यमे स्यात्तु सौवीरी हारिणाश्वा ततः परम् ।
स्यात्कलोपनता शुद्धमध्या मार्गो च पौरवी ११
हृष्यकेति
अथ तासां तु लक्षणं प्रतिपाद्यते ।
मध्यस्थानस्थषड्जेन मूर्च्छनारभ्यतेऽग्रिमा १२
अधस्तनैनिषादाद्यैः षडन्या मूर्च्छनाः क्रमात् ।
मध्यमध्यममारभ्य सौवीरी मूर्च्छना भवेत् १३
षडन्यास्तदधोऽधःस्थस्वरानारभ्य तु क्रमात् ।
षड्जस्थानस्थितैर्न्याद्यैरजन्याद्याः परे विदुः १४
हारिणाश्वादिका गाद्यैर्मध्यमस्थानसंस्थितैः ।
षड्जादीन्मध्यमादींश्च तदूर्ध्वं सारयेत्क्रमात् १५
चतुर्धा ताः पृथक् शुद्धाह् काकलीकलितास्तथा ।

सान्तरास्तद्द्वयोपेताः षट्पञ्चाशदितीरिताः १६
श्रुतिद्वयं चेत्षड्जस्य निषादः संश्रयेत्तदा ।
स काकली मध्यमस्य गान्धारस्त्वन्तरः स्वरः १७
यस्यां यावतिथौ षड्जमध्यमौ ग्रामयोः क्रमात् ।
मूर्च्छना तावतिथ्येव सा निःशङ्केन कीर्तिता १८
प्रथमादिस्वरारम्भादेकैका सप्तधा भवेत् ।
तासूच्चार्यान्त्यस्वरांस्तान्पूर्वानुच्चारयेत्क्रमात् १९
ते क्रमास्तेषु संख्या स्याद् द्वानवत्या शतत्रयम् ।
यक्षरक्षोनारदाब्जभवनागाश्विपाशिनः २०
षड्जग्रामे मूर्च्छनानामेताः स्युर्देवताः क्रमात् ।
ब्रह्मेन्द्रवायुगन्धर्वसिद्धद्रुहिणभानवः २१
स्युरिमा मध्यमग्राममूर्च्छनादेवताः क्रमात् ।
तासामन्यानि नामानि नारदो मुनिरब्रवीत् २२
मुर्च्छनोत्तरवर्णाऽऽद्या षड्जग्रामेऽभिरुद्गता ।
अश्वक्रान्ता च सौवीरी हृष्यका चोत्तरायता २३
रजनीति समाख्याता ऋषीणां सप्त मूर्च्छनाः ।
आप्यायनी विश्वकृता चन्द्रा हेमा कपर्दिनी २४
मैत्री चान्द्रमसी पित्र्या मध्यमे मूर्च्छना इमाः ।
नन्दा विशाला सुमुखी चित्रा चित्रवती सुखा २५
आलापा चेति गान्धारग्रामे स्युः सप्त मूर्च्छनाः ।
ताश्च स्वर्गे प्रयोक्तव्या विशेषात्तेन नोदिताः २६
तानाः स्युर्मूर्च्छनाः शुद्धाः षाडवौडुवितीकृताः ।
षड्जगाः सप्त हीनाश्चेत्क्रमात्सरिपसप्तमैः २७
तदाऽष्टाविंशतिस्ताना मध्यमे सरिगोज्झिताः ।
सप्त क्रमाद्यदा तानाः स्युस्तदा त्वेकविंशतिः २८
एते चैकोनपञ्चाशदुभये षडवा मताः ।
सपाभ्यां द्विश्रुतिभ्यां च रिपाभ्यां सप्त वर्जिताः २९
षड्जग्रामे पृथक्ताना एकविंशतिरौडुवाः ।
रिधाभ्यां द्विश्रुतिभ्याम् च मध्यमग्रामगास्तु ते ३०

हीनाश्चतुर्दशैव स्युः पञ्चत्रिंशत्तु ते युताः ।
सर्वे चतुरशीतिः स्युर्मिलिताः षाडवौडुवाः ३१
असम्पूर्णाश्च सम्पूर्णा व्युत्क्रमोच्चारितस्वराः ।
मूर्च्छनाः कूटतानाः स्युः
तत्सङ्ख्यामभिदध्महे ३२
पूर्णाः पञ्च सहस्राणि चत्वारिंशद्युतानि तु ।
एकैकस्यां मूर्च्छनायां कूटतानाः सह क्रमैः ३३
षट्पञ्चाशन्मूर्च्छनास्थाः पूर्णाः कूटास्तु योजिताः ।
लक्षद्वयं सहस्राणि द्व्यशीतिर्द्वे शते तथा ३४
चत्वारिंशच्च सङ्ख्याता
अथापूर्णान्प्रचक्ष्महे ।
एकैकान्त्यान्त्यविरहाद्भेदाः षट् षट्स्वरादयः ३५
एकस्वरोऽत्र निर्भेदोऽप्युक्तो नष्टादिसिद्धये ।
क्रमा अकूटतानत्वेऽप्युक्तास्तेषूपयोगिनः ३६
स्युः षाडवानां विंशत्या सह सप्त शतानि तु ।
औडुवानां तु विंशत्या सहितं शतमिष्यते ३७
चतुःस्वराणां कूटानां चतुर्विंशतिरीरिताः ।
त्रिस्वराः षड् द्विस्वरौ द्वावेकस्त्वेकस्वरो मतः ३८
आर्चिको गाथिकश्चाथ सामिकोऽथ स्वरान्तरः ।
एकस्वरादितानानां चतुर्णामभिधा इमाः ३९
उक्ताः शुद्धादिभेदेन निगयुक्ताश्चतुर्विधाः ।
तयोरेकैकहीनास्तु द्वेधा मूलक्रमा मताः ४०
षड्जाद्यौ मध्यमाद्यौ च चत्वारः स्युर्द्विधा द्विधा ।
चतुर्धान्ये दशेत्यष्टाचत्वारिंशदमी क्रमाः ४१
संविशतिः सप्तशती प्रागुक्ता गुणिता क्रमैः ।
चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि षष्ट्या पञ्च शतानि च ४२
इति षाडवसङ्ख्या स्यात्
अथ पञ्चस्वरान्ब्रुवे ।
गाद्यौ धाद्यौ निषादाद्यौ चतुर्भेदाः षडौडुवाः ४३

अाष्टावन्ये द्विधेत्येवं चत्वारिंशदिमे क्रमाः ।
सविंशतौ शते तैश्च गुणितेऽष्टौ शतानि तु ४४
चत्वारि च सहस्राणि सङ्ख्या पञ्चस्वरेष्विति ।
चतुःस्वरेषु न्याद्यौ द्वौ चतुर्धा द्वादशापरे ४५
क्रमा द्विधेति द्वात्रिंशच्चतुर्विंशतिताडिता ।
शतानि सप्ताष्टषष्ट्या स्याच्चतुःस्वरसंमितिः ४६
त्रिस्वरेषु तु माद्यौ द्वावभेदौ द्वादशापरे ।
द्विधा षड्विंशतिरिति क्रमास्ते षड्भिराहताः ४७
षट्पञ्चाशच्छतं च स्युः
द्विस्वरेषु पुनर्द्विधा ।
रिगधन्यादयोऽष्टौ स्युः शुद्धास्तदितरे क्रमाः ४८
द्वाविंशतिस्ते तु चतुश्चत्वारिंशद् द्विताडिताः ।
एकस्वरास्त्वभेदत्वान्मौला एव चतुर्दश ४९
षड्जादेः शुद्धमध्याया भेदकं पञ्चमं विना ।
चतुःस्वरे क्रमद्वन्द्वेऽष्टाचत्वारिंशदीरिताः ५०
तानास्त्रिस्वरयोस्त्वेते द्वादश द्वस्वरे द्वयम् ।
एक एकस्वरस्ते त्रिषष्टिरौत्तरमन्द्रकैः ५१
पुनरुक्ता मतास्तानैर्न्यादिमार्गीक्रमाः पुनः ।
पञ्चस्वरा ये चत्वारस्तत्तानानां चतुःशती ५२
अशीत्यभ्यधिका चातुःस्वरी षरणवतिर्भवेत् ।
द्वादश त्रिस्वरद्वन्द्वे चत्वारो द्विस्वरद्वये ५३
एक एकस्वरस्तानस्तेषां पञ्चशती त्वियम् ।
त्रिनवत्या युता तानैरभिन्ना रजनीगतैः ५४
धैवतादेस्तु पौरव्याश्चत्वारह् षट्स्वराः क्रमात् ।
तत्तानानां तु साशीतिः शताष्टाविंशतिर्मता ५५
अौडुवानां चतुर्णां प्रागुक्ता सङ्ख्या चतुःस्वरौ ।
त्रिस्वरौ द्विस्वरावेकस्वरः प्रागुक्तसङ्ख्यकाः ५६
पञ्चविंशतिसंयुक्ता चतुस्त्रिंशच्छती त्वियम् ।
तानानां सदृशाकारा स्यात्तानैरौत्तरायतैः ५७

इत्येकाशीतिसंयुक्तं सहस्त्राणां चतुष्टयम् ।
तानानां पुनरुक्तानां पूर्णापूर्णैः सह क्रमैः ५८
अपनीयेत चेदेषा कूटतानमितिर्भवेत् ।
लक्षत्रयं सप्तदश सहस्त्राणि शतानि च ५९
नवत्रिंशद्युतानीति
ज्ञानोपायोऽत्र कथ्यते ।
अङ्कानेकादिसप्तान्तानूर्ध्वमूर्ध्वं लिखेत्क्रमात् ६०
हते पूर्वेण पूर्वेण तेषु चाङ्के परे परे ।
एकस्वरादिसङ्ख्या स्यात्क्रमेण प्रतिमूर्च्छनम् ६१
क्रमं न्यस्य स्वरः स्थाप्यः पूर्वः पूर्वः परादधः ।
स चेदुपरि तत्पूर्वः पुरस्तूपरिवर्तिनः ६२
मूलक्रमक्रमात्पृष्ठे शेषाः प्रस्तार ईदृशः ।
सप्ताद्येकान्तकोष्ठानामधोऽधः सप्त पङ्क्तयः ६३
तास्वाद्यायामाद्यकोष्ठे लिखेदेकं परेषु खम् ।
वेद्यतानस्वरमितान्नयस्येत्तेष्वेव लोष्टकान् ६४
प्राक्पङ्क्त्यन्त्याङ्कसंयोगमूर्ध्वाधःस्थितपङ्क्तिषु ।
शून्यादधो लिखेदेकं तं चाधोऽधः स्वकोष्ठकान् ६५
कोष्ठसङ्ख्यागुणं न्यस्येत्खण्डमेरुरयं मतः ।
स्वरान्मूलक्रमस्यान्त्यात्पूर्वं यावतिथः स्वरः ६६
उद्दिष्टान्त्यस्तावतिथे कोष्ठेऽधो लोष्टकं क्षिपेत् ।
लोष्टचालनमन्त्यात्स्यात्त्यक्त्वा लब्धं क्रमो भवेत् ६७
लोष्टाक्रान्ताङ्कसंयोगादुद्दिष्टस्य मितिर्भवेत् ।
यैरङ्कैर्नष्टसंख्या स्यान्मौलैकाङ्कसमन्वितैः ६८
तेषु लोष्टं क्षिपेन्मूले लोष्टस्थानमितं भवेत् ।
नष्टतानस्वरस्थानम् ततो यावतिथे पदे ६९
अधःक्रमादस्ति लोष्टः स्वरस्तावतिथो भवेत् ।
क्रमान्तिमस्वरात्पूर्वो लब्धत्यागादि पूर्ववत् ७०
तानस्वरमितोर्ध्वाधःपङ्क्तिगान्त्याङ्कमिश्रणात् ।
एकस्वरादितानानां संख्या संजायते क्रमात् ७१

अथात्र शुद्धतानानां नामानि व्याहरामहे ।
अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोमो वाजपेयश्च षोडशी ७२
पुण्डरीकोऽश्वमेधश्च राजसूयस्ततः परः ।
इति स्युः षड्जहीनानां सप्त नामान्यनुक्रमात् ७३
स्विष्टकृद्बहुसौवर्णो गोसवश्च महाव्रतः ।
विश्वजिद्ब्रह्मयज्ञश्च प्राजापत्यस्तु सप्तमः ७४
क्रमादृषभहीनानां तानानामभिधा इमाः ।
अश्वक्रान्तो रथक्रान्तो विष्णुक्रान्तस्ततः परः ७५
सूर्यक्रान्तो गजक्रान्तो वलभिन्नागपक्षकः ।
इति पञ्चमहीनानां संज्ञाः सप्त क्रमान्मताः ७६
चातुर्मास्योऽथ संस्थाऽऽख्यः शस्त्रश्चोक्थश्चतुर्थकः ।
सौत्रामणी तथा चित्रा सप्तमस्तूद्भिदाह्वयः ७७
संज्ञा निषादहीनानां षाडवानामिमाः क्रमात् ।
सावित्री चार्धसावित्री सर्वतोभद्रसंज्ञकः ७८
आदित्यानामयनश्च गवामयननामकः ।
सर्पाणामयनः षष्ठः सप्तमः कौणपायनः ।
नामानि षड्जहीनानां तानानामिति मेनिरे ७९
अग्निचिद् द्वादशाहश्चोपांशुः सोमाभिधस्ततः ।
अश्वप्रतिग्रहो वर्हिरथाभ्युदयसंज्ञकः ८०
ऋषभेण विहीनानामिति नामानि मन्वते ।
सर्वस्वदक्षिणो दीक्षा सोमाख्यः समिदाह्वयः ८१
स्वाहाकारस्तनूनपात्ततो गोदोहनो मतः ।
इति गान्धारहीनानां क्रमात्संज्ञाः प्रचक्षते ८२
इडा पुरुषमेधश्च श्येनो वज्र इषुस्ततः ।
अङ्गिराः कङ्क इत्येताः सपहीनाभिधाः क्रमात् ८३
ज्योतिष्टोमस्ततो दर्शो नान्द्याख्यः पौर्णमासकः ।
अश्वप्रतिग्रहो रात्रिः सौभरः सप्तमः स्मृतः ८४
एता निषादगान्धारहीनानामभिधाः क्रमात् ।
सौभाग्यकृच्च कारीरी शान्तिकृत्पुष्टिकृत्तथा ८५

वैनतेयोच्चाटनौ च वशीकरणसंज्ञकः ।
पञ्चमर्षभहीनानां तानानामभिधा इमाः ८६
त्रैलोक्यमोहनो वीरः कन्दर्पबलशातनः ८७
शङ्खचूडो गजच्छायो रौद्राख्यो विष्णुविक्रमः ।
तानानां रिधहीनानां नामान्येतान्यनुक्रमात् ८८
भैरवः कामदाख्यश्चावभृथोऽष्टकपालकः ।
स्विष्टकृच्च वषट्कारो मोक्षदः सप्तमो मतः ८९
संज्ञा निषादगान्धारहीनानामिति संमताः ।
यद्यज्ञनामा यस्तानस्तस्य तत्फलमिष्यते ९०
गान्धर्वे मूर्च्छनास्तानाः श्रेयसे श्रुतिचोदिताः ।
गाने स्थानस्य लाभेन ते कूटाश्चोपयोगिनः ९१
साधारणं भवेद् द्वेधा स्वरजातिविशेषणात् ।
स्वरसाधारणं तत्र चतुर्धा परिकीर्तितम् १
काकल्यन्तरषड्जैश्च मध्यमेन विशेषणात् ।
साधारणः काकली हि भवेत्षड्जनिषादयोः २
साधारण्यमतस्तस्य यत्तत्साधारणं विदुः ।
अन्तरस्यापि गमयोरेवं साधारणं मतम् ३
प्रयोज्यौ षड्जमुच्चार्य काकलीधैवतौ क्रमात् ।
एवम् मध्यममुच्चार्य प्रयुञ्जीतान्तरर्षभौ ४
षड्जकाकलिनौ यद्वोच्चार्य षड्जं पुनर्व्रजेत् ।
तत्परान्यतमं चैवं मध्यमं चान्तरस्वरम् ५
प्रयुज्य मध्यमो ग्राह्यस्तत्परान्यतमोऽथ वा ।
अल्पप्रयोगः सर्वत्र काकली चान्तरः स्वरः ६
निषादो यदि षड्जस्य श्रुतिमाद्यां समाश्रयेत् ।
ऋषभस्त्वन्तिमां प्रोक्तं षड्जसाधारणं तदा ७
मध्यमस्यापि गपयोरेवं साधारणं मतम् ।
साधारणं मध्यमस्य मध्यमग्रामगं ध्रुवम् ८
साधारणे कैशिके ते केशाग्रवदणुत्वतः ।
ते एव कैश्चदुच्येते ग्रामसाधारणे बुधैः ९

एकग्रामोद्भवास्वेकांशासु जातिषु यद्भवेत् ।
समानं गानमार्यास्तज्जातिसाधारणं जगुः १०
जातिसाधारणं केचिद्रागानेव प्रचक्षते ।
गानक्रियोच्यते वर्णः स चतुर्धा निरूपितः ।
स्थाय्यारोह्यवरोही च संचारीत्यथ लक्षणम् १
स्थित्वा स्थित्वा प्रयोगः स्यादेकस्यैव स्वरस्य यः ।
स्थायी वर्णः स विज्ञेयः परावन्वर्थनामकौ २
एतत्संमिश्रणाद्वर्णः संचारी परिकीर्तितः ।
विशिष्टं वर्णसन्दर्भमलङ्कारं प्रचक्षते ३
तस्य भेदास्तु बहवस्तत्र स्थायिगतान्ब्रुवे ।
येषामाद्यन्तयोरेकः स्वरस्ते स्थायिवर्णगाः ४
प्रसन्नादिः प्रसन्नान्तः प्रसन्नाद्यन्तसंज्ञकः ।
ततः प्रसन्नमध्यः स्यात्पञ्चमः क्रमरेचितः ५
प्रस्तारोऽथ प्रसादः स्यात्सप्तैते स्थायिनि स्थिताः ।
मन्द्रः प्रकरणेऽत्रे स्यान्मूर्च्छनाप्रथमः स्वरः ६
स एव द्विगुणस्तारः पूर्वः पूर्वोऽथ वा भवेत् ।
मन्द्रः परस्ततस्तारः प्रसन्नो मृदुरित्यपि ७
मन्द्रस्तारस्तु दीप्तः स्यान्मन्द्रो बिन्दुशिरा भवेत् ।
ऊर्ध्वरेखाशिरस्तारो लिपौ त्रिर्वचनात्प्लुतः ८
मन्द्रद्वयात्परे तारे प्रसन्नादिरुदीरितः ।
सं सं सं । १
तद्वैलोम्य प्रसन्नान्तः
सं सं सं । २
प्रसन्नद्वयमध्यगे ९
दीप्ते प्रसन्नाद्यन्तः स्यात्
सं सं सं । ३
तारयोर्मध्यगे पुनः ।
मन्द्रे प्रसन्नमध्याख्यमलङ्कारं विदो विदुः १०
सं सं सं । ४

आद्यन्तयोर्मूर्च्छनादिश्चेत्स्वरोऽन्तर्द्वितीयकः ।
सैका कलाऽथ चेन्मध्ये स्तस्तृतीयचतुर्थकौ ११
सा द्वितीया पञ्चमाद्यास्त्रयोऽन्तश्चेत्कला परा ।
एवं कलात्रयेणोक्तोऽलङ्कारः क्रमरेचितः १२
संरिसं संगमसं संपधनिसं । ५
दीप्तान्तश्चेत्प्रतिकलं प्रस्तारः सोऽभिधीयते ।
संरिसं संगमसं संपधनिसं । ६
तारमन्द्रविपर्यासात्तं प्रसादं प्रचक्षते १३
संरिसं संगमसं संपधनिसं । ७
स्यातां विस्तीर्णनिष्कषौ बिन्दुरभ्युच्चयः परः ।
हसितप्रेङ्खिताक्षिप्तसन्धिप्रच्छादनास्तथा १४
उद्गीतोद्वाहितौ तद्वत्त्रिवर्णो वेणिरित्यमी ।
द्वादशारोहिवर्णस्थालङ्काराः परिकीर्तिताः १५
मूर्च्छनादेः स्वराद्यत्र क्रमेणारोहणं भवेत् ।
स्थित्वा स्थित्वा स्वरैर्दीर्घैः स विस्तीर्णोऽभिधीयते १६
सा री गा मा पा धा नी । १
ह्रस्वैः स्वरैः स निष्कर्षो द्विर्द्विरुक्तैर्निरन्तरैः ।
सस रिरि गग मम पप धध निनि । २
त्रिश्चतुर्वा स्वरोच्चारे गात्रवर्णमिमं विदुः १७
ससस रिरिरि गगग ममम धधध निनिनि ।
सससस रिरिरिरि गगगग मममम पपपप धधधध निनिनिनि । २
निष्कर्षस्यैव भेदौ द्वौ केचिदेतौ बभाषिरे ।
प्लुतं ह्रस्वं प्लुतं ह्रस्वं प्लुतं ह्रस्वं प्लुतं स्वरम् १८
कुर्वन्क्रमाद्यदारोहेत्तदा विन्दुरयं मतः ।
स३रि ग३म् प३ध नि३ । ३
एकान्तरस्वरारोहमाहुरभ्युच्चयं बुधाः १९
सगपनि । ४
यत्रैकोत्तरवृद्धाभिरावृत्तिभिरुदीरिताः ।
आरुह्यन्ते स्वराः प्राह हसितं तं शिवप्रियः २०

स रिरि गगग मममम पपपपप धधधधधध निनिनिनिनिनिनि । ५
स्वरद्वयं समुच्चार्य पूर्वं पूर्वयुतं परम् ।
यदान्दोलितमारोहेत्प्रेङ्खितोऽसौ क्रमोऽथ वा २१
सरि रिग गम मप पध धनि । ६
एकान्तरं स्वरयुगं तादृक्पूर्वयुतं परम् ।
क्रमादारोहति यदा तदाक्षिप्तं प्रचक्षते २२
सग गप पनि । ७
त्रिस्वराद्या कलान्ये च पूर्वपूर्वानित्मादिमे ।
कले स्तस्त्रिस्वरे यत्र सन्धिप्रच्छादनस्तु सः २३
सरिग गमप पधनि ।
यदाद्याद्यस्त्रिरावृत्तः कलयोस्त्रिस्वरात्मनोः ।
तदोद्गीतः
ससससरिग मममपध । ९
मध्यमेन तादृशोद्वाहितो मतः २४
सरिरिरिग मपपपध । १०
अन्त्यस्य तु त्रिरावृत्तौ त्रिवर्णं वर्णयन्त्यमुम् ।
सरिगगग मपधधध । ११
त्रयाणां तु त्रिरावृत्तौ पृथग्वेणिरुदीरितः २५
ससस रिरिरि गगग ममम पपप धधध । १२
अवरोहक्रमादेते द्वादशाप्यवरोहिणि ।
मन्द्रादिर्मन्द्रमध्यश्च मन्द्रान्तः स्यादतः परम् २६
प्रस्तारश्च प्रसादोऽथ व्यावृत्तस्खलितावपि ।
परिवर्ताक्षेपबिन्दूद्वाहितोर्मिसमास्तथा २७
प्रेङ्खनिष्कूजितश्येनक्रमोद्घट्टितरञ्जिताः ।
संनिवृत्तप्रवृत्तोऽथ वेणुश्च ललितस्वरः २८
हुङ्कारो ह्लादमानश्च ततः स्यादवलोकितः ।
स्युः सञ्चारिण्यलङ्काराः पञ्चविंशतिरित्यमी २९
त्रिस्वराऽद्या कलैकैकमन्द्रत्यागेन चापराः ।
त्रिस्वराश्चेत्कला मन्द्राद्या मन्द्रादिस्तदा भवेत् ३०

सगरि रिमग गपम मधप पनिध १
ताः कला मन्द्रमध्यान्ताः क्रमाच्चेदपरौ तदा ।
मन्द्रमध्यो यथा
गसरि मरिग पगम धमप निपध । २
मन्द्रान्तो यथा
रिगस गमरि मपग पधम धनिप । ३
त्याक्तान्तरं स्वरयुगं त्याक्तादारभ्यते पुनः ३१
युगं तादृक्समारोहेत्तया प्रस्तार उच्यते ।
सग रिम गप मध पनि । ४
पूर्वः पूर्वः परस्योर्ध्वाधोवर्ती क्रियते स्वरः ३२
यदा तदा प्रसादं तमाह श्रीकरणेश्वरः ।
सरिस रिगरि गमग मगम पधप धनिध ।
चतुःस्वरा कला तत्राद्यात्तृतीयं द्वितीयकात् ३३
तुर्यं गत्वाऽदिमं गच्छेदेवमेकैकहानतः ।
चतुःस्वराः परा यत्र स व्यावृत्तः स्मृतो बुधैः ३४
सगरिमस रिमगपरि मपमधग मधपनिम्
कलां प्रयुज्य मन्द्रादेर्द्विरुक्तोर्ध्वस्वरान्विताम् ।
अवरुह्येत चेदेष स्खलिताख्यस्तदा भवेत् ३५
सगरिममरिगस रिमगपपगमरि गपमधधमपग
मधपनिनिपधम । ७
स्वरं द्वितीयमुज्झित्वा त्रिस्वराऽऽद्या कला यदि ।
त्यक्तादारभ्य तादृश्योऽन्यास्तदा परिवर्तकः ३६
सगम रिमप गपध मधनि । ८
त्रिस्वराश्चेत्कलाः पूर्वपूर्वत्यागोर्ध्वसंक्रैः ।
तदाऽऽक्षेपः
सरिग रिगम गमप मपद्य पद्यनि ।
अथ बिन्दुः स यत्र प्लुतमधः स्वरम् ३७
कृत्वाग्निवत्परं स्पृष्ट्वाधः स्पर्शेनाखिलाः कलाः ।
स३रिस रि३गरि ग३मग म३पम प३धप ध३निध । १०

कलायां त्रीन्स्वरान्गीत्वाऽवरुह्यैकं पराः कलाः ३८
यत्रैकैकोज्झिता गीतास्तद्वदुद्वाहितस्तु सः ।
सरिगरि रिगमग गमपम मपधप पधनि । ११
मूर्च्छनादेः स्वरात्तुर्यं प्लुतीकृत्याद्यमेत्य च ३९
तुर्यगाने कलैकैकहानाद्यत्रापरास्तथा ।
स ऊर्मिः स्यात्
सम३सम रिप३रिप गध३गध मनि३मनि ।
स तु समः कला यत्र चतुः स्वराः ४०
तुल्यारोहावरोहैकैकहानादपरास्तथा ।
सरिगममगरिस रिगमपपमगरि गमपधधपमग
मपधनिनिधपम । १३
कला गतागतवती द्विस्वरैकैकहानतः ४१
यत्रान्यास्तादृशः स स्यात्प्रेङ्खः
सरिरिस रिगगरि गममग मपपम पधधप धनिनिध । १४
निष्कूजितः पुनः ।
प्रसादस्य कलां गीत्वा तत्कलादेस्तृतीयकम् ४२
गत्वाद्यगानाद्भवति
सरिसगस रिगरिमरि गमगपग मपमधम वधपनिप । १५
श्येनः संवादियुग्मकैः ४३
क्रमात्सरिगमाद्यैः स्यात्
सप रिध गनि मस ।
कला द्वित्रिचतुःस्वराः ।
आद्यस्वराद्यास्तिस्त्रः स्युर्द्वितीयाद्यादयस्तथा ४४
यत्रासौ क्रम इत्युक्तः
सरिसरिगसरिगम रिगरिगमरिगमप गमगमपगमपध
मपमपधमपधनि । १७
स तूद्धट्टित उच्यते ।
यत्र स्वरद्वयं गीत्वा पञ्चमाच्चुतरः स्वरान् ४५
अवरोहेत्कला गायेत्तथैकैकोज्झनात्पराः ।

सरिपमगरि रिगधपमग गमनिधपम । १८
दिरुक्ता यदि मन्द्रान्ता मन्द्रादेः स्युः कलास्तदा ४६
रञ्जितः
सगरिसगरिस रिमगरिमगरि गपमगपमग मधपमधपम
पनिधपनिधप । १३
अथ भवेदेष संनिवृत्तप्रवृत्तकः ।
यत्राद्यपञ्चमौ गीत्वा तुर्यात्त्रीनवरोहति ४७
क्रमात्कला सा यत्रान्यास्तद्वदेकैकहानतः ।
सपमगरि रिधपमग गनिधपम । २०
यत्राद्यः स्याद् द्विर्द्वितीयचतुर्थकतृतीयकाः ४८
सकृत्कलान्याश्चैकैकहानाद्वेणुरसौ मतः ।
ससरिमग रिरिगपम गगमधप ममपनिध । २१
गीत्वाद्यौ द्वौ चतुर्थं च यस्यां तावरोहति ४९
सा कलान्याश्च तादृश्यो यत्रासौ ललितस्वरः ।
सरिमरिस रिगपगरि गमधमग मपनिपम । २२
आदिमेन कला यत्र द्विस्वराद्या गतागतैः ५०
स्वरैरेकोत्तरं वृद्धैः स हुङ्कारो निगद्यते ।
सरिस सरिगरिस सरिगमगरिस सरिगमपमगरिस
सरिगमपधपमगरिस सरिगमपधनिधपमगरिस २३
ह्लादमाने प्रसन्नान्ता मन्द्रादेस्तु कला मताः ५१
सगरिस रिमगरि गपमग मधपम पनिधप २४
यदारोहेऽवरोहे च स्वद्वितीयं परित्यजेत् ।
चतुःस्वरा समाला तदा स्यादवलोकितः ५२
सगममरिस रिमपपगरि गपधधमग मधनिनपम २५
एवं सञ्चार्यलङ्कारा आरोहेण प्रदर्शिताः ।
एतानेवावरोहेण प्राह श्रीकरणाग्रणीः ५३
अन्येऽपि सप्तालंकारा गीतज्ञैरुपदर्शिताः ।
तारमन्द्रप्रसन्नश्च मन्द्रतारप्रसन्नकः ५४
आवर्तकः सम्प्रदानो विधूतोऽप्युपलोलकः ।

उल्लासितश्चेति तेषामधुना लक्ष्म कथ्यते ५५
कलास्तेषां द्वितीयाद्याः पूर्वैकैकप्रहाणतः ।
अष्टमस्वरपर्यन्तमारुह्याद्यं व्रजेद्यदि ५६
तारमन्द्रप्रसन्नोऽयमलङ्कारस्तदोच्यते ।
संरिगमपधनिसंसं १
मन्द्रादष्टममुत्प्लुत्य सप्तकस्यावरोहणे ५७
मन्द्रतारप्रशन्नाख्यमाह माहेश्वरोत्तमः ।
संसंनिधपमगरिसं २
आद्यं द्वितीयमाद्यं च द्विर्द्विर्गीत्वा द्वितीयकम् ५८
सकृदाद्यं यत्कलायां गायेदावर्तकस्तु सः ।
ससरिरिससरिस रिरिगगरिरिगरि गगममगगमग
ममपपममपम पपधधपपधप धधनिनिधधनिध ३
एतस्यैव कलाऽन्त्यौ द्वौ स्वरौ संत्यज्य गीयते ५९
यदा तदा सम्प्रदानमलंकारं विदुर्दुधाः ।
ससरिरिसस रिरिगगरिरि गगममगग ममपपमम पपधधपप
धधनिनिधध ४
युग्ममेकान्तरितयोस्त्यक्तादप्येवमेव चेत् ६०
द्विर्द्विः प्रयुज्येत तदा विधूतो बुधसंमतः ।
सगसग रिमरिम गपगप मधमध पनिपनि ५
कलायामाद्ययोर्युग्मं चेत्तृतीयद्वितीययोः ६१
द्विर्द्विः प्रयुज्यते तज्ज्ञैरुपलोलस्तदोच्यते ।
सरिसरिगरिगरि रिगरिगमगमग गमगमपमपम
मपमपधपधप पधपधनिधनिध ६
द्विर्गीत्वाऽऽद्यं तृतीयं च प्रथमं च तृतीयकम् ६२
सकृद्गायेद्यत्कलायां तमुल्लासितमूचिरे ।
ससगसग रिरिमरिम गगपगप ममधमध पपनिपनि ७
इति प्रसिद्धालङ्कारास्त्रिषष्टिरुदिता मया ६३
अनन्तत्वात्तु ते शास्त्रे न सामस्त्येन कीर्तिताः ।
रक्तिलाभः स्वरज्ञानं वर्णाङ्गानां विचित्रता ६४

इति प्रयोजनान्याहुरलङ्कारनिरूपणे ।
इति प्रथमे स्वरगताध्याये षष्ठं वर्णालङ्कारप्रकरणम् ६
अथ सप्तमं जातिप्रकरणम्
शुद्धाः स्युर्जातयः सप्त ताः षड्जादिस्वराभिधाः ।
षड्ज्यार्षभी च गान्धारी मध्यमा पञ्चमी तथा १
धैवती चाथ नैषादी
शुद्धतालक्ष्म कथ्यते ।
यासाम् नामस्वरो न्यासोऽपन्यासोऽशो ग्रहस्तथा २
तारन्यासविहीनास्ताः पूर्णाः शुद्धाभिधा मताः ।
विकृता न्यासवर्जैतल्लक्ष्महीना भवन्त्यमूः ३
सम्पूर्णत्वग्रहांशापन्यासेष्वेकैकवर्जनात् ।
भवन्ति भेदाश्चत्वारो द्वयोस्त्यागे तु षरामताः ४
त्यागे त्रयाणां चत्वार एकस्त्यक्ते चतुष्टये ।
भेदाः पञ्चदशैवेते षड्ज्याः सद्भिर्निरूपिताः ५
तत्राष्टौ पूर्णताहीनाः सप्त त्वितरवर्जिताः ।
द्विधा स्युः पूर्णताहीनाः षडवौडवभेदतः ६
अतोऽष्टावधिका आर्षभ्यादिष्वौडुवजातिषु ।
अतस्त्रयोविंशतिधा षट्सु प्रत्येकमीरिताः ७
विकृतानां तु संसर्गाज्जाता एकादश स्मृताः ।
स्यात्षड्जकैशिकी षड्जोदीच्यवाषड्जमध्यमा ८
गान्धारोदीच्यवा रक्तगान्धारी कैशिकी तथा ।
मध्यमोदीच्यवा कार्मारवी गान्धारपञ्चमी ९
तथाऽऽन्ध्री नन्दयन्तीति
तद्धेतूनधुना ब्रुवे ।
षाड्जीगान्धारिकायोगाज्जायते षड्जकैशिकी १०
षाड्जिकामध्यमाभ्यां तु जायते षड्जमध्यमा ।
गान्धारीपञ्चमीभ्यां तु जाता गान्धारपञ्चमी ११
गान्धार्यार्षभिकाभ्यां तु जातिरान्ध्री प्रजायते ।
षाड्जी गान्धारिका तद्वद्धैवती मिलितास्त्विमाः १२

षड्जोदीच्यवतीं जातिं कुर्युः कार्मारवीं पुनः ।
उत्पादयन्ति नैषादीपञ्चम्यार्षभिका युताः १३
नन्दयन्तीं तु गान्धारीपञ्चम्यार्षभिका युताः ।
गान्धारी धैवती षड्जी मध्यमेति युतास्त्विमाः १४
गान्धारोदीच्यवां कुर्युर्मध्यमोदीच्यवां पुनः ।
एता एव विना षड्ज्या पञ्चम्या सह कुर्वते १५
कुर्युस्ता रक्तगान्धारीं नैषादी च न धैवती ।
आर्षभीं धैवतीं त्यक्त्वा पञ्चभ्यः कैशिकी भवेत् १६
चतस्रः षड्जशब्दिन्यो नैषादी धैवती तथा ।
आर्षभो चेति सप्तैताः षड्जग्रामस्य जातयः १७
शेषाः स्युर्मध्यमग्रामे
पूर्णत्वाद्यधुनोच्यते ।
कार्मारव्यथ गान्धारपञ्चमी षड्जकैशिकी १८
मध्यमोदीच्यवेत्येता नित्यपूर्णाः प्रकीर्तिताः ।
षड्जी च नन्दयन्त्यान्ध्री गान्धारोदीच्यवेत्यमूः १९
सम्पूर्णषाडवाः प्राह चतस्रः काश्यपो मुनिः ।
दशावशिष्टाः सम्पूर्णषाडवौडुविता मताः २०
पञ्चमीमध्यमाषड्जमध्यमाख्यासु जातिषु ।
स्वरसाधारणं प्रोक्तं मुनिभिर्भरतादिभिः २१
अंशेषु समपेष्वेतद्यथास्वनियमाद्भवेत् ।
एतदल्पनिगास्वाहुः कम्बलाश्वतरादयः २२
अल्पद्विश्रुतिके रागभाषादावपि तन्मतम् ।
निगयोरंशयोः षड्जमध्यमायां न तद्भवेत् २३
विकृता एव तत्रापि स्वरसाधारणाश्रयाः ।
एकांशा नन्दयन्ती च मध्यमोदीच्यवा तथा २४
गान्धारपञ्चमीत्येतास्तिस्रो द्व्यंशास्तु धैवती ।
गान्धारोदीच्यवा वाथ पञ्चमीत्युदिता इमाः २५
नैषाद्यार्षभिकाषड्जकैशिक्यस्त्र्यंशिका मताः ।
आन्ध्रोकार्मारवीषड्जोदीच्यवाश्चतुरंशिकाः २६

पञ्चांशा रक्तगान्धारी गान्धारी मध्यमा तथा ।
षाड्जीत्येताश्चतस्त्रः स्युः षडंशैकैव कैशिकी २७
सप्तांशा सूरिभिः षड्जमध्यमा परिकीर्तिता ।
इति त्रिषष्टिरंशाः स्युर्जातिष्वष्टादशस्विमे २८
ग्रहांशतारमन्द्राश्च न्यासापन्यासकौ तथा ।
अपि संन्यासविन्यासौ बहुत्वं चाल्पता ततः २९
एतान्यन्तरमार्गेण सह लक्ष्माणि जातिषु ।
षाडवोडुविते क्वापीत्येवमाहुस्त्रयोदश ३०
गीतादिनिहितस्तत्र स्वरो ग्रह इतीरितः ।
तत्रांशग्रहयोरन्यतरोक्तावुभयग्रहः ३१
यो रक्तिव्यञ्जको गेये यत्संवाद्यनुवादिनौ ।
विदार्यां बहुलौ यस्मात्तारमन्द्रव्यवस्थितिः ३२
यः स्वयं यस्य संवादी चानुवादी स्वरोऽपरः ।
न्यासापन्यासविन्याससंन्यासग्रहतां गतः ३३
प्रयोगे बहुलः स स्याद्वाद्यंशो योग्यतावशात् ।
बहुलत्वं प्रयोगेषु व्यापकं त्वंशलक्षणम् ३४
मध्यमे सप्तकेंऽशः स्यात्तस्मात्तारस्थितात्परान् ।
स्वरांश्चतुर आरोहेदेष तारावधिः परः ३५
अर्वाक्तु कामचारः स्यात्तारे लुप्तोऽपि गण्यते ।
आतारषड्जमारोहो नन्दयन्त्यां प्रकीर्तितः ३६
मध्यस्थानस्थितादंशादामन्द्रस्थांशमाव्रजेत् ।
आमन्द्रन्यासमथवा तदधःस्थरिधावपि ३७
एषा मन्द्रगतेः सीमा ततोऽर्वाक्कामचारिता ।
गीते समाप्तिकृन्न्यास एकविंशतिधा च सः ३८
षाड्ज्यादीनां तु सप्तानां न्यासः स्यान्नामकृत्स्वरः ।
द्वौ नामकारिणौ षड्जमध्यमायां तु तौ मतौ ३९
उदीच्यवात्रयं मान्तं निपगान्ता तु कैशिकी ।
कार्मारवी पञ्चमान्ता गान्ताः पञ्चापराः स्मृताः ४०
अपन्यासस्वरः स स्याद्यो विदारीसमापकः ।

कार्मारव्यां च नैषाद्यामान्ध्रीमध्यमयोस्तथा ४१
आर्षभ्यां च स्वरा येंऽशास्तेऽपन्यासाः प्रकीर्तिताः ।
उदीच्यवानां त्रितयेऽपन्यासौ षड्जधैवतौ ४२
मध्यमो रक्तगान्धार्यां गान्धार्यां षड्जपञ्चमौ ।
सनिपाः षड्जकैशिक्यां पञ्चम्यां निरिपाः स्मृताः ४३
रिपौ गान्धारपञ्चम्यां षड्ज्यां गान्धारपञ्चमौ ।
धैवत्यां रिमधाः प्रोक्ता नन्दयन्त्यां मपौ मतौ ४४
रिवर्ज्याः षट् च कैशिक्यां सप्तापीत्यूचिरे परे ।
सप्तस्वरापन्यासां तु भाषन्ते षड्जमध्यमाम् ४५
अत्र येंऽशा अपन्यासास्ते स्युरेकोनविंशतिः ।
सप्तत्रिंशत्परे ते च षट्पञ्चाशत्तु संयुताः ४६
कैशिक्यां सप्तपक्षे तान्सप्तपञ्चाशतं विदुः ।
अंशाविवादी गीतस्याद्यविदारीसमाप्तिकृत् ४७
संन्यासोंऽशाविवाद्येव विन्यासः स तु कथ्यते ।
यो विदारीभागरूपपदप्रान्तेऽवतिष्ठते ४८
अलङ्घनात्तथाऽभ्यासाद्बहुत्वं द्विविधं मतम् ।
पर्यायांशे स्थितं तच्च वादिसंवादिनोरपि ४९
अल्पत्वं च द्विधा प्रोक्तमनभ्यासाच्च लङ्घनात् ।
अनभ्यासस्त्वनंशेषु प्रायो लोप्येष्वपोष्यते ५०
ईषत्स्पर्शो लङ्घने स्यात्प्रायस्तल्लोप्यगोचरम् ।
उशन्ति तदनंशेऽपि क्वचिद्गीतविशारदाः ५१
न्यासादिस्थानमुज्झित्वा मध्ये मध्येऽल्पतायुजाम् ।
स्वराणां या विचित्रस्वकारिण्यंशादिसंगतिः ५२
अनभ्यासैः क्वचित्क्वापि लङ्घनैरेव केवलैः ।
कृता साऽन्तरमार्गः स्यात्प्रायो विकृतजातिषु ५३
षडवन्ति प्रयोगं ये स्वरास्ते षडवा मताः ।
षट्स्वरं तेषु जातत्वाद्गीतं षाडवमुच्यते ५४
वान्ति यान्त्युडवोऽत्रेति व्योमोक्तमुडवं बुधैः ।
पञ्चमं तच्च भूतेषु पञ्चसंख्या तदुद्भवा ५५

औडवी साऽस्ति येषां च स्वरास्ते त्वौडवा मताः ।
ते संजाता यत्र गीते तदौडवितमुच्यते ५६
तत्सम्बन्धादौडवं च पञ्चस्वरमिदं विदुः ।
क्रमादल्पाल्पतरते षाडवौडवकारिणोः ५७
सम्पूर्णत्वदशायां स्तः पञ्चम्यां तु विपर्ययः ।
वचनं विधिरप्राप्ताविहाल्पत्वबहुत्वयोः ५८
परिसंख्या द्वयोः प्राप्तावेकस्यातिशयाय यत् ।
अथ प्रत्येकमेतासां जातीनां लक्ष्म कथ्यते ५९
षाड्ज्यामंशाः स्वराः पञ्च निषादर्षभवर्जिताः ।
निलोपात्षाडवं सोऽत्र पूर्णत्वे काकली क्वचित् ६०
सगयोः सधयोश्चात्र संगतिर्बहुलस्तु गः ।
गान्धारेंऽशे न नेर्लोपो मूर्च्छना धैवतादिका ६१
त्रिधा तालः पञ्चपाणिरत्र चैककलादिकः ।
क्रमान्मार्गाश्चित्रवृत्तिदक्षिणा गीतयः पुनः ६२
मागधी संभाविता च पृथुलेति क्रमादिमाः ।
नैष्क्रामिकध्रुवायां च प्रथमे प्रेक्षणे स्मृतः ६३
विनियोगो द्वादशात्र कला अष्टलघुः कला ।
अस्यां षाड्ज्यां षड्जो न्यासः । गान्धारपञ्चमावपन्यासौ ।
वराटी दृश्यते । अस्याः प्रस्तारः
षाड्जी

सा	सा	सा	सा	पा	निध	पा	धनि	
तं	०	भ	व	ल	ला	०	ट्	१
री	गम	गा	गा	सा	रिग	धस	धा	
न	य	नां	०	बु	जा	०	धि	२
रिग	सा	री	गा	सा	सा	सा	सा	
कं	०	०	०	०	०	०	०	
धा	धा	नी	निर्स	निध	पा	र्सा	र्सा	
न	ग	सू	०	नु	प्र	ण	य	

नी	धा	पा	धनि	री	गा	सा	गा	
के	०	लि	०	स	मु	०	द्भ	५
सा	धां	धंनिं	पां	सा	सा	सा	सा	
वं	०	०	०	०	०	०	०	६
सा	सा	गा	सा	मा	पा	मा	मा	
स	र	स	कृ	त	ति	ल	क	७
सा	गा	मा	धनि	निध	पा	गा	रिग	
पं	०	०	का	नु	ले	प	०	८
गा	गा	गा	गा	सा	सा	सा	सा	
नं	०	०	०	०	०	०	०	९
धां	सा	री	गरि	सा	मा	मा	मा	
प्र	ण	मा	०	मि	का	०	म	१०
धा	नी	पा	धनि	री	गा	री	सा	
दे	०	हें	०	ध	ना	न	०	११
रिग	सा	री	गा	सा	सा	सा	सा	
लं	०	०	०	०	०	०	०	१२

तं भवललाटनयनाम्बुजाधिकं नगसूनुप्रणयकेलिसमुद्भवम् ।
सरसकृततिलकपङ्कानुलेपनं प्रणमामि कामदेहेन्धनानलम् ॥
आर्षभ्यां तु त्रयोंऽशाः स्युर्निषादर्षभधैवताः ६४
द्विश्रुत्योः संगतिः शेषैर्लङ्घनं पञ्चमस्य च ।
षाडवं षड्जलोपेन सपलोपादिहौडुवम् ६५
मूर्च्छना पञ्चमादिश्च तालश्चच्चत्पुटो मतः ।
अष्टौ कला भवन्तीह विनियोगस्तु पूर्ववत् ६६
अस्यामार्षभ्यामृषभो न्यासः । अंशा एवापन्यासाः । देशोमधुकयौ दृश्येते । अस्याः प्रस्तारः
२ आर्षभी

री गा सा रिग मा रिम गा रिरि १
गु ण लो ० च ना ० धि
री री निध निध गा रिम मा पनि २
क म न ० न्त म म र
मा धा नी धा पा पा सा गा ३
म ज र म ० ० क्ष य
नी धनि री गरि सधं गरि री री ४
म जे ० ० ० ० यं ०
री मा गरि सधं सस रि रिग मम ५
प्र ण ० मा ० ० मि दिव्य
निध पा री री रिप गरि सधं सा ६
म णि द ० र्प णा ० म
रिस रिस रिग रिग मा मा मा गरि ७
ल नि के ० ० ० तं ०
पा नि री मा गरि तधं गरि गरि ८
भ व म मे ० ० ० यं
मुणलोचनाधिकमनन्तममरमजरमक्षयमजेयम् ।
प्रणमामि दिव्यमणिदर्पणामलनिकेतं भवममेयम् ॥
पञ्चांशा रिधवर्ज्याः स्युर्गान्धार्यां संगतिः पुनः ।
न्यासांशाभ्यां तदन्येषां त्रैदतादृषभं व्रजेत् ६७
रिलोपरिधलोपाभ्यां षाडवौडुविते क्रमात् ।
पञ्चमः षाडवद्वेषी निसमध्यमपञ्चमाः ६८
अंशा द्विषन्त्यौडुवितं कलाः षोडश कीर्तिताः ।
मूर्च्छना धैवतादिः स्यात्तालश्चञ्चत्पुटो मतः ६९
विनियोगो ध्रुवागाने तृतीयप्रेक्षणे भवेत् ।
अस्यां गान्धार्यां गान्धारो न्यासः । षड्जपञ्चमावपन्यासौ ।
गान्धारपञ्चमदेशीवेलावल्यो दृश्यन्ते । अस्याः प्रस्तारः --
गान्धारी ३
गा गा सा नीं सा गा गा गा १

ए ० ० ० तं ० ० ०
गा गम पा पा धप मा निध निसं २
र ज नि व धू ० मु ख
निध पनि मा मपरि गा गा गा गा ३
वि ० ० भ्र म ० दं ०
गा गम पा पा धप मा निध निसं ४
नि शा म य व रो ० रु
निध पनि मा मपरि मा गा मा सा ५
त व मु ख वि ला ० स
गा सा गा गा गा गम गा गा ६
व पु श्चा रु ० म म ल
गा गम पा पा धप मा निध निसं ७
मृ दु कि र ण ० ० ०
निध पनि मा मपरि गा गा गा गा ८
म मृ त भ वं ० ० ०
री गा मा पध री गा सा सा ९
र ज त गि रि शि ख र
नीं नीं नीं नीं नीं नीं नीं नीं १०
म णि श क ल शं ० ख
गा गम पा पा धप मा निध निसं ११
व र यु व ति दं ० त
निध पनि मा मपरि गा गा गा गा १२
पं ० क्ति नि भं ० ० ०
नी नी पा नो गा मा गा सा
प्र ण मा ० मि प्र ण य
गा सा गा गा गा गम गा गा १४
र ति क ल ह र व नु
गा पा मा मा निध निसं निध पनि
दं ० ० ० ० ० ० ०

मा परिग गा गा गा गा गा गा
श शि ० ० नं ० ० ०
एतं रजनिवधूमुखविभ्रमदं निशामय वरोरु
भवमुस्त्रविलासवपुश्चारुममलमृदुकिरणममृतभवम् ।
रजतगिरिशिखरमणिशकलशङ्खवरयुवतिदन्तपङ्क्तिनिभं
प्रणमामि प्रणयरतिकलहरवनुदं शशिनम् ॥
पञ्चांशा मध्यमायां स्युरगान्धारनिषादकाः ७०
षड्जमध्यमबाहुल्यं गान्धारोऽल्पोऽत्र षाडवम् ।
गलोपान्निगलोपेन त्वौडुवं स्यात्कलाष्टकम् ७१
ऋषभादिर्मूर्च्छना स्यात्तालश्चञ्चत्पुटो मतः ।
विनियोगो ध्रुवागाने द्वितीयप्रेक्षणे भवेत् ७२
अस्यां मध्यमायां मध्यमो न्यासः । अंशा एवापन्यासाः ।
चोक्षषाडवदेश्यान्धाल्यो दृश्यन्ते । अस्याः प्रस्तारः--
मध्यमा ४
मा मा मा मा पा धनि नी धप १
पा ० ० तु भ व मू ०
मा पम मा सा मा गा री री २
र्ध जा ० ० न न ० ०
पा मा रिम गम मा मा मा मा ३
कि री ट ० ० ० ० ०
मा॑ निष निस॑ निध पम पघ मा मा
म णि द ० र्प ० णं ०
नीं नीं री री नीं री री पा
गौ ं री ० क र प ०
नीं मप मा मा सा सा सा सा ६
ल्ल वां ० ० गु लि ० सु
ग॑ नी सा॑ गा॑ धप मा धनि सा॑ ७
ते ० ० ० ० ० जि तं
पा सा॑ पा निधप मा मा मा मा

सु कि र ० गं ० ० ०
पातु भवमूर्धजाननकिरीटमणिदर्पणम् ।
गौरीकरपल्लवाङ्गुलिसुतेजितं सुकिरनम् ४
रिपावंशौ तु पञ्चम्यां सगमाः स्वल्पका मताः ।
रिमयोः संगतिर्गच्छेत्पूर्णत्वे गान्निषादकम् ७३
क्रमाद्देन निगाभ्यां च षाडवौडुवता मता ।
ऋषभोंऽशस्त्वौडुवितं द्वेष्टयष्टौ च कला मताः ७४
मुर्च्छनादि तु पूर्वावत्प्रेक्षणं तु तृतीयकम् ।
अस्यां पञ्चम्यां पञ्चमो न्यासः । ऋषभपञ्चममिषादा
अपन्पासाः । चोक्षपञ्चमदेश्यान्षाल्यो दृश्यन्ते । अस्याः प्रस्तारः--
पञ्चमी ५
पा धनि नी नी मा नी मा पा १
ह रं मू ० र्घ जा ० न
गा गा सा सा मां मां पां पां २
नं म हे ० श म म र
पां पां धां नीं नीं नी गा सा ३
प ति बा ० हु स्तं ० भ
पा मा धा नी निध पा पा पा ४
न म नं ० तं ० ० ०
पा पा रीं रीं रीं रीं रीं रीं ५
प्र ण मा ० मि पु रु ष
मां निंग सा सध नी नीं नी नी ६
मु ख प द्म ० ल ० क्ष्मी
सां सां सां मा पा पा पा पा
ह र मं ० बि का ० प
धा मा धा नी पा पा पा पा
ति म जे ० यं ० ० ०
हरं मूर्धजाननं महेशममरपतिबाहुस्तम्भनमनन्तम् ।
तं प्रणमामि पुरुषमुखपद्मलक्ष्मीहरमम्बिकापतिमजेमम् ॥

स्तो धैवत्यां रिधावंशौ लङ्घ्यावारोहिणौ सपौ ७५
पलोपात्षाडवं प्रोक्तमौडुवं सपलोपतः ।
ऋृषभादिर्मूर्च्छना स्यात्तालो मार्गश्च गीतयः ७६
विनियोगश्च षाड्जीवत्कला द्वादश कीर्तिताः ।
अस्यां धैवत्यां धैवतो न्यासः । ऋषभमध्यमधैवता अपन्यासाः ।
चोक्षकैशिकदेशीसिंहल्यो दृश्यन्ते । अस्याः प्रस्तारः--
धैवती ६
धा धा निध पध मा मा मा मा
त रु णा ० म लें ० दु
धा धा निध निसं सां सां सां सां २
म णि भू ० षि ता ० म
सध धा पा मध धा निध धनि धा ३
ल शि रो ० ० ० जं ०
सा सा रिग रिग सा रिग सा सा ४
भु ज गा ० धि पै ० क
धां धां नीं पां धां पां मां मां ५
कुं ० ड ल वि ला ० स
घां धां पां मंधं धां निंधं धंनिं धां
कृ त शो ० ० ० भं ०
धा धा निसं निसं निध पा पा पा
न ग सू ० नु ल ० क्ष्मी
रिग सा सा सा नीं नीं नीं नीं ८
दे हा ० ० र्ध मि ० श्रि
सा रिग रिग सा नीं सा धां धां ९
त श री ० ० ० रं ०
रीं गंरिं मंगं मां मां मां मां मां १०
प्र ण मा ० मि भू ० त
नी नी धा धा पा रिग सा रिग ११
गी ० तो ० प हा ० र

पा धा सा मा धा नी धा धा १२
प रि तु ० ० ० ष्टं ०
तरुणामलेन्दुमणिभूषितामलशिरोजं
भुजगाधिपैककुण्डलविलासकृतशोभम् ।
नगसूनुलक्ष्मीदेहार्धमिश्रितशरीरं
प्रणमामि भूतगीतोपहारपरितुष्टम् ॥
नैषाद्यां निरिगा अंशा अनंशाबहुलाः स्मृताः ७७
षाडवौडुवलङ्घ्याः स्युः पूर्वावद्विनियोजनम् ।
चच्चत्पुटः षोडशात्र कला गादिश्च मूर्च्छना ७८
अस्यां नैषाद्यां निषादो न्यासः । अंशा एवापन्यासाः । चोक्ष-
साधारितदेशीवेलावल्यो दृश्यन्ते । अस्याः प्रस्तारः--
नैषादी ७
नी नी नी नी सा॑ धा नी नी १
तं ० सु र वं ० दि त
पा मा सा धां नीं नीं नीं नीं २
म हि ष म हा ० सु र
सा सा गा गा नी नी धा नी
म थ न मु मा ० प तिं
सा॑ सा॑ धा नी नी नी नी नी
भो ० ग यु तं ० ० ०
सा सा गा गा मां मां मां मां ५
न ग सु त का ० मि नी
नीं पां धां पां मां मां मां मां ६
दि ० व्य वि शे ० ष क
रीं गा॑ सा॑ सा॑ रीं गा॑ नी नी ७
सू ० च क शु भ न ख
नी नी पा धनि नी नी नी नी
द ० र्प ण कं ० ० ०
सा सा गा सा मा मा मा मा ९

अ हि मु ख म णि ख चि
मां मां मां मां नीं धां मां मां १०
तो ० ज्ज्व ल नू ० पु र
धा धा नी नी री गा मां मां ११
बा ल ० भु जं ग ० म
मां मां पां धां नीं नीं नीं नीं १२
र व क लि तं
पां पां नीं नीं री री री री १३
द्रु त म भि व्र जा ० मि
री मा मा मा री गा सा सा १४
श र ण म निं ० दि त
धा मा री गा सा धा नी नी १५
पा ० द यु ग पं ० क
पा मा री गा नी नी नी नी
ज वि ला ० सं ० ० ०
तं सुरवन्दितमहिषमहासुरमथनमुमापतिं भोगयुतं
नगसुतकामिनीदिव्यविशेषकसूचकशुभनखदर्पणकम् ।
अहिमुखमणिखचितोज्ज्वलनूपुरबालभुजंगमरवकलितं
द्रुतमभिव्रजामि शरणमनिन्दितपादयुगपङ्कजविलासम् ७
अंशाः स्युः षड्जकैशिक्यां षड्जगान्धारपञ्चमाः ।
ऋषभे मध्यमेऽल्पत्वं धनिषादौ मनाग्बहू ७९
चञ्चत्पुटः षोडशास्यां कलाः स्युर्विनियोजनम् ।
प्रावेशिक्यां ध्रुवायां स्यात्प्रेक्षणे तु द्वितीयके ८०
अस्यां षड्जकैशिक्यां गान्धारो न्यासः । षड्जनिषादपञ्चमा
अपन्यासाः । प्रागुक्ता गान्धारपञ्चमहिन्दोलकदेशीवेलावल्यो दृश्यन्ते
।
अस्याः प्रस्तारः --
षड्जकैशिकी
सा सा मां पां गरि मग मा मा १

दे ० ० ० ० ० ० ०
मा मा मा मा सां सां सां सां २
वं ० ० ० ० ० ० ०
धा धा पा पा धा धा री रिम
ग्र स क ल श शि ति ल
री री नीं नीं नीं नीं नीं नीं ४
कं ० ० ० ० ० ० ०
धा धा पा धनि मा मा पा पा ५
द्वि र द ग तिं ० ० ०
धा धा पा धनि धा धा पा पा ६
नि पु ण प्र तिं ० ० ०
सा सा सा सा सा सा सा सा ७
मु ० ग्ध ० मु खां ० बु
धा धा पा धा धनि धा धा धा ८
रु ह दि ० व्य कां ० तिं
सा सा सा रिग सा रिग धा धा ९
ह र मं ० बु दो ० द
मा धा पा पा धा धा नी नी १०
धि नि ना ० दं ० ० ०
री री गा सा सां सां सां गां ११
ग्र च ल व र सू ० नु
धां रिंसं रीं संरिं रीं सां सां सां १२
दे ० हा ० र्ध मि ० श्रि
सा सरि री सरि री सा सा सा १३
त श री ० रं ० ० ०
मा मा मा मा निध पध मा मा १४
प्र ण मा ० मि तम हं ०
नी नी पा पम पा पम पध रिग १५
ग्र नु प म मु ख क म

गा गा गा गा गा गा गा गा १६
लं ० ० ० ० ० ० ०
देवमसकलशशितिलकं द्विरदगतिं
निपुणमतिं मुग्धमुखाम्बुरुहदिव्यकान्तिम् ।
हरमम्बुदोदधिनिनादमचलवरसूनुदेहार्धमिश्रितशरीरं
प्रणमामि तमहमनुपममुखकमलम् ॥
अंशाः समनिधाः षड्जोदीच्यवायां प्रकीर्तिताः ।
मिथश्च संगतास्ते स्युर्मन्द्रगान्धारभूरिता ८१
षड्जर्षभौ भूरितारौ रिलोपात्षाडवं मतम् ।
औडुवं रिपलोपेन धैवतेंऽशे न षाडवम् ८२
षाड्जीवद्गीतितालादि गान्धारादिश्च मूर्च्छना ।
द्वितीये प्रेक्षणे गाने ध्रुवायां विनियोजनम् ८३
अस्यां षड्जोदीच्यवायां मध्यमो न्यासः । षड्जधैवतावपन्यासौ ।
अस्याः प्रस्तारः--
षड्जोदीच्यवा ९
सा सा सा सा मां मां गां गां १
शै ० ० ० ले ० ० ०
गा मा पा मा गा मा मा धा २
श ० सू ० ० ० ० नु
सा सा मा गा पा पा नी धा ३
शै ० ले ० श सू ० नु
धा नी सा सा धा नी पा मा ४
प्र ण य ० प्र सं ० ग
गां सा सा सा सा सा सा गां ५
स वि ला ० स खे ० ल
धा धा पा धा पा नी धा धा ६
न वि नो ० ० ० दं ०
सा गां गां गां गां गां सा सा ७
अ ० धि ० क ० ० ०

नी धा पा धा पा धा धा धा ८
मु ० खें ० ० ० ० दु
सां सां मा गा पा पा नी धा ९
अ धि क ० मु खें ० दु
धा नी सां सां धा नी पा मा १०
न य नं ० न मा ० मि
गां सा सा सा सा सा सा गां ११
दे ० वा ० सु रे ० श
धा धा पा धा मां मां मां मां १२
त व रु चि रं
शैलेऽक्षराभ्यां प्रथमा द्वितीया तु शसूनुना ।
तैः पञ्चभिस्तृतीया स्यात्सप्तमी त्वधिकाक्षरैः ८४
मुखेन्दुनाऽष्टमी त्वस्यां षड्भिस्तैर्नवमी कला ।
शैलेशसूनुप्रणयप्रसङ्गसविलासखेलनविनोदम् ।
अधिकमुखेन्दुनयनं नमामि देवासुरेश तव रुचिरम् ॥
अंशाः सप्त स्वराः षड्जमध्यमायां मिथश्च ते ८५
संगच्छन्ते निरल्पोंऽशाद्गादृते वादितां विना ।
निलोपनिगलोपाभ्यां षाडवौडुविते मते ८६
षाडवौडुवयोः स्यातां दिश्रुती तु विरोधिनौ ।
गीतितालकलाऽऽदीनि षाड्जीवन्मूर्च्छना पुनः ८७
मध्यमादिरिह ज्ञेया पूर्वावद्विनियोजनम् ।
अस्यां षड्जमध्यमायां षड्जमध्यमौ न्यासौ । सप्त स्वरा
अपन्यासाः । अस्याः प्रस्तारः--
षड्जमध्यमा १०
मा गा सग पा धप मा निध निम १
र ज नि व धू ० मु ख
मां मां सां रिंगं मंगं निध पध पा
वि ला ० स लो ० ० च
मा गा री गा मा मा सा सा ३

नं ० ० ० ० ० ० ०
मा मगम मा मा निध पध पम गमम ४
प्र वि क सि त कु मु द
धा पध परि रिग मग रिग सधस सा ५
द ल फे न सं ० ० नि
निध सा री मगम मा मा मा मा ६
भं ० ० ० ० ० ० ०
मां मां मंगंमं मंधं धंपं पंधं पंमं गंमंगं ७
का ० मि ज न न य न
धा पध परि रिग मग रिग सधस ता ८
हृ द या भि नं ० ० दि
मा मा धनि धस धप मप पा पा ९
नं ० ० ० ० ० ० ०
मां मंगंमं मां निंधं पंधं पंमंगं गां मां १०
प्र ण मा ० मि दे वं ०
धा पध परि रिग मग रिग सधस सा ११
कु मु दा धि वा ० ० सि
निध सा री मगम मा मा मा मा १२
नं ० ० ० ० ० ० ०
रजनिवधूमुखविलासलोचनं
प्रविकसितकुमुददलफेनसंनिभम् ।
कामिजननयनहृदयाभिनन्दिनं
प्रणमामि देवं कुमुदाधिवासिनम् ॥
गान्धारोदीच्यवायां तु द्वावंशौ षड्जमध्यमौ ८८
रिलोपात्षाडवं ज्ञेयं पूर्णत्वेंऽशेतराल्पता ।
अल्पा निधपगान्धाराः षाडवत्वे प्रकीर्तिताः ८९
रिधयोः संगतिर्ज्ञेया धैवतादिश्च मूर्च्छना ।
तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयः कलाः षोडश कीर्तिताः ९०
विनियोगो ध्रुवागाने चतुर्थप्रेक्षणे मतः ।

अस्यां गान्धारोदीच्यवायां मध्यमो न्यासः । षड्जधैवताव-
पन्यासौ । अस्याः प्रस्तारः--
गान्धारोदीच्यवा ११
सा सा पा मा पा धप पा मा १
सौ ० ० ० ० ० ० ०
धा पा मा मा सा सा सा सा २
भ्य
धा नी सा सा मा मा पा पा ३
गौ ० री ० मु खां ० बु
नी नी नी नी नी नी नी नी ४
रु ह दि ० व्य ति ल क
मा मा धा निस नी नी नी नी ५
प रि चुं ० बि ता ० र्चि
मा पा मा परिग गा गा सा सा ६
त सु पा ० दं ० ० ०
गा भग पा पध मा धनि पा पा ७
प्र वि क सि त हे ० म
री गा सा सध नी नी धा धा ८
क म ल नि भं ० ० ०
गा रिग सा सनि गा रिग सा सा ९
अ ति रु चि र कां ० ति
सा सा सा मा मनि धनि नी नी १०
न ख द ० र्प णा ० म
मा॑ पा॑ मा॑ प॑रि॑ग॑ गा॑ गा॑ सा॑ सा॑ ११
ल नि के ० तं ० ० ०
गा॑ सा॑ गा॑ सा॑ मा॑ पा॑ मा॑ प॑रि॑ग॑ १२
भ न सि ज श री र
गा॑ मा॑ गा॑ सा॑ गा॑ गा॑ गा॑ सा॑ १३
ता ० ० ड नं ० ० ०

नीं नीं पां धां नीं गां गां गां १४
प्र ण मा ० मि गौ ० री
नीं नीं धां पां धां पां मां पां १५
च र ण यु ग म नु प
धां पां सां सां मां मां मां मां १६
मं ० ० ० ० ० ० ०
सौम्यगौरीमुखाम्बुरुहदिव्यतिलकपरिचुम्बितार्चितसुपादं
प्रविकसितहेमकमलनिभम् ।
अतिरुचिरकान्तिनखदर्पणामलनिकेतं
मनसिजशरीरताडनं प्रणमामि गौरीचरणयुगमनुपमम् ॥
अंशाः स्यू रक्तगान्धार्यां पञ्च धर्षभवर्जिताः ९१
रिमतिक्रम्य सगयोः कार्ये संनिधिमेलने ।
रिलोपरिधलोपाभ्यां षाडवौडुवमिष्यते ९२
बहुत्वं निधयोरंशः पञ्चमो द्वेष्टि षाडवम् ।
द्विषन्त्यौडुवितं षड्जनिमपाः संगतौ सगौ ९३
पञ्चपाणयादि षाड्जीवदृषभादिस्तु मूर्च्छना ।
तृतीयप्रेक्षणगतध्रुवायां विनियोजनम् ९४
अस्यां रक्तगान्धार्यां गान्धारो न्यासः । मध्यमोऽपन्यासः । अस्याः प्रस्तारः
रक्तगान्धारी १२
पा नी सा सा गा सा पा नी १
तं ० बा ० ल र ज नि
सां सां पा पा मा मा गा गा २
क र ति ल क भू ० ष
मा पा धा पा मा पा धप मग
ण वि भू ० ० ० ० ०
मा मा मा मा मा मा मा मा
तिं ० ० ० ० ० ० ०
धां नीं पां मंपं धां नीं पां पां ५

०
मां पां मां धंनिं पां पां पां पां ६
०
री गा मा पा पा पा मा पा
प्र ण मा ० मि गौ ० री
री गा॑ मा॑ पा॑ पा॑ पा॑ मा॑ पा॑ ८
व द ना ० र विं ० ०
पा पा पा पा शा पा पा पा ९
द
री गा सा सा री गा गा गा १०
प्री ० ति क रं ० ० ०
गा॑ गा पा॑ धं॑मं॑ धा॑ निं॑धं॑ पा॑ पा॑ ११
०
मा॑ पा॑ मा॑ पं॑रिं॑गं॑ गा॑ गं॑ गा॑ गा॑ १२
०
तं बालरजनिकरतिलकभूषणविभूतिम् ।
प्रणमामि गौरीवदनारविन्दप्रीतिकरम् ॥
कैशिक्यामृषभान्येंऽशा निधावंशौ यदा तदा ।
न्यासः पञ्चम एव स्यादन्यदा द्विश्रुती मतौ ९५
अन्ये तु निगपान्न्यासान्निधयोरंशयोर्विदुः ।
रिलोपरिधलोपेन षाडवौडुवितं मतम् ९६
रिरल्पो निपबाहुल्यमंशानां संगतिर्मिथः ।
षाडवौडुविते द्विष्टः क्रमात्पञ्चमधैवतौ ९७
षाड्जीवत्पञ्चपाण्यादि गान्धारादिस्तु मुर्च्छना ।
पञ्चमप्रेक्षणगतध्रुवायां विनियोजनम् ९८
अस्यां कैशिक्यां गान्धारपञ्चमनिषादा न्यासाः । रिवर्ज्याः षट् सप्त वा स्वरा अपन्यासाः । अस्याः प्रस्तारः--
कैशिकी १३
पा धनि पा धनि गा गा गा गा १

के ० ली ० ह ० त ०
पा पा मा निध निध पा पा पा २
का ० म त नु ० ० ०
धा नी सा॑ सा री री री री ३
वि ० भ्र म वि ला ० सं
सा सा सा री गा मा मा मा ४
ति ल क यु तं ० ० ०
मां धां नीं धां मां धां मां पां ५
मू ० र्धो ० र्ध्व वा ० ल
गा री सा धनि री री री री ६
सो ० म नि भं ० ० ०
गा री सा सा धा धा मा मा ७
मु ख क म लं ० ० ०
गा गा गा मा मा निधनि नी नी ८
अ स म ० हा ० ट ०
गा गा नी नी गा गा गा गा ९
क स रो ० जं ० ० ०
गा॑ गा॑ नीं नीं नींध॑ पा॑ पा॑ पा॑ १०
हृ दि सु ख दं ० ० ०
मा॑ पा॑ मा॑ पा॑ पा॑ पा॑ मा॑ मा॑ ११
प्र ण मा ० मि लो च ०
सा॑ मा॑ गा॑ निं॑धनि॑ नीं नीं मा॑ गा॑ १२
न वि शे ० षं ० ० ०
केलीहतकामतनुविभ्रमविलासं तिलकयुतं मूर्धोर्ध्वबालसोमनिभम् ।
मुखकमलमसमहाटकसरोजं हृदि सुखदं प्रणमामि लोचनविशेषम् ॥
पञ्चमांशा सदा पूर्णा मध्यमोदीच्यवा मता ।
लक्ष्म शेषं विजानीयाद् गान्धारोदीच्यवागतम् ९९
मूर्च्छना मध्यमादिः स्यात्तालश्चञ्चत्पुटो मतः ।
चतुर्थस्य प्रेक्षणस्य ध्रुवायां विनियोजनम् १००

अस्यां मध्यमोदीच्यवायां मध्यमो न्यासः । अस्याः प्रस्तारः --

मध्यमोदीच्यवा १४

पा धनि नी नी मा पा नी पा १
दे ० हा ० र्ध रू ० प
री री री गा सा रिग गा गा २
म ति कां ० ति म म ल
नी नी नी नी नी नी नी नी ३
म म लें ० दु कं ० द
नी नी घप मा निध निध पा पा ४
कु मु द नि भं ० ० ०
पा पा री री री री री री ५
चा ० मी ० क रां ० बु
मा रिग सा सधं नीं नीं नीं नीं ६
रु ह दि ० ० व्य कां ति
मा पा नी सा पा पा गा गा ७
प्र व र ग ण पू ० जि
गा पां मां निंधं नीं नीं सा सा ८
त म जे ० यं ० ० ०
पां पां मां धंनिं पां पां पां पां
सु रा भि ष्टु त म नि ल
मां पां मां रिग गा गा गा गा १०
म नो ज ० व ० मं बु
गा पा मा पा नी नी नी नी ११
दो ० द धि नि ना ० द
मा पा मा परिग गा गा गा गा १२
म ति हा ० सं ० ० ०
गा गा॑ गा॑ गा॑ मा॑ निं॑धं॑ नीं नीं
शि वं शां ० त म सु र
नी नी धप मा निध निध पा पा १४

च मू म थ नं ० ० ०
री गा॑ सा॑ सा॑ मा॑ निं॑धनिं॑ नीं नीं
वं ० दे ० त्रै लो क्य ०
नीं नीं धा॑ पा धा॑ पा॑ मा॑ मा॑ १६
न त च र णं ० ० ०
देहार्धरूपमतिकान्तिममलममलेन्दुकुन्दकुमुदनिभं
चामीकराम्बुरुहदिव्यकान्तिप्रवरगणपूजितमजेयम् ।
सुराभिष्टुतमनिलमनोजवमम्बुदोदधिनिनादमतिहासं
शिवं शान्तमसुरचमूमथनं वन्दे त्रैलोक्यनतचरणम् ॥
कार्मारव्यां भवन्त्यंशा निषादरिपधैवताः ।
बहवोऽन्तरमार्गत्वादनंशाः परिकीर्तिताः १०१
गान्धारोऽत्यन्तबहुलः सर्वांशस्वरसंगतिः ।
चञ्चत्पुटः षोडशात्र कलाः षड्जादिमूर्च्छना १०२
पञ्चमस्य प्रेक्षणस्य ध्रुवायां विनियोजनम् ।
अस्यां कार्मारव्यां पञ्चमो न्यासः । अंशा एवापन्यासाः । अस्याः प्रस्तारः--
कार्मारवी १५
री री री री री री री री १
तं ० स्था ० णु ल लि त
मा गा सा गा सा नी नी नी २
वा ० मां ० ग स ० क्त
नीं मां नीं मां पां पां गा गा ३
म ति ते ० जः प्र स र
गा पा मा पा नी नी नी नी ४
सौ ० धां ० शु कां ० ति
रीं गा॑ सा॑ नीं री' गा॑ रीं मा॑
फ णि प ति मु खं ० ०
री गा री सा नी धनि पा पा ६
उ रो वि पु ल सा ० ग

मा॑ पा मा॑ त॑रि॑ग॑ गा गा गा गा ७
र नि के ० तं ० ० ०
री री गा सम मा मा पा पा ८
सि त पं ० न गें ० द्र
मा पा मा परिग ग गा गा गा ९
म ति कां ० तं ० ० ०
धा नी पा मा धा नी सा सा १०
ष ० रामु ख वि नो ० द
मी नी नी नी नी नी नी नी ११
क र प ० ल्ल वां ० गु
मां मां धां नीं सनिनि धा पा पा
लि वि ला ० स की ० न
मा पा मा परिग गा गा गा गा १३
न वि नो ० दं ० ० ०
नी नी पा धनि गा गा गा गा १४
प्र रा मा ० मि दे ० व
सा॑ री॑ गा॑ सा॑ नी॑ नी॑ नी॑ नी' १५
य ० ज्ञो ० प वी ० त
नी' नी॑ धा॑ धा॑ पा॑ पा॑ पा॑ पा॑ १५
कं ० ० ० ० ० ० ०
तं स्थाराुललितवामाङ्गसक्तमतितेजः-प्रसरसौधांशुकान्ति-फरािपति-
मुखमुरोविपुलसागरनिकेतं सितपन्नगेन्द्रमतिकान्तम् ।
षरामुखविनोदकरपल्लवाङ्गुलिविलासकीलनविनोदं
प्रगमामि देवयज्ञोपवीतकम् ॥
ग्रंशो गान्धारपञ्चम्यां पञ्चमः संगतिः पुनः १०३
कर्तव्याऽत्रापि गान्धारीपञ्चम्योरिव भूरिभिः ।
चञ्चत्पुटः षोडशात्र कला गादिश्च मूर्च्छना १०४
तुर्यप्रेन्तरासम्बन्धिध्रुवागाने नियोजनम् ।
ग्रस्यां गान्धारपञ्चम्यां गान्धारो न्यासः । ऋषभपञ्चमावपन्यासौ ।

अस्याः प्रस्तारः--
गान्धारपञ्चमी १६
पा मप मध नी धप मा धा नी १
कां ० ० ० ० ० ० ०
सनिनि धा पा पा पा पा पा पा २
० ० तं ० ० ० ० ०
धा नी सा सा मा मा पा पा ३
वा ० मै ० क दे ० श
नी नी नी नी नी नी नी नी ४
प्रें ० खो ० ल मा ० न
नी नी धप मा निध निध पा पा ५
क म ल नि भं ० ० ०
पा पा री री री री री री ६
व र सु र भि कु सु म
मा रिग सा सध नी नी नी नी ७
गं ० धा ० धि वा ० सि
नी नी सा॑ रि॑स॑ रीं री। रीं रीं ८
त म नो ० ज्ञ ० ० ०
नी गा सा निग सा नीं नीं नीं ९
न ग रा ० ज सू ० नु
नीं मां नीं मां पां पां गा गा १०
र ति रा ० ग र भ स
गा पां मां पां नीं नीं नीं नीं ११
के ० ली ० कु च ० ग्र
मा पा मा परिग गा गा गा गा १२
ह ली लं ० तं ० ० ०
नीं नीं पां धां नीं गा गा गा १३
प्र ण मा ० मि दे ० वं
नीं नीं नीं नीं नीं नीं नीं नीं १४

चं ० द्रा ० र्ध मं ० डि
मां मां धां नीं सनिनि धा पा पा १५
त वि ला ० सकी ल ० ०
मा पा मा परिग गा गा गा गा १६
न वि नो ० दं ० ० ०
कान्तं वामैकदेशप्रएङ्खोलमानकमलनिभं वरसुरभिकुसुमगन्धाधि-
वासितमनोज्ञनगराजसूनुरतिरागरभसकेलीकुचग्रहलीलम् ।
तं प्रणमामि देवं चन्दार्धमरिडतविलासकीलनविनोदम् ॥
आन्ध्र्यामंशा निरिगपा रिगयोर्निधयोस्तया १०५
संगतिर्न्यासपर्यन्तमंशानुक्रमतो व्रजेत् ।
षाडवं षड्जलोपेन मध्यमादिस्तु मूर्च्छना १०६
पूर्वावत्तु कलातालविनियोगाः प्रकीर्तिताः ।
अस्यामान्ध्र्यां गान्धारो न्यासः । अंशा एवापन्यासाः । अस्याः
प्रस्तारः--
आन्ध्री १७
गा री री री री री री री
त रु णें ० दु कु सु म
री गा री गा री री री री २
ख चि त ज टं ० ० ०
री री गा गा री री मा मा ३
त्रि दि व न दी स लि ल
री गा सा धनि नीं नीं नीं नीं ४
धौ ० त मु खं ० ० ०
नीं री नीं रीं धंनिं धंनिं पां पां ५
न ग सू ० नु प्र ण यं
मां पां मां रिग गा गा गा गा ६
वे ० द नि धिं ० ० ०
री री गा सस मा मा पा पा ७
प रि णा ० हि तु हि न

मां पां मां रिग गा गा गा गा ८
शै ० ल गृ हं ० ० ०
धां नीं गा गा गा गा गा गा ६
अ मृ त भ वं ० ० ०
पा पा मा रिग गा गा गा गा १०
गु ण र हि तं ० ० ०
नी नी नी नी री री री री ११
त म व नि र वि श शि
री री गा नी सा सा नी नी १२
ज्व ल न ज ल प व न
पा पा मा रिंग गा गा गा गा १३
ग ग न त नुं ० ० ०
रीं री। गा संमं मा मा पा पा १४
श र णं ० व्र जा ० मि
मा मा नीं नीं सा रीं गा पा १५
शु भ म ति कृ त नि ल
रिंग गा गा गा गा गा गा गा १६
यं ० ० ० ० ० ० ०

तरुणेन्दुकुसुमखचितजटं त्रिदिवनदीसलिलधौतमुखं
नगसूनुप्रणयं वेदनिधिं परिणाहितुहिनशैलगृहम् ।
अमृतभवं गुणरहितं तमवनिरविशशिज्वलनजलपवनगगनतनुं
शरणं व्रजामि शुभमतिकृतनिलयम् ॥

नन्दयन्त्यां पञ्चमोंऽशो गान्धारस्तु ग्रहः स्मृतः १०७
कैश्चित्तु पञ्चमः प्रोक्तो ग्रहोऽस्यां गीतवेदिभिः ।
मन्द्रर्षभस्य बाहुल्यं षाडवं षड्जलोपतः १०८
हृष्यका मूर्च्छना तालः पूर्वावद् द्विगुणाः कलाः ।
विनियोगो ध्रुवागाने प्रथमप्रेक्षणे भवेत् १०९
अस्यां नन्दयन्त्यां गान्धारो न्यासः । मध्यमपञ्चमावपन्यासौ
अस्याः प्रस्तारः--

नन्दयन्ती १८

गा गा गा गा पा पा धप मा १
सौ ० ० ० ० ० ० ०
धा धा धा धा धा नी सनिनि धा २
०
पां पां पां पां पां पां पां पां ३
म्यं ० ० ० ० ० ० ०
धां नीं मां पां गां गां गां गां
वे ० दां ० ग वे ० द
मा री गा गा गा गा गा गा ५
क र क म ल यो ० निं
मा मा पा पा धा निध पा पा ६
त मो र जो वि व ० ०
धा नी मा पा गा गा गा गा ७
र्जि तं ० ० ० ० ० ०
गम पा पा पा मा मा गा गा ८
हरं ० ० ० ० ० ० ०
धा नी मा पा गा गा गा गा ९
भ व ह र क म ल गृ
मा मा मा मा मा मा मा मा १०
हं ० ० ० ० ० ० ०
री गा मा पा पम पा पा नी ११
शि वं शां ० तं सं ० नि
रीं रीं रीं रीं पां पां मां मां १२
वे ० श न म पू ० र्वं
धां नीं सनिंनिं धां पां पां पां पां १३
भू ष ० ण ली ० लं
धां नीं मां पां गां गां गां गां १४
उ र गे ० श भो ० ग

गा पा पा पा धा मा गा मा १५
भा ० सु र शु भ पृ थु
धा धा नी धा पा पा पा पा १६
लं ० ० ० ० ० ० ०
री गा मा पा पम पा पा नी १७
अ च ल प ति सू नु
रीं रीं रीं रीं पां पां पां पां १८
क र पं ० क जा ० म
पा पा पा पा धा मा मा मा १९
ल वि ला ० स की ० ल
नीं पां गां गमं गां गां गां गां २०
न वि नो ० दं ० ० ०
रीं रीं गां गां मां मां मां मां २१
स्फ टि क म णि र ज त
नी पा नी मा नी धा पा पा २२
सि त न व दु कू ० ल
र्सा र्सा धनि धा पा पा पा पा २३
क्षी ० रोद ० सा ० ० ग
मा पा मा परिग गा गा र्सा र्सा २४
र नि का ० शं ० ० ०
री री गा गा मा मा पा पा २५
अ ज शि रः क पा ० ल
री री री गा मा रिग मा मा २६
पृ थु भा ० ० ज ० नं
मा नी पा नी गा गा गा गा २७
वं ० दे ० सु ख ० दं
मा मा पा पा धा धनि निध मा २८
ह र दे ० ह म म ल
धा धा सा नी धा नी पा पा २९

म धु सू ० द न ० सु
री' री' री' री' मा पा धा मा ३०
ते ० जो ० धि क ० सु
नी नी नी नी धा पा मा मा ३१
ग ति यो ० ० ० ० ०
मा परिग गा गा गा गा गा गा ३२
० ० निं ० ० ० ० ०
सौम्यं वेदाङ्गवेदकरकमलयोनिं तमोरजोविवर्जितं हरं
भवहरकमलगृहं शिवं शान्तं सन्निवेशनमपूर्वं
भूषणलीलमुरगेशभोगभासुरशुभपृथुलम् ।
अचलपतिसूनुकरपङ्कजामलविलासकीलनविनोदं
स्फटिकमणिरजतसितनवदुकूलक्षीरोदसागरनिकाशम् ।
अजशिरःकपालपृथुभाजनं वन्दे सुखदं
हरवेहममलमधुसूदनसुतेजोऽधिकसुगतियोनिम् ॥
अनुक्ताविह तालः स्यात्त्रिधैवैककलादिकः ।
मार्गाः क्रमाच्चित्रवृत्तिदक्षिणा गीतयः पुनः ११०
मागधी संभाविता च पृथुलेत्युविताः क्रमात् ।
योक्तास्माभिः कलासंख्या सा दक्षिणपथे स्थिता १११
वार्त्तिके द्विगुणा ज्ञेया सैव चित्रे चतुर्गुणा ।
सर्वजातिषु जानीयादंशस्वरगतं रसम् ११२
दृश्यन्ते जन्यरागांशास्तज्ज्ञैर्जनकजातिषु ।
ब्रह्मप्रोक्तपदैः सम्यक्प्रागुक्ताः शङ्करस्तुतो ११३
अपि ब्रह्महणं पापाज्ञातयः प्रपुनन्त्यमूः ।
ऋचो यजूंषि सामानि क्रियन्ते नान्यथा यथा ११४
तथा सामसमुद्भूता जातयो वेदसंमिताः ।
इति प्रथमे स्वराध्याये जातिलक्षणाख्यं सप्तमं प्रकरणं समाप्तम् ७
अथाष्टमं गीतिप्रकरणम्
शुद्धजातिसमुद्भूतकपालान्यधुना ब्रुवे ।
रागा जनकजातीनां तत्कपालेषु संमिताः १

षड्जो ग्रहोंऽशोऽपन्यासो गो न्यासोऽतिबहू गनी ।
अल्पा रिपनिधा लङ्घ्यो रिः कला द्वादशोदिताः २
यस्मिन्षाड्जीकपालं तद् गदितं गीतवेदिभिः ।
यत्रर्षभोंऽशोऽपन्यासो मोऽन्तो गनिपधाल्पता ३
सोऽत्यल्पोऽष्टकलं तत्स्यात्कपालं त्वार्षभीगतम् ।
मध्यमोंऽशो ग्रहो न्यासोऽपन्यासो धैवतो बहुः ४
यत्राल्पाः सरिगा लोपाद्रिपयोरौडुवं भवेत् ।
तद्गान्धारीकपालं स्यात्कलाष्टकविनिर्मितम् ५
मध्यमोंऽशो निरिगपाः स्वल्पा यत्र कला नव ।
तन्मध्यमाकपालं स्यादिति निःशङ्कसम्मतम् ६
ऋषभांशं सग्रहं च निधषड्जगमाल्पकम् ।
कपालं पञ्चमीजातिजातमष्टकलं विदुः ७
अत्यल्पर्षभगान्धारं पन्यासं मधभूरि च ।
षाड्ज्या इव कपालं तद्धैवत्याः सकलाष्टकम् ८
ग्रहांशन्यासषड्जं च रिगाल्पमतिभूरिभिः ।
निधमैरष्टकलकं स्यान्नैषादीकपालकम् ९
इति सप्त कपालानि गायन्ब्रह्मोदितैः पदैः ।
स्वरैश्च पार्वतीकान्तस्तुतौ कल्याणभाग्भवेत् १०
यत्र ग्रहोंऽशोऽपन्यासः पञ्चमो बहुलस्तु रिः ।
सो न्यासो मधगान्धारास्त्वल्पास्तत्कम्बलं मतम् ११
पञ्चमीजातिसञ्जातमल्पताबहुतावशात् ।
स्वराणां बहवो भेदास्तस्य पूर्वैरुदीरिताः १२
प्रीतः कम्बलगानेन कम्बलाय वरं ददौ ।
पुरा पुरारिरद्यापि प्रीयते तैरतः शिवः १३
कपालानां क्रमाद्ब्रूमो ब्रह्मप्रोक्तां पदावलीम् ।
झण्टुं झण्टुं १ खट्वाङ्गधरं २ दंष्ट्राकरालं ३
तडित्सदृशजिह्वं ४ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ ५ बहुरूपवदनं
धनघोरनादं ६ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ ७ ऊँ ऊँ ह्लां
रौं हौं हौं हौं हौं ८ नृमुण्डमण्डितम् ९ हूं हूं कह कह हूं हूं

१० कृतविकटमुखम् ११ नमामि देवं भैरवम् १२ इति
षाड्जीकपालपदानि १
झगटुं झगटुं खट्वाङ्गधरम् १ दंष्ट्राकरालम् २ तडित्स-
दृशजिह्वम् ३ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ ४ वरसुरभि-
कुसुम ५ चर्चितगात्रम् ६ कपालहस्तम् ७ नमामि देवम्
८ इत्यार्षभीकपालपदानि २
चलत्तरङ्ग १ भङ्गुरम् २ अनेकरेणु ३ पिञ्जरं
सु ४ रासुरैः सुसेवितं पु ५ नातु जाह्न ६ वीजलम्
मां बिन्दुभिः ८ इति गान्धारीकपालपदानि ३
शूलकपालः १ पाणित्रिपुरविनाशि २ शशाङ्कधारिणम्
३ त्रिनयनत्रिशूलम् ४ सततमुमया सहि ५ तं वरदम्
६ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ ७ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ
८ नैमि महादेवम् ९ इति मध्यमाकपालपदानि ४
जय विषमनयन १ मदनतनुदहन २ वरवृषभगमन
३ त्रिपुरवहन ४ नतसकलभुवन ५ सितकमलवदन
६ भव मे भयहरण ७ भवशरणम् ८ इति पञ्चमी-
कपालपदानि ५
अग्निज्वाला १ शिखावली २ मांसशोणित ३
भोजिनि । सर्वाहारि ५ णि निर्मांसे ६ चर्ममुण्डे ७
नमोऽस्तु ते ८ इति धैवतीकपालपदानि ६
सरसग चर्मपटम् १ भीमभुजंगमानद्धजटम् २ कह-
कहहुंकृतिविकृतमुखम् ३ नम तं शिवं हरमजितम् ४ चण्ड-
तुण्डमजेयम् ५ कपालमण्डितमुकुटम् ६ कामदर्पविध्वंसकरम् ७
नम तं हरं परमशिवम् ८ इति नैषादीकपालपदानि ७
इति सप्त कपालपदानि ॥
वर्णाद्यलङ्कृता गानक्रिया पदलयान्विता १४
गीतिरित्युच्यते सा च बुधैरुक्ता चतुर्विधा ।
मागधी प्रथमा ज्ञेया द्वितीया चार्धमागधी १५
संभाविता च पृथुलेत्येतासां लक्ष्म चक्ष्महे ।

गीत्वा कलायामाद्यायां विलम्बितलयं पदम् १६
द्वितीयायां मध्यलयं तत्पदान्तरसंयुतम् ।
सतृतीयपदे ते च तृतीयस्यां द्रुते लये १७
इति त्रिरावृत्तपदां मागधों जगदुर्बुधाः ।
यथा--
मा गा मा धा
दे ० वं ०
धनि धनि सनि धा
दे वं रु द्रं
रिग रिग मग रिस
देवं रुद्रं वं दे
पूर्वयोः पदयोरर्धे चरमे द्विर्यदोदिते १८
तदाऽर्धमागधीं प्राहुः
यथा--
मा री गा सा
दे ० वं ०
सा सा धा नी
वं रु द्रं ०
पा धा पा मा
द्रं वं दे ०
द्विरावृत्तपदां परे ।
यथा--
मा मा मा मा
दे ० वं ०
धा सा धा नी
दे वं रु द्रं
पा निध मा मा
रु द्रं वं दे
संक्षेपितपदा भूरिगुरुः संभाविता मता १९

यथा--
धा मा मा रि ग
भ ० क्त्या ० ०
री गा सा सा
दे ० वं ०
नी धा सा नी
रु ० द्रं ०
धा नी मा मा
वं ० दे ०
भूरिलघ्वक्षरपदा पृथुला संमता सताम् ।
यथा--
मा गा री गा
सु र न त
सा धनि धा धा
ह र प द
धा सा धा नी
यु ग लं ०
पा निधप मा मा
प्र ण म त
यद्वा यथाक्षरे युग्मे गुर्वोः प्रथमयोर्यदा २०
एकैकं चित्रमार्गादि प्रयुज्य चगणात्मकम् ।
मात्राभिरष्टभिर्युक्तं दक्षिणे ध्रुवकादिभिः २१
प्रयुज्यते तदा गीतिर्मागधीत्यभिधीयते ।
तृतीयं लघु युग्मस्य च्छगणार्धयुतं यदा २२
आद्याभ्यामन्तिमाभ्यां च मात्राभ्यां संप्रयुज्यते ।
ततः प्लुतं सार्धगणयुक्तं कृत्वा प्रयुज्यते २३
ध्रुवकादिभिरष्टाभिर्द्विरुक्तान्त्यद्वयेन च ।
तदार्धमागधी ते द्वे तद्वत्तालान्तरेष्वपि २४
संभाविता भूरिगुरुर्द्विकले वार्तिके पथि ।

चतुष्कले भूरिलघुर्दक्षिणे पृथुला मता २५
इति प्रथमे स्वरगताध्यायेऽष्टमं गीतिप्रकरणम् ८
इति श्रीमदनवद्य-विद्याविनोद-श्रीकरणाधिपति-श्रीसोढलदेवनन्दन-
निःशङ्कश्रीशार्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे स्वरगताध्यायः प्रथमः ।

अथ द्वितीयो रागविवेकाध्यायः

अथ ग्रन्थेन संक्षिप्तप्रसन्नपदपङ्क्तिना
निःशङ्को निखिलं रागविवेकं रचयत्यमुम् १
पञ्चधा ग्रामरागाः स्युः पञ्चगीतिसमाश्रयात्
गीतयः पञ्च शुद्धाद्या भिन्ना गौडी च वेसरा २
साधारणीति शुद्धा स्यादवक्रैर्ललितैः स्वरैः
भिन्ना सूक्ष्मैः स्वरैर्वक्रैर्मधुरैर्गमकैर्युता ३
गाढैस्त्रिस्थानगमकैरोहाटीललितैः स्वरैः
अखण्डितस्थितिः स्थानत्रये गौडी मता सताम् ४
ओहाटीकम्पितैर्मन्द्रैर्द्रुतद्रुततरैः स्वरैः
हकारोकारयोगेनहृन्नयस्ते चिबुके भवेत् ५
वेगवद्भिः स्वरैर्वर्णचतुष्केऽप्यतिरक्तितः
वेगस्वरा रागगीतिर्वेसरा चोच्यते बुधैः ६
चतुर्गीतिगतं लक्ष्म श्रिता साधारणी मता
शुद्धादिगीतियोगेन रागाः शुद्धादयो मताः ७
षड्जग्रामसमुत्पन्नाः षड्जकैशिकमध्यमाः
शुद्धसाधारितः षड्जग्रामो ग्रामे तु मध्यमः ८
पञ्चमो मध्यमग्रामः षाडवः शुद्धकैशिकः
शुद्धाः सप्तेति भिन्नाः स्युः पञ्च कैशिकमध्यमः ९
भिन्नषड्जश्च षड्जाख्ये मध्यमे तानकैशिकौ
भिन्नपञ्चम इत्येते गौडकैशिकमध्यमः १०
गौडपञ्चमकः षड्जे मध्यमे गौडकैशिकः
इति गौडास्त्रयः षड्जे टक्ववेसरषाडवौ ११
ससौवीरीमध्यमे तु वोट्टमालवकैशिकौ

मालवः पञ्चमान्तोऽथ द्रिग्रामष्टक्वकैशिकः १२
हिन्दोलोऽष्टौ वेसरास्ते सप्त साधारणास्ततः
षड्जे स्याद्रूपसाधारः शको भम्माणपञ्चमः १३
मध्यमे नर्तगान्धारपञ्चमौ षाड्जकैशिकः
द्विग्रामः ककुभस्त्रिंशद्ग्रामरागा अमी मताः १४
अष्टोपरागास्तिलकः शकादिष्टक्वसैन्धवः
कोकिला पञ्चमो रेवगुप्तः पञ्चमषाडवः
भावनापञ्चमो नागगान्धारो नागपञ्चमः १५
श्रीरागनट्टौ बङ्गालो भासमध्यमषाडवौ
रक्तहंसः कोल्हहासः प्रसवो भैरवध्वनिः १६
मेघरागः सोमरागकामोदौ चाभ्रपञ्चमः
स्यातां कन्दर्पदेशाख्यौ ककुभान्तश्च कैशिकः १७
नट्टनारायणश्चेति रागा विंशतिरीरिताः
सौवीरः ककुभष्टक्कः पञ्चमो भिन्नपञ्चमः १८
टक्वकैशिकहिन्दोलबोट्टमालवकैशिकाः
गान्धारपञ्चमो भिन्नषड्जो वेसरषाडवः १९
मालवः पञ्चमान्तश्च तानः पञ्चमषाडवः
भाषाणां जनकाः पञ्चदशैते याष्टिकोदिताः २०
भाषाश्चतस्रः सौवीरे सौवीरी वेगमध्यमा
साधारिता च गान्धारीककुभे भिन्नपञ्चमी २१
काम्बोजी मध्यमग्रामा रगन्ती मधुरी तथा
शकमिश्रेति षट्तिस्रो विभाषा भोगवर्धनी २२
आभीरिका मधुकरी तथैकान्तरभाषिका
शालवाहनिकाटक्के त्रवणा त्रवणोद्भवा २३
वैरञ्जी मध्यमग्रामदेहा मालववेसरी
छेवाटी सैन्धवी कोलाहला पञ्चमलक्षिता २४
सौराष्ट्री पञ्चमी वेगरञ्जी गान्धारपञ्चमी
मालवी तानवलिता ललिता रविचन्द्रिका २५
ताना वाहेरिका दोह्या वेसरीत्येकविंशतिः

भाषाः स्युरथ देवारवर्धन्यान्ध्री च गुर्जरी २६
भावनीति विभाषाः स्युश्चतस्त्रः पञ्चमे पुनः
कैशिकी त्रावणी तानोद्भवाऽऽभीरी च गुर्जरी २७
सैन्धवी दाक्षिणात्याऽऽन्ध्री माङ्गली भावनी दश
इति भाषाविभाषे द्वे भम्माणयन्धालिके ततः २८
चतस्त्रः पञ्चमे भिन्ने भाषाधैवतभूषिता
शुद्धा भिन्ना च वाराटी विशालेत्यथ कौशली २९
विभाषा मालवाभिन्नवलिते टक्वकैशिके
भाषे द्वे द्राविडीत्येका विभाषा प्रेङ्खके नव ३०
भाषाः स्युर्वेसरी चूतमञ्जरी षड्जमध्यमा
मधुरी भिन्नपौराली गौडी मालववेसरी ३१
छेवाटी पिञ्जरीत्येका बोट्टे भाषा तु माङ्गली
बाङ्गाली माङ्गली हर्षपुरी मालववेसरी ३२
खञ्जिनी गुर्जरी गौडी पौराली चार्धवेसरी
शुद्धा मालवरूपा च सैन्धव्याभीरिकेत्यमूः ३३
भाषास्त्रयोदश ज्ञेया विज्ञैर्मालवकैशिके
विभाषे द्वे तु काम्बोजी तद्वद्देवारवर्धनी ३४
गान्धारपञ्चमे भाषा गान्धारीभिन्नषड्जका
गान्धारवल्ली कच्छेल्ली स्वरवल्ली निषादिनी ३५
त्रवणा मध्यमा शुद्धा दाक्षिणात्या पुलिन्दिका
तुम्बुरा षड्जभाषा च कालिन्दी ललिता ततः ३६
श्रीकण्ठिका च बाङ्गाली गान्धारी सैन्धवीत्यमूः
भाषाः सप्तदश ज्ञेयाश्चतस्त्रस्तु विभाषिकाः ३७
पौराली मालवा कालिन्द्यपि देवारवर्धनी
वेसरे षाडवे भाषे द्वे बाह्या बाह्यषाडवा ३८
विभाषे पार्वशीश्रीकण्ठ्यथ मालवपञ्चमे
भाषास्तिस्त्रो वेदवती भाविनी च विभाविनी ३९
ताने तानोद्भवा भाषा भाषापञ्चमषाडवे
पोता भाषांशकामेके रेवगुप्ते विदुर्विदुः ४०

विभाषा पल्लवीभासवलिता किरणावली
शङ्काद्यावलितेत्येतास्तिस्रस्त्वन्तरभाषिकाः ४१
चतस्रोऽनुक्तजनका बृहद्देश्यामिमाः स्मृताः
एवं षण्णवतिर्भाषा विभाषा विंशतिः स्मृताः ४२
चतस्रोऽन्तरभाषाः स्युः शार्ङ्गदेवस्य संमताः
भाषा मुख्या स्वराख्या च देशाख्या चोपरागजा ४३
चतुर्विधा मतङ्गोक्ता मुख्याऽनन्योपजीविनी
स्वरदेशाख्यया ख्याता स्वराख्या देशजा क्रमात् ४४
अन्योपरागजाताभ्यो याष्टिकेनोदिताः पुनः
संकीर्णदेशजामूलाछायामात्रेतिनामभिः ४५
शुद्धाऽऽभिरी रगन्ती च त्रिधा मालववेसरी
मुख्या षडिति शेषास्तु सुज्ञाताः स्फुटलक्षणाः
नामसाम्यं तु कासांचिद्भिन्नानानपि लक्ष्मतः ४६
इति द्वितीये रागविवेकाध्याये
ग्रामरागोपरागरागभाषाविभाषान्तरभाषाविवेकाख्यं प्रथमं प्रकरणम् १
अथ रागाङ्गभाषाङ्गक्रियाङ्गोपाङ्गनिर्णयम्
केषांचिन्मतमाश्रित्य कुरुते सोढलात्मजः १
रञ्जनाद्रागता भाषा रागाङ्गादेरपीष्यते
देशीरागतया प्रोक्तं रागाङ्गादि चतुष्टयम् २
प्रसिद्धा ग्रामरागाद्याः केचिद्देशीत्यपीरिताः
तत्र पूर्वप्रसिद्धानामुद्देशः क्रियतेऽधुना ३
शंकराभरणो घण्टारव आहंसदीपकौ
रीतिः पूर्णाटिका लाटी पल्लवीति बभाषिरे ४
रागाङ्गान्यष्ट गाम्भीरी वौहाटी खशिकोत्पली
गोल्ली नादान्तरी नीलोत्पली छायातरङ्गिणी ५
गान्धारगतिकारञ्जावित्येकादश मेनिरे
भाषाङ्गान्यथ भावक्रीस्वभावक्रीशिवक्रियः ६
मरुकक्रीत्रिनेत्रक्रीकुमुदक्रीदनुक्रियः
ओजक्रीन्दक्रियो नागकृतिर्धन्यकृतिस्तथा ७

विपायक्री क्रियाङ्गानि द्वादशेति जगुर्बुधाः
त्रीरायुपाङ्गानि पूर्णाटो देवालश्च गुरुञ्जिका ८
चतुस्त्रिंशदिमे रागाः प्राक्प्रसिद्धाः प्रकीर्तिताः
अथाधुना प्रसिद्धानामुद्देशः प्रतिपाद्यते ९
मध्यमादिर्मालवश्रीस्त्रोडी बङ्गालभैरवौ
वराटी गुर्जरी गौडकोलाहलवसन्तकाः १०
धान्यासीदेशिदेशाख्या रागाङ्गानि त्रयोदश
डौम्बक्यासावरी वेलावली प्रथममञ्जरी ११
आडिका मोदिका नागध्वनिः शुद्धवराटिका
नट्टा कर्णाटबङ्गालौ भाषाङ्गानि नवाब्रुवन् १२
क्रियाङ्गत्रितयं रामकृतिर्गौडकृतिस्तथा
देवक्रीरित्यथोपाङ्गसप्तविंशतिरुच्यते १३
कौन्तली द्राविडी सैन्धव्यथ स्थानवराटिका
हतस्वरवराटी च स्यात्प्रतापवराटिका १४
वराटयः षडिति च्छाया तुरुष्काद्ये तु तोडिके
महाराष्ट्री च सौराष्ट्री दक्षिणा द्राविडीत्यमूः १५
उक्ताश्चतस्त्रो गुर्जर्यो भुञ्छिका स्तम्भतीर्थिका
छायाप्रतापोपपदे वेलावल्यौ च भैरवी १६
कामोदा सिङ्घली च्छायानट्टा रामकृतिस्तथा
वल्लातिका च मह्लारी मह्लारो गौडकास्ततः १७
कर्णाटो देशबालश्च तौरुष्कद्राविडाविति
एतेऽधुना प्रसिद्धाः स्युर्द्वापञ्चाशन्मनोरमाः १८
सर्वेषामिति रागाणां मिलितानां शतद्वयम्
चतुःषष्टयधिकं ब्रूते शार्ङ्गी श्रीकरणाग्रणीः १९
तत्राऽदौ ग्रामरागाणां केषांचिल्लक्ष्म चक्ष्महे
देशीरागादिहेतूनां शेषाणां तत्र तत्र तु २०
षड्जमध्यमया जातस्तारषड्जग्रहांशकः
निगाल्पो मध्यमन्यासः पूर्णः षड्जादिमूर्छनः २१
अवरोहिप्रसन्नान्तालंकृतो रविदैवतः

वीररौद्ररसे गेयः प्रहरे वासरादिमे २२
विनियुक्तो गर्भसंधौ शुद्धसाधारितो बुधैः २३
ग्रहांशमन्द्रताराणां न्यासापन्यासयोस्तथा
अल्पत्वस्य बहुत्वस्य षाडवौडुवयोरपि
अभिव्यक्तिर्यत्र दृष्टा स रागालाप उच्यते २४
रूपकं तद्वदेव स्यात्पृथग्भूतविदारिकम् २५
चञ्चत्पुटादितालेन मार्गत्रयविभूषिता
आक्षिप्तिका स्वरपदग्रथिता कथिता बुधैः २६
नोक्ते करणवर्तिन्यौ प्रबन्धान्तर्गतेरिह
मतङ्गादिमताद्ब्रूमो भाषादिष्वेव रूपकम् २७
सा|पा| धां रीपापाधारी पाधा सासा पाधानीधा पामांमां । रींपाधारीं पाधारीं पाधापाधापापा सासा मा । सा|गा|रींमा| । मगरि सासा सरिग पाधारीपा-
धारीपाधापाधासासा सारीगामाधापानीधापानी धापा सीं सीं--
इत्यालापः ।
सस पप धध रिरि पप धस साम्२ रिरि पप धनि पप रिप धस सा सा२ धध मंमं गारी गंमं रिग मम मगरिग सासा२ सस धस रिंगं सासा पाधा निधप मम-इति करणम् ।

सा सा धा नी पा पा पा पा
उ द य गि रि शि ख र १
धा धा नी नी रीं रीं पा पा
शे ख ० र तु र ग खु २
री पा पा पा धा नी पा मा
र ० च्च त वि भि ० न्न ३
धा मा धा सा सा सा सा सा
घ न ति मि रः ० ० ० ४
धा धा सा धा सा री गा सा
ग ग न त ल स क ल ५
री गा पा पा पा पा पा पा

वि लु लि त स ह ० स्त्र ६
धा मा धा मा सा सा सा सा
कि र ० णो ज य ० तु ७
पा धा निध पा मा पा मा मा
भा ० ०० ० नुः ० ० ० ८
इत्याक्षिप्तिका । इति शुद्धसाधारितः ।
षड्जमध्यमया सृष्टस्तारषड्जग्रहांशकः
संपूर्णमध्यमन्यासः षड्जापन्यासभूषितः २८
अवरोहिप्रसन्नान्तर्भूषः षड्जादिमूर्छनः
काकल्यन्तरसंयुक्तो वीरो रौद्रेऽद्भुते रसे २९
विनियुक्तः प्रतिमुखे वर्षासु गुरुदैवतः
गेयोऽह्नः प्रथमे यामे षड्जग्रामाभिधो बुधैः ३०
षड्जमध्यमया सृष्ट इत्यादिना । स्पष्टोऽर्थः ।
ससरी मंध मरिस सनिं धापा धाधरि गसा । रिगा सासगपनि धनि स
।
समा सा । सगरि गप निधप मामा--इत्यालापः ।
रींरीं गाधा गरि सासा नींधपापा । रींरीं गधा गरीं सांसांसां
संसांगांनिंधारीं रींगंधां गारीं सांसां निधापापा । रीरी पापा निधानि
सांसां सांसां रिसरि पांधानिधपामांमांमांमां--इति करणम्
री री गा धा गा री सा सा
स ज य तु भू ० ता ० १
नी धा पा पा री री गा धा
धि प तिः ० प रि क र २
गा री सा सा सा सा सा सा
भो ० गीं द्र ० कुं ० ड ३
सा सा गा धनि नी नी नी नी
ला ० भ र० णः ० ० ० ४
गा रिग धा धा गा री सा सा
ग ज० च ० र्म प ट नि ५

नी धा पा पा री री पा पा
व स नः ० श शां ० क ६
नी धा नी सा सा सा सा रिसरि
चू ० डा म णिः ० ० ००० ७
पा धा निध पा मां मां मां मां
शं ० ०० ० भुः ० ० ० ८

इत्याद्दिप्तिका । इति षड्जग्रामरागः ॥
कर्मारव्याश्च कैशिक्याः संजातः शुद्धकैशिकः
तारषड्जग्रहांशश्च पञ्चमान्तः सकाकली ३१
सावरोहिप्रसन्नान्तपूर्णः षड्जादिमूर्छनः
वीररौद्राद्भुतरसः शिशिरो भौमवल्लभः
गेयो निर्वहणे यामे प्रथमेऽह्नो मनीषिभिः ३२
सांसां गामा गारि गामां सांनि सांरि साधा माधा माधा नी । धा पामा गामा पापा--इत्यालापः ।
संसंसंसं रिरिससरीरी गागा संससंसं ममरि गम संसरी री सनि स सससरिरिममप पधमधसं धनि संससससरिरि गग ससप पध मगम पपपप--
इति वर्तनी ।
३ शुद्धकैशिकः ।
सा सा सा सा सा सा नी धा
अ ० ग्नि ० ज्वा ० ला शि १
सा सा री मा सा री गा मा
खा ० के ० शि ० ० ० २
मा गा री सा सा सा सा सा
मां ० ० स ० शो णि त ३
सा सा सा सा नी सा नी नी
भो ० ० जि नि ० ० ० ४
मा मा गा री मा मा पा पा

स ० र्वा ० हा ० रि णि ५
धा नी पा मा धा मा धा सा
नि ० र्मां ० से ० ० ० ६
सा सा सा सा नी धा पा पा
च ० ० र्म मुं डे न ० ७
धा मा गा मा पा पा पा पा
मो ० ० स्तु ते ० ० ० ८
इत्याक्षिप्तिका । इति शुद्धकैशिकः ॥
षड्जमध्यमिकोत्पन्नो भिन्नकैशिकमध्यमः
षड्जग्रहांशो मन्यासो मन्द्रसान्तोऽथवा भवेत् ३३
षड्जादिमूर्छनः पूर्णः संचारिणि सकाकली
प्रसन्नादियुतो दानवीरे रौद्रेऽद्भुते रसे
दिनस्य प्रथमे यामे प्रयोज्यः सोमदैवतः ३४
सां निधासामां । मम धम मम धम गामाधाधा नीधा सस सांगां माधानीधा
सांसां धमा मगा स गास सांधा मांमां । सांगां माधानीधा सांसां मधा पमापं
मामा -- इत्यालापः ।
सस निध सस मम मध मग मध निमम । नीधांनीमधनिस । निधनि संसं-
संसंसंसं धध । मम गसं सं गमा सांग गधांधांधधममधंमगममधसंसं । संसंधमधपमापा मामा -- इति वर्तनिका ॥
४ भिन्नकैशिकमध्यमः ।
सा सा नी धा सा सा मा मा
बृ ह दु द र वि क ट १
मा धा मा गा मा धा नी मा
ग ० म न ज र ठ वि २
मा नी धा नी मा धा नी नी
भ ० क्तं ० सु वि पु ल ३

नी धा नी सा सा सा सा सा
पी ० नां ० गं ० ० ० ४
मा मस सा सा नी धा पा पा
श्र री० द म न वि ष म ५
धा नी मा मा गा री मा मा
लो ० च नं सु र न मि ६
मा मा मा मा धा नी मा मा
तं वि ना ० य कं ० ० ७
सा सा धा नी मा मा मा मा
वं ० ० ० दे ० ० ० ८
इत्याद्विप्तिका । इति भिन्नकैशिकमध्यमः ॥
मध्यमापञ्चमीजातः पञ्चमांशग्रहोऽल्परिः
रिहीनो वा मध्यमान्तो मध्यमाल्पः सकाकली ३५
संचारिणि प्रसन्नादिमण्डितोऽन्तिममूर्छनः
प्राग्यामे करुणे गेयो भिन्नतानः शिवप्रियः ३६
पांनीं सांगां मापाधापामगामांमां । ममध ममग सां सां संसं सं मागम
पापापानी सांगांमां धापाम गंमंमां । ममधप धध संसं पांपां संसंसं
मागम पापा मंमं पप धध निनि पध मध मग गंसां सां गंसग पञ्चम
पापापानी सांगांपापा
धापामगमामा--इत्यालापः ॥
पापा नीनी संसं गंगं पापानीपांनी सांगंगं संगामा पाधा पाम गामापापा
पञ्चम
पा सांसां धामापापा षड्ज सस गग पञ्चम नी सांगां मापाधाम गां
मामा--इति वर्तनी ॥
५ भिन्नतानः ।
पा पा नी नी सां सां गा गा
ह र व र मु कु ट ज १
सा गां मप मग सां सां सां सां
टा ० लु० लि० तं ० ० ० २

सा गा मा पा धा पा मप मग
अ म र व धू ० कु० च० ३
सा गा मा पा पा पा पा पा
प रि म लि तं ० ० ० ४
धा पा सा मा पा पा धा धा
ब हु वि ध कु सु म र ५
सा सा पा पा धा पा मा गा
जो ० रु णि तं ० ० ० ६
धा पा पम मपग सां गां मां पां
वि ज य० ते०० गं ० गा ० ७
धा पा मग मा मा मा मा मा
वि म ल० ज लं ० ० ० ८
इत्याक्षिप्तिका । इति भिन्नतानः ॥
कैशिकीकार्मारवीभ्यामुद्भूतो भिन्नकैशिकः
षड्जग्रहांशापन्यासः संपूर्णः काकलीयुतः ३७
मन्द्रभूरिः ससंचारी प्रसन्नादिविभूषणः
षड्जादिमूर्छनोदानवीरे रौद्रेऽद्भुते रसे
गेयोऽह्नः प्रथमे यामे शिशिरे शिववल्लभः ३८
साधा मांधासा निधस नीसां सांसांरीं मांपांधांमांधांसां निध सनि सासा सारीसामा सारीं सामा धानी साधा सा मपांमापापा--इत्यालापः । सासाधा माधापा मारी मापा धामाधासांसां सां । सांसां रीरी गांगां सारी सासामाधा पापा सारी मापा धासा धापा मापापापा--इति वर्तनी ॥
६ भिन्नकैशिकः ।
सा सा सा सा री री मा मा
इं ० ० द्र नी ० ० ल १
मा मा पम पा पा पा पा पा
स ० ०० प्र भं ० ० म २
मा धा सा पा धा मा री सा

दां ० ० ध गं ० ० ध ३
मा मा सनि सां सां सां सां सां
वा ० ०० सि तं ० ० ० ४
सा सा सा सा सा सा सा सा
ए ० ० क दं ० ० त ५
नी गा सा सा धा पा मा पा
शो ० ० भि तं ० ० न ६
मा धा सा पा धा मा री मा
मा ० ० मि तं ० ० वि ७
मा मा पम पा पा पा पा पा
ना ० ०० य कं ० ० ० ८
इत्याद्विप्तिका ॥ इति भिन्नकैशिकः ॥
षड्जमध्यमया सृष्टो गौडकैशिकमध्यमः
षड्जग्रहांशो मन्यासः पूर्णः काकलिना युतः ३९
प्रसन्नमध्येनाऽऽरोहिवर्णः षड्जादिमूर्छनः
भयानके च वीरादौ रसे शीतांशुदैवतः
यामद्वये मध्यमेऽह्नो गेयो निःशङ्ककीर्तितः ४०
सांसां सधस सधसा सधस रिमागामामा मम धमधरिधधधध निधनि
धमाधामा गधरि धनिध षड्ज ससध धससससधसरिसा
सधधससससरिगरियरि गसगसधसस मध्यम मममधमध ऋषभ रि ।
रिरिधरिधधनिधधधसपधमामा । रीरीरिरिगरिगगधां
सासाधधसधधरिधरि । ममधारि रिधानि धनिमधामा ।
गधारिधानिधा षड्ज ससधधससससस । रिगरिमरिगसगसां धसासं
मध्यम मममधमध ऋषभ रिरिरिधरिधधनिधधधसपधमामा ।
रीरीरिरिगरिगगधासासाधधसधसधधरिधरिममधारिरिधानिधनिमधमा ।
गधारिधानिधाध षड्ज ससधधसससस । रिगरिगरिगस
गसांनिनिनिसनिससससससससससससधसधसारिममममधाधाध गस
गसा । धाधाधमपधमामा--इत्यालापः ।
धाधाध षड्ज सधसासा धध धस धाममाध मध मां मध्यम ममध मग

निध धध रिधधा । रिधधा निधध सांसांध धधसं संसं धध सामधरिम रिग सांसंसंधससा । षड्ज समामाममधामधाधनिधाधा धनिध गधा सगधा धधधस पप मधमारीगाग धैवत धासाधाध रिरिरि ऋृषभ रिगा मामधमधानिध

निध धा धैवत रिधधाधधा । धनिसांसा ।

सधधधधसंसंसंसांधधधसं ममम रिरिरिग । संगंधा संधध सां सग षड्ज स धा सस धसरि । रिमं मधध मधा । मध धध रिधधा धनि धैवत धधधगं सससगं धधधसपधधधमामाम रिग गमा म षड्ज पधमा मधमा मामाधा धैवत । रीरीधाधरिधा षड्जमध्यमधैवत धासपधमां ममगामामा इति करणम् ।

७ गौडकैशिकमध्यमः

सा सा धा सा सां सां सां सां
त रु ण र वि स दृ श १
मां मां सा सा धा सा री मा
भा ० सु र वि क ट ज २
मम री सा सा सा सा गरि सम
टा० ० जू ० ट शि ख० र० ३
मां मां मां मां सां सां सां सां
प रि र चि ता ० ० ० ४
मा धा मा गा मा धा मा गा
हि म शि ख रि शि ख र ५
मा धा सा सा नी धा सा सा
मा ० ल ० श र ण ग ६
सां सां मा मग री गा सा सनि
ता ० पा ०० तु वः ० स० ७
धा सा पा धा मग मा मा मा
दा ० गं ० गा० ० ० ० ८

इत्यालिप्तिका । इति गौडकैशिकमध्यमः ॥

धग्रहो धैवतीषड्जमध्यमाजातिसंभवः

धांशो मान्तस्तथा गौडपञ्चमः पञ्चमोज्झितः ४१
काकल्यन्तरसंयुक्तो धैवतादिकमूर्च्छनः
प्रसन्नमध्येनाऽऽरोहिवर्णः सौरिस्मरप्रियः ४२
भयानके च बीभत्से विप्रलम्भे रसे भवेत्
उद्धटे नटने गेयो ग्रीष्मेऽह्नो मध्ययामयोः ४३
धामा धधमधधधनिधनिध
धधनिधनिधसरिगगरिगरिगगधधनिधनिधध-
मगममगामामधैवतधधधधधनिधनिधधधसधनिधसरिगधनिधधधनि
ममनि
धगससमग मध्यम म ममध मधधधनिधनिधमाधधमाधधनिध निध
धधध ममधा मधध धनि धनिमधमगागससगसा । धधनि ममनि
धनिसाधाधा धैवत धधधधधनिधनिधधधधसधनी धसरिगधनिध धधनि
ममनि धग ससमगम मध्यम म ममध ममध ममध धनि धनि धमामध
निध निधनिधधसधधधधधसधधनिधनिधनिधमधमगागसग-
मगमधधधधधनिधनिधगं ससमगममधसरिमधमगधाधमधधाधा ।
धधनि धधस धधनि धधध
धधनिधधधमधसरिमगामामामाधधधमधधधधधधधधधधधनिधनिमधम
गामामा -- इत्यालापः ।
मध मध धाधनिधास धनिधा धस रिगा धनि धामगामामा । धम धमा
।
मध्यम मनि धध रिध धाममम धागमधानिध धनि धाममसंगम
धाधनि धनि धनि धाध धधस । धनिधा धस रिग धनिधा मधसरि
मधमधधा धधधनि धनि धनि धनि मधमामागामामा -- करणम् ।
८ गौडपञ्चमः ।

धा	धा	मा	धा	सां	सां	सां	सां	
घ	न	च	ल	न	खि	०	न्न	१
धा	धा	धा	धा	धा	धा	सा	धा	
प	०	न्न	ग	वि	ष	म	वि	२
सां	सां	मां	मां	मां	धा	धा	धा	

निः	०	श्वा	०	स	धू	०	म	३
धा	धा	मा	गा	मा	मा	मा	मा	
धू	०	म्र	श	शि	०	०	०	४
मा	मा	मा	गा	मा	धा	धा	धा	
वि	र	चि	त	क	पा	०	ल	५
धा	नी	धा	मा	मा	मा	मा	गा	
मा	०	लं	०	ज	य	ति	ज	६
मा	धा	धा	धा	मा	मा	मा	मा	
टा	०	मं	ड	लं	०	०	०	७
धा	धा	धा	धनि	गा	मा	मा	मा	
शं	०	०	००	भोः	०	०	०	८

इत्यालिप्तिका । इति गौडपञ्चमः ॥

उद्धृतः कैशिकीषड्जमध्यमाभ्यां ग्रहांशसः ४
सकाकलीपञ्चमान्तः पूर्णः षड्जादिमूर्छनः
आरोहिणि प्रसन्नादिभूषितः करुणे रसे ४५
वीरे रौद्रेऽद्भुते गेयः शिशिरे शंकरप्रियः
दिनस्य मध्यमे यामे द्वितीये गौडकैशिकः ४६

सासा सग सनिसरी मगगसमम पम निप पगम गरि रिगम मस ।
गसां
संनि सरिम गपम पपरिमपाधारी मापाधानि रिमापा धास नि सासा ।
सासा
षड्ज ससससस ससस मगसं गसनि सासा । सासा सस ग ससस
मग-
मरि गसग सधस । पधप मापमापापा । पमपापापधपधपधपापप
पधरिरिरिमरि मसरि मधासनिसासा । सासा षड्ज सससससससस
सग सग सनिसासा । सासा ससगस समग मरिगस गसधसपध पमा
पापा धम पापा गम गगम पञ्चम पप गग मम गग गमग । निनि-
पनिपागमगस सनिपनिप । गमग पम मगमग गरीरी रिगमम षड्ज स
ससससससस ससगसधसा गध सरीमा-

मापमपापा--इत्यालापः ॥
निस निध सस रिम रिगम ममगपपनिगा पमगारि परीरीरिमरिम समरी मरिगसा मपधस रिमापमापांपांरिमरिम रिमपापारिम पनि रीरीरिमसा पध
ससससनिसा सम रिगा सग सनिनीं निनि निनि सधध सध मम पपपा गाग-
गनि पपधनी गगगप गमागा रीरी रिगामाम षड्ज स सनी निसा गारी रिम गम सागा मापा पनि धनि गमग धधम रिस गा सग सनि धसा धसरि
मा पम पापा पम धमा रिमा रीसध सारी रिम मम मग साधध सस मम पप
मम पापा पप गग मम पापापा--इति करणम् ॥

९गौडकैशिकः ।

सा	सा	सा	सा	नी	नी	नी	नी	
भ	०	स्मा	०	भ्यं	०	ग	वि	१
नी	नी	सा	री	री	गा	सा	सा	
भू	०	षि	त	०	दे	०	हं	२
सा	सा	री	सा	री	सा	री	सा	
सु	र	व	र	मु	नि	स	हि	३
री	री	री	री	मा	मा	मा	मा	
तं	०	०	०	भी	०	म	भु	४
सा	सा	सा	सा	री	री	री	री	
जं	०	ग	म	वे	०	ष्टि	त	५
सा	सा	सा	सा	मा	मा	री	मा	
बा	०	हुं	०	सु	र	व	र	६
री	मा	मा	मा	पा	पा	पा	पा	
न	मि	त	प	दं	०	०	०	७
री	री	री	री	पा	पा	पा	पा	

चं	०	द्र	क	ला	०	क	र	८
सा	री	री	री	सा	सा	नी	नी	
सं	०	त	ति	ध	व	ल	०	९
नी	नी	सा	नी	री	मा	री	गा	
सु	र	स	रि	दं	०	बु	ध	१०
सा	सा	सम	गरि	सा	सा	सध	धनि	
रं	०	००	००	प्र	ण	म०	त०	११
पध	पध	पप	पप	मप	मप	पा	पा	
स०	त०	त०	००	नि०	ष्क०	लं	०	१२
पध	पध	रिम	पम	धा	सा	सा	सा	
स०	क०	ल०	००	प	र	म	०	१३
धा	नी	पध	मा	पा	पा	पा	पा	
शि	व	म०	जे	यं	०	०	०	१४

इति ध्रुवद्भिप्तिका । इति गौडकैशिकः ।
वेसरः षाडवः षड्जमध्यमाजातिसंभवः
मध्यमांशग्रहन्यासः काकल्यन्तरराजितः ४७
सारोही शान्तशृङ्गारहास्येषूशनसः प्रियः
दिनस्य पश्चिमे यामे गेयः श्रीशार्ङ्गिणोदितः ४८
मांमारीगांसांरीं गांमां मागा मासां । मामारीमांपाधानी पनी धामां नीधा-
सासा । सांधा सारीगाधा सनी धानीध पञ्चम पापा सधा सगा मरीगांरी-
मामामरीगारीधामा मरी मगागमासासासरि गमा मग सनि धनि धस धस
निधनिधा पञ्चम पस धग सम गरी मगां मां मांमांमां सां मधा नीसा रीगा
मम गसा नीधनि धसनिधा नीध पञ्चम पापा । पपनि धधनि पापा पपनि
धधनि मांमां । मम निधा धध गसा । ससमरी री गामामा ।

मरिरिग सांसां ।
सरिरिग मां मां मरि रिग रिरिधामा मरिरि गरि रिधस रिरि सांरिग सगा सधनि धसस धनि धगगधनि धधस धनि धमंमं मस समध मंरिरि मरिग सगसा
धनिधसनि धानिधा पञ्चम पापा पप पपनि धनि धधनि धनि ममनि धधस
ससग धधस धधमा रिग सगस धसरिगम रिगमांमां । मरि गसां रिगमां मां
मरी गरिगमा । मरिगरि धरि रिरि धरि रिरि मांमां । गममगधधम धम रिरिम
रिग सगस धनिध सनि धनिधा । पञ्चम पापा । पंपं पंपं पंपं पंपं । निध
निध धनि धनि ममनि निध निध धमां गंस गस धनिध सनि धनी धसरि
गगरि सनिधासां पधासरी मं गा मं मां--इत्यालापः ।
मंधामम गंमांमां मम गम मां । संसंमरिमांमं ममरि मं मां धधांनि धनिधा
धस धनिधा धाधा म रिग मग मांमा ऋृषभ रि धरीरीरीरीधरीरीरीरीग रिग
मांमांनी पधा मा रिग रिग रिग सा । संमं धैवत निध धस धनि धापापा ।
पप धैवतं धनींनींमांमां । मांरि मरिग मनि धा धा धा धैवतं धनिधग षड्ज
सा नीधा सारीं गां मां मं मधारि रिरि गग मंमं रिग रिनि पध मंमं रिग रिम
रिगा ससा धनि धस धनि धध पञ्चम पा । धैवतं धग सस मग रिग मांमां-
गामांमां--इति करणम् ।
१० वेसरषाडवः ।

मा	गा	री	सा	री	गा	री	सा	
इं	०	द	गो	०	व	म	णि	१
री	सा	री	गा	मां	मां	मां	मां	
दा	०	रु	सं	०	चि	यं	०	२
मा	री	गा	सा	नी	धा	सा	सा	
फु	ल्ल	कं	०	द	ल	सि	०	३
पा	धा	सा	री	गा	मा	मा	मा	
लिं	०	ध	सो	०	हि	यं	०	४
री	री	पा	पा	मा	पा	धा	नी	
म	०	त्त	द	०	द्रु	र	नि	५
पा	धा	मा	गा	री	गा	री	सा	
ना	०	य	सो	०	हि	यं	०	६
मा	री	गा	सा	नी	धा	सा	सा	
का	०	ण	णं	०	सु	र	हि	७
पा	धा	सा	री	गा	मा	मा	मा	
०	गं	ध	सी	०	य	लं	०	८

इत्याद्विप्तिका । इति वेसरषाडवः ।
बोट्टः स्यात्पञ्चमीषड्जमध्यमाभ्यां ग्रहांशकः ४९
मान्तोऽल्पगः काकलीमान्पञ्चमादिकमूर्छनः
आरोहिणि प्रसन्नान्तालंकृतः सकलस्वरः ५०
अन्त्येऽह्नः प्रहरे गेयो हास्यशृङ्गारयोः स्मृतः
उत्सवे विनियोक्तव्यो भवानीपतिवल्लभः ५१
पन्निसासा धगारी पानी धा पामा गरी ममा मामा । मं पांपां पंनि-
निमां-
मंधांसासनि धा धमगा मगारिरिसा री पंमापांपांपंसा सपपमपपं
मंपंमंपंपंमां ।
पधनि पध मधस गरि रिरिपं रिरिप रिपपप षड्ज सा । सस गरि पां
पञ्चम
पपपपमगरि मगा मां मां मधा धा धध निध निसा मम धध सस रिरि

गग
रिगा ग पञ्चम पप सप धस निध धधधमसमां मगा री रिध रिरिध रिरि
ऋषभ
रिरिप रिरिप पां पनिधा पामा गरि मगामा मा । गाम । मगममगा
ममगय ममगागरी रिरिरि ध धस गागारी । रिस मम गग पमप-
पमपपापा पमप ध नि धनि मामामधाधमामधासारीगागापा परि
पापमपधनि-
पधमधमां गारी । रिगमपाधापामागारिपगामाम मध्यम मगाममगम-
मगमपमगा-
गपमागामापापा पनिधधनिधनिनिपानिधधससधधगरीगरिरि
गपापपधपधा-
पधससधधगसग । साससमरिंरिंपंमपममपापापममपपधधस सपा ।
सससमस-
मरिरिगागससपपपपधधनिपधमधमगरिमगाग । सगसधस
पपधधससरिरिपपप-
पपमगरीमगागगा । मामांगमम मध्यम मा पनिधनिरिधा
धनिपपपधममरिगरि-
मरिग । ससाससगससगधधधगससमरिरिरिपरिपाप ।
पापसधसासपाप-
षड्ज रिसरिरिपाप । पममपपधधधधनिपधमामरिरि ममरिरिगरि-
परिपपपपप-
षड्ज ससासधधगधमगरिपा । पापाधाधापापासासापापाधध पपम-
मगगागा-
रिधारिरिधरिरि ऋषभ रिरिपा पञ्चम पधापामागारीगारीसगामामा --
इत्यालापः ॥
धाममगममाममगममा पञ्चम पगममाममगमसाधधधनिप
धमाधनिपधसारिग-
रिमरिमसाममगरिसा । रिगारिग पञ्चम पपपपनिनिधामामा ।
माममधधाधममध-

धासरिधगाधगगधरिग पञ्चम पापपनिनिध ससधगसमागारीमारिमा
मध्यम-
निधाधाधधधनि । पांमागारीरिपारीनिधा षड्ज ससससममारिरिरिरिप-
ममम-
निधापामागारीरिमांगामांमांधरिरि धरीरिधरिरिरिपपरिपपरिपपरिपप-
मनिनि-
धनिधानिनिधाधधध निधधमधमामाममधध षड्ज स ऋषभ रि पञ्चम
पपनि-
निनिनिधधनिनि निपधधधरिपपमधममरिरिगरि पञ्चम
पनिनिधधपंपंमंमगगरि-
रिमग मामानिधनिधाधधधनिपपपधगमरीगरिरिपरिपामगागामामा--
इति करणम् ॥
११ बोट्टः ।

सा	धा	सा	सा	सा	सा	सा	सा	
प	व	न	वि	लु	लि	त	०	१
धा	पा	मा	पा	धा	पा	मा	मा	
भ्रि	मि	त	म	धु	क	र	०	२
धा	पा	मा	गा	री	गा	सा	निध	
ज	ल	ज	रे	०	णु	प	रि०	३
सा	री	मा	पा	पा	पा	पा	पां	
पिं	०	ज	रि	ते	०	०	०	४
सा	री	मा	पा	पा	पा	पा	धा	
म	०	द०	मं	०	द	ग	ति	५
सा	सा	पा	पा	धा	पा	मा	गा	
हं	०	स	व	धू	०	०	०	६
धा	पा	मा	गा	री	गा	सा	निध	
र्वि	च	र	ति	वि	क	सि	त०	७
पा	पा	पम	गम	मा	मा	मा	मा	
कु	मु	द०	व०	ने	०	०	०	८

इत्याद्विप्तिका । इति बोट्टरागः ॥
मध्यमापञ्चमीजातिजातो मालवपञ्चमः
पञ्चमांशग्रहन्यासो हृष्यकामूर्छनान्वितः ५२
सारोहिसप्रसन्नान्तो गान्धाराल्पः सकाकली
विप्रलम्भे कञ्चुकिनः प्रवेशे केतुदैवतः
गेयोऽह्नः पश्चिमे यामे हास्यशृङ्गारवर्धनः ५३
पामारिगासाधानिधपाधधानिसरीमागागपा धामारिगासानिधनिमामाध-
निसारिगाममगससाधानीधपापधानीसारी ।
मांमांगगपांधामारीगासानिधनि-
मामाधनिसारिगामगगसनिधनिपां ।
पांपांसधाधासगसासंमगारिरिरिमांमांपमा-
सारीमापाधनीधापाधमासाधानीधापां ।
रिरिरिगामापारीरीगामापारीरीरिगा-
मापानिधा मापानिधा मारीरिगमाममासरिगमामगसनिधानिपा । पापा
पपस धधन ससग गरिप ममप मपपांपां । धाम मप धमामा
पांधानीनिमामापाधासा-
समामा पांधागासांधानि धापां धमासधनि धापा मामा मध्यम गागंगगंम
री रिरीरि रिमसासससमरीरिरिरिप
मापमामपापापपधामाममनिनिधधपपपधमा-
ममससधधनिनिधधपपममगगरिरीनिनीधधपारीरीधरिरिगामापारीरीधरिरि
रग-
मापा । रीरीधरीधरिरिगामापारिगमरिगमपधनिधमा
मरिरिरिगगससससससधस-
रिगगरिसनिधमपपरिममसंधनिधापाधामांगासांधानीधापा
धमसधनिधपा--
इत्यालापः ॥
मापाधामा मरिगसा धनिमा धनिसा रिगमा धनिधधसधनिधापापा ।
धध धनिधनिरि मापधनिधगसधानीधासाधानी पञ्चम
पापधसधाधधगसासससाम-

गारीरीपमांमांपनिधनिधसनिधपांपां रिगमापा धनिधस
धनिपंपपधममपमधस-
धनिममनिनिधधपापधमनिधपापा--इति करणम् ॥
१२ मालवपञ्चमः ।

गा	री	सनि	सा	मग	रिग	सा	पम	
ध्या	०	न०	म	यं०	न०	वि	००	१
पा	पा	सा	मा	गम	गा	निध	नी	
मुं	०	च	ति	दी०	नं	००	०	२
री	मग	पा	पम	पा	पा	धप	मा	
व्या	ह०	र	००	ति	वि	श०	ति	३
रिम	गस	धम	धनि	पा	पा	पा	पा	
स०	रः०	स०	लि०	ले	०	०	०	४
पम	धम	सा	सा	सा	गा	सा	निध	
वि०	धु०	नो	०	ति	प	०	द्म०	५
निध	सा	सा	सा	सा	री	गा	मा	
यु०	ग	लं	०	न	रें	०	द्र	६
धा	मा	रिग	सा	निध	सा	पा	मा	
हं	०	सो०	०	नि०	०	ज	०	७
मरि	गम	धस	निध	पा	पा	पा	पा	
प्रि०	या०	वि०	र०	हे	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति मालवपञ्चमः ।
जातो निषादिनीषड्जमध्यमाभ्यां ग्रहांशसः ५४
मन्यासो रूपसाधारोऽल्परिपः ककलियुतः
प्रसन्नमध्यालंकारः पूर्णः षड्जादिमूर्छनः ५५
अवरोहिणि वर्णे स्याद्वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे
प्रयोज्यो वीरकरुणे सवितुः प्रीतये सदा ५६
सानिधा सनि सा सामा पामापापामपा मगामनी निधाधधा सधनि
धासनी
संसंपा धा सा री गाधा सापा धमा माधा निधानीनी मागा मागा मसा-

–

इत्यालापः ।

साधा सनिधनी सा सा पामा पममा गसं नीधाधाध सधनिधध षड्ज सा

साधाधासारी गमगरिसधाधपसाधधनिसा मध्यम मगमसा ।

सगमधमनिधा सगम सधनिध धमा मगामा मामा मध्यम पञ्चम पगगम माग ममनि निधपप-

मपा । गममम षड्ज सध सससा निधम पप धध स रिरि मरि ग सा धधध-

धगसा धैवत निधमा मध्यम म सा सगगध मम पस सग सस धनि धध मा मग मामा--इति करणम् ।

अथवा--सा धा सा धा पा पधा सा सा सगामगासगांधा पां धा सां सां

सां गा मं निधा सां ससनि सा सं मां सं गां ग सा धा पाप धप ध सां सां

सा गा मा नी सासा षड्ज स सगा सगा गं सासा धापा धाप मामा-- इत्यालापः ।

१३ रूपसाधारकः ।

मा	मा	नी	नी	धा	धा	सा	सा	
स	द्यो	०	०	जा	०	तं	०	१
नी	नी	धा	सा	सा	सा	सा	सा	
वा	०	म	म	घो	०	रं	०	२
सा	सा	नी	धा	पा	मा	मा	मा	
त	०	त्पु	रु	ष	मी	०	०	३
सां	रीं	सां	नीं	नी	धा	सा	सा	
शा	०	०	०	नं	०	०	०	४
मा	मा	मा	मा	नी	नी	धा	धा	
वि	०	श्वं	०	वि	०	ष्णुं	०	५
सा	सा	पा	पा	मा	मा	मा	मा	

वे	०	द	प	दं	०	०	०	६
मा	मा	नी	नी	नी	धा	सा	सा	
सू	क्ष्म	म	चिं	०	त्य	म	०	७
नी	नी	धा	सा	सा	सा	सा	सा	
ज	न	क	म	जा	०	तं	०	८
मा	मा	मा	मा	सा	सा	सा	सा	
प्र	ण	मा	०	मि	ह	रं	०	९
सा	सा	नी	धा	सा	सा	सा	सा	
स	द्रु	०	रुं	०	०	०	०	१०
मा	मा	नी	नी	नी	धा	सा	सा	
श	र	ण	०	म	भ	व	म	११
सा	सा	पा	धा	मा	मा	मा	मा	
हं	०	प	र	मं	०	०	०	१२

इत्याक्षिप्तिका । इति रूपसाधारकः ॥
पाड्जीधैवतिकोत्पन्नो ग्रहांशन्यासषड्जकः
काकल्यन्तरसंयुक्तः पूर्णः षड्जादिमूर्छनः ५७
प्रसन्नमध्येनाऽऽरोहिवर्णे वीरादिके रसे
वीरहास्ये निर्वहणे गेयो रुद्रप्रियः शकः ५८
सा निधनी पापाधनी सीरागासासारी गाधा धानी सासा निधसासा
निधसानी धापानिसा गमा धध निनिरि गा सासा--इत्यालापः ।
षड्ज ससनि मम मम पप धध गगा सरिरीरी गमगम माधधधस
गगससगासनि साससनि रिरिरिरिनिरिरिधानिमपधामा गान्धार ग
षड्ज सनिनि पनिसासा सससनि रिरि गरिरि धापापनिनिधासासा
सरिरिरिधधधमधममा । धसरिममरिमधधपप मम गग षड्ज सस
निसासा--इति करणम् ॥
अथवा--सा सनिमा मप धम संगंगां मम मग माध साम पगसमासनि
सससम निरिनिरि रिरि धनि मामपाधा मागासासनि सांसंनी सास ।
रिरि-
रिरि गा रिधाधा पानिनिनि निध सासा सरि रिरि धंधंधं मं धं मा धस

रिमं मरि । मां धापामा मागासास री सासा--इत्यालापः ।
षड्ज सनि धनि सांसांसां स ससा । सरिरिरि रिम षड्ज धैवत धध
षड्ज सस मां गा गगगमा गगनिस षड्ज सनिनिनि स रिरि गगमा--
इति करणम्
इति शकरागः ।
शुद्धमध्यमया सृष्टो रागो भम्माणपञ्चमः ५९
ग्रहांशन्यासषड्जश्च मन्यासः काकलीयुतः
गाल्पः पूर्णः सषड्जादिमूर्छनारोहिवर्णकः ६०
प्रसन्नमध्यालंकारो वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे
पथि भ्रष्टे वनभ्रान्ते विनियुक्तः शिवप्रियः ६१
सा रिरिस रिरि सारी रिपा धाधधध धपाधपाप धपधप म मा मम मा ।
गारी रिधा धप धासा धासा धासा सरी रीसा सस मग रिसा सनिनि
धैवत पञ्चम पप धप धप पपप ममप मप मा मगमामा--इत्यालापः
सस रिरिरि सरीरीरी । पापा धप धधा धध पधधा । पापाप
मपमपपा पापा धधध मामा माम ध रीरीरीरीरी धरिरि धा । धापा
पापा पाप पपप धाध-
धा सध धसा सां सां । स रिरिरि ससससमसमरिग स पधध धापमपनि
पपाप पाप पध मधपध पाध पध पाधपपापपमगसा--इति करणम्
अथवा--सासा सधा सरी मा पां पं पञ्चम पां पां सां सां सरीं सापां
मंपं धंसं निध पांमां पंमां मांधां सांनी धापां मांपं मांपां मां मम पम प
मध्यम मा--इत्यालापः ।
सस रिरि सासा धध रिरि सासा धंधंधंसरिम मग सासरि गारिस रिरि
मपधससनि धास रिगामा पञ्चम पम धम मम पग पां पां मां मां--इति
करणम् ।
१४ भम्माणपञ्चमः ।

री	गा	मा	सा	रिग	सा	धा	मा	
गु	रु	ज	घ	न०	ल	लि	तं	१
पा	धा	पध	पम	पा	पा	धा	पम	
मृ	दु	च०	र०	ण	प	त	नं०	२

सा	री	मा	पा	पा	धा	पम	मप	
ग	ति	सु	भ	ग	ग	म०	नं०	३
पा	धनि	पम	धस	सा	सा	सा	सा	
म	द०	य०	ति०	०	०	०	०	४
री	री	मा	पम	रिग	सा	धा	मा	
प्रि	य	मु	दि०	ता०	म	धु	र	५
पांां	पा	पध	पध	पा	पा	पा	पा	
म	धु	म०	द०	प	र	व	श	६
मा	मा	पा	धस	रिग	सा	धनि	पम	
हृ	द	या	००	भू०	०	शं०	००	७
पा	धा	पा	धप	मा	मा	मा	मा	
त	०	०	००	न्वी	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति भम्माणपञ्चमः ।
मध्यमापञ्चमीजातो नर्तोंशग्रहपञ्चमः
मन्यासः काकलीयुक्तः पञ्चमादिकमूर्छनः ६२
गाल्पः प्रसन्नमध्येन भूष्यः संचारिवर्णवान्
धीरैरुद्घटचारीकमण्डलादौ प्रयुज्यते ६३
हास्यशृङ्गारयोरेष रसयोः कश्यपोदितः
धैवतीमपि तद्धेतुं दुर्गाशक्तिरभाषत ६४
पापसा मगामापापगामा नीधापापमानीनी सांसां सागा सानि धनी नी-
नी । नि निध धमपध ममगा गसा समं मगा गनी निनि धधप
पधममगामा--इत्यालापः ।
पापमंगापा पञ्चम ससगगं निनिधापा पञ्चम नीनीधा षड्ज सनिनिध
सनी धापा मापा पमगा गनिनि पधनि गम गम पामधाममामा--इति
करणम् ।
अथवा--पामागम मापापग पापा । पगापानीनिधाधा । नीनी
सांगांसां
संधा नीनि नींनीं निनि मसा संसंसं धानीनीनी निनिनि धधनि पपध
माम-

गागसा समा गगगरी निंनी निध धधनी प पञ्चम मागामामा--
इत्यालापः ।
पपप मपपप मपप मग समग मामग सा । मगा मपापनी निधनि
षड्ज
सनि सनि निधनिधा निनि धधधनि पधपा पपधपाम धामम गमसा
ससम-
गसा पञ्चम धमा नीधापा । मामानी धधसा धधधध निपाधा पामागा
गमसा
सासा गपमा धनिधा धनि पञ्चम पधप मममनि धनि पधमम षड्ज
सगा-
मामा--इति करणम् ।
पापा षड्ज सगामा पञ्चम पापापा पधमा मगमा मध्यम मामा । ममम
निधा धध निधमा पपधमा गमगमा मा षड्ज स मापपाधप माम मनि
धरि-
धगं षड्ज सं धानी निनि नीधधधनि । पापपध पामा सामा । गां
पञ्चम
धधम मनिधनि पध पमामा गामामामा--इति द्वितीयकरणम् ।
१५ नर्तः ।

पा	पा	मा	गा	पा	पा	गा	सा	
अ	न	व	र	त	ग	लि	त	१
सा	सा	सां	सां	सा	मा	गा	सा	
म	द	ज	ल	दु	०	दिं	न	२
गा	मा	पा	मा	गा	मा	मा	मा	
धा	०	रौ	०	घ	सि	०	क्त	३
मा	गा	मा	पा	मा	पा	पा	पा	
भु	व	न	त	ल	०	०	०	४
नी	सा	नी	सा	सा	सा	सा	सा	
म	धु	क	र	कु	लां	०	ध	५
सा	गा	नी	धा	पा	पा	पा	पा	

का	०	रि	त	दि	न	०	दि	६
नी	सा	नी	सा	मा	धा	पा	पा	
द्यु	ख	ग	ज	मु	०	ख	०	७
मा	पा	गा	गा	मा	मा	मा	मा	
न	०	म	०	स्ते	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति नर्तरागः ॥
षड्जर्षभांशग्रहः स्यात्कैशिकीजातिसंभवः
ऋृषभोऽल्पो निगन्यासो मन्द्रगान्धारषड्जकः ६५
प्रसन्नाद्यवरोहिभ्यां युक्तः षड्जादिमूर्छनः
वीररौद्राद्भुतरसः शांभवः षड्जकैशिकः ६६
सांसनि रिसामा पामं पाप ममगा । मं निनि धाधामा मधाध ममधा सा
समा मधा गसास । धमा मसासमामधा सासधा धमध नीनी--इत्यालापः ।
षड्ज सनिध समा ससनि सांसां निनिस निरिसाममपमम पपापपमपपा
मध्यम । मम गगाममगम गा गान्धार गगगनिधम निधम मामामा धाम
धमामाधा गंगं सगं सगंसा । षड्ज ससधधधनि समम निधानीनि ।
निषाद निधनि नीनिनि षड्ज सधनि नी निनिधनिगा । म मपम पापप मध्यम
मगम ग षड्ज ससंसंसंसं गधरिग गनिध निनिनिधमा । मम धध गग रिग
षड्ज स सधनिधधमा पधानीनीनी निषादनिनि--इति करणम्
अथवा--सासास नीनी सनीनी मपानीनीपापा रीरिग रीरी गगरिरि
पापा मप पमगम गरीगागरीसा । सनीमपनीनी धधमप निरिरिग ।
सा षड्ज स निरी सानीसा षड्ज स निरीसानी--इत्यालापः ।
सा षड्ज सनि री सानिसा षड्ज समापा नीपा नीधा पञ्चम पापारीध-
रीरी पमा मारी रिगरिग षड्ज सरिस निधप निसनि सनीनी--इति करणम् ।

१६ षड्जकैशिकः ।

सा	री	सा	री	सा	सा	सा	सा	
दी	०	ह	र	फ	णिं	०	द	१
सा	नी	नी	नी	नी	सा	नी	री	
ना	०	ले	०	म	हि	ह	र	२
री	री	री	री	री	गा	सा	सा	
के	०	स	र	दि	सा	०	मु	३
नी	सा	नी	री	री	री	री	री	
ह	द	लि	०	ल्ले	०	०	०	४
मा	मा	पा	पा	मा	मा	सग	री	
०	०	पि	ऋ	इ	का	००	ल	५
रिस	सा	नी	नी	पा	पा	नी	नी	
भ०	म	रो	०	ज	ण	म	य	६
सा	सा	सा	सा	सा	नी	नी	नी	
रं	०	दं	पु	ह	र	०	०	७
री	री	रिस	नी	नी	नी	नी	नी	
प	उ	००	मे	०	०	०	०	८

इत्यादिप्तिका । इति षड्जकैशिकः ॥
लक्ष्माधुना प्रसिद्धानां सहेतूनां ब्रुवेऽधुना
गान्धारीमध्यमापञ्चम्युद्भवः काकलीयुतः ६७
मन्यासो मन्द्रषड्जांशग्रहः सौवीरमूर्छनः
प्रसन्नाद्यवरोहिभ्यां मुखसंधौ नियुज्यते ६८
मध्यमग्रामरागोऽयं हास्यशृङ्गारकारकः
ग्रीष्मेऽह्नः प्रथमे यामे ध्रुवप्रीत्यै
सांनीधापांधांधरि । गांसां रिगानीसां । सगपांपपप निनि पनि सां सां
गपसानिधनिनि निरिगासा । पां मं पं निधामा -- इत्यालापः ॥
निनिपपगंगंसंसंरिगं निंसंसासा । संसंगंगंपंपंधंधंनिसनिध पापापापा पनी

पनी सांसांसांगागासागासनी
धनीनीनिनिरिगांसांसांपापामापानिधपामामा--
इति करणम् ॥
१७ मध्यमग्रामः ।

सां	सां	गां	गां	पां	पां	मा	मा	
अ	म	र	गु	रु	म	म	र	१
गां	मा	मां	मा	धा	नी	सां	सां	
प	ति	म	ज	यं	०	०	०	२
सां	सां	मां	मां	पां	पां	सां	सां	
जि	त	म	द	नं	स	क	ल	३
री	गा	त्री	सा	सां	सां	सां	सां	
श	शि	ति	ल	कं	०	०	०	४
नीं	नीं	नीं	नीं	धा	पा	मा	मा	
ग	ण	श	त	प	रि	वृ	त	५
गां	मां	गां	मां	धा	नी	सा	सा	
म	शु	भ	ह	रं	०	०	०	६
नीं	रीं	गां	नीं	सां	सां	पां	पां	
प्र	ण	म	त	सि	त	वृ	ष	७
सा	सा	निध	पा	मा	मा	मा	मा	
र	थ	ग०	म	नं	०	०	०	८

इत्यादिप्तिका । इति मध्यमग्रामरागः ॥
तदुद्भवा ६९
मध्यमादिमंग्रहांशा
इति मध्यमादिः ॥
ह्यथ मालवकैशिकः ॥
कैशिकीजातिजः षड्जग्रहांशान्तोऽल्पधैवतः ७०
सकाकलीकः षड्जादिमूर्छनारोहिवर्णवान्
प्रसन्नमध्यालंकारो वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे ७१
विप्रलम्भे प्रयोक्तव्यः शिशिरे प्रहरेऽन्तिमे ॥

दिनस्य केशवप्रीत्यै
सासपामामामारीसनीसासरी मापासांनीनीरीरिसारिपामासनिसां ।
सनि-
रीरिपासनीसामगामापासनीसासनिपापनी सधनीपापनीनीनीरींपापनी मां मां
गंगरीरीसासनिन्निपापगामापाधनिससनिपममामगमपपमगागरिरिरिमसस ससम
रीरिरिपममममनिपापप
सनीनीरीरिसरिमपनिपपसनीसांपापानीसपनिपपसनि
सानीससनिसनिसनि
सपपनीपनिगगनीपपनिगंगंगंमरिरिमससंमगगरिरिपरिप-
पनीपपसनी
सांसांनीनीससनीसनिससनिसंसपापानीससनिसनिसंसंनिरीरीपा
पानीससनिमम गरिरिससनिनि
पनिपमगमगपमगमगरिससरिमपनिपापसनिसां
सां गाममागाममगमगममगमा गपपगपगनिनिगमगपपगमगसां ।
सससधनिपमा
ससनिसनिरिरिससमगमा गपमगगरिमाससधनीपानि पगमगपगम-
मगरिमा ।
समगरिपपनि पपसनि पमगमनपमगमगारि मासरिमपनीपपसनी
रीरीरीपप सनीसा--इत्यालापः ॥
गागपमगपापनि मापापमनी गपापमनी गपापमनि सं सनीसा षड्ज ससा ।
नीरिरि ऋृषभ रिममपपनीनिनिरीसनीसा षड्ज ससानिनिरिरिरिनिपानि
पञ्चम गगसमसधनि पपगमगपगमगारीरिगमांममरीरि षड्ज
सससमगारिरि
सापापपनीनि पञ्चम निरिरि पञ्चम नि मां मां मरिगस सधनिपपगम गरी-
सरी मपानि रिसनी सा सं नीरिसनिसा--इति करणम् ॥

१८ मालवकैशिकः ।

सा	सा	पा	पा	गा	मा	गा	पा	
चं	०	द्रा	०	भ	र	णं	०	१
धा	नी	पा	पा	धा	नी	गा	गा	
ह	र	नी	०	ल	कं	०	ठ	२
सा	पां	सां	सां	सा	नी	पा	नी	
म	हि	व	ल	य	०	०	०	३
री	धा	सनि	सा	सा	सा	सा	सा	
त्रि	पु	र०	ह	रं	०	०	०	४
पा	नी	री	पा	नी	री	री	सनि	
मृ	गां	०	क	न	य	नं	००	५
पा	नी	री	गम	री	गा	री	सनि	
गि	रि	नि	ल०	यं	०	०	००	६
सा	सा	पा	पा	नी	नी	पम	नी	
न	म	त	स	दा	०	म०	द	७
सां	सां	सां	सां	सां	सा	सा	सा	
नां	०	ग	ह	रं	०	०	०	८

इत्यादित्तिका । इति मालवकैशिकः ।
मालवश्रीस्तदुद्भवा ॥
समस्वरा तारमन्द्रषड्जांऽशन्यासषड्जभाक् ७२
विकारिमध्यमोद्भूतः षाडवो गपदुर्बलः
न्यासांशमध्यमस्तारमध्यमग्रहसंयुतः ७३
काकल्यन्तरयुक्तश्च मध्यमादिकमूर्छनः
अवरोह्यादिवर्णेन प्रसन्नान्तेन भूषितः ७४
पूर्वरङ्गे प्रयोक्तव्यो हास्यशृङ्गारदीपकः ॥
शुक्रप्रियः पूर्वयामे
मां सारी नीधा साधानी माधा सारीगां धां सां धांमांरिगामां माधामारी
गारीनीधासांधानीमांमां -- इत्यालापः ।
ममरिग ममसस धनि सस धनि मां मां पपपपनि धममध धससरि

गांगा-
मांरिगामांमां--इति करणम् ।
साधनि पध मारि मानि धधाधधससरि मासासाधनी धपमां मां गारी गारी गासामाधामां गांरीगा गमारिगा सांसाधनी मां धनि धगसाधनि मां
मांमां--इति वर्तनिका
१९ शुद्धषाडवः ।

मां	मां	धां धां		सा	धा	नी	पा	
पृ	थु	गं	०	ड	ग	लि	त	१
धा	नीं	मां	मां	मां	री	मां	री	
म	द	ज	ल	म	ति	सौ	०	२
धां	नीं	सां	सां	गा	रिग	धा	धा	
र	भ	ल	०	ग्र	००	ष	ट्प	३
सा	धा	सा	मग	मां	मां	मां	मां	
द	स	मू	००	हं	०	०	०	४
मग	री	गा	मा	मा	मा	पम	गा	
मु०	ख	मिं	०	द्र	नी	००	ल	५
री	गा	सां	सां	मां	मां	मां	मां	
श	क	लै	०	भूं	षि	०	त	६
नी	धां	नी	धां	सां	सां	सां	सा	
मि	व	ग	ण	प	ते	०	०	७
गा	री	री	गा	मां	मां	मां	मां	
०	०	र्ज	य	तु	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति शुद्धषाडवः ।
तोडिका स्यात्तदुद्भवा ७५
मध्यमांशग्रहन्यासा सतारा कम्प्रपञ्चमा ॥
समेतरस्वरा मन्द्रगान्धारा हर्षकारिणी ७६
इति तोडी ।
षाडवादेव बङ्गालो ग्रहांशन्यासमध्यमः

प्रहर्षे विनियोक्तव्यः प्रोक्तः सोढलसूनुना ७७
इति बङ्गालः ।
षड्जोदीच्यवतीजातो भिन्नषड्जो रिपोज्झितः
धांशग्रहो मध्यमान्त उत्तरायतया युतः ७८
संचारिवर्णरुचिरः प्रसन्नान्तविभूषितः
काकल्यन्तरसंयुक्तश्चतुराननदैवतः ७९
हेमन्ते प्रथमे यामे बीभत्से सभयानके ।
सार्वभौमोत्सवे गेयः
धां धां माम गा सां सां सगम धधा धा निधमगगमा मम मध मग सां
सां
ससं ग सं । ग मधा धा धा सनिस सां सानि गनि सनिधाधा ।
सनिसां सां
सं सं सं ग सग सं ग मधा धानि धम गमा माधा । धं निं नीं नीं गाम
गा
मामा--इत्यालापः ।
धा धगा मामध मम सां सां । सगम धधा धा धनिध पमामा२ । मा
मा
मम धम गसां सां सा मप मध गसां सां गसगध धा धा धनि पध मागा
मा
मा । मग सां सां सग धम धधा धाध निध पम गा मामा--इति
वर्तनी
२० भिन्नषड्जः ।

धा	धा	धा	नी	धा	पा	मा	गा	
च	ल	०	त्त	रं	०	०	ग	१
सा	गां	मा	नी	धां	धां	धां	नी	
भं	०	०	गु	रं	०	०	श्र	२
धा	पा	मा	गा	सा	गा	सा	धा	
ने	०	०	क	रे	०	०	णु	३
धा	धा	नी	गा	मां	मां	मां	मां	

पिं	०	०	ज	रं	०	०	सु	४
मा	नी	धा	नी	सां	सां	सां	सां	
रा	०	०	सु	रैः	०	०	सु	५
नीं	गां	सा	नी	धां	धां	धा	नी	
से	०	०	वि	तं	०	०	पु	६
धा	पा	मा	गा	सा	गा	मा	धा	
ना	०	०	तु	जा	०	ह्न	०	७
धा	धा	नी	गा	मा	मा	मा	मा	
वी	०	०	ज	लं	०	०	०	८

इत्याद्विप्तिका । इति भिन्नषड्जः ।
भैरवस्तत्समुद्भवः ८०
धांशो मान्तो रिपत्यक्तः प्रार्थनायां समस्वरः ८१
इति भैरवः ।
मध्यमापञ्चमीजात्योः संजातो भिन्नपञ्चमः
धग्रहांशः पञ्चमान्तः पौरवीमूर्छनान्वितः ८२
काकल्या कलितः क्वापि निषादेनाप्यलंकृतः
प्रसन्नाद्येन संचारिवर्णः शौरिप्रियो रसे ८३
भयानके सबीभत्से सूत्रधारप्रवेशने
ग्रीष्मे प्राक्प्रहरे गेयः
धा पा धामा नीधा पानी धामा गा मा पा पा पम मग पम मगस मगा
गा रीं रीं री माधा पाधा मानीधा धप धनी धैवत धा धा मा धा सां
षड्ज
सामारिगसांसां गां गसां मनी न्नि धैवत धा निध पधा धाम धा मा गा
मा पा पा--इत्यालापः ।
धैवतषड्ज सा गा रि ऋृषभ मनिध पप धपनि धैवत धा धप धनी पधम
मरि गरि निधाधा पा मागा मा पा पञ्चम ऋृषभ रि मध मम मधा पा
धैवत
धप पनी धनी षड्ज समा रीरी निधा धैवत धध मध मधा ममा गामा
मा

मगनी धा पञ्चम नी धा पां मागा मां पा पा--इति वर्तनी ।

२१ भिन्नपञ्चमः ।

धा	मा	धप	धा	धा	धनि	धप	मां	
वि	म	ल०	श	शि	खं०	००	ड	१
धा	सा	नी	धा	पा	निध	मां	मा	
धा	०	०	रि	णा	००	०	०	२
मा	री	मा	धा	धप	धा	धप	मा	
म	म	र	ग	णा०	न	मि०	त	३
नी	धा	पध	धनि	धा	धा	धा	धा	
म	भ	व०	भ०	यं	०	०	०	४
री	मा	धा	मा	नी	गां	मां	नीं	
वं	०	दे	०	त्रि	लो	०	क	५
धा	पनि	धा	धा	धा	मा	री	मा	
ना	००	यं	०	गं	गा	०	०	६
धा	पम	गरि	मां	धप	धा	धप	मा	
स	रि०	००	त्स	लि०	ल	००	०	७
नी	धा	धप	धनि	धा	मा	पा	पा	
धौ	०	त०	ज०	टं	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति भिन्नपञ्चमः ।

वराटी स्यात्तदुद्भवा ८५

धांशा षड्जग्रहन्यासा समन्द्रा तारधैवता

समेतरस्वरा गेयाशृङ्गारे शार्ङ्गिसंमता ८६

मध्यमग्रामसंबन्धो धैवत्यार्षभिकोद्भवः

रिन्यासांशग्रहः क्वापि मान्तः पञ्चमषाडवः ८७

विलसत्काकलीकोऽपि कलोपनतयाऽन्वितः

प्रसन्नाद्यन्तकलितारोहिवर्णः शिवप्रियः

वीररौद्राद्भुतरसो नारीहास्ये नियुज्यते ८८

रीरीरिगारि सानी रीरीरीरि धिरिरिरि मगामाम धामाम मामामामम मरि

मग पप गम मगामम गममप पग मम गा गरिरि गरि मम रि गमम सधं

निध
सनि धसनिधाध पञ्चम निपां पनि सनी रीरीं रिनीरीम गामाम धामम माम
गा गम गम गप पग मम नीन्नि धाधपापमाम गागरीरीरिग सरिग सगसंध
निनिध सनिध धनिधाध पञ्चम निपापरीरी रिग मां पां धनीरी रीरिनीरि ममामाम गरि सगा मागरीरि मगा मामा--इत्यालापः ।
रीमामाम मगारि ऋृषभ रिमापानीनी निमम धामपा गामागा मरीरी गारी मगारिगा षड्ज सनिधा पञ्चम पन्नी पञ्चम मधा ममा ऋृषभ री मापानी पासानी मारि ऋृषभ रि षड्ज सनी सरि रिगाग सामगागरीरी इति करणम् ।
२२ पञ्चमषाडवः ।

री	गा	मा	मा	गा	री	री	री	
स	क	ल	सु	र	न	मि	त	१
मा	गा	री	मा	गा	री	री	री	
वि	म	ल	मृ	दु	च	र	ण	२
री	गा	री	धा	नी	मा	नी	नी	
द्व	य	०	स	रो	०	ज	यु	३
धा	मा	धा	नी	गा	रीं	रीं	रीं	
ग	ल	म	म	र	गु	रुं	श	४
री	री	री	गा	री	री	री	री	
र	ण	म	म	ल	मु	प	०	५
री	री	री	मा	नी	नी	नी	नी	
या	०	मि	द	०	या	०	लु	६
मा	नी	मा	मा	नी	मा	मा	री	
म	सु	र	०	सु	र	ज	यि	७
मा	गा	मा	मा	री	री	री	री	
न	म	जे	०	यं	०	०	०	८

इत्याद्दिप्तिका । इति पञ्चमषाडवः ।

तज्जा गुर्जरिका मान्ता रिग्रहांशा ममध्यभाक्
रितारा रिधभूयिष्ठा शृङ्गारे ताडिता मता ८९
इति गुर्जरी
षड्जमध्यमया सृष्टो धैवत्या चाल्पपञ्चमः
टक्कः सांशग्रहन्यासः काकल्यन्तरराजितः ९०
प्रसन्नान्तान्वितश्चारुसंचारी चाऽऽद्यमूर्छनः
मुदे रुद्रस्य वर्षासु प्रहरेऽह्नश्च पश्चिमे
वीररौद्राद्भुतरसे युद्धवीरे नियुज्यते ९१
साधा मारी मागा गसा गध निसारी गसारी गम मास निध मध मरीरी
रिमागागसा सासग मधनिधासाधामरि गसा गधनि सा । सा सा
ससंगसास-
ससमरिगसाससगधाधध गसा सस धध निधाधम धमन्निमरिगरिरिरि
निधम-
मधमरी गरीमरिगसा ससग सासरिगधाधनि निसासा
सं॑सं॑सं॑गससममगधमम-
निधधसासधाधमामधा मरिगसा गधनि स । मामामधामामधानिधानि
मामधा
धनिगमगामरिग साधधनिसासासासासधा गममनि गगमध
मरीरिमगागसा ।
सासाससगससमगमसगमगनि धासा । सासा षड्ज ससससरि
धमगगसनि-
धाधमा मामा धमधमंमं मममधमधमाधनि
सरिगमगमगरिमगागसागगन्निसाम-
मगमगमम गगममगग निनिमम गगमम सममगगगमस सममरिरि
गससगगससधधनिनि मममधधधधधधध निधनिधमधधधधध
मधधसध निधा-
मधधमधधधधधधमसगसधनिधा । मममममममध सगारि मागागमग
धनी
सासा--इत्यालापः ॥

षड्ज सधा मारिगरिनिधाम मधमारिगसासगधाध षड्ज सधाधासांध गरि
गरीरीरीनिरिमा । माममधनिधा ममध धससधधगरिमासगसनि मनिमाधासाधा-
नी सासामासनिधनिधानी सागाधनी सामा साधा मागांरीरी ऋषभ रिगामा
निधानी सां सां सं गं मधधनिगा धासासासमरिगसगसनिधा नीधाधाध सा
सासा सासा मगामगागनिगपमागा । सामामामा धामरि गसांसगसागनी गासा
मामा गानी षड्ज सं सां सा सा गा गा गामा सां सां । सगासासा गामगा
ममगममामा । गासागारि मारि मारि मारि गसागनि षड्ज ससा--
इति करणम् ।
२३ टक्कः ।

सा	सा	धा	धा	मा	मा	मा	मा	
सु	र	मु	कु	ट	म	णि	ग	१
सा	सनि	धा	सा	सा	सा	सा	सा	
णा	र्चि०	त	०	च	र	णं	०	२
सा	सा	गा	गा	सा	मा	गा	मा	
सु	र	वृ	त्त	०	कु	सु	म	३
धा	सा	निध	सा	सा	सा	सा	सा	
वा	०	सि०	त	मु	कु	टं	०	४
धा	नी	सा	गा	मा	धा	मा	गा	
श	शि	श	क	ल	कि	र	ण	५
सा	सा	धा	नी	सनि	धा	धा	धा	
वि	च्छु	रि	०	त०	ज	टं	०	६
सा	सा	पा	नी	मा	गा	मा	गा	
प्र	ण	म	त	प	शु	प	ति	७

गा गा धा नी सा सा सा सा
म ज म म रं ० ० ० ८
इत्यादिप्तिका । इति टक्करागः ।
गौडस्तदङ्गविन्यासग्रहांशः पञ्चमोज्भितः ९२
इति गौडः ।
टक्काङ्गं टक्कवत्तारैः स्वरैः कोलाहलोऽखिलैः ९३
इति कोलाहलः ।
धैवत्यार्षभिकावर्ज्यस्वरनामकजातिजः
हिन्दोलको रिधत्यक्तः षड्जन्यासग्रहांशकः ९४
आरोहिणि प्रसन्नाद्ये शुद्धमध्याख्यमूर्छनः
काकलीकलितो गेयो वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे ९५
वसन्ते प्रहरे तुर्ये मकरध्वजवल्लभः ॥
संभोगे विनियोक्तव्यः
सानीपापमागागपापसागनी सासासासा गामापापनीनीनी
गागपपापनीसा ।
सनीमागागपापनीसनीसनीगसा । पन्नीसामपनी सगासासामां मगग
ससनि
गसासनीसनी पपसममामगसनिसासंगाममा पापनीसा
मनीमगामपापनीसनी
सनि गसा पनि सागानी सा गासासमं गमा गसा सनिसनि
निपापमगामा ।
ससगगममपपनिनि सनिमगा गपापनिसा । गासगसनीसनी सागा
मम गम
मग मगमप मगापाप सगासामा मगम मनीपा पापममगागसगपापनी
निसनि
सस । नीपा मागागमा पापनी सा । सनि मगा गपापनी
सागासमसनीसनी
स । नि ससनी सा । सा सासागसासनी साससगमसगपमा गपापस
गगम-

गनी पापमम गा । गससमगगपा ममनीप पसनिनिमगापापनी
सागासगसनी
सनी सा षड्ज ससा । पापानी सासापपनी पनिपापनी सासापपनि
पनी पनि
सगासम मगसगसनीसनी पनी मगमगासासनी । पनी पमतम गमा
गस गसा-
निसनीपनी पमगमगामा । मगमग सागासस निनि पपमम
गमपनीनिपम ।
गाममपनीनि पमगाममपनी ससनिमगाससगासगामपनीपापनी
मगागपनी सनी-
सनीगसानी सापनीमपागममगागससनि सा षड्ज ससगसस ।
मगामगम
मगनी पापापस निनिगसा । ससमा गान्धार पा पञ्चम पपनिनि गागस
गसनी सनीसा षड्ज ससगससमगमा सस गा । निनि सपानी
ममापगमा
सससगगससगसगम पापासनि मगागपापनी सागासगासनिसनीसा
पञ्चम
पपनि पनि पापनि ससनि ससपापनीपगनीगगपापनी मंमंमं ।
गगगनिनिनि
पपपनिनिनि सस । पागगम ससगसगसगमपनिपस निमगागापापन्नि
सासास-
समगसगसनिनी सा--इत्यालापः ॥
सगापमगापा पञ्चम षड्ज समागसागनीनिपानि पपगगपमगगांगांगां
षड्ज
ससगागम पाधमम पञ्चम पानिनि सनिसां सं । निनिनि
सासासनिसासा-
निगपानी । सांसांसांससनि ससं निमगगगस ससनिसगमनिसनि
निपनीनि-
पानीपपगगपगमंमां गांग षड्ज ससंसंसंमपम । पानिसनिमा । मामा

पञ्चम
निसनिनि सनि ससा । सस निससनी सासापनी । पनि पापपनि
सनि
ससससस पपपपनी । नीमम निपनिप पगसग गमगामास सनिमम
गमगापप
गमगानीगांगां षड्ज ससमग मगागमगागमगागमससग
सनिसनीपागपागमांमा-
ससगगपापस षड्ज ससगंगं ममपपनिनि सनीससगगसगसनिसासा--
इति करणम् ॥
२४ हिन्दोलकः ।

सा	सा	मा	गा	सा	गा	मा	पा	
स	मु	प	न	त	स	क	ल	१
पम	गा	सा	सा	सा	गा	मा	मा	
म०	भि	नु	त	ज	नौ	०	घ	२
नी	सा	पा	नी	पा	नी	गा	पा	
प	रि	तु	०	ष्ट	मा	०	न	३
नी	सां	सां	सा	सनि	गा	सप	नी	
स	०	हं	०	सं०	०	००	०	४
नी	नी	सा	गा	सा	नी	पा	पा	
प्रि	य	त	म	स	ह	च	र	५
पम	गा	सा	सा	गम	गा	मा	पा	
स०	हि	तं	०	म०	द	नां	०	६
नी	सा	पा	नी	पा	नी	गा	पा	
ग	०	वि	०	ना	श	नं	०	७
निस	निस	सा	गा	सा	सा	सा	सा	
नौ०	००	०	मि	०	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति हिन्दोलः ।
वसन्तस्तत्समुद्भवः ॥
पूर्णस्तल्लक्षणो देशीहिन्दोलोऽप्येष कथ्यते ९६

इति वसन्तः ।
षड्जमध्यमया सृष्टः कैशिक्या च रिपोज्झितः ९७
तारसांशग्रहो मान्तः शुद्धकैशिकमध्यमः
प्रसन्नान्तावरोहिभ्यामाद्यमूर्छनया युतः ९८
गान्धाराल्पः काकलीयुग्वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे
चन्द्रप्रियः पूर्वयामे संधौ निर्वहणे भवेत् ९९
सां धांमां धां सनि धसनी सां सां । सा धानी मां मां सां गां सां गां माधा
माधा सां निध सनि सां सां धांमां मधमगागमा
सासाधामासगासागामाधास
निधसांनी सां सासाधानी मा मां--इत्यालापः
।धधममधसनिधसासांसांसां । संसंगंमं गमं मधमसानिधसां सां सां
सां धंधं मंमं धम सगसगमस गग धध सस गंसं मम धमध सधनि मामा
मामा--इति करणम् ।
२५ शुद्धकैशिकमध्यमः ।

सां	सां	धा	पा	मा	धां	पां	मां	
ओं	०	का	०	र	मू	०	र्ति	१
धा	पा	मा	पा	री	री	मा	मा	
सं	०	स्थं	०	मा	०	त्रा	०	२
नी	धा	मा	नी	धा	नी	सां	सां	
त्र	य	भू	०	षि	तं	०	क	३
नी	धा	नी	सां	सां	सां	सां	सां	
ला	०	ती	०	तं	०	०	०	४
धा	धा	मां	मां	री	री	सा	सा	
व	र	दं	०	व	रं	०	व	५
धा	धा	मा	मा	गां	गां	मां	गां	
रे	०	ण्यं	०	गो	०	विं	०	६
नी	धा	मा	नी	धा	नी	सा	सा	

द क सं ० स्तु ० तं ० ७
धां सा धां नी मां मां मां मां
वं ० ० ० दे ० ० ० ८
इत्याद्विप्तिका । इति शुद्धकैशिकमध्यमः ।
तज्ञा धन्नासिका षड्जग्रहांशन्यासमध्यमा
रिवर्जिता गपाल्पा च वीरे धीरैः प्रयुज्यते १००
इति धन्नासी ।
षड्जग्रामे रेवगुप्तो मध्यमार्षभिकोद्भवः
रिग्रहांशो मध्यमान्तः प्रसन्नाद्यन्तभूषितः १०१
बुधैरुद्भटचारीकमराडलादौ नियुज्यते
वीररौद्राद्भुतरसः पार्वतीपतिवल्लभः १०२
रीसंनीरिसं मगा मामा गा मा माम ग मम ग पप ग ममगा गरी ।
रिगा
ममगाधरी रि निनिधाध पञ्चम पपनि पनि म ममनि पापपसनि निनिरीरी
रि
सनी निरिम गान्धार रिरिनि । निनिरिनिरिरिमगामधा मामा मध्यम
गमधम
मगागरिरि गाममगा गरि रि गाममगागरि रि निनि धनी सारी मगामा–
–
इत्यालापः ।
रि ऋृषभ रि निधा पञ्चम निध धा मध्यम मपरी ऋृषभ
री धापा पञ्चम नी नी सा नी री सानि रि ऋृषभ री री गसनि–
धनि पञ्चम धनि मा मध्यम म पञ्चम पपप सनी नि निगरि रिग
रिग सारिरि सानी नी गान्धार रि गा गारी सानी नि रि पगमामा रि
रि मगरी समगरि सनि ऋृषभ रिरी रिमा मध्यम गं मन्नी पा पञ्चम
नी नी री री गामा मम मध मगग म री री नी नी गप षड्ज स पञ्चम
माप मध धस माससरि पाप मग नीरी रि गसनी निनि मरिरि गम गरी
रि
मसानी पमम मग मरी री । रिरि नि निगम मरिमग गरिरि मा माध

निधा ।
धम धनि पा पाम पा । पसनी नि सनी नि ग रि रि गरि नी रिरि स
नि
नि रि गा रि गरी रि रि गारि सनी निरी मारि सनी नि रि नि निध पम
मप गरी मम गमा निरि गमगारी मानी निम गामामा--इति करणम् ॥
ऋषभ रि गमा मध्यम गा रीं नि पापनि पापनि पापमा सा नि
पाप नि री रि गा पां । प नि स नि रि ग नि रि री री रि नि मागां रीं
रीं रीं रि रि मापां धामा गांरीं री री ममा मारिग निधधनि पाप निगा रि
।
ग निधसदनि पधमप म मरीरी गमपनि पधसनि रि धधां म पगरि मग
पा
मा सां मां गां मं मं पां सां मां गां पं मां । मम पम । ध पाध
धपमरी री
नीरीगामरिगम रिगमां मां मध्यम गा धा री री स स रि रि मानी नि
नि स सरि रि नि नि नि स सग गनी नि नि स स रि सनी नि ससस रि
धरि नि पगम मरि ग सरि नि सनि धप धनि सनि मधा गरि म गरि मा
मा री स नी रि मधामामा--इति द्वितीयकरणम् ।
रीरी षड्ज स री री मम मागामप । ग ममाम मग मनी गम गप गम
मग री ग री रि ग मध्यम म गान्धार ग ऋषभ री निध धनि
पञ्चम मपमधनि मध्यम ममनि धनि पा पसनि नि स नी नि रि रि
सनी । नि रि सा सनी नि नि नि रि रि नि नि रि रिरिरिरिरि मम
मध्यम
गान्धार गमगाग मध्यम ग गग मम रि धम मध मग गरीरी । रि
रि गगग म गरि मगग रि रि नि नि धधनि नि ससरि रि ग ग मगमग-
गमां
मां मां--इति तृतीयकरणम् ॥
२६ रेवगुप्तः ।
नी धा पा पा नी नी नी नी
ग रु श्र णि श्रं ० ब म १

सा	नी	सा	री	री	री	री	री	
णो	०	ह	रि	आ	०	त	णु	२
सा	गा	री	री	मा	गा	री	री	
अं	०	गी	०	पी	०	ण	प	३
गा	री	सा	सा	नी	सा	नी	नी	
ओ	०	ह	रि	आ	०	०	०	४
मां	मां	गां	गां	पा	पा	नी	धा	
म	य	ण	वि	ला	०	सि	णि	५
पा	मा	गा	री	गा	री	सा	नी	
र	०	क्ख	उ	अ	०	ह्य	उ	६
सा	सा	री	नी	सा	नी	सा	री	
गो	०	री	०	म	हि	स	वि	७
गा	री	गा	मग	मा	मा	मा	मा	
आ	०	र	णि०	आ	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति रेवगुप्तः ।
तज्ञा देशी रिग्रहांशन्यासा पञ्चमवर्जिता
गान्धारमन्द्रा करुणे गेया मनिसभूयसी १०३
इति देशी ॥
गान्धारीरक्तगान्धारीजन्यो गान्धारपञ्चमः
गान्धारांशग्रहन्यासो हारिणाश्वाख्यमूर्छनः १०४
प्रसन्नमध्यालंकारः संचारिणि सकाकली
राहुप्रियोऽद्भुते हास्ये विस्मये करुणे भवेत् १०५
गा सा सा नि सनि स गम गा गा । पामा गा सा सा नि सनि स
सममं
गा गानी धानी सा नीधा पानी मा पा मा । गा स नि स नि सग
मगा--
इत्यालापः ।
गममग निगमापपपनिममपामप पा पानी नि मधा मम धम ममा गा गा
गम मम गामा षड्ज सनि स स ग ग मग मम मगागा री गा नी स

सनी पानी
नी मप मा गम पा पग मम गं निधनि सम पपप मम । गा स गनि मसा सा
सा गम धप धम ममा धा नी पनी नि म मप नि मगा षड्ज स नि सा सां सम गपगम ममगा--इति करणम् ।
अथवा--गागारीरी सनी सपनीसगागा पञ्चम सगा मामग पाधानि धानि
पमनि धनि स पनि निध निधपापमगागा मसास साम गम गमधगम गा गा-
गरी सनिपनि सगापमपसगागा--इत्यालापः ।
मगरिरि ससनि निससगागाग ममगगममस गसगा गममगमनि धधधनि
मध ममापपधनि नीधा पञ्चम पा ममपा मम निधसाम ममपा मपपममा मा
सां सस ससगागा--इति करणम् ।
२७ गान्धारपञ्चमः ।

सा	नी	सा	गा	सा	गा	गा	गा	
पिं	०	ग	ल	ज	टा	०	क	१
मा	पा	मा	पा	गा	गा	गा	गा	
ला	०	पे	०	नि	प	तं	०	२
गा	पा	सा	गा	गा	गा	गा	गनि	
ती	०	ज	य	ति	जा	०	ह्न०	३
नी	पा	मा	पम	गा	गा	गा	गा	
वी	०	स	त०	तं	०	०	०	४
गा	गा	गा	गनि	नी	नी	नी	निस	
पू	र्णा	०	००	हु	ति	रि	व०	५
नी	पा	मा	पम	गा	गा	गा	गा	
हु	त	भु	जि०	सु	स	मि	धि	६
मा	पा	सा	गा	गा	गा	मा	गनि	

प य सः ० क प र्दि ०० ७
नी पा मा पम गा गा गा गा
नो ० प नु० दे ० ० ० ८
इत्याद्विप्तिका । इति गान्धारपञ्चमः ।
तज्ञा स्फुरितगान्धारा देशाख्या वर्जितर्षभा
ग्रहांशन्यासगान्धारा निमन्द्रा च समस्वरा १०६
इति देशाख्या । इति रागाङ्गाणि ।
त्रवणा भिन षड्जस्य भाषा धनिसभूयसी १०७
धनिसैर्वलिता धांशग्रहन्यासा रिपोज्झिता
गमद्विगुणिता मन्द्रधैवता विजये मता १०८
धाधाधामानी सा नी सासनी सा सासनी धाध साससनि सासनि
धानी नि धानी सासा सनि सनी निधाधा मां गा गं सां स । सनिधाध
मां गां मां मां नी धामां मगाग सा स सनि धानी धानी निध निध
गागमां
ससनी नीनिधानीनिधानि धानि सनि । धाधधमाधाधा--इत्यालापः
॥
धनिधगगांग सानीनी निनिसनिसनिधनी निधा धा । समनी निध
निधा
धा धसगमा मगमगा सासा । निनिनि गसनि धनि निधा धा ।
गाधनि सनि
धनिधग सगसनि धनि मम धनिधा--इति रूपकम् ।
इति त्रवणा ।
तज्ञा डोम्बकृतिः सांशा धान्ता दैन्ये रिपोज्झिता १०९
इति डोम्बकृतिः
मध्यमापञ्चमीधैवत्युद्भवः ककुभो भवेत्
धांशग्रहः पञ्चमान्तो धैवतादिकमूर्छनः ११०
प्रसन्नमध्यारोहिभ्यां करुणे यमदैवतः
गेयः शरदि
धमां मं मगारी रिरि ससनि निधा गामापापगामा धा धगामाममनी सनि

निधानिधनि निगा धागधागा रिसासनि मगाग रिरिसासनिनि । धध-
धपाधपा-इत्यालापः ।
धा धैवत नीधा पञ्चम गामा ऋृषभ रिरि रि गारि षड्ज सधनी
नी धैवत धाधाधानीरी रिसानि रिसनि सनि सधा नीनी धैवत धा ।
ढा
धनी रिरिसा निरिसानिधानी ममगमगारी रिसारी रिसानी धानिपप-
मगपम-
धाधा । नी निसनि निधध षड्ज सगधरिग मध्यम मनीनि मानि
निधध
पञ्चम मपनि मगागरी ममपमगमधाधा । गाधाम गमरिमागा ऋृषभ
रिमाग
षड्ज सा । धानी नि धैवत धा । धामाध सरिगमगपगमनिधानी
पधापनि
पधमगरि ममपगरि गां मां रि ऋृषभ रिमाग षड्ज स । धानी म धैवत
धा
माधसरि गमगपगमनि निधानिप धापनीप धमगरिममपगरिगामांमां
ऋृषभ
सधनिम धैवत गा पमपमा षड्ज सधनि धनि सनिधाधपा--इति
करणम् ॥
अथवा--धाधाधसं ससससधाध साध साधससधारीरी ममरिग
सासंधा-
धाध पधसधपधधममामा । मरि मारि मां माधा धाधाधाधपधनिध
पधामां
मधापाधा सारी मरी सं गं सां गं गांध पधपमपापा--इत्यालपः ॥
धधसासमधधधसरीगा सांधा पाधापापा मामापा मापाधा पामां मां ।
सरि
मरि ममाधप धापप मां मां पध सरि मरि गासां धामा पारीमा पां पां--
इति
करणम् ॥

२८ ककुभः ।

धा	धा	सा	सा	धा	धा	री	री	
यो	०	ना	०	म	य	०	त्र	१
धा	धा	धा	धा	पा	धा	पा	मा	
नि	व	स	ति	क	रो	०	ति	२
री	री	मा	मा	पा	धा	पा	मा	
प	रि	र	०	त्त	णं	०	स	३
पा	धा	पा	मा	मा	मा	मा	मा	
ख	लु	त	०	स्य	०	०	०	४
री	री	मा	मा	धा	धा	पा	मा	
मु	०	ग्धे	०	व	स	सि	च	५
पा	मा	प्ला	पा	धा	धा	पा	मा	
हृ	द	ये	०	द	ह	सि	च	६
पा	धा	पा	मा	सा	री	सा	री	
स	त	तं	०	नृ	शं	०	०	७
गा	सा	पा	पा	पा	पा	पा	पा	
साऽ	०	०	०	सि	०	०	०	८

इत्याद्विप्तिका । इति ककुभः ॥

तज्जाता भवेद्भाषा रगन्तिका १११

धन्यासांशग्रहा भूरिधैवतैः स्फुरितैर्युता

आतारमध्यमा पापन्यासा श्रीशार्ङ्गिणोदिता ११२

धाधासनी सनी धाधा धध सामध धाधप मापापाध मनीनीधा धापधम-

धायाधपमधम मापामपधापमधाधासानीधाधा--इत्यालापः ॥

ध पञ्चम पमनीनीधाधाधसनी सनि सासधाधा । सरी रीरीरी सनी

षड्ज

ससधप मधनीनी धपममपधनि सरी सनि सपमनी धासनीधासनी

धपा-

मनी धा धा--इति रूपकम् ॥

इति रगन्ती भाषा

तद्भवाऽऽसावरी धान्ता गतारा मन्द्रमध्यमा
मग्रहांशा स्वल्पषड्जा करुणे पञ्चमोज्झिता ११३
इत्यासावरी ॥
विभाषा ककुभे भोगवर्धनी तारमन्द्रगा
धैवतांशग्रहन्यासा गापन्यासा रिवर्जिता
धैभ्यां गमपैर्भूरिवैराग्ये विनियुज्यते ११४
धाधाधाध गामापा पप मम पापापम मा गा मानी धासनी गासनी ।
धा
पामापामानीधा पामा धायप मध पममधा धाधगापामागा मापापापपगा
मपग-
मनी धासनी गासनी धापमा गामानीधाधा । धपमधपमधाधा--
इत्यालपः ॥
गामधापामगा मगममध धनि निनि षड्ज सधध धनि पपपगगा मधा पा
मधापा मधनि धाधानी साधधनि धमपप ममधगागा । मगमममधनि
निनि
षड्ज सधधनी निनि धमपपपगगामधा पामधापम धनिधा--इति
रूपकम् ॥
इति भोगवर्धनी
तज्ञा वेलावली तारधा गमन्द्रा समस्वरा
धाद्यन्तांशा कम्प्रषड्जा विप्रलम्भे हरिप्रिया ११५
इति वेलावली
पञ्चमांशग्रहन्यासा धरितारा गमोत्कटा
गमन्द्रा चोत्सवे गेया तज्ज्ञैः प्रथममञ्जरी ११६
इति प्रथममञ्जरी
धन्यासांशग्रहा भाषा वाङ्गाली भिन्नषड्जजा
गपन्यासा दीर्घरिमा धमन्द्रोद्दीपने भवेत् ११७
धा गा गा धध निगां ध गांगागमसा मा मा माम मा धामागा मागा स
स री गा मा पम गरि सनी री मरी गासनी सा सा । ध स धा नी नी

धा
ध मा धा धा धधनी मा धा नी गा । गा गागममा सस मा सा सा सा
पमा
धा माम गा गा स स री गा माप म गरी सनी रि गारी सनी सा सा ।
स
धानी नीधा धा धमा धा धा--इत्यालापः ।
धम गमम ध धधा मा मा गामा षड्ज सस धा धा धानि सनी साम-
मध मधा । धा धा धनी नी गा धमास स री री गगम मपप ममपपरी
री स
स री री गग री री षड्ज ससनी नी सनि सासाधमगम धगम स नी
धा धा धा नी सानी साम मध मधा धा--इति रूपकम्
इति वाङ्गाली
आडीकामोदिका तज्ञा ग्रहांशन्यासधैवता
ममन्द्रा तारगान्धारा गुर्वाज्ञायां समस्वरा ११८
इत्याडीकामोदी
टक्कभाषा वेगरञ्जी निमन्द्रा धपवर्जिता ।
सांशग्रहान्ता माने स्यान्निषड्जरिगमैर्बहुः ११९
सा सा सनी सा रिगा नीगगम स नी गा सगसा सनी सारी नी सारी
नी सारी सनी सासा मामागागा गा री सनि सानी सारी सारी सारी
सारी
सनी सनी समागारी सनी नी सरि गानी गागमासनी सासा--
इत्यालापः ।
मममगगरी री स सनी नी सनी षड्ज सनी सरी गरि गगगनी
सगरि मासामागा गा री री सा रि ग री सनी नी नी नी नी षड्ज सस
ऋषभ रि गमरि स रिगम म री गसमरी गरी नी सा ममरी गा सा सा--
इति रूपकम्
इति वेगरञ्जी भाषा
नागध्वनिं तदुद्भूतं षड्जन्यासग्रहांशकम्
धपत्यक्तं रसे वीरे शार्ङ्गिदेवः समादिशत् १२०

इति नादध्वनिः
षड्जमध्यमया सृष्टः सौवीरः काकलीयुतः १२१
गाल्पः षड्जग्रहन्यासांशकः षड्जादिमूर्छनः
प्रसन्नाद्यवरिहिभ्यां संयतानां तपस्विनाम् १२२
गृहिणां च प्रवेशादौ रसे शान्ते शिवप्रियः
प्रयोज्यः पश्चिमे यामे वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे १२३
सां सपा पधानी धापा पधा सा सपाप धा सा सपापधा ध गारि मा गा रि सनि स पा धा सनि सां । मां मां मगारी रि मा म पा प ध निधा पापधा
सां स पापधा धगा रि मा गा री सनिधा धपा सा सनी सां सां । मम समम षड्ज ससं सां ग सं ग ग री ग सा सं सं स ध ध नि निध सनि धनि धा ध प । पपपधध ध स नि सां सां सं सं सं सम षड्ज ससं ससं
ग सस मरि रिग सस गध धनि ध ध ग सं सं सं धनि ध सनि धनि धध
पञ्चम पापप रि पपनि ध ध स सा सस धम रि रि धम रि रि धम सप । धध नि ग धध सस धध नि ध स नि धनि धधपा । पापपप गान्धार गा
ग ग मरि स ग सनिध सस । पपधध सनिसा । स सं स प पप नि नि नि षड्ज
स स स रि रि रि रि परि पा धध स निसा । सध म रि रि धम मा रि रि
ग सस ग धध नि धध गस सस धध निध सनि धनि ध धप धध रि नि धधध ग रि म ग रि स निध स निध निध पपंध रि निध सध गरि मगरि
मगरि सनि ध समापपधध सनिसा--इत्यालापः
षड्ज स पञ्चम नीधा धा धा नी पञ्चम नीधा धा धनी षड्ज
ससारी रि रि पपनि धाधा धधस धनि ध पा । पप नि ध पं पं निं रिं रिं

ग रि मरि सासा मम रि ग सा स सस स रि ग सा ससनि ध पञ्चम
धा नि षड्ज स स । मम स सस स मस सां ससरि ग गसं ग सां ग
सं गां सस गसनिधनिधाधध निपा । पगां धगां धगां गगगसमारी
षड्ज
सनिधापा पापाधापा धनिनि षड्ज समां मां गगारी ऋषभ रिरि
मममधमम ।
मासांस पञ्चम धासाधनिनिपानीधपारीपपपपध धध सं सं सं धं धं धध
ममम
रि रि रि रि गरि गरि गस सधनि धसा धनिधधरि पपपप । पधधधध
निनि
पञ्चम पम धध धनि षड्ज ससां--इति करणम् ।
२६ सौवीरः ।

सां	सां	सां	सां	सां	सां	सां	सां	
त	रु	ण	त	रु	शि	ख	र	१
नी	नी	धा	धा	पा	पा	पा	मा	
कु	सु	म	भ	र	न	मि	त	२
नी	धा	सा	धा	नी	धा	पा	पा	
मृ	दु	सु	र	भि	प	व	न	३
धा	गा	धा	सा	सा	सां	सां	सां	
धु	त	वि	ट	पे	०	०	०	४
सां	सां	सां	नी	सा	सा	री	गा	
का	०	०	न	ने	०	०	०	५
सा	गा	धा	धा	नी	धा	पा	पा	
कुं	०	०	ज	रो	०	०	०	६
नी	धा	सा	धा	नी	धा	पा	पा	
भ्र	म	ति	म	द	ल	लि	त	७
गां	गां	धा	सां	सां	सां	सां	सां	
ली	०	ला	ग	तिः	०	०	०	८

इत्याद्विप्तिका । इति सौवीरः ।

सौवीरी तद्भवा मूलभाषा बहुलमध्यमा
षड्जाद्यन्ताऽत्र संवादः सधयो रिधयोरपि १२४
सा गा सा सा नी धा सा सा मा धानी धा पा पाधा मा धा समधानि
धानिरिगा रिमामा गारीसा सा माधानीधासासा ।
इति सौवीरी ।
तज्ञा वराटिका सैव चटुकी धनिपाधिका
सन्यासांशग्रहा तारसधा शान्ते नियुज्यते १२५
इति शुद्धवराटी ।
हिन्दोले पिञ्जरीभाषा गांशा सान्ता निवर्जिता १२६
गागारि सा धारि सा सारी गां मां मामा रीरि साधासापापागापाधासारी
गापामागारि सा सानि साधारीसासारीगासारी गागामामागारीसारी रि
गरि
रीस रि मां । पां धापासारि गामारि रीसा ।
इति पिञ्जरी ।
तज्ञा समस्वरा नट्टा तारगन्धारपञ्चमा ।
सन्यासांशग्रहा मन्द्रनिषादा तारधैवता १२७
इति नट्टा ।
अङ्गं कर्णाटबङ्गालं वेगरञ्जयाः पवर्जितम्
गांशं सान्तं च शृङ्गारे वक्ति श्रीकरणेश्वरः १२८
इति कर्णाटबङ्गालः
इति भाषाङ्गाणि
आपञ्चमं तारमन्द्रा षड्जन्यासांशकग्रहा
रिषड्जाभ्यधिका धीरै रेषा रामकृतिर्मता १२९
इति रामकृतिः ।
षड्जांशग्रहणन्यासां मतारां मपभूयसीम्
रिधत्यक्तां पमन्द्रां च तज्ज्ञा गौडकृतिं जगुः १३०
इति गौडकृतिः
निमन्द्रा मध्यमव्याप्ता रिपत्यक्ता समस्वरा
सन्यासांशा धग्रहा च वीरे देवकृतिर्भवेत् १३१

इति देवकृतिः
इति क्रियाङ्गाणि
स्युर्वराट्या उपाङ्गानि सन्यासांशग्रहाणि षट्
समन्द्रा कौन्तली तत्र निभूरिः कम्पधारितौ १३२
इति कौन्तली
वराटी द्राविडी भूरिनिमन्द्रा स्फुरितर्षभा
इति द्राविडी
वराटी सैन्धवी भूरिगान्धारा सधकम्पिता
शार्ङ्गदेवेन गदिता शृङ्गारे मन्द्रमध्यमा १३३
इति सैन्धवी
मण्डिता मनिधैर्मन्द्रैरपस्थानवराटिका १३४
इत्यपस्थानवराटिका
इतस्वरा धमन्द्रा स्यात्कम्पिता हतपञ्चमा
इति हतस्वरवराटी
स्यात्प्रतापवराटी धमन्द्रा कम्प्रपसोरुपा १३५
इति प्रतापवराटी
इति वराट्युपाङ्गानि
रिपत्यक्ता तु तोड्येव च्छायातोडीति कीर्तिता
इति च्छायातोडी
तोड्येव ताडिता गाल्पा तौरुष्की रिनिभूयसी १३६
इति तुरुष्कतोडी
इति द्वे तोड्युपाङ्गे
पञ्चमेनोज्झिता मन्द्रनिषादा ताडितोत्सवे
गीयतामृषभान्तांशा महाराष्ट्री तु गुर्जरी १३७
इति महाराष्ट्रगुर्जरी
गुर्जर्येव रिकम्पाढ्या सौराष्ट्री गुर्जरी भवेत्
इति सौराष्ट्री गुर्जरी
दक्षिणा गुर्जरी कम्प्रमध्यमा ताडितेतरा १३८
इति दक्षिणगुर्जरी

रिमन्द्रतारा स्फुरिता हर्षे द्राविडगुर्जरी १३९
इति द्राविडगुर्जरी
इति गुर्जर्युपाङ्गानि
मत्यक्ताऽऽन्दोलितसपा धन्यासांशग्रहान्विता
विप्रलम्भे भवेद्भुञ्छीत्यवोचत्सोढलात्मजः १४०
इति भुञ्छी
मध्यमेन निषादेनाऽऽन्दोलिता त्यक्तपञ्चमा
खम्भाइतितदंशान्ता शृङ्गारे विनियुज्यते १४१
इति खम्भाइतिः
छायावेलावली वेलावलीवत्कम्प्रमन्द्रमा १४२
इति च्छायावेलावली
सैव प्रतापपूर्वा स्यादाहता रिपवर्जिता १४३
इति प्रतापवेलावली
इति चत्वारि वेलावल्युपाङ्गानि
धांशन्यासग्रहा तारमन्द्रगान्धारशोभिता
भैरवी भैरवोपाङ्गं समशेषस्वरा भवेत् १४४
इति भैरवी
कामोदोपाङ्गमाख्याता कामोदा सिंहली बुधैः
कामोदलक्षणोपेता ममन्द्रा कम्प्रधैवता १४५
इति सिंहली कामोदा
छायानट्टा तु नट्टेव मन्द्रपञ्चमभूषिता
मट्टोपाङ्गं निषादेन गान्धारेण च कम्पिता १४६
इति च्छायानट्टा
कोलाहला टक्कभाषा सग्रहांशा पवर्जिता
सधमन्द्रा मभूयिष्ठा कलहे गमकान्विता १४७
सासा सासा मासा सास सरी गामा मामगरी सरीरीध मारीगरी धमम-
गमामारीधा साधासागा रीमाधगा मरी गसा सासा सास निग सारी
मागा-
मामा रीगरीध मधममारीधा सागा साधा सामा रीमाधा गासा--

इत्यालापः ।
रीगसध सरीमम धमगम गाम गरी सनी धासा रीगरीग माधध ससस
सगरी ममधमगरिस नीधासरी गामाधमरी गमसाधनी धस रीगा माम
गमधम
गारी सनि धासरी गासरी गासा मागरी मा री गा सासा--इति रूपकम्
।
इति कोलाहला ।
तज्ञा रामकृतिर्वीरे मांशा सान्ता पवर्जिता
भाषाङ्गत्वेऽप्युपाङ्गत्वमतिसामीप्यतोऽत्र च
शार्ङ्गदेवेन निर्णीतमन्यत्राप्यूह्यतां बुधैः १४८
इति रामकृतिः
हिन्दोलभाषा छेवाटी मापन्यासा धभूयसी
रिहीनांऽशग्रहन्यासषड्जा सगममन्द्रभाक्
सगतारोत्सवे हास्ये गेया गमकसंयुता १४९
सासा सासगम पापा पापम गापमगापाधागा धानी पापगम नीधापापा-
मगपगा गसासासा सगमपपापा पमगापमगा धानीपापमगपम
गपमगागसा
सपानीसा सासागासा मगामप पनि सासा--इत्यालापः ।
सम गम गपा पाम पमपम गागा गागससासगमनि निस निससससगस
मम
निनि सनि साससगसगमपपसनिसागासा धानि पानी नीपा मगा
गपमम
गामसांसां गांमां पानी मासा गास नी सासा--इति रूपकम्
इति च्छेवाटी
वल्लाता तदुपाङ्गं स्याद्रिहीना मन्द्रधैवता
सन्यासांशग्रहा गेया शृङ्गारे शार्ङ्गिणोदिता १५०
इति वल्लाता
मध्यमापञ्चमीजातः काकल्यन्तरसंयुतः
पञ्चमांशग्रहन्यासो मध्यसप्तकपञ्चमः १५१

हृष्यकामूर्छनोपेतो गेयः कामादिदैवतः
चारुसंचारिवर्णश्च ग्रीष्मेऽह्नः प्रहरेऽग्रिमे
शृङ्गारहास्ययोः संधाववमर्शे प्रयुज्यते १५२
पाधा मांधा नीधापापा । पधनीरिमपधामा धनि ध पापारींगां सांसां मांपमागां रीरीं । रीमांपधा मा पनिधपापा । सांगां नीधा पप निरी मां पाधा-
माध निध पापा--इत्यालापः
पापधपधमधधनिध पापा । पापाधनि रिगपापा मधनिध पापा पपधनि रीरी गंगं संसं गग रींरीं रींरीं मम पप धम धध निध पा--इति करणम् ।

३० शुद्धपञ्चमः ।

सां	सां	सां	सां	रीं	रीं	गां	सां	
ज	य	वि	ष	म	न	य	न	१
मा	गा	पम	गा	रीं	रीं	रीं	रीं	
म	द	न०	त	नु	द	ह	न	२
मां	सां	सां	सां	रीं	रीं	गां	सां	
व	र	वृ	ष	भ	ग	म	न	३
मा	गां	पम	गा	रीं	रीं	रीं	रीं	
पु	र	द०	ह	न	०	०	०	४
रीं	रीं	मां	मां	पा	पा	धा	मा	
न	त	स	क	ल	भु	व	न	५
मा	धा	सां	सां	नी	धा	पा	पा	
सि	त	क	म	ल	व	द	न	६
धां	नीं	रीं	मां	रीं	मां	पा	पा	
भ	व	म	म	भ	य	ह	र	७
धा	मां	धा	नीं	पा	पा	पा	पा	
भ	व	श	र	णं	०	०	०	८

इत्याक्षिप्तिका । इति शुद्धपञ्चमः ।
तद्भाषा दाक्षिणात्या स्याद्ग्रहांशन्यासधैवता

ऋषभोऽस्यामपन्यासस्तारा निमपधैवताः १५३
प्रियस्मृतौ नियोगः
पापा धासा निरीरीरी गरिमरि गपगग नीसानीमा नीधा पापा पाधा
सनी रीरीरीरी गरी सगारीसनी रीरीरी नीनी गपनीध नीनी सानी सनी
मागरीरी रीरी मरी सनी नीध निधा पानी निधापापमधा पासा पाधासनी
रीरी रीरीरीरी गरीगग पापानीधा पापापा--इत्यालापः ।
पपधधसनी रीरी गरी सनी धनी नीप पध धस नीरी रीग नीस नीरी
रीग नीस निधा नीनी पापा--इति रूपकम्
इति दाक्षिणात्या भाषा ।
अस्या विभाषाऽऽन्धालिका मता
पञ्चमांशग्रहन्यासा न्यल्पा भूरीतरस्वरा १५४
तारधा मन्द्रषड्जा च धापन्यासा गवर्जिता
वियुक्तबन्धने गेया शार्ङ्गिदेवेन कीर्तिता १५५
पापामामसरी मापा धापा धाप धध पध धपपसा मास सारी रीमा पाधा
पध मास निधा पापधपधपपमा मासा सारी पाधा पाधा पप धध पध
धध धम
पापा मसा रीमा सारी मासारी मा सारी मासारीमाधाप धधपधा पध
धप
मममाम सारीमापा धाप धपा धासा नीधा पाप धप पपापा--इत्यालापः
।
रीरीसारीरी सरीरीसरी रीस रीप रीस रीस धध पाधधप धधधध पममा
।
ममा पमधा । पधामामपपमाधसधसधपमधा--इति रूपकम् ।
इत्यान्धाली भाषा ।
मल्लारी तदुपाङ्गं स्याद्गहीना मन्द्रमध्यमा
पञ्चमांशग्रहन्यासा शृङ्गारे ताडिता मता १५६
इति मल्लारी
गेयः कर्णाटगौडस्तु षड्जन्यासग्रहांशकः
इति कर्णाटगौडः

स एवाऽऽन्दोलितः षड्जे देशवालो रिपोज्झितः १५८
इति देशवालः
गान्धारबहुलो मन्द्रताडितो रिपवर्जितः
निषादांशग्रहन्यासस्तुरुष्को गौड उच्यते १५९
इति तुरुष्कगौडः
गान्धारतिरिपोपेतः प्रस्फुरत्षड्जपञ्चमः
गेयो द्राविडगौडोऽयं ग्रहांशन्याससप्तमः १६०
इति द्राविडगौडः
इति गौडोपाङ्गानि
इति जनकसहिता द्वापञ्चाशत्
अथ प्रसिद्धरागभाषालक्षणम्
षड्जे षाड्जीसमुद्भूतं श्रीरागं स्वल्पपञ्चमम्
सन्यासांशग्रहं मन्द्रगान्धारं तारमध्यमम्
समशेषस्वरं वीरे शास्ति श्रीकरणाग्रणीः १६१
इति श्रीरागः ।
षड्जग्रामे मन्द्रहीनः षड्जमध्यमया कृतः
बङ्गालोंऽशग्रहन्यासषड्जस्तुल्याखिलस्वरः १६२
इति बङ्गालः
मध्यमे कैशिकीजातः षड्जन्यासांशकग्रहः
बङ्गालस्तारमध्यस्थपञ्चमः स्यात्समस्वरः १६३
इति द्वितीयबङ्गालः
ऋषभांशः पञ्चमान्तः स्यादपन्यासधैवतः
वीररौद्राद्भुतरसः पाल्पो मध्यमषाडवः १६४
इति मध्यमषाडवः
धैवतांशग्रहन्याससंयुतः स्यात्समस्वरः
तारमन्द्रोऽयमाषड्जगान्धारं शुद्धभैरवः १६५
इति शुद्धभैरवः
षड्जे धैवतिकोद्भूतः षड्जतारसमस्वरः
मेघरागो मन्द्रहीनो ग्रहांशन्यासधैवतः १६६

इति मेघरागः
षड्जे षाड्जीभवः षड्जग्रहांशान्तो निगोत्कटः
सोमरागः स्मृतो वीरे तारमध्यस्थमध्यमः १६७
इति सोमरागः
तारषड्जग्रहः षड्जे षड्जमध्यमिकोद्भवः
गतारमन्द्रः कामोदो धांशः सान्तः समस्वरः १६८
इति कामोदः
षड्जे षाड्जीभवः षड्जग्रहांशन्याससंयुतः
समस्वरोऽन्यः कामोदो मन्द्रगान्धारसुन्दरः १६९
इति द्वितीयकामोदः
गान्धारांशग्रहन्यासो मध्यमान्ध्रीसमुद्भवः
निगतारो मन्द्रहीनो रागः स्यादाम्रपञ्चमः
शार्ङ्गिदेवेन गदितो हास्याद्भुतरसाश्रयः १७०
इत्याम्रपञ्चमः
इति दश प्रसिद्धरागाः
शुद्धपञ्चमभाषा स्यात्कैशिकी मपभूयसी
पन्यासांशग्रहा मापन्यासा सगमतारभाक् १७१
ईर्ष्यायां विनियोक्तव्या भाषाङ्गं केचिदूचिरे
समस्वरा रितारा साममन्द्रा चोत्सवे भवेत् १७२
पापापा समधा सानी सासासाधा माससम धास नीसरी गासासा सधम
मामासस धसमनी नीधा मामगमा पाप समधासा मा धासा ।
पाधासामाधा-
समाधासनि सनि रीसनी गसा । सधमागा गस सास धमासस
धसमनी
नीधामाम गामा पापा--इत्यालापः
पामामा धससनि धसनि धसनिधा माध गाग स सनिध पापारिगसरिग
मा रिगसधनिधा मानिधससास ममा निधा सपा धमरिग
रिमाधमधनिधनि
धनि ध मध्यम मनिधा सास ममा निध स पापा--इति रूपकम्

इति कैशिकी
पञ्चमादेव सौराष्ट्री भाषा पान्तग्रहांशिका १७३
रिहीना सगधैस्तारा ममन्द्रा समभूयसी
नियुक्ता सर्वभावेषु मुनिभिर्गमकान्विता १७४
पापापापमधनी सासासनीग सासासनि गानी गानी धाधा धध सास पापा
पपधा पा धापामामा । मधनी मांधानी मां धनीसा सा । सनी गानी गां
सासा स नी गा नी धा धाधधसा धममपा पप धापा धापामामा । मधनी
मधनी । मां धनि सा सापमानी निधापम धापमध पापा--इत्यालापः
पा पम स नीसा सनी गग सस नी गगनी नीगमग नीधाधाध धध मध
सस । पाधा पाधा पामा मामा ममधम धधनी सा सनि गग सास । निधधस
निधमपा पमधध पमधस पमधध धग मनी धध पा । पमनी नी नीधा पम धध
पम धध पा--इति रूपकम्
इति सौराष्ट्री ।
सांशग्रहान्ता सौराष्ट्री टक्करागेति भूरिनिः
भूरितारा ममन्द्रा च पहीना करुणे भवेत् १७५
सा सा सानी धनी नीध नीनी मां नी धनी धानी धानी धनी नी मां
नीधा नीसा साध नीधमध नीधनीध माधनीध मं गागाग मंगां सगा सनी
धनी नीध नी नी धनी नी नी मां नीधा नीसा सा--इत्यालापः ।
सनि धनि नी नी मां नी धनि सासा धनी नी मां नी धनीसा धससध
रीरी रीध मम । धममं मध्यम म गान्धार ग षड्ज ससा गासागाध नी
नी नी धनी मधास नीसा गानी धध सासा--इति रूपकम्
इति द्वितीयसौराष्ट्री
टक्कभाषेव ललिता ललितैरुत्कटैः स्वरैः

षड्जांशग्रहणन्यासा षड्जमन्द्रा रिपोज्झिता
धीरैर्वीरोत्सवे प्रोक्ता तारगान्धारधैवता १७६
सासा सास मम धधा धधमधा माम गाग मसा सग मसगम धधा
धाधा
धमधनी नीधामाम गागमां सां सधनीनी धनी नीध नीगागस सागासनी
धनी सासा सासममसा मसगम धधा धाध मधानीनी धामामगा
गमसास
धानी नीध नीनीधध नीगागसा । सागां सनी धानी सासा--
इत्यालापः ।
सममध धाधामंध धमामा गान्धार गसासासग मधधनी नीधामा ।
धामा-
मध गागागस साससस गगसग मसगम धाधाधनी धधनीम मपधमा
गसस-
मस गसासाससनीधधनी धनीगागागसां ग धानीं सासा--इति रूपकम्
इति ललिता
भिन्नषड्जेऽपि ललिता ग्रहांशन्यासधैवता १७७
रिगमैर्ललितैस्तारमन्द्रैर्युक्ता धमन्द्रभाक्
प्रयोज्या ललिते स्नेहे मतङ्गमुनिसंमता १७८
धाधाधाध सनी धाधाधध नीरी गासनीसा नीधाधाध सनी रीगामा ।
गरी मागा रीरीरीरीरीरी गमपधाधप नींधा पामा गारी । मागारी ।
रीगरीग
मगमरी गामागारी धनी रीगासनी । धाधाधम धाधाधध नीरी रीधा
नीरी
धानी रीगा सनी सनी धाधाधध सरिग मगरि मामा रीरीरीरीरी मगपधा
पधनीधापामा गारी मागा रीरी गमगमं रीगामागा रीधानीरीमा सनी
सनी
धाधा--इत्यालापः ।
धैवत सनिगनिस रिग रिम सनि धनि धममाध धमनिनि धधधध रीरी-
रीरी गम । मंमं गारी धापामगरीमागारी सनी धधनी गगा । सनी

सनी
धानीमांधा सनीनीधाधा--इति रूपकम् ।
इति द्वितीयललिता ।
चतुर्धा सैन्धवी तत्र टक्कभाषा रिपोज्झिता
सन्यासांशग्रहा सान्द्रा गमकैर्लङ्घितस्वरैः
सगतारा षड्जमन्द्रा गेया सर्वरसेष्वसौ १७९
सासासासा मांसा मांसा सा । मंस गामा गासा सागां सामां सासमम
गामा गममस नीगससा सनी मांस नीगां नीधांधां । धमाधांधाधं
मानी नीनी
धमाधाधा धाध मनी नीनीं धनी धनी सासा--इत्यालापः ।
मध्यम म षड्ज स सागाससा । नीनीनीनी सधंनीस नीधाधा धमा
धममनी धाधाधममनि नीनीनीनीनीनी सनी सनी गगसासा ममगममम
धग
गगसम नीनीधध ममधम धनीनीनी मधनीनी नीधनीसगमधध गध मग
सनी
सनी ससनीध नीनीनीसनीधमम धध नीनी समगग नीनीनीम
नीधममधधनी-
नीगगसा सा--इति रूपकम्
इति सैन्धवी
सैन्धवी पञ्चमेऽप्यस्ति ग्रहांशन्यासपञ्चमा १८०
रिपापन्याससंयुक्ता रम्या सगमकैः स्वरैः
नीतरै रिबहुस्तारपा पूर्वविनियोगिनी १८१
पापापा स पध सरी री री री री पमधपम धपापास पधसरी रीरीरीस-
रीगारी । मारी पाधा सारी गासा रीरीरीरी गापां रीं री गाससरी
रीमाधा
पमधपमध पापासपधम पधमपध मपधसनीरीरी मरीसरी रीपमध
पमधपापा ।
सपधसरी । रीरीरीस रीरीरीस रीगारीमाधापाधासारी गासारीरीधरीरी
गां

पां रीरी माससरी रीसा धापमधापमधापापा--इत्यालापः ॥
पधसधसरी गसरिगरीसरी । गरीसध मधं धंप पसरीरी रीरीपारी पप-
पारी रिममामांमाससारी सरीरीरी रीससधा धपपपधधसग पंधं सरी
सरीगम
धधपाधा पमधध पमधधपापा--इति रूपकम् ।
इति द्वितीयसैन्धवी ।
मालवे कैशिकेऽप्यस्ति सैन्धवी मृदुपञ्चमा
समन्द्रा निगमैर्मुक्ता षड्जन्यासग्रहांशिका
प्रयोज्या सर्वभावेषु श्रीसोढलसुतोदिता १८२
सासासासा समरीमा पापापप धापधापा मा रीरी मा रीरी सां सां सम-
रीमा पापा पप धापामा । पप धापा मा पापा पपधा सा पप धासा
धारी ।
रीमपाधापम रीरी मरीरीसरीसारीससासारी मासारीमामारी
मापापापपधापा-
धापधापामारीरीमारीमासा । समरीमा पापा पप धापापामा धापामापा
पप
पधा सां पपधा पमारीं रीं मपाधापमरीमारी रीसासा--इत्यालापः ।
सम रीरी ममरिरि पप रिप पपाधाप मरीरी सममममरि पप पप धध षड्ज
सं पाधापामारीमरीमरीसरीसाधधसध षड्ज सस मम रिरि पप रिरि स
रिस रि सास धस ससं मं रिरि मम रिरि पाधापम
रिरिसरिसामरिरिरिसा--
इति रूपकम् ।
इति तृतीयसैन्धवी
सैन्धवी भिन्नषड्जेऽपि न्यासांशग्रहधैवता
उद्दीपने नियोक्तव्या धमन्द्रा रिपवर्जिता १८३
धाधा धध गमधनि निनि धानी सानी सनि सधा नीधा नीनी
धाधमामगमा
सानी धाधा पमा धाधाधगसधगमगधमधनीनी । नीनीनी ।
धनीसधानीनी-

मधासानीधाधमधाधा--इत्यालापः ।
धाध गम धनी नीनी सनी धनी नीनीनीध षड्ज सं सनीनी सनी धध
गम धग मध नीनी मनी धनी नीध नीध गां सगमा नीसनी
धनीधगमधगम-
धनीनीमनीधनीनीध धासा धमनी सनी धनीध गमधगमधनी ।
नीमनीधनी-
नीधनीधाधा--इति रूपकम् ।
इति चतुर्थसैन्धवी ।
हिन्दोलभाषा गौडी स्यात्षड्जन्यासग्रहांशिका ।
पञ्चमोत्पन्नगमकबहुलाधरिवर्जिता ।
षड्जमन्द्रा प्रयोक्तव्या प्रियसंभाषणे बुधैः १८४
सां मां सां स मगामापापामापामापा मागामसांसां सस
सगामापापागमगा
मगापगामपापा । मागगसासनीसागामामगासनीसामास सगासासा
सस गामा
सागामाप मगा सापा पापा मामा गाग सासा समगा । मापा मापा पा
पमगा । प् ग्रमागम पगापमा गमपगा पमापगा
पासासासगसामागासनिसां सां--
इत्यालापः ।
षड्ज सगमग पममगगसां षड्ज ससागामा मामा पाप मगापम
पगा गगसापानी सनीस मगम गमपम पम गम मम गनिसां गगस-
गसनिसाम-
गागसासा--इति रूपकम् ।
इति गौडी ।
ग्रहांशन्यासषड्जाऽन्या गौडी मालवकैशिके १८५
मतङ्गोक्ता तारमन्द्रषड्जा भूरिनिषादभाक्
प्रयोज्या रणरणके वीरे त्वन्यैः प्रयुज्यते १८६
सांसां सानि धासां पमा गामानी नीधनी धधमपममगम मगा
गसासगारी

सागामगमनीनी धम पम पाप मम मगरीमं सां सनी नीरीपा ।
सनीरीस
नीसासा । मगमनी गा मा नीगा मानी । नीधसापा मागामनी
नीधधनी
धमपमगमगामपाम गरी री मपगमानीधनीस पामगमापाप सां
ममगारीरीं सास
नीरीरी पास नीरीसनी रीसनी सासा--इत्यालापः ।
सांनीधससपापममगाधनिधनि धनिध मपम गमम सा मगरीरी सांसनी
रीरी पांसनी रीरी पां स नीरीरीसागमपा गानीधपममपममगमगरी सनि-
सास नीसासनि रिरि सासा--इति रूपकम् ।
इति द्वितीयगौडी ।
याष्टिके त्रावणी भाषा पञ्चमस्य ग्रहांशसा
पान्ता सरिमपैर्भूरिसंगतद्विश्रुतिर्मता १८७
सासासापा पापाधाधानीनी सानिधानिधा सारी सासानीधनीध सारी
गारी मासनी पापाधानीसा सनीमध धससनिमधमधसनिधामागामा
सानीस-
सासंसं सनिसांसां निगास निधामा मामां सरि सासा साधानिधापापा
।
इति त्रावणी ।
एषा भाषाङ्गमन्येषां धग्रहांशा निपोज्भिता
ग्रतारा प्रार्थने मन्द्रधगव्याप्तोरुमध्यमा १८८
इति भाषाङ्गम्
भाषा हर्षपुरी षड्जमन्द्रा मालवकैशिके
सन्यासांशग्रहा तारमपा हर्षे धवर्जिता १८९
सासासासनिसनिस रिस नीसासा । मगमापापापा । समपापा
पममाम म
गाग री । रीसांसनि निपां सनि ममगारी नी नी पासनीसांसां सरि
रिरी
पां सनिरी सनिरीस निसासा । सनिसांरी निसानीनी निसारी ।

सनिसां
सां । मगा मा पापा । समपापमगा गममारीरीसा मनीपांसनी
सासागगरी नी
नीपासनीसांसां । सनिरीरी पांसनिरी सनिरी सनीसां सां--इत्यालापः
।
सानी रीसा नी नीगरी सा । निरीरीग रीमरीग नीरीगरी नीस मध्यम
म गान्धार गारी गगरीसारीगरीपागरी सनी रीग रीनीसासा--इति
रूपकम् ।
इति हर्षपुरी ।
पञ्चमस्य विभाषा स्याद्भम्माणी मन्द्रषड्जभाक्
पान्तांशादिः समनिपैस्तारत्यक्तरिरुत्सवे १९०
पापा पाम गामा पापा । मामा नीधा मामगमा पापा । पगा गमा
सनीधपा
पापमनी नीधनीसां सां गममापा
पापमपमनीसनीधापापापमपमनीसनिधां पा
पापा पम निनिधागां मां पमनि निधापसधापमधपमधापापा--
इत्यालापः ।
पां पञ्चम पंग गम पामम गग मम गग ममनि धधमगा षापा ।
पपगम-
समसनिधसनिधपापमनिनिनि धनि निसमम गपमपमनि सानि मनिध
पापा पम
नि पानि निधनी सस पमममाधांधमधधपमधधसमधधपापा--इति
रूपकम्
इति भम्माणी
धैवत्या मध्यमायाश्च संभूतष्टक्ककैशिकः
धैवतांशग्रहन्यासः काकल्यन्तरराजितः १९१
सारोही सप्रसन्नादिरुत्तरायतयाऽन्वितः
उद्भटे नटने ग्रामगस्ते कञ्चुकिकर्तृके १९२
प्रवेशे तुर्ययामेऽह्नो वीभत्से सभयानके

प्रयोक्तव्यो महाकालमन्मथप्रीतये बुधैः १६३
धासा धपा धमामगारीमगाग सासनीम गरीगसा धाधाधसा गरीरीमा माध-
धधरीरीरी गागमाम धाधाधसागारीरी धाधाधास पाधममगरी गसासधधसस-
रीरीग गममधधरी गगसस सनीनीनी सरीगस निसां सां धांधांधांधां । सस-
माम धागसासनिसधाधा धाधाधाधा ससससस मरी धम मममसरि मरिमधप-
मसा धासासासा सागधासगध सधधसधपरिरि ममसरि ममधपमधा धाधाधस
सधसस सस ससारिमधासनिगा सासा निनिधा--इत्यालापः ।
सागरिम मारिममाधापा धापा धामा धाध धधसास धासामाधापामा धापा-
माप धम धधपामारिमा धमधास मामधाधा सागारी । मम गग धध पम धाधा-
धधसा धससा धपसास गधरीरी रीरी मम ममरीम मममाम ममरिम धपमध
मधमध मधपधाधा रीधध रिधाधारि धधाधपा पामा रिस रिरिमम ममधप
धाधासधा सासागम मधमध सधसम मसधम धाधा--इति करणम् ।
३१ टक्ककैशिकः ।

धा	धा	धा	धा	धा	मा	पा	पा	
श्री	०	म	०	त्क	ट	त	ट	१
धा	धा	री	गा	सां	सां	री	गा	
वि	ग	लि	त	म	द	म	दि	२
धां	धां	मां	धां	धां	धां	धां	धां	
रा	०	मो	०	द	म	०	त्त	३
मां	धां	मां	धां	धां	धां	धां	धां	

म	धु	प	कु	लं	०	०	०	४
धां	धां	सां	सां	गा	री	मा	मा	
कु	लि	श	ध	र	क	म	ल	५
री	री	मा	मा	धा	री	मा	मा	
यो	०	नि	०	प्र	भृ	ति	नु	६
धा	धा	धा	धा	धा	धा	धा	सा	
तं	०	०	ग	ण	०	प	०	७
धा	पा	मा	धा	धा	धा	धा	धा	
तिं	०	वं	०	दे	०	०	०	८

इत्यादिप्तिका । इति टक्ककैशिकः ॥
मालवा तस्य भाषा स्याद्ग्रहांशन्यासधैवता
षड्जधौ संगतौ तत्र स्यातामृषभपञ्चमौ १९४
धाधासारि सामापामा गारीमाधा पाधाधानी धासाधा ॥
इति मालवा ।
गान्धारांशग्रहा धान्ता द्राविडी तद्विभाषिका
द्विश्रुती संगतौ तत्र भवेतां षड्जधैवतौ १९५
गासागामा धाधा पामा धाधा गास निधांधास गासनि धापनिमागा
मनिधा ॥
इति द्राविडी भाषा ।
इति
श्रीमदनवद्यविद्याविनोदश्रीकरणाधिपतिश्रीसोढलदेवनन्दननिःशङ्कश्रीशा
र्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे रागविवेकाध्यायो द्वितीयः २

अथ प्रकीर्णकाख्यस्तृतीयोऽध्यायः
अथ प्रकीर्णकं कर्णरसायनमनाकुलम्
देशीमार्गाश्रयं वक्ति शार्ङ्गदेवो विदां वरः १
वाङ्मातुरुच्यते गेयं धातुरित्यभिधीयते
वाचं गेयं च कुरुते यः स वाग्गेयकारकः २
शब्दानुशासनज्ञानमभिधानप्रवीणता

छन्दःप्रभेदवेदित्वमलंकारेषु कौशलम् ३
रसभावपरिज्ञानं देशस्थितिषु चातुरी
अशेषभाषाविज्ञानं कलाशास्त्रेषु कौशलम् ४
तूर्यत्रितयचातुर्यं हृद्यशारीरशालिता
लयतालकलाज्ञानं विवेकोऽनेककाकुषु ५
प्रभूतप्रतिभोद्भेदभाक्त्वं सुभगगेयता
देशीरागेष्वभिज्ञत्वं वाक्पटुत्वं सभाजये ६
रागद्वेषपरित्यागः सार्द्रत्वमुचितज्ञता
अनुच्छिष्टोक्तिनिर्बन्धो नूत्नधातुविनिर्मितिः ७
परचित्तपरिज्ञानं प्रबन्धेषु प्रगल्भता
द्रुतगीतविनिर्माणं पदान्तरविदग्धता ८
त्रिस्थानगमकप्रौढिर्विविधालप्तिनैपुणं
अवधानं गुणैरेभिर्वरो वाग्गेयकारकः ९
विदधानोऽधिकं धातुं मातुमन्दस्तु मध्यमः
धातुमातुविदप्रौढः प्रबन्धेष्वपि मध्यमः १०
रम्यमातुविनिर्माताऽप्यधमो मन्दधातुकृत्
वरो वस्तुकविर्वर्णकविर्मध्यम उच्यते
कुट्टिकारोऽन्यधातौ तु मातुकारः प्रकीर्तितः ११
इति वाग्गेयकारलक्षणम्
मार्गं देशीं च यो वेत्ति स गान्धर्वोऽभिधीयते
इति गान्धर्वः
यो वेत्ति केवलं मार्गं स्वरादिः स निगद्यते १२
इति स्वरादिः ।
हृद्यशब्दः सुशारीरो ग्रहमोक्षविचक्षणः
रागरागाङ्गभाषाङ्गक्रियाङ्गोपाङ्गकोविदः १३
प्रबन्धगाननिष्णातो विविधालप्तितत्त्ववित्
सर्वस्थानोच्चगमकेष्वनायासलसद्गतिः १४
आयत्तकण्ठस्तालज्ञः सावधानो जितश्रमः
शुद्धच्छायालगाभिज्ञः सर्वकाकुविशेषवित् १५

अपारस्थायसंचारः सर्वदोषविवर्जितः
क्रियापरो जक्वलयः सुघटो धारणान्वितः १६
स्फूर्जन्निर्जवनो हारिरहःकृद्भजनोद्धुरः
सुसंप्रदायो गीतज्ञैर्गीयते गायनाग्रणीः १७
गुणैः कतिपयैर्हीनो निर्दोषो मध्यमो मतः
महामाहेश्वरेणोक्तः सदोषो गायनोऽधमः १८
शिक्षाकारोऽनुकारश्च रसिको रञ्जकस्तथा
भावुकश्चेति गीतज्ञः पञ्चधा गायनं जगुः १९
अन्यूनशिक्षणे दक्षः शिक्षाकारो मतः सताम्
अनुकार इति प्रोक्तः परभङ्ग्यनुकारकः २०
रसाविष्टस्तु रसिको रञ्जकः श्रोतृरञ्जकः
गीतस्यातिशयाधानाद्भावुकः परिकीर्तितः २१
एकल्लो यमलो वृन्दगायनश्चेति ते त्रिधा
एक एव तु यो गायेदसावेकल्लगायनः २२
सद्वितीयो यमलकः सवृन्दो वृन्दगायनः
रूपयौवनशालिन्यो गायिन्यो गातृवन्मताः
माधुर्यधुर्यध्वनयश्चतुराश्चतुरप्रियाः २३
संदष्टोद्घृष्टसूत्कारिभीतशङ्कितकम्पिताः
कराली विकलः काकी वितालकरभोद्भडाः २४
झोम्बकस्तुम्बकी वक्री प्रसारी विनिमीलकः
विरसापस्वराव्यक्तस्थानभ्रष्टाव्यवस्थिताः २५
मिश्रकोऽनवधानश्च तथाऽन्यः सानुनासिकः
पञ्चविंशतिरित्येते गायना निन्दिता मताः २६
संदश्य दशनान्गायन्संदष्टः परिकीर्तितः
उद्घृष्टो विरसोद्घोषः सूत्कारी सूत्कृतैर्मुहुः २७
भीतो भयान्वितो गाता त्वरया शङ्कितो मतः
कम्पितः कम्पनाज्ज्ञेयः स्वभावाद्गात्रशब्दयोः २८
कराली गदितः सद्भिः करालोद्घाटिताननः
विकलः स तु यो गायेत्स्वरान्न्यूनाधिकश्रुतीन् २९

काकक्रूररवः काकी वितालस्तालविच्युतः
दधानः कन्धरामूर्ध्वां करभोऽभिहितो बुधैः ३०
छागवद्वदनं कुर्वन्नुद्वडोऽधमगायनः
शिरालभालवदनग्रीवो गाता तु झोम्बकः ३१
तुम्बकी तुम्बकाकारोत्फुल्लगल्लस्तु गायनः
वक्री वक्रीकृतगलो गायन्धीरैरुदीरितः ३२
प्रसारी गीयते तज्ज्ञैर्गात्रगीतप्रसारणात्
निमीलको मतो गायन्निमीलितविलोचनः ३३
विरसो नीरसो वर्ज्यस्वरगानादपस्वरः
गद्गदध्वनिरव्यक्तवर्णस्त्वव्यक्त उच्यते ३४
स्थानभ्रष्टः स यः प्राप्तुमशक्तः स्थानकत्रयम्
अव्यवस्थित इत्युक्तः स्थानकैरव्यवस्थितैः ३५
शुद्धच्छायालगौ रागौ मिश्रयन्मिश्रकः स्मृतः
इतरेषां च रागाणां मिश्रको भूरिमिश्रणात् ३६
स्थाय्यादिष्ववधानेन निर्मुक्तोऽनवधानकः
गेयं नासिकया गायन्गीयते सानुनासिकः ३७
इति गायनदोषाः ।
चतुर्भेदो भवेच्छब्दः खाहुलो नारटाभिधः
बोम्बको मिश्रकश्चेति तल्लक्षणमथोच्यते ३८
कफजः खाहुलः स्निग्धमधुरः सौकुमार्ययुक्
आडिल्ल एष एव स्यात्प्रौढश्चेन्मन्द्रमध्ययोः ३९
त्रिस्थानघनगम्भीरलीनः पित्तोद्भवो ध्वनिः
नाराटो बोम्बकस्तु स्यादन्तर्निःसारतायुतः ४०
परुषोच्चैस्तरः स्थूलो वातजः शार्ङ्गिणोदितः
एतत्संमिश्रणादुक्तो मिश्रकः सांनिपातिकः ४१
तनुरूक्षगुणो बोम्बः खाहुलः स्निग्धतायुतः
कथं तयोर्मिश्रणं स्याद्विरुद्धगुणयोगिनोः ४२
अत्रोच्यते परित्यागात्पारुष्यस्य विरोधिनः
अविरुद्धस्य माधुर्यस्थौल्यादेर्मिश्रणं मतम् ४३

एतेन घननिःसारगुणनाराटबोम्बयोः
विरुद्धगुणताक्षेपसमाधाने निवेदिते ४४
मिश्रस्य भेदाश्चत्वारो युक्तौ नाराटखाहुलौ
नाराटबोम्बकौ बोम्बखाहुलौ मिश्रितास्त्रयः ४५
निःसारतारूक्षताभ्यां हीनस्त्रितयमिश्रणात्
उत्तमोत्तम इत्युक्तः सुराणामिव शंकरः ४६
नाराटखाहुलोन्मिश्र उत्तमः खाहुलः पुनः
बोम्बयुक्तो मध्यमः स्याद्बोम्बो नाराटसंयुतः ४७
शब्दानामधमः प्रोक्तः श्रीमत्सोढलसूनुना
निःसारतारूक्षताभ्यां युक्तः सर्वोऽधमो मतः ४८
भवन्ति बहवो भेदा नानातद्गुणमिश्रणात्
कश्चित्स्यान्मधुरस्निग्धघनोऽन्यः स्निग्धकोमलः ४९
घनोऽपरस्तु मधुरमृदुत्रिस्थानकोऽन्यकः
मृदुत्रिस्थानगम्भीरोऽपरः स्निग्धो मृदुर्घनः ५०
त्रिस्थानोऽन्यस्तु मधुरमृदुस्त्रिस्थानको घनः
अन्यस्तु मधुरस्निग्धमृदुत्रिस्थानकोऽपरः ५१
मधुरस्निग्धगम्भीरघनत्रिस्थानकोऽपरः
स्निग्धकोमलगम्भीरघन्त्रिस्थानलीनकः ५२
अपरः स्निग्धमधुरकोमलः सान्द्रलीनकः
त्रिस्थानशोभी गम्भीर इति भेदा दशोदिताः ५३
खाहुलोन्मिश्रनाराटे ततः खाहुलबोम्बयोः
स्निग्धकोमलनिःसार एकोऽन्यो मधुरो मृदुः ५४
रूक्षोऽन्यस्तु मृदुस्निग्धनिःसारोच्चतरः परः
कोमलस्निग्धनिःसारः स्थूलोऽन्यः स्निग्धकोमलः ५५
रूक्षनिःसारपीनश्च भेदाः षडिति कीर्तिताः
नाराटे बोम्बभेदाः स्युर्घनत्रिस्थानरूक्षकः ५६
एकोऽन्यो घनगम्भीररूक्षोऽन्यो लीनपीवरः
निःसाररूक्षोऽन्यो लीनघनोच्चतरपीवरः ५७
त्रिस्थानघनगम्भीरलीनरूक्षोऽपरः परः

त्रिस्थानलीननिःसाररूक्षस्थूलः षडित्यमी ५८
एते द्वंद्वजभेदाः स्युरथैते सांनिपातिकाः
स्निग्धत्रिस्थाननिःसारोऽन्यो मृदुर्मधुरो घनः ५९
गम्भीरोच्चतरो रूक्षः परस्तु स्निग्धकोमलः
घनलीनः पीवरोच्चतरोऽन्यः स्निग्धकोमलः ६०
त्रिस्थानलीननिःसारपीवरोच्चतरोऽपरः
कीर्तितो मधुरो लीनत्रिस्थानो रूक्षपीवरः ६१
निःसारोच्चैस्तरोऽन्यस्तु मधुरस्निग्धकोमलः
त्रिस्थानघनगम्भीरलीन उच्चैस्तरः परः ६२
मधुरो मृदुगम्भीरलीनत्रिस्थानरूक्षकः
निःसारोच्चैस्तरोऽन्यस्तु कोमलो मधुरो घनः ६३
लीनत्रिस्थानरूक्षोच्चतरपीवरतायुतः
अष्टाविति त्रिमिश्रस्य भेदाः सर्वे तु मिश्रजाः ६४
मिलिता मुग्धबोधाय त्रिंशन्निःशङ्ककीर्तिताः
अन्येषां सूक्ष्मभेदानां नान्तोऽस्ति गुणसंकरात्
ते ग्रन्थविस्तरत्रासादस्माभिर्न समीरिताः ६५
इति शब्दभेदलक्षणम्
मृष्टो मधुरचेहालत्रिस्थानकसुखावहाः
प्रचुरः कोमलो गाढः श्रावकः करुणो घनः ६६
स्निग्धः श्लक्ष्णो रक्तियुक्तश्छविमानिति सूरिभिः
गुणैरेभिः पञ्चदशभेदः शब्दो निगद्यते ६७
श्रोत्रनिर्वापको मृष्टत्रिषु स्थानेष्वविस्वरः
मधुरः कीर्तितस्तारः प्रौढो मधुररञ्जकः ६८
नातिस्थूलो नातिकृशः स्निग्धश्चेहालको घनः
आकण्ठकुण्ठनं स स्यात्पुंसां स्त्रीणां तु सर्वदा ६९
त्रिषु स्थानेष्वेकरूपश्छविरक्त्यादिभिर्गुणैः
त्रिस्थानो मनसो यस्तु सुखदः स सुखावहः ७०
श्रीशंकरप्रियेणोक्तः प्रचुरस्थूलतायुतः
कोमलोऽन्वर्थनामैव कोकिलाध्वनिवन्मतः ७१

गाढस्तु प्रबलो दूरश्रवणाच्छ्रावको मतः
करुणः श्रोतृचित्तस्य करुणारसदीपकः ७२
दूरश्रवणयोग्यस्तु घनोऽन्तःसारतायुतः
अरूक्षो दूरसंश्राव्यो बुधैः स्निग्धो ध्वनिः स्मृतः ७३
श्लक्ष्णस्तु तैलधारावदच्छिद्रो धीरसंमतः
अनुरक्तेस्तु जनको रक्तिमानभिधीयते ७४
धातुर्विमलकण्ठत्वाद्यः प्राज्ञैरुपलक्ष्यते
उज्ज्वलोऽयमिति प्रोक्तश्छविमानिति स ध्वनिः ७५
इति शब्दगुणाः
रूक्षस्फुटितनिःसारकाकोलीकेटिकेणयः
कृशो भग्न इति प्रोक्ता दुष्टस्याष्टौ भिदा ध्वनेः ७६
रूक्षः स्निग्धत्वनिर्मुक्तः स्प्ल्हुटितोऽन्वर्थनामकः
एरण्डकाण्डनिःसारो निःसार इति कीर्तितः ७७
काकोलिकाख्यः काकोलकुलनिर्घोषनिष्ठुरः
स्थानत्रयप्राप्तिमुक्तो निर्गुणः केटिरुच्यते ७८
कृच्छ्रोन्मीलन्मन्द्रतारः केणिरित्यभिधीयते
अतिसूक्ष्मः कृशो भग्नः खरोष्ट्रध्वनिनीरसः ७९
इति शब्ददोषाः
रागाभिव्यक्तिशक्तत्वमनभ्यासेऽपि यद्ध्वनेः
तच्छारीरमिति प्रोक्तं शरीरेण सहोद्भवात् ८०
तारानुध्वनिमाधुर्यरक्तिगाम्भीर्यमार्दवैः
घनतास्निग्धताकान्तिप्राचुर्यादिगुणैर्युतम् ८१
तत्सुशारीरमित्युक्तं लक्ष्यलक्षणकोविदैः
अनुध्वानविहीनत्वं रूक्षत्वं त्यक्तरक्तिता ८२
निःसारता विस्वरता काकित्वं स्थानविच्युतिः
कार्श्यं कार्कश्यमित्याद्यैः कुशारीरं कुदूषणैः ८३
विद्यादानेन तपसा भक्त्या वा पार्वतीपतेः
प्रभूतभाग्यविभवैः सुशारीरमवाप्यते ८४
इति शारीरलक्षणम्

स्वरस्य कम्पो गमकः श्रोतृचित्तसुखावहः
तस्य भेदास्तु तिरिपः स्फुरितः कम्पितस्तथा ८५
लीन आन्दोलितवलित्रिभिन्नकुरुलाहताः
उल्लासितः प्लावितश्च गुम्फितो मुद्रितस्तथा
नामितो मिश्रितः पञ्चदशेति परिकीर्तिताः ८६
लघिष्ठडमरुध्वानकम्पानुकृतिसुन्दरः
द्रुततुर्यांशवेगेन तिरिपः परिकीर्तितः ८७
वेगे द्रुततृतीयांशसंमिते स्फुरितो मतः
द्रुतार्धमानवेगेन कम्पितं गमकं विदुः ८८
लीनस्तु द्रुतवेगेनाऽऽन्दोलितो लघुवेगतः
वलिर्विविधवक्रत्वयुक्तवेगवशाद्भवेत् ८९
त्रिभिन्नस्तु त्रिषु स्थानेष्वविश्रान्तघनस्वरः
कुरुलो वलिरेव स्याद्ग्रन्थिलः कण्ठकोमलः ९०
स्वरमग्रगमाहत्य निवृत्तस्त्वाहतो मतः
उल्लासितः स तु प्रोक्तो यः स्वरानुत्तरोत्तरान् ९१
क्रमाद्गच्छेत्प्लावितस्तु प्लुतमानेन कम्पनम्
हृदयंगमहुंकारगम्भीरो गुम्फितो भवेत् ९२
मुखमुद्रणसंभूतो मुद्रितो गमको मतः
स्वराणां नमनादुक्तो नामितो ध्वनिवेदिभिः ९३
एतेषां मिश्रणान्मिश्रस्तस्य स्युर्भूरयो भिदाः
तासां तु स्थायवागेषु विवृतिः संविधास्यते ९४
इति गमकलक्षणम्
रागस्यावयवः स्थायो वागो गमक उच्यते
तत्रोक्तं लक्ष्म वागानां स्थायानां तूच्यतेऽधुना ९५
वागानामपि केषांचित्प्रसङ्गाद्वच्मि लक्षणम् ९६
ते च शब्दस्य ढलस्य लवन्या वहनेरपि
वाद्यशब्दस्य यन्त्रस्य च्छायायाः स्वरलङ्घितः
प्रेरितस्तीक्ष्ण इत्युक्ता व्यक्तासंकीर्णलक्षणाः ९७
इत्यसंकीर्णलक्षणाः प्रसिद्धा दश स्थायाः

भजनस्य स्थापनाया गतेर्नादध्वनिच्छवेः
रक्तेर्धृतस्य शब्दस्य भृतस्यांशावधानयोः ९८
अपस्थानस्य निकुतेः करुणाविविधत्वयोः
गात्रोपशमयोः काण्डारणानिर्जवनान्वितौ ९९
गाढो ललितगाढश्च ललितो लुलितः समः
कोमलः ह्प्रसृतः स्निग्धचोक्षोचितसुदेशिकाः १००
अपेक्षितश्च घोषश्च स्वरस्यैते प्रसिद्धितः
स्थायानां गुणभेदेन व्यपदेशा निरूपिताः १०१
इति त्रयस्त्रिंशद्गणकृतभेदाः प्रसिद्धाः स्थायाः
वहाक्षराडम्बरयोरुल्लासिततरङ्गितौ
प्रलम्बितोऽवस्खलितस्त्राटितः संप्रविष्टकः १०२
उत्प्रविष्टो निःसरणो भ्रामितो दीर्घकम्पितः
प्रतिग्राह्योल्लासितश्च स्यादलम्बविलम्बिकः १०३
स्यात्त्रोटितप्रतीष्टोऽपि प्रसृताकुञ्चितः स्थिरः
स्थायुकः क्षिप्तसूक्ष्मान्तावित्यसंकीर्णलक्षणाः १०४
इतीषत्प्रसिद्धा विंशतिरसंकीर्णलक्षणाः
प्रकृतिस्थस्य शब्दस्य कलाक्रमणयोरपि
घटनायाः सुखस्यापि चाले जीवस्वरस्य च
वेदध्वनेर्घनत्वस्य शिथिलोऽवघटः प्लुतः १०५
रागेष्टोपस्वराभासो बद्धः कलरवस्य च
छान्दसः सुकराभासः संहितो लघुरन्तरः १०६
वक्रो दीप्तप्रसन्नश्च स्यात्प्रसन्नमृदुर्गुरुः
ह्रस्वः शिथिलगाढश्च दीर्घोऽसाधारणस्ततः
साधारणो निराधारो दुष्कराभासनामकः १०७
मिश्रश्चैतेऽपि संकीर्णा गुणैर्भिन्नाश्च पूर्ववत् १०८
इतीषत्प्रसिद्धास्त्रयस्त्रिंशद्गुणभिन्नाः
इति षण्णवतिः स्थायाः शार्ङ्गदेवेन कीर्तिताः १०९
मुक्तशब्दप्रतिग्राह्याः स्थायाः शब्दस्य कीर्तिताः
ढालो मुक्ताफलस्येव चलनं लुण्ठनात्मकम् ११०

स एषु ते स्युर्ढालस्य नमनं त्वतिकोमलम्
लवनी तद्युजश्छा या लवन्याः परिकीर्तिताः १११
यत्तु कम्पनमारोहिरयवरोहिणि वा भवेत्
वदनी साऽथ संचारिरयपि वा स्थिरकम्पनम् ११२
सा गीतालप्तिसंबन्धभेदेन द्विविधा मता
पुनर्द्विधा स्थिरा वेगाढ्या पुनस्त्रिविधोदिता ११३
हृद्या कराठ्या शिरस्या च देहस्था हृदयोद्भवा
वहनी स्यात्पुनर्द्वेधा खुत्तोत्फुल्लेति भेदतः ११४
यस्मामन्तर्विशन्तीव स्वराः खुत्तेति सा मता
सोत्फुल्लेत्युदिता यस्यां निर्यान्तीवोपरि स्वराः ११५
वलिर्या गमकेषूक्ता साऽप्येवंविधभेदभाक्
वहनी येषु ते स्थाया वहन्याः परिभाषिताः ११६
रागमग्ना वाद्यशब्दा येषु ते वाद्यशब्दजाः
ये यन्त्रेष्वेव दृश्यन्ते बाहुल्यात्ते तु यन्त्रजाः ११७
छाया काकुः षड्जकारा स्वररागान्यरागजा
स्याद्देशक्षेत्रयन्त्राणां तल्लक्षणमथोच्यते ११८
श्रुतिन्यूनाधिकत्वेन या स्वरान्तरसंश्रया
स्वरान्तरस्य रागे स्यात्स्वरकाकुरसौ मता ११९
या रागस्य निजच्छाया रागकाकुं तु तां विदुः
सा त्वन्यरागकाकुर्या रागे रागान्तराश्रया १२०
सा देशकाकुर्या रागे भवेद्देशस्वभावतः
शरीरं क्षेत्रमित्युक्तं प्रतिक्षेत्रं निसर्गतः १२१
रागे नानाविधा काकुः क्षेत्रकाकुरिति स्मृता
वीणावंशादियन्त्रोत्था यन्त्रकाकुः सतां मता १२२
अन्यच्छायाप्रवृत्तौ ये छायान्तरमुपाश्रिताः
छायायास्ते मताः स्थाया गीतविद्याविशारदैः १२३
मध्ये मध्ये स्वरान्भूरील्लँङ्घयन्स्वरलङ्घितः
तिर्यगूर्ध्वमधःस्थाद्य प्रेरितः प्रेरितस्वरैः
स्वरपूर्णश्रुतिस्तारे तीक्ष्णवत्तीक्ष्ण उच्यते १२४

इत्यसंकीर्णाः स्थाया दश
रागस्यातिशयाधानं प्रयत्नाद्भजनं मतम्
तद्युक्ता भजनस्य स्युः स्थापनायास्तु ते मताः १२५
स्थापयित्वा स्थापयित्वा येषां प्रतिपदं कृतिः
सविलासाऽस्ति गीत्तस्य मत्तमातङ्गवद्गतिः १२६
तद्युक्तास्तु गतेः स्थायाः स्निग्धो माधुर्यमांसलः
बहुलो येषु नादः स्यात्ते नादस्य प्रकीर्तिताः १२७
अतिदीर्घप्रयोगास्तु स्थाया ये ते ध्वनेर्मताः
युक्ताः कोमलया कान्त्या छवेः स्थाया निरूपिताः १२८
रक्तेरुत्कर्षतो रक्तेरुक्ताः स्थाया मनीषिभिः
धृतस्यान्वर्थनामानो भृतस्य भरणाद्ध्वनेः १२९
रागान्तरस्यावयवो रागेंऽशः स च सप्तधा
कारणांशश्च कार्यांशः सजातीयस्य चांशकः १३०
सदृशांशो विसदृशो मध्यमस्यांशकोऽपरः
अंशांशश्चेति यो रागे कार्येंऽशः कारणोद्भवः १३१
कारणांशस्त्वसौ रामकृतौ कोलाहलांशवत्
कारणे कार्यरागांशः कार्यांशो भैरवे यथा १३२
भैरव्यंशः समां जातिं गौडत्वाद्यां समाश्रिताः
कर्णाटाद्याः सजातीयास्तेष्वेकांशोऽपरत्र यः १३३
सजातीयांशकः स स्यादंशः सदृशरागयोः
सदृशांशो यथा नट्टावराट्योः शुद्धयोर्मिथः १३४
सादृश्यशून्ययोरंशोऽत्यन्तं विसदृशांशकः
वेलावल्याश्च गूर्जर्याः परस्परगतौ यथा १३५
मध्यस्थरागौ सादृश्यवैसादृश्यविवर्जितौ
मध्यस्थांशस्तयोरंशो नट्टादेशाख्ययोरिव १३६
अंशेऽशान्तरसंचारादंशांश इति कीर्तितः
येष्वंशो दृश्यते स्थायास्तेंऽशस्य परिकीर्तिताः १३७
मनसा तत्कृतेनैव ये ग्राह्यास्तेऽवधानजाः
आयासेन विना यत्र स्थाने स्यात्प्रचुरो ध्वनिः १३८

स्वस्थानं तदपस्थानं त्वायासेन तदुद्गतेः
अपस्थानस्य ते स्थाया येऽपस्थानसमुद्भवाः १३९
निकुतेः करुणायाश्च स्थायास्त्वन्वर्थनामकाः
स्थाया नानाविधां भङ्गिं भजंन्तो विविधत्वजाः १४०
गात्रस्य गात्रे निरताः कृत्वा तीव्रतरं ध्वनिम्
येषूपशान्तिः क्रियते भवन्त्युपशमस्य ते १४१
काण्डारणा प्रसिद्धैव तस्याः स्थायास्तदुद्भवाः
सरलः कोमलो रक्तः क्रमान्नीतोऽतिसूक्ष्मताम् १४२
स्वरस्याऽऽद्येषु ते स्थायाः प्रोक्ता निर्जवनान्विताः
गाढः शैथिल्यनिर्मुक्तः स एव मृदुतान्वितः १४३
भवेल्ललितगाढस्तु ललितस्तु विलासवान्
मार्दवाघूर्णितः प्रोक्तो लुलितः स्यात्समः पुनः १४४
हीनो वेगविलम्बाभ्यां यथार्थः कोमलो मतः
प्रसृतः प्रसृतोपेतः स्निग्धो रूक्षत्ववर्जितः १४५
उज्ज्वलो गदितश्चोक्ष उचितस्तु यथार्थकः
सुदेशिको विदग्धानां वल्लभोऽपेक्षितस्तु सः १४६
स्थायस्थायेन पूर्वेण पूर्त्यर्थं योऽभिकाङ्क्षितः
वलौ वहेर्वहन्यां च यः स्निग्धमधुरो महान् १४७
मन्द्रे ध्वनिः सघोषः स्यात्तद्युक्ता घोषजा मताः
गम्भीरमधुरध्वाना मन्द्रे ये स्युः स्वरस्य ते १४८
इति त्रयस्त्रिंशत्संकीर्णाः ।
वहन्त इव कम्पन्ते स्वरा येषु वहस्य ते
अक्षराडम्बरो येषु मुख्यास्ते स्युस्तदन्विताः १४९
वेगेन प्रेरितैरूर्ध्वं स्वरैरुल्लासितो मतः
यत्र गङ्गातरङ्गन्ति स्वराः स स्यात्तरङ्गितः १५०
परितोऽर्धभृते कुम्भे जलं दोलायते यथा
गीते तथाविधः स्थायः प्रोक्तस्तज्ज्ञैः प्रलम्बितः १५१
अवस्खलति यो मन्द्रादवरोहेण वेगतः
सोऽवस्खलित इत्युक्तस्त्राटितस्तु स्वरे क्वचित् १५२

चिरं स्थित्वाऽग्निवत्तारं स्पृष्ट्वा प्रत्यागतो भवेत्
घनस्वरोऽवरोहे स्यात्संप्रविष्टस्तथाविधः १५३
आरोहिरयुत्प्रविष्टः स्यादन्वर्थाः स्युः परे त्रयः
प्रतिगृह्योल्लासितः स्यादसौ यः प्रतिगृह्यते १५४
उत्क्षिप्योत्क्षिप्यनिपतत्केलिकन्दुकसुन्दरः
द्रुतपूर्वो विलम्बान्तः स्यादलम्बविलम्बकः १५५
स्यात्त्रोटितप्रतीषोऽसौ यत्र स्यात्तारमन्द्रयोः
प्रथमं त्रटयित्वैकमपरस्य प्रतिग्रहः १५६
प्रसृताकुञ्चितः स्थायः प्रसार्याऽऽकुञ्चितध्वनिः
स्थायिवर्णस्थितिः कम्पः स्थिर इत्यभिधीयते १५७
एकैकस्मिन्स्वरे स्थित्वा स्थित्वा वाऽथ द्वयोर्द्वयोः
त्रिषु त्रिष्वथवा स्थायो रचितः स्थायुको मतः
ऊर्ध्वः प्रसारितः क्षिप्तः सूक्ष्माङ्गोन्तेऽल्पतां गतः १५८
इत्यसंकीर्णा विंशतिः
शब्दः प्रकाशते येषु धृतिभृत्यादिवर्जितः
स्वभावादेव शब्दस्य प्रकृतिस्थस्य ते मताः १५९
येषु सूक्ष्मीकृताः शब्दास्ते कलायाः प्रकीर्तिताः
भृशं प्राणप्रतिग्राह्या ये स्युराक्रमणस्य ते १६०
ते स्थाया घटनाया ये शिल्पिना घटिता इव
सुखदास्तु सुखस्य स्युश्चालिर्जक्केति कीर्तिताः १६१
स्थायास्तदन्विताश्चालेरंशो जीवस्वरो मतः
तत्प्राधान्येन ये गीताः स्थाया जीवस्वरस्य ते १६२
वेदध्वनिनिभध्वानाः स्थाया वेदध्वनेर्मताः
अन्तःसारो घनत्वस्य यथार्थः शिथिलो मतः १६३
दुष्करोऽवघटः प्रोक्तः प्लुतोऽत्यन्तविलम्बितः
रागेणेष्टः स्वपूर्त्यर्थं रागेष्ट इति कीर्तितः १६४
स स्यादपस्वराभासो भात्यपस्वरवत्तु यः
स्तब्धस्थायस्तु बद्धः स्याद्बहुत्वं मधुरध्वनेः १६५
यस्मिन्कलरवस्यासौ छान्दसश्चतुरप्रियः

सुकराभास इत्युक्तो दुष्करः सुकरोपमः १६६
घराटानादवदायातस्तारान्मन्द्रं तु संहितः
लघुर्गुरुत्वरहितो ध्रुवकाभोगयोस्तु यः १६७
अन्तरे साऽन्तरो वक्रो यथार्थः सुकरस्तु यः
तारे दीप्तप्रसन्नोऽसौ सुकरः कोमलध्वनिः १६८
प्रसन्नमृदुरित्युक्तो गुरुरन्वर्थनामकः
ह्रस्वस्तोकः परौ द्वौ तु स्यातामन्वर्थनामकौ १६९
शब्दशारीरगुणतः सुकरः सुस्वरोऽथवा
यः कस्यचिन्न सर्वेषां सोऽसाधारण उच्यते १७०
सदृशो यस्तु सर्वेषामसौ साधारणः स्मृतः
न वाञ्छति वहन्यादि यः स्वनिर्वाहहेतवे १७१
उच्यते स निराधारः सुकरो दुष्करोपमः
दुष्कराभास इत्युक्तो मिश्रणान्मिश्रको मतः १७२
इति त्रयस्त्रिंशत्संकीर्णलक्षणाः
आनन्त्यान्नैव शक्यन्ते भेदा मिश्रस्य भाषितुम्
दिक्प्रदर्शनमात्रार्थमुच्यन्ते तेषु केचन १७३
यो यस्मिन्बहुलः स्थायः स तेन्स् व्यपदिश्यते
साम्ये तु मिश्रनामैव स त्विदानीं प्रपञ्चयते १७४
तिरिपान्दोलितो लीनकम्पितः कम्पिताहतः
तिरिपस्फुरितो लीनस्फुरितः स्फुरिताहतः १७५
लीनकम्पितलीनश्च त्रिभिन्नकुरुलाहतः
प्लावितोल्लासितवलिर्वलिहुम्फितमुद्रितः १७६
नामितान्दोलितवलिर्वलिनामितकम्पितः
अन्दोलितप्लावितकसमुल्लासितनामितः १७७
तिरिपान्दोलितवलित्रिभिन्नकुरुलोऽपरः
त्रिभिन्नलीनस्फुरितप्लावितान्दोलितः परः १७८
वहनीढालयोर्धालवहन्योः शब्दढालयोः
वहनीयन्त्रयोश्छायायन्त्रयोः शब्दयन्त्रयोः १७९
वहनीछाययोर्यन्त्रवाद्यशब्दभवः परः

तीक्ष्णप्रेरितकस्तीक्ष्णप्रेरितः स्वरलङ्घितः १८०
ढालशब्दोत्थयन्त्रोत्थवाद्यशब्दभवः परः
ढालच्छाया यन्त्रवाद्यशब्दशब्दभवोऽपरः १८१
झल्लम्बितावस्खलितस्त्राटितोल्लासितः परः
संप्रविष्टोत्प्रविष्टश्च संप्रविष्टतरङ्गितः १८२
अन्यः प्रतिगृहीतोल्लालितालम्बविलम्बकः
स्यात्त्रोटितप्रतीष्टोत्प्रविष्टनिःसरणः परः १८३
दीर्घकम्पितसूक्ष्मान्तभ्रामितस्थायुकोऽन्यकः
वहात्तराडम्बरजप्रसृताकुञ्चितस्थिरः १८४
भ्रामितक्षिप्तसूक्ष्मान्ततरङ्गितझलम्भितः
एते षट्त्रिंशदन्येऽपि विज्ञातव्या दिशाऽनया १८५
इति स्थायवागलक्षणम्
रागालपनमालप्तिः प्रकटीकरणं मतम्
सा द्विधा गदिता रागरूपकाभ्यां विशेषणात् १८६
रागालप्तिस्तु सा या स्यादनपेक्ष्यैव रूपकम्
स्वस्थानैः सा चतुर्भिः स्यादिति गीतविदो विदुः १८७
यत्रोपविश्यते रागः स्वरे स्थायी स कथ्यते
ततश्चतुर्थो द्व्यर्धः स्यात्स्वरे तस्मादधस्तने १८८
चालनं मुखचालः स्यात्स्वस्थानं प्रथमं च तत्
द्व्यर्धस्वरे चालयित्वा न्यसनं तद्द्वितीयकम् १८९
स्थायिस्वरादष्टमस्तु द्विगुणः परिकीर्तितः
द्व्यर्धद्विगुणयोर्मध्ये स्थिता अर्धस्थिताः स्वराः १९०
अर्धस्थितो चालयित्वा न्यसनं तु तृतीयकम्
द्विगुणे चालयित्वा तु स्थायिन्यासाच्चतुर्थकम्
एभिश्चतुर्भिः स्वस्थानै रागालप्तिर्मता सताम् १९१
स्तोकस्तोकैस्ततः स्थायैः प्रसन्नैर्बहुभङ्गिभिः
जीवस्वरव्याप्तिमुख्यै रागस्य स्थापना भवेत् १९२
इति रागालप्तिः
रूपकस्थेन रागेण तालेन च विधीयते

या सोक्ता रूपकालप्तिः सा पुनर्द्विविधा भवेत् १९३
प्रतिग्रहणिकैकाऽन्या भञ्जनीत्यभिधीयते
विधाय स्थायमालप्ते रूपकावयवो यदि
प्रतिगृह्येत सा प्रोक्ता प्रतिग्रहणिका बुधैः १९४
इति प्रतिग्रहणिका
भञ्जनी द्विविधा ज्ञेया स्थायरूपकभञ्जनात्
यदा तत्पदमानेन स्थायो रूपकसंस्थितः
नानाप्रकारः क्रियते सा ज्ञेया स्थायभञ्जनी १९५
तैः पदैस्तेन मानेन समग्रं रूपकं यदि
अन्यथा चान्यथा गायेदसौ रूपकभञ्जनी १९६
वर्णालंकारसंपन्ना गमकास्थायचित्रिता
आलप्तिरुच्यते तज्ज्ञैर्भूरिभङ्गिमनोहरा १९७
इत्यालप्तिलक्षणम्
गातृवादकसंघातो वृन्दमित्यभिधीयते
उत्तमं मध्यममथो कनिष्ठमिति तत्त्रिधा १९८
चत्वारो मुख्यगातारो द्विगुणाः समगायनाः
गायिन्यो द्वादश प्रोक्ता वांशिकानां चतुष्टयम् १९९
मार्दङ्गिकास्तु चत्वारो यत्र तद्वृन्दमुत्तमम्
मध्यमं स्यात्तदर्थेन कनिष्ठे मुख्यगायनः २००
एकः स्यात्समगातारस्त्रयो गायनिकाः पुनः
चतस्रो वांशिकद्वंद्वं तथा मार्दलिकद्वयम् २०१
उत्तमे गायनीवृन्दे मुख्यगायनिकाद्वयम्
दश स्युः समगायिन्यो वांशिकद्वितयं तथा २०२
भवेन्मार्दलिकद्वंद्वं मध्यमे मुख्यगायनी
एका स्यात्समगायिन्यश्चतस्रो वांशिकास्तथा २०३
इतो न्यूनं तु हीनं स्याद्यथेष्टमथवा भवेत्
उत्तमाभ्यधिकं वृन्दं कोलाहलमितीरितम् २०४
मुख्यानुवृत्तिर्मिलनं काललीलानुवर्तनम्
मिथस्त्रुटितनिर्वाहस्त्रिस्थानव्याप्तिशक्तता २०५

शब्दसादृश्यमित्येते प्रोक्ता वृन्दस्य षड्गुणाः
आह वृन्दविशेषं तु कुतपं भरतो मुनिः २०६
ततस्य चावनद्धस्य नाट्यस्यैते त्रिधा च सः
ततस्य कुतपो ज्ञेयो गायनः सपरिग्रहः २०७
वीणा घोषवती चित्रा विपञ्ची परिवादिनी
वल्लकी कुब्जिनका ज्येष्ठा नकुलोष्ठी च किंनरी २०८
जया कूर्मी पिनाकी च हस्तिका शततन्त्रिका
औदुम्बरी च षट्कर्णः पौणो रावणहस्तकः २०९
सारङ्ग्यालपनीत्यादेस्ततवाद्यस्य वादकाः
वांशिकाः पाविकाः पावकाहलाः शङ्खवादकाः २१०
मुहुरीशृङ्गवाद्याद्यास्तथा तालधरा वराः
कुतपे त्ववनद्धस्य मुख्यो मार्दङ्गिकस्ततः २११
पणवो दर्दुरो ढक्का मण्डिडक्का च डक्कुली
पटहः करटा ढक्का ढवसो घडसस्तथा २१२
हुडुक्का डमरू रुञ्जा कुडुक्का कुडुवा तथा
निःस्वानस्त्रिवली भेरी तम्बकी बोम्बडी तथा २१३
पट्टवाद्यं पटः कम्रोडावजावजसेल्लुकाः
जयघण्टा कांस्यतालो घण्टा च किरिकिट्टकम् २१४
वाद्यानामेवमादीनां पृथग्वादकसंचयः
वराटलाटकर्णाटगौडगुर्जरकौङ्कणैः २१५
महाराष्ट्रान्ध्रहम्मीरचौलैर्मलयमालवैः
अङ्गवङ्गकलिङ्गाद्यैर्नानाभिनयकोविदैः २१६
अङ्गहारप्रयोगज्ञैर्लास्यताण्डवकोविदैः
विचित्रस्थानकप्रौढैर्विषमेषु सुशिक्षितैः २१७
नाटस्य कुतपः पात्रैरुत्तमाधममध्यमैः
कुतपानाममीषां तु समूहो वृन्दमुच्यते २१८
इति वृन्दलक्षणम्
इति श्रीमदनवद्यविद्याविनोदश्रीकरणाधिपतिश्रीसोढलदेव-
नन्दननिःशङ्कशार्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे

तृतीयः प्रकीर्णकाध्यायः ३

अथ चतुर्थः प्रबन्धाध्यायः
रञ्जकः स्वरसंदर्भो गीतमित्यभिधीयते
गान्धर्वं गानमित्यस्य भेदद्वयमुदीरितम् १
अनादिसंप्रदायं यद्गन्धर्वैः संप्रयुज्यते
नियतं श्रेयसो हेतुस्तद्गान्धर्वं जगुर्बुधाः २
यत्तु वाग्गेयकारेण रचितं लक्षणान्वितम्
देशीरागादिषु प्रोक्तं तद्गानं जनरञ्जनम् ३
तत्र गान्धर्वमुक्तं प्रागधुना गानमुच्यते
निबद्धमनिबद्धं तद्द्वेधा निगदितं बुधैः ४
बद्धं धातुभिरङ्गैश्च निबद्धमभिधीयते
आलप्तिर्बन्धहीनत्वादनिबद्धमितीरिता ५
सा चास्माभिः पुरा प्रोक्ता निबद्धं त्वधुनोच्यते
संज्ञात्रयं निबद्धस्य प्रबन्धो वस्तु रूपकम् ६
प्रबन्धावयवो धातुः स चतुर्धा निरूपितः
उद्ग्राहः पथमस्तत्र ततो मेलापकध्रुवौ
आभोगश्चेति तेषां च क्रमाल्लक्ष्माभिदध्महे ७
उद्ग्राहः प्रथमो भागस्ततो मेलापकः स्मृतः
ध्रुवत्वाच्च ध्रुवः पश्चादाभोगस्त्वन्तिमो मतः ८
ध्रुवाभोगान्तरे जातो धातुरन्योऽन्तराभिधः
स तु सालगसूडस्थरूपकेष्वेव दृश्यते ९
वातपित्तकफा देहधारणाद्धातवो यथा
एवमेते प्रबन्धस्य धातवो देहधारणात् १०
तत्र मेलापकाभोगौ न भवेतां क्वचित्क्वचित्
स द्विधातुस्त्रिधातुश्च चतुर्धातुरिति त्रिधा ११
प्रबन्धोऽङ्गानि षट्तस्य स्वरश्च विरुदं पदम्
तेनकः प्लाटतालौ च प्रबन्धपुरुषस्य ते १२

भवन्त्यङ्गवदङ्गानि मङ्गलार्थप्रकाशके
तत्र तेनपदे नेत्रे स्तः पाटबिरुदे करौ १३
कराभ्यामुद्भवात्कार्ये कारणत्वोपचारतः १४
प्रबन्धगतिहेतुत्वात्पादौ तालस्वरौ मतौ
स्वराः षड्जादयस्तेषां वाचकाः सरिगादयः १५
स्वराभिव्यक्तिसंयुक्ताः स्वरशब्देन कीर्तिताः
बिरुदं गुणनाम स्यात्ततोऽन्यद्वाचकं पदम् १६
तेनेतिशब्दस्तेनः स्यान्मङ्गलार्थप्रकाशकः
ॐ तत्सदिति निर्देशस्तत्त्वमस्यादिवाक्यतः १७
तदिति ब्रह्म तेनायं ब्रह्मणा मङ्गलात्मना
लक्षितस्तेन तेनेति पाटो वाद्याक्षरोत्करः
तालस्तालप्रकरणे सप्रपञ्चो निरूप्यते १८
मेदिन्यथाऽऽनन्दिनी स्याद्दीपनी भावनी तथा
तारावलीति पञ्च स्युः प्रबन्धानां तु जातयः १९
अङ्गैः षड्जादिभिद्व्र्यन्तैः केषांचन मते श्रुतिः
नीतिः सेना च कविता चम्पूरित्युदितास्तु ताः २०
अनिर्युक्तश्च निर्युक्तः प्रबन्धो द्विविधो मतः
छन्दस्तालाद्यनियमादाद्यः स्यान्नियमात्परः २१
पुनः प्रबन्धास्त्रिविधाः सूडस्था आलिसंश्रयाः
विप्रकीर्णाश्च तत्राऽऽदौ सूडलक्षणमुच्यते २२
एलाकरणढेङ्कीभिर्वर्तन्या झोम्बडेन च
लम्भरासैकतालीभिरष्टभिः सूड उच्यते २३
वर्णो वर्णस्वरो गद्यं कैवाडश्चाङ्कचारिणी
कन्दस्तुरगलीला च गजलीला द्वियद्यपि २४
चक्रवालः क्रौञ्चपदः स्वरार्थो ध्वनिकुट्टिनी
आर्या गाथा द्विपथकः कलहंसश्च तोटकम् २५
घटो वृत्तं मातृका च तथा रागकदम्बकः
पञ्चतालेश्वरस्तालार्णव इत्येषु कश्चन २६
सूडक्रमस्य मध्ये चेदसावालिक्रमो भवेत्

सूडालिक्रमसंबन्धाद्द्वात्रिंशदिति कीर्तिताः २७
ततोऽन्ये विप्रकीर्णास्तान्प्रसिद्धान्कतिचिद्ब्रुवे
श्रीरङ्गः श्रीविलासः स्यात्पञ्चभङ्गिरतः परम् २८
पञ्चाननोमातिलकौ त्रिपदी च चतुष्पदी
षट्पदी वस्तुसंज्ञश्च विजयस्त्रिपथस्तथा २९
चतुर्मुखः सिंहलीलो हंसलीलोऽथ दण्डकः
झुम्बडः कन्दुकः स्यात्त्रिभङ्गिर्हरविलासकः ३०
सुदर्शनः स्वराङ्कः श्रीवर्धनो हर्षवर्धनः
वदनं चञ्चरी चर्या पद्धडी राहडी तथा ३१
वीरश्रीर्मङ्गलाचारो धवलो मङ्गलस्तथा
ओवी लोली ढोल्लरी च दन्ती षट्त्रिंशदित्यमी ३२
अङ्घ्रौ खण्डद्वयं सानुप्रासमेकेन धातुना
ततः प्रयोगस्तदनु पल्लवाख्यं पदत्रयम्
द्वे स्तो विलम्बिते तत्र तृतीयं द्रुतमानतः ३३
एवं पादत्रयं गेयमुद्ग्राहे तुल्यधातुकम्
केवलं तु तृतीयेऽङ्घ्रौ संबोधकपदान्वितः ३४
प्रयोगोऽन्त्यो विधातव्यो न पल्लवपदस्थितिः
अमुं प्रयोगं मेलापं प्राहुः सोमेश्वरादयः ३५
स्तुत्यनामाङ्कितो मध्यविलम्बितपदत्रयः
ध्रुवस्ततस्तत्र पूर्वमेकधातुपदद्वयम् ३६
भिन्नधातु तृतीयं स्यादाभोगस्तदनन्तरम्
गेयो वाग्गेयकारेण स्वाभिधानविभूषितः ३७
पुनर्गीत्वा ध्रुवे त्यागो ग्रहस्तु विषमो भवेत्
एलासामान्यलक्ष्मैतत्पूर्वाचार्यैरुदीरितम् ३८
मण्ठद्वितीयकङ्कालप्रतितालेषु कश्चन
तालोऽस्यां त्यागसौभाग्यशौर्यधैर्यानुवर्णनम् ३९
एलानां बहवः सन्ति विशेषास्तेषु केचन
व्युत्पत्तये निरूप्यन्ते मतङ्गादिमतोदिताः ४०
अकारे दैवतं विष्णुरिकारे कुसुमायुधः

लक्ष्मीर्लकार एलानामिति वर्णेषु देवताः ४१
काममन्मथवत्कान्तजितमत्तविकारिणः
मांधातृसुमती शोभी सुशोभी गीतको नुतः ४२
विचित्रो वासवमृदुसुचित्रा इति षोडश
नामान्येलापदानां स्युः षोडशानामनुक्रमात् ४३
पद्मालया पत्रिणी च रञ्जनी सुमुखी शची
वरेण्या वायुवेगा च वेदिनी मोहिनी जया ४४
गौरी ब्राह्मी च मातङ्गी चण्डिका विजया तथा
चामुण्डैलापदेष्वेताः क्रमात्षोडश देवताः ४५
समानो मधुरः सान्द्रः कान्तो दीप्तः समाहितः ४६
अग्राम्यः सुकुमारश्च प्रसन्नौजस्विनाविति
मांधात्रादिपदेषु स्युः प्राणा दश दशस्विमे ४७
समानोऽल्पाक्षरध्वानो मधुरस्त्वनादजः
अल्पमूर्छनया युक्तः सान्द्रस्तु निबिडाक्षरः ४८
अल्प्लध्वनिस्तारगतिः कान्तः कान्तध्वनिर्मतः
दीप्तस्तु दीप्तनादः स्यात्स्थायिस्थस्तु समाहितः ४९
अग्राम्योऽक्षरनादानामावत्त्या समुदाहृतः
सुकुमारो वर्णनादमूर्छनाकोमलत्वतः ५०
प्रसन्नः स्यात्पदस्थानस्वरादीनां प्रसादतः
ओजोबहुल ओजस्वीत्येभिः सर्वगुणैर्युतः ५१
एला श्रोतुः प्रयोक्तुश्च धर्मकामार्थसिद्धिदा
गणमात्रावर्णदेशविशिष्टास्ताश्चतुर्विधाः ५२
गणः समूहः स द्वेधा वर्णमात्राविशेषणात्
गुरुर्लघुरिति द्वेधा वर्णोऽनुस्वारसंयुतः ५३
सविसर्गो व्यञ्जनान्तो दीर्घो युक्तपरो गुरुः
वा पदान्ते त्वसौ वक्रो द्विमात्रो मात्रिको लघुः ५४
ऋजुर्लिपौ भ्रे ष्के ष्पे च रहोर्योगे स वा लघुः
ए ओइं हिं पदान्ते वा प्राकृते लघवो मताः ५५
पदमध्येऽप्यपभ्रंशे हुंहे ए ओइमित्यमी

तत्र वर्णगणो वर्णैस्त्रिभिरष्टविधश्च सः ५६
मस्त्रिगुः पूर्वलो यः स्यान्मध्यलो रोऽन्तगुस्तु सः
तोऽन्तलो मध्यगो जः स्याद्भादिर्भस्त्रिलघुस्तु नः ५७
इत्येषां देवता भूमिजलाग्निमरुतोऽम्बरम् ५८
सूर्यचन्द्रसुरावासाः क्रमात्कुर्युः फलानि ते
श्रीवृद्धिनिधनस्थानभ्रंशनिर्धनतारुजः ५९
शीर्तिमायुश्च वर्णस्य श्लोकगीतादियोगतः
सोमो भौमो बुधो जीवः शुक्रः सौरी रविस्तमः ६०
क्रमादकचटानां तपयशानां च देवताः
वर्गाणां च फलान्येषामायुष्कीर्ती असद्यशः ६१
संपत्सुभगता कीर्तिर्मान्द्यं मृत्युश्च शून्यता
प्रयोगे श्लोकगीतादौ स्तुत्यस्योक्तानि सूरिभिः ६२
मात्रा कला लघुर्लः स्यात्तद्गणाश्छपचास्तदौ
स्युः षट्पञ्च चतुस्त्रिद्विसंख्यमात्रायुताः क्रमात् ६३
यथा--ऽ ऽ ऽ इति च्छगणः ऽ ऽ। इति पगणः ऽ ऽ। इति
चगणः ऽ। इति तगणः ऽ इति दगणः इति पञ्च मात्रागणाः ।
अत्युक्तायास्तु चत्वारो भेदा रतिगणा मताः
किंतु तत्र लपूर्वा ये तेष्वादावधिको लघुः ६४
एवं मध्याभवा भेदा अष्टौ कामगणाः स्मृताः
तद्वद्बाणगणा भेदाः प्रतिष्ठायास्तु षोडश ६५
इति मात्रागणाः
तत्र वर्णगणैर्जाता गणैला परिकीर्तिता
सा भवेत्त्रिविधा शुद्धा संकीर्णा विकृता तथा ६६
शुद्धा चतुर्विधा नादावती हंसावती तथा
नन्दावती च भद्रावत्यथाऽऽसां लक्ष्म कथ्यते
गणादिनियमस्त्वासामङ्घ्रिखण्डद्वयाश्रयः ६७
नादावती पञ्चभिर्भैर्नान्तैः स्याट्टक्कमण्ठयोः
ऋग्वेदोच्छ्वासिता विप्रा कैशिकीवृत्तिमाश्रिता
पाञ्चाली रीतिर्भारत्याः हृप्रीत्यै शृङ्गारवर्धनी ६८

इति नादावती
रगणैः पञ्चभिः सान्तैः प्रोक्ता हंसावती बुधैः
द्वितीयताले हिन्दोले क्षत्रिया यजुरुद्भवा ६९
लोहितारभटीवृत्तिं लाटीरीतिं च संश्रिता
रौद्ररसे चण्डिकायाः प्रीतये विनियुज्यते ७०
इति हंसावती
पञ्चभिस्तगणैर्जान्तैरेला नन्दावती मता
प्रतितालेन सा गेया रागे मालवकैशिके ७१
सामवेदोद्भवा पीता वैश्या सात्वतवृत्तिजा
गौडीयरीतिरिन्द्राण्याः प्रीत्यै वीररसाश्रिता ७२
इति नन्दावती
भद्रावती पञ्चभिर्मैर्यान्तैः कङ्कालतालतः
ककुभेऽथर्ववेदोत्था कृष्णा शूद्रा च भारतीम् ७३
वृत्तिं वैदर्भरीतिं च श्रिता बीभत्ससंभृता
वाराहीदेवताप्रीत्यै शार्ङ्गदेवेन कीर्तिताः ७४
इति भद्रावती
बहुधासंकरादासां संकीर्णा बहुधा मताः
अप्रसिद्धास्तु ता लक्ष्ये तेन नेह प्रपञ्चिताः ७५
शुद्धाः स्युर्विकृतास्तिस्त्रआद्या गणविकारतः
वासवी संगता त्रेता चतुरा बाणसंज्ञिता ७६
एकद्वित्रिचतुष्पञ्चविकारात्पञ्चधेति ताः
प्रत्येकं वासवी पञ्चविधा रामा मनोरमा ७७
उन्नता शान्तिसंज्ञा च नागरेत्युच्यते बुधैः
गणानां प्रथमादीनां विकारात्पञ्चमावधि ७८
रमणीया च विषमा समा लक्ष्मीश्च कौमुदी ७९
कामोत्सवा नन्दिनी च गौरी सौम्या ततः परम्
रतिदेहेति दशधा संगता गदिता बुधैः ८०
आद्यस्य स्युर्द्वितीयादिसहितस्य विकारतः
चतस्त्रस्ता द्वितीयस्य तृतीयादियुजस्त्रयम् ८१

विकारेण तृतीयस्य चतुर्थादियुजो द्वयम्
तुर्यपञ्चमयोस्त्वेको लक्ष्म तासां क्रमादिति ८२
त्रेता दशविधा प्रोक्ता मङ्गला रतिमङ्गला
कलिका तनुमध्या च वीरश्रीर्जयमङ्गला ८३
विजया रत्नमाला च गुरुमध्या रतिप्रभा
आद्याक्षरेण ग्रहणं प्रथमादेरिहेष्यते ८४
प्रद्वित्रिणां प्रद्विचानां प्रद्विपानां प्रचत्रिणाम्
प्रत्रिपानां प्रचपानां द्वित्रिचानां द्विपत्रिणाम्
चद्विपानां चत्रिपानां विकृतेः स्युः क्रमादिमाः ८५
त्यक्त्वैकैकं गणं त्वाद्याच्चतुर्णां स्याद्विकारतः
चतुरा पञ्चधा तत्र प्रथमा तूत्सवप्रिया
महानन्दा मलहरी जया च कुसुमावती ८६
आद्यात्पञ्चविकारेण बाणा स्यात्पार्वतीप्रिया ८७
प्रत्येकमेकत्रिंशत्ते नादावत्यादिषु स्थिताः
भेदास्त्रिनवतिर्युक्ता अन्ये पञ्चदश त्विमे ८८
सावित्री पावनी वातसावित्री च त्रिधा मता
संगता सवितुः क्षिप्ते पवनस्य गणे क्रमात् ८९
द्वितीये चाऽऽद्यभेदाभ्यां द्विविधा वासवी मता
नादावत्यामिमे भेदा हंसावत्यामपि त्रिधा ९०
व्योमजा वारुणी व्योमवारुणी चेति संगताः
तद्दैवत्यगणोपेता तथा स्याद्वासवी द्विधा ९१
नन्दावत्यां वह्निजा च वारुणी वह्निवारुणी
तद्गणैः संगता त्रेधा तथा द्वेधा च वासवी ९२
इत्येते विकृता भेदा अष्टोत्तरशतं मताः ९३
पार्वतीमतात्
मात्रागणैस्तु मात्रैला सा च ज्ञेया चतुर्विधा
रतिलेखा कामलेखा बाणलेखा तथाऽपरा ९४
चन्द्रलेखेति तत्राऽऽद्ये पादे रुद्राः कला यदि
द्वितीये च तृतीये तु मात्रा दश तदा भवेत् ९५

रतिलेखा रतिगणैः कामलेखा तु मान्मथैः
द्विगुणाभिः कलाभिः स्यान्मात्रात्रैगुण्यतो भवेत् ९६
बाणलेखा बाणगणैश्चन्द्रलेखा तु मिश्रितैः
गणैश्चतुर्गुणकलाश्चतस्रोऽन्या ब्रुवेऽधुना ९७
आद्येन्दुमत्यथो ज्योतिष्मती पश्चान्नभस्वती
वसुमत्यपि तत्रेन्दुमती छैः पञ्चभिः सतैः ९८
पञ्चभिः पैः सचगणैराहुर्ज्योतिष्मतीं बुधाः
त्रिभिश्चैः पगणेनापि च्छाद्यन्ता स्यान्नभस्वती ९९
सा स्याद्वसुमती यस्यां दपचाः पत्रयं छतौ १००
नन्दिमतात्
नादावत्यादयो मात्राश्चाद्यैः स्वगणभङ्गजैः
गणाः पञ्च त्रिमात्रोऽन्ते गणाः सप्तान्तिमो लघुः १०१
गणाः सप्त लघुश्चान्ते त्रिमात्रोऽन्ते गणाष्टकः
लक्ष्माणीति क्रमात्तासामित्यूचे सव्यसाचिना १०२
एकद्वित्रिचतुष्पञ्चमात्रावृद्धिर्यदाऽङ्घ्रिषु
तदा विचित्रमात्रैलां तां जगाद धनंजयः १०३
नन्दिनी चित्रिणी चित्रा विचित्रेत्यभिधानतः
रतिलेखादयः प्रोक्ताः क्रमादनियतैर्गणैः १०४
एलयोराद्ययोरङ्घ्री व्यत्यस्तावयुजाविह १०५
इति विंशतिमात्रैलाः
गणमात्राद्यनियता वर्णैला वर्णसंख्यया
षडक्षरादङ्घ्रिखण्डादेकोनत्रिंशदक्षरम्
यावदेकैकवृद्ध्यैलाश्चतुर्विंशतिरीरिताः १०६
प्रथमा मधुकर्युक्ता सुस्वरा करणी ततः १०७
चतुर्थी सुरसा प्रोक्ता पञ्चमी तु प्रभञ्जनी
षष्ठी मदनवत्युक्ता शशिनी च प्रभावती १०८
मालती ललिताख्या च मता भोगवती ततः
ततः कुसुमवत्याख्या कान्तिमत्यपरा भवेत् १०९
ततः कुमुदिनी ख्याता कलिका कमला तथा

विमला नलिनी संज्ञा कालिन्दी विपुला ततः ११०
विद्युल्लता विशाला च सरला तरलेति ताः
अत्रान्त्या वर्णमात्रैला द्वादशेत्यपरे जगुः १११
मण्ठद्वितीयकङ्कालप्रतितालेषु कश्चन
तालस्तासु विधातव्यो रागादिनियमो न तु ११२
रमणी चन्द्रिका लक्ष्मीः पद्मिनी रञ्जिनी तथा
मालती मोहिनी सप्त मतङ्गेनेति कीर्तिताः
यतिमात्रेण भिन्नास्ता इत्यस्माभिर्न दर्शिताः ११३
इति वर्णैला
कर्णाटलाटगौडान्ध्रद्राविडानां तु भाषया
देशाख्यैला बुधैः पञ्च प्रोक्ता मण्ठादितालतः ११४
कर्णाटैलाऽऽदिमध्यान्तवर्त्यनुप्रासभूषिता
नादावत्यादिका एव कर्णाटीरपरे विदुः ११५
षट्प्रकारत्वमेतासां वक्ष्यमाणैर्विशेषणैः
ब्रह्मणः पूर्ववदनाज्जन्म शंभुर्गणाधिपः ११६
आद्याङ्घ्री आद्यनुप्रासो रत्यन्तं मदनद्वयम्
प्रत्येकं च तयोरादिमध्यप्रासस्तृतीयकः ११७
चतुष्कामो रतिप्रान्तः सुरेखा स्यात्तदाऽऽदिमा
दक्षिणास्याज्जनुर्यस्याः सावित्री देवता हरिः ११८
गणाधिपश्चतुष्कामं प्रत्येकं चरणद्वयम्
आदिमध्यस्थितं प्रासं त्रिप्रासोऽङ्घ्रिस्तृतीयकः ११९
अष्टौ कामाः कामलेखा प्रोक्ता हंसावती च सा
पश्चिमाद्वदनाज्जन्म ब्रह्मा यस्या गणाधिपः १२०
गायत्री देवताऽप्यादिमध्यप्रासास्त्रयोऽङ्घ्रयः
पृथक्चतुःस्मरां नन्दावती सा स्वरलेखिका १२१
जन्मोत्तरास्याद्गन्धर्वो गणेशः षट्च मन्मथाः
बाणान्ताः पादयो यस्याः प्रत्येकं स्युस्तृतीयके १२२
अष्टौ कामा आदिमध्यप्रान्तप्रासास्त्रयोऽङ्घ्रयः
भद्रावती भद्रलेखा सा स्यात्कर्णाटसंमता १२३

पञ्च कामा रतिश्चैका कामोऽन्ते चरणत्रये
प्रत्येकं तासु चेदेताश्छन्दस्वत्योऽखिला मताः १२४
गणादेर्न्यूनताधिक्यादेलाभासा इमा मताः १२५
यदेकस्य द्वयोरङ्घ्रयोस्त्रयाणां चान्ततः कृतम्
अङ्घ्रिपूर्त्यै तदन्यच्चेत्तृतीयाङ्घ्रिमितं पदम्
शिखापदं तत्तृतीये त्वङ्घ्रौ मेलापकादयः १२६
इति कर्णाटैला
प्रान्तप्रासा तु लाटी स्याद्द्वयो रसविराजिता
गमकप्रासनिर्मुक्ता गौडी त्वेकरसा मता १२७
नानाप्रयोगरागांशरसभावोत्कटाङ्घ्रिका
भूरिभावरसोत्कर्षा द्राविडी प्रासवर्जिता १२८
इति देशाख्यैला
तत्तल्लक्ष्मा यदा तासु पादस्तुर्यो निबध्यते
तदैता गदिताः सर्वाश्छन्दस्वत्यः पुरातनैः १२९
द्वावङ्घ्री प्रासहीनौ स्तस्तृतीयः प्राससंयुतः
ध्रुवाभोगौ च तेषु स्युश्चतस्रो यतयः पृथक्
वर्णैलावत्परं यस्यां सा वस्त्वेला निरूपिता १३०
षट्पञ्चाशद्युतं प्रोक्तमित्येलानां शतत्रयम्
अनन्तत्वात्तु संकीर्णा न संख्याति हरप्रियः १३१
इत्येलालक्षणम्
अष्टधा करणं तत्र स्वराद्यं पाटपूर्वकम्
बन्धादिमं पदाद्यं च तेनाद्यं बिरुदादिमम्
चित्राद्यं मिश्रकरणमित्येषां लक्ष्म कथ्यते १३२
यत्रोद्ग्राहध्रुवौ सान्द्रस्वरबद्धौ पदैः पुनः
आभोगस्तत्र नाम स्याद्वातृनेत्रोर्ग्रहः पुनः १३३
इष्टस्वरेऽशे न्यासः स्याद्रासतालो द्रुतो लयः
करणं स्वरपूर्वं तत्तद्वदन्यान्यपि स्फुटम्
किंतु तेषां स्वरस्थाने भेदकानि प्रचक्ष्महे १३४
स्वरैः सहस्तपाटैस्तु स्यात्पाटकरणं ध्रुवम्

क्रमव्यत्यासभेदेन तद्द्विधा परिकीर्तितम् १३५
स्वरैर्मुरजपाटैर्यत्तद्बन्धकरणं मतम्
स्वरैः पदैश्च बद्धं यत्करणं तत्पदादिमम् १३६
यत्स्वरैर्विरुदैर्बद्धं करणं विरुदादि तत्
स्वरैः सतेनकैर्यत्तु तत्तेनकरणं मतम् १३७
स्वरैः सकरपाटैर्यन्निबद्धं मुरजाक्षरैः
पदैस्तच्चित्रकरणमभिधत्ते हरप्रियः १३८
स्यान्मिश्रकरणं बद्धं स्वरैः पाटैः सतेनकैः १३९
मङ्गलारम्भ आनन्दवर्धनं कीर्तिपूर्विका
लहरीति त्रिधा तानि प्रत्येकं गानभेदतः १४०
द्विरुद्ग्राहं ध्रुवाभोगौ सकृद्गीत्वा पुनः सकृत्
गीयते चेद्ध्रुवोद्ग्राहौ मङ्गलारम्भकस्तदा १४१
उद्ग्राहध्रुवकौ प्राग्वद्ध्रुवार्धं पश्चिमं ततः
आभोगध्रुवकोद्ग्राहाः सकृदानन्दवर्धने १४२
उद्ग्राहस्य द्वितीयार्धं ध्रुवार्धस्थानगं यदि
इतरत्पूर्ववत्कीर्तिलहरी कीर्तिता तदा १४३
इति सप्तविंशतिः करणानि
इति करणप्रबन्धः
द्विर्गीत्वोद्ग्राहपूर्वार्धमुत्तरार्धं सकृत्ततः
मेलापकः प्रयोगात्मा न वा स्यात्तावुभावपि
अतालौ ढेङ्किकाताले कङ्काले वा विलम्बिते १४४
लयान्तरेऽन्यतालेन ध्रुवाभोगौ ध्रुवस्त्विह १४५
त्रिखण्डस्तत्र खण्डे द्वे गीयेते समधातुनी
तृतीयमुच्चमेष द्विराभोगस्तु सकृत्ततः १४६
पुनर्गीत्वा ध्रुवे न्यासो यस्यां सा ढेङ्किका मता
चतुर्धा ढेङ्किका मुक्तावल्ली स्याद्वृत्तबन्धिनी
युग्मिनी वृत्तमाला च तासां लक्ष्माण्यमून्यथ १४७
अभावश्छन्दसां वृत्तं वृत्ते वृत्तानि च क्रमात् १४८
त्रिधा तिस्रो द्वितीयाद्या वर्णिका गणिका तथा

मात्रिका वर्णजैर्वृत्तैर्गणजैर्मात्रिकैरपि १४९
दशापि स्युः पुनस्त्रेधा समालंकरणा तथा
विषमालंकृतिश्चित्रालंकृतिर्लक्षणानि तु १५०
समाऽलंकारसंख्या च विषमा मिश्रिता क्रमात् १५१
इति त्रिंशड्ढेङ्क्यः
इति ढेङ्कीप्रबन्धः
स्वराद्यकरणस्येव वर्तन्या लक्ष्म किं त्विह
रासकादन्यतालः स्याल्लयो ज्ञेयो विलम्बितः १५२द्विरुद्ग्राहो ध्रुवाभोगौ
सकृन्मोक्षो ध्रुवे भवेत्
कङ्काले प्रतिताले च कुडुक्के द्रुतमण्ठके
रचिता चेत्तदा ज्ञेया वर्तन्येव विवर्तनी १५३
इति वर्तनी
इति वर्तनीलक्षणम्
द्विर्यत्रोद्ग्राहपूर्वार्धमुत्तरार्धं सकृत्ततः १५४
मेलापकः प्रयोगाद्यः सर्वा स्यादिद्वस्ततो ध्रुवः
आभोगं तु सकृद्गीत्वा ध्रुवे न्यासः स झोम्बडः १५५
निःसारुकः कुडुक्कश्च त्रिपुटप्रतिमण्ठकौ
द्वितीयो गारुगीरासयतिलग्नाड्डतालिकाः १५६
एकतालीत्यमी ताला झोम्बडे नियता दश
केचिन्मण्ठमपीच्छन्ति नैष लक्ष्येषु लक्ष्यते १५७
तारजोऽतारजश्चेति झोम्बडो द्विविधो मतः
तारो ध्वनिस्थानकं स्यात्तद्युक्तस्तारजो मतः १५८
स चतुर्धा स्थानकस्योद्ग्राहदिषु निवेशने
अतारजस्तारहीनः सर्वोऽप्येष द्विधा मतः १५९
त्रिधातुश्च चतुर्धातुरिति भूयो भवेद्द्विधा
प्रभूतगमकः स्तोकगमकश्चेत्यमी स्फुटाः १६०
प्रायोगिकः क्रमाख्यश्च ततः क्रमविलासकः
चित्रो विचित्रलीलश्चेत्यमीं स्युः पञ्चधा पृथक्
चतुराद्यष्टपर्यन्तं गणनिष्पादिताः क्रमात् १६१

मातृकः श्रीपतिस्तद्वत्सोमो रुचिरसंगतौ
ते लक्ष्येष्वप्रवृत्तत्वादस्माभिर्न प्रपञ्चिताः १६२
विनियोगवशादेषां त्रयोदश भिदाः पृथक् १६३
उपमारूपकश्लेषैर्ब्रह्मा वीरविलासयोः
विष्णुश्चक्रेश्वरो वीरे बीभत्से चण्डिकेश्वरः १६४
नरसिंहोऽद्भुतरसे भैरवस्तु भयानके
हास्यशृङ्गारयोर्हंसः सिंहो वीरभयानके १६५
विप्रलम्भे तु सारङ्गः शेखरः करुणे रसे
सशृङ्गारे पुष्पसारः शृङ्गारे परिकीर्तितः
रौद्रे प्रचण्डो नन्दीशः शान्ते धीरैरुदीरितः १६६
गद्यजाः पद्यजा गद्यपद्यजा इति ते त्रिधा १६७
झोम्बडा इति संख्याता वियच्चन्द्रशराग्नयः १६८
इति झोम्बडाः
इति झोम्बडलक्षणम्
उद्ग्राहो द्विः सकृदेकखण्डो द्विशकलोऽथवा
यत्र ध्रुवो द्विर्वाऽऽभोगो ध्रुवे मुक्तिः स लम्भकः १६९
भागोऽस्मिञ्झोम्बडेऽप्यूर्ध्वं ध्रुवादुद्ग्राहसंनिभः
ध्रुवाभोगध्रुवा गेयास्तत इत्यूचिरे परे १७०
उद्ग्राहस्तालशून्यश्चेत्स स्यादालापलम्भकः
स प्रलम्भो ध्रुवस्थाने यत्रोद्ग्राहोऽन्यधातुकः १७१
यत्र भागो भवेल्लम्भे भागलम्भः स भण्यते
त्रिश्चतुष्पञ्चवारं वा भिन्नोद्ग्राहसमन्वितः
ध्रुवको गीयते यत्र स लम्भपदमुच्यते १७२
ध्रुवभेदेऽनुलम्भोऽसौ द्विभेदे तूपलम्भकः १७३
एते त्रयोऽप्यनाभोगा विलम्भस्तु स उच्यते
उद्ग्राहा बहवो यस्मिन्ध्रुवाभोगविवर्जिताः
एते सालगसूडस्थैस्तालैराकलिता मताः १७४
इत्यष्टौ लम्भकाः
इति लम्भलक्षणम्

यो झोम्बडगतं लक्ष्म गमकस्थानकैर्विना
भजते रासकः सोऽयं रासतालेन गीयते
गणैर्वर्णैश्च मात्राभिः केचिदेनं त्रिधा जगुः १७५
स्याद्रासवलयो हंसतिलको रतिरङ्गकः
चतुर्थस्तत्र मदनावतारश्छगणादिजाः १७६
षडक्षराङ्घ्रितस्त्रिंशदक्षरावधिवर्णजाः
पञ्चविंशतिराख्याताश्चरणादष्टमात्रिकात् १७७
षष्टिमात्रावधि प्रोक्तास्त्रिपञ्चाशत्तु मात्रिकाः
लक्ष्ये प्रसिद्धिवैधुर्यात्तेष्वस्माकमनादरः १७८
इति रासकलक्षणम्
इति रास लक्षणम्
द्विरुद्ग्राहो ध्रुवोऽपि द्विराभोगध्रुवकौ ततः
गीत्वा न्यासो यत्र सा स्यादेकताल्येकतालिका १७९
अस्यामालापमात्रेण केचिदुद्ग्राहमूचिरे १८०
इत्येकताली । इति सूडक्रमः
इत्येकतालीलक्षणम्
इति शुद्धसूडक्रमः
बिरुदैर्वर्णतालेन वर्णः कर्णाटभाषया
तालत्रैविध्यतस्तस्य त्रैविध्यं गदितं बुधैः १८१
इति वर्णः
इति वर्णप्रबन्धः
स्वरैः पाटैः पदैस्तेनै रचना वाञ्छितक्रमात्
यस्य स्यात्तेनकैर्न्यासः स वर्णस्वर उच्यते १८२
स्वरादेरादिविन्यासभेदादेष चतुर्विधः १८३
इति वर्णस्वरः
गद्यं निगद्यते छन्दोहीनं पदकदम्बकम्
तत्षोढोत्कलिका चूर्णं ललितं वृत्तगन्धि च
खण्डं चित्रं च तेषां च प्रभवः सामवेदतः १८४
गातव्योत्कलिका वीरे रक्ता रुद्राधिदेवता

गौडीयरीतिरुचिरा वृत्तिमारभटीं श्रिता १८५
चूर्णं शान्ते रसे पीतं गातव्यं ब्रह्मदैवतम्
वैदर्भरीतिसंपन्नं सात्वतीं वृत्तिमाश्रितम् १८६
सितं मदनदैवत्यं शृङ्गाररसरञ्जितम्
ललितं कैशिकीं वृत्तिं पाञ्चालीं रीतिमाश्रितम् १८७
वृत्तगन्धि रसे शान्ते पीतं च मुनिदैवतम्
पाञ्चालरीतौ भारत्यां पद्यभागविमिश्रितम् १८८
खण्डं गणेशदैवत्यं सात्वतीं वृत्तिमाश्रितम्
श्वतं हास्यकृदारब्धं वैदर्भीभङ्गिसंभवम् १८९
शृङ्गारे वैष्णवं चित्रं चित्रकैशिकवृत्तिजम्
वैदर्भ्या रचितं रीत्या नानारीतिविचित्रया १९०
वेणी मिश्रमिति प्राहुरन्ये भेदद्वयं परम्
वेणी सर्वैः कृता मिश्रं चूर्णकैर्वृत्तगन्धिभिः १०१
द्रुता विलम्बिता मध्या द्रुतमध्या तथा परा
गतिर्द्रुतविलम्बा स्यात्षष्ठी मध्यविलम्बिता
इति गद्यस्य षट्प्रोक्ता गतयः पूर्वसूरिभिः १९२
लघुभिर्बहुलैरल्पैः समैराद्यत्रयं क्रमात्
पृथग्लगत्वे मिश्रैस्तु लगैस्तद्वत्परं त्रयम् १९३
प्रत्येकं गतिषटिकेन षट्त्रिंशद्गद्यजा भिदाः १९४
प्रणवाद्यमतालं च गमकैरखिलैर्युतम्
वर्णैश्चातालशब्दानां स्वैरैरन्तेऽन्तराऽन्तरा १९५
प्रबन्धाङ्कं सतालं च पदद्वंद्वं पृथक्ततः
द्विर्गीत्वा गीयते यत्र प्रयोगोऽपि विलम्बितः १९६
गातृनाम सतालं च सतालं वर्ण्यनाम च
विलम्बितेन मानेन पुनरप्यविलम्बितम्
गीत्वा विलम्बितालेन न्यासो गद्यं तदिष्यते १९७
इति गद्यम्
इति गद्यप्रबन्धः
पाटैः स्यातां ध्रुवोद्ग्राहौ कैवाडे न्यसनं ग्रहे १९८

सार्थकैरर्थहीनैश्च पाटैः स द्विविधो मतः
स शुद्धैर्मिश्रितैः पाटैः शुद्धो मिश्र इति द्विधा १९९
इति कैवाडः
वीररौद्राश्रितैर्बद्धा बिरुदैरङ्कचारिणी
वर्ण्यनामान्विताभोगा तालेनेष्टेन गीयते २००
वासवी कलिका वृत्ता ततो वीरवती भवेत्
वेदोत्तरा जातिमती षट्प्रकारेति सा मता २०१
एकद्वित्रिचतुष्पञ्च तालाः स्युर्विरुदानि तु
अष्टौ षोडश तद्वच्च द्वात्रिंशद्द्व्यधिका क्रमात् २०२
पञ्चाशच्च चतुर्युक्तं शतमाद्यासु पञ्चसु
नियमो जातिमत्यां तु न तालबिरुदाश्रयः २०३
इत्यङ्कचारिणी
कर्णाटादिपदैः पाटैर्विरुदैस्तालवर्जितः
आर्यागीतौ रसे वीरे कन्दः स्यात्पाटमुक्तिकः २०४
पवनो रविसंज्ञश्च धनदो हव्यवाहनः
सुरनाथः समुद्रश्च वरुणः शशिशैलकौ २०५
मधुमाधवनामानौ ततोऽपि मदनध्वजः
जयन्तो मधुपश्चाथ शुकसारसकेकिनः २०६
हरिश्च करभो हस्ती कादम्बः कूर्मको नयः
विनयो विक्रमोत्साहौ धर्मार्थः काम इत्यमी
एकोनत्रिंशदाख्याताः कन्दभेदाः पुरातनैः २०७
त्रिंशाद्गुरोरा द्विगुरोः क्रमादेकैकभङ्गतः २०८
इति कन्दः
हयलीलेन तालेन हयलीला द्विधा च सा
गद्यजा पद्यजा चेति पद्यजा तु चतुर्विधा २०९
पूर्वार्धमुत्तरार्धं वा द्वेधा तालयुतं यदि
आर्यायाः स्युस्तदा तिस्रश्चतुर्थी त्वादिमे दले
स्वरैः पदैस्तु बिरुदैः सताले रचिता मता २१०
केचित्तु हयलीलेन च्छन्दसा तां विदुर्बुधाः २११

इति नव तुरगलीलाः
इति हयलीलालक्षणम्
तालेन गजलीलेन गजलीला निगद्यते
छन्दोहीनेतरल्लक्ष्म हयलीलागतं मतम्
इति गजलीलालक्षणम्
शुद्धा खण्डा च मात्रादिः संपूर्णेति चतुर्विधा
द्विपदी करुणाख्येन तालेन परिगीयते २१३
पादे छः पञ्च भा गोऽन्ते जौ स्तः षष्ठद्वितीयकौ
चतुर्भिरीदृशैः पादैः शुद्धा द्विपदिकोच्यते
अर्धान्तेऽन्ये स्वरानाहुः खण्डा स्याच्छुद्धयाऽर्धया २१४
षष्ठेनैकेन गुरुणा मात्राद्विपदिका मता
ज्ञेया शुद्धैव संपूर्णा गुरुणाऽन्तेऽधिकेन तु २१५
प्लुनश्चतुर्धा द्विपदी मानवी चन्द्रिका धृतिः
तारेति मानवी छेन तद्वयेन कृताङ्घ्रिका २१६
यद्वयं नगणश्चान्ते लगौ चेच्चन्द्रिका मता
छगणेन चतुर्मात्रैस्त्रिभिश्च धृतिरुच्यते
तारा छेन चतुर्भिश्च यगणैरन्तिमए गुरौ २१७
इति द्विपदी
पूर्वपूर्वाक्षरव्राते योऽन्त्यो वर्णचयः स चेत्
उत्तरोत्तरसंघादौ चक्रवालस्तदोच्यते
गद्यपद्यप्रभेदेन स द्विधा गदितो बुधैः २१८
इति चक्रवालः
पदैः स्वरैः क्रौञ्चपदः प्रतितालेन गीयते
स्वरन्यासः स तन्नाम्ना छन्दसा मुक्तकोऽथवा २१९
इति क्रौञ्चपदः
इति क्रौञ्चपदलक्षणम्
यत्र स्वराक्षरैरेव वाञ्छितोऽर्थोऽभिधीयते
स स्वरार्थो द्विधा शुद्धो मिश्रस्तैः शुद्धमिश्रितैः २२०
ग्रहन्यासोऽस्य भूयोऽसौ सप्तधैकादिकैः स्वरैः

क्रमोत्क्रमाभ्यां बहुशो भिद्यन्ते द्विस्वरादयः २२१
इति स्वरार्थः
इति स्वरार्थलक्षणम्
ध्रुवोद्ग्राहौ भिन्नतालौ मराठकङ्कालवर्जितौ २२२
यस्यां समासु मात्रासु यतिर्मेलापको न च
तालद्वयेन सा गेया ढेङ्कीवद्ध्वनिकुट्टिनी २२३
इति ध्वनिकुट्टिनी
अर्धान्ते चरणान्ते वा स्वरान्नयस्यार्धमादिमम्
द्विरार्याछन्दसो गीतं सकृद्गीतं दलान्तरम्
यत्राऽऽभोगे गातृनाम साऽऽर्या स्याद्ग्रहमुक्तिका २२४
लक्ष्मीः स्याद्वृद्धिबुद्धी च लीला लज्जा क्षमा तथा
दीर्घा गौरी ततो राजी ज्योत्स्ना छाया च कान्तिका २२५
मही मतिस्ततः कीर्तिरथ ज्ञेया मनोरमा
स्याद्रोहिणी विशाला च वसुधा शिवया सह २२६
हरिणी चाथ चक्राख्या सारसी कुररी तथा
हंसी वधूरिति प्रोक्ता आर्याः षड्विंशतिः क्रमात् २२७
षष्ठादन्यैर्गणैः सर्वगुरुभिः प्रथमा पराः
एकादिगुरुभङ्गेन क्रमाल्लक्ष्माण्यमूनि तु २२८
छन्दोलक्षणतो ज्ञेयाः शेषा भूरितरा भिदाः २२९
इत्यार्या
आर्यैव प्राकृते गेया स्यात्पञ्चचरणाऽथवा
त्रिपदी षट्पदी गाथेत्यपरे सूरयो जगुः २३०
इति गाथा
छन्दसा द्विपथेन स्याद्द्विपथः स्वरमुक्तिकः
तालहीनः सतालो वा स च ज्ञेयश्चतुर्विधः २३१
स्वरैरेकोऽन्यः प्रयोगैः सोभयानुभयौ परौ
प्राकृते दोहसंज्ञोऽसौ तस्य भेदा नव त्विमे २३२
सारसो भ्रमरो हंसः कुररश्चन्द्रलेखकः
कुञ्जरस्तिलको हंसक्रीडोऽप्यथ मयूरकः २३३

त्रयोदशायुजि समे मात्रा द्वादश सारसे
ओजेऽङ्घ्रौ मनवो मात्रा भ्रमरे रवयः समे २३४
मात्राः पञ्चदशायुग्मे हंसे युग्मे त्रयोदश
त्रयोदशायुजि कलाः कुररे मनवो युजि २३५
ओजे कलाश्चन्द्रलेखे तिथयो रवयः समे
त्रयोदशायुजि कलाः कुञ्जरे तिथयः समे २३६
मात्राः पञ्चदशायुग्मे तिलके मनवः समे
त्रयोदशासमे हंसक्रीडे युग्मे कलाः कलाः २३७
यद्येषामर्धयोरन्ते पञ्चादिलघुभिः शिखा
तं शिखाद्विपथं प्राहुर्मयूरमपि सूरयः
एतेषु व्यत्ययेनापि चरणानां स्थितिर्भवेत् २३८
भवन्त्येकादिपादानां सकृद्द्विर्गानभेदनः
द्विपथा भूरिभेदास्ते लक्ष्या लक्ष्येषु सूरिभिः २३९
इति द्विपथः
छन्दसः कलहंसस्य पादैरन्ते स्वरान्वितैः
कलहंसः स्वरे न्यासो गेयो झम्पादितालतः २४०
वर्णजो मात्रिकश्चेति कलहंसो द्विधा मतः
गद्यात्मा चेत्स्वरान्गीत्वा ततः पदनिवेशनम् २४१
इति कलहंसः
तोटकच्छन्दसा न्यस्तस्वरोऽङ्घ्रयन्ते तु तोटकः
ननु वृत्ते वक्ष्यमाणे पुनरुक्तोऽत्र तोटकः १४२
सत्यं किंतु मते येषां वृत्तं वृत्ताख्यवृत्ततः
तन्मते तोटकस्येह नैवास्ति पुनरुक्तता २४३
इति तोटकः
तेनैरर्धं द्विपद्यर्धं घटे तेनकमुक्तिके २४४
इति घटः
छन्दसा येन केनापि तालेनेष्टेन गीयते
वृत्तं तस्य च पादान्ते वृत्तान्ते वा स्वरान्क्षिपेत् २४५
स्वरहीनं तदित्यन्ये वृत्तं छन्दसि चापरे

छन्दश्चित्यां विचेतव्याश्छन्दसां बहवो भिदाः २४६
इति वृत्तम्
एकैकमातृकावर्णपूर्वकाणि पदानि चेत्
क्रमेण परिगीयन्ते मातृका सा त्रिधा मता २४७
दिव्या च मानुषी दिव्यमानुषी चेति तत्र तु
दिव्या संस्कृतया वाचा मार्गतालैश्च गीयते २४८
मानुषी प्राकृतगिरा देशीतालैश्च निर्मिता
उभयोर्मिश्रणादुक्ता मातृका दिव्यमानुषी २४९
अनिबद्धा निबद्धा च द्विधा सा गद्यपद्यजा
सर्वमन्त्रमयी ह्येषा सर्वसिद्धिप्रदायिनी
गातव्या नियतैर्नित्यं गीर्वाणगणवल्लभा २५०
इति मातृका
नन्द्यावर्तः स्वस्तिकश्च द्विधा रागकदम्बकः
चतुर्वृत्तश्चतुस्तालो रागराजिविराजितः
नन्द्यावर्तो भवेत्तस्य तालमानद्वयेन वा २५१
उद्ग्राहेणाथवा न्यासो गद्येनैनं परे जगुः २५२
तालेनैकेन केचित्तु स्वस्तिको द्विगुणस्ततः
अब्जपत्रोऽब्जगर्भश्च भ्रमराम्रेडितौ मते
केषांचित्पूर्वपूर्वस्माद्द्विगुणः स्यात्परः परः २५३
इति रागकदम्बकः
आलापः प्रागतालः स्यात्पृथग्द्विः पदपञ्चकम्
चञ्चत्प्लुटेन तेनैव स्वराः पाटास्ततः परम् २५४
द्विचञ्चत्प्लुटमानेन पाटैः पटहसंभवैः
कार्योऽन्तरस्ततश्चाचत्पुटेन पदपञ्चकः २५५
तद्वत्तेन स्वराः पाटास्तद्विमानेन चान्तरः
हुडुक्कपाटैस्तदनु षट्पितापुत्रकेण च २५६
पृथक्पदानि पञ्च द्विस्तेनैव स्वरपाटकम्
तद्विमानाच्छङ्कपाटैरन्तरः स्यात्ततस्तु षट् २५७
प्रत्येकं द्विः पदानि स्युः संपक्वेष्टाकतालतः

ततस्तद्वत्स्वराः पाटास्तद्विमानेन चान्तरः २५८
कांस्यतालोद्भवैः पाटैरथोद्धट्टे पदानि षट्
प्राग्वत्तथा स्वराः पाटाः पाटैर्मुरजसंभवैः २५९
अन्तरः पूर्ववत्पश्चादाभोगश्चाविलम्बितः
प्रबन्धनाम्ना प्राङ्गानं नेतृनामाथ मङ्गलम्
वाक्यमालापके न्यासः पञ्चतालेश्वरो भवेत् २६०
वीरावतारः शृङ्गारतिलकश्चेति स द्विधा
वीरशृङ्गारयोस्तेन प्रीयन्ते सर्वदेवताः २६१
इति पञ्चतालेश्वरः
इत्यालिक्रमप्रबन्धाः
तालार्णवो भूरितालः स द्वेधा गद्यपद्यतः २६२
इति तालार्णवः
इत्यालिक्रमप्रबन्धलक्षणानि
तालै रागैश्चतुर्भिः स्याच्छ्रीरङ्गोऽन्ते पदान्वितः २६३
इति श्रीरङ्गः
स्वरान्तः श्रीविलासः स्यात्तालै रागैश्च पञ्चभिः २६४
इति श्रीविलासः
तेनकान्तः पञ्चभङ्गिः पाटैः पञ्चाननोऽन्तगैः २६५
रागाभ्यामपि तालाभ्यां
इति पञ्चभङ्गिपञ्चाननौ
स्यादुमातिलकः पुनः
बिरुदान्तस्त्रिभिस्तालै रागैः सर्वाङ्गिका इमे २६६
इत्युमातिलकः
आद्यौ द्विद्विगणौ पादौ तृतीयश्च चतुर्गणः
चतुर्थस्त्रिगणः पादेष्वेकादश गणा इमे २६७
रतेः षष्ठश्च दशमः शेषाः स्युर्मान्मथा गणाः
गीत्वाऽऽद्यपादौ तदनु किंचिच्छेषं तृतीयकम् २६८
ततः समग्रं तं गीत्वा चतुर्थो यदि गीयते
तदा स्यात्त्रिपदी तालहीना कर्णाटभाषया २६९

इति त्रिपदी
समे षोडश मात्राः स्युः पादे पञ्चदशायुजि
यस्यां भिन्नौ च यमकावर्धयोः सा चतुष्पदी
स्वरतेनकसंयुक्ता तेनकन्याससंयुता २७०
इति चतुष्पदी
षष्ठस्तृतीयस्त्रिगणः पृथग्द्विद्विगणाः परे
चत्वारश्चरणा बाणप्रान्तौ षष्ठतृतीयकौ २७१
इति षट्पदी
शेषास्तु मन्मथगणा यस्यां सा षट्पदी मता
कर्णाटभाषया तालवर्जिता नादमुक्तिका २७२
इति षट्पदी
भेदा वेद्यास्त्रिपद्यादेश्छन्दोलक्ष्मणि भूरयः २७३
मात्राः पञ्चदशाऽऽद्येऽङ्घ्रौ तृतीये पञ्चमे तथा
सूर्यास्तुर्ये द्वितीये च स्वरपाटान्तमादिमम् २७४
अपरं स्वरतेनान्तमर्धं तदनु दोहकः
यस्य स्यात्तेनके न्यासस्तद्वस्तु कवयो विदुः २७५
इति वस्तु
यत्र तेनैः स्वरैः पाटैः पदैर्विजयतालतः
गीयते विजयस्तेनैर्न्यासः स विजयो मतः २७६
इति विजयः
पादत्रयं त्रिपथके पाटैश्च बिरुदैः स्वरैः २७७
इति त्रिपथकः
स्वरैः पाटैः पदैस्तेनैर्वर्णैः स्थाय्यादिभिः क्रमात्
चत्वारश्चरणा गेया ग्रहे न्यासश्चतुर्मुखे २७८
इति चतुर्मखः
स्वरैः पाटैश्च बिरुदैस्तेनकैर्यो विरच्यते
सिंहलीलेन तालेन सिंहलीलः स उच्यते २७९
इति सिंहलीलः
स्वनामतालके हंसलीलेऽङ्घ्री पदपाटजौ २८०

इति हंसलीलः
पादैः स्वरैर्दण्डकेन च्छन्दसा दण्डको मतः
तस्य भूरितरा भेदाश्छन्दोलक्ष्मणि भाषिताः २८१
इति दण्डकः
झम्पटच्छन्दसा गेयं क्रीडातालेन झम्पटम् २८२
इति झम्पटः
पदैः पाटैश्च बिरुदैः कन्दुकः परिगीयते २८३
इति कन्दुकः
स्वरैः पाटैः पदैरुक्तस्त्रिभङ्गिः स च पञ्चधा
एकस्त्रिभङ्गितालेन वृत्तेनान्यस्त्रिभङ्गिना २८४
तालै रागैस्त्रिभिर्यद्वा यद्वा वृत्तत्रयान्वितः
यद्वा देवत्रयस्तुत्या तालद्वैगुण्यमुक्तिकः २८५
इति त्रिभङ्गिः
पदैश्च बिरुदैः पाटैस्तेनैर्हरविलासकः २८६
इति हरविलासः
पदैश्च बिरुदैस्तेनैर्निर्दिशन्ति सुदर्शनम् २८७
इति सुदर्शनः
पदैः स्वरैश्च बिरुदैरुद्ग्राहादि त्रयं क्रमात्
एकद्वित्राश्च तालाः स्युः स्वराङ्के न्यसनं स्वरैः २८८
इति स्वराङ्कः
श्रीवर्धनः स्याद्बिरुदैः पाटैरपि पदैः स्वरैः
तालमानद्वयन्यासौ निःशङ्केनेति कीर्तितम् २८९
इति श्रीवर्धनः
पदैश्च बिरुदैर्हर्षवर्धनः स्वरपाटकैः २९०
इति हर्षवर्धनः
छपद्वयं दो वदनं स्वरपाटयुतान्तरम्
तथोपवदनं प्रोक्तं छगणाच्छदतैर्युतम्
तथैव वस्तुवदनं छयुगाद्दचछैः कृतम् २९१
इति त्रिविधवदनम्

रागो हिन्दोलकस्तालश्चच्चरी बहवोऽङ्घ्रयः
यस्यां षोडशमात्राः स्युर्द्वौ द्वौ च प्राससंयुतौ २९२
सा वसन्तोत्सवे गेया चच्चरी प्राकृतैः पदैः
चच्चरीछन्दसेत्यन्ये क्रीडातालेन वेत्यपि
घुत्तादिच्छन्दसा वाऽस्य च्छन्दोलक्ष्मोदिता भिदाः २९३
इति चच्चरी
पद्धडीप्रभृतिच्छन्दाः पादान्तप्रासशोभिताः
अध्यात्मगोचरा चर्या स्याद्द्वितीयादितालतः २९४
सा द्विधा छन्दसः पूर्त्या पूर्णाऽपूर्णा त्वपूर्तितः
समध्रुवा च विषमध्रुवेत्येषा पुनर्द्विधा
आवृत्त्या सर्वपादानां गीयते सा ध्रुवस्य वा २९५
इति चर्या
युग्मपादान्तगप्रासा पद्धडीछन्दसा युता
बिरुदैः स्वरपाटान्तै रचिता पद्धडी मता २९६
इति पद्धडी
यत्र वीररसेन स्यात्सङ्ग्रामरचितस्तुतिः
बहुभिश्चरणैः साऽत्र राहडी परिकीर्तिता २९७
इति राहडी
पदैश्च बिरुदैर्बद्धा वीरश्रीरिति गीयते २९८
इति वीरश्रीः
यस्तु गद्येन प्लद्येन गद्यपद्येन वा कृतः
कैशिक्यां मङ्गलाचारः सनिःसारो स्वरान्वितः २९९
इति मङ्गलाचारः
त्रिविधो धवलः कीर्तिर्विजयो विक्रमस्तथा
चतुर्भिश्चरणैः षड्भिरष्टभिश्च क्रमादसौ ३००
विषमे डाच्च युग्मं चेत्तो वा दो वाऽधिकः समे
तदा स्यात्कीर्तिधवलो विजये त्वाद्यतुर्ययोः
कोदः षष्ठे द्वितीये च शेषौ द्वौ छेन पेन वा ३०१
प्रथमे चत्रयं दः स्यात्तृतीये दास्त्रयस्तु च

तुर्यद्वितीययोश्चोऽन्तः पञ्चमे सप्तमे तथा ३०२
षष्ठेऽष्टमे दाश्चत्वारो यस्यासौ विक्रमो मतः
आशीर्भिर्धवलो गेयो धवलादिपदान्वितः ३०३
यदृच्छया वा धवलो गेयो लोकप्रसिद्धितः ३०४
इति धवलः
कैशिक्यां बोट्टरागे वा मङ्गलं मङ्गलैः पदैः
विलम्बितलये गेयं मङ्गलच्छन्दसाऽथवा ३०५
इति मङ्गलः
खण्डत्रयं प्रासयुतं गीयते देशभाषया
ओवीपदं तदन्ते चेदोवी तज्ज्ञैस्तदोदिता ३०६
त्रयाणां चरणानां स्युरेकाद्यावृत्तितो भिदाः
आदिमध्यान्तगैः प्रासैरेकाद्यैश्च पदे पदे ३०७
छन्दोभिर्बहुभिर्गेया ओव्यो जनमनोहराः
सानुप्रासैस्त्रिभिः खण्डैर्मण्डिता प्राकृतैः पदैः
प्रान्ते लोलीपदोपेता लोली गेया विचक्षणैः ३०८
इति लोली
दोहडः स्याद्यदा प्रान्ते प्रोल्लसढ्ढोल्लरीपदाः
ढोल्लरी नाम सा प्रोक्ता लाटभाषाविभूषिता ३०९
इति ढोल्लरी
अनुप्रासप्रधानं चेत्खण्डत्रयसमन्वितम्
दन्तीपदान्वितं प्रान्ते तदा दन्ती निगद्यते ११०
इति दन्ती
अनुक्ताभोगवस्तूनां पदैराभोगकल्पना
ओव्यादयस्तु चत्वारो भवन्त्याभोगवर्जिताः ३११
इति षट्त्रिंशद्विप्रकीर्णप्रबन्धाः
शुद्धश्छायालगश्चेति द्विविधः सूड उच्यते
एलादिः शुद्ध इत्युक्तो ध्रुवादिः सालगो मतः ३१२
छायालगत्वमेलादेर्यद्यथाऽऽचार्यसंमतम्
लोके तथाऽपि शुद्धोऽसौ शुद्धसादृश्यतो मतः ३१३

जात्याद्यन्तरभाषान्तं शुद्धप्रकरणान्वितम्
तत्रोक्तः शुद्धसूडः प्राक्सालगस्त्वधुनोच्यते ३१४
आद्यो ध्रुवस्ततो मराठप्रतिमराठनिसारुकाः
अड्डतालस्ततो रास एकतालीत्यसौ मतः ३१५
एकधातुर्द्विखराडः स्याद्यत्रोद्ग्राहस्ततः परम्
किंचिदुच्चं भवेत्खराडं द्विरभ्यस्तमिदं त्रयम् ३१६
ततो द्विखराड आभोगस्तस्य स्यात्खराडमादिमम्
एकधातु द्विखराडं च खराडमुच्चतरं म्परम् ३१७
स्तुत्यनामाङ्कितश्चासौ क्वचिदुच्चैकखराडकः
उद्ग्राहस्याऽद्यखराडे च न्यासः सध्रुवको भवेत् ३१८
एकादशाक्षरात्खराडादेकैकाक्षरवर्धितैः
खराडे ध्रुवाः षोडश स्युः षड्विंशत्यक्षरावधि ३१९
जयन्तशेखरोत्साहास्ततो मधुरनिर्मलौ
कुन्तलः कामलश्चारो नन्दनश्चन्द्रशेखरः ३२०
कामोदो विजयाख्यश्च कंदर्पजयमङ्गलौ
तिलको ललितश्चेति संज्ञाश्चैषां क्रमादिमाः ३२१
आदितालेन शृङ्गारे जयन्तो गीयते बुधैः
स नेतृश्रोतृगातृणामायुःश्रीवर्धनो मतः ३२२
ऋद्धिसौभाग्यदो वीरे निःसारौ शेखरो भवेत्
प्रतिमराठेन हास्ये स्यादुत्साहो वंशवृद्धिकृत् ३२३
मधुरो भोगदो गेयः करुणे हयलीलया
क्रीडातालेन शृङ्गारे निर्मलस्तनुते प्रभाम् ३२४
लघुशेखरतालेन कुन्तलोऽभीष्टदोऽद्भुते
कामलो विप्रलम्भे स्याज्झम्पातालेन सिद्धिदः ३२५
हर्षोत्कर्षप्रदश्चारो वीरे निःसारतालतः
नन्दनो वीरशृङ्गार एकताल्येष्टसिद्धिदः ३२६
वीरे हास्ये च शृङ्गारे प्रतिमराठेन गीयते
अभीष्टफलदः श्रोतृगातृणां चन्द्रशेखरः ३२७
प्ल्रतिमराठेन शृङ्गारे कामोदोऽभीष्टकामदः

हास्ये द्वितीयतालेन विजयो नेतुरायुषे ३२८
हास्यशृङ्गारकरुणेष्वादितालेन गीयते
कंदर्पो भोगदो नृणां श्रीसदाशिवसंमतः ३२९
क्रीडातालेन शृङ्गारे वीरे च जयमङ्गलः
जयोत्साहप्रदः पुंसां ध्रुवकस्तिलकाभिधः ३३०
रसे वीरे च शृङ्गार एकताल्या प्रगीयते
प्रतिमण्ठेन शृङ्गारे ललितः सर्वसिद्धये ३३१
स्याद्वर्णनियमः सर्वखण्डः खण्डद्वये तथा
यथोक्तान्यो जयन्तादीन्गायेन्निपुणया धिया
सर्वक्रतुफलं तस्येत्यवोचन्मुनिसत्तमः ३३२
इति ध्रुवलक्षणम्
द्वियत्येकविरामं वा यस्योद्ग्राहाख्यखण्डकम्
ततः खण्डं ध्रुवाख्यं द्विस्ततो वैकल्पिकोऽन्तरः ३३३
तं गीत्वा ध्रुवमागत्य वाऽऽभोगो गीयते सकृत्
ध्रुवे न्यासस्ततः प्रोक्तः स मण्ठो मण्ठतालतः ३३४
जयप्रियो म्नङ्गलश्च सुन्दरो वल्लभस्तथा
कलापः कमलश्चेति षड्भेदा मण्ठके मताः ३३५
षट्प्रकारो मण्ठतालो रूपकं तेन भिद्यते
वीरे जयप्रियो गेयो मण्ठेन जगणात्मना ३३६
मङ्गलो भेन शृङ्गारे सुन्दरः सेन तद्रसः
वल्लभो रेण करुणे कलापो नगणेन तु ३३७
विरामान्तेन गातव्यो रसे हास्ये विचक्षणैः
विरामान्तद्रुतद्वंद्वाल्लघुना कमलोऽद्भुते ३३८
इति मण्ठलक्षणम्
मण्ठवत्प्रतिमण्ठादेर्लक्ष्मोद्ग्राहादिकं मतम्
तेषामेष विशेषस्तु प्रत्येकं प्रतिपाद्यते ३३९
तत्र च प्रतिमण्ठेन तालेन प्रतिमण्ठकः
चतुर्धा सोऽमरस्तारो विचारः कुन्द इत्यपि
भ्रमरो गुरुणैकेन शृङ्गारे स विधीयते ३४०

इत्यमरः
विरामान्तद्रुतद्वंद्वाल्लघुद्वंद्वेन जायते
ताराख्यः प्रतिमराठोऽसौ रसयोर्वीररौद्रयोः ३४१
इति तारः
लघुत्रयाद्विरामान्ताद्विचारः करुणे भवेत्
इति विचारः
कुन्दो विराममध्येन लत्रयेणाद्भुते भवेत् ३४२
इति कुन्दः
ते शृङ्गारेऽपि चत्वारो गीयन्ते लक्ष्मवेदिभिः ३४३
इति चतुर्विधप्रतिमराठलक्षणम्
बद्धो निःसारुतालेन प्रोक्तो निःसारुको बिधैः
वैकुन्दानन्दकान्ताराः समरो वाञ्छितस्तथा ३४४
विशालश्चेति स प्रोक्तः षड्विधः सूरिशार्ङ्गिणा
द्रुतद्वंद्वाल्लघुद्वंद्वाद्वैकुन्दो मङ्गले भवेत्
कुर्यादानन्दमानन्दे विरामान्तद्रुतद्वयात् ३४५
इति वैकुन्दानन्दौ
कान्तारो लगुरुभ्यां स्याद्विप्रलम्भे स गीयते
इति कान्तारः
लघुद्वयाद्विरामान्तात्समरो वीरगोचरः ३४६
इति समरः
लघुत्रयाद्द्रुतद्वंद्वाद्वाञ्छितो वाञ्छितप्रदः
इति वाञ्छितः
संभोगे स्याद्विशालाख्यो लाद्द्रुतद्वयतो लघोः ३४७
इति विशलः
इति षड्विधो निःसारुकः
अड्डतालेन तालेनाड्डतालः परिकीर्तितः
निशङ्कशङ्कशीलाश्च चारोऽथ मकरन्दकः ३४८
विजयश्चेति स प्रोक्तः षोढा सोढलमूनुना
लगुरुभ्यां द्रुतद्वंद्वान्निःशङ्को विस्मये भवेत् ३४९

इति निःशङ्कः
लघोर्द्रुतद्वयेन स्याच्छङ्कः शृङ्गारवीरयोः
इति शङ्कः
शान्ते शीलो विरामान्तद्रुतद्वंद्वाल्लघोर्भवेत् ३५०
इति शीलः
द्रुतद्वंद्वाल्लगाभ्यां स्याच्चारो वीरेऽद्भुते रसे
इति चारः
शृङ्गारे मकरन्दः स्याद्द्रुतद्वंद्वात्परे गुरौ ३५१
इति मकरन्दः
विजयाख्यो रसे वीरे द्रुताभ्यां लघुना भवेत् ३५२
इति विजयः
इति षड्विधोऽङ्गतालः
रासको रासतालेन स चतुर्धा निरूपितः
विनोदो वरदो नन्दः कम्बुजश्चेति शार्ङ्गिणा
आलापान्तध्रुवपदाद्विनोदः कौतुके भवेत् ३५३
इति विनोदः
ध्रुवादालापमध्यात्तु वरदो देवतास्तुतौ ३५४
इति वरदः
खण्डमाद्यं द्विखण्डस्योद्ग्राहस्याऽऽलापनिर्मितम्
यस्यासौ रासको नन्दो गीयतेऽभ्युदयप्रदः ३५५
इति नन्दः
आलापादेर्ध्रुवपदात्कम्बुजः करुणे भवेत्
इति कम्बुजः
सर्वेषु रासकेष्वेषु द्विखण्डोद्ग्राहकल्पना ३५६
इति चतुर्विधरासकलक्षणम्
एकताली भवेत्तालेनैकताल्या त्रिधा च सा
रमा च चन्द्रिका तद्वद्विपुलेत्यथ लक्षणम् ३५७
सकृद्विरतिरुद्ग्राहोऽन्तरस्त्वक्षरनिर्मितः
यस्यामसौ रमा सा च गातृश्रोत्रोः श्रिये भवेत् ३५८

इति रमा
उद्ग्राहो द्विदलो यस्यामालापरचितोऽन्तरः
घनद्रुता घनयतिर्घनानुप्रासयोगिनी
चन्द्रिका सैकताली स्याद्भूरिसौभाग्यदायिनी ३५९
इति चन्द्रिका
आलापपूर्वकोद्ग्राहा विपुलानन्ददायिनी
आलापो गमकालप्तिरक्षरैर्वर्जिता मता
सैव प्रयोगशब्देन शार्ङ्गदेवेन शब्दिता ३६०
इति विपुला
इति त्रिविधैकतालीलक्षणम्
इति सालगसूडलक्षणम्
गुणान्वितं दोषहीनं नवं रूपकमुत्तमम् ३६१
रागेण धातुमातुभ्यां तथाताललयौडुवैः
नूतनै रूपकं नूत्नं राम स्थायान्तरैर्नवः ३६२
धातु रागांशभेदेन मातोस्तु नवता भवेत्
प्रतिपाद्यविशेषेण रसालंकारभेदतः ३६३
लयग्रहविशेषेण तालानां नवता मता
तालविश्रामतोऽन्येन विश्रामेण लयो नवः ३६४
छन्दोगणग्रहन्यासप्रबन्धावयवैर्नवैः
औडुवापरपर्याया रचना नवतां व्रजेत् ३६५
रूपकं त्रिविधं ज्ञेयं परिवृत्तं पटान्तरम्
भञ्जनीसंश्रितं चेति शार्ङ्गदेवेन कीर्तितम् ३६६
खल्लोत्तारानुसारौ तु रूपकेष्वधमौ मतौ
रूपकं पूर्वसंसिद्धं स्वस्थानेन नवेन यत् ३६७
यद्वा रागेण तालेन कृतं तत्परिवृत्तकम्
यत्र स्थायिनि यत्स्थानं रूपकं रचितं पुरा ३६८
तत्स्वस्थानं तदन्यत्त्वं स्थाय्यैव परिवर्तनम्
परिवृत्तं रागतालपरिवर्तभवं स्फुटम् ३६९
तस्मिन्नेव रसे रागे ताले च रचितं भवेत्

मातुस्थायविचित्रत्वाद्गुणोदारं पटान्तरम् ३७०
केनापि रूपकं गीतं निजादन्येन धातुना
येन तस्यान्यधातुत्वाद्भञ्जनीसंश्रितं मतम् ३७१
प्राग्रूपकगतास्थायाः स्थानान्तरगता यदि
मात्वन्तरेण रच्यन्ते खल्लोत्तारस्तदा भवेत् ३७२
रागे ताले च तत्रैव किंचिद्धातुविलक्षणः
मात्वन्तरेणानुसारो गुणोत्कर्षविवर्जितः ३७३
इति पञ्चरूपकभेदलक्षणम्
व्यक्तं पूर्णं प्रसन्नं च सुकुमारमलंकृतम्
समं सुरक्तं श्लक्ष्णं च विकृष्टं मधुरं तथा ३७४
दशैते स्युर्गुणा गीते तत्र व्यक्तं स्फुटैः स्वरैः
प्रकृतिप्रत्ययैश्चोक्तं छन्दोरागपदैः स्वरैः ३७५
पूर्णं पूर्णाङ्गगमकं प्रसन्नं प्रकटार्थकम्
सुकुमारं कण्ठभवं त्रिस्थानोत्थमलंकृतम् ३७६
समवर्णलयस्थानं सममित्यभिधीयते
सुरक्तं वल्लकीवंशकण्ठध्वन्यैकतायुतम् ३७७
नीचोच्चद्रुतमध्यादौ श्लक्ष्णत्वे श्लक्ष्णमुच्यते
उच्चैरुच्चारणादुक्तं विकृष्टं भरतादिभिः
मधुरं धुर्यलावण्यपूर्णं जनमनोहरम् ३८७
इति गीतगुणाः
दुष्टं लोकेन शास्त्रेण शुर्तिकालविरोधि च
पुनरुक्तं कलाबाह्यं गतक्रममपार्थकम्
ग्राम्यं संदिग्धमित्येवं दशधा गीतदुष्टता ३७९
इति गीतदोषाः
इति
श्रीमदनवद्यविद्याविनोदश्रीकरणाधिपतिश्रीसोढलदेवनन्दननिःशङ्कश्रीशार्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे प्रबन्धाध्यायश्चतुर्थः समाप्तः ४

अथ पञ्चमस्तालाध्यायः

नानामार्गैर्लयो यत्र यतीनां स्यात्कलानिधौ
तं दक्षिणं शिवं नौमि चित्रं वृत्तिमयं ध्रुवम् १
अथ तालः
तालस्तलप्रतिष्ठायामिति धातोर्घञि स्मृतः
गीतं वाद्यं तथा नृत्यं यतस्ताले प्रतिष्ठितम् २
कालो लघ्वादिमितया क्रियया संमितो मितिम्
गीतादेर्विदधत्तालः स च द्वेधा बुधैः स्मृतः ३
मार्गदेशीगतत्वेन तत्राऽऽद्यस्य क्रिया द्विधा
निःशब्दा शब्दयुक्ता च निःशब्दा तु कलोच्यते ४
स्यादावापोऽथ निष्क्रामो विक्षेपश्च प्रवेशकः
निःशब्देति चतुर्धोक्ता सशब्दाऽपि चतुर्विधा
ध्रुवः शम्पा ततस्तालः संनिपात इतीरिता ५
पातः कला च सा ज्ञेया तासां लक्ष्माभिदध्महे ६
आवापस्तत्र हस्तस्योत्तानस्याङ्गुलिकुञ्चनम्
निष्क्रामोऽधस्तलस्य स्यादङ्गुलीनां प्रसारणम् ७
क्षेपो दक्षिणपार्श्वस्योत्तानस्य प्रसृताङ्गुलेः
विक्षेपोऽधस्तलस्यास्य प्रवेशोऽङ्गुलिकुञ्चनम् ८
ध्रुवो हस्तस्य पातः स्याच्छोटिकाशब्दपूर्वकः
शम्पा दक्षिणहस्तस्य तालो वामकरस्य तु ९
उभयोः संनिपातः स्यात्तासां मार्गवशान्मितिः १०
मार्गाः स्युस्तत्र चात्वारो ध्रुवश्चित्रश्च वार्तिकः
दक्षिणश्चेति तत्र स्याद्ध्रुवके मात्रिका कला
शेषेषु द्वे चतस्रोऽष्टौ क्रमान्मात्राः कला भवेत् ११
ध्रुवका सर्पिणी कृष्णा पद्मिनी च विसर्जिता
विक्षिप्ताख्या पताका च मात्रा स्यात्पतिताऽष्टमी १२
सशब्दा तु ध्रुवा ज्ञेया सर्पिणी वामगामिनी
कृष्णा दक्षिणतो गन्त्री पद्मिनी स्यादधोगता १३
विसर्जिता बहिर्याता विक्षिप्ता कुञ्चनात्मिका
पताका तूर्ध्वगमनात्पतिता करपातनात्

ध्रुवपाते प्रयोज्यास्ता नाऽऽवापादौ कदाचन १४
ध्रुवका पतिता चित्रे वार्तिके त्वादिमे उभे
अन्त्ये द्वे च प्रयोक्तव्ये क्रमादष्टौ च दक्षिणे १५
पञ्चलध्वक्षरोच्चारमिता मात्रेह कथ्यते
अनया मात्रयाऽत्र स्याल्लघुगुर्वादिकल्पना १६
चतुरस्रस्तथा त्र्यस्र इति तालो द्विधा मतः
चञ्चत्पुटश्चाचपुट इति नाम्नी तयोः क्रमात् १७
यथाक्षरश्च द्विकलश्चतुष्कल इति त्रिधा
प्रत्येकं तौ नामगतैर्गलैस्तत्र यथाक्षरः
अयमेककलश्चञ्चत्पुटे त्वन्त्यं प्लुतं विदुः १८
ऽऽ । ऽ इति यथाक्षरश्चञ्चत्पुटः ऽ । ऽ । इति यथाक्षरश्चाचपुटः ।
गुरुः कलाऽत्र द्विकलेऽष्टावाद्येऽन्यत्र षट्कला १९
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ इति द्विकलश्चञ्चत्पुटः ऽऽ ऽऽ ऽऽ इति द्विकलश्चाचपुटः
चतुष्कलौ तौ द्विगुणौ
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इति चतुष्कलश्चञ्चत्पुटः ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
इति चतुष्कलश्चाचपुटः ।
द्विकले द्विकलो मतः २०
पादभागः कलानां तु चतुष्केण चतुष्कले
पादभागैश्चतुर्भिस्तैर्मात्रा स्यान्मन्द्रकादिषु २१
षट्पितापुत्रकस्त्र्यस्रभेदः सोऽपि तथा त्रिधा
यथाक्षरे विशेषोऽत्र प्लुतमाद्यन्तयोर्भवेत् २२
ऽे । ऽऽ । ऽे इति यथाक्षरः षट्पितापुत्रकः
द्विकले द्वादश कलाः
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ इति द्विकलः षट्पितापुत्रकः
द्विगुणास्तु चतुष्कले
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इति चतुष्कलः षट्पितापुत्रकः
उत्तरः पञ्चपाणिश्च तस्य संज्ञाद्वयं परम्
उद्धट्टोऽपि त्र्यस्रभेदः स प्रस्तारे यथाक्षरः २३
ऽऽऽ इति यथाक्षरोद्धट्टः

संपकेष्टाकोऽपि भेदः षट्पितापुत्रकस्य सः
तद्वद्यथात्तरः कार्यः प्लुताद्यन्त्यात्तरस्तथा २४
ऽेऽऽऽऽे इति यथात्तरः संपक्वेष्टाकः
एतौ स्वयोनिवत्स्यातां द्विकलौ च चतुष्कलौ २५
ऽऽऽऽऽऽ इति द्विकलोद्घट्टः ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इति चतुष्कलोद्घट्टः
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ इति द्विकलः संपक्वेष्टाकः ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इति चतुष्कालः संपक्वेष्टाकः ।
अन्यद्भेदत्रयं चाचपुटेऽप्यस्ति चतुष्कलात्
द्विगुणद्विगुणत्वेन षरणवत्यवधि क्रमात् २६
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इत्येको भेदः ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इति द्वितीयो
भेदः ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ऽऽऽऽ
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ इति तृतीयो भेदः ।
एषां पातकलायोगं श्रेयसे व्याहरामहे २७
आद्यवर्णैः पातकला निःशङ्कः पर्यभाषत
चच्चत्पुटे त्वेककले संशताशं यथाक्रमम् २८
ऽ ऽ । ऽे
सं श ता श ।
यद्वा शतांशता तालः शम्पा वा द्विर्भवेदिह
ऽ ऽ । ऽे ऽ ऽ । ऽे
श त श ता ताश ताश ।
आसारितादौ शम्पादिस्तालादिः पाणिकादिषु २९
इत्येककलचच्चत्पुटकलाविधिः
अन्त्यं भेदद्वयं चाचपुटेऽप्यस्ति मुनेर्मतम् ३०
ऽ । । ऽ ऽ । । ऽ
श त श ता । ताश ताश ।
इत्येककलचाचपुटकलाविधिः

उत्तरे संततस्तालः शतालौ द्विरनन्तरम् ३१
ऽे । ऽ ऽ । ऽ
स ता श ता श ता ।
इत्येककलषट्पितापुत्रककलाविधिः
निशौ निताशप्रनिसं द्विकले युग्मके मताः ३२
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ।
इति द्विकल चच्चत्पुटकलाविधिः
निशौ ताशौ निसमिति ज्ञेयाश्चाचपुटे क्रमात् ३३
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश ताश निसं ।
इति द्विकलचाचपुटकलाविधिः
निप्रताशनितानिशताप्रनिसं तथोत्तरे ३४
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्र ताश निता निश ताप्र निसं ।
इति द्विकलषट्पितापुत्र क कलाविधिः
आदावधिक आवापे क्षिप्ते विक्षेपकेऽन्तरा
द्विकले पादभागः स्यात्पादभागश्चतुष्कले ३५
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विश आनिविता आशविप्र आनिविसं ।
इति चतुष्कलचच्चत्पुटकलाविधिः
ऽ ऽ
आनि विप्र आताविशं आनिविता आनिविशं आताविप्र आनिविसं
॥
इति चतुष्कलषट्पितापुत्रककलाविधिः ।
प्रथमे पादभागे स्यात्कलाऽङ्गुल्या कनिष्ठया
तथा चानामयाऽन्यत्र ताभ्यां मध्यमया तथा
तृतीये स्याच्चतसृभिस्तुर्ये चच्चत्पुटस्य तु ३६
ओजस्य पादभागेषु कला मध्याङ्गुलीं विना ३७

पञ्चपाणेः कनिष्ठादिचतुष्केण कनिष्ठया
तर्जन्या च पृथक्पादभागषङ्के क्रमात्कलाः ३८
आवापादिः प्रयोक्तव्यो भाविपातस्य पाणिना ३९
पातयुक्ते पादभागे नाङ्गुल्या क्रियते कला
उद्धट्टे तु सनिष्क्रामं शम्पाद्वंद्वं च योजयेत् ४०
ऽ ऽ ऽ
नि श श ।
इत्येककलोद्धट्टकलाविधिः
संपक्वेष्टाकस्य कलाः षट्पितापुत्रकोदिताः
संनिपातस्तु नास्त्यत्र योनिवद्द्विकलादिके
ऽे ऽ ऽ ऽ ऽे
ता श ता श ता ।
इत्येककलसंपक्वेष्टाककलाविधिः
भेदद्वयस्योद्धट्टाख्यतालस्य च कलाविधिः ४१
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश ताश निसं ।
इति द्विकलोद्धट्टकलाविधिः
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विश आता विश आनि विस ।
इति चतुष्कलोद्धट्टकलाविधिः
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्र ताश निता निश ताप्र निसं ।
इति द्विकलसंपक्वेष्टाककलाविधिः ।
ऽ ऽ
आनि विप्र आताविश आनिविता आनिविश आताविप्र आनि
विसं ।
इति चतुष्कलसंपक्वेष्टाककलाविधिः ।
गान्धर्वमार्गकुशलः कांस्यतालधरोऽपरः
गातुः सहायः कर्तव्यः प्रमादविनिवृत्तये ४२

युग्मस्य ये त्रयो भेदाः षड्वाऽयुग्मस्य कीर्तिताः
तेषामन्योन्यसंसर्गात्संकीर्णा बहवो मताः ४३
अन्ये पञ्चैव संकीर्णान्गान्धर्वेऽभिदधुर्बुधाः
पञ्च सप्त नवापि स्युर्दशैकादश तत्कलाः ४४
तालाश्चत्वार इत्यन्ये चतुर्दशकलादिकाः
चच्चत्पुटादिभेदास्तु सन्ति खण्डाभिधाः परे ४५
देशीतालप्रपञ्चेन तानपि व्याहरामहे ४६
आवृत्तिः पादभागादेः परिवर्तनमिष्यते
विश्रान्तियुक्तया काले क्रियया मानमिष्यते ४७
क्रियानन्तरविश्रान्तिर्लयः स त्रिविधो मतः
द्रुतो मध्यो विलम्बश्च द्रुतः शीघ्रतमो मतः
द्विगुणद्विगुणौ ज्ञेयौ तस्मान्मध्यविलम्बितौ ४८
मार्गभेदाच्चिरत्क्षिप्रमध्यभावैरनेकधा
लयोऽक्षरे पदे वाक्ये योऽसौ नात्रोपयुज्यते ४९
लयप्रवृत्तिनियमो यतिरित्यभिधीयते
समा स्रोतोगता चान्या गोपुच्छा त्रिविधेति सा ५०
आदिमध्यावसानेषु लयैकत्वे समा त्रिधा
लयत्रैध्यादादिमध्यावसानेषु यथाक्रमात् ५१
चिरमध्यद्रुतलया तदा स्रोतोगता मता
अन्या विलम्बमध्याभ्यां मध्यद्रुतवती परा ५२
द्रुतमध्यविलम्बैः स्याद्गोपुच्छा द्रुतमध्यभाक्
द्वितीयाऽन्या भवेन्मध्यविलम्बितलयान्विता ५३
समोऽतीतोऽनागतश्च ग्रहस्ताले त्रिधा मतः
गीतादिसमकालस्तु समपाणिः समग्रहः ५४
सोऽवपाणिरतीतः स्याद्यो गीतादौ प्रवर्तते
अनागतः प्राक्प्रवृत्तः स एवोपरिपाणिकः ५५
लयाः क्रमात्समादौ स्युर्मध्यद्रुतविलम्बिताः ५६
इति मार्गतालप्रकरणम्
एतैः प्रकरणाख्यानि तालैर्यानि जगुर्बुधाः

तानि गीतानि बद्दयामस्तेषामाद्यं तु मद्रकम् ५७
अपरान्तकमुल्लोप्यं प्रकर्यो वेणकं तथा
रोविन्दकोत्तरे सप्त गीतकानीत्यवादिषुः ५८
छन्दकासारिते वर्धमानकं पाणिका तथा
ऋचो गाथाश्च सामानि गीतानीति चतुर्दश ५९
शिवस्तुतौ प्रयोज्यानि मोद्गाय विदधौ विधिः
कुलकं छेद्यकं चेति तानि द्वेधाऽभ्यधुर्बुधाः ६०
वस्तूनामेकवाक्यत्वे कुलकं संप्रचद्गते
वस्तूनां भिन्नवाक्यत्वे छेद्यकं ते पुनः पृथक्
निर्युक्तं पदनिर्युक्तमनिर्युक्तमिति त्रिधा ६१
सर्वाङ्गयुक्तं निर्युक्तं पदनिर्युक्तकं पुनः
बद्धं स्तुतिपदैस्त्यक्तोपोहनप्रत्युपोहनम् ६२
वस्तुमात्रैरनिर्युक्तं तत्र त्रेधा तु मद्रकम्
विधिनैककलाद्येन चतुर्वस्तु त्रिवस्त्विति
पुनर्द्वेधा शीर्षकं तु त्रिवस्तुन्येव बोध्यते ६३
गुरूरायष्टौ लघून्यष्टौ वस्त्वेककलमद्रके
स्वरागयोनिजातेस्तु न्यासेऽपन्यासनेऽथवा
सन्यासेंऽशेऽथवा न्यासः सर्वगीतस्थवस्तुनः ६४
ध्रुवपातमपातं वा तद्गुरुत्रयमादिमम्
शद्वयं ताद्वयं शम्पे तालौ च द्विः शतौ च सम् ६५
क्रमाद्गलेषु शेषेषु तस्य स्यात्पातकल्पना
एवं वस्तुत्रयं गीत्वा शीर्षकं तु प्रयुज्यते ६६
चतुष्कलेनैककलेनाथवा पञ्चपाणिना
आद्ये वस्तुनि कर्तव्यं गुरुद्वयमुपोहनम्
गुरुणाऽगुरुणा कार्यं शेषयोः प्रत्युपोहनम् ६७
भरण्टुमाद्याद्दरैरेव रचना स्यात्तयोर्द्वयोः ६८
एकवस्तुकमप्याहुर्मद्रकं वेऽपि सूरयः
तृतीये गुरुणि प्रोक्तं तत्र तैः प्रत्युपोहनम् ६९
गुर्वष्टके स्याद्विविधो लघुष्वष्टस्तथैककम्

विविधो द्विविदारीकः स त्रिधा परिकीर्तितः ७०
सामुद्गश्चार्धसामुद्गो विवृत्तश्चेति सूरिभिः
विदार्योः पदवर्णादिसाम्यात्सामुद्गको मतः ७१
विदारीभागयोः साम्यात्त्वर्धसामुद्गको मतः
पूर्वस्या वा परस्या वा द्वयोर्वेति त्रिधा च सः ७२
न्यासान्तो विविधः कार्यः सर्वो द्वे गेयकं विना
असमानविदारीको न्यासापन्याससनिर्मितः ७३
विवृत्तः स्याद्विदारी तु गीतखण्डं द्विधा च सा
महत्यवान्तरा चेति महती व्याप्तवस्तुका
समाप्ता पदवर्णान्तेऽवान्तरा त्वन्तराभवा ७४
अनयोर्वस्तुवन्न्यासो जात्यंशोऽशोऽल्पके पुनः
अंशे तदनुवादी वा संवादी वांऽश इष्यते ७५
संख्यानियममेतासां नावोचन्दन्तिलादयः
भगवान्भरतस्तासां संख्यानियममभ्यधात् ७६
अवरैकादशपरा विदार्यः परिकीर्तिताः
चतुर्विंशतिरासां तु प्रमाणं परमं स्मृतम् ७७
अवान्तरविदारीणां चतुर्विंशतिसंख्यया
न्यासान्तमथवांऽशान्तं विदार्येकैककं मतम् ७८
आद्यं वस्तुद्वयं मद्रांशग्रहं मे मतम् ७९
अस्य प्रस्तारः
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । । । ।
उ उ उ श श ता श श श ता ता श ता श ता सं
एवं वस्तुत्रयं वस्तुचतुष्टयं वा । वस्तु त्रयान्ते शीर्षकं चतुष्कलेन
पञ्चपाणिना यथाक्षरेण वा ॥
अथैककला--
ऽ । ऽ ऽ । ऽ
सं ता श ता श ता इत्येककला
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आ नि वि प्र आ ता वि श आ नि वि ता

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आ नि वि श आ ता वि प्र आ नि वि सं
इति शीर्षकम्
इत्येककलमद्रकम्
द्विकले मद्रके वस्तु स्याच्चतुर्विंशतिः कला ८०
पादभागा द्वादश स्युस्तैस्तु मात्रात्रयं भवेत्
द्विकलेनोत्तरेण स्याच्छीर्षं वस्तुत्रयात्परम् ८१
यथाक्षरेण वा तत्र त्रिकलं स्यादुपोहनम्
प्रत्युपोहनमत्र स्यात्कलिकं द्विकलं न वा ८२
विविधः ह्प्रतिवस्तु स्यान्मात्रयोरेककं पुनः
भवेत्तृतीयमात्रायामथ पातकलाविधिः ८३
पादभागत्रये निप्रौ पञ्चस्वन्येषु याः कलाः
आद्यास्तासु निरेवान्यत्पूर्वमद्रकवद्भवेत् ८४
अस्य प्रस्तारः
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
नि प्र नि प्र नि प्र नि श ॥ मात्रा १
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
नि श नि ता नि ता नि श ॥ मात्रा २
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श ता ता श ता श ता सं ॥ मात्रा ३
ईदृग्वस्तुत्रयान्ते शीर्षकं यथाक्षरेण द्विकलेनोत्तरेण वा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽे । ऽ ऽ । ऽे
निप्र ताश निता निश ताप्र निसं ॥ सं ता श ता श ता
॥
इति शीर्षकम्
इति द्विकलमद्रकम्
चतुष्कले तु द्विगुणं वस्तु द्विकलवस्तुनः
लक्ष्म द्विकलवत्किं तु पादभागश्चतुष्कलः ८५

चतुष्कलेनोत्तरेण केवलेनास्य शीर्षकम्
युक्तेनैककलाद्यैर्वाऽष्टकलं स्यादुपोहनम् ८६
विविधोऽन्तिमवस्त्वन्ते कार्यो द्वैगेयकाभिधः
असावंशादिरंशान्तपदावृत्तियुतो मतः ८७
आनिविप्राः पादभागत्रितयेऽभिमताः क्रमात्
द्वयोरानिविशास्तद्वद्द्वयोरानिवितास्ततः ८८
एकत्राऽऽनिविशा आशविताश्चाऽऽताविशा द्वयोः
अन्त्ये तानिविसं पातकलाविधिरयं मतः ८९
चच्चत्पुटवदङ्गुल्यः कर्तव्या मद्रके बुधैः ९०
अस्य प्रस्तारः-- ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविप आनिविश ॥
मात्रा १
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आनिविता आनिविश ॥ मात्रा २
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आशिविता आताविश आताविश तानिविसं ॥ मात्रा ३ इत्येकं वस्तु ।

एवं वस्तुत्रयानन्तरं शीर्षकं चतुष्कलेन पञ्चपाणिना यथा--
ऽ ऽ
आनिविप्र आताविश आनिविता आनिविश आताविप्र आनिविसं ॥
एककलचतुष्कलाभ्यां वा-- ऽे । ऽ ऽ । ऽे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
सं ता श ता श ता ॥ आनिविप्र
आताविश
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविता आनिविश आताविप्र आनिविसं ॥
द्विकलचतुष्कलाभ्यां वा--ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्र ताश निता निश ताप्र निसं ॥

आनिविप्र
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आताविश आनिविता आनिविश आताविप्र आनिविसं ॥
चतुष्कलाभ्यां वा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ -
आ नि वि प्र आ ता वि श आ नि वि ता आ-
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽऽ ऽ ऽ ऽ ऽऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
नि वि श आ ता वि प्र आ नि वि सं ॥ आ नि वि प्र आ ता वि श
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आ नि वि ता आ नि वि श आ नि वि प्र आ नि वि सं
इति शीर्षकम्
इति चतुष्कलमद्रकम्
त्रिधाऽपरान्तकं तद्वद्भेदेनैककलादिना
अस्मिन्नेककले वस्तु चतुर्गुरु चतुर्लघु ९१
पञ्च षट् सप्त वा वस्तून्यस्य शाखा निगद्यते
शाखेव प्रतिशाखा स्यात्किं त्वन्यपदनिर्मिता ९२
शाखार्धं पश्चिमं त्वाह प्रतिशाखां विशाखिलः ९३
शाखा वस्तूच्यते तस्याः परार्धं म्प्रतिशाखिका
इत्याह भरतस्तत्रोपोहनं कलिकं मतम् ९४
प्रत्युपोहनमत्र स्यान्न वाऽन्ये त्वेकवस्तुकम्
इदमाहुः कला तेषां द्वितीया प्रत्युपोहनम् ९५
शीर्षमेककलेन स्याच्छाखान्ते पञ्चपाणिना
अन्ये तु प्रतिशाखान्तेऽप्येतदाहुर्मनीषिणः ९६
शाखायाः प्रतिशाखायाः कलाषट्केऽन्त्यवस्तुनः
अन्त्ये पदावृत्तियुक्तः पञ्चपाणिर्यथाक्षरः ९७
निजपातैर्विना यद्वा तत्पाता एव केवलाः
तालिकेयं पृथग्यद्वा पञ्चपाणौ यथाक्षरे ९८
तृतीयादिगलेषु स्युः शताताशाश्च तालसम् ९९
प्रस्तारः--
ऽऽ ऽऽ। । । । इति वस्तु ऽे । ऽ ऽ । ऽे

उउ प्र शता ताश तासं । । सं ता श ता श ता
इति तालिका ॥ । । । । इति प्रतिशाखा । ऽे। ऽ ऽ । ऽे
ता श ता श । संता शता शता
।
इति शीर्षकम्
इत्येकवस्तुकम् ॥
इत्येकवस्तुकमपरान्तकम् ।
अथ पञ्चवस्तुकम् --
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु १
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु २
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ३
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ४
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ५
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
सं ता श ता श ता ।
इति शीर्षकम् । इयं शाखा । ईदृश्येव पदान्तरनिर्मिता प्रतिशाखा ।
इति पञ्चवस्तुकम्
अथ षड्वस्तुकम् ।
प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु १
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।
उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु २
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।

उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ३

ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।

उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ४

ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।

उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ५

ऽ ऽ ऽ ऽ । । । ।

उ उ श ता ता श ता सं । वस्तु ६

तालिका ॥

ऽे । ऽ ऽ । ऽे

सं ता श ता श ता ।

शीर्षकम् ।

ऽे । ऽ ऽ । ऽे

सं ता श ता श ता ।

ईदृश्येव पदान्तरनिर्मिता प्रतिशाखा ॥

इति षड्वस्तुकम्

अथ सप्तवस्तुकम्--

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उउ शता ताश तासं । वस्तु १

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उ उ शता ताश तासं । वस्तु २

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उ उ शता ताश तासं । वस्तु ३

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उ उ शता ताश तासं । वस्तु ४

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उ उ शता ताश तासं । वस्तु ५

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उ उ शता ताश तासं । वस्तु ६

ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उ उ शता   ताश तासं । वस्तु ७
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
इति तालिका ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
इति शीर्षकम् ॥
इति सप्तवस्तुकम् ।
सर्वेषां वस्तूनां शाखात्वे तदुत्तरार्धानां प्रतिशाखात्वे ताशताशा ।
ईदृश्येव प्रतिशाखा--प्रतिशाखापक्षे त्वेवम्--शाखा १
ऽऽ ऽऽ   ।। ।।
उउ शता   ताश तासं ।
शीर्षकम् ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ   ऽ। ऽऽ ऽऽ
संता शता शता   संता शता शता   प्रतिशाखा ॥
। । । ।
ताश ताश
तालिका ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
शीर्षकम् ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
शाखा २
ऽऽ ऽऽ   ।। ।।
उउ शता   ताश तासं ।
शीर्षकम् ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।

तालिका ॥
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ।
प्रतिशाखा ॥
। । । ।
ताश ताश
शीर्षकम् ॥
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ।
तालिका
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ।
शाखा ३
ऽऽ ऽऽ ।। ।।
उउ शता ताश तासं ।
शीर्षकम् ३
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ।
शाखा ४
ऽऽ ऽऽ ।। ।।
उउ शता ताश तासं ।
शीर्षकम् ४
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ।
तालिका ४
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ।
प्रतिशाखा ४
। । । ।

ताश ताश
शीर्षकम् ४
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
तालिका ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
शाखा ५
ऽऽ ऽऽ ।। ।।
उउ शता ताश तासं ।
शीर्षकम् ५
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
तालिका ५
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
प्रतिशाखा ५
। । । ।
ताश ताश
शीर्षकम् ५
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
तालिका ५
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
एवं षड्वस्तुकसप्तवस्तुकयोरप्यूहनीयम् । शाखोत्तरार्धस्य
प्रतिशाखात्वपक्षे तु पञ्चवस्तुकम् ।
यथा--
ऽऽ ऽऽ ।। ।।

उउ शता ताश तासं । वस्तु १
ऽऽ ऽऽ । । । ।
उउ शता ताश तासं । वस्तु २
ऽऽ ऽऽ । । । ।
उउ शता ताश तासं । वस्तु ३
ऽऽ ऽऽ । । । ।
उउ शता ताश तासं । वस्तु ४
ऽऽ ऽऽ । । । ।
उउ शता ताश तासं । वस्तु ५
ऽऽ ऽऽ । । । ।
उउ शता ताश तासं ।
इति शाखा । तालिका
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ।
शीर्षकम्
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ।
इति पञ्च वस्तुकम् ।
षड्वस्तुके शाखां शीर्षकं च लिखित्वा तदर्धेन वस्तुत्रयेण प्रतिशाखां
लिखित्वा तालिकां शीर्षकं पूर्ववल्लिखेत् । एवं सप्तवस्तुके
सप्तवस्तुकां शाखां तालिकां शीर्षकं च लिखित्वा तदर्धेन
सार्धवस्तुत्रयेण प्रतिशाखां च लिखेत् ।म्
ततस्तालिकां शीर्षकं च पूर्ववल्लिखेत् ॥
इत्येककलमपरान्तकम् ।
द्विकले द्वादशकलं वस्तु स्यादपरान्तके
तच्चैककलवत्कार्यं विशेषस्त्वभिधीयते ९९
उपोहनं स्यात्कलिकं द्विकलं वा कलैव तु
प्रत्युपोहनमत्रोपवर्तनं तुर्यवस्तुनि १००
गीते तत्पदगीतिभ्यां तल्लयार्धलयं भवेत्

यथाक्षरेणोत्तरेण वृत्तिदक्षिणमार्गयोः १०१
समाप्तार्थन्यासयुक्तं केचित्पञ्चमवस्तुनः
एतदाद्ये कलाषट्के गातव्यमिति मन्वते १०२
निप्रनिप्रा निशनितास्ताशास्तासं कला त्विह
एककं विविधं वाऽत्र गीताङ्गं दन्तिलोऽवदत्
गीताङ्गनियमं कंचिन्नाब्रूत भगवान्मुनिः १०३
वस्तु १
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥
प्रतिशाखा ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निता ताश तासं ॥
शीर्षकम् ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
तालिका ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ।
प्रतिशाखा ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निता ताश तासं ॥
शीर्षकम् ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ॥
तालिका
ऽ। ऽऽ ।ऽ
संता शता शता ॥ प्रतिशाखा ॥
। । । ।
ताश ताश ॥

तालिका ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
शीर्षकम् ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इत्येकं वस्तु ॥
अथ पञ्चवस्तुकम्--
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥ १
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥ २
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥ ३
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥ ४
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इत्युपवर्तनम् ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥ ५
तालिका ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम् ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
एवं पदान्तरनिर्मिता प्रतिशाखा । एवं षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकं च ।
इयमेव शाखा । शाखोत्तरार्धस्य प्रतिशाखात्वे प्रतिशाखा यथा ।

वस्तुनोऽर्धम् । वस्तु १
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ।
वस्तु २
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥
वस्तु २
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ।
वस्तु ३
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥
वस्तु ४
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इत्युपवर्तनम् । वस्तु ५
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निता ताश तासं ॥
प्रतिशाखा । तालिका ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम् ।
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ।
इति पञ्चवस्तुकम् ।

एवं षड्वस्तुसप्तवस्तुके शाखां चतुर्थशाखान्त उपवर्तनं शाखान्ते पूर्ववत्तालिकां शीर्षकं च लिखित्वा वस्तुत्रयात्मकं शाखार्धरूपं प्रतिशाखितुर्यवस्त्वन्त उपवर्तनं तालिकां शीर्षकं च लिखेत् । एवमेव सप्तवस्तुत्रयात्मकं शाखार्धरूपां प्रतिशाखां तुर्यवस्त्वन्त उपवर्तनयुक्तां तालिकां शीर्षकं च लिखित्वा सार्धवस्तुत्रयात्मिकां तुर्यवस्त्वन्तोपवर्तनयुक्तां प्रतिशाखां तालिकां च शीर्षकं च लिखेत् । सर्ववस्तूनां प्रतिवस्तु शाखात्वपक्षे तत्तदर्धानां प्रतिशाखात्वे प्रस्तारः--

शाखा

ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥

१ तालिका

ऽे। ऽऽ । ऽे

संता शता शता

१ शीर्षकम्

ऽे। ऽऽ । ऽे

संता शता शता

१ प्रतिशाखा

ऽऽ ऽऽ ऽऽ

निता ताश तासं

१ तालिका

ऽे। ऽऽ । ऽे

संता शता शता

१ शीर्षकम्

ऽे। ऽऽ । ऽे

संता शता शता

१ शाखा

ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥

२ तालिका

ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
२ शीर्षकम्
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
२ वस्तु
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ॥
३ तालिका
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
३ शीर्षकम्
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
३ प्रतिशाखा
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
३ तालिका
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
३ प्रतिशाखा
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
३ तालिका
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
३ शीर्षकम्
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता

३ शाखा ४
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ।
तालिका ४
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
शीर्षकम् ४
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
प्रतिशाखा ४
ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निता ताश तासं ।
तालिका ४
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
शीर्षकम् ४
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ।
उपवर्तनम् ४
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
शाखा ५
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र निप्र निश निता ताश तासं ।
तालिका ५
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता
शीर्षकम् ५
ऽे। ऽऽ । ऽे

संता शता शता ।
प्रतिशाखा ५
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निता ताश तासं ।
तालिका ५
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ।
शीर्षकम् ५
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ।
इति पञ्चवस्तुकम् । एवमेव षड्वस्तुकम् ॥
इति द्विकलमपरान्तकम्
चतुष्कलं तु द्विगुणं द्विकलात्पूर्ववन्मतम्
उपोहनं तु वस्त्वर्धं द्विकलं प्रत्युपोहनम् १०४
दक्षिणे वार्तिके त्वेतद्द्विकलं वा चतुष्कलम्
न वा तत्सर्वमार्गेषु विशेषस्तूपवर्तनम्
तुर्यवस्तूत्तरार्धस्थैः पदैर्निर्माणमिष्यते १०५
आनिविप्रा आनिविप्रा आवापनिविशास्ततः १०६
आवापनिविता आताविशास्तानिविसं कलाः
शतालप्रान्प्राहुरन्येऽष्टमद्वादशषोडशान् १०७
अस्य प्रस्तारः--वस्तु--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विप्र आनि विप्र आनि विश आनि विता ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आता विश आनि विसं ॥
तलिका ॥
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम् १

ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥ प्रतिशाखा १
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविता ग्राताविश तानिविसं ॥
तालिका १
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
शीर्षकम् १
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
एकं वस्त्विति ॥
ग्रथ पञ्चवस्तुकं यथा--वस्तु शाखा १
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
ग्रानि विप्र ग्रानि विप्र ग्रानि विश ग्रानि विता
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्राताविश तानिविसं ॥
वस्तु २
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविप्र ग्रानिविप्र ग्रानिविश ग्रानिविता
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्राताविश तानिविसं ॥
वस्तु ३
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविप्र ग्रानिविप्र ग्रानिविश ग्रानिविता
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्राताविश तानिविसं ॥
वस्तु ४
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविप्र ग्रानिविप्र ग्रानिविश ग्रानिविता

ऽ ऽ ऽ ऽ   ऽ ऽ ऽ ऽ
आताविश तानिविसं ॥
उपवर्तनम्
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
वस्तु ५
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविश आनिविश
ऽ ऽ ऽ ऽ
तानिविसं ॥
तालिका
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम्
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
एवमुपवर्तनतालिकाशीर्षकसहितपञ्चवस्तुका शाखा । तत एवमेव प्रतिशाखा । शाखापश्चिमार्ध प्रतिशाखात्वे तु पञ्चवस्तुकं यथा--
प्रस्तारः--वस्तु १
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविश आनिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ   ऽ ऽ ऽ ऽ
आताविश तानिविसं ॥
वस्तु २
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविश आनिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ   ऽ ऽ ऽ ऽ
आताविश तानिविसं ॥
वस्तु ३

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
स्रानिविप्र स्रानिविप्र स्रानिविश स्रानिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
स्राताविश तानिविसं ॥
वस्तु ४
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
स्रानिविप्र स्रानिविप्र स्रानिविश स्रानिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
स्राताविश तानिविसं ॥
उपवर्तनम्
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
वस्तु ५
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
स्रानिविप्र स्रानिविप्र स्रानिविश स्रानिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
स्राताविश तानिविसं ॥
तालिका ॥
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम्
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इति पञ्चवस्तुकम् ॥
एवं षड्वस्तु सप्तवस्तुकं च । शाखोत्तरार्धस्य प्रतिशाखापद्मत्वे तु पद्मद्वयं प्रतिशाखा । यथा--पञ्चवस्तुके पूर्ववत्पञ्चवस्तुकां शाखां लिखित्वा शाखोत्तरार्धरूपा सार्धवस्तुद्वयात्मिका प्रतिशाखायाः शाखा तृतीयवस्तूत्तरार्धादिसार्धवस्तु ॥
प्रस्तारः--वस्तु १

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविश आनिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आताविश तानिविसं ॥
एवं वस्तुचतुष्टयम् । उपवर्तनम् ॥
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
वस्तु ५
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविश आनिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश तानिविसं ॥
प्रतिशाखेयम् । तालिका ॥
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम् ॥
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
एवं षड्वस्तु सप्तवस्तुकमपि ज्ञेयम् ।
सर्ववस्तूनां प्रतिशाखात्वपक्षे तदुत्तरार्धानां प्रतिशाखात्वे प्रस्तारः--
शाखा १
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविप्र आनिविश आनिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश तानिविसं ॥
शीर्षकम्
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ॥
तालिका १

ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
प्रतिशाखा १
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ञ्रानिविता ञ्रानिविश तानिविसं ।
तालिका १
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम्
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शाखा २
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ञ्रानिविप्र ञ्रानिविप्र ञ्रानिविश ञ्रानिविता
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ञ्रानिविश तानिविसं ॥
शीर्षकम् २
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
तालिका २
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
प्रतिशाखा २
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ञ्रानिविता ञ्रानिविश तानिविसं ॥
तालिका २
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम् २

ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
शाखा ३
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविप्र ग्रानिविप्र ग्रानिविश ग्रानिविता
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविश तानिविसं ॥
शीर्षकम् ३
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
तालिका ३
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
प्रतिशाखा ३
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ानिविता ग्रानिविश तानिविसं ॥
तालिका ३
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
शीर्षकम् ३
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
शाखा ४
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविप्र ग्रानिविप्र ग्रानिविश ग्रानिविता
ऽऽऽऽ
तानिविसं ॥
शीर्षकम् ४
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥

तालिका ४
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
प्रतिशाखा ४
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविता ग्रानिविश तानिविसं ॥
तालिका ४
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
शीर्षकम् ४
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
शाखा ५
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविप्र ग्रानिविप्र ग्रानिविश ग्रानिविता
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविश तानिविसं ॥
शीर्षकम् ५
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानिविता ग्रानिविश तानिविसं ॥
तालिका ५
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
शीर्षकम् ५
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
एवं पञ्चवस्तुकभेदाः ।
एवं षड्वस्तु सप्तवस्तुकम्
इति चतुष्कलमपरान्तकम् ।

भेदैरेककलाद्यैः स्यादुल्लोप्यकमपि त्रिधा १०८
भवेदेककले तस्मिन्गुरुद्वंद्वं लघुद्वयम्
गुर्वन्ते चेति मात्रैका तच्च मात्रासमाप्तिकम् १०९
द्विकलेऽष्टकला मात्रा द्विगुणा तु चतुष्कले
मात्रापूर्वदले कार्यो विविधो मुखसंज्ञकः
पश्चिमार्धे प्रतिमुखं विविधो वृत्तसंयुतः ११०
वृत्तं तिस्रश्चतस्रो वा पञ्च षड्वा विदारिकाः
अवगाढं प्रवृत्तम् च तद्द्विधेति निरूपितम्
आद्यमारोहिवर्णेन प्रवृत्तमवरोहिणा १११
न्यासापन्याससंन्यासविन्यासानां तु कुत्रचित्
न्यासोऽस्यांशेऽस्य संवादिन्यनुवादिनि वा भवेत् ११२
अनन्तरस्वरैरेकान्तरितैर्वा समापनम्
विदारीणां भवेदत्रेत्यभ्यधत्त विशाखिलः ११३
अन्यत्रा समपन्यासमंश संवादिनं तथा
उपक्रम्य चतुर्धा स्यादारोहो वाऽवरोहणम् ११४
वैहायसं विधातव्यं मात्रोपरि चतुष्कले
यद्वा कलाप्रयोगेण शून्यान्मात्रोपरिस्थितात् ११५
कलाचतुष्ककालात्स्यादेककत्रितयादिदम्
एकाङ्गादिषडङ्गान्तं द्वादशाङ्गान्तमप्यदः
विविधोऽस्याऽऽद्यमङ्गं स्यादेककानि ततः परम् ११६
तद्द्वादशकलं प्रोक्तमुल्लोप्यकसमापकम्
वर्णानुकर्षणं तालावृत्तिर्वाऽङ्गनिवेशने ११७
यद्वा शाखेयमुदिता मात्रा वैहायसात्मिका ११८
शाखैव प्रतिशाख्कोक्ता सा त्वन्यपदनिर्मिता
ततोऽन्ताहरणं प्रोक्तं पञ्चपाणौ यथाक्षरे ११९
एतत्संहरणं प्रोक्तम् गीतकस्य समाप्तिकृत्
वृत्तं संहरणेऽत्र स्यादन्यदा त्वेककं भवेत् १२०
विविधो वा त्रिधाऽन्तोऽथ युगयुङ्मप्रभेदतः
युग्मोऽन्तः प्रथमस्तेषां त्र्यस्र इत्याह दन्तिलः १२१

स्थितं प्रवृत्तमपरं महाजनिकमित्यपि
त्रीरायङ्गानि पृथक्तेषां लक्षणं प्रतिपाद्यते १२२
युग्मे द्विकलयुग्मेन स्थितं स्थायिगतं मतम्
तेनैव तत्प्रवृत्तं स्यादुद्धट्टस्तत्कलात्रये १२३
आद्ये कलाचतुष्केऽन्त्ये पदानि प्राञ्चि योजयेत्
विविधोऽस्याऽऽद्यभागे स्यादेककं तु ततः परम् १२४
पूर्वार्धस्थपदावृत्त्या युङ्महाजनिकं विदुः
स्थितततालयुतं तस्य गीताङ्गनियमो न वा १२५
त्र्यस्रेऽन्ते त्र्यस्रतालेन द्विकलेन स्थितं भवेत्
यथाक्षरेणोत्तरेण प्रवृत्तं तत्र कीर्तितम्
त्र्यस्रेण महाजनिकं महाजनिकवन्मतम् १२६
मिश्रान्तः षड्विधः प्रोक्तो युग्मायुग्माङ्गमिश्रणात्
एककं विविधो वा स्यादनुक्ताङ्गस्थितादिषु १२७
विविधाभ्यां चैककाभ्यां यद्वा युग्मस्थितं भवेत्
अयुगन्यतराङ्गं स्यात्प्रवृत्तस्थितवन्मतम् १२८
प्रवृत्ताभ्यां प्रवृत्तेन युगयुग्मं परेऽब्रुवन्
महाजनिकमन्त्यं स्याद्द्व्यङ्गमेकाङ्गकं परम् १२९
द्व्यङ्गो यदा तदाऽन्तः स्यान्महाजनिकवर्जितः
स्थितप्रवृत्तहीनोऽयं यदैकाङ्गश्चिकीर्षितः १३०
शताशतासमित्येककल उल्लोप्यके कलाः
द्विकले स्युर्निशनिता शतानिसमिति क्रमात् १३१
चतुष्ले त्वानिविशास्तत आनिविताः क्रमात्
भवन्त्याशविता आनिविसं मात्रां गताः कलाः १३२
वैहायसे तु विनिशानिवितानि शताशताः
संनिपातश्चेति कलाः स्थिते निः पञ्चमो भवेत् १३३
शताशतासंनिपाताः प्रवृत्ते त्रिकलादनु
त्र्यस्रस्थिते चतुर्थः प्र इत्युल्लोप्ये कलाविधिः १३४
वैयाहसादिनिर्मुक्तमथवा स्याच्चतुष्कलम् १३५
अन्तान्तमन्ताहरणप्रान्तं वैहायसान्तिमम्

मात्रामात्रमिति प्रोक्तं तच्चतुर्धा पुरातनैः १३६

प्रस्तारः--

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

शता शता सं

इत्येककलोल्लोप्यकमात्रा ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

निश निता शता निसं ।

इति द्विकलमात्रा ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ग्रानि विश ग्रानि विता ग्राशाविता ग्रानि विसं ।

इति चतुष्कलमात्रा ।

इति मात्रामात्रमुल्लोप्यकम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ग्रानि विश ग्रानि विता ग्राश विता ग्रानि विसं ।

वैहायसा चतुष्कलमुल्लोप्यकम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ग्रानि विश ग्रानि विता ग्राश विता ग्रानि विसं ।

चतुर्मात्रामात्रप्रयोगशून्यचतुष्कला ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ग्रानि विश ग्रानि विता ग्राश विता ग्रानि विसं ।

चतुष्कलान्तमुल्लोप्यकम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

नि वि श नि वि ता वि श ता श ता सं ।

मात्रा १

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविता ग्रानिविसं ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

निविश निविता निशता शतासं ।

इत्युल्लोप्यककला प्रयोगः । शून्यकलाचतुष्कलानन्तरवैहायसरूपम्

। चतुष्कला मात्रा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आशविता आनिविसं ।
शाखा ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ।
एवमेव पदान्तरानिर्मिता प्रतिशाखा । ततः संहरणाख्यमन्ताहरणम् ॥
इत्यन्ताहरणान्तमुल्लोप्यकम् ।
अथ युग्मस्यान्तस्यायुग्मस्य च त्रयो भेदाः स्थितं प्रवृत्तं महाजनिकं चेति
।
तत्र युग्मस्थितान्तमुल्लोप्यकं यथा--
ऽे। ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ।
इदमेव वैहायसम् ।
चतुष्कलमात्रा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आशाविता आनिविसं ।
वैहायसम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ।
युग्मप्रवृत्तम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश शता ताश तासं ॥
युग्मस्थितम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता निप्र निसं ॥
अथ युग्मप्रवृत्तान्तं महाजनस्थितान्तमुल्लोप्यकं यथा--
युग्मप्रवृत्तान्तमुल्लोप्यकं यथा--चतुष्कलमात्रा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविता ग्रानिविसं ॥
वैहायसम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ॥
युग्मस्थितमयुग्मस्थितान्तमुल्लोप्यकम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ॥
ग्रथायुग्मप्रवृत्तकम् । चतुष्कलमात्रा ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविता ग्रानिविसं ॥ वैहायसम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ॥
ऽे। ऽ ऽ । ऽ
संता शता शता ॥
इति युग्मप्रवृत्तम् । ग्रथायुग्मप्रवृत्तान्तमुल्लोप्यम् । चतुष्कलमात्रा यथा--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविता ग्रानिविसं ॥
इति चतुष्कला मात्रा ॥
वैहायसम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ॥
स्थितप्रवृत्तयुग्ममहाजनिकम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ॥
ग्रथ मिश्रान्तस्य षड्भेदाः । तत्र
युग्मस्थितप्रवृत्तायुग्ममहाजनिकमिश्रान्तान्तमुल्लोप्यकं यथा--
चतुष्कला मात्रा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ऋानि विश ऋानि वि ता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ऋाश विता ऋानि विसं
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ।
इति वैहायसम् । युग्मस्थितप्रवृत्ते युग्मस्य महाजनिकम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र-निसं निश ताश निसं ।
ऋथ युग्मस्थितप्रवृत्ते युग्ममहाजनिकमिश्रान्तान्तमुल्लोप्यकं यथा--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशता शनिस । निशनि ताश प्रनिसं ।
इत्ययुग्मस्थितप्रवृत्ते युग्मस्य महाजनिकम् ।
ऋथायुग्मस्थितायुग्मप्रवृत्तमहाजनिकमिश्रान्तमुल्लोप्यकं यथा--
चतुष्कलमात्रा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ऋानि विश ऋानि विता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ऋाश विता ऋानि विसं ।
वैहायसम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ।
ऽ। ऽ ऽ । ऽ
संता शता शता ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशता शनिसं ।
युग्मस्य स्थितमयुग्मस्य प्रवृत्तमहाजनिकमिति । युग्मप्रवृत्तकं यथा--
महाजनिकमिश्रान्तान्तमुल्लोप्यकं यथा--

चतुष्कलमात्रा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विश आनि विता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आश विता आनि विसं ।
वैहायसम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निविश निविता निशता शतासं ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशता प्रनिसं ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश शता शता शसं ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ।
इत्ययुग्मस्थितयुग्मस्य प्रवृत्तमहाजनिके ।
अथ युग्मस्थितायुग्मप्रवृत्तयुग्ममहाजनिकमिश्रान्तान्तमुल्लोप्यकं यथा--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विश आनि विता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आश विता आनि विसं ।
ऽे । ऽ ऽ । ऽे
संता शता शता ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निता शप्र निसं ।
इति युग्मस्य स्थितमयुग्मप्रवृत्तं महाजनिकम् ।
अथायुग्मस्थितं युग्मप्रवृत्तायुग्ममहाजनिकमिश्रान्तमुल्लोप्यकं यथा--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

ञानि विश ञानि विता
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
ञाश विता ञानि विसं ।
चतुष्कलमात्रा ।
ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ
निविश निविता निशता शतासं ।
वैहायसम् ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
निश निता शप्रनिसं ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
निश निता शप्रनिसं ।
ऽऽऽ ऽऽऽ
निशता शनिसं ।
इति युग्मस्थितमयुग्मस्य प्रवृत्ताभ्यामेकाङ्गो महाजनिकेन । एते षरिमश्रभेदाः । द्व्यङ्गो वा मिश्रः स्थितप्रवृत्ताभ्यामेकाङ्गो वा महाजनिकेन ।
इत्यन्तान्तमुल्लोप्यकम् ।
चतुष्कलानि चत्वारि प्रकर्यादीन्युदाहरन् १३६
प्रकरी स्याच्चतुर्वस्तुर्यद्वा सार्धत्रिवस्तुका
तत्रार्धमन्त्यमादौ स्याद्वस्तु षरामात्रमिष्यते १३७
सार्धत्रिवस्तुपद्ये तु भवेदर्धमुपोहनम्
पद्यान्तरे वस्तुमात्रं न वा स्यात्प्रत्युपोहनम् १३८
कनिष्ठासारितं प्रोक्तमत्र संहरणं बुधैः
वृत्तं च त्रिविदारीकमस्मिन्संहरणे मतम् १३९
ञन्तस्य त्वन्तिमा मात्रा कैश्चित्संहरणं मता
ञन्ते वा सप्तमी मात्रा परैः संहरणं स्मृता
वस्त्वर्धेष्विह गीताङ्गविधिर्मद्रकवद्भवेत् १४०
द्वितीयमात्रा तालान्ता प्रकर्या वस्तुनो मता
तुर्यायां द्वादशस्तालः पञ्चम्यामष्टमस्तु सः १४१

याः षोडश कलाः प्रोक्ता द्विकले मद्रकेऽन्तिमाः
ताः षष्ठ्यामद्वितीयन्त्या मात्राः शम्पान्तिमा मताः
शेषस्थानेष्वानिविप्रान्पादभागेषु निक्षिपेत् १४२
उपोहने कलापातान्नयषेधन्दन्तिलादयः १४३
षष्ठी वा सप्तमी मात्रा यदा संहरणं तदा
कनिष्ठासारितकला विनाऽन्त्यां परिकीर्तिता १४४
प्रस्तारः
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विप्र आनि विप्र आनि विश।
मात्रा १
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विप्र आनि विप्र आनि विता।
मात्रा २
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विप्र आनि विप्र आनि विश।
मात्रा ३
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विप्र आनि विता आनि विश
। मात्रा ४
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विता आनि विप्र आनि विश। मात्रा ५
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
निश निता निता निश शता ताश ताश तासं। मात्रा ६
इति षण्मात्रात्मकं वस्तु ।
एवं चत्वारि वस्तूनि त्रीणि सार्धानि वा गीत्वा कनिष्ठासारितात्मकं संहरणं कार्यं यथा अथवाऽन्त्यसंनिपातवर्जिताभिः कनिष्ठासारितस्य कलाभिरन्वितान्त्यवस्तुनः षष्ठी मात्रा संहरणं कायम् अथवैवमात्मिका सप्तमी मात्रा संहरणं कार्यम् ।
यथा--

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शता शता संता शता ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
संता शता शता ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
संता शता शता ।
इति प्रकरी ।
ओवेणकं द्वादशाङ्गं सप्ताङ्गं च परावरम्
स्यात्पादः प्रतिपादश्च माषघातोपवर्तनम्
संधिश्च चतुरस्त्रं स्याद्वज्रं संपिष्टकं ततः १४५
वेणी तथा प्रवेणी स्यादुपपातस्ततः परम्
अन्ताहरणमित्येतान्यङ्गानि द्वादशावदन्
संपिष्टकं तथा वेणीं प्रवेणीमुपवर्तनम् १४६
उपपातं विनाऽन्यानि सप्तोपाङ्गानि मेनिरे १४७
यादृक्चतुष्कले वस्तु प्रागुक्तमपरान्तके
तादृक्पादस्ततस्तद्वत्प्रतिपादः पदान्तरैः
समं पादपदार्धेन प्रतिपादं परे जगुः १४८
यथाक्षरोत्तरे शीर्षं केचिदाहुरतः परम्
शीर्षात्परो माषघातो द्विकलोत्तरतालतः १४९
अपरान्तकवत्तस्मात्परं स्यादुपवर्तनम्
ऊर्ध्वं संपिष्टकाद्वा स्यादुभाभ्यामथवा परम् १५०
तद्वदेव ततः संधिस्ततोऽपि चतुरस्त्रकम्
युग्मप्रवृत्तवत्तस्माद्वज्रं संधिवदिष्यते १५१
संपिष्टकं ततः कार्यं दश द्वादश वा कलाः
द्वादशाङ्गे दशकलं सप्ताङ्गे त्वितरन्मतम् १५२
सप्ताङ्गद्वादशाङ्गत्वे वर्णाङ्गैः केचिदूचिरे
चतुर्थी पञ्चमी चेह त्याज्ये दशकले कले १५३
भवेद्वेण्यां प्रवेण्यां च पञ्चपाणिर्यथाक्षरः
द्विकलो वाऽथवा चच्चत्पुटादूर्ध्वं यथाक्षरात् १५४

चञ्चत्पुटः स्याद्द्विकलो यद्वा वेणी यथाक्षरे
पञ्चपाणौ प्रवेणी तु द्विकले मुनिभिर्मताः
प्रवेण्यनन्तरं कैश्चिदुपवर्तनमिष्यते १५५
पादोत्तरार्धतालेन द्विकलेनोत्तरेण वा
उपपातस्ततोऽन्तेन विनाऽन्ताहरणं न वा
सत्यन्तेऽस्त्येव स द्वेधा सप्ताङ्गेऽन्यत्र तु त्रिधा १५६
लक्ष्मान्ताहरणादीनां ज्ञेयमुल्लोप्यकादिह
विधेयो विवधो वेण्यां प्रवृत्तं वा मतान्तरात्
प्रवेण्यां तु प्रवृत्तं स्यादवगाढं परे जगुः १५७
पादोपपातसंपिष्टऽप्यभ्यधुर्विविधं बुधाः
विविधो वैककं वज्र एककं तूपवर्तने १५८
विविधश्चतुरस्रे स्यादेककं वाऽथवैककम्
कलाप्रयोगनिर्मुक्तं संप्रयुज्यावपाणिना
कलास्वष्टासु विविधो विधेयो गानवेदिभिः १५९
शनिता माषघाते स्युर्द्वितीयाद्यास्त्रयः क्रमात्
संपिष्टके निशम्पास्त्रिस्त्रितालो द्विः शतौ च सम् १६०
अन्तो गीतिपदावृत्तियुक्तः सप्ताङ्गके मतः
ओवेणके द्वादशाङ्गे तुल्यगीतिः पृथक्पदः १६१
अस्य प्रस्तारः--
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विप्र आनि विश आनि विता ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
आता विश आनि विश
इति पादः । एवमेव प्रतिपादः ।
पादोत्तरार्धं वा प्रतिपादो यथा--गीतिः पृथक्पदः ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
तानि विसं आनि विश आता विश ।
इति प्रतिपादः ॥
ऽ। ऽऽ ।ऽ

संता शता शता ॥
शीर्षकम् ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र ताश निता ताश ताप्र निसं ॥
माषघातः ॥
ऽऽ ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इत्युपवर्तनम् ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इति संधिः ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निश शश शता ताता शश तासं ॥
इति सप्ताङ्ग श्रोवेणके द्वादशकलं संपिष्टकम् ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निश शता ताश ताश ताता शसं ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इति द्वादशकलं संपिष्टकम् ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निश शता ताश ताश ताता शसं ॥
ऽे। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
इति द्वादशकलं संपिष्टकम् । संपिष्टकानन्तरमुपवर्तनं वा ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ॥
इति वेणी
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥

इति प्रवेणी
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निप्र ताश निता निश ताप्र निसं ॥
इति वा वेणी । एवमेव प्रवेणी ।
ततो मतान्तरेण प्रवेण्यनन्तरमुपवर्तनम् ॥
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
इत्युपवर्तनम् ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
स्रानि विता स्रानि विश तानि विसं ॥
इति पादोत्तरार्धतालेनोपपातः ॥
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽ
निप्र ताश निता शनि शता प्रनिसं ॥
इति द्विकलेनोत्तरेण वोपपातः ॥
ऽे। ऽऽ ।ऽे
संता शता शता ॥
इत्यन्ताहरणम् । ततः पाद्बिकान्तो ज्ञेयः । स च सप्ताङ्गे युग्मोऽयुग्मश्चेति द्विविधः कर्तव्यः । द्वादशाङ्गे तु युग्मोऽयुग्मो मिश्रश्चेति त्रिविधः ॥
इत्योवेणकम्
सप्ताङ्गमवरं ज्ञेयं षोडशाङ्गं परं तथा
रोविन्दं तस्य षण्मात्रः पादोऽस्याऽऽद्ये कलाष्टके
उपोहनं मद्रकस्थवस्तुवच्च तदर्धयोः १६२
विविधैकैकसंयोगः प्रत्येकं पादवत्ततः
प्रतिपादः पदैरन्यैः पादस्यान्ते कलाष्टके
प्रतिपादादिमे चैका गीतिः प्रस्तारसंज्ञका १६३
शरीरं प्रतिपादान्त्यकलाद्वादशकस्थया
गीत्या ततः परं गेयमुत्तरे द्विकले बुधैः १६४
प्लुताकारास्त्रिचतुराः स्युः शरीरेऽन्तराऽन्तरा

तेषु वृत्तं तदूर्ध्वाधः स्वैरमङ्गानि योजयेत् १६५
शरीराद्यकलाषट्के प्रयोक्तव्यमुपोहनम्
विविधो वा प्रवृत्तं वा गीताङ्गं स्यादुपोहनम्
अथोपवर्तनं केचिदपरान्तकवज्जगुः १६६
शीर्षकं गीतकान्ते स्यात्पञ्चपाणौ यथाक्षरे
गीतावृत्त्या पदावृत्त्याऽप्युभयावृत्तितोऽथवा
आवृत्त्या द्विस्त्रिरथवा स्यादावृत्त्या विनाऽथवा १६७
आकारैः प्रथमावृत्तिः कर्तव्यं तत्र चैककम्
द्वितीया तु पदैर्युक्ता प्रवृत्तेन प्रकीर्तिता १६८
त्रिरावृत्तौ मध्यमा स्यात्स्वैरं गीताङ्गसंगता १६९
पादभागेष्वानिविप्रा विशेषस्तूच्यतेऽधुना
तालोऽष्टमोऽन्तिमा शम्पा तत्र मात्रासु पञ्चसु १७०
चतुर्दशस्तु पञ्चम्यां तालोऽन्त्यान्ते चन्त्येव मद्रके
शरीरे प्राक्कलास्तिस्त्रः केऽप्याहुर्माषघातवत् १७१
प्रस्तारः--
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
आनि विप्र आनि विता ।
इत्युपोहनम् ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
आनि विप्र आनि विश ।
इत्युपोहनेन सह मात्रा ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विता आनि विप्र आनि विश मात्रा १
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विता आनि विप्र आनि विसं ।
मात्रा २
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
आनि विप्र आनि विता आनि विप्र आनि विसं ।
मात्रा ३

ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानि विप्र ग्रानि विता ग्रानि विप्र ग्रानि विश ।
मात्रा ४
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानि विप्र ग्रानि विता ग्रानि विप्र ग्रानि विश ।
मात्रा ५
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानि विता ग्रानि विश ग्राता विश तानि विसं ।
मात्रा ६
इति षरामात्रः पादः । एवमेव पदान्तरैः प्रतिपादः । ततः शरीरम् ।
ऽऽ ऽ ऽ ऽऽ ऽऽ ऽ ऽऽऽ
निप्र ता श निता निश ता प्रनिसं ।
इति माषघाताद्यकलात्रययुक्तं शरीरम् ।
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
इत्युपवर्तनम् ।
ऽ। ऽऽ । ऽ
संता शता शता ॥
इति शीर्षकम् । इति रोविन्दकम्
चतुष्कलोल्लोप्यकवदादौ मात्रोत्तरे भवेत्
शाखाऽवरा षडङ्गा स्याद्द्वादशाङ्गा परा ततः १७२
द्विकले पञ्चपाणौ सा प्रतिशाखा च तत्समा
किंतु बद्धा पदैरन्यैः शीर्षं मध्ये तयोर्भवेत्
मध्ये तयोश्च वा भिन्नगीतेनैककलान्तरे १७३
ततोऽनन्तरमेकोऽन्तो यद्वाऽन्तो नात्र विद्यते
ग्राकारवर्जं शाखायां गीताङ्गानि शरीरवत् १७४
ग्रस्य प्रस्तारो यथा--
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽऽऽ
ग्रानि विश ग्रानि विता ग्राश विता ग्रानि विसं ।

मात्रा १
ऽऽऽऽ ऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ
निप्रताश निता निशता प्रतिसं ।
शाखा ॥
ऽे। ऽऽ । ऽे
संता शता शता ।
इति शीर्षकम् । ततः शाखेव प्रतिशाखा ।
शाखाप्रतिशाखान्तरयोरपि शीर्षकमित्यन्ये । ततः कोऽप्येकोऽन्तः ।
अन्तर्हितं वा । इत्युत्तरम् ।
द्वौ मार्गौ गीतकेषूक्तौ शङ्कच्छत्रकसंज्ञकौ
शङ्कमार्गोऽङ्गसंक्षेपश्छत्रकस्त्वङ्गविस्तरः
विकारो बहुधा तेषु लयमार्गानुसारतः १७५
इति सप्त गीतकानि ।
अन्ते गेयं गीतकानां छन्दकं तस्य च द्विधा
शरीरं चतुरस्त्रं वा त्र्यस्त्रं वा चतुरस्त्रकम्
यैः कैश्चिदङ्गैर्नवभिश्चतुर्भिस्त्र्यस्त्रमुच्यते १७६
प्राग्वन्मुखं छन्दके स्यात्पादेन प्रतिवक्त्रकम्
मुखतालेन वा कार्यं गीतान्ते शीर्षकं भवेत् १७७
प्रस्तारः--
ऽऽ । ऽे
संता ताश ॥
इति चतुरस्त्रं शरीरम् । अथवा--
ऽ। । ऽ
शता शता ॥
इति त्र्यस्त्रं शरीरम् । अस्य मुखं गीतकान्तरमुखवत् । प्रतिमुखं
मुखवत्पादवद्वा । अन्ते शीर्षकं येन केनचिच्छीर्षकेण सदृशम् । इतरे
मुखवत्प्रतिमुखम् । इति च्छन्दकम् ।
आसारितं चतुर्धा स्यात्कनिष्ठं च लयान्तरम्
मध्यमं ज्येष्ठमित्येषां लक्ष्माणि व्याहरामहे १७८

कनिष्ठासारिते युग्मः शम्पादिर्द्वावथोत्तरौ
एते यथाक्षरास्तेषां संनिपातोऽन्तिमेऽधिकः १७९
प्रस्तारः--
ऽे ऽ । ऽे ऽे। ऽ ऽ । ऽ ऽे।
शता शता संता शता शता संता
ऽ ऽ । ऽे ऽे
शता सता सं ॥
इति कनिष्ठासारितम्
तद्वल्लयान्तरं मार्गलयाभ्यां द्विगुणं ततः
वर्धमानाङ्गमित्यन्ये
अस्य प्रस्तारः कनिष्ठासारितेन व्याख्यात एव
इति लयान्तरम्
मध्यमासारिते पुनः १८०
उत्तरा द्विकला ज्ञेयास्त्रयस्तेष्वादिमे कलाः
आद्यास्तिस्त्रस्त्यजेत्
प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शनिता निशता प्रनिसं ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्रतास निश ताप्र निसं ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्रता शनिता निशता प्रनिसं ॥
इति मध्यमासारितम्
ज्येष्ठासारिते तूत्तरास्त्रयः
चतुष्कलाः स्युस्तेष्वाद्ये त्यजेत्सप्तमाऽदिमाः कलाः १८१
अस्य प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आताविश आनिविता आनिविश
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

आताविप्र आनिविसं ॥
इदमन्त्यखण्डं ज्ञेयम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आताविश आनिविश आनिविश
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आताविप्र आनिविस आनिविसा आनिविश
आताविप्र आनिविसं ॥
इति ज्येष्ठासारितम् ॥
एतेषां पञ्च षट्सप्ताष्टौ कलाः स्युः क्रमेण तु
उपोहनानि वस्तूनि त्रीणि त्रीणि च निर्दिशेत् १८२
संनिपातसमाप्तीनि तेषां मुखमुपोहनम्
युग्मतालः प्रतिमुखं कनिष्ठे च लयान्तरे
मध्यमेऽष्टौ कलास्त्वाद्या ज्येष्ठे षोडश कीर्तिताः १८३
त्र्यस्रौ शरीरसंहारौ क्रमात्सर्वेषु कीर्तितौ १८४
पादभागा विहायाऽऽद्यां शम्पामङ्गुलिकर्मणि
विभक्ताङ्गेषु तेषु स्युरविभागे यथास्थितम् १८५
उपोहनानां गुरुणी द्वे द्वे आद्यन्तयोर्मते
अष्टौ द्वादश मध्ये लाः क्रमात्षोडश विंशतिः १८६
एतेषु स्याद्ध्रुवः पातः कलयोरन्तयोर्गुरुः
एकैकमक्षरं शेषाश्चतुर्मात्रकलाः कलाः १८७
चतुर्मात्राक्षरगणा सर्वाद्यासारिते कला
संनिपातस्त्वर्धगणेऽवसानोऽन्यैरयं पुनः १८८
विभक्ताङ्गमध्यवर्ती गणेनार्धेन वा मतः
आसारितान्याहुरन्ये हीनान्यङ्गैरुपोहनैः १८९
द्विसंख्यातं त्रिसंख्यातं द्वित्रिरुच्चारणे क्रमात्
आवृत्तिद्वयमात्रास्यादर्धार्धलयमिष्यते १९१
यथाक्षरं सर्वमार्गे वृत्तिदक्षिणयोः परम्
दक्षिणे स्यात्त्रिसंख्यातं कनिष्ठं वृत्तिचित्रयोः १९२
लयान्तरं खतन्त्रे स्यादपरे त्वपरं जगुः

ध्रुवासारितमावृत्तिविधुरं ध्रुवमार्गतः १९३
इति त्रयोदशविधमासारितम् ।
कण्डिकावर्धमानं वाऽऽसारिताभासमित्यपि
वर्धमानासारितं च वर्धमानमिति त्रिधा १९४
कण्डिकाभिश्चतसृभिः कण्डिकावर्धमानकम्
विशालाऽऽद्या संगता च सुनन्दा सुमुखी तथा १९५
चतस्रः कण्डिकास्तासां नवाष्टौ षोडश क्रमात्
द्वात्रिंशच्च कला ज्ञेयाश्चतुरासारितस्थवत् १९६
क्रमादुपोहनान्यासां झंटुमित्यादिमौ गुरू
वा इत्यन्ते मुखानां स्याद्विशालायां तु मध्यमाः
लाश्चतुर्दश चत्वारश्चत्वारोऽन्येषु तेऽधिकाः १९७
एष्वक्षराणि नियतान्यब्रूत श्रेयसे विधिः १९८
भगवान्भरतोऽप्याह तानि व्यक्तानि तद्यथा १९९
तान्यक्षराणि वक्ष्ये यानि पुरा ब्रह्मगीतानि
झंटुं दिगिदिगिदिगिदिगिदिगि कुचझलझंटुमिति २००
तद्वद्वाले ज्ञेयं त्विंतिझलवृद्धिलयान्तरे गदितम्
कुचझलसहितं मध्ये तितिकुचयुक्तं भवेज्ज्येष्ठे २०१ इति च
मध्यमासारितादिस्थवस्तुवत्ताल इष्यते
विशालायां संगतायां द्विकलो युग्मसंज्ञकः
चतुष्कलः सुनन्दायां सुमुख्यां स द्विरुच्यते २०२
शम्पातालं द्विरन्ते च संनिपात उपोहने
आद्यायां द्विकलश्चाचपुटोऽन्यस्या उपोहने २०३
उद्धट्टादिः सुनन्दायां भवेद्युग्मो यथाक्षरः
स एव तालो द्विकलः सुमुख्याः स्यादुपोहने १०४
कण्डिकानां वदन्तीत्थं परिवर्तान्दशापरे
विशाला संगता वाऽऽद्या सुनन्दा संगताऽऽदिमा
सुमुखी च सुनन्दाऽऽद्या संगता च विशालिका २०५
आसारितवदत्रापि कलानां गणकल्पना २०६
प्रस्तारः--

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतानि शताप्रनिसं ॥
इति विशाखा
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निताश प्रनिसं ॥
इति संगता ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्राताविता ग्राशविप्र ग्रानिविसं
इति सुनन्दा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिता ग्राशविप्र ग्रानिविसं ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविप्र ग्रानिविसं ॥
इति सुमुखी । इति चतस्त्रः करिडकाः ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शता शतासं ॥
इति विशालाया उफोहनम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश ताश निसं ॥
संगतोपोहनम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशशता शताश ॥
सुनन्दाया उपोहनम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निताश प्रनिसं ॥
इति सुमुख्या उपोहनम् । परिवर्तनपद्मे तु विशाला संगता वाऽ
द्येति क्रमेण करिडकानां प्रस्तारो ज्ञेयः ॥
इति करिडकावर्धमानम् ॥
ग्रासारितवदत्रापि कलानां गणकल्पना २०६

प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतानि शताप्रनिसं ॥
इति विशाखा ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निताश प्रनिसं ॥
इति संगता ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविप्र ग्रानिविसं
इति सुनन्दा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिता ग्राशविप्र ग्रानिविसं ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्रानिविश ग्रानिविता ग्राशविप्र ग्रानिविसं ॥
इति सुमुखी । इति चतस्त्रः करिडकाः ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शता शतासं ॥
इति विशालाया उपोहनम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश ताश निसं ॥
संगतोपोहनम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशशता शताश ॥
सुनन्दाया उपोहनम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश निताश प्रनिसं ॥
इति सुमुख्या ग्रोपोहनम् । परिवर्तनपैद्मे तु विशाला संगता वाऽऽद्येति क्रमेण करिडकानां प्रस्तारो ज्ञेयः
इति करिडकावर्धमानम् ।

आसारितानामुत्पत्तिर्वर्धमानाद्भवत्यतः
तदासारितवद्भाति विधया वक्ष्यमाणया २०७
विशाला चेन्नव कला भित्त्वाऽष्टादशधा कृता
त्यक्त्वा चान्त्यां कलां तत्तु तदा भाति कनिष्ठवत् २०८
प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शता शता संता शता शता संता शता शता सं ॥
इति कनिष्ठासारिताभासं वर्धमानम्
संगता षट्कलमुखी विशाला चेत्ततः परा
भवेल्लयान्तराभासं तत्तालं वर्धमानकम् २०९
अस्य प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शता शता संता शता शता संता शता शता सं
॥
आदावुपोहनं प्राग्वत्ताललयमार्गाद्विगुणं च ॥
इति लयान्तराभासम्
सोपोहना सुनन्दाऽदौ संगते द्वे ततः परे
मध्यमासारिते ताले स्यात्तदाभासकं तदा २१०
प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शनिता निशता प्रनि सं
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
नि प्रताश निता निशता प्रनिसं निप्रताश
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निता निशता प्रनिसं
आदौ सप्तकलमुपोहनम् ॥
इति मध्यमासारिताभासम् ।
सुमुखी कण्डिका पश्चात्सुनन्दा संगताऽदिमा
ज्येष्ठतालेन चेज्ज्येष्ठासारिताभासकं तदा २११

प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविप्र आनिविप्र आनिविश
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविश आनिविता आनिविता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविप्र आनिविसं आनिविप्र
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं ।
आदावष्टकलमुपोहनं प्राग्वत् । इति ज्येष्ठासारिताभासम् ।
इति चतुर्विधमासारिताभासवर्धमानम्
इति चतुर्विधमासारिताभासं वर्धमानम् ।
आसारितेभ्य उत्पन्नं वर्धमानं विवद्ध्यते
यदा तदा वर्धमानासारितं तदुदाहरन् २१२
यदा पूर्वक्रमाद्गीतास्तालैस्तैरेव कण्डिकाः
वर्धमानासारितानि तदा चत्वारि पूर्ववत् २१३
कनिष्ठादीनि भान्त्यत्र तालांशा वर्धमानवत्
यथाक्षरादिभेदेन पुनः सर्वाण्यपि त्रिधा २१४
यथाक्षरादित्रितयं दक्षिणे वार्तिके द्वयम्
चित्रे त्वेकमितीमानि षट्प्रकाराणि मार्गतः २१५
एतेषां प्रस्तारो यथा--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श आनि विता आनि विश आता विप्र तानि विसं
इति वर्धमानाभासं कनिष्ठासारितम् । इति वर्धमानाभासं लयान्तरम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विश आनि विता आश विप्र आनि विसं
इति वर्धमानाभासं मध्यमासारितम् ॥
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनि विश आनि विता ताश

इति चतुष्पञ्चाशद्भेदानि वर्धमानानि ॥
इति चतुष्पञ्चाशद्भेदानि वर्धमानानि ।
आद्या रोविन्दकगता मात्रैका पाणिका मुखम्
मात्रा स्यादवराऽष्टाङ्गा षोडशाङ्गा परा मता २१६
उल्लोप्यकवदङ्गानां निवेशं कोविदा विदुः
विदार्यः स्युः स्तुतिपदैराकारान्तरितैरिह २१७
निरन्तरैः स्तुतिपदैराकारैश्चाथवा क्रमात्
मुखात्परं प्रतिमुखं मुखवत्स्यात्पदान्तरैः २१८
अथोक्तैश्चतुर्भिः स्याच्छरीरं तु यथाक्षरैः २१९
ततः शीर्षं सैककेन कार्यं संपिष्टकेन तु
अन्येऽन्ताहरणेनान्तान्विना नेच्छन्ति शीर्षकम् २२०
अस्य प्रस्तारः--
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविता
इत्युपोहनम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविप्र आनिविश ।
इत्युपोहनमिदं मिलितमुखम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
संताशताशता
इति प्रतिमुखम् । ततो यथाक्षरैश्चतुर्भिरुक्तैः शरीरम् । प्रस्तारो यथा-
-
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निश शश ताता शता शता तासं ।
इति शीर्षकम् । अन्ये त्वन्ताहरणसहितमन्तं शीर्षकमाहुः स
चोल्लोप्यके दर्शितः । इति पाणिका ।
आरभ्यानुष्टुभं वक्तृइर्जगत्यन्तैः पदैरपि

लौकिकैर्वैदिकैर्वाऽपि गातव्यामृचमूचिरे २२१
एकाक्षराः कला अष्टचत्वारिंशदिहोदिताः
कलानां पूरणं मन्त्रपदैः स्तोभाक्षरैरपि २२२
तान्यत्र ब्रह्मगीतानि निर्दिश्यन्तेऽधुना यथा २२३
झंटुं
जगतियवलितककुचझलतितिझलपशुपतिदिगिदिगिवादिगोंगणपति-
ततिधा इत्येतान्यब्रवीद्ब्रह्मा ॥
ओंकारश्च हकारोऽपि स्वरव्यञ्जनसंयुतः
त्रिकलः षट्कलो वाऽत्र स्तोभः स्यान्मुनिसंमतः २२४
प्रस्तावादीनि सप्तापि सामाङ्गान्यत्र चावदन्
यथाशोभं विदारीश्च वर्णांश्च रुचयेदिह २२५
इति ऋक्
कला मुनिजनैरुक्ता गाथायां चतुरक्षरा
अध्यष्टाविंशतिशतं कलानां तत्र कीर्तितम् २२६
मात्रावृत्तैः कलानां च पूर्तिः स्तोभाक्षरैरपि
कर्तव्यान्येककान्यत्र वर्णालंकारगीतयः २२७
सामाङ्गानि च भूयांसि विवधानामिहाल्पता २२८
इति गाथा
इति गाथालक्षणम्
स्तोभभङ्गीं विजानीयात्साम्नो वैदिकसामवत्
ब्रह्मणा च पुरा गीतं प्रस्तावोद्गीथकौ तथा २२९
प्रतिहारोपद्रवौ च निधनं पञ्चमं मतम्
ततो हिंकार ओंकारः सप्ताङ्गानीति तत्र तु २३०
उद्ग्राहः स्यादनुद्ग्राहः संबोधो ध्रुवकस्तथा
आभोगश्चेति पञ्चानामाद्यानामभिधाः क्रमात् २३१
हिंकारोंकारयोस्तत्र कलापूरकता मता
गायत्रीप्रभृतिच्छन्दः संकृत्यन्तमिहेष्यते २३२
ऋग्व्यूढमिति सामोक्तं गद्ये षण्णवतिः कलाः
एकाक्षराः सामगाने तदर्धमपरे जगुः

अत्रापि मन्त्रस्तोभानामृचां च त्रिकलादिकम् २३३
इति साम । इति प्रकरणानि ।
श्रीकीर्तिविजयानन्दं पार्वतीलोचनोत्सवम्
राजचूडामणिं नत्वा तालं देशीगतं ब्रुवे २३४
देशीतालस्तु लघ्वादिमितया क्रियया मतः २३५
यथाशोभं कांस्यतालध्वननादिकया मतः
अर्धमात्रा द्रुतो मात्रात्रितयं प्लुत उच्यते २३६
द्रुतादिरचनाभेदात्तालभेदोऽप्यनेकधा
तालानामधुना तेषामुद्देशं संगिरामहे २३७
आदितालो द्वितीयश्च तृतीयोऽथ चतुर्थकः
पञ्चमो निःशङ्कलीलो दर्पणः सिंहविक्रमः २३८
रतिलीलः सिंहलीलः कंदर्पो वीरविक्रमः
रङ्गः श्रीरङ्गचच्चर्यौ प्रत्यङ्गो यतिलग्नकः २३९
गजलीलो हंसलीलो वर्णभिन्नस्त्रिभिन्नकः
राजचूडामणी रङ्गो द्योतो रङ्गप्रदीपकः २४०
राजतालो वर्णतालः सिंहविक्रीडितो जयः
वनमाली हंसनादः सिंहनादः कुडुक्ककः २४१
तुरङ्गलीलः शरभलीलः स्यात्सिंहनन्दनः
त्रिभङ्गिरङ्गाभरणो मण्ठकः कोकिलाप्रियः २४२
निःसारुको राजविद्याधरश्च जयमङ्गलः
मल्लिकामोदविजयानन्दौ क्रीडाजयश्रियौ २४३
मकरन्दः कीर्तितालः श्रीकीर्तिः प्रतिपालकः
विजयो विन्दुमाली च समनन्दनमण्ठिकाः २४४
दीपकोदीक्षणौ ढेङ्की विषमो वर्णमण्ठिका
अभिनन्दोऽनङ्गनान्दीमल्लकङ्कालकन्दुकाः २४५
एतकाली च कुमुदश्चतुस्ताली च डोम्बुली
अभङ्गो रायवङ्कोलो वसन्तो लघुशेखरः २४६
प्रतापशेखरो झम्पा गजझम्पश्चतुर्मुखः
मदनः प्रतिमण्ठश्च पार्वतीलोचनो रतिः २४७

लीलाकरणयत्याख्यौ ललितो गारुगिस्तथा
रायनारायणाख्यश्च लक्ष्मीशो ललितप्रियः २४८
श्रीनन्दनश्च् जनको वर्धनो रागवर्धनः
षट्तालश्चान्तरक्रीडा हंसोत्सवविलोकिताः २४९
गजो वर्णयति सिंहः करणः सारसस्तथा
चण्डतालश्चन्द्रकलालयस्कन्दाडतालिकाः २५०
धत्ता द्वंद्वमुकुन्दौ च कुविन्दश्च कलध्वनिः
गौरीसरस्वतीकण्ठाभरणो भग्नसंज्ञकः
तालो राजमृगाङ्कश्च राजमार्तण्डसंज्ञकः २५१
निःशङ्कः शार्ङ्गदेवश्चेत्येते सोडुलसूनुना
देशीतालाः समादिष्टा विंशत्यभ्यधिकं शतम् २५२
गुर्वाद्याश्चतुरस्रादेः हण्डयित्वा निवेशिताः २५३
यद्वा लघ्वादिखण्डानामाधिक्यमिह दृश्यते
तेनैषां खण्डतालत्वमाभाषन्त पुरातनाः २५४
द्रुताद्याद्यक्षरैर्ज्ञेयं सन्ति संज्ञान्तराण्यपि
अर्धमात्रं तथा व्योम व्यञ्जनं बिन्दुकं द्रुते २५५
अल्घुनि व्यापकं ह्रस्वं मात्रिकं सरलं तथा
द्विमात्रं च कला वक्रं दीर्घं गुरुणि कीर्तितम् २५६
प्लुते त्र्यङ्गं त्रिमात्रं च दीप्तं सामोद्भवं तथा
द्रुते शंभुर्लघौ देवी गुरौ गौरीयुतः शिवः २५७
प्लुते त्रयो विरिञ्चयाद्या देवता मुनिभिः स्मृताः
द्रुते बिन्दुर्विरामान्ते तूक्ता मात्रायुता लिपिः २५८
प्लुते मात्रायुतो वक्रो लिपौ श्रीशार्ङ्गिणोदितः
तालानां लक्षणं वक्ष्ये तेषां सूरिमताश्रितम् २५९
लघ्वादितालो लोकेऽसौ रासः

। इत्यादितालः १

दौ लो द्वितीयकः ॥

० ० । इति द्वितीयः २

द्रुताद्द्रुतौ विरामान्तौ तृतीयः स्यात्

० ० ० इति तृतीयः ३

चतुर्थकः २६०

लघुद्वयं द्रुतश्चैकः

। । ० इति चतुर्थकः ४

पञ्चमस्तु द्रुतद्वयम्

० ० इति पञ्चमः ५

ताले निःशङ्कलीलाख्ये प्लुतौ द्वौ गद्वयं लघुः २६१

दर्पणे दद्वयं गश्च

० ० ऽ इति दर्पणः ७

सिंहविक्रमसंज्ञकः ॥

गत्रयं लः पलगपाः

ऽ ऽ ऽ । ऽे । ऽ ऽे इति सिंहविक्रमः ८

रतिलीले लघू गुरू २३२

। । ऽ ऽ इति रतिलीलः ९

लघ्वन्ते दत्रयं सिंहलीलो

० ० ० इति सिंहलीलः १०

दौ यगणस्तथा ॥

कन्दर्पतालस्तस्यैव पर्यायः स्यात्परिक्रमः २६३

० ० । ऽ ऽ इति कन्दर्पः ११

लघुर्द्रुतद्वयं चान्ते गुरुः स्याद्वीरविक्रमः ॥

। ० ० इति वीरविक्रमः १२

रङ्गश्चतुर्द्रुती गश्च

० ० ० ० ऽ इति रङ्गः १३

श्रीरङ्गः सगणो लपौ २६४

। । ऽ । ऽे इति श्रीरङ्गः १४

विरामान्तद्रुतद्वंद्वान्यष्टौ लघु च चञ्चरी ॥

० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० । इति चञ्चरी १५

प्रत्यङ्गो मगणो लौ द्वौ

ऽ ऽ ऽ । । इति प्रत्यङ्गः १६

यतिलग्नो द्रुतो लघुः २६५
० । इति यतिलग्नः १७
गजलीलो विरामान्तमुक्तं लघुचतुष्टयम् ॥
। । । ।ं इति गजलीलः १८
हंसलीले विरामान्तं लघुद्वयमुदाहृतम् २६६
।ं ।ं इति हंसलीलः १९
वर्णभिन्नो द्रुतौ लो गः
० ० । ऽ इति वर्णभिन्नः २०
त्रिभिन्नो लगुरुप्लुताः ॥
। ऽ ऽे इति त्रिभिन्नः २१
राजचूडामणिर्दौ द्वौ नगणश्च द्रुतौ लगौ २६७
० ० । । । ० ० । ऽ इति राजचूडामणिः २२
मगणो लप्लुतौ रङ्गोद्योतः
ऽ ऽ ऽ । ऽे इति रङ्गोद्योतः २३
रङ्गप्रदीपकः ॥
तो गप्लुतौ
ऽ ऽ । ऽ ऽे इति रङ्गप्रदीपकः २४
राजतालो गपौ दौ च गलौ प्लुतः २६८
ऽ ऽे ० ० ऽ । ऽे इति राजतालः २५
त्र्यस्रो मिश्रो द्विधा वर्णस्त्र्यस्रो लौ दौ लघुद्वयम् ॥
। । ० ० । । इति त्र्यस्रो वर्णः ॥
मिश्रो द्रुतचतुष्काः स्युर्विरामान्तास्त्रयः पृथक् २६९
ततः पगौ दौ गलौ गः
० ० ० ०ं ० ० ० ०ं ० ० ० ०ं ऽे ऽ ० ० ऽ । ऽ इति मिश्रवर्णः ॥
चतुरस्रोऽपि दृश्यते ॥
गलौ द्रुतौ गुरुश्चेति
ऽ । ० ० ऽ इति चतुरस्रवर्णः २६
सिंहविक्रीडितः पुनः २७०
लपौ गपौ पगौ लाद्गः पलौ पश्च

। ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ इति सिंहविक्रीडितः २७
जयः पुनः ॥
जो लघुर्द्वौ द्रुतौ पञ्च
। ऽ । । ० ० ऽ इति जयः २८
वनमाली चतुर्द्रुती २७१
लघुर्दौ द्वौ गुरुरिति
० ० ० ० । ० ० ऽ इति वनमाली २९
लप्लुतौ द्वौ द्रुतौ प्लुतः ॥
हंसनादः
। ऽ ० ० ऽ इति हंसनादः ३०
सिंहनादो यगणश्च लघुर्गुरुः २७२
। ऽ ऽ । ऽ इति सिंहनादः ३१
कुडुक्को द्वौ द्रुतौ लौ द्वौ
० ० । । इति कुडुक्कः ३२
विरामान्तद्रुतद्वयात् ॥
द्रुतौ तुरङ्गलीलः स्यात्
० ० ० ० इति तुरङ्गलीलः ३३
भवेच्छरभलीलकः २७३
लौ द्वौ चतुर्द्रुती द्वौ लौ
। । ० ० ० ० । । इति शरभलीलः ३४
सिंहनन्दनकः पुनः ॥
तपौ लगौ द्रुतौ गौ लः पलपा गो लघू ततः २७४
चत्वारो लघवोऽशब्दाः
ऽ ऽ । ऽ । ऽ ० ० ऽ ऽ । ऽ । ऽ ऽ । । ४ ≍ इति सिंहनन्दनः ३५
त्रिभङ्गिः सगणाद्गुरुः ॥
। । ऽ ऽ इति त्रिभङ्गिः ३६
रङ्गाभरणताले ताल्लप्लुतौ
ऽ ऽ । । ऽ इति रङ्गाभरणः ३७
मणठके पुनः २७५

साच्चतुर्लघु निःशब्दम्

। । ऽ ४ ≍ इति मराठः ३८

यद्वा भाद्धावशब्दकौ ॥

ऽ । । २ ≍ इति वा मराठः ॥

भाच्चतुर्लघु निःशब्दं भवेन्मुद्रितमराठके ॥

ऽ १ १ ४ ≍ इति मुद्रितमराठः ॥

मराठो न जौ लघुर्यद्वा

। । । । ऽ । । इति वा मराठः ॥

प्रोक्ताः षडपरा भिदाः २७६

मराठरूपकवेलायाम्

इति दशविधमराठः ।

कोकिलाप्रियनाम्नि तु ॥

गलपाः स्युः

ऽ । ऽे इति कोकिलाप्रियः ३९

विरामान्तौ लघू निःसारुको मतः २७७

।ि ।ि इति निःसारुकः ४०

लघुर्गुरुर्द्रुतद्वंद्वं राजविद्याधरो भवेत् ॥

। ऽ ० ० इति राजविद्याधरः ४१

सगणद्वितयं यत्र स तालो जयमङ्गलः २७८

। । ऽ । । ऽ इति जयमङ्गलः ४२

मल्लिकामोदताले तु लौ द्वौ द्रुतचतुष्टयम्

। । ० ० ० ० इति मल्लिकामोदः ४३

विजयानन्दसंज्ञे तु लघुद्वंद्वं गुरुत्रयम् २७९

। । ऽ ऽ ऽ इति विजयानन्दः ४४

क्रीडा द्रुतौ विरामान्तौ चराडनिःसारुकश्च सः ॥

०ि ०ि इति क्रीडातालश्चराडनिःसारुकश्च ४५

जयश्री रगणाल्लो गः

ऽ । ऽ । ऽ इति जयश्रीः ४६

दौ लौ लो मकरन्दकः २८०

० ० । । । इति मकरन्दः ४७
लषौ गलौ प्लुतः कीर्तिः
। ऽे ऽ । ऽे इति कीर्तितालः ४८
श्रीकीर्तिर्द्वौ लघू गुरू ॥
। । ऽ ऽ इति श्रीकीर्तिः ४९
लो द्रुतौ प्रतितालः स्यात्
। ० ० इति प्रतितालः ५०
विजयः पगपा लघुः २८१
ऽे ऽ ऽे इति विजयः ५१
गुर्वोर्मध्ये तु चत्वारो विन्दवो बिन्दुमालिनी ॥
ऽ ० ० ० ० ऽ इति बिन्दुमाली ५२
समो लौ दौ विरामान्तौ
। । ०́ ०́ इति समः ५३
लघुर्दौ पञ्च नन्दनः २८२
। ० ० ऽे इति नन्दनः ५४
गुरुद्रुतप्लुताः प्रोक्ता मरिठका
ऽ ० ऽे इति मरिठका ५५
अन्यैस्तु लद्वयम् ॥
विरामादिद्रुतौ द्वौ च मरिठका परिकीर्तिता २८३
०́ ० इति मरिठका ॥
दीपको दलगा द्विर्द्विः
० ० । । ऽ ऽ इति दीपकः ५६
लौ द्वौ गुरुरुदीन्नरणः ॥
। । ऽ इत्युदीन्नरणः ५७
रगणो ढेङ्किका कैश्चिदेष प्रोक्तस्तु योजनः २८४
ऽ । ऽ इति ढेङ्की ५८
द्विश्चत्वारो विरामान्ता द्रुतास्तु विषमे मताः ॥
० ० ० ०́ ० ० ० ०́ इति विषमः ५९
द्वौ लौ द्वौ दौ लघुर्दौ द्वौ कीर्तिता वर्णमरिठका २८५

।। ०० । ०० इति वर्णमण्ठिका ६०
अभिनन्दो लघुद्वंद्वं द्रुतयुग्मं गुरुस्तथा ॥
।। ०० ऽ इत्यभिनन्दः ६१
लप्लुतौ सगणोऽनङ्गः
। ऽे ।। ऽ इत्यनङ्गः ६२
नान्दी लो दौ लघू गुरू २८६
। ०० ।। ऽ ऽ इति नान्दी ६३
मल्लतालो विरामान्तद्विविन्द्वन्तं चतुर्लघु ॥
।।।। ० ०́ इति मल्लतालः ६४
उक्तश्चतुर्धा कङ्कालः पूर्णः खण्डः समोऽसमः २८७
चतुर्द्रुती गलौ पूर्णः
० ० ० ० ऽ । इति पूर्णः ॥
खण्डो दौ द्वौ गुरुद्वयम् ॥
० ० ऽ ऽ इति खण्डः ॥
समो गुरू द्वौ लघ्वन्तौ
ऽ ऽ । इति समः ॥
विषमो लाद्गुरुद्वयं २८८
। ऽ ऽ इति विषमः ॥
इति चतुर्धा कङ्कालः ६५
कन्दुको लौ च सगणः
।।।। ऽ इति कन्दुकः ६६
द्रुतेन त्वेकतालिका ॥
० इत्येकताली ६७
कुमुदो लाद्द्रुतौ लौ गश्च
। ०० ।। ऽ इति कुमुदः ६८
अन्येषां लश्चतुर्द्रुती २८९
अन्ते गुरुश्च कुमुदः
। ० ० ० ० ऽ इति वा कुमुदः ।
चतुस्तालो गुरोः परे ॥

त्रयो द्रुताः

ऽ ० ० ० इति चतुस्तालः ६९

डोम्बुली तु द्विर्लघु स्याद्विरामवत् २९०

। । इति डोम्बुली ७०

अभङ्गो लप्लुतौ

। ऽ इत्यभङ्गः ७१

रायवङ्कोलो रगणाद्द्रुतौ ॥

ऽ । ऽ ० ० इति रायवङ्कोलः ७२

वसन्तो न्मौ

। । । ऽ ऽ ऽ इति वसन्तः ७३

विरामान्तलघुना लघुशेखरः २९१

। इति लघुशेखरः ७४

प्रतापशेखरो दीप्ताद्विरामान्तं द्रुतद्वयम् ॥

ऽ ० ० इति प्रतापशेखरः ७५

झम्पातालो विरामान्तं द्रुतद्वंद्वं लघुस्तथा २९२

० ० । इति झम्पातालः ७६

गजझम्पो गुरोरूर्ध्वं विरामान्तं द्रुतत्रयम् ॥

ऽ ० ० ० इति गजझम्पः ७७

चतुर्मुखो जप्लुताभ्यां स एवोन्मातृको मतः २९३

। ऽ । ऽ इति चतुर्मुखः ७८

दद्वयं गश्च मदनः

० ० ऽ इति मदनः ७९

सो भो वा प्रतिमण्ठकः ॥

कोल्लकोऽन्यैरयं प्रोक्तः

। । ऽ ऽ । । इति प्रतिमण्ठकः ८०

पार्वतीलोचने पुनः २९४

मलपा द्वौ गुरू दौ द्वौ

ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ ऽ ० ० इति पार्वतीलोचनः ८१

रतितालो लघुर्गुरुः ॥

। ऽ इति रतितालः ८२
लीला दलौ पः
० । ऽ̀ इति लीलातालः ८३
करणयतौ द्रुतचतुष्टयम् ॥
० ० ० ० इति करणयतिः ८४
ललितो द्वौ द्रुतौ लो गः
० ० । ऽ इति ललितः ८५
गारुगिस्तु चतुर्द्रुती २९५
विरामान्ता बुधैरुक्ता
० ० ० ०̀ इति गारुगिः ८६
राजनारायणः पुनः ॥
द्रुतौ द्वौ जगणो वक्रः
० ० । ऽ । ऽ इति राजनारायणः ८७
लक्ष्मीशे तु द्रुतद्वयम् २९६
विरामान्तं लप्लुतौ च
० ०̀ । ऽ इति लक्ष्मीशः ८८
तालस्तु ललितप्रियः ॥
ऊर्ध्वं लघुभ्यां रगणः
। । ऽ । ऽ इति ललितप्रियः ८९
स्यातां श्रीनन्दने भपौ २९७
ऽ । । ऽ̀ इति श्रीनन्दनः ९०
जनको नयसा वक्रः
। । । । ऽ ऽ ऽ । । ऽ इति जनकः ९१
वर्धनो द्वौ द्रुतौ लपौ ॥
० ० । ऽ̀ इति वर्धनः ९२
विरामान्तौ द्रुतौ बिन्दुस्त्रिमात्रो रागवर्धनः २९८
० ०̀ ० ऽ̀ इति रागवर्धनः ९३
द्रुतैः षड्भिस्तु षट्तालः
० ० ० ० ० ० इति षट्तालः ९४

अन्तरक्रीडा तु कथ्यते ॥
द्रुतत्रयं विरामान्तम्
० ० ० इत्यन्तरक्रीडा ६५
हंसे सविरती लघू २६६
। । इति हंसः ६६
लघुप्लुतावुत्सवः स्यात्
। ऽ इत्युत्सवः ६७
गो दौ दीप्तो विलोकिते ॥
ऽ ० ० ऽ इति विलोकितः ६८
गजश्चतुर्ला धाराऽसौ
। । । । इति गजः ६६
लौ दौ वर्णयतिर्भवेत् ३००
। । ० ० इति वर्णयतिः १००
सिंहे लदौ लत्रयं च
। ० । । । इति सिंहः १०१
गुरुणा करुणो मतः ॥
ऽ इति करुणः १०२
लघुर्द्रुतानां त्रितयं लघू द्वौ सारसः स्मृतः ३०१
। ० ० ० । । इति सारसः १०३
द्रुतत्रयं लघुद्वंद्वं चण्डताले बभाषिरे ॥
० ० ० । । इति चण्डतालः १०४
मगणश्च त्रयो दीप्ता लघुश्चन्द्रकलाभिधे ३०२
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । इति चन्द्रकला १०५
गलौ प्लुतत्रयं वक्रः प्लुतो बिन्दुत्रयं लये ॥
ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ० ० ० इति लयः १०६
रो द्रुतौ द्वौ गुरू स्कन्दः
ऽ । ऽ ० ० ऽ ऽ इति स्कन्दः १०७
अडताली दो लघुद्वयम् ३०३
इममेवोचिरे तालं केचित्त्रिपुटसंज्ञया

० । । इत्यडताली १०८

द्वौ लौ द्वौ दौ लगौ धत्ता

। । ० ० । ऽ इति धत्ता १०९

द्वंद्वः सतगणौ प्लुतः ३०४

। । ऽ ऽ ऽ । ऽ इति द्वंद्वः ११०

मुकुन्दे तु लघोर्बिन्दुचतुष्टयमथो गुरुः ॥

। ० ० ० ० ऽ इति मुकुन्दः १११

कुविन्दके लघुर्बिन्दुद्वयं गुरुरथ प्लुतः ३०५

। ० ० ऽ ऽ इति कुविन्दकः ११२

कलध्वनिर्लघुद्वंद्वं गुरुर्लघुरथ प्लुतः ॥

। । ऽ । ऽ इति कलध्वनिः ११३

पञ्चभिर्लघुभिर्गौरी

। । । । । इति गौरी ११४

द्वौ गुरू द्वौ लघुद्रुतौ ३०६

ताले सरस्वतीकण्ठाभरणे शार्ङ्गिसंमतौ ॥

ऽ ऽ । । ० ० इति सरस्वतीकण्ठाभरणः ११५

भग्नताले चतुर्बिन्दु नगणश्च विरामवान् ३०७

० ० ० ० । । । इति भग्नतालः ११६

ताले राजमृगाङ्के तु द्रुतौ लघुरथो गुरुः ॥

० ० । ऽ इति राजमृगाङ्कः ११७

गुरुर्लघुर्द्रुतस्ताले राजमार्तण्डसंज्ञके ३०८

ऽ । ० इति राजमार्तण्डः ११८

निःशङ्कसंज्ञके ताले लगुरू पगुरू गलौ ॥

। ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । इति निःशङ्कः ११९

शार्ङ्गदेवे द्रुतद्वंद्वं गप्लुतौ गद्वयं लघुः ३०९

० ० ऽ ऽ ऽ ऽ । इति शार्ङ्गदेवः १२०

इति विंशत्युत्तरशतं देशीतालाः ॥

अन्येऽपि सन्ति भूयांसस्तालास्ते लक्ष्मवर्त्मनि

प्रसिद्धिविधुरत्वेन शास्त्रेऽस्मिन्न प्रदर्शिताः ३१०

तद्भेदप्रत्ययार्थं तु लघूपाया भवन्त्यमी
प्रस्तारसंख्ये नष्टं चोद्दिष्टं पातालकस्ततः ३११
द्रुतमेरुर्लघोर्मेरुर्गुरुमेरुः प्लुतस्य च
मेरुः संयोगमेरुश्च खराडप्रस्तारकस्ततः ३१२
प्राचां चतुर्णां मेरूणां नष्टोद्दिष्टे पृथक्पृथक्
एकोनविंशतिरिति प्रत्ययास्तान्ब्रुवेऽधुना ३१३
न्यस्याल्पमाद्यान्महतोऽधस्ताच्छेषं यथोपरि ३१४
प्रागूने वामसंस्थांस्तु संभवे महतो लिखेत्
अल्पानसंभवे तालपूर्त्यै भूयोऽप्ययं विधिः ३१५
सर्वद्रुतावधिः कार्यः प्रस्तारोऽयं लघौ गुरौ
प्लुते व्यस्ते समस्ते च न तु व्यस्ते द्रुतेऽस्ति सः ३१६
इति प्रस्तारः ।
एकद्व्यङ्कौ क्रमान्न्यस्य युञ्जीतान्त्यं पुरातनैः
द्वितीयतुर्यषष्ठाङ्कैरभावे तुर्यषष्ठयोः ३१७
सर्वद्रुतावधिः कार्यः प्रस्तारोऽयं लघौ गुरौ
प्लुते व्यस्ते समस्ते च न तु व्यस्ते द्रुतेऽस्ति सः ३१६
इति प्रस्तारः
एकद्व्यङ्कौ क्रमान्न्यस्य युञ्जीतान्त्यं पुरातनैः
द्वितीयतुर्यषष्ठाङ्कैरभावे तुर्यषष्ठयोः ३१७
तृतीयपञ्चमाङ्काभ्यां क्रमात्तं योगमग्रतः
लिखेद्दक्षिणसंस्थैवमङ्कश्रेणी विधीयते ३१८
सा चाङ्कैरिष्टतालस्थद्रुतसंख्यैः समाप्यते ३१९
द्रुतो लघुः सार्धमात्रो गुरुः सार्धद्विमात्रिकः
प्लुतः सार्धत्रिमात्रश्चेत्येकैकद्रुतवर्धितैः
तालभेदाः क्रमादङ्कैः संख्यायन्ते स्थितैरिह ३२०
यदङ्कयोगादन्त्योऽङ्को लब्धस्तैरन्ततः क्रमात्
भेदा द्रुतान्तलघ्वन्तगुर्वन्ताश्च प्लुतान्तकाः
संख्यायन्त इति प्रोक्ताः संख्या निःशङ्कसूरिणा ३२१
इति संख्या ।

अत्रैतावतिथो भेदः किंरूप इति पृच्छति
यत्र तन्नष्टमाख्यातं तस्योत्तरमिहोच्यते ३२२
भेदानां यावतां मध्ये नष्टप्रश्नः कृतो भवेत्
तावत्संख्याङ्कपर्यन्तां लिखेत्संख्याङ्कसंततिम्
अन्त्याङ्के तत्र नष्टाङ्कं पातयेदथ शेषतः ३२३
पातयेत्पूर्वपूर्वाङ्कं तत्र त्वपतितो द्रुतः
पूर्वश्चेत्पतितो न स्याल्लघुस्तु पतिताद्भवेत् ३२४
उत्तरेणाकृतार्थेन सहितात्तदसंभवे
अकृतार्थेन पूर्णेन सान्तरे पतिते पृथक्
लघुर्निरन्तरे त्वस्मिल्लँघुरेव गुरुर्भवेत् ३२५
गुरुहेतोस्तृतीये तु पतिते गः प्लुती भवेत् ३२६
अङ्काभावे द्रुता ग्राह्यास्तालपूरणहेतवः
इति नष्टस्य विज्ञेयमुत्तरं रूपनिर्णयात् ३२७
इति नष्टम्
ईदृग्रूपोऽत्र कथितो भेदः प्रश्न इतीदृशः
उद्दिष्टं तत्र संख्याङ्कसंततिं नष्टवल्लिखेत् ३२८
यैरङ्कैः पतितैर्नष्टे लभ्यन्ते ये द्रुतादयः
तानेवाङ्काल्लँभन्ते ते भेदमुद्दिष्टमाश्रिताः ३२९
यद्वा षट्प्लुतहेत्वङ्कमध्येऽन्त्यात्प्राचि सप्तमे
तदभावे तु षष्ठाङ्के पातितेऽन्त्याङ्कमध्यतः ३३०
यः शेषः स प्लुताल्लभ्यो लब्धहीनान्त्यशेषतः
ज्ञानं पूरणसंख्याया उद्दिष्टोत्तरमिष्यते ३३१
इत्युद्दिष्टम्
आदौ रूपमथैकैकमङ्कसंख्याङ्कसंततेः
क्रमादधोऽधो विन्यस्येदन्त्यादींश्चतुरस्तथा ३३२
स्वपङ्क्तिस्थाल्लिँखेदङ्कानग्रे संख्याङ्कवद्युतान्
किंतु प्रतिनिधिर्नात्र विद्यते तुर्यषष्ठयोः ३३३
इष्टतालद्रुतमितेष्वङ्केषु लिखितेष्विति
क्रमादन्त्योपान्त्यतुर्यषष्ठैर्यत्र द्रुतादयः

मीयन्ते सर्वभेदस्थाः पातालः सोऽभिधीयते ३३४
इति पातालः
पङ्क्तिं कृत्वेष्टतालस्थद्रुतसंमितकोष्ठिकाम्
तिरश्चीं तत्परामूनां कोष्ठेनाथ ततः पराः
द्विद्विकोष्ठोनिताः स्वस्वपूर्वतोऽथाङ्कयोजना ३३५
द्वौ द्वौ तासामाद्यकोष्ठौ स्यातामेकाङ्कसंयुतौ ३३६
अधस्तन्यास्तृतीयादौ विषमे कोष्ठके लिखेत्
अन्त्याद्यङ्कचतुष्कस्य योगं संख्याङ्कसंघवत् ३३७
समे त्वन्त्यं विनैतेषां योगं न्यस्याथ पङ्क्तिषु
परासु शेषकोष्ठेषु चतुर्योगोऽयमिष्यते
नास्ति प्रतिनिधिस्त्वासामङ्कयोस्तुर्यषष्ठयोः ३३८
तासु स्वभावतो यास्तु निष्पन्ना ऊर्ध्वपङ्क्तयः ३३९
तन्मध्ये तु समे कोष्ठेऽन्त्यस्थानेऽन्त्यादधस्तनः
अङ्कः कार्योऽथ तैरङ्कैर्भेदसंख्याऽभिधीयते ३४०
विषमायामूर्ध्वपङ्क्तौ स्थितैरङ्कैरधः क्रमात्
एकद्रुताद्या विषमत्र्यादिसंख्या द्रुता भिदाः
सर्वद्रुतान्ता मीयन्ते समपङ्क्तिस्थितैः पुनः ३४१
द्रुतहीनादयो द्व्यादिसमसंख्या द्रुता भिदाः
सर्वद्रुतान्ता ज्ञायन्ते द्रुतमेरुरयं मतः ३४२
ऊर्ध्वपङ्क्तिस्थसर्वाङ्कयोगात्संख्याऽपि गम्यते ३४३
इति द्रुतमेरुः

१ १
१ १ ७ ८
१ १ ५ ७ २० २७
१ १ ३ ४ ९ १४ २५ ४४
१ १ २ २ ५ ४ १२ ७ २६
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
० । ०। ऽ ०ऽ ऽ̆ ०ऽ̆ ।ऽ̆ ०।ऽ̆

इति द्रुतमेरुकोष्ठखम्

इति द्रुतमेरुः
लघुमेरौ कोष्ठपङ्क्तीः प्राग्वन्न्यसेत्तदादिमः
एकैककोष्ठ एकाङ्कयुक्तोऽधःपङ्क्तिकेषु तु
शेषकोष्ठेष्वन्त्यतुर्यषष्ठयोगं निवेशयेत् १४४
परासां शेषकोष्ठेषूपान्त्याधस्तनसंयुतम्
त्रियोगमेवमादध्यादत्र च द्रुतमेरुवत् ३४५
सदसत्त्वे प्रतिनिधिः कोष्ठाङ्कैरूर्ध्वपङ्क्तिगैः ४५६
लघुहीनादुपक्रम्यैकाद्येकोत्तरवृद्धलाः
सर्वलान्ताः क्रमाज्ज्ञेयाः संख्या सर्वाङ्गसंगतेः ३४७
इति लघुमेरुः

१
१ ५ १५
१ ४ १० २० २९
१ ३ ६ १० १८ ३३ ६१
१ २ ३ ४ ७ १२ २१ ३४ ५५
१ १ १ २ ३ ५ ७ १० १४ २१
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

इति लघुमेरुः
गुरुमेरावधःपङ्क्तेः परा कोष्ठत्रयोनिता
चतुश्चतुष्कोष्ठहीनाः स्वस्वपूर्वाबलेः पराः ३४८
एकाङ्कवन्त आद्याद्यकोष्ठाः प्रथमपङ्क्तिगः
द्वितीयो द्व्यङ्कवानन्त्योपान्त्यषष्ठाङ्कयोगिनः ३४९
शेषकोष्ठाः परासां तु द्वितीयादिषु लिख्यते
योगोऽन्त्योपान्त्यषष्ठानामधस्तुर्याङ्कसंयुतः ३५०
लघुस्थाने गुरुर्ज्ञेयः शेषं तु लघुमेरुवत् ३५१
इति गुरुमेरुः ।

८ ३ १
१ २ ५ १० २० ३८ ७३
१ २ ३ ५ ८ १४ २३ २९ ६५ १०८

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
इति गुरुमेरुः
प्लुतमेरावधःपङ्क्तेः पञ्चकोष्ठोनिता परा
तत्पराः स्वस्वपूर्वान्ताः षट्षट्कोष्ठोनिता मताः ३५२
अधःपङ्क्तौ तु षष्ठाङ्कस्थाने तुर्यं नियोजयेत्
त्रियोगोऽयमधः षष्ठयुक्तः स्यात्परपङ्क्तिषु ३५३
प्लुतो ज्ञेयो गुरुस्थाने शेषं तु गुरुमेरुवत् ३५४
इति प्लुतमेरुः
१ २ ५ १० २२ ४४
१ २ ३ ६ १० १८ ३१ ५५ ९६ १६८ २९६
इति प्लुतमेरुकोष्ठकम्
इति प्लुतमेरुः
संयोगमेरावूर्ध्वाः स्युश्चतस्रः कोष्ठपङ्क्तयः
इष्टतालद्रुतमितैः कोष्ठैर्युक्तास्ततः परे ३५५
द्वे पङ्क्ती स्वस्वपूर्वातो द्विद्विकोष्ठोनिते ततः
द्वे षष्ठ्या एककोष्ठोने ततस्तिस्रोऽष्टमावलेः ३५६
एककोष्ठोनिताः पश्चाद्द्विद्विकोष्ठोनिते परे
पङ्क्तिभ्यां स्वस्वपूर्वाभ्यां तथैकैकोनिते परे ३५७
आद्यासु चतसृष्वासां क्रमेण सकलद्रुताः
समस्तलघवः सर्वगुरवः सकलप्लुताः ३५८
एकाङ्कयुक्तनिःशेषकोष्ठाऽऽद्या स्यात्परा पुनः
खयुक्तैर्विषमैः कोष्ठैः समैस्त्वेकाङ्कसंयुतैः ३५९
कर्तव्या गुरुपङ्क्तेस्तु त्रयः कोष्ठा न भोन्विताः
तुर्य एकाङ्कवानेवं चतुष्कोष्ठ्योः परा अपि ३६०
प्लुतपङ्क्तौ सशून्याः स्युः पञ्च षष्ठस्तु रूपवान्
षट्कोष्ठ्यस्तद्वदन्याः स्युः षट्सु पङ्क्तिष्वनन्तरम् ३६१
द्वियोगजाः क्रमाद्भेदादलघू दगुरू दपौ
लगौ लपौ गपौ चेति तदङ्कप्रक्रिया त्वियम् ३६२
अत्रोपरिष्टादारभ्य स्यादधोऽधोऽङ्कलेखनम्

अन्त्यपूर्वद्वितीयाङ्कतुर्यषष्ठास्तथा क्रमात् ३६३
योज्या दलगपेषु स्युस्तेषु यद्योगजा भिदाः
पङ्क्तौ तदङ्कयोगाङ्कं तत्कोष्ठे संभवाल्लिँखेत् ३६४
लेख्यपङ्क्त्युपरिश्रेणी या तिरश्ची तदाश्रिताः ३६५
अङ्का दलगपानां स्युराद्यपङ्क्तिचतुष्टये
तेषु प्रस्तुतभेदस्थद्रुतादिव्यक्तिसंश्रितान् ३६६
अङ्कान्गृह्णीत तेऽप्यन्त्यद्वितीयाद्या द्रुतादिषु
प्रस्तुतेषु विपर्यस्ताः स्युरङ्कासंभवे तु खम् ३६७
त्रियोगजाश्च ये भेदाश्चतुर्योगभवश्च यः
तत्पङ्क्तीनामपि ज्ञेयमेवमेवाङ्कपूरणम् ३६८
किंतु त्रियोगजे भेदे ये त्रयः स्युर्द्वियोगजाः
तेषां संनिहिताद्यानां प्रागुक्तोऽङ्कविपर्ययः ३६९
चतुर्योगे तु चत्वारो ये स्युर्भेदास्त्रियोगजाः
तदङ्केष्वेव पूर्वोक्तं स्याद्विपर्यासयोजनम् ३७०
ये चत्वारस्त्रियोगोत्थाश्चतुर्योगोत्थपञ्चमाः
भेदास्ते पङ्क्तिषु ज्ञेयाः क्रमादन्त्यासु पङ्क्तिषु ३७१
दलगा दलपाश्चैव दगपा लगपाः क्रमात्
त्रियोगजाश्चतुर्योगोद्भवा दलगपा इति ३७२
एष संयोगमेरुः स्यादतो ज्ञेयमथोच्यते ३७३
तिर्यक्पङ्क्तिस्थकोष्ठाङ्कैस्तैस्तैः सर्वद्रुतादयः
ऊर्ध्वपङ्क्तिगता मेयास्तदभावस्तु शून्यतः ३७४
तावद्द्रुतोऽत्र तालः स्यात्पङ्क्तिर्यावतिथी तिरः
उपरिष्ठात्समारभ्य संख्या पङ्क्त्यङ्कसंगतेः ३७५
इति संयोगमेरुः
संयोगमेरुकोष्ठक्तम्

०	०	।	ऽ	ऽ	
१	१	०	०	०	
२	१	१	०	०	०।
३	१	०	०	०	२

४ १ १ १ ० ३ ०ऽ
५ १ ० ० ० ७ २ ०ऽे ।ऽ
६ १ १ ० १ ११ ३ ० २ ।ऽे ऽऽे
७ १ ० ० ० २० ४ २ ० ० ०
८ १ १ १ ० ३२ ५ ३ ३ २ ०
९ १ ० ० ० ५४ ९ ४ ० ० ०
१० १ १ ० ० ८७ १३ ५ ७ ३ २
११ १ ० ० ० १४३ १८ ६ ० ० ०
१२ १ १ १ १ २३१ २४ ७ ११ ४ ०
१३ १ ० ० ० ३७६ ३५ ११ ० ० ०

०।ऽ
६
१२ ०।ऽे
३२ ६
६० १२ ०ऽऽे
१३४ ३२ ६ ।ऽऽे
२५१ ६० १२ ६ ०।ऽऽे
५०० १२२ २० ० २४
इति संयोगमेरुः
द्रुतहीनादयो भेदोद्धारा ये मेरुबोधिताः
सर्वप्रस्तारवत्तेषां प्रस्तारः किं तु तेषु यः
द्रुतादिनियमः सोऽत्र न भङ्क्त्यः प्रयत्नतः ३७६
इति खण्डप्रस्तारः
संख्यैषा मेरुकोष्ठाङ्काद्यस्मात्पूर्वोक्तरीतितः ३७७
लभ्यते तत्र नष्टाङ्कं पातयेदथ शेषतः
तृतीयपञ्चमोपान्त्यावपाते लभ्यते लघुः ३७८
परो यद्यकृतार्थः स्यात्सह तेनाथ चेदुभौ
अकृतार्थौ ततस्ताभ्यां स्वं विनैवैष लभ्यते

परे कृतार्थे ग्राह्यः स्यादकृतार्थः पुरातनः ३७९
पतितादुरुलाभः स्यात्सह प्राचा तदा परा
चतुरङ्की निवर्तेत पतिते पञ्चमेऽप्यथ
गुरुः प्लुती भवेत्प्राचा सह चैषा निवर्तते ३८०
रूपाप्तौ प्रापकाङ्केभ्यः शेषेष्वेष पुनर्विधिः
गुरुलाभे त्वपातार्हः पञ्चमः शेषतां व्रजेत् ३८१
अङ्काभावे तु गृह्यन्ते लघवस्तालपूर्तये ३८२
इति नष्टम्
इति मेरोरधःपङ्क्तिसमकोष्ठनष्टम् ।
उद्दिष्टे तु गुरोर्लभ्यस्तृतीयोऽन्त्यात्पुरातनः
प्राग्वच्चतुर्निवृत्तिः स्यात्तृतीयः पञ्चमस्तथा ३८३
प्लुतालाप्यो निवृत्तिस्तु षरणामथ पुनर्विधिः
लघोरङ्को न लभ्येत निवृत्तिस्त्वङ्कयोर्द्वयोः
लब्धाङ्कयोगहीनेऽन्त्ये शेषादुद्दिष्टबोधनम् ३८४
इत्युद्दिष्टम्
इति द्रुतमेर्वधःपङ्क्तिसमकोष्ठोद्दिष्टम्
समस्तनष्टवन्नष्टं विषमे कोष्ठके भवेत्
द्रुते लब्धे ततः पूर्वैरङ्कैः स्यात्समकोष्ठनष्टम् ।
इति द्रुतमेर्वधःपङ्क्तिविषमकोष्ठनष्टम् ।
कोष्ठे समोर्ध्वपङ्क्तिस्थे परासामधिको भवेत्
द्वितीयाधस्तनः पात्यस्तत्र त्वपतिता द्रुताः
पतिताल्लः पात्यपातानन्तर्योऽल्पो महान्भवेत् ३८७
रूपपूर्तौ निवर्तन्ते पूर्ववत्स्वीयपङ्क्तिगाः ३८८
अधःसमवदन्यत्स्यान्निवृत्तौ तु पुनर्विधिः
यस्मात्स यस्यामूर्ध्वायां पङ्क्तौ सा विषमा यदि ३८९
विधिर्विषमकोष्ठोक्तः समा चेत्तदयं मतः
विषमोर्ध्वश्रेणिसंस्थे कोष्ठेऽधोविषमोदितः ३९०
इति परपङ्क्तिनष्टम्
इति द्रुतमेरुपरपङ्क्तिनष्टम् ।

यैरङ्कैः पतितैर्नष्टं लभ्यन्ते ये प्लुतादयः
तेभ्य उद्दिष्टसंस्थेभ्यस्तदङ्कावाप्तिरिष्यते ३९१
द्रुतहीनाद्यकोष्ठासु पङ्क्तिषूर्ध्वासु यो लघुः
तस्मादुद्दिष्टरूपस्थान्नाङ्कः कश्चिदवाप्यते
लब्धाङ्कन्यूनितान्त्याङ्कशेषादुद्दिष्टवेदनम् ३९२
इति परपङ्क्त्युद्दिष्टम्
इति द्रुतमेरुपरपङ्क्त्युद्दिष्टम्
लघुमेरावधःपङ्क्तेर्नष्टाङ्केनान्त्यशेषतः
पूर्वेषां पात्यमानानामपाते पूर्ववद्द्रुतः ३९३
पतितात्सह पूर्वाभ्यां परेण च गुरुर्भवेत्
पतिते वृत्तगुर्वङ्कानन्तरे गः प्लुती भवेत्
एवं नष्टस्य बोधः स्यादित्युक्तं सूरिशार्ङ्गिणा ३९४
इति लघुमेर्वधःपङ्क्तिनष्टम्
नष्टे तु परपङ्क्तीनां पातयेत्प्रातिलोम्यतः
द्वितीयं च तृतीयाधस्तनमङ्कं च पञ्चमम् ३९५
परेषु च निवृत्तेषु शेषेष्वेष पुनर्विधिः
समस्तनष्टवच्चात्र द्रुतादेः प्राप्तिरिष्यते ३९६
किं तु लब्धे लघौ शेषेष्वाद्याधस्तनतः क्रिया
सोऽधस्तनः स्वपङ्क्तिस्थविधिमेवं प्रवर्तयेत् ३९७
शेषाङ्काश्रितपङ्क्त्यङ्काभावे तु लघवो मताः
अधस्तनश्रेणिसंख्या नष्टस्यैष विधिः स्मृतः २९८
इति लघुमेर्नष्टम् ।
इति लघुमेरुपरपङ्क्तिनष्टम्
गुरुमेरोरधःपङ्क्तौ नष्टं सकलनष्टवत्
प्लुतलाभस्तु गुरुवत्
इति गुरुमेर्वधःपङ्क्तिनष्टम्
परपङ्क्तिष्वथोच्यते ३९९
तृतीयाधस्तनस्थाने तृतीयोऽङ्कोऽत्र पात्यते
स्थाने तु पञ्चमस्याधः पञ्चमो लघुवद्गुरौ

लब्धेऽधोव्रजनं शेषाल्लघुवद्गुरुलम्भनम् ४००
लघुमेरुवदन्यत्तु नष्टे स्यात्परपङ्क्तिषु ४०१
इति गुरुमेरुनष्टम्
इति गुरुमेरुपरपङ्क्तिनष्टम्
समस्तनष्टवन्नष्टं प्लुतमेरावुदाहृतम्
विशेषः कथ्यते त्वेष द्वितीयादिषु पङ्क्तिषु ४०२
अधो गच्छेत्प्लुते पूर्णे गुरुमेरौ गुराविव
द्रुतो लघुर्गुरुर्वाऽन्त्यैरङ्कैर्लब्धः प्लुती भवेत् ४०३
तदङ्काधस्तनैः सार्धमङ्कषट्कमतीत्य च
अधःपङ्क्तौ स्थितैरङ्कैः शेषैरेष पुनर्विधिः
पङ्क्तौ तु प्लुतहीनायां नान्तिमः प्लुततां व्रजेत् ४०४
इति प्लुतमेरुनष्टम् ।
इति प्लुतमेरुपर्पङ्क्तिनष्टम्
सर्वोद्दिष्टवदुद्दिष्टं लघुमेर्वादिषु त्रिषु ४०५
इति लघुमेर्वादिमेरुत्रयोद्दिष्टम्
इति
श्रीमदनवद्यविद्याविनोदश्रीकरणाधिपतिश्रीसोढलदेवनन्दननिःशङ्कश्रीशार्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे पञ्चमस्तालाध्यायः समाप्तः ५

अथ षष्ठो वाद्याध्यायः ।
ततं येनावनद्धं च भुवनं निजमायया
आनन्दघनमध्येमि तं ब्रह्मसुषिरे हरम् १
चित्रा वाचः प्रवर्तन्ते धातुवृत्तिविचित्रिताः
यतस्तं नौमि विस्तारतत्त्वौघानुगतं शिवम् २
गीतं चतुर्विधाद्वाद्याज्जायते चोपरज्यते
मीयते च ततोऽस्माभिर्वाद्यमद्य निगद्यते
तत्ततं सुषिरं चावनद्धं घनमिति स्मृतम् ३
चतुर्धा तत्र पूर्वाभ्यां श्रुत्यादिद्वारतो भवेत्
गीतं ततोऽवनद्धेन रज्यते मीयते घनात् ४

वाद्यतन्त्री ततं वाद्यं सुषिरं सुषिरं मतम् ५
चर्मावनद्धवदनमवनद्धं तु वाद्यते
धनो मूर्तिः साऽभिघाताद्वाद्यते यत्र तद्धनम् ६
ततं वीणा द्विधा सा च श्रुतिस्वरविवेचनात्
तत्र श्रीशार्ङ्गदेवेन श्रुतिवीणोदिता पुरा ७
वक्ष्यते स्वरवीणाऽत्र तस्यामपि विचक्षणाः
अङ्कित्वा स्वरदेशानां भागानुभिन्दते श्रुतीः ८
तद्भेदास्त्वेकतन्त्री स्यान्नकुलश्च त्रितन्त्रिका
चित्रा वीणा विपञ्ची च ततः स्यान्मत्तकोकिला ९
आलापिनी किंनरी च पिनाकीसंज्ञिता परा
निःशङ्कवीणेत्याद्याश्च शार्ङ्गदेवेन कीर्तिताः १०
वंशः पावः पाविका च मुरली मधुकर्यपि
काहलातुण्डुकिन्यौ च चुक्का शृङ्गमतः परम् ११
शङ्खादयश्च वाद्यस्य सुषिरस्य भिदा मताः
पटहो मर्दलश्चाथ हुडुक्का करटा घटः १२
घडसो ढवसो ढक्का कुडुक्का कुडुषा तथा
रुञ्जा डमरुको डक्का मण्डिडक्का च डक्कुली १३
सेल्लुका झल्लरी भाणस्त्रिवली दुन्दुभिस्तथा
भेरीनिःसाणतुम्बक्यो भेदाः स्युरवनद्धगाः १४
तालोऽथ कांस्यतालः स्याद्धण्टा च क्षुद्रघण्टिका
जयघण्टा ततः केस्त्रा शुक्तिपट्टादयस्तथा
प्रभेदा घनवाद्यस्य प्रोक्ताः सोढलसूनुना १५
शुष्कं गीतानुगं नृत्तानुगमन्यद्द्वयानुगम्
चतुर्धेति मतं वाद्यं तत्र शुष्कं तदुच्यते १६
यद्विना गीतनृत्याभ्यां तद्गोष्ठीत्युच्यते बुधैः
ततः परं तु त्रितयं भवेदन्वर्थनामकम् १७
वाद्यं दक्षाध्वरध्वंसोद्वेगत्यागाय शंभुना
चक्रे कौतुकतो नन्दिस्वातितुम्बुरुनारदैः १८
अभिषेके नरेन्द्राणां यात्रायामुत्सवे तथा १९

मङ्गलेषु च सर्वेषु विवाहोपनयादिषु
उत्पाते संभ्रमे युद्धे नाटके वीररौद्रिणि २०
सर्वातोद्यानि वाद्यन्ते कानिचित्त्वल्पमङ्गले
विश्रान्तौ रङ्गसंस्थानां गायतां नृत्यतामपि २१
एतान्युत्साहकारीणि वीराणां मङ्गलाय च
कुर्वन्ति हृदयस्फूर्तिं दुःखमुन्मूलयन्ति च २२
गीतनृत्यगतन्यूनप्रच्छादनपटून्यपि
वाद्यान्यतस्ततादीनि तत्राऽऽदौ ब्रूमहे ततम् २३
तस्य वादनभेदांश्च विविधाः करसारणाः
सुषिरं पटहं तस्य पाटांस्तद्रचनास्तथा २४
पाटप्रभववाद्यानि प्रबन्धान्वाद्यसंश्रयान्
मर्दलाख्यं ततो वाद्यं भेदान्मार्दलिकस्य च २५
गुणदोषांश्च तद्वृन्दं स्वरूपस्य च लक्षणम्
हुडुक्काद्यवनद्धानां स्वस्वपाटसमन्वितम् २६
घनस्य च गुणान्दोषान्वाद्यवादकसंगतान्
हस्तयोश्च गुणानत्र वाद्याध्याये यथाक्रमम् २७
अङ्गुष्ठपर्वदैर्घ्यं स्यादङ्गुलं द्वादशाङ्गुलम्
वितस्तिस्तद्द्वयं हस्तो वाद्यभाण्डमितौ भवेत् २८
ग्रन्थिव्रणभिदा हीनः श्लक्ष्णः खदिरदारुजः
सुवृत्तः सरलो दण्डो वितस्तिपरिधिर्भवेत् २९
त्रिहस्तदैर्घ्यस्तावच्च सुषिरं दधदन्तरा
सार्धाङ्गुलपरीणाहमूर्ध्वाधोवदने तथा ३०
कनिष्ठाङ्गुलिमानं वा गर्भे रन्ध्रत्रयं दधत्
त्रेताग्निसंस्थितं यद्वा द्वे रन्ध्रे तर्जनीमिते ३१
एकमेव त्वधःशङ्कुस्थाने सार्धाङ्गुलायतम्
दधानः ककुभं सारं खादिरं वाऽन्यदारुजम् ३२
तिर्यक्संस्थेन दैर्घ्येणाष्टाङ्गुलत्र्यङ्गुलायतम्
अङ्गुलाधिकपार्श्वं च मध्ये कूर्मोन्नताकृतौ ३३
स्थितेन पत्रिकाधारगर्तेन च समन्वितम्

गर्तमध्ये च रन्ध्रेण योन्याकारेण संयुतम् ३४
रन्ध्रे तत्र निविष्टेन रन्ध्रस्थौल्येन शङ्कुना
अन्वितां पत्रिकां मिश्रलोहजां द्व्यङ्गुलायताम् ३५
चतुरङ्गुलदैर्घ्यां च मध्ये कूर्मोन्नताद्बहिः
निम्नमध्यं मनागन्तर्धारयन्तमधः पुनः ३६
द्विदण्डकं शङ्कुनाऽष्टाङ्गुलदैर्घ्ययुजा तथा
वृत्तेन त्र्यङ्गुलस्थूलोत्तरार्धश्लक्ष्णमूर्तिना ३७
कूर्मपृष्ठोन्नतं मध्यमुत्तरार्धस्य बिभ्रता
दण्डवत्क्रमितस्थौल्याधरभागयुतेन च ३८
दण्डवक्त्रप्रविष्टाधोभागेन च विराजितम्
एवंविधस्य दण्डस्योर्ध्वाधः सप्तदशाङ्गुलैः ३९
अधोभागेऽक्षिसदृशं विधाय विवरद्वयम्
एकत्र द्विगुणां तन्त्रीं क्षिप्त्वा रन्ध्रे परत्र च ४०
तन्त्रीप्रान्तान्तरे क्षिप्त्वा प्रोतं तद्द्विगुणे ततः
द्विगुणात्कर्षणात्कर्षेत्पुनरेवं समाचरेत् ४१
षष्ट्यङ्गुलपरीणाहं सुपक्वं वर्तुलं च यत्
तुम्बस्योत्सेधतस्तस्य वदनं द्वादशाङ्गुलम् ४२
वृत्तस्थानस्थया नाभ्याऽधोमुख्या मध्यरन्ध्रया
त्र्यङ्गुलायतया युक्तं पृष्ठसंश्लिष्टपृष्ठया ४३
तुम्बकं मध्यरन्ध्रं स्यात्कर्परं नालिकेरजम्
अन्तस्थरन्ध्रसंलग्नं पृष्ठमध्येन रन्ध्रिणा ४४
तं दधद्रन्ध्रमध्येऽथ तन्त्रीप्रान्तौ निवेश्य तौ
संवेष्ट्य कीलकेऽन्तस्थे कीलकं भ्रामयेन्मुहुः ४५
तावद्यावद्दृढो बन्धस्तुम्बकस्यैव जायते
एवं तुम्बकमुत्तानं दण्डे तज्ज्ञैर्निबध्यते ४६
दोरकं नागपाशेन द्विगुणेनान्वितं ततः
सुबलश्लक्ष्णसूत्रोत्थं दण्डे तुम्बोर्ध्वदेशतः ४७
संवेष्ट्य नागपाशेऽस्मिन्बद्धप्रान्तां दृढां घनाम्
श्लक्ष्णां स्नायुमयीं तन्त्रीं कृष्ट्वा संपीड्य पत्रिकाम् ४८

तन्त्र्या संवेष्ट्य ककुभं निबध्नीयाद्दृढं ततः
वैणवी यवविस्तारा तन्वी द्व्यङ्गुलदैर्घ्यभाक् ४९
तन्त्रीपत्रिकयोरन्तर्जीवा नादस्य सिद्धये
संदिग्धपत्रिका तन्त्री श्लेषं क्षेप्या कलावता ५०
या पक्ववेणुवल्कोत्था दोरिका त्रिवृता शुभा
कनिष्ठा नखविस्तारा द्वादशाङ्गुलदैर्घ्यभाक् ५१
सुवृत्ता मसृणा तुम्बादधस्तादङ्गुलत्रये
दण्डे संवेष्टयेन्मन्द्रस्वरस्थानोपलक्षिकाम् ५२
यत्राभिदधिरे धीरास्तां वीणामेकतन्त्रिकाम्
प्रकृतिः सर्ववीणानामेषा श्रीशार्ङ्गिणोदिता ५३
दर्शनस्पर्शने चास्या भोगस्वर्गापवर्गदे
पुनीतो विप्रहत्यादिपातकैः पतितं जनम् ५४
दण्डः शंभुरुमा तन्त्री ककुभः कमलापतिः
इन्दिरा पत्रिका ब्रह्मा तुम्बं नाभिः सरस्वती ५५
दोरको वासुकिर्जीवा सुधांशुर्दोरिका रविः
सर्वदेवमयी तस्माद्वीणेयं सर्वमङ्गला ५६
अधस्तुम्बमधोवक्त्रमूर्ध्वं तन्त्रीर्यथा भवेत्
तथाऽस्या द्दोरिकादेशं वामस्कन्धे निधाय च ५७
ककुभं दक्षिणस्याङ्घ्रेः पाष्णर्या संधाय यत्नतः
न्यस्तां पृष्ठे कनिष्ठाया वामहस्तस्य कम्रिकाम् ५८
सारणासारणेत्युक्तामनामाङ्गुलिवेष्टिताम्
आकुञ्चन्मध्यमापार्श्वलग्नां तर्जनिकाग्रतः ५९
निपीड्योरःस्थलासन्नां तन्त्रीमधिनिधाय च
ऊर्ध्वाधः सारयेन्नादसिद्ध्यै हस्तं तु दक्षिणम् ६०
त्यक्त्वा वितस्तिं जीवातस्तन्त्र्यां विन्यस्य सारयेत्
अन्यत्रोपरिवाद्यान्तं नोर्ध्वं वक्षःस्थलान्नयेत् ६१
कम्रिका तत्क्रिया चोक्ता सारणा सा चतुर्विधा
उत्क्षिप्ता संनिविष्टाख्योभयी स्यात्कम्पितेत्यपि ६२
श्लिष्टा तन्त्री यदोत्प्लुत्य निपतेत्सारणां मुहुः

तदोत्क्षिप्ता संनिविष्टा स्पृष्टैव सरने भवेत् ६३
क्रमादेतद्द्वयाभ्यां स्यादुभयी सारणा मता
स्वरस्थाने कम्पनेन कम्पिता कम्रिकोच्यते ६४
घातः पातश्च संलेखस्ततो लेखावलेखकौ
भ्रमरः संधितच्छिन्नौ नवमी नखकर्तरी ६५
व्यापारा दक्षिणस्येति पाणेर्वामस्य तु द्वयम्
स्फुरितः खसितश्चेति करयोरुभयोस्त्वमी ६६
घोषो रेफोऽथ बिन्दुः स्यात्कर्तरी चार्धकर्तरी
निष्कोटिताख्यः स्खलितः शुकवक्त्रश्च मूर्छना ६७
तलहस्तोऽर्धचन्द्रश्च प्रसारः कुहरोऽपरः
त्रयोदशेति सर्वेऽमी स्युश्चतुर्विंशतिर्युताः ६८
करनामान्यपीमानि मन्वते वाद्यवेदिनः
घातः स्यान्मध्यमाक्रान्ततर्जन्या तन्त्रिकाहतिः ६९
इति घातः
घातः केवलया पातः
इति पातः
संलेखोऽन्तस्तथाऽऽहतिः
इति संलेखः
अन्तर्मध्यमया घातमुल्लेखं संप्रचक्षिरे ७०
इत्युल्लेखः
अवलेखो मध्यमया स्यात्तन्त्रीताडनं बहिः
अङ्गुल्याऽन्येऽन्ययाऽप्याहुः संलेखं चावलेखकम् ७१
सर्वाभिस्तिसृभिर्द्वाभ्यामथवेति च ते जगुः
अन्तर्बहिर्मुखौ घातौ तयोस्ते ब्रुवते क्रमात् ७२
इत्यवलेखः
भ्रमरोऽन्तःक्रमाच्छीघ्रं चतुरङ्गुलिताडनम्
इति भ्रमरः
मध्यमानामिकाभ्यां तु बहिर्घातोऽत्र संधितः ७३
इति संधितः

तर्जनीपार्श्वलग्नायास्तन्त्र्या बहिरनामया
हननं छिन्नमाचष्टे श्रीमत्सोढलनन्दनः ७४
इति च्छिन्नः
क्रमाद्द्रुतं नखैर्घातश्चतुर्भिर्नखकर्तरी
इति नखकर्तरी
इति नव दक्षिणहस्तव्यापाराः
स्फुरिते कम्पिता तन्त्रीः पृष्ठलग्नेव सारणाः ७५
इति स्फुरितः ।
मुहुः सारणया तन्त्रीघर्षणं खशितो मतः
इति खशितः
इति वामहस्तव्यापारद्वयम्
तन्त्री लग्नाङ्गुष्ठपार्श्वा कर्तरीवच्च हन्यते ७६
कनिष्ठासारणाभ्यां वा यत्रासौ घोष उच्यते
इति घोषः
दक्षिणानामया यत्र तन्त्रीरन्तर्निहन्यते
वामस्य मध्यमाङ्गुल्या बहिस्तं रेफमूचिरे ७७
इति रेफः
अनामया बहिस्तन्त्रीघाताज्जातो यदा ध्वनिः
तर्जन्या धार्यते बिन्दुर्निःशङ्केनोदितस्तदा ७८
इति बिन्दुः
अङ्गुलीभिश्चतसृभिः क्रमेण करयोर्द्वयोः
बहिस्तन्त्रीहतिस्तूर्णं कर्तरी कीर्तिता बुधैः ७९
इति कर्तरी
दक्षिणः कर्तरीं कुर्याद्वामहस्तस्तु तन्त्रिकाम्
यत्र सारणया हन्ति प्राहुस्तामर्धकर्तरीम् ८०
इत्यर्धकर्तरी
उत्सृष्टसारणा यत्र हनित् तन्त्रीं प्रदेशिनी
निष्कोटिताभिधं पाणिममुं वाद्यविदो विदुः ८१
इति निष्कोटितः

उत्क्षिप्तया सारणया वामस्तन्त्रीं द्रुतं यदा
निहन्ति कर्तरीतुल्यो दक्षिणः स्खलितस्तदा ८२
इति स्खलितः
तन्त्रीकर्षोऽङ्गुष्ठतर्जन्यग्राभ्यां शुकवक्त्रकः ८३
इति शुकवक्त्रः
उद्वेष्टपरिवर्ताभ्यां तन्त्र्यां भ्राम्यति दक्षिणे
स्वरस्थाने द्रुतं कम्प्रासारणं मूर्छना मता ८४
इति मूर्छना
तलेन दक्षिणो हस्तस्तन्त्रीं हन्तीतरः युनः
प्रदेशिन्या स्पृशेद्यत्र तलहस्तो भवेदसौ ८५
इति तलहस्तः
स्पर्शोऽङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यामर्धचन्द्रोऽभिधीयते
इत्यर्धचन्द्रः
चतुरङ्गुलिसंघाते कुञ्चिताङ्गुष्ठके तले
कनिष्ठातर्जनीपार्श्वस्पर्शस्तन्त्र्याः प्रसारकः ८६
इति प्रसारकः
करस्य किंचित्साङ्गुष्ठसकलाङ्गुलिकुञ्चने
कनिष्ठाङ्गुष्ठसंस्पर्शस्तन्त्र्याः स्यात्कुहरः करः ८७
इति कुहरः
इति त्रयोदशोभयहस्तव्यापाराः ।
एतद्धस्तसमायोगाद्वादनं वाद्यमुच्यते
छन्दो धारा कैकुटी च कङ्कालं वस्तु च द्रुतम् ८८
गजलीलं दण्डकं चोपरिवाद्यमतः परम्
वाद्यं पक्षिरुतं चेति दशधा परिकीर्तितम् ८९
खसितस्फुरितौ यत्र क्रियेते बहुधा करौ
तारं च स्पृश्यते स स्याच्छन्दो यतिमनोहरः ९०
इति च्छन्दः
स्खलितो मूर्छना चाथ कर्तरीरेफसंयुतौ
उल्लेखरेफौ यत्राऽऽस्तां धारां ब्रूते हरप्रियः ९१

इति धारा
शुकवक्त्रः स्फुरितको घोषः स्यादर्धकर्तरी
क्रमादेते करा यत्र तामाहुः कैकुटीं बुधाः ९२
इति कैकुटी
स्फुरितैर्मूर्छनासंज्ञैः कर्तरीत्रितयेन च
युक्तं करैः क्रमादेभिः कङ्कालं कथितं बुधैः ९३
इति कङ्कालम्
स्पृष्टतारमुपेतं यत्कर्तर्या खसितेन च
कुहरेणाथ तद्वाद्यं वस्तु वस्तुविदो विदुः ९३
इति वस्तु
कर्तरीखसितौ यत्र क्रमेण कुहरः करः
रेफभ्रमरघोषाश्च तद्द्रुतं ब्रुवते बुधाः ९४
इति द्रुतम्
बहुधा मूर्छना हस्ताः स्फुरिताः कर्तरी ततः
खसितो यत्र तत्प्राहुर्गजलीलं कलाविदः ९५
इति गजलीलम्
स्वलितो मूर्छनाख्यश्च कर्तरीरेफसंयुतः
खसितो मूर्छनाख्यश्च कर्तरीरेफसंयुतः
खसितो यत्र वाद्यज्ञा दण्डकं तद्बभाषिरे ९६
इति दण्डकम्
ऊर्ध्वाधोगौ क्रमाद्धस्तौ रेफकर्तरिकाह्वयौ
निष्कोटिते तले हस्ते द्वावप्युपरिवाद्यके ९७
इत्युपरिवाद्यकम्
समस्तहस्तवाद्यं तु वाद्यं पक्षिरुतं मतम्
इति पक्षिरुतम्
इति दशविधं वाद्यम्
सकलं निष्कलं चेति द्विविधं वाद्यमुच्यते ९८
तन्त्रीसंलग्नजीवातः स्थूलो यत्र ध्वनिर्भवेत्
तदुक्तं सकलं वाद्यमपरे त्वन्यथा जगुः ९९

आदोरिकं पत्रिकं चेत्तर्जनीस्पर्शवर्जितम्
सार्यते कम्रिकावाद्यं तदाहुः सकलाभिधम् १००
अपनीय कलां कम्रामधो नैषाददेशतः
न नयेत्तर्जनीस्पर्शं तन्त्रयाश्चेन्निष्कलं तदा १०१
सूक्ष्मश्चात्र भवेन्नादः सारणामत्र केचन
आमध्यमस्वरस्थानं सारणायां प्रपेदिरे १०२
अवोचदिति निःशङ्कः शिष्याभ्यासाय वादनम्
श्रुत्यादिक्रमतो गीतनिष्पत्तौ त्विदमादिशेत् १०३
वक्ष्यामः स्वररन्ध्राणां यद्वंशेऽष्टादशाङ्गुले
प्रथमे सप्तके स्थानं वीणायामपि तन्मतम् १०४
स्वराणां किंतु वैणानामधराधरतारता
मध्यमे सप्तके स्थानं ततः स्याद्द्विगुणान्तरम् १०५
तृतीये सप्तके स्थानं ततोऽपि द्विगुणान्तरम्
अङ्केत च स्वरस्थानान्यमूनि सुखबुद्धये १०६
यथास्वं स्वरभेदानां विभागाच्छ्रुतिदेशधीः
स्याद्ग्राममूर्छनादीनामुद्बोधः सुकरस्ततः
एषा पिञ्जरकाः प्रोक्ता घोषकश्चैकतन्त्रिका १०७
इत्येकतन्त्रीलक्षणम्
तन्त्रीद्वयेन नकुलः स्यादन्वर्था त्रितन्त्रिका
तन्त्रीभिः सप्तभिश्चित्रा विपञ्ची नवभिर्मता १०८
कोणाङ्गुलीवादनीया चित्रा तद्वद्विपञ्चिका
क्रमादन्येऽङ्गुलीकोणव्यवस्थामूचिरे तयोः १०९
चित्रायामङ्गुलीमात्रं विपञ्चयामुभयं परे
तन्त्रीणामेकविंशत्या कीर्तिता मत्तकोकिला ११०
मुख्येयं सर्ववीणानां त्रिस्थानैः सप्तभिः स्वरैः
संपन्नत्वात्तदन्यास्तु तस्याः प्रत्यङ्गमीरिताः
करणैश्चित्रयन्त्यस्तास्तस्याः स्युरुपरञ्जिकाः १११
रूपं कृतप्रतिकृतं प्रतिभेदस्ततः परम्
स्याद्रूपशेषमोघश्च प्रतिशुष्केति षड्विधम्

करणं तस्य वक्ष्यामि लक्ष्मोदाहरणैः समम् ११२
मुख्यवीणाप्रयुक्तस्य गुर्वादेर्भञ्जनेन यत्
युगपद्वादनं रूपं विपञ्चयादिषु तद्यथा ११३
वाद्यते गुरुमुख्यायां यदा द्वे लघुनी तदा
विपञ्चयादौ यदा त्वस्यां लस्तदन्यासु दद्वयम् ११४
इति रूपम्
एतत्कृतप्रतिकृतं पश्चात्प्रत्यङ्गवादने
इति कृतप्रतिकृतम्
रूपक्रियाविपर्यासात्प्रतिभेदो भवेद्यथा ११५
वाद्यते लद्वयं तज्ज्ञैर्मत्तकोकिलया यदा
गुरुस्तदा विपञ्चयादिवीणाभिरिति तद्विधिः ११६
इति प्रतिभेदः
यदा विदारीविच्छेदं कुरुते मुख्यवैणिकः
तदाऽन्यासां वादनं यद्रूपशेषं तदुच्यते ११७
इति रूपशेषम्
यदा विलम्बितलयं प्रयुङ्क्ते मुख्यवैणिकः
तदैवातिद्रुतलयं करचातुर्ययोगतः
वैपञ्चिकाद्याः कुर्युश्चेदोघमाचक्षते तदा ११८
इत्योघः
अंशसंवाद्यन्यतरस्वरव्यञ्जिकया यदा ११९
तन्त्र्यैकयैव करणं स्यान्मुख्यामुख्यवीणयोः
प्रतिशुष्कां तदाऽऽचष्टशार्ङ्गिदेवो विदांवरः १२०
इति प्रतिशुष्का
पुष्णन्ति वीणावाद्यं ये रक्तिं दधति चातुलाम्
कुर्वन्त्यदृष्टपुष्टिं च तान्धातूनधुना ब्रुवे १२१
ये प्रहारविशेषोत्थाः स्वरास्ते धातवो मताः
विस्तारकरणा विद्धव्यञ्जनाश्चेति धातवः १२२
चतुर्धा तेषु विस्तारश्चतुर्धा बोधितो बुधैः
विस्तारजश्च संघातजोऽथ स्यात्समवायजः १२३

अनुबन्धश्चेति चतुर्भेदः संघातजो भवेत्
द्विरुत्तरो द्विरधरोऽप्यधराद्युत्तरान्तकः १२४
उत्तराद्यधरान्तश्चेत्यष्टधा समवायजः
त्रिरुत्तरस्त्रिरधरोऽथ द्विरुत्तरपूर्वकः १२५
अधरान्तो द्विरधरोत्तरान्तश्चोत्तरादिकान्
परो द्विरधरोऽथ स्यादधरादिर्द्विरुत्तरः १२६
मध्योत्तरद्विरधरोऽधरमध्यद्विरुत्तरः
एवं चतुर्दशविधो विस्तारः शार्ङ्गिणोदितः १२७
करणस्य तु भेदाः स्यू रिभितोच्चयसंज्ञकौ
तथा नीरटितो ह्रादोऽनुबन्ध इति पञ्च ते १२८
क्षेपः प्लुतोऽतिपातश्चातिकीर्णोऽप्यनुबन्धकः
इत्याविद्धे पञ्च भेदा दश तु व्यञ्जने मताः १२९
पुष्पं कलं तलं बिन्दू रेफो निस्वनितं ततः
निष्कोटितमथोन्मृष्टमवमृष्टनिबन्धनौ
इति सर्वे चतुस्त्रिंशन्मिलिता धातवो मताः १३०
विस्तीर्णनादभेदत्वाद्विस्तारो धातुरुच्यते
प्रहारलाघवात्कृत्वा स्वरान्ति स्वरो विस्तारजो भवेत्
एकविस्तारसंज्ञं तमपरे सूरयो जगुः १३२
अलंकारत्वमप्यस्य निःशङ्को निरदीधरत् १३३
इति विस्तारजः
अत्रोत्तराधरौ ज्ञेयौ मन्द्रतारौ स्वरौ क्रमात्
उत्तराधरघातौ हि तयोर्निष्पादकाविह १३४
संघातेज ये चत्वारस्तथाऽष्टौ समवायजे
भेदास्तेऽन्वर्थनामानस्तल्लक्ष्मोक्तिरनर्थिका १३५
तथाऽपि वालबोधाय तान्वयं विवृणीमहे
मन्द्रस्वरद्विरुच्चाराद्धातुरत्र द्विरुत्तरः १२६
इति द्विरुत्तरः
तारस्थाने द्विराघाताद्धातुर्द्विरधरो भवेत्
इति द्विरधरः

यस्त्वादितारो मन्द्रान्तः सोऽधराद्युत्तरान्तकः १३७
इत्यधराद्युत्तरान्तकः
आदौ मन्द्रस्ततस्तार उत्तराद्यधरान्तके
इत्युत्तराद्यधरान्तकः
एते संघातजे भेदा द्विःप्रहारभवे मताः १३८
इति संघातजस्य भेदचतुष्टयम्
मन्द्रस्वरत्रिराघाताद्धातुमाहुस्त्रिरुत्तरम्
इति त्रिरुत्तरः
त्रिस्तारस्वरघातेन धातुस्त्रिरधरो भवेत् १३९
इति त्रिरधरः
द्विरुत्तराधरान्तो द्विर्मन्द्रस्तारान्तगो भवेत्
इति द्विरुत्तराधरान्तः
तारस्थानं द्विः प्रहृत्य विदध्यान्मन्द्रमन्ततः १४०। तदा द्विरधरोत्तरान्तो धातुरुच्यते
इति द्विरधरोत्तरान्तः
उत्तरादिद्विरधरे मन्द्रतारो द्विरिष्यते १४१
इत्युत्तरादिद्विरधरः
सकृत्तारोऽथ मन्द्रो द्विरधरादिद्विरुत्तरे
इत्यधरादिद्विरुत्तरः
मध्योत्तरद्विरधरे तारौ मध्यस्थमन्द्रकौ १४२
इति मध्योत्तरद्विरधरः
मन्द्राद्यन्तो भवेत्तारोऽधरमध्यद्विरुत्तरे
इत्यधरमध्यद्विरुत्तरः
त्रिप्रहारभवे भेदाः स्युरिमे समवायजे १४३
इत्यष्टौ समवायजभेदाः
सजातीयविजातीयभेदसंमिश्रणोद्भवः
अनुबन्धाभिधो धातुः शार्ङ्गदेवेन कीर्तितः १४४
इत्यनुबन्धः
इति चतुर्दश विस्तारधातुभेदाः

लघुगुर्वात्मकैर्घातैः करणाविद्धयोः क्रियाः
करणेऽल्पगुरुस्तत्र तद्भेदाल्लँक्षयेऽधुना १४५
रिभितो द्वौ लघू गान्तौ
इति रिभितः ।
चतुर्लान्गगुरूच्चयः
इत्युच्चयः
षड्लोऽन्तगुर्नीरटितः
इति नीरटितः
ह्रादोऽष्टलघुरन्तगः १४६
इति ह्रादः
करणस्यानुबन्धस्तु स्याद्विस्तारानुबन्धवत् १४७
इत्यनुबन्धः
भूरिगुर्गुरुहीनो वाऽऽविद्धोऽस्य विवृणे भिदाः
क्षेषो लघुगुरुभ्यां स्यात्
इति क्षेपः
प्लुतो लघुगुरुर्भवेत् १४८
इति प्लुतः
अतिपातो लगाभ्यां द्विः
इत्यतिपातः
चतुर्वारं लगौ ततः
लघुर्यत्रातिकीर्णोऽसौ
इत्यतिकीर्णः
अनुबन्धस्तु पूर्ववत् १४९
इत्यनुबन्धः
द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्भिश्च नवभिर्लघुभिः क्रमात्
क्षेपादयोऽत्र चत्वारो भवन्तीत्यपरेऽब्रुवन् १५०
इति पञ्चाऽऽविद्धधातुभेदाः
अङ्गुलीभेदमात्रेण व्यञ्जनस्तद्भिदा ब्रुवे १५१
अङ्गुष्ठाभ्यां कनीयस्या तन्त्रीरेका निहन्यते

युगपद्यत्र तत्पुष्पमभिलेखुः पुरातनाः १५२
इति पुष्पम्
एकस्वरं यदा नानास्थानकं तन्त्रिकाद्वयम्
अङ्गुष्ठाभ्यामेककाले निहन्ति स्यात्कलं तदा १५३
इति कलम्
दक्षिणाङ्गुष्ठतो हन्ति वामाङ्गुष्ठनिपीडिताम्
तन्त्रीं यत्र तदाऽऽचष्ट तलं सोढलनन्दनः १५४
इति तलम्
बिन्दुरेकत्र तन्त्र्यां स्यात्प्रहारो गुरुनादकृत्
इति बिन्दुः
रेफस्त्वेकस्वरो घातः क्रमात्सर्वाङ्गुलीकृतः १५५
इति रेफः
तलं कृत्वाऽवरोहेण घातो निस्वनितं मतम्
इति निस्वनितम्
वामाङ्गुष्ठेन तूर्ध्वाधोघातो निष्कोटितं मतम् १५६
इति निष्कोटितम्
घातोऽतिमधुरध्वानस्तर्जन्योन्मृष्टमुच्यते
इत्युन्मृष्टम्
कनिष्ठया दक्षिणयाऽङ्गुष्ठाभ्यामप्यधः सरन् १५७
हन्ति त्रिस्थानकं तन्त्रीत्रयमेकस्वरं पृथक्
यत्रावमृष्टमाचष्ट तद्यज्ञपुरमण्डनः १५८
उक्तानुबन्धवद्बोध्यमनुबन्धस्य लक्षणम्
नन्वेकलक्ष्मभेदोऽयं गण्यते किं पृथक् पृथक् १५९
मैवं तद्धातुभेदानां बाहुल्यं यत्र दृश्यते
विशिष्टो धातुना तेन सोऽनुबन्धो भिदां व्रजेत् १६०
इत्यनुबन्धः
इत्येते धातवः प्रोक्ताः सर्ववाद्योपयोगिनः
यथास्थानं प्रयोक्तव्यास्ते च वृत्तिसमाश्रयाः १६१
तत्र जातिरुदात्ता स्याद्विस्तारे करुणे घना

ग्राविद्धधातौ रिभिता व्यञ्जने ललिता मता १६२
इति चतुस्त्रिंशद्धातवः
वृत्तिर्गुणप्रधानत्वरूपा व्यवहृतिर्मता
चित्रा वृत्तिर्दक्षिणा च तिस्रः स्युरिति वृत्तयः १६३
चित्रा वाद्यप्रधानत्वं गीतस्य गुणतोच्यते
उभयोः समभावेन वृत्तिर्वृत्तिरुदाहृता
गीतप्रधानतावाद्यगुणता दक्षिणा मता १६४
द्रुतादिकाल्लँयानासां नियच्छन्ति क्रमात्परे
समां स्रोतोगतां तद्वद्गोपुच्छां च यतिं क्रमात् १६५
मागधीं संभाविताख्यां गीतिं च पृथुलां क्रमात्
ग्रोघं चानुगतं तत्त्वं वाद्यान्येतान्यनुक्रमात् १६६
मार्गं चित्रं वार्तिकाख्यं दक्षिणाख्यं यथाक्रमम्
ग्रनागतसमातीतान्प्रहानिह च मन्वते १६७
इति वृत्तित्रयम्
तत्त्वं भवेदनुगतमोघश्चेति निरूपितम्
गीतानुगं त्रिप्रकारं वाद्यं तल्लक्ष्म कथ्यते १६८
लयं तालं विरामं च यतिं गीतिं तथाऽक्षरम्
वर्णग्रामविभागं च नानाजात्यंशकादिकम् १६९
व्यञ्जद्गीतगतं गीतमिलितं तत्त्वमुच्यते
इति तत्त्वम्
किंचिद्गीतानुहरणाद्वाद्यं त्वनुगतं मतम् १७०
यथा विरतिरन्यत्र स्थितिः स्थानान्तरेष्वपि
विलम्बिते गीतलये वैदग्ध्याद्द्रुतवादनम् १७१
इत्यनुगतम्
गीतस्यान्तेऽनुकर्ताऽपि भागशश्चातुरीयशात्
निरन्तरैः पाणिघातैः समुदायानुकारितम्
वादको दर्शयेद्वाद्ये यत्रौघं तं प्रचक्षते १७२
इत्योघः
एकविंशतितन्त्रीस्थमेतद्धात्वादिवादनम्

एकतन्त्र्यादिवीणासु यथायोगं प्रवर्तयेत् १७३
एकतन्त्र्यां च यत्प्रोक्तं तज्ज्ञेयं नकुलादिषु
वेणावपि तदिच्छन्ति वेणुप्रावीण्यशालिनः १७३
इति गीतानुगे वाद्यम्
भेदान्निर्गीतवाद्यस्य वैणस्याथ प्रचक्ष्महे १७५
आश्रावणाऽऽरम्भविधिर्वक्त्रपाणिस्ततः परम्
संखोटना चतुर्थी च पञ्चमी परिघट्टना १७६
मार्गासारितकं लीलाकृतमासारितत्रयम्
दशेति शुष्कवाद्यानि तल्लक्ष्म व्याहरेऽधुना १७७
विस्तारधातुभेदानामादिमं द्विः प्रयुज्यते
द्वितीयं च प्रयुज्य द्विराद्यं भेदं द्वितीयकम् १७८
लीनाकृतिं द्विरुच्चार्य तद्वद्युग्मान्तराण्यपि
प्राक्प्राग्युग्मोत्तरादीनि प्रयुञ्जीत तदा भवेत् १७९
आश्रावणं शुष्कवाद्यमत्र त्वाह विशाखिलः
विस्तारधातुभेदानां प्रयोगे द्रुतरूपताम् १८०
आद्यखण्डे यदाऽऽद्यौ द्वावेकादशचतुर्दशौ
वर्णः पञ्चदशस्तद्वच्चतुर्विंशो गुरुर्भवेत् १८१
लघवोऽष्टादशान्ये स्युरेवं खण्डे द्वितीयके १८२
तृतीये तु तृतीयो गोऽष्टमपञ्चदशौ तथा
शेषा द्वादश लाः खण्डैस्त्रिभिरेवं ध्रुवा भवेत्
आश्रावणायां गेया सा सूरिभिः सिद्धिमीसुभिः १८३
वक्ष्यामहे मुनिमतादस्यां पातकलाविधिम्
द्वाविंशतिः कला केचित्केऽप्यष्टाविंशतिः कलाः १८४
अन्ये द्वात्रिंशतिं प्राहुस्तत्रैवं तालयोजना १८५
शम्यात्रयं ततस्तालास्त्रयोऽत्रानागतग्रहे
ततः समग्रहे शम्पाद्वयं तालद्वयं तथा १८६
ततोऽतीतग्रहे शम्पातालौ द्वादश ताः कलाः
यथाक्षरस्योत्तरस्य षट्चतस्रस्तु युग्मजाः
कला द्वाविंशतावेवमथाष्टाविंशतौ विधिः १८७

द्वादशात्र कलाः प्रावद्द्विकलोत्तरवत्ततः
कला द्वादश शेषास्तु स्युरेककलयुग्मवत् १८८
अथ द्वाविंशतिः प्राच्याः स्युश्चतुर्विंशतिः कलाः
द्वितीयपक्षवत्प्रान्ते त्वष्टौ द्विकलयुग्मवत् १८९
एषु त्रिष्वपि पक्षेषूत्तरश्चच्चत्पुटस्तथा
अतीतेन ग्रहेण स्याद्विदारीरथ कीर्तये १९०
शम्पात्रयेण प्रथमा परा तालत्रयेण तु
शम्पाद्वया तृतीया स्यात्तुर्या तालद्वयेन तु १९१
पञ्चमी शम्पातालाभ्यां षष्ठी स्यात्पञ्चपाणिना
चच्चत्पुटा सप्तमी स्यात्तास्तिस्रो मन्वते परे १९२
यथाक्षरस्य युग्मस्य द्विरावृत्त्या विदारिका
आद्या तथा द्वितीया स्यात्तयोरन्ते कलाद्वयम् १९३
एवमष्टादश कलास्ततो युग्माद्यथाक्षरात्
विदारी स्यात्तृतीयाऽन्ये विदारीरन्यथा जगुः १९४
आद्या द्विकलयुग्मेन द्वितीया च तथा भवेत्
यथाक्षरेणोत्तरेण तृतीयाऽन्येऽन्यथा जगुः १९५
पूर्वोक्ता द्वादश कला विदार्याद्या परा पुनः
यथाक्षरेणोत्तरेण शेषा युग्माद्यथाक्षरात्
एवमाश्रावणामाह श्रीमान्यज्ञपुराग्रणीः १९६
इत्याश्रावणा
स्युरारोहावरोहाभ्यां युक्ता विस्तारधातुजाः
भेदास्तलेन रिभितह्लादाभ्यां मिश्रिताः क्रमात् १९७
ततः करणभेदं द्विस्त्रिर्वाऽभ्यस्य विलीनवत् १९८
बहुलेन प्रयुक्ते चैकविस्तारे पुनस्तथा
द्विरभ्यस्येदेवमेव करणस्य भिदाः पराः १९९
यत्राऽऽरम्भविधिः स स्यादथ तस्य ध्रुवां ब्रुवे
गुरवोऽष्टौ द्वादशाथ लघवः पञ्च गा इति २००
पञ्चविंशत्यक्षरं स्यादाद्यखण्डं ततः परम्
लघवोऽष्टौ गुरुर्लाश्च चत्वारो गश्चतुर्लघुः २०१

गश्चेत्येकोनविंशत्या वर्णैः खरडं द्वितीयकम्
यस्यास्तृतीयखरडेऽष्टौ ला गोऽन्ते स्याद्ध्रुवाऽत्र सा २०२
एकविंशे गुरौ कार्या विश्रान्तिः पूर्वखरडके
द्वितीयखरडे विश्राम्येद्गुरौ वर्णे चतुर्दशे २०३
स्याद्द्वादशकलं खरडमाद्यमन्यत्तु षट्कलम्
चतुष्कलं तृतीयं स्यादथ तालोऽत्र कथ्यते २०४
तालत्रयं च शम्पैका तालौ द्वौ शम्पयोर्द्वयम्
द्वौ तालौ संनिपातौ द्वावित्याद्ये शकले कलाः २०५
यथात्तरस्योत्तरस्य क्रमाच्चच्चत्पुटस्य च
कला भवन्ति शकले द्वितीये च तृतीयके २०६
इत्यारम्भविधिः
बहुलाविद्धकरणस्तोकव्यञ्जनधातुकः
विस्तारधातुना हीनो बक्त्रपाणिः प्रकीर्तितः २०७
मुखप्रतिमुखे स्यातां तालाङ्गे द्वे च नाथवा
प्रवृत्तं चैककं वर्णाङ्गमत्राथ ब्रुवे ध्रुवाम् २०८
गुरवः पञ्च लाः षट्च गुरवः षड्लघुद्वयम् २०९
चत्वारो गास्तथा लाः स्युस्त्रयो गा लघवोऽष्ट च
यत्र स्याद्गुरुरन्ते सा वक्त्रपाणौ ध्रुवा भवेत् २१०
या मात्रा वस्तुनोऽन्त्या स्याद्द्विकले मद्रके स्थिता
तस्यास्तालोऽत्र कर्तव्यः कलास्वष्टासु तन्मुखम् २११
अथ प्रतिमुखं कार्यं चतुरावृत्तियोगिना
उत्तरेणापरेत्याहुः पूर्वोक्तो यः कलाष्टकः
सोऽत्र कार्यस्त्रिरावृत्तो मात्रया तु विदारिका
इति वक्त्रपाणिः
अङ्गुष्ठाभ्यां च तर्जन्या तन्त्रीं निष्पीड्य वदयन्
बिन्दुं मिथो मेलयेत वादिसंवादिनौ स्वरौ
बहुधा तद्गुणत्वेन प्रयुञ्जीतानुवादिनः २१३
विवादिनोऽल्पकान्कुर्याद्विस्तारस्य भिदास्तथा २१४
धात्वन्तरैर्मिश्रयित्वाऽभ्यस्येद्द्विस्त्रिः पृथक्ततः

केवलास्ताः प्रयुज्य द्विस्तासु मग्नानिवापरान्
धातून्यत्र प्रयुञ्जीत प्राहुः संखोटनाममूम् २१५
गुरू द्वौ लघवोऽष्टौ च द्वौ गुरू च लघुर्गुरुः
यत्र द्वादश ला गोऽन्ते सा स्यात्संखोटनाध्रुवा २१६
यथाक्षरद्विकलयोः स्युरत्रोत्तरयोः कलाः
नात्र संख्या विदारीणां भणिता भरतादिभिः २१७
इति संखोटना
भेदा व्यञ्जनधातूत्था भेदैः करणधातुजैः २१८
चित्रिता ललिताः स्निग्धाः क्रियन्ते करलाघवात्
आरोहबहुला यस्यां तामाहुः परिघट्टनाम् २१९
गुरूण्यष्टौ च लघवः स्युश्चतुर्विंशतिर्गुरू
द्वौ षोडश लघून्यन्ते गुरुर्यत्र ध्रुवाऽत्र सा २२०
संपकेष्टाकवद्यद्वा स्युः संपिष्टकवत्कलाः
संपिष्टके कलाः प्रोक्ता दश द्वादश वा पुरा २२१
संपिष्टककलास्त्वत्र द्वादशैवेति संमतम्
द्वादशानां दशानां च प्राहुरन्ये समुच्चयम् २२२
संपक्वेष्टाकतालं च द्विकलीकृत्य केचन
तद्द्वादशकला तालयोगमत्र प्रचक्षते २२३
यथाक्षरद्विकलयोः संपक्वेष्टाकयोरिह
अष्टादश कलाः केचिदाचक्षत समुच्चिताः २२४
इति परिघट्टना
विस्ताराविद्धकरणभेदश्मिश्रप्रयोगतः
यथा कलतलाख्याभ्यां मार्गासारितकं भवेत्
अन्ये कलतलोन्मिश्रकरणं लक्ष्म चक्षते २२५
गाश्चत्वारो लघून्यष्टौ गौ द्वावष्टौ लघून्यथ २२६
गौ ल इत्याद्यखण्डं स्यादेवं खण्डद्वयं परम्
यस्यामसौ ध्रुवा ज्ञेया मार्गासारितसंश्रया २२७
एकं चञ्चत्पुटे खण्डमुत्तरे शकलद्वयम्
कनिष्ठासारितोक्तेन कार्यस्तालकलाविधिः २२८

इति मार्गासारितम्
प्रयोगोऽभिसृतस्य स्यात्तथा परिसृतस्य चेत्
तथा लयान्तरगतौ वाद्यतालकलाविधौ
माधुर्यं सौकुमार्यं च तदा लीलाकृतं भवेत् २२९
षड्जग्रामस्थजात्यंशे यद्गीतं वार्तिके पथि
आसारितं तदेवोक्तं धीरैरभिसृताह्वयम् २३०
जात्यंशे मध्यमग्रामसंस्थे परिसृतं त्विदम् २३१
अन्ये तु माषघातादिसप्ताङ्गमपरान्तकम् २३२
ब्रुवतेऽभिसृतं तत्तु प्रदानादिनवाङ्गकम्
प्राहुः परिसृतं मृग्यं तालाध्याये लयान्तरम् २३३
गीतकत्रयसंयोगादेवं लीलाकृतं त्रिधा
प्रयोगौ द्वौ पदैश्चास्य सार्थकैश्च निरर्थकैः २३४
वीणावाद्यं मानतालयुक्तं शम्पादिवर्जितम्
आहुरेके मानहीनमपि त्वाह विशाखिलः २३५
ध्रुवायां तूभयस्तालः परैस्त्वनियमात्मकः २३६
इति लीलाकृतम्
आसारितत्रयं पूर्वं तालाध्याये निरूपितम्
यथाक्षरं द्विसंख्यातं त्रिसंख्यातमिति त्रिधा २३७
प्रत्येकं तस्य चाऽऽवृत्तिर्वर्णालंकारशोभना
वृत्तित्रयेण वाद्यैश्च तत्त्वाद्यैः करणेन च
धातुना चित्रिता कार्या बुधैर्वीणाविधाविह २३८
इत्यासारितत्रयम्
आलापिनीगतं लक्ष्म वक्ष्ये लक्ष्यविदां मतम्
नवमुष्टिमितो दैर्घ्ये वैणवः सुषिरान्तरः २३९
अङ्गुलद्वंद्वपरिधिः प्राग्वद्ग्रन्थ्यादिवर्जितः
श्लक्ष्णः समः सुवृत्तश्च दण्डः स्यात्ककुभं दधत् २४०
अङ्गुलद्वयविस्तारमङ्गुलार्धायतं तथा
तदर्धं पिण्डसंयुक्तमुन्मुखं पत्रिकोज्झितम् २४१
एकदण्डमधोभागे शङ्कुना तु विराजितम्

चतुरङ्गुलदैर्घ्येण बहिर्मध्योन्नतेन च २४२
तस्य तुम्बं परीणाहे द्वादशाङ्गुलसंमितम्
चतुरङ्गुलवक्त्रं च दन्तनाभिसमन्वितम् २४३
अग्राादधस्तात्पादोने मुष्टियुग्मे निबध्यते
अत्र मेषान्त्रतन्त्री स्यात्सूक्ष्मा श्लक्ष्णा समा दृढा २४४
कर्परं नारिकेलोत्थं दोरको दोरिकास्तथा
त्रीण्येतानि निबध्यन्ते यत्र साऽऽलापिनी मता २४५
दशमुष्टिमितं दण्डमत्राऽऽहुः खादिरं परे
पट्टसूत्रमयीं तन्त्रीं यद्वा कार्पाससूत्रजाम् २४६
रक्तचनद्नजान्सर्वान्वीणादण्डान्परे जगुः
दशमुष्ट्यधिकं मानं क्वचिल्लक्ष्येषु दृश्यते २४७
तुम्बं वक्षसि निक्षिप्य वामाङ्गुष्ठेन तस्य च
मूलमुत्पीड्य धृत्वा तामथ मध्यमया सुधीः २४८
दक्षिणस्यानामया वा वादयेद्विदुधातुवत्
बिन्दुहस्तेन वा मन्द्रे मध्ये तारे च वादयेत् २४९
त्रयस्तु दक्षिणात्पाणेश्चत्वारो नामतः स्वराः
इत्युक्तं कैश्चिदाचार्यैरपरे त्वन्यथा जगुः २५०
मध्यमो मुक्तया तन्त्र्या तर्जन्याद्यङ्गुलीत्रयात्
वामस्यानामिकावर्ज्यास्त्रयः स्युः पञ्चमादयः २५१
मुक्ततन्त्र्याऽथ षड्जः स्यादृषभस्तर्जनीभवः
गान्धारो मध्यमाङ्गुल्या दक्षिणेनाथ वादनम् २५२
आरोहेणावरोहेण सप्तकद्वितये भवेत्
एभिः स्वरैर्विरचितं विचित्रं रागमालपेत् २५३
गायेद्गीतं निबद्धं च प्रवीणो वीणयाऽनया
इदमालापिनीलक्ष्म श्रीनिःशङ्केन कीर्तितम् २५४
इत्यालापिनीलक्षणम्
किंनरी द्विविधा लघ्वी बृहती चेति कीर्तिता
तत्र लघ्वीगतं लक्ष्म सांप्रतं प्रतिपाद्यते २५५
स्याद्वितस्तित्रयं दैर्घ्ये मानं पञ्चाङ्गुलाधिकम्

पञ्चाङ्गुलः परीणाहो वेणुदण्डस्य यत्र च २५६
गर्भेऽस्य व्यापकं रन्ध्रं ककुभः शाकदारुजः
सार्धद्व्यङ्गुलविस्तारो दैर्घ्ये पञ्चाङ्गुलश्च सः २५७
तस्मादर्धाङ्गुलन्यूना दैर्घ्यविस्तारयोर्भवेत्
मध्ये कूर्मोन्नता लौही पत्रिका ककुभस्थिता २५८
गृध्रवक्षोऽस्थिनलिका कनिष्ठाङ्गुलिसंमिता
लौही कांस्यमयी यद्वा कीर्तिता सारिकाख्यया २५९
श्लिष्टा वस्त्रमषीमिश्रमदनेन चतुर्दश
चतुर्दशस्वरस्थाने दण्डपृष्ठे निवेशयेत् २६०
सप्तकस्य द्वितीयस्य यो निषादो भवेदधः
तस्य स्थाने भवेदाद्या सारिकाऽन्योर्ध्वमङ्गुलात् २६१
स्थापयेदन्तरे किंचित्किंचित्पूर्वाधिके परा
द्व्यङ्गुलावध्यष्टमीं तु पूर्वस्यास्त्र्यङ्गुलान्तरे २६२
स्थापयित्वा पराः षट्च पूर्वपूर्वाधिकान्तरे
चतुरङ्गुलपर्यन्तं सारिकाः संनिवेशयेत् २६३
तुम्बं दण्डस्य ककुभस्याधःसंधौ निवेशयेत्
तृतीयतुर्यसार्योस्तु मध्येऽधस्ताद्द्वितीयकम् २६४
पूर्वस्मादपरं तुम्बं विस्तारेऽभ्यधिकं मनाक्
दण्डाग्राद्द्व्यङ्गुलेऽधस्ताद्रन्ध्रं कृत्वाऽथ निक्षिपेत् २६५
चलशङ्कुं गले रन्ध्रं दधमानमतोऽङ्गुलात्
अधस्तादङ्गुलोत्सेधं मेढकं बाणपुङ्खवत् २६६
कृत्वा ततोऽग्रतः किंचित्स्थिरशङ्कुं निवेशयेत्
ततो लोहमयीं श्लक्ष्णां वर्तुलां च समां दृढाम् २६७
गजकेशोपमां तन्त्रीं निबध्य ककुभे दृढम्
सारिकामस्तकन्यस्तामानीतां मेढकोपरि २६८
लग्नां द्वितीयप्रान्तेन वेष्टयेच्चलकीलके
शङ्कुं तं भ्रामयेत्तावद्यावत्तन्त्री दृढा भवेत् २६९
भ्रामणं वैपरीत्येन तन्त्रीशैथिल्यकारणम्
तन्त्रीदार्ढ्येऽथ दाढर्याय चलशङ्कोर्गलस्थिते २७०

छिद्रेऽन्यस्याथ संकीलं स्थिरशङ्कौ निवेशयेत्
लघ्वी सा किंनरी प्रोक्ता शार्ङ्गदेवेन सूरिणा २७१
अस्यां स्थायिनमारभ्य गणयेत्सप्तकद्वयम्
सारीककुभयोर्मध्ये तर्जन्याद्यङ्गुलित्रयात् २७२
वादयेत्किंनरीवीणातन्त्रीं दक्षिणपाणिना
वामस्य तिसृभिस्ताभिरङ्गुलीभिस्तु तन्त्रिकाम् २७३
तत्तत्सारीप्रदेशस्थां स्वरव्यक्त्यै निपीडयेत्
वितस्त्यभ्यधिका दैर्घ्ये परिणाहेऽङ्गुलाधिका २७४
लघ्व्याः स्याद्बृहती स्नायुमया तन्त्रीस्त्रितुम्बिका
आलापिनीवदस्यां च स्थाप्यं तुम्बं तृतीयकम्
अन्यल्लघ्वीगतं लक्ष्म बृहतीं किंनरीं श्रयेत् २७५
इति द्विविधकिंनरीलक्षणम्
किंनरीत्रितयं तत्र देशीसंसिद्धमन्यथा
बृहती मध्यमा लघ्वीत्यथाऽऽसां लक्ष्म वक्ष्यते २७६
तिर्यग्यवोदरैः षड्भिर्निस्तुषैः स्यादिहाङ्गुलम्
बृहतीदण्डमानं स्याद्दैर्घ्ये पञ्चाशदङ्गुलम् २७७
षडङ्गुलोऽत्र परिधिर्दण्डे दैर्घ्ये तु काकुभे
षडङ्गुलं शिरस्त्वस्य दैर्घ्यविस्तारयोर्भवेत् २७८
चतुरङ्गुलसंमानं द्व्यङ्गुलं तु तदुच्छ्रये
निक्षिपेत्काकुभं दण्डं वीणादण्डोत्तरे तथा २७९
दण्डांशः परिशेषोऽत्र तावान्यावति शेषिते
वीणादण्डान्तककुभशिरोमध्यान्तरे स्थितः २८०
तन्त्रीभागस्तृतीयांशाधिकत्र्यङ्गुलको भवेत्
मध्ये कूर्मोन्नतां लौहीं पत्रिकां शिरसि क्षिपेत् २८१
परितोऽर्धाङ्गुलन्यूना शिरसोऽसौ प्रकीर्तिता
वीणाशीर्षादधस्ताच्च सार्धद्व्यङ्गुलतः स्थितम् २८२
ऊर्ध्वाधोदैर्घ्यभाग्रन्ध्रं विस्तारेऽर्धाङ्गुलायतम्
तिर्यग्दैर्घ्यं तावदन्यद्रन्ध्रं चोभयतोमुखम् २८३
तिर्यग्रन्ध्रे चलं शङ्कुमूर्ध्वरन्ध्रनिविष्टया

लौह्या सारिकया युत्तप्रान्तान्तरं पुनः २८४
सारिकायाः शिरोमूले बध्नीयात्काकुभे सुधीः
तन्त्रीरन्ध्रात्पुरः सान्ध्रीद्व्यङ्गुले मेढको भवेत् २८५
स च स्यात्कर्तरीयुक्तो गले रन्ध्रान्वितोऽथवा
कर्तर्या गलरन्ध्रे वा सारिकां तां निवेशयेत् २८६
तद्रन्ध्रे दराडान्तरालां विदध्यात्सयवाङ्गुलम्
मेढकात्पुरतः शङ्कुः स्थिरः सार्धाङ्गुलोत्तरे २८७
तिर्यग्रन्ध्रे निवेशोऽस्य चलशङ्कुवदिष्यते
चलशङ्कुभ्रामणादि ज्ञेयं पूर्वोक्तरीतितः २८८
गृध्रवच्चोस्थिजा यद्वा तत्पादास्थिसमुद्भवाः
कांस्यमय्योऽथवा लौह्यो नलिकाः सारिका मताः २८९
सार्धाङ्गुलास्ताः परिधौ दराडपृष्ठे निवेशयेत्
यन्मेढकशिरोमध्यादुपक्रम्यान्तरं भवेत् २९०
सारीमस्तकमध्यानां तदिदानीं निरूप्यते
आद्यान्तरं तत्र यवाधिकं पञ्चाङ्गुलं मतम् २९१
द्वितीयमन्तरालं तु चतुरङ्गुलमुत्तरम्
तस्मात्तृतीयतुर्ये तु यवन्यूने मते सताम् २९२
यवाधिकत्र्यङ्गुलं तु ज्ञेयं पञ्चममन्तरम्
यवोनद्व्यङ्गुलं षष्ठं सयवद्व्यङ्गुलं पुनः २९३
अन्तरालं सप्तमं स्यात्सार्धद्व्यङ्गुलमष्टमम्
नवमं तु यवार्धेन सार्धाङ्गुलमितं मतम् २९४
दशमं द्व्यङ्गुलं हीनं यवेनैकादशं ततः
द्वादशं तु तृतीयांशन्यूनं तस्मात्त्रयोदशम् २९५
सतृतीयांशागुलं स्यादङ्गुलं तु चतुर्दशम्
द्वितीयान्तरतोऽधस्तान्नयस्येत्तुम्बमधोमुखम् २९६
अन्यत्ककुभमूर्ध्वाधस्तुम्बकं संनिवेशयेत्
षट्त्रिंशदङ्गुलं चक्रे परिधिस्त्वाद्यतुम्बके २९७
किंचिन्नयूनं ततस्तुम्बं परिधौ स्यादधस्तन
ईषदस्पष्टसरिका सारिकास्ता निवेशयेत् २९८

मदनेनेष्टकाचूर्णमिश्रेण श्लेषणं दृढम्
सारीणामथवा वस्त्रमषीमिश्रेण संमितम् २९९
मुक्ततन्त्रीभवं कृत्वा स्वरमाद्यं चतुर्दशम्
स्वराः परे स्युः सारीणां चतुर्दशभिरन्तरैः ३००
सप्तकद्वयमेवं स्यादेकतारस्वराधिकम्
यथास्वं स्वरदेशांशैः श्रुतिस्तस्या विचिन्वते ३०१
द्वित्रास्ततोऽधिकाः सारीर्निबध्नीयात्परे त्विह
लक्षयन्त्यन्तराण्यासां स्वराविर्भावतो बुधाः ३०२
श्रीशार्ङ्गदेवोपदेशात्तद्बोधः सुलभो नृणाम्
केचित्त्रयोदशैवात्र सारीर्निदधते बुधाः ३०३
बृहती किंनरीत्येषा शार्ङ्गदेवेन कीर्तिता
मध्यमायां दण्डदैर्घ्यं त्रिचत्वारिंशदङ्गुलम् ३०४
परिधिर्दृश्यते तत्र द्वियवोनषडङ्गुलः
सार्धत्र्यङ्गुलविस्तारं प्राग्दैर्घ्यं काकुभं शिरः ३०५
क्षिपेत्ककुभदण्डस्य वीणादण्डेऽङ्गुलत्रयम्
तावांश्च परिशेषेऽसौ यावतः परिशेषणे ३०६
दण्डान्तशीर्षमध्यान्ते सारिकावयवस्थितः
तृतीयभागरहिताङ्गुलत्रयमितो भवेत् ३०७
दण्डान्ते सारिकोत्सेधः स्याद्यवोनाङ्गुलद्वयः
तदर्धो मेढकोपान्त्ये सारीणामन्तरः त्विह ३०८
प्रथमं प्रथितं प्राज्ञैः सार्धाङ्गुलचतुष्टयम्
द्वितीयमन्तरं मेयं सयवैरङ्गुलैस्त्रिभिः ३०९
तृतीयं तु तृतीयांशाभ्यधिकैस्त्रिभिरङ्गुलैः
चतुर्थं त्र्यङ्गुलं प्रोक्तं पञ्चमं सारिकान्तरम् ३१०
यवाधिकाभ्यां सार्धाभ्यामङ्गुलाभ्यां मितं मतम्
षष्ठं यवद्वयन्यूनद्व्यङ्गुलं सप्तमं पुनः ३११
सयवार्धाङ्गुलद्वंद्वमष्टमं त्वङ्गुलद्वयम्
अङ्गुलं सयवद्वंद्वं नवमं दशमं पुनः ३१२
यवोनमङ्गुलद्वंद्वमन्तरत्रितयं पुनः

इतं परस्याः प्रत्येकं सपादाङ्गुलसंमितम् ३१३
विशेषोऽयमिहान्यत्तु लक्ष्म स्याद्बृहतीगतम्
लघ्वीदण्डगतं दैर्घ्ये स्यात्पञ्चत्रिंशदङ्गुलम् ३१४
परिधिस्तु तृतीयांशाभ्यधिकाङ्गुलपञ्चकः
अङ्गुलत्रयविस्तारं ककुभस्य शिरो भवेत् ३१५
पूर्ववत्काकुभो दण्डो वीणादण्डे निधीयते
परिशेषस्तथा सा स्याद्यथा दण्डान्ततन्त्रिका ३१६
आ काकुभशिरोमध्याद्भवेत्त्र्यङ्गुलसंमिता
दण्डान्ते सारिकोत्सेधः स्यात्सार्धाङ्गुलसंमितः ३१७
तदर्धे मेढकोपान्ते तत्राऽऽद्यं सारिकान्तरम्
प्रोक्तं यवेनाभ्यधिकैश्चतुर्भिर्मितमङ्गुलैः ३१८
द्वितीयं द्वियवोपेताङ्गुलद्वंद्वमितं भवेत्
यवोनाभ्यामङ्गुलीभ्यां तृतीयं मीयते बुधैः ३१९
पादोनत्र्यङ्गुलं तुर्यमथ पञ्चममन्तरम्
यवार्धोनाङ्गुलद्वंद्वं षष्ठं सार्धाष्टभिर्यवैः ३२०
सप्तमं तु यवोनेनाङ्गुलद्वंद्वेन मीयते
साधाङ्गुलं त्वष्टमं स्यान्नवमं त्वष्टभिर्यवैः ३२१
दशमैकादशे प्रोक्ते सपादाङ्गुलके पृथक्
यवन्यूनाङ्गुलमितं द्वादशं च त्रयोदशम् ३२२
अन्यत्तु लघुकिंनर्यां लक्ष्म पूर्ववदिष्यते
न बृहत्यधिकं मानं न हीनं त्रिंशदङ्गुलात् ३२३
आदर्तव्यं किंनरीणां रक्तिमाधुर्यवर्जनात्
एतयोरन्तराले तु यथेष्टं मानकल्पना ३२४
शक्ता विवेक्तुमत्रापि स्वरस्थानानि तद्विदः ३२५
प्रदर्शनार्थं केषांचिद्रागाणां वादनक्रमम्
अस्यां किंनरवीणायां वक्ति श्रीकरणेश्वरः ३२६
स्थायिनं मध्यमं मन्द्रं मध्यं वा स्थायतत्परान्
आरुह्य पनिसान्पञ्चावरोह क्रमतः स्वरान् ३२७
षड्जतः स्थायिपर्यन्ताद्यथा हन्यात्तु धैवतम्

आरुह्य पनिसान्पश्चावरोह क्रमतः स्वरान् ३२७
षड्जतः स्थायिपर्यन्ताद्यथा हन्यात्तु धैवतम्
मध्यमादेः समाख्यातं स्वस्थानं प्रथमं तदा ३२८
द्व्यर्धमर्धस्थितं तद्वदारुह्य द्विगुणं स्वरम्
आद्यं स्वस्थानमातिष्ठेत्स्वस्थानं त्रितये परे ३२९
असंभवे पूर्वपूर्वस्वरस्य तु परं परम्
क्रमेण स्वरमारोहेत्सर्वरागेष्विति स्थितिः ३३०
इति मध्यमादिः
किंनरीवादकाः प्रायः स्थायिनं पञ्चमं स्वरम्
रागे कुर्वन्ति बङ्गाले तदज्ञानविजृम्भितम् ३३१
ग्रहो हि मध्यमो रागस्यास्य शास्त्रे प्रकीर्तितः ३३२
यद्वा लक्ष्यप्रधानानि शास्त्राण्येतानि मन्वते
तस्माल्लक्ष्यविरुद्धं यत्तच्छास्त्रं नेयमन्यथा ३३३
मध्यमादिपदं ज्ञेयं पञ्चमाद्युपलक्षणम् ३३४
प्राथम्यसाम्यतो यद्वा नियमादृष्टकल्पना
मध्यमादिग्रहे कार्या नन्वस्मिन्मध्यमे ग्रहे ३३५
अधस्तनः स्याद्गान्धारो मध्यमः पञ्चमग्रहे
तुर्यादिव्यत्ययेऽप्येवं रागसाम्यं कथं भवेत् ३३६
निःशङ्कोऽत्र समाधत्ते गान्धाराद्यप्रयोजकम्
किंतु स्थायिनमारभ्य ये स्युस्तुर्यादयः स्वराः ३३७
रागाभिव्यक्तिशक्ताः ये स्युस्तुर्यादयः स्वराः ३३७
रागाभिव्यक्तिशक्ताः स्युर्ननु शास्त्रेष्वनर्थिका
षड्जाद्युक्तिः प्रसज्येत सत्यं तत्रोच्यते त्विदम् ३३८
मध्यमादिग्रहः शास्त्रे नियतस्तदपेक्षया
तुर्यादयो निषादाद्या भवन्तीत्युपपद्यते ३३९
ग्रहांशन्यासनियमौ यद्वा शास्त्रार्थगोचरः
गुम्फः स्वरान्तराणां तु लक्ष्यस्थाने विरुध्यते ३४०
सर्वत्र परिहारोऽयं लक्ष्ये लक्ष्माविरोधिनि
देशीरागेषु निर्णीतः शार्ङ्गदेवेन सूरिणा ३४१

मध्यमं स्थायिनं कृत्वा गान्धारात्तदधस्तनात्
पञ्चाऽऽरुह्य निषादान्तान्गपर्यन्तावरोहणम् ३४२
कृत्वा स्थायिनिषादौ च विधायाऽऽहत्य धैवतम्
स्थाय्यन्तमवरोहश्चेद्बङ्गालो जायते तदा ३४३
इति बङ्गालः
धैवतं स्थायिनं कृत्वा तृतीयं च चतुर्थकम्
तस्मात्कृत्वाऽवरोहेण स्थायिपर्यन्तमेत्य च ३४४
तृतीयं च ततोऽधस्थं विधाय स्थायिनं व्रजेत्
यदा तदा भैरवः स्याल्लक्ष्ये स्थायी निरीक्ष्यते ३४५
इति भैरवः
स्थायिनो धैवतात्पूर्वं स्वरमागत्य तत्परान्
पञ्चानारुह्य तुर्यं च द्वितीयं द्विः प्रयुज्यते ३४६
स्थायिनि न्यस्यते रागो वराटी जायते तदा
लक्ष्ये तु दृश्यते स्थायी किंनर्यामृषभस्वरः ३४७
इति वराटी
स्थायिनं मध्यमृषभं कृत्वा द्वौ तदधस्तनौ
गत्वा स्थायिनमारभ्य त्रीनारुह्यावरुह्य तु ३४८
पञ्च स्वरान्नयस्यते चेदृषभे गुर्जरी तदा
ग्रहो गान्धार एवास्या दृश्यते लक्ष्यगोचरे ३४९
इति गुर्जरी
मध्यषड्जाद्ग्रहात्पूर्वं स्वरमेत्य तृतीयकम् ३५०
तुर्यं चोक्त्वा द्वितीयादींस्त्रीनारुह्यावरुह्य च
ग्रहन्यासाद्वसन्तः स्याल्लक्ष्ये त्वस्यर्षभो ग्रहः ३५१
इति वसन्तः
मध्यषड्जं ग्रहं कृत्वा तृतीयं च चतुर्थकम्
उक्त्वा द्वितीयतृतीयौ स्पृष्ट्वा तुर्यं च पञ्चमम् ३५२
एतत्क्रमेणावरोहस्त्यक्त्वा स्थायिद्वितीयकम्
स्थायिपूर्वान्तमागत्य ग्रहं तस्मात्तृतीयकम् ३५३
तुर्यं ततस्तृतीयं च प्रोच्यते न्यस्यते गृहे

धन्नासी स्यात्तदा दृष्टो लक्ष्ये स्यात्पञ्चमो ग्रहः ३५४
इति धन्नासी
ऋषभं स्थायिनं कृत्वा परं स्पृष्ट्वा ततः परम्
विलम्ब्य तुर्यमान्दोल्य स्पृष्ट्वा तुर्यादधस्तनौ ३५५
ग्रहान्निःसरणं कृत्वा परौ प्रोच्य द्वितीयकम्
एत्य स्थायिनि चेन्न्यासो देशीरागस्तदा भवेत्
गान्धारस्तु ग्रहो देश्यां देशीवेदिषु दृश्यते ३५६
इति देशी
स्थायिनं मध्यगान्धारं कृत्वाऽधस्तुर्यमेत्य च
तस्मादाषष्ठमारुह्य स्वरांस्तानवरुह्य च ३५७
ग्रहाधस्तात्तृतीयं च कृत्वा चेन्न्यस्यते ग्रहे
देशाख्या सा तदा लक्ष्ये दृष्टोऽस्या मध्यमो ग्रहः ३५८
इति देशान्तराख्या
ग्रहान्मध्यस्थितात्षड्जाद्द्वितीयं स्वरमेत्य चेत्
तृतीयं तदधस्थं च विलम्ब्य स्थायिनं स्पृशेत् ३५९
अधस्तृतीयतुर्यौ च तं तृतीयं पुनः स्वरम्
कृत्वा स्थायिस्वरे न्यासो डोम्बक्री जायते तदा
भूपाली सा जनैरुक्ता स्थाय्यस्या मध्यमो मतः ३६०
इति डोम्बक्री
मन्द्रस्थं पञ्चमं कृत्वा स्थायिनं सह तेन च ३६१
आरुह्य षट्स्वरानेषामवरोहे तृतीयकम्
विलम्ब्य कम्पितं कृत्वा तुर्यं स्थायिनमाव्रजेत् ३६२
क्रमेण यदि जायेत तदा प्रथममञ्जरी
अस्यास्तु मन्द्रगान्धारः स्थायी लक्ष्येषु दृश्यते ३६३
इति प्रथममञ्जरी
धैवतं स्थायिनं कृत्वाऽऽन्दोल्य तस्मादवरोहे गृहं व्रजेत्
यदा तदा स्यात्कामोदा मध्यमोऽस्या ग्रहो भवेत् ३६४
इति कामोदा
षड्जं तु स्थायिनं कृत्वा तत्पूर्वस्वरमेत्य च ३६५

स्वरद्वयं द्विरारुह्य तृतीयं च चतुर्थकम्
प्रकम्प्याथ तृतीयं च विलम्ब्याऽऽहत्य पञ्चमम् ३६६
स्थाय्यन्तमवरोहेच्चेत्स्वरानृषभवर्जितान्
मध्यषड्जं ग्रहं कृत्वा सह प्राचा परौ स्वरौ ३६७
प्रोच्य तुर्यं विलम्ब्याथ तृतीयं सद्वितीयकम्
स्पृष्ट्वा यदा ग्रहे न्यासस्तदा रामकृतिर्भवेत् ३६८
इति रामकृतिः
स्थायिनं मध्यमं कृत्वाऽधश्चतुर्थमुपेत्य च
ग्रहाधरांस्त्रीनारुह्य स्वरं स्पृष्ट्वा तृतीयकम् ३६९
ग्रहाधस्तुर्यपर्यन्तमागत्याप्यवरोहिणा
ततस्तृतीयमारुह्य करमादेत्य प्रकम्प्य च ३७०
ग्रहे न्यासो यदा रागस्तदा गौडकृतिर्भवेत्
पञ्चमो लक्ष्यते स्थायी लक्ष्ये स्याल्लक्ष्यवेदिभिः ३७१
इति गौडकृतिः
मध्यषड्जं ग्रहं कृत्वाऽधस्तमेत्य पुनर्ग्रहम्
कृत्वा तृतीयतुर्यौ च कम्पितं पञ्चमं स्वरम् ३७२
वादयित्वा ग्रहात्तुर्यं तृतीयं स्थायिनं तथा
द्वितीयं कम्पयित्वा च तृतीयं स्वरमास्पृशेत् ३७३
ततो यदि ग्रहे न्यासस्तदा देवकृतिर्भवेत्
अस्यास्तु मध्यमो न्यासो लक्ष्ये श्रीशार्ङ्गिणोदितः ३७४
इति देवकृतिः
धैवतं स्थायिनं कृत्वा गत्वाऽधस्थं पुनर्ग्रहम् ३७५
तत्परं स्थायिनं तस्मात्पूर्वमागत्य च ग्रहम्
आरुह्य त्रींस्तृतीयादीन्पञ्चमादवरुह्य च ३७६
षट्स्वरान्ग्रहमुच्चार्य तृतीयं कम्पयेत्ततः
तुर्यपञ्चमतुर्यांश्च स्पृष्ट्वा प्रोच्य तृतीयकम् ३७७
द्वितीयं च ग्रहे न्यासो यदा स्याद्भैरवी तदा
अस्य रागस्य गान्धारः स्थायी लक्ष्येषु दृश्यते ३७८
इति भैरवी

मन्द्रषड्जं ग्रहं कृत्वा मध्यषड्जमुपेत्य च
अवरोहिक्रमादेत्य ग्रहमारोहिणा ततः ३७९
पमागत्य विलम्ब्यामुं स्पृष्ट्वा धैवतमाव्रजेत्
ग्रहाच्चेदवरोहेण च्छायानट्टा तदा भवेत् ३८०
इति च्छायानट्टा
मध्यषड्जं ग्रहं कृत्वा तत्परौ द्वौ च पञ्चमम् ३८१
षष्ठं कृत्वाऽवरुह्येमौ तृतीयादवरुह्य च
आग्रहं प्राक्तृतीयाद्वाऽवरुह्य प्राक्तृतीयकम् ३८२
प्रकम्प्य तत्परं प्रोच्य ग्रहे चेन्न्यस्यते तदा
रामक्री स्यादसौ प्रोक्ता बहुलीपूर्विका जनैः ३८३
इति बहुलीरामक्री
धैवतं स्थायिनं कृत्वा तत्परं तु विलम्बितम्
स्पृष्ट्वा ग्रहद्वितीयौ च ग्रहात्तु प्राक्तृतीयकम् ३८४
ईषद्विलम्ब्य चाऽऽरुह्य ग्रहादीन्वा तृतीयकम्
विलम्ब्य तदधस्थं वाऽवरुह्य स्पर्शनात्ततः ३८५
ग्रहादींस्त्रीन्स्वरान्स्पृष्ट्वा ग्रहमुच्चार्य तत्परम्
ग्रहे चेन्न्यस्यते रागो मह्लारो जायते तदा
रागेऽत्र पञ्चमः स्थायी दृश्यते लक्ष्यगोचरः ३८६
इति मह्लारः
स्थायिनो मध्यमात्पञ्चान्प्रवुच्च यदि मावधीन्
मात्तृतीयं व्रजेत्तस्मादारुह्य चतुरः स्वरान् ३८७
स्पृष्ट्वा स्थायिनमेतस्मात्पूर्वं कृत्वा विलम्बितम्
षड्जे चेन्न्यस्यते गौडकर्णाटो जायते तदा ३८८
लक्ष्ये तु पञ्चमस्थायी गौडस्यास्य विलोक्यते
ग्रहान्मन्द्रनिषादाच्चेत्समुच्चार्य स्वरं परम् ३८९
ततस्तृतीयतुर्यौ च गत्वा स्थायितृतीयकम्
स्थायितुर्यं च कृत्वाऽस्मात्स्वरान्पञ्चावरुह्य च ३९०
स्थायिनोऽधस्तुरीयं च स्थायिनोऽधस्तनं ततः
स्थायिनं तत्परं चोक्त्वा स्थायितुर्यं ग्रहात्परम् ३९१

कृत्वा न्यासो ग्रहे गौडस्तौरुष्को जायते तदा
स एव मालवीत्युक्तः स्थायी लक्ष्येऽस्य पञ्चमः ३९२
इति तुरुष्कगौडः
ग्रहं मालविनः कृत्वा द्वितीयं प्रोच्य तत्परम्
लङ्घयेल्लङ्घितादूर्ध्वं त्रीण्यारुह्यावरुह्य च ३९३
प्रकम्प्य लङ्घितं तस्मात्पूर्वं प्रोच्य ग्रहं व्रजेत्
यदा तदा द्राविडः स्याद्गौडोऽसौ सालको जनैः ३९४
अस्यापि स्थायिनं प्राहुर्लक्ष्यज्ञाः पञ्चमं स्वरम् ३९५
इति द्राविडगौडः
इत्युपाङ्गानि
स्थानिनो धैवतात्प्राच्यादवरुह्य ग्रहान्तरम्
ग्रहं चोक्त्वा तृतीयं च तुर्यं कृत्वा विलम्बितम् ३९६
तस्मादधस्तनौ स्पृष्ट्वा तृतीयं तु विलम्बयेत्
स्पृष्ट्वा ग्रहात्परं पूर्वौ पूर्वं चोक्त्वा ग्रहे यदि ३९७
कम्पिते न्यस्यते रागस्तदा स्याल्ललिताभिधः
अत्र गान्धारमेवाऽऽहुः स्थायिनं लक्ष्यवेदिनः ३९८
इति ललितः
एवं कतिपये रागाः प्रोक्ताः संमुग्धबुद्धये
वस्तुतः सर्वयन्त्रेषु रागाणां वादनं समम् ३९९
ग्रहादिस्वरसंभूतिद्वारतोऽन्विष्यतां बुधैः
किंनर्यां यैः स्वरैः स्वस्वस्थानजैर्यस्य संभवः
रागस्य तस्य तैरेव वंशादावपि दृश्यते ४००
इति किंनरीलक्षणम्
पिनाक्यां धनुषः कम्रैकचत्वारिंशदङ्गुला
दैर्घ्ये स्यान्मध्यविस्तारः स्यात्सपादाङ्गुलद्वयम् ४०१
अन्ते चाङ्गुलमानेन शिखां कुर्यादधस्तनीम्
सपादाङ्गुलमात्रा तु कार्मुकस्योत्तरा शिखा ४०२
कार्यावङ्गुलदैर्घ्यौ च पादोनाङ्गुलपिण्डकौ
खटकौ शिखयोर्लग्नौ ताभ्यां त्ववर्गुपान्तयोः ४०३

पादोनमङ्गुलद्वंद्वं विस्तारे मानमिष्यते
मध्यप्रान्तान्तराले तु विस्तारं कल्पयेत्सुधीः ४०४
तन्त्रीमानेन बध्नीयाच्छिखयोर्निपुणो गुणम्
मानं वादनचाक्पे स्यादङ्गुलान्येकविंशतिः ४०५
दैर्घ्ये मुष्टौ तु विस्तारोऽत्राङ्गुलित्रितयान्मितः
स त्वङ्गुलतृतीयांशः शिखे त्यक्त्वाऽन्तयोर्भवेत् ४०६
ऊर्ध्वाधरशिखाद्वंद्वमानं पादोनमङ्गुलम्
अश्ववालधिकेशोत्थो गुणो वादनधन्वनः ४०७
तुम्बं धृत्वाऽथ पादाभ्यां भुवि न्यस्तमधोमुखम्
तत्र लग्नशिखाऽथोर्ध्वा पिनाकीस्कन्धसंश्रिता ४०८
आक्रम्य वामहस्तस्थतुम्बमूलेन तद्गुणम्
ततो दक्षिणहस्तस्थधनुषो वादयेज्ज्ञया ४०९
रालासंलिप्तयाऽस्यां च स्वरस्थानानि निर्णयेत्
एकतन्त्रीवदधराधरतारतया सुधीः ४१०
इति पिनाकीलक्षणम्
बध्यप्रान्तातिरिक्तेंऽशे तन्त्री दैर्घ्ये चतुष्करा ४११
उपरिस्थे क्वचित्काष्ठे प्रान्तेनैकेन बध्यते
प्रान्तान्तरेणान्यकाष्ठेऽधस्थे सार्धकरायते ४१२
स्थौल्येनाऽऽलापिनीतुल्ये त्यक्त्वाऽग्रादङ्गुलद्वयम्
तन्त्रीं बद्ध्वा ततोऽधस्तात्तुम्बमाबध्य दारु तत् ४१३
वामोरुमूलाक्रान्ताग्रं जङ्घायां कुञ्चिताकृतौ
भूलग्नबाह्यपार्श्वायां वामायां न्यस्य जङ्घया ४१४
आक्रम्य वामेतरया पिनाक्यामिव वादनम्
धनुषा वामहस्तस्थतुम्बकेन च सारणा ३१५
आर्द्रचर्मकृतां शुष्कां पेशीं कोणान्वितां खराम्
वामेनाऽऽदाय तत्कोणेनाथवा सारणा भवेत् ४१६
यत्र निःशङ्कवीणा सा शार्ङ्गदेवेन शीर्तिता
त्रिस्थानस्वररागादिव्यक्तिः संजायते तया ४१७
इति निःशङ्कवीणालक्षणम्

यथा यथा स्वरे व्यक्ती रक्तेः प्रचुरता भवेत्
तथा तथा विधातव्यं ततं लोकानुसारतः ४१८
सम्यक्स्वरोपयोगीनि तन्त्रीवाद्यानि कानिचित्
उक्तान्यन्यानपि प्राज्ञस्तर्कयेदनया दिशा ४१९
यो वीणावादनं वेत्ति तत्त्वतः श्रुतिजातिवित् ४२०
तालपातकलाभिज्ञः सोऽक्लेशान्मोक्षमृच्छति
तस्माद्वीणा निषेव्येति याज्ञवल्क्यादयोऽब्रुवन् ४२१
नादश्रुतिस्वरग्रामजातिरागादितत्त्ववित्
देहसौष्ठवसंपन्नः स्थिरासनपरिग्रहः ४२२
जितश्रमकरद्वंद्वस्त्यक्तभीतिर्जितेन्द्रियः
प्रगल्भधीः सुशारीरो गीतवादनकोविदः
सावधानमनाश्चेति वैणिके वर्णिता गुणाः ४२३
इति ततवाद्यलक्षणम्
वैणवः खादिरो दान्तश्चान्दनो रक्तचन्दनः
आयसः कांस्यजो रौप्यो वंशः स्यात्काञ्चनोऽथवा ४२४
वर्तुलः सरलः श्लक्ष्णो ग्रन्थिभेदव्रणोज्झितः
कनिष्ठाङ्गुलिविस्तारं गर्भे च सुषिरं दधत् ४२५
स्वदैर्घ्यमानदैर्घ्यं च समाकृति समन्ततः
तस्य द्वे त्रीणि चत्वारि चाङ्गुलानि शिरःस्थलात् ४२६
त्यक्त्वा फूत्कारसुषिरं कार्यमङ्गुलसंमितम्
मुखरन्ध्रान्तरे रन्ध्रं भवेदेकाङ्गुलान्तरम् ४२७
अर्धाङ्गुलान्तराणि स्यू रन्ध्राण्यन्यानि सप्त च
तान्यष्टौ बदरीबीजसंकाशानि प्रचक्षते ४२८
वंशोऽधः सर्वरन्ध्रेभ्यः परिशेष्योऽङ्गुलद्वयम्
तेषु स्वरविभागाय सप्त रन्ध्राणि मन्वते ४२९
नादहेतोर्मारुतस्य निर्गमायाष्टमं मतम्
फूत्कारप्रभवो वायुः पूर्यते मुखरन्ध्रतः ४३०
वंशस्थैर्नवभी रन्ध्रैरेकवीरो निगद्यते ४३१
वंशस्य मुखरन्ध्रस्यताररन्ध्रस्य चान्तरे

एकैकाङ्गुलवृद्धया स्युरन्ये वंशाश्चतुर्दश
अष्टादशाङ्गुलाद्वंशादेतदङ्गुलवर्धनम् ४३२
अर्धाङ्गुलान्तराणि स्यू रन्ध्राण्यन्यानि सप्त च
तान्यष्टौ बदरीबीजसंकाशानि प्रचक्षते ४२८
वंशोऽधः सर्वरन्ध्रेभ्यः परिशेष्योऽङ्गुलद्वयम्स्वरविभागाय सप्त रन्ध्राणि मन्वते ४२९
नादहेतोर्मारुतस्य निर्गमायाष्टमं मतम्
फूत्कारप्रभवो वायुः पूर्यते मुखरन्ध्रतः ४३०
वंशस्थैर्नवभी रन्ध्रैरेकवीरो निगद्यते ४३१
वंशस्य मुखरन्ध्रस्यताररन्ध्रस्य चान्तरे
एकैकाङ्गुलवृद्धया स्युरन्ये वंशाश्चतुर्दश
अष्टादशाङ्गुलाद्वंशादेतदङ्गुलवर्धनम् ४३२
उमापतिर्द्व्यङ्गुलः स्यात्त्रिभिस्त्रिपुरुषोऽङ्गुलैः
चतुर्मुखश्चतुर्भिः स्यात्पञ्चवक्त्रस्तु पञ्चभिः ४३३
षडङ्गुलः षण्मुखः स्यान्मुनिः सप्ताङ्गुलो मतः
वसुरष्टाङ्गुलः प्रोक्तो नाथेन्द्रस्तु नवाङ्गुलः ४३४
दशाङ्गुलो महानन्दो रुद्रस्त्वेकादशाङ्गुलः ४३५
द्वादशाङ्गुल आदित्यो मनुर्वंशश्चतुर्दशः
कलानिधिः षोडशः स्यादन्वर्थोऽष्टादशाङ्गुलः ४३६
अविस्पष्टान्तरत्वेन नेष्टः सप्तदशाङ्गुलः
त्रयोदशाङ्गुलस्तद्वन्न च पञ्चदशाङ्गुलः ४३७
मुरल्याख्योऽपरैर्वंशो विंशत्यङ्गुलकः स्मृतः
द्वाविंशत्यङ्गुलोऽप्यन्यो वंशस्तज्ज्ञेषु दृश्यते ४३८
तं च श्रुतिनिधिं प्राहुर्वंशं वंशविदो जनाः
अतिमन्द्रध्वनित्वेन नेष्यतेऽसौ विचक्षणैः ४३९
विरलाश्चातितारत्वाद्वंशाः पञ्चाङ्गुलादधः ४४०
अष्टादशाङ्गुले वंशे स्वररन्ध्रेषु सप्तसु ४४१
मुद्रितेषु भवेत्षड्जो मन्द्रसप्तकसंस्थितः
षट्स्वेवमन्यवंशेषु स्युः क्रमादृषभादयः ४४२

आरभ्याष्टाङ्गुलादेवमधो वंशेषु सप्तसु
मध्यस्थानगताः सप्तोद्यन्ति षड्जादयः क्रमात् ४४३
तारस्थानस्थितः षड्जस्त्वेकवीरस्य जायते ४४४
सर्वेष्वेतेषु वंशेषु मुक्ते रन्ध्रद्वयेऽन्तिमे
स्वरो द्वितीयो जायेत तृतीयाद्यास्ततः क्रमात्
सप्तमान्ताः प्रजायन्ते त्र्यादिरन्ध्रविमोचनात् ४४५
मुक्ते तुताररन्ध्रेऽन्यरन्ध्रेषु पिहितेषु च
अष्टमस्वरसंभूतिः पूर्वाचार्यैरुदीरिता ४४६
व्यक्तमुक्ताङ्गुलित्वेन समग्रो जायते स्वरः
अङ्गुल्याः कम्पने तत्र श्रुतिरेकाऽपचीयते ४४७
श्रुतिद्वयं त्वर्धमुक्ते तत्कम्पे तु श्रुतित्रयम्
अन्यथा वर्णयन्तीह केचित्सप्तस्वरोदयम् ४४८
अर्धेन्दुनागफणवद्वंशे स्थाप्यं करद्वयम्
वामस्यानामिकाङ्गुल्या षड्जो मध्यमया पुनः ४४९
ऋषभः स्यात्प्रदेशिन्या गान्धार इति वामतः
त्रयः स्वराः प्रजायन्ते चत्वारो दक्षिणात्करात् ४५०
कनिष्ठया मध्यमः स्यात्पञ्चमोऽनामया स्वरः
धैवतः स्यान्मध्यमया प्रदेशिन्या निषादवान् ४५१
स्थानत्रयस्य निष्पत्ति ते चास्मिन्नन्यथा जगुः ४५२
सुशिक्षितेन रचितात्फूत्कारान्मध्यसप्तके
जायन्ते वैणशारीरस्वरसंवादिनः स्वराः ४५३
तारस्था मुखसंयोगसंकटे मुखरन्ध्रके
तं वादनप्रकारं च टीपामाचक्षते जनाः ४५४
तया यद्वाद्यते रन्ध्रे तत्स्वरो द्विगुणो भवेत्
रन्ध्रस्य मुखसंयोगविप्रकर्षात्तु मन्द्रगाः ४५५
तीव्रातीव्रतया वायोः शीघ्रमन्थरभावतः
पूरणापूरणाभ्यां चोपचयापचयाद्ध्वनेः
कुर्वन्त्येकत्र रन्ध्रेऽपि तज्ज्ञा नानास्वरोदयम् ४५६
कम्पिता वलिता मुक्तार्ऽर्धमुक्ता च निपीडिता

इति वंशे गतिः प्रोक्ता शार्ङ्गदेवेन पञ्चधा ४५७
अधरस्थस्य वंशस्य कम्पनात्कम्पिता मता
वर्णालंकारनिष्पत्तिः प्रयोगेऽस्याः प्रयोजनम् ४५८
इति कम्पिता
भवेत्संचारिनिष्पत्तौ वलिताऽङ्गुलिचालनम्
इति वलिता
रन्ध्रेऽधिलेऽङ्गुलीमुक्ते मुक्ता स्यान्मुक्तशब्दकृत् ४५९
इति मुक्ता
अर्धमुक्ताऽर्धमुक्तेः स्याद्धूतशब्दविधायिनी ४६०
इत्यर्धमुक्ता
समन्तात्सर्वरन्ध्राणि पिधायाङ्गुलिभिर्यदा
वंशं पूरयते तज्ज्ञस्तदा ज्ञेया निपीडिता ४६१
इति निपीडिता
अत्र कीर्तिधरस्त्वन्यां व्यवस्थामभ्युपागमत् ४६२
षट्सप्ताष्टाङ्गुला वंशास्तारस्वरविधायकाः
मध्यस्वरा नवदशैकादशाङ्गुलकास्त्रयः ४६३
अङ्गुलैर्यो द्वादशभिः स्यात्त्रयोदशभिश्च यः
हेतू मन्द्रस्वराणाम् तौ सर्ववंशमयः पुनः ४६४
चतुर्दशाङ्गुलो वंशस्त्रिस्थानस्वरसाधकः
वर्णालंकारधात्वादिवाद्यसंवादनक्षमः
एवं वंशा नवैवेति युक्तायुक्तविदो विदुः ४६५
केचिद्देशीविदो वंशानेकवीरादिकानमून्
मानान्तरेणाभिदधुस्तेषां मतमिदं ब्रुवे ४६६
प्राक्चतुर्दशवंशान्तेऽङ्गुलं पञ्चयवं जगुः
चतुर्दशादिवंशेषु सार्धपञ्चयवं त्विदम् ४६७
चतुर्दशाङ्गुलं दण्डमेकवीरे प्रचक्षते
सार्धाङ्गुलौ शिरःप्रान्तौ पृथग्जातिमुखेऽङ्गुलम् ३६८
मानं तारादिरन्ध्राणि प्रत्येकं त्रियवानि तु
त्रियवान्यन्तरालानि पृथक्स्थानेषु मूलतः

पञ्चमांशोनितं मानं कनिष्ठापर्वमध्यतः ४६९
उभापतेस्तु वंशस्य दण्डः पञ्चदशाङ्गुलः
पादोनेन यवद्वंद्वेनाधिकोऽस्यान्तरेषु तु ४७०
सपादत्रियवं मानं पृथगन्यत्तु पूर्ववत्
अङ्गुलैः सप्तदशभिर्यवयुग्माधिकैर्मतः ४७१
दण्डस्त्रिपुरुषे वंशे पृथगन्तरसप्तके
यवोनमङ्गुलं मानमपरं लक्ष्म पूर्ववत् ४७२
यवद्वयाधिकैः सार्धैरष्टादशभिरङ्गुलैः
मितश्चतुर्मुखे दण्डे शिरोन्तौ तु मितौ पृथक् ४७३
पादोनाभ्यामङ्गुलाभ्यां लक्षणं पूर्ववत्परम्
यवस्य सार्धपादेन न्यूना द्वाविंशतिर्मता ४७४
अङ्गुलानां दण्डमानं पञ्चवक्त्रे शिरोन्तयोः
सार्धाङ्गुलद्वयं मानं पृथगन्तरसप्तके ४७५
चतुर्यवी सार्धपादाभ्यधिकाऽन्यत्तु पूर्ववत्
षण्मुखे यवपादाभ्यां सपादाभ्यां सहाङ्गुलैः ४७६
चतुर्विंशतिसंख्यैः स्याद्दण्डः परिमितस्ततः
ताराद्यष्टसु रन्ध्रेषु सपादत्रियवा मितिः ४७७
प्रत्येकमन्तरालेषु षोडशांशोनिता यवाः
पञ्चमानमिताः शेषं लक्ष्म स्यात्पञ्चवक्त्रवत् ४७८
अतः परेषु वंशेषु सप्तस्वभ्यधिको यवः
स्वमानाद्दृश्यते ताररन्ध्रे जातिमुखान्तरे ४७९
युक्ता यवेन सार्धेनाङ्गुलषड्विंशतिर्भवेत्
प्रमाणं मुनिदण्डस्य मानं रन्ध्राष्टके पुनः ४८०
यवत्रयं सार्धपादाधिकं प्रत्येकमीरितम्
पृथक्पञ्चयवी सार्धान्तरेष्वन्यत्तु पूर्ववत् ४८१
वसुवंशे तु दण्डस्याङ्गुलाष्टाविंशतिर्मितिः
यवाधिका जातिमुखं यवेनाधिकमङ्गुलम् ४८२
यवाधिकाङ्गुला ज्ञेयाऽन्तरालेषु मितिः पृथक्
शेषं तु पूर्ववद्वंशे नाथेन्द्रे दण्डसंमितिः ४८३

यवपादाधिका त्रिंशदङ्गुलानां शिरोन्तयोः
पादोनत्र्यङ्गुलं मानं पृथगन्तरसप्तके ४८४
सपादमङ्गुलं मानं खानिमानं तु मूलतः
षष्ठभागविहीनं स्यात्कनिष्ठापर्व मध्यमम् ४८५
अपरं पूर्ववद्दराडे महानन्दस्य संमितिः
पादन्यूनेन पादेन यवस्याभ्यधिका भवेत् ४८६
द्वात्रिंशदङ्गुलानां तच्छिरोन्तौ त्र्यङ्गुलौ पृथक्
सपादाङ्गुलकं जातिमुखमन्तरसप्तके ४८७
पृथक्सपादपादेनाभ्यधिकं मानमङ्गुलम्
मूलतः सप्तमांशोनकनिष्ठामध्यपर्वणा ४८८
मिता खानिः परं लद्म पूर्वोक्तं तैरुदीरितम्
सपादानि चतुस्त्रिंशदङ्गुलानि मितिर्भवेत् ४८९
यवार्धसहिता रुद्रदराडस्यान्तरसप्तके
सार्धाङ्गुलं पृथङ्मानं कनिष्ठामध्यपर्वणा ४९०
खानिः परिमिता शेषं पूर्ववंशवदिष्यते
सप्तत्रिंशद्यवार्धेनाभ्यधिकान्यङ्गुलानि तु ४९१
आदित्ये दराडमानं स्यात्पादोनं त्वङ्गुलद्वयम्
अन्तरेषु पृथङ्मानमपरं रुद्रवंशवत् ४९२
मनोर्दराडे सपादैकोनचत्वारिंशदङ्गुलम्
यवाधिकं सपादेनाष्टमांशेन यवस्य च ४९३
सहितं मानमाख्यातं पादन्यूनाङ्गुलत्रयैः
शिरःप्रान्तौ पृथग्जातिमुखे स्यान्मानमङ्गुलम् ४९४
षोडशांशोनपादेनाधिकं रन्ध्राष्टके पुनः
यवत्रयं पृथक्सार्धमन्तरेषु च सप्तसु ४९५
प्रत्येकं यवपादेन न्यूनं स्यादङ्गुलद्वयम्
मानं लद्मणमन्यत्तु भवेदादित्यवंशवत् ४९६
यवस्य सार्धपादाभ्यां द्वात्रिंशांशे नवाधिकैः
चतुश्चत्वारिंशता स्यात्पादोनैरङ्गुलैर्मितः ४९७
दराडः कलानिधौ वंशे शिरोन्तौ त्र्यङ्गुलौ पृथक्

अन्तरेष्वङ्गुलद्वंद्वं समादयवसंयुतम् ४९८
प्रत्येकं मानमाख्यातं लक्ष्मान्यन्मनुवन्मतम्
यवस्याष्टमभागेन सपादेन समन्वितैः ४९९
अष्टाचत्वारिंशता स्यात्पादोनैः संमितोऽङ्गुलैः
अष्टादशाङ्गुले दण्डः सार्धं त्वङ्गुलयोर्द्वयम् ५००
अन्तरेषु पृथङ्मानं वेद्यमन्यत्कलानिधेः
नात्र त्रयोदशो वंशो नव पञ्चदशाङ्गुलः ५०१
इष्यतेऽल्पान्तरत्वेन नव सप्तदशाङ्गुलः
एवं पञ्चदशैवैते वंशास्तेषामिमे मताः ५०२
माधुर्यरक्तिसंयुक्ता रागाभिव्यक्तिहेतवः
यदिदं लक्ष्म शास्त्रोक्तं यच्च देशीगतं मतम्
ते द्वे रञ्जयितुं शक्ते न मनांसि कलाविदाम् ५०३
वक्त्रे फूत्काररन्ध्रस्थे कस्य वा वितताकृतेः
स्वररन्ध्राण्याप्नुयातामपि दीर्घतरौ करौ ५०४
अन्तरं स्वररन्ध्राणामुक्तमर्धाङ्गुलं च यत्
शास्त्रेण तेन कस्यापि स्वरस्य व्यक्तिरीरिता ५०५
ये पूर्वोक्तक्रमाः सप्त स्वराः सरिगमादयः
मान्तेऽत्र दृश्यते तेषां नासौ क्रमपरिक्रमः ५०६
मूर्छनारागभाषादेः सुदूरोत्सारिता कथा
किंच्छिास्त्रकृतां प्राचामाचार्याणां महात्मनाम् ५०७
उपालम्भोऽपि दोषायकिं तया कथयाऽपि नः
तदास्तामुच्यते किंतु किंचिद्देशीविदः प्रति ५०८
माने पञ्चयवे कस्माद्दृश्यतेऽत्र यवोऽधिकः
सप्ताङ्गुलादिवंशेषु कथं चोर्ध्वं चतुर्दशात् ५०९
पूर्वमानाधिकाः सन्ति ते सप्ताष्ट न वा यवाः
सार्धपञ्चयवे माने लक्ष्म स्यादव्यवस्थितम् ५१०
त्रयोदशादयो ये च त्रयो वंशा निराकृताः
न तत्र युक्तिलेशोऽस्ति येन तुष्यन्ति सूरयः ५११
अल्पान्तरत्वमुक्तं यत्तदसारतरं पुनः

वंशान्तरान्तरैस्तुल्यमन्तरं तेषु दृश्यते ५१२
द्वादशार्धस्वरन्यूनो यथैकादशवंशतः
मुद्रितः स्वररन्ध्रः स्यात्तथा तस्मात्त्रयोदश ५१३
एवं चतुर्दशात्पञ्चदशो वंशात्तु षोडशात्
वंशः सप्तदशो लक्ष्माप्रसिद्धमिति चेन्न तत् ५१४
वक्तुं तदुक्तरीत्या हि शक्यं तेष्वपि लक्षणम्
त्रयोदशाङ्गुलो वंशो विश्वमूर्तिरुदाहृतः ५१५
अधिकं यवपादेन स्याच्चत्वारिंशदङ्गुलम्
विश्वमूर्तौ दण्डमानं तारादौ सुषिराष्टके ५१६
प्रत्येकं त्रियवी सार्धा मानमन्तरसप्तके
अङ्गुलद्वितयं मानं पृथगादित्यवत्परम् ५१७
युक्तैर्यवेन पादेन द्वाचत्वारिंशदङ्गुलैः
यवस्य चाष्टमांशेन सपादेनाधिकैर्मतः ५१८
दण्डः श्रीशार्ङ्गिदेवोक्तो वंशे पञ्चदशाङ्गुले
अङ्गुलत्रितयं मानं शिरःप्रान्ते प्रदेशयोः ५१९
प्रत्येकमन्तरालेषु सप्तस्वर्धयवाधिकम्
अङ्गुलद्वितयं मानं मनुवल्लक्षणं परम् ५२०
यवस्य सार्धपादेन द्वात्रिंशांशयवाधिकः
षट्चत्वारिंशता पादन्यूनैः स्यादङ्गुलैर्मितः ५२१
दण्डः सप्तदशे वंशेऽन्तरेषु त्वङ्गुलद्वयम्
पृथक्सद्वियवं मानं स्यात्कलानिधिवत्परम् ५२२
एवंम् प्रसिद्धलक्ष्माणो रागादिव्यक्तिहेतवः
त्रयोदशादयो वंशा निषिध्यन्ते मुधा परैः ५२३
अपि पञ्चयवं मानं वंशेष्वष्टादशस्वपि
व्यक्तं प्रगल्भते वक्तुं सूरिः श्रीकरणाग्रणीः ५२४
तस्माद्देश्यनुसारेण लक्ष्यलक्षणतत्त्ववित्
शार्ङ्गदेवोऽन्यथा वंशस्वरूपं प्रत्यपादयत् ५२५
अङ्गुलं निबबन्धासौ सिद्धं गणितशास्त्रतः
न ह्यङ्गुलं पञ्चयवं दृश्यते शास्त्रलोकयोः ५२६

अङ्गुलं निस्तुषैः षड्भिस्तिर्यग्भिः स्याद्यवोदरैः
दक्षिणस्य करस्य स्यात्खानिमाने कनिष्ठिका ५२७
न स्थूला न कृशाऽत्यन्तं गृह्यते किंतु मध्यमा
मूलशब्दोऽन्वयं याति मध्यमेनात्र पर्वणा ५२८
समा सर्वत्र खानिः स्याद्विषमः स्वरभङ्गकृत्
चतुर्दशाङ्गुलो दण्ड एकवीरस्य दृश्यते ५२९
तच्छिरःप्रान्तयोर्मानमङ्गुलद्वितयं पृथक्
मानं जातिमुखाख्ये स्यात्फूत्कारसुषिरेऽङ्गुलम् ५३०
ताररन्ध्रं ततोऽधस्तादङ्गुलान्तरितं मतम्
षोडशांशाधिकं तस्य मानमर्धाङ्गुलं विदुः ५३१
तदधोऽधश्च तावन्ति सप्त रन्ध्राणि कल्पयेत्
तेष्वष्टासूर्ध्वरन्ध्राणि सप्त स्युः स्वरसिद्धये ५३२
अन्तिमं वायुरन्ध्रं स्यादन्तरालानि सप्त च
पृथगर्धाङ्गुलान्येषां गर्भरन्ध्रं तु संमितम् ५३३
मूलतः पञ्चमांशेन कनिष्ठामध्यपर्वणा
खानिस्तदुच्यते देश्यां पूर्वोक्तोक्तस्वरोदयः ५३४
त्रयोदशापरे ताररन्ध्रजातिमुखान्तरे
एकैकाङ्गुलवृद्ध्या स्युराचतुर्दश वंशतः ५३५
उभापतौ दण्डमानं भवेत्पञ्चदशाङ्गुलम्
एकवीरवदन्यत्तु लक्ष्म त्रिपुरुषे पुनः ५३६
दण्डः सार्धैः षोडशभिः सयचार्धैर्मितोऽङ्गुलैः
सप्तान्तराण्यधस्तारात्पृथक्सार्धैस्त्रिभिर्यवैः ५३७
मितानि लक्षणं शेषं पूर्ववंशवदिष्यते
दण्डश्चतुर्मुखे सार्धाष्टादशाङ्गुलसंमितः ५३८
पृथक्सप्तान्तरालानि चतुर्भिः साङ्घ्रिभिर्यवैः
मितानि पूर्ववच्छेषं पञ्चवक्त्रे तु संमितिः ५३९
दण्डश्च यवयुग्मेनाभ्यधिकाङ्गुलविंशतिः
सप्तानामन्तरालानां पृथक्पञ्चयवा मितिः ५४०
अन्यत्तु पूर्ववल्लक्ष्म दण्डमानं तु षण्मुखे

अङ्गुलानां यवार्धानां द्वाविंशतिरुदीरिता ५४१
सार्धपञ्चयवं मानं पृथगन्तरसप्तके
शेषं तु पूर्ववद्वंशे मुनौ दण्डमितिः पुनः ५४२
त्रयोविंशत्यङ्गुलानां सार्धयाऽन्तरसप्तके
प्रत्येकमङ्गुलं मानं शेषं पूर्ववदिष्यते ५४३
वंशे वसौ दण्डमानं चतुर्भिरधिका यवैः
पञ्चविंशतिराख्याताऽङ्गुलानामन्तराणि तु ५४४
पृथक्सप्तयवानि स्युः शेषं पूर्वोक्तमिष्यते
नायेन्द्रदण्डमानं स्यात्सपादा सप्तविंशतिः ५४५
अङ्गुलानामन्तराणि स्युः सपादाङ्गुलानि तु
प्रत्येकं मूलतः षष्ठांशोनमध्यमपर्वणा ५४६
कनिष्ठाय् मिता खानिरन्यल्लक्ष्म तु पूर्ववत्
मानं महानन्ददण्डे त्रिंशदङ्गुलकं मितम् ५४७
पृथक्सार्धाङ्गुलानि स्युरन्तरालानि सप्त च
नायेन्द्रवत्परं लक्ष्म रुद्रे दण्डमितिः पुनः ५४८
सपादानि त्रयस्त्रिंशदङ्गुलान्यन्तरेषु तु
प्रत्येकं मानामाख्यातं पादन्यूनाङ्गुलद्वयम् ५४९
रन्ध्रेष्वष्टसु तारादिष्वष्टमांशसमन्वितम्
अङ्गुलार्धं पृथङ्मानं खानेर्मानं तु मूलतः ५५०
सप्तमांशविहीनं स्यात्कनिष्ठापर्व मध्यमम्
पूर्वोक्तमन्यदादित्ये वंशे दण्डस्तु कथ्यते ५५१
अष्टमांशाधिकैः पञ्चत्रिंशता संमितोऽङ्गुलैः
अन्तरेष्वष्टमांशोनमङ्गुलद्वितयं पृथक् ५५२
मानं खानौ त्वष्टमांशन्यूनमामूलदेशतः
कनिष्ठामध्यपूर्वोक्तमपरं रुद्रवंशवत् ५५३
षोडशांशोनितैः सार्धैः सप्तत्रिंशन्मिताङ्गुलैः
मितो दण्डो विश्वमूर्तावन्तरेष्वङ्गुलद्वयम् ५५४
षोडशांशाधिकं माने प्रत्येकं मध्यपर्वणा
कनिष्ठाया मिता खानिः शेषमादित्यवंशवत् ५५५

मनौ दण्डस्तु पादोनैकचत्वारिंशताऽङ्गुलैः
मितः शिरः पृथक्प्रान्तदेशौ सार्धाङ्गुलद्वयौ ५५६
प्रत्येकमन्तरालेषु सपादद्व्यङ्गुला मितिः
विश्वमूर्तिवदन्यत्तु लक्ष्म श्रीशार्ङ्गिणोदितम् ५५७
वंशाश्चतुर्दशैवैवं प्रोक्ताः सोढलसूनुना
नातः परं तु वंशानामीदृशामस्ति संभवः ५५८
तेषु रन्ध्राङ्गुलीप्राप्तिर्न कस्यापि हि दृश्यते
अतिमन्द्रध्वनित्वाच्च न ते तत्त्वविदां मताः ५५९
गतानुगतिकत्वेन त्वेकवीरादयस्त्रयः
कथिता न तु तेष्वस्ति रक्तिमाधुर्यधुर्यता ५६०
चतुर्मुखादयस्तस्मादेकादश मनोहराः
स्वमतेऽभ्युपगम्यन्ते वंशाः सोढलसूनुना ५६१
शार्ङ्गदेवोऽन्यमाङ्गेन वंशरूपं न्यरूपयत्
तिर्यग्यवोदरैः सार्धैश्चतुर्भिर्निस्तुषैरिह ५६२
अङ्गुलं तेन पूर्वोक्तरीत्याऽरभ्यैकवीरतः
सन्ति द्वाविंशतिर्वंशविशेषास्तेषु चक्ष्महे ५६३
वंशश्रेणीमिमामाह निःशङ्कोनुपमाभिधाम्
एकवीरे दण्डमानं स्यात्षोडशभिरङ्गुलैः ५६४
सार्धेन यवपादेनाभ्यधिकैस्तच्छिरोन्तयोः
सार्धाङ्गुलद्वयं मानं प्रत्येकं परिकीर्तितम् ५६५
सपादमङ्गुलं जातिमुखे रन्ध्राष्टके पुनः
पृथक्तृतीयभागोनमङ्गुलं मानमिष्यते ५६६
अर्धाङ्गुलानि प्रत्येकमन्तरालानि सप्त च
मूलतः पञ्चमांशोनकनिष्ठामध्यपर्वणा ५६७
मिता खानिर्भवेत्ताररन्ध्रजातिमुखान्तरम्
एकवीरादिसंज्ञाभिः सर्ववंशेषु वेदितम् ५६८
अष्टमांशविहीनेन यवार्धेनाधिकैर्भवेत्
अङ्गुलैः सप्तदशभिर्दण्डमानमुमापतौ ५६९
एकाङ्गुलाधिकस्तस्माद्दण्डस्त्रिपुरुषे मतः

अनयोर्वंशयोः शेषंलद्म स्यादेकवीरवत् ५७०
मानं स्याद्यवपादोनविहीनाङ्गुलविंशतिः
चतुर्मुखस्य दगडस्यान्तरालेष्वर्धमङ्गुलम् ५७१
अष्टमांशाधिकं मानं पृथगन्यत्तु पूर्ववत्
सद्वात्रिंशांशपादोनद्वियवाधिकया मितः ५७२
दगडोऽङ्गुलैकविंशत्या पञ्चवक्त्रस्य कीर्तितः
अङ्गुलस्य त्रिभिः पादैः पादोनैरन्तराणि तु ५७३
मितानि सप्त प्रत्येकं पूर्ववल्लद्मणं परम्
सार्धत्रयोविंशतिः स्यादङ्गुलानां यवाधिका ५७४
मानं षगमुखदगडस्य पादोनं त्वङ्गुलत्रयम्
पृथक्शिरोन्तयोर्मानमन्तरेषु तु सप्तसु ५७५
यवपादाधिकं मानं पृथक्पादोनमङ्गुलम्
शेषं तु पूर्ववद्वंशे मुनौ स्याद्दगडसंमितिः ५७६
यवपादोनपादोनाङ्गुलषड्विंशतिर्मता
अङ्गुलं यवपादेन न्यूनमन्तरसप्तके ५७७
प्रत्येकं मानमाख्यातं शेषं षगमुखवंशवत्
वसौ वंशे यवार्धेन द्वात्रिंशांशयुजाऽधिका ५७८
स्यात्सप्तविंशतिः सार्धाङ्गुलानां दगडसंमितिः
सपादेन तु पादेन द्वात्रिंशांशयुतेन च ५७९
यवस्याभ्यधिकं मानमन्तरेष्वङ्गुलं पृथक्
शेषं तु मुनिवद्दगडे नाथेन्द्रस्य तु संमितिः ५८०
यवाष्टमांशसहितैरेकोनत्रिंशदङ्गुलैः
सार्धपादाधिकैरुक्ता पृथक्तु सुषिराष्टके ५८१
तारादौ यवयुक्तेनार्धाङ्गुलेन मितिर्भवेत्
अन्तरेषु पृथङ्मानमष्टमांशाहदिकाङ्गुलम् ५८२
शेषं तु पूर्ववद्दगडे महानन्दस्य संमितिः
उक्ता यवाष्टमांशोनाङ्गुलैकत्रिंशदिष्यते ५८३
सपादावन्तरालेषु प्रत्येकं मानमुच्यते
सपादमङ्गुलं शेषं पूर्वोक्तं शार्ङ्गिणोदितम् ५८४

अङ्गुलानि त्रयस्त्रिंशदष्टमांशयुतानि तुाष्टमांशयुक्तानि रुद्रे दण्डमितिर्भवेत् ५८५
युक्तं सार्धेन पादेनाङ्गु लमन्तरसप्तके
प्रत्येकं मानमाख्यातं खानेर्मानं तु मूलतः ५८६
षष्ठांशोनं मध्यपर्व कनिष्ठायाः प्रकीर्तितम्
शेषं प्राग्वदथाऽऽदित्ये स्यात्पञ्चत्रिंशताङ्गुलैः ५८७
यवाष्टमांशसहितैर्दण्डमानमथान्तरम्
सार्धाङ्गुलकमेकैकं खानिमानं तु कीर्तितम् ५८८
मूलतः सप्तमांशोनं कनिष्ठापर्व मध्यमम्
प्राग्वत्परम् विश्वमूर्तौ वंशे दण्डस्य संमितिः ५८९
यवाष्टमांशसहितैः स्यात्सप्तत्रिंशताऽङ्गुलैः
सार्धपादाधिकैः शीर्षं प्रान्तौ त्र्यङ्गुलकौ पृथक् ५९०
अन्तरेष्वष्टमांशोनाहदिकं सार्धाङ्गुलं पृथक्
मानं खानेस्त्वष्टमांशन्यूनमामूलतो मतम् ५९१
मध्यपर्व कनिष्ठायाः पूर्वोक्तं शेषमिष्यते
दण्डमानं मनोरेकोनचत्वारिंशताङ्गुलैः ५९२
सपादैरष्टमांशेन यवस्य सहितैरपि
पादोनमङ्गुलद्वंद्वं पृथगन्तरसप्तके ५९३
मानं खानिस्तु मातव्या कनिष्ठामध्यपर्वणा
पूर्वोक्तमपरं सार्धैकचत्वारिंशताऽङ्गुलैः ५९४
युक्तैर्यवस्य पादोनपादद्वंद्वेन संमितिः
दण्डे पञ्चदशस्य स्यात्ततः सार्धयवत्रया ५९५
प्रत्येकमष्टरन्ध्री स्यादन्तरेष्वङ्गुलद्वयम्
अष्टमांशोनितं मानं प्रत्येकं मनुवत्परम् ५९६
कलानिधौ सपादैः स्यात्त्रिचत्वारिंशताऽङ्गुलैः
यवाधिकैर्दण्डमानमन्तरालेषु सप्तसु ५९७
प्रत्येकमङ्गुलद्वंद्वं सपादं पूर्ववत्परम्
दण्डोऽष्टादशवंशस्याष्टाचत्वारिंशताङ्गुलैः ५९८
यवान्वितैः सपादेन सपादेनाधिकैर्मितः

प्रत्येकं षोडशांशोनसार्धाङ्गुलयुगं मतम् ५९९
प्रमाणमन्तरालेषु परं पूर्ववदिष्यते
दण्डे त्वेकोनविंशस्य साङ्घ्रि पञ्चाशदङ्गुलम् ६००
यवेनाभ्यधिकं मानमन्तरेषु तु सप्तसु
प्रत्येकं षोडशांशोनाधिकं सार्धाङ्गुलद्वयम् ६०१
प्राग्वत्परं मुरल्यास्तु दण्डमानं यवाधिकम्
द्वापञ्चाशद्भवेत्सार्धाङ्गुलानामन्तराणि तु ६०२
पादोनत्र्यङ्गुलानि स्युः प्रत्येकं पूर्ववत्परम्
एकविंशे दण्डमानं पञ्चपञ्चाशदङ्गुलम् ६०३
सपादं षोडशांशेनाभ्यधिकं यवसंयुतम्
अङ्गुलान्यन्तराणि स्युः प्रत्येकं पूर्ववत्परम् ६०४
दण्डमानं श्रुतिनिधावष्टापञ्चाशदङ्गुलम्
सार्धं यवाधिकं तस्य त्वन्तरेष्वङ्गुलत्रयम् ६०५
सपादषोडशांशोनाधिकं मानं पृथङ्गतम्
पूर्वोक्तमपरं लक्ष्म शार्ङ्गदेवेन कीर्तितम् ६०६
सर्वेषामपि वंशानां पिण्डः सार्धयवो भवेत्
रक्तिमाधुर्यविरहात्पञ्चवक्त्रादधस्तनाः ६०७
चतुर्मुखादयो वंशा नेष्टाः श्रीशार्ङ्गिसूरिणा
देशीवंशेषु सर्वेषु मुद्रितात्पूर्ववंशतः ६०८
उत्तरो मुद्रितो वंशः स्वरार्धेनाधिको भवेत्
वंशानामल्पमानानां सर्वत्रोत्तरता मता ६०९
स्वरार्धं स्यादूर्ध्वतया दक्षिणस्य कनिष्ठया
अतस्तस्या मुद्रितायां पूर्ववंशस्य जायते ६१०
उत्तरो मुद्रितो वंशः पूर्वतुल्यस्वरोदयः
उद्धृताङ्गुलिवृद्धौ तु तस्मादप्युत्तरोत्तरे ६११
मिलन्ति मुद्रिता वंशा यथासंख्यं पुरातनैः
स्वरोदय्ऽप्यङ्गुलयः शात्रीये लौकिके तथा ६१२
यंशे तुल्यप्रकाराः स्युरिति श्रीशार्ङ्गिणोदितम्
एकस्वराणि रन्ध्राणि संनिधौ व्यवधावपि ६१३

मिलन्ति सर्ववंशानामिति ब्रूते हरप्रियः
मानहीनं तु यद्रन्ध्रं खानिर्वा यत्र तादृशी ६१४
न तद्रन्ध्रैः स्वजातीयैर्मिलन्ति स्वरभङ्गतः
चतुर्दशादिवंशानामावंशादेकवीरतः ६१६
इदानीं तादृशीं वंशस्वरूपरचनामिमाम्
शार्ङ्गदेवः समाचष्टे शिवानुग्रहशुद्धधीः ६१७
वंशपद्धतिरेषा च शार्ङ्गविद्वाभिधीयते
अङ्गुलं षडयवं चात्र रन्ध्रादिमितये मतम् ६१८
एकवीरे दण्डमानं सपादद्वादशाङ्गुलम्
यवार्धेनाधिकं तस्य शिरोन्तौ द्व्यङ्गुलौ पृथक् ६१९
मुखरन्ध्रेऽङ्गुलं मानं तारादौ सुषिराष्टके
प्रत्येकमङ्गुलदलं तेषां त्वन्तरसप्तके ६२०
यद्द्वयं पृथङ्गानमुक्तं श्रीशार्ङ्गिसूरिणा
सर्ववंशेषु तारस्य मुखरन्ध्रस्य चान्तरे ६२१
एकवीरादिसंज्ञाभिर्विज्ञेयाऽङ्गुलसंमितिः
उमापतौ त्रिपुरुषे चैकैकाङ्गुलवर्धितम् ६२२
दण्डमानं परं लक्ष्म त्वेकवीरवदिष्यते
चतुर्मुखे दण्डमानं पादन्यूनयवाधिकैः ६२३
अङ्गुलैः पञ्चदशभिः सार्धैरस्यान्तरेषु तु
सपादद्वियवी मानं पृथगन्यत्तु पूर्ववत् ६२४
सपादैः सप्तदशभिः पादन्यूनयवाधिकैः
अङ्गुलैर्दण्डमानं स्यात्पञ्चवक्त्रेऽन्तरेषु तु ६२५
षोडशांशाधिका मानं पादोनत्रियवी पृथक्
शेषं तु पूर्ववद्दण्डे षण्मुखस्य तु संमितिः ६२६
युक्ता यवेन सार्धेनाष्टमांशरहितेन च
एकोनविंशतिः प्रोक्ताऽङ्गुलानामन्तरेषु तु ६२७
यवस्य सार्धपादाभ्यां युक्तमर्धाङ्गुलं पृथक्
पूर्वोक्तमपरं लक्ष्म दण्डे तु स्यान्मितिर्मुनेः ६२८
अङ्गुलिरेकविंशत्या सार्धपादद्वयाधिकैः

यवस्य चाष्टमांशेन सपादेन समन्वितैः ६२९
सपादयवपादेन द्वात्रिंशांशयुतेन च
युक्तमन्तरमानं स्यात्पृथक्पादोनमङ्गुलम् ६३०
शेषं तु पूर्ववल्लक्ष्म ज्ञेयं वंशे वसौ पुनः
अष्टमांशविहीनेन यवेनाधिकया भवेत् ६३१
चतुर्विंशत्यङ्गुलानां चरणन्यूनया मितिः
पृथगष्टासु रन्ध्रेषु सपादत्रियवी मितिः ६३२
प्रत्येकमन्तरालेषु साष्टमांशचवाधिकम्
पादोनमङ्गुलं मानमपरं लक्ष्म पूर्ववत् ६३३
सपादयवसंयुक्ताऽङ्गुलषड्विंशतिर्भवेत्
मानं नाथेन्द्रदण्डस्यान्तरालेषु तु सप्तसु ६३४
अष्टमांशाधिकं मानमङ्गुलं पूर्ववत्परम्
यव्ष्टाअमांशसहिता सार्धाष्टाविंशतिर्मता ६३५
अङ्गुलानां दण्डमानं महानन्देऽन्तरेषु तु
सपादमङ्गुलं सार्धयवपादाधिकं पृथक् ६३६
प्राग्वत्परं रुद्रदण्डे त्वङ्गुलानां यवाधिका
एकत्रिंशन्मिता मानमथ सार्धयवत्रया ६३७
प्रत्येकमष्टरन्ध्री स्यादन्तरालेषु सप्तसु
सार्धाङ्गुलं पृथङ्मानं पूर्वोक्तं शेषमिष्यते ६३८
दण्डस्य मानमादित्ये स्याच्चतुस्त्रिंशदङ्गुलम्
यवेन च सपादेन द्वात्रिंशांशयुजाऽधिकम् ६३९
द्वात्रिंशाशोनपादाभ्यां यवस्य सहितं पृथक्
पादोनमङ्गुलद्वंद्वं मानमन्तरसप्तके ६४०
प्राग्वत्परं विश्वमूर्तौ स्यात्सप्तत्रिंशदङ्गुलम्
दण्डमानं युतं सार्धयवपादद्वयेन च ६४१
प्रत्येकमन्तरालेषु त्वङ्गुलद्वितयं मतम्
यवस्य सार्धपादेनाभ्यधिकं पूर्वत्परम् ६४२
दण्डो यवाष्टमांशेन सपादेन समन्वितैः
चतुश्चत्वारिंशता स्यादङ्गुलैः संमितो मनोः ६४३

सार्धाङ्गुलद्वयमितौ शिरःप्रान्तौ मतौ पृथक्
साधेन षोडशांशेन यवस्याभ्यधिकैस्त्रिभिः ६४४
पादोनैरङ्गुलैर्मानमन्तरालेषु सप्तसु
पूर्वोक्तं लक्षणं शेषमवोचत्करणाग्रणीः ६४५
खानिः सर्वेषु वंशेषु कनिष्ठामध्यपर्वणा
मूलेन संमिता कार्येत्युक्तं सोढलसूनुना ६४६
सर्वमन्यत्तु वंशानां देशीशास्त्रभुवां समम्
एकवीरादयोऽत्रापि त्रयः प्राग्वन्न संमताः ६४७
धातून्वृत्तित्रयं तत्त्वानुगतौघांश्च यान्पुरा
वाद्यान्याश्रावणादीनि वीणायां यान्यवादिषम् ६४८
गेयं श्रुतिस्वरग्राममूर्छनादि च यन्मतम्
तत्सर्वं वंशवाद्येऽत्र विशेषेणोपदर्शयेत् ६४९
वंशवीणाशरीराणि त्रयोऽमी स्वरहेतवः
ललितो मधुरः स्निग्धस्तेषु वंशः प्रशस्यते ६५०
वंशवीणाशरीराणामेकीभावेन यो ध्वनिः
तत्र रक्तिविशेषस्य प्रमाणं विबुधा विदुः ६५१
अध्वन्यानां प्रवासेषु कामिनीनिर्जितेषु च
शोकार्तेषु प्रयुञ्जीत मृदुमध्यलयध्वनिम् ६५२
वंशं युञ्जीत शृङ्गारे द्रुतादिललितध्वनिम्
कम्पितस्फुरितध्वानं वंशं द्रुतलयाश्रयम्
क्रोधाभिमानयोः कुर्यान्मतङ्गेनेति कीर्तितम् ६५३
स्निग्धता घनता रक्तिव्यक्तिः प्रचुरता ध्वनेः
लालित्यं कोमलत्वं च नादानुरणनं तथा ६५४
त्रिस्थानत्वं श्रावकत्वं माधुर्यं सावधानता
द्वादशेति गुणाः प्रोक्ताः फूत्कारे सूरिशार्ङ्गिणा ६५५
तत्र शब्दगुणेष्वेवैकादश प्रोक्तलक्षणाः
फूत्कृतेः सावधानत्वं न्यूनताधिक्यवर्जनम् ६५६
इति द्वादश फूत्कारगुणाः
फूत्कात्रो यमलः स्तोकः कृशः स्खलित इत्यमी

फूत्कारदोषा यमलं ब्रुवते प्रतिफूत्कृतिम्
एवमन्वर्थनामत्वान्नोच्यते लक्षणं पृथक् ६५७
कपिलस्तुम्बकी काकी संदष्टश्चाव्यवस्थितः
पञ्चेति फूत्कृतेर्दोषानपरानूचिरे परे ६५८
यः कफोपहताद्वक्त्राद्विस्वरः स्फुटितो भवेत्
कपिलोऽसौ तुम्बुध्वानप्रायः प्रोक्तस्तु तुम्बकी ६५९
तारन्यूनतया काकस्वरः काकीति कथ्यते
अल्पः संदष्टवद्भाति योऽसौ संदष्ट उच्यते
ऊनोऽधिको वा यो रूक्षः कथ्यते सोऽव्यवस्थितः ६६०
कण्ठस्य गुणदोषा ये पुरोक्तास्तेषु केचन
फूत्कारेऽपि यथायोगं योजनीया मनीषिभिः ६६१
इति दश फूत्कारदोषाः
अङ्गुलीसारणाभ्यासः सुस्थानत्वं सुरागता
सुरागव्यक्तिमाधुर्यान्विता वेगाद्गतागते
गीतवादनदक्षत्वं गातॄां स्थानदायिता
तद्दोषाच्छादनं मार्गदेशीरागेषु कौशलम् ६६३नवदपस्थाने
रागोद्भूतिप्रगल्भता
वांशिकस्य गुणानेतान्वक्ति श्रीकरणाग्रणीः ६६४
इति वांशिकगुणाः
मिथ्याप्रयोगबाहुल्यमेतद्गुणविपर्ययः
इष्टस्थानानवाप्तिश्च शिरसः कम्पनं तथा
वांशिकस्येति दोषाः स्युर्वर्जनीयाः प्रयत्नतः ६६५
इति वांशिकदोषाः
एकः स्याद्वांशिको मुख्यश्चत्वारोऽस्यानुयायिनः
वांशिकानामिति प्रायस्तज्ज्ञैर्वृन्दं निगद्यते ६६६
इति वांशिकवृन्दम्
अधुना मुग्धबोधार्थमुदाहरणमात्रतः
वंशे देशीस्थरागाणां केषांचिद्वादनं ब्रुवे ६६७
मध्यमं स्थायिनं कृत्वा तृतीये कम्पिते स्वरे

विलम्बिते द्वितीयेऽथ स्थायिनि न्यस्यते यदा
स्वस्थानं प्रथमं प्रोक्तं मध्यमादेस्तदा बुधैः ६६८
तृतीयकम्पनादूर्ध्वं चतुर्थं पञ्चमं ततः ६६९
तुर्यस्वरं द्वितीयं च कृत्वा न्यासो ग्रहे यदा
तदा द्वितीयं स्वस्थानं शार्ङ्गदेवेन कीर्तितम् ६७०
चतुर्थस्वरमाहत्य स्थायिनं तत्परं ततः
समुच्चार्य स्वरं तुर्यं पञ्चमं तु विलम्ब्य च ६७१
षष्ठं च पञ्चमं कृत्वा द्वितीयं च ग्रहे यदा
न्यासस्तदा तृतीयं स्यात्स्वस्थानमिति तद्विदः ६७२
ग्रहद्वितीयतुर्यांश्च पञ्चमं सप्तमं ततः
कृत्वाऽष्टमं बिलम्ब्याथ द्वितीयं तत्परं ततः ६७३
द्वितीयं सप्तमं कृत्वा पञ्चमं च चतुर्थकम्
द्वितीयं च ग्रहे न्यासः स्वस्थानं तुर्यमिष्यते ६७४
दृश्यते मध्यमादेस्तु ग्रहो वंशेषु मुद्रितः ६७५
इति मध्यमादिः
षड्जे ग्रहे ममाहत्य षड्जं कृत्वा हतौ रिमौ
पमान्दोल्य प्रकम्यापि पमगां द्विः प्रयुज्य च ६७६
आन्दोल्य मं प्रकम्प्यापि लघुषड्जं विधाय च
कम्पयित्वा रिमौ द्वित्रान्वारानावर्त्य षड्जगौ ६७७
स्थायिन्यासाध्रुवेदाद्यं स्वस्थानं मालवश्रियः
आद्यस्वस्थानविधिना विधाय स्वरपञ्चकम् ६७८
निं विलम्ब्यावरोही चेत्पूर्वः स्वस्थानगः कृतः
तदा द्वितीयं स्वस्थानं धान्तमान्दोल्य सप्तमम्
आहत्य च द्वितीयस्य स्वस्थानस्यावरोहणम् ६८०
कृतं यत्र तृतीयं तत्स्वस्थानमुदितं बुधैः
आहत्य मं द्विगुणसं कृत्वा रिं तत्परं ततः ६८१
तं सं प्रोच्य निमाहत्य विलम्ब्य पुनरप्यमुम्
कृत्वा तृतीयं स्वस्थानावरोही क्रियते यदा
तदा चतुर्थं स्वस्थानमाख्यातं मालवश्रियः ६८२

षड्जोऽन्यो वा स्वरो वंशे ग्रहोऽस्या मुद्रितः स्वरः ६८३
प्रकल्ल्प्य तस्य षड्जत्वं परेषामृषभादितम्
लक्ष्मेदं योजयेत्सर्वमित्युक्तं सूरिशार्ङ्गिणा ६८४
इति मालवश्रीः
स्थायिनं मध्यमं कृत्वा कम्पयित्वा परं स्वयम्
तुर्यं विलम्ब्य कृत्वा च तृतीयं तं द्रुताहतम् ६८५
विधाय तं पुनः प्रोच्य ग्रहन्यासेन जायते
स्वस्थानं प्रथमं तोडयाः प्रोक्तं मुनिवरैरिति ६८६
प्राक्स्वस्थानवदारुह्य पञ्चमादवरुह्यते
स्थायिस्वरान्तं यत्रादः स्वस्थानं स्याद्द्वितीयकम् ६८७
प्राग्वा षष्ठमारोहावरोही च ग्रहावधिः
अस्यास्तृतीये स्वस्थाने चतुर्थे त्वष्टमावधौ ६८८
आरोहिण्यवरोही स्यात्पूर्ववत्तद्विदां मतः
मुद्रितस्तु ग्रहः प्रोक्तो लक्ष्ये स्याल्लक्ष्मवेदिभिः ६८९
इति तोडी
मध्यमं ग्रहमास्थाय प्राञ्चं प्रोच्य ततो ग्रहम् ६९०
सद्वितीयं कम्पयित्वा तृतीयं सचतुर्थकम्
लघूकृत्य तृतीयं चोच्चार्याऽऽहत्य च तं ततः ६९१
प्राचीनं स्वरमुच्चार्य स्थायिनि न्यस्यते यदा
भवेद्बङ्गालरागस्य स्वस्थानं प्रथमं तदा ६९२
आरोही पञ्चमान्तः स्थात्स्वस्थानेऽस्याद्द्वितीयके
सप्तमान्तस्तृतीये स्यात्तुर्ये स्यादष्टमावधि ६९३
प्राक्प्राग्वदवरोही स्यात्स्वस्थाने तूत्तरोत्तरम्
लक्ष्ये तु सर्ववंशस्थो द्वितीयोऽस्य ग्रहो मतः ६९४
इति बङ्गालः
धैवतं स्थायिनं कृत्वा प्राञ्चं तं च तृतीयकम्
पुनः प्राञ्चं विधायाथ कम्पयित्वा तृतीयकम् ६९५
विलम्ब्य चाऽऽहतं कृत्वा द्वित्रिवारं द्वितीयकम्
ग्रहे न्यासाद्भैरवस्य स्वस्थानं प्रथमं भवेत् ६९६

द्वितीये पञ्चमान्तः स्यादारोहोऽथ तृतीयके
षष्ठोन्तः सप्तमान्तो वा चतुर्थे त्वष्टमावधिः ६९७
परे परेऽवरोही स्यात्स्वस्थाने पूर्वपूर्ववत्
द्वितीयोऽत्र स्वरः स्थायी सर्ववंशेषु दृश्यते ६९८
इति भैरवः
स्थायिनं द्विगुणं षड्जं कृत्वाऽर्धं वादयेत्ततः
पूर्वं ग्रहं द्वितीयं च तृतीयमथ वादयेत् ६९९
अथ द्वितीयमागत्य न्यस्यते स्थायिनि स्वरे
यदा वराट्याः स्वस्थानं प्रथमं जायते तदा ७००
इह भैरववत्कार्यं स्वस्थानत्रितयं परम्
स्वस्थानप्रक्रियैषैव ज्ञेया रागान्तरेष्वपि
द्वितीयोऽस्याः स्वरो लक्ष्ये ग्रहत्वेनोपलक्ष्यते ७०१
इति वराटी
ऋषभे स्थायिनि प्राञ्चं कम्पयित्वाऽर्धमस्य च ७०२
कृत्वा ग्रहं द्वितीयं च तृतीयं तदधः स्वरम्
ग्रहमेत्य ततः प्राञ्चं प्रकम्प्योक्तार्धमस्य च ७०३
ग्रहे न्यासेन गर्जर्याः स्वस्थानं प्रथमं भवेत्
तृतीयो दृश्यते प्रायो ग्रहोऽस्यां लक्ष्यगोचरे ७०४
इति गुर्जरी
षड्जे ग्रहे द्वितीयं च तृतीयं सकृदाहतम्
वेगात्कृत्वाऽथ तुर्यं च तृतीयं तदधस्तनम् ७०५
उक्त्वा तृतीयतुर्यौ च तृतीयं तदधस्तनम्
ग्रहे न्यासो वसन्तस्य स्वस्थाने प्रथमे भवेत्
तृतीयस्त्वस्य वंशेषु स्थायित्वेनोपलभ्यते ७०६
इति वसन्तः
स्थायिनि द्विगुणे षड्जे तदर्धं लघु वादयेत्
ततस्तत्सकृदाहत्य ग्रहं तस्मात्तृतीयकम् ७०७
तुर्यं चोक्त्वा तृतीयं च सकृदाहत्य तत्परम्
द्रुतं कृत्वा पञ्चमं तु विलम्ब्यास्मादधस्तनौ ७०८

लघूकृत्य ग्रहे न्यासः स्वस्थाने प्रथमे भवेत्
धन्नास्या दृश्यते वंशे स्याद्द्वितीयस्वरो ग्रहः ७०९
इति धन्नासी
तमेव स्थायिनं कृत्वा द्वितीयं वादयेद्द्रुतम्
लघू ग्रहद्वितीयौ च कृत्वा ताभ्यां परं स्वरम् ७१०
विलम्ब्य स्फुरितं तु द्विर्विध्यात्पञ्चमं ततः
अधरांस्त्रीन्क्रमादुक्त्वा स्थायिनि न्यस्यते यदा
देश्यास्तदाऽऽद्यं स्वस्थानं द्वितीयोऽस्या ग्रहो जने ७११
इति देशी ।
गान्धारे स्थायिनि प्रोच्य द्वितीयं च तृतीयकम्
तुर्यं विलम्ब्य तत्प्राञ्चं कृत्वा स्पृष्ट्वा द्वितीयकम् ७१२
दीर्घीकृत्य तृतीयं चोक्त्वा द्वितीयं ग्रहस्वरे
न्यासो यदा स्यात्स्वस्थानं देशाख्यायास्तदाऽऽदिमम् ७१३
मुद्रितोऽस्या ग्रहो वंशे लक्ष्यते लक्ष्यवेदिभिः ७१४
इति देशाख्या
ग्रहं द्विगुणसं कृत्वा पूर्वं स्पृष्ट्वा तृतीयकम्
कृत्वा स्पृष्ट्वा ग्रहं प्रोच्य तत्परं स्फुरितौ वदेत् ७१५
द्विस्त्रिर्वा ग्रहतत्पूर्वौ न्यस्यते कम्पिते ग्रहे
यदा डोम्बक्रियः प्रोक्तं स्वस्थानं प्रथमं तदा
सा भूपाली श्रुता लोके द्वितीयं ग्रहमाश्रिता ७१६
इति डोम्बक्रीः
धैवते स्थायितां नीते द्विरुच्चार्य परं लघुम्
तं चाथ प्राञ्चमस्यार्धं पूर्वं पूर्वं विधाय तम् ७१७
विलम्ब्य कम्पयित्वाऽर्धं तस्याऽऽहत्य च तन्मुहुः
पूवं प्रकम्प्य तस्यार्धं दीर्घीकृत्य ग्रहं व्रजेत् ७१८
अथोर्धप्रेरितौ पूर्वग्रहौ कृत्वा द्वितीयकम्
प्रोच्य स्पृष्ट्वा ग्रहं तस्मात्परं प्रोच्य प्रकम्प्य तु ७१९
तृतीयं ग्रहपाश्चात्यग्रहौ तूच्चारयेन्मुहुः
ततस्तृतीयमाकम्प्य विलम्ब्य तदधस्तनम् ७२०

ईषद्विरम्य स्पृष्ट्वा च द्वितीयं न्यस्यते ग्रहे
यदा तदाऽऽद्यं स्वस्थानं वेलावल्याः प्रकीर्तितम्
तृतीयग्रहता त्वस्या दृश्यते वंशगोचरे ७२१
इति वेलावली
पञ्चमं ग्रहमास्थायाऽऽरोहिणा पञ्चमं ततः
गत्वा विलम्ब्य तं तस्मादधरं द्रुततां नयेत् ७२२
ततोऽधः स्थं द्राघयित्वा स्पृष्ट्वा च द्राघितात्परम्
तत्परं दीर्घतां नीत्वा पुनः प्रोच्यावरोहिणा ७२३
तस्मादेत्य ग्रहन्यासे स्वस्थानं प्रथमं भवेत्
रागे प्रथममञ्जर्यां द्वितीयोऽस्या ग्रहो जने ७२४
इति प्रथममञ्जरी
स्थायिनोऽर्धात्समारुह्य तृतीयादिचतुःस्वरीम्
कम्पयित्वा विलम्ब्यापि षष्ठतुर्यं विधाय च ७२५
एत्य पञ्चममेतस्माद्ग्रहान्तमवरुह्य च
ग्रहार्धं ग्रहपूर्वं च गत्वा स्पृष्ट्वा ग्रहं ततः ७२६

द्वितीयं कम्पितं कृत्वा तृतीयं स्फुरितं ततः
स्थायिनि स्यस्यते यत्र स्वस्थानं स्यात्तदाऽऽदिमम्
आडीकामोदिकायाः स्याद्द्वितीयग्रहता जने ७२७
इत्याडीकामोदी
स्थायिनि द्विगुणे षड्जे द्विराहत्य तृतीयकम्
त्रिश्चतुर्वा ततः स्पृष्ट्वा ग्रहं पूर्वमुदीर्य च ७२८
कम्पिते स्थायिनि न्यासात्स्वस्थानं प्रथमं भवेत्
रागे शुद्धवराट्यां सा द्वितीयस्थायिका जने ७२९
इति शुद्धवराटी
तमेव स्थायिनं कृत्वा तं तदर्धं द्विराहतम्
द्विस्त्रिर्वोक्त्वाऽथ द्वितीयं कम्पयित्वा विलम्ब्य च ७३०
आहत्य द्विश्चतुर्वाऽस्मात्परं कृत्वा लघुं ग्रहम्
उक्त्वा ग्रहार्धपूर्वे तु दीर्घीकृत्य ग्रहे यदा ७३१

न्यस्यते शुद्धनट्टायाः स्वस्थानं प्रथमं तदा
वंशेष्वस्यामपि प्रायो द्वितीयो दृश्यते ग्रहः ७३२
इति शुद्धनट्टा
ग्रहं द्विगुणसं प्रोच्य तदर्धं च द्वितीयकम्
विलम्बिते तृतीयेऽथ द्वितीयं द्रुततां नयेत् ७३३
ग्रहार्धे च स्थिरीभूय कम्पयित्वा ग्रहं ततः
परौ स्वरौ द्रुतीकृत्य लघूकृत्य परं ग्रहे ७३४
न्यासे कृते रामकृतेः स्वस्थानं प्रथमं भवेत्
द्वितीयस्वरमेवास्या वंशे वीक्षामहे ग्रहम् ७३५
इति रामक्रीः
तस्मिन्नेव ग्रहे कृत्वा तृतीयं च द्वितीयकम्
ग्रहार्धं द्रुतमुच्चार्य स्पृष्ट्वा पूर्वं ग्रहस्य च ७३६
अर्धं प्रोच्य विरम्याथ पूर्वं स्पृष्ट्वा तृतीयकम्
लघूकृत्य लघोः पूर्वौ स्पृष्ट्वाऽथ स्थायिनः परौ ७३७
लघूकृत्य द्रुतं कृत्वा द्वितीयं न्यस्यते ग्रह
यदा तदा गौडकृतेर्भवेत्स्वस्थानमादिमम् ७३८
द्वितीयोऽस्यामपि प्रायो ग्रहो लक्ष्येषु दृश्यते ७३९
इति गौडक्रीः
धैवते स्थायिनि प्राञ्चं ग्रहं ग्रहतृतीयकम्
तुर्यं कृत्वा तमाहत्य द्वितीयं कम्पयेत्ततः ७४०
अवरुह्य तृतीयादिक्रमेण चतुरः स्वरान्
ग्रहन्यासाद्देवकृतेराद्यं स्वस्थानमादिशेत्
तृतीयग्रहतां त्वस्याः पश्यामो वंशगोचरे ७४१
इति देवक्रीः
धैवतं ग्रहमास्थाय तृतीयादवरुह्य च
स्वरत्रयं विरम्याथ ग्रहं परमथ ग्रहम् ७४२
पूर्वं कृत्वा तमाहत्य ग्रहन्यासेन जायते
स्वस्थानमाद्यं भैरव्यास्तृतीयोऽस्या ग्रहो जने ७४३
इति भैरवी

स्थायिनि द्विगुणे षड्जेऽधस्तृतीयं विधाय च
अधस्तनं प्रकम्प्याथ विलम्ब्य स्थायिनं ततः ७४४
प्राचीनं लघुतां नीत्वा द्विस्त्रिर्वाऽऽहत्य तं ग्रहम्
लघूकृत्याधरस्यार्धमास्पृश्य ग्रहपञ्चमम् ७४५
विलम्ब्य तं द्रुतीकृत्य तृतीयस्पर्शमाचरेत्
अथोक्त्वा पञ्चमं तं च दीर्घीकृत्याधरं मनाक् ७४६
कम्पयित्वा ग्रहन्यासाद्भवेत्स्वस्थानमादिमम्
छायानट्टाख्यरागस्य ग्रहो वंशे तृतीयकः ७४७
एतां सालगनट्टां तु भाषन्ते लक्ष्यवेदिनः ७४८
अन्ये तु पञ्चमं कृत्वा स्थायिनं रिं विधाय च
मं प्रकम्प्य स्थिरीभूय पञ्चमे द्विः पमध्यमौ ७४९
कृत्वा गमृषभार्धं च संस्पृश्यार्धं पुनर्व्रजेत्
ततो दीर्घौ रिमौ कृत्वा ग्रहे चेन्न्यस्यते तदा
आद्यं सालगनट्टायाः स्वस्थानं तद्विदो विदुः ७५०
मं विधाय ग्रहं तं च द्रुतीकृत्य परं ततः
उक्त्वा तुर्यं विलम्ब्याथ परमास्पृश्य पञ्चमम् ७५१
विलम्ब्यातोऽवरोहेण ग्रहमेति यदा तदा
स्वस्थानमादिमं रामकृतेर्वंशे द्वितीयकः
ग्रहश्चिन्धमरामक्रीः सा सिद्धा लोकवर्त्मनि ७५२
इति चिन्धमरामक्रीः
रिमेव ग्रहमाश्रित्य द्विस्त्रिर्वाऽऽहत्य मं ततः ७५३
तंविलम्बिततां नीत्वा दीर्घीकृत्य नु मध्यमम्
रिगौ रिदलमेतानि द्रुतीकृत्य विलम्ब्य निम् ७५४
पुनरुच्चार्य तं कृत्वा धैवतं सकृदाहतम्
वादयित्वा निषादं च ग्रहन्यासेन जायते ७५५
नाट्यरामकृतेराद्यं स्वस्थानमिति तद्विदः
अथवा मध्यमं कृत्वा ग्रहमाहत्य पञ्चमम् ६५६
द्विस्त्रिर्वाऽप्यवरोहेण धात्क्रमादृषभं द्रुतम्
एत्यार्धं तस्य षड्जं च रेरर्धं वादयेत्पुनः ७५७

अथोच्चार्य रिमौ पं तु विलम्ब्य न्यस्यते ग्रहे
यत्र स्वस्थानमाद्यं तन्नाटचरामकृतेर्मतम् ७५८
इति नाटचरामक्रीः
ग्रहं कृत्वा धमाहत्य सकृद्ग्रहपरं स्वरम्
कृत्वा ग्रहात्परौ द्विस्तु ग्रहमाहत्य पूर्वकम् ७५९
द्वितीयं च क्रमादुक्त्वा ग्रहे चेन्नयस्यते तदा
स्वस्थानमाद्यं मह्लारे ग्रहो वंशे द्वितीयकः ७६०
इति मह्लारः
ग्रहं द्विगुणसं कृत्वा द्रुतीकृत्य ततोऽधरम् ७६१
तमान्दोल्य द्वितीयं तु विधायाथ तृतीयकम्
स्फुरितं ग्रहतत्पूर्वौ वादयित्वा ग्रहे यदा ७६२
न्यासः कणाटगौडस्य स्वस्थानं प्रथमं तदा
वंशे ग्रहस्तृतीयोऽस्य गृह्यते लक्ष्यवेदिभिः ७६३
इति कर्णाटगौडः
ग्रहं तमेव सं कृत्वा प्रोच्य तुर्यतृतीयकौ
स्थायिनं तद्दलं चोक्त्वा पूर्वस्थायिदलं ततः ७६४
स्थायिन्यासाद्देशवालगौडस्वस्थानमादिमम्
जायतेऽस्यापि वंशे तु द्वितीयो दृश्यते ग्रहः ७६५
इति देशवालगौडः
निषादे स्थायिनि प्रोच्य पूर्वं ग्रहमथोत्तरम्
तुर्यं द्वितीयतस्तु त्रीनवरुह्य ग्रहे यदा ७६६
न्यासस्तुरुष्कगौडस्य तदा स्वस्थानमादिमम्
लोके मालवगौडोऽसौ तृतीयोऽस्य ग्रहो गतः ७६७
इति तुरुष्कगौडः
निषादाद्ग्राहतां नीतादारोहेदाचतुर्थकम्
तं विलम्ब्य ततो गच्छेद्ग्रहे चेदवरोहिणा ७६८
तदा द्राविडगौडस्य स्वस्थानं प्रथमं भवेत्
लोके सालगगौडोऽयं द्वितीयोऽस्य ग्रहो मतः ७६९
इति द्राविडगौडः

पञ्चमं ग्रहमास्थाय तृतीयं च द्वितीयकम्
मुक्त्वा तृतीयं स्पृष्ट्वा च प्रान्तमुक्त्वा तृतीयकम् ७७०
स्पृष्ट्वा विलम्ब्य द्वितीये न्यस्यते कम्पिते ग्रहे
यदा भवङ्गति कैशिक्याः स्वस्थानं प्रथमं तदा ७७१
तृतीयोऽस्याः स्वरो वंशे ग्रहो लक्ष्येषु दृश्यते ७७२
इति कैशिकी
स्थायिनं द्विगुणं षड्जं द्रुतीकृत्य द्वितीयकम्
उक्त्वा द्वितीयतृतीयौ द्रुतीकृत्याधराधरम् ७७३
उदीर्य तं द्रुतीकृत्य द्वितीयं वादयेत्ततः
तृतीयं द्विस्त्रिराहत्य स्यायिनि न्यस्यते यदा ७७४
ललितायास्तदा प्रोक्तं स्वस्थानं प्रथमं बुधैः
अस्यामपि स्वरो लक्ष्ये तृतीयो दृश्यते ग्रहः ७७५
इति ललिता
ग्रहं द्विगुणसं कृत्वाऽधस्तनं स्थायिनं तथा
कृत्वा द्वितीयतुर्यौ च द्वितीयस्थायिनौ स्पृशेत् ७७६
विलम्बिते द्वितीयेऽथ स्थायिनि न्यस्यते यदा
श्रीरागस्य बुधैः प्रोक्तं तदा स्वस्थानमादिमम्
स्वरो वंशे द्वितीयोऽस्य ग्रहत्वेनोपलक्षितः ७७७
इति श्रीरागः
यो ग्रहः द्रियते वंशे तमपेक्ष्यात्र योजयेत्
लक्षणस्थं द्वितीयादि यदा किंतु ग्रहादयः ७७८
यावन्तो यत्र रागे स्युः स्वरा लक्ष्मणि तावताम्
संभवः स्थायिना येन स्थायिनं तत्र संश्रयेत् ७७९
अनुग्रहाय मुग्धानामित्येते कतिचिन्मया
रागाः प्रोक्ताः पथाऽनेन संपश्यध्वं बुधाः परान् ७८०
इति वंशप्रकरणम्
पावो वेणुसमुत्पन्नः स्यान्नवाङ्गुलवंशवत्
कृतावेष्टो वङ्गपत्रैर्लोकरीत्यैष वाद्यते ७८१
इति पावलक्षणम्

पाविका वैणवी कार्या द्वादशाङ्गुलदैर्ध्यभाक्
स्थौल्येऽङ्गुष्ठमिता गर्भे स्वदैर्घ्ये सुषिरं श्रिता ७८२
कनिष्ठाग्रमितस्थौल्यमस्या लोकानुसारतः
फूत्काररन्ध्रमेकं स्यात्पञ्च स्युः स्वरसिद्धये
वादनं विविधं नागयन्नावेशविधायकम् ७८३
इति पाविकालक्षणम्
हस्तद्वयाधिका माने मुखरन्ध्रसमन्विता
चतुःस्वरच्छिद्रयुता मुरली चारुनादिनी ७८४
इति मुरली
शृङ्गजा दारवी वा स्यात्काहलाकृतिधारिणी
अष्टाविंशत्यङ्गुला च दैर्घ्ये मधुकरी शुभा ७८५
मुखरन्ध्रं च तस्याः स्यात्तुवरीबीजसंनिभम्
मुखरन्ध्रादङ्गुलानि त्यक्त्वा चत्वारि वंशवत् ७८६
विधाय सप्त रन्ध्राणि कुर्वीत विवरान्तरम्
तेषां च मुखरन्ध्रस्य मध्येऽधोभागसंस्थितम् ७८७
मधुरध्वानसिद्ध्यै तन्मुखरन्ध्रे तु ताम्रजा
निधातव्या यवस्थूला नलिका चतुरङ्गुला ७८८
तदूर्ध्वं चक्रिका स्थाप्या दन्तजा शुक्तिजाऽथवा
रन्ध्रमध्ये काशमयीं यद्वा देवनलोद्भवाम् ७८९
शुक्तिकां किंचिदुन्निद्रमालतीकलिकाकृतिम्
मृदुलां क्षीरपाकेण क्षिप्त्वा मधुकरीं ततः ७९०
वंशवद्वादयेद्रन्ध्रं पिदधीताप्यधस्तनम्
वामाङ्गुष्ठाग्रभागेणेत्युक्तं निःशङ्कसूरिणा ७९१
इति मधुकरीलक्षणम्
ताम्रजा राजती यद्वा काञ्चनी सुषिरान्तरा
धत्तूरकुसुमाकारवदनेन विराजिता ७९२
हस्तत्रयमिता दैर्घ्ये काहला वाद्यते जनैः
हाहूवर्णवती वीरबिरुदोच्चारकारिणी ७९३
इति काहलालक्षणम्

हस्तद्वयकृता या सा सैव तुण्डकिनी मता
तुरुतुर्यपि सा लोके तित्तिरी च निगद्यते
यमलं तुण्डकिन्योश्च वाद्यं वाद्यविदो विदुः ७९४
इति तुण्डकिनीलक्षणम्
तुण्डकिन्येव चुक्का स्याद्दैर्घ्ये हस्तचतुष्टया ९७५
इति चुक्कालक्षणम्
करेणुवदनाकारवदनं दोषवर्जितम्
वृङ्गं यन्माहिषं श्लक्ष्णं स्निग्धं सुघटितं कृतम् ७९६
शृङ्गस्यानडुहश्चाथ धत्तूरकुसुमाकृति
खण्डमष्टाङ्गुलं न्यस्य मूलेऽस्य ध्वनिवृद्धये ७९७
अग्रं द्वित्राङ्गुलं तस्य च्छित्वा फूत्काररन्ध्रकम्
विधाय तुथुकारेण वादयेद्विविधध्वनिम्
एतद्वै ध्वानगम्भीरं वाद्यं गोपालकेलिषु ७९८
इति शृङ्गलक्षणम्
निर्दोषस्योत्खातनाभेः शङ्खस्यैकादशाङ्गुलम्
शिखरं निर्मितं धातुमिच्छकाभ्यां मनोहरम् ७९९
मूलतश्चाग्रपर्यन्तं ह्रस्वमानाकृपि क्रमात्
रन्ध्रमर्धाङ्गुलमितं शिखरस्य मुखे भवेत् ८००
अन्तस्तु माषमात्रं स्याच्छङ्कमेवंविधं सुधीः
धृत्वा कर्कटहस्तेन भूरिश्वासभृतोदरम्
हुंभुंथो दिगिदित्येतद्वर्णोद्बोधेन वादयेत् ८०१
इति शङ्खलक्षणम्
मार्गदेशीगतत्वेन पटहो द्विविधो भवेत्
मार्गस्थपटहस्यात्र लक्षणं तावदुच्यते ८०२
सार्धहस्तद्वयं तस्य दैर्घ्यं स्यात्परिधिः पुनः
षष्ट्यङ्गुलो मध्यदेशः पृथुलो दक्षिणं मुखम् ८०३
कर्तव्यं संमितं सार्धैरेकादशभिरङ्गुलैः
वामं तु दशभिः सार्धैः संमितं दक्षिणे मुखे ८०४
आयसं वलयं कार्यं वामे वल्लीसमुद्भवम् ८०५

षाण्मासिको मृतो वत्सो यस्तस्याऽऽदाय पारिकाम्
तयाऽवगुण्ठ्य वलयं वल्लीजं वामवक्त्रगम् ८०६
सप्तरन्ध्रान्वितं कृत्वा सुदृढैः सूक्ष्मदोरकैः
निक्षिप्तैस्तेषु रन्ध्रेषु बन्धव्याः कलशाः श्लथम् ८०७
ते हेमादिमयाः सप्त दैर्घ्येण चतुरङ्गुलाः
त्यक्त्वाऽङ्गुलानि चत्वारि वामे स्याल्लोहपत्रिकाम् ८०८
अङ्गुलत्रयविस्तारां पटहे वेष्टयेद्दृढम्
बाह्यकायस्य यच्चर्म पशोस्तेन घनेन च ८०९
कम्बलाख्येन बध्नीयात्पिहितं वदनद्वयम्
दक्षिणास्यस्य कवलं परितः कृतरन्ध्रकम् ८१०
रन्ध्रक्षिप्तैर्गुणैर्गाढमाकृष्येतरवक्त्रगैः
वलये तान्गुणान्सम्यग्बध्नीयाद्दार्ढ्यसिद्धये ८११
वामास्यकवलान्तस्थसप्तरन्ध्रनिवेशितैः
गुणैरावेष्ट्य कलशानायसैर्वलयैर्दृढैः ८१२
अन्तः क्षिप्त्वा समाकृष्टैर्वलये गाढतां नयेत्
कलशेभ्यो बहिर्वामवलयान्ते च बध्यते ८१३
वेष्टनाय कटेः कच्छेत्युक्तोऽयं स्कन्ददैवतः
श्रीयज्ञपुरवर्येण पटहो मार्गसंभवः ८१४
देशीस्थोऽप्येवमेव स्याद्दैर्घ्येऽसौ सार्धहस्तकः
सप्ताङ्गुलं दक्षिणास्यमन्यत्सार्धषडङ्गुलम् ८१५
आन्तरं जाठरं चर्म पशोर्गदितमुद्दली
तया तु स्वेच्छया वक्त्रं वाममस्य निबध्यते ८१६
विशेषोऽयं भवेदस्मिन्नुभौ खादिरदारुजौ
त्रिधोक्तोऽयं द्वयोरन्यैरुत्तमो मध्यमोऽधमः ८१७
उत्तमः प्रोक्तमानः स्याद्द्वादशांशोनितः पुनः
मध्यमः षष्ठभागेन विहीनस्त्वधमो भवेत् ८१८
अथाऽऽद्यवर्णाः
ङवर्जितः कवर्गश्च टतवर्गौ रहावपि
इति षोडश वर्णाः स्युरुभयोः पाटसंज्ञकाः ८१९

संयोगविप्रयोगाभ्यां क्रमव्युत्क्रमयोगतः
सस्वरत्वास्वरत्वाभ्यां पाटास्ते स्युरनेकधा ८२०
उद्दल्यामेव झेंकारो देंकारः कवलेऽधिकः
देशीपटहमेवाऽऽहुरिममड्डावजं जनाः ८२१
अष्टादशाङ्गुलः किंचिन्नताग्रो मध्यतःपृथुः
कोणः कार्यो मूलदेशे मदनाम्बरवेष्टितः ८२२
पद्मासनोपविष्टेन गोष्ठ्यामूरुद्वयोपरि
संस्थाप्य मार्गपटहो वाद्यो वर्णोद्भवे पटुः ८२३
नाटके त्वर्धवक्त्रोऽयं वाद्यते घटवाद्यवत्
कोणेन पाणिना वाऽस्य वादनं सूरयो विदुः ८२४
इति पटहलक्षणम्
ये पाटाः पटहे प्रोक्तास्तेषां विविधगुम्फनात्
हस्तोद्भवाः पाटभेदा हस्तपाटाः प्रकीर्तिताः ८२५
ते चानन्ता न शक्यन्ते प्रत्येकं वेदितुं जनैः
प्रदर्शनार्थमेतेषु कतिचित्प्रतिपादये ८२६
सद्योजातान्नागबन्धः स्वस्तिको वामदेवतः
अलग्नोऽभूदघोरात्तु शुद्धिस्तत्पुरुषाभिधात् ८२७
आसीदीशानवक्त्रस्तु समस्खलितसंज्ञकः
जाताः पञ्चेति पञ्चभ्यो मुखेभ्यः पार्वतीपतेः ८२८
अतस्ते सर्वपाटानां पाटा मुख्यतमा मताः
क्रमात्तद्देवता ब्रह्मविष्णुशर्वरवीन्दवः ८२९
नागबन्धश्च पवनस्तथैकैकसराभिधौ
ततो दुःसरसंचारविक्षेपा नागबन्धजाः ८३०
सप्तेत्यथ स्वस्तिकजाः स्वस्तिको बलिकोहलः
फुल्लपूर्वश्च विक्षेपः कुण्डलीपूर्वकश्च सः ८३१
संचारविलिखी खण्डनागबन्धश्च पूरकः
भेदाः सप्तेत्यलग्नस्य त्वेते सप्त प्रकीर्तिताः ८३२
अलग्नोत्सारविश्रामा विषमाद्या खली सरी
स्फुरी स्फुरणकश्चेति शुद्धे स्याच्छुद्धिरादिमः ८३३

स्वरस्फुरणकोच्छल्लवलतावघटास्ततः
तकारो माणिक्यवल्ली भेदाः सप्तेति संमताः ८३४
समस्खलितकस्याऽऽद्यः समस्खलितसंज्ञकः
विकटः सदृशः पाटखली चाडुखली ततः ८३५
अनुच्छल्लस्तथा खुत्तो भेदाः सप्तेति सन्त्यमी
पञ्चत्रिंशद्धस्तपाटास्तलपाटाश्च कीर्तिताः ८३६
कोणाहतश्च संभ्रान्तो विषमार्धसमाविति
चत्वारो हस्तपाटाः स्युर्नन्दिकेश्वरभाषिताः ८३७
उत्फुल्लः खलकस्तद्वत्पाण्यन्तरनिकुण्टकः
दण्डहस्तः पिण्डहस्तो युगहस्तोऽर्धहस्तकौ ८३८
स्थूलहस्तोऽर्धार्धपाणिः पार्श्वपाण्यर्धपाण्यपि
कर्तरीसमकर्तर्यौ ततो विषमकर्तरी ८३९
समपाणिश्च विषमपाणिः स्यात्पाणिहस्तकः
नागबन्धोऽप्यवघटः स्वस्तिकश्च समग्रहः
इत्येकविंशतिर्हस्तपाटाः स्युः पटहादिषु ८४०
उल्लोलः पाण्यन्तरश्च निर्घोषः खण्डकर्तरी
दण्डहस्तः समनखो बिन्दुर्यमलहस्तकः ८४१
रेचितो भ्रमरो विद्युद्विलासोऽप्यर्धकर्तरी
अलग्नाख्यस्ततो रेफः समपाणिरतः परम् ८४२
परिवृत्तः षोडशेति वाद्येषु पटहादिषु
एतान्प्रायो हुडुक्कायां कुर्वते वाद्यवेदिनः ८४३
अष्टौ विषमपाटाः स्युरपाटाख्यान्ब्रुवेऽधुना ८४४
तलप्रहारः प्रहरो वलितो गुरुगुञ्जितः
अर्धसञ्चस्त्रिसञ्चश्च विषमोऽभ्यस्त इत्यमी ८४५
स्यातामलगपाटौ द्वौ सञ्चविच्छुरिताभिधौ
भ्रमरः कुञ्चितश्चेति चित्रपाटावुभौ मतौ ८४६
अष्टाशीतिरिमे हस्तपाटा निःशङ्ककीर्तिताः ८४७
शिववक्त्रोत्थपाटानां स्वरूपं प्रतिपादये
तेषामुत्पादकान्पाणींल्लोकतो लक्षयेत्सुधीः ८४८

कनिष्ठाङ्गुष्ठसंयोगाच्छेषाङ्गुलिविवर्धनात्
कोणाहतो हस्तपाटः शार्ङ्गदेवोदितो यथा ८४९
खुंखुंधरि खुंखुंधरि करगिड करगिड ।
इति कोणाहतः १
सर्वाङ्गुल्यग्रघातश्च सर्वाङ्गुलिविवर्तनम्
यस्य निष्पादकं सोऽत्र संभ्रान्तः कथितो यथा ८५०
दरगिडदरगिड गिरिगिडद दाणकिट मटटकु
इति संभ्रान्तः २
चलनं मणिबन्धस्य पताकस्याथ कम्पनम्
पादकम्पोऽथ जनको यस्यासौ विषमो यथा ८५१
दह्रें दह्रें खुंखु दह्रें खुंखु दह्रें ततकि ततकि
इति विषमः ३
पूर्वलक्ष्मविपर्यासाद्भवेदर्धसमो यथा ८५२
ददगिद गिगिरिकिटदगि थों थों गिदथोंगिद
इत्यर्धसमः ४
उत्फुल्लो नखराघातादलपद्मस्य जायते ८५३
कत्हें कत्हें इत्युत्फुल्लः १
यदा प्रसारिताङ्गुष्ठः शुकतुण्डस्य हन्यते
विरलाङ्गुलिभिर्वाद्यं क्रमेण खलकस्तदा ८५४
दांगिड गिडदगिदा इति खलकः २
यस्तु दक्षिणहस्तस्य तर्जन्यङ्गुष्ठघाततः
क्रमव्युत्क्रमघातात्तु वामहस्तेन रेफवत्
जायते शार्ङ्गिणोक्तोऽसौ पाणयन्तरनिकुट्टकः ८५५
दगिडदां खरिक्कदां खरिक्क खरिक्कदांदां खरिखरिदां गिडदां
इति पाणयन्तरनिकुट्टकः ३
ऊर्ध्वघातं पताकेन कृत्वैकमथ रेफतः
कृतौ यत्रोर्ध्वघातौ द्वौ दण्डहस्तो भवेदसौ ८५६
दातरिकिट दां खरिखरिदां इति दण्डहस्तः ४
क्रमाद्रेफोऽर्धहस्ताभ्यां पिण्डहस्तः प्रजायते

थरिकटझें थरिकटझें इति पिराडहस्तः ५
रेफात्मभ्यां कराभ्यां चेदूर्ध्वघातद्वयं पृथक् ८५७
क्रियते पाटनिष्पत्त्यै युगहस्तस्तदा भवेत्
द्रेंद्रें दांदां इति युगहस्तः ६
ऊर्ध्वहस्तो दक्षिरोन तलेनोद्गाढघातकः ८५८
दरगिड दांदां इत्यूर्ध्वहस्तः ७
ऊर्ध्वघातद्वयं कृत्वा तलहस्तेन हन्यते
यदा वाद्यपुटद्वंद्वं स्थूलहस्तस्तदोदितः ८५९
खुंखुंदखुंखुंद इति स्थूलहस्तः ८
अर्धार्धपाणिरर्धाभ्यां करयोस्ताडनाद्भवेत्
खुदां खुदां इत्यर्धार्धपाणिः ९
वादनं नखराग्रेण पार्श्वपाणिरुदाहृतः ८६०
थरगिड दागिड दगिड दगिड इति पार्श्वपाणिः १०
अर्धपाणिर्भवेदेककराग्रकृतताडनात्
दगिड दगिड दरगिड दरगिड इत्यर्धपाणिः ११
प्रचालनाद्वामहस्ताङ्गुलीनां कर्तरी मता ८६१
टिरि टिरि टिरि किटथों दिगिदां तिरि टिरि किटझेंझें तकि-
किट इति कर्तरी
कर्तरीभ्यां समं घातः कराभ्यां समकर्तरी
झिंनकिट कनकिट किटझेंथों दिगिद तिरिटि तिरिटिकि इति समकर्तरी
१३
क्रमेण ताडनादद्वाभ्यां भवेद्विषमकर्तरी ८६२
टिरि टिरि थों दिगिद टिरि टिरि किद इति विषमकर्तरी १४
अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंघातौ हस्तयोर्युतपद्यदा
पीडयेतां पुटद्वंद्वं समपाणिस्तदा भवेत् ८६३
दां गिड गिड दांदां इति समपाणिः १५
व्यत्ययाद्व्यापृतौ हस्तौ साङ्गुष्ठाङ्गुलिभिः क्रमात्
यस्मिन्विषमपाणिं तं ब्रूते शंकरवल्लभः ८६४
दांदां गिड गिड दांदां इति विषमपाणिः १६

समपाणेस्तु विरलाङ्गुलित्वे पाणिहस्तकः ८३५
तरगिड दरगिड इति पाणिहस्तकः १७
नागबन्धो विपर्यासात्पुटयोः करघाततः
प्रत्येकं वा पुटद्वंद्वे कराभ्यां ताडनादयम् ८६६
इति नागबन्धः १८
तलेन हत्वा प्रहरेत्साङ्गुष्ठाङ्गुलिभिः क्रमात्
पुटमेकैकपाणिश्चेद्धवेदवघटस्तदा ८६७
ततगिड गिड दगिटन गिनगिननगि इत्यवघटः १९
पुटमेकं निहन्यातां स्वस्तिके स्वस्तिकौ करौ ८६८
तकिट तकिटतकि इति स्वस्तिकः २०
समं करतलाभ्यां तु पुटघातात्समग्रहः
तले केचिदिह प्राहुरङ्गुष्ठाङ्गुलिवर्जिते ८६९
तकिट किटतक इति समग्रहः २१
इत्येकविंशतिर्हस्तपाटाः
लोलो व्यवहिताङ्गुष्ठो दक्षिणो यस्य साधकः
वामश्चेच्छ्वसितो हस्तमुल्लोलं तं प्रचक्षते ८७०
अङ्गुष्ठमध्यमन्येऽत्र ब्रुवते दक्षिणं करम्

पुटमध्ये दक्षिणेन साङ्गुष्ठेन हतिं परे ८७१
व्यङ्गुष्ठो दक्षिणो हस्तः पुटे चेन्मुहुरुल्लसेत्
स्वपुटं पीडयेद्वामस्तदा पाणयन्तरो भवेत् ८७२
विश्लिष्टाङ्गुलिसंचारमङ्गुष्ठार्धार्धताडनम्
पाणयन्तरस्य जनकं केचिदाचक्षते बुधाः ८७३
अन्ये पाणयन्तरं प्राहुर्व्यङ्गुष्ठाद्युक्तलक्षणम्
हस्तान्तरं ततो न्निं विश्लिष्टादिकलक्षणम् ८७४
नखें नखें नखें खेंखेंखें नखें नखें नखें खेंखेंखेंखें दखु खुंद खुंद इति पाणयन्तरः १
कोणघोश्रातेन निर्घोषं निःशङ्कः समभाषत ८७५

नखखि थोंथों दिगिदा इति निर्घोषः ३
घाताद्दक्षिणहस्तेन विरलाङ्गुलिना ततः
अङ्गुष्ठघातैर्वामेन पीडनात्खण्डकर्तरी ८७६
दां खुखुदां२ खुखुग थोंटभेंदें भेंदों गिथोंटे इति खण्डकर्तरी ४
अङ्गुल्यग्रैः पीडयित्वाऽङ्गुष्ठेन परिघट्टनात्
वामेन पीडनाद्वाद्य दण्डहस्तोऽभिजायते ८७७
खुखुणं खुखुणं भेंद्रभेंद्र टिरिटिरि इति दण्डहस्तः ५
समत्वं पाटवर्णानामङ्गुलीनखराहते
दृश्यते यत्र तं प्राहुः पाटं समनखाभिधम् ८७८
रह रह तरकिट किकिट तकिधकि टेंहेंटहेंत्रः इति समनखः ६
अवष्टभ्य पुटं वामपाणिना तर्जनीहते
बिन्दुरुत्पद्यते प्रोक्तमिति सोढलसूनुना ८७९
देंदिगि देंदिगि गिरिगिड २ इति बिन्दुः ७
समवष्टभ्य वामेन पुटं दक्षिणपाणिना
संपीडनं वादयेच्चेत्तदा यमलहस्तकः ८८०
कुंद कुंद भेंद्र भेंद्र भेंहें भेंहें इति यमलहस्तः ८
उत्तुङ्गीकरणं वाद्ये स्कन्धस्य स्फुरणं तथा
अङ्गुष्ठतर्जनीघातः पाटं कुर्वन्ति रेचितम् ८८१
देंदें थां थों देंदें नखभें३ नहनभें इति रेचितः ९
भ्रमरो हस्तपाटः स्यात्समस्ताङ्गुलिताडनात् ८८२
खेखेणं खुखुणं खु३ णं भेंद्र२ णह करें भें इति भ्रमरः १०
अङ्गुष्ठतर्जनीघाताद्वलितार्धार्धहस्तकः
विद्युद्विलासो भणितो विद्युद्विलसितोऽथवा ८८३
तणे३ तिर भोंभों द्रि३ त्रां इति विद्युद्विलासः ११
तर्जनीमध्यमानामा विरलाः प्रहरन्ति चेत्
श्रीश्रीकरणनाथेन तदा प्रोक्ताऽर्धकर्तरी ८८४
दोखुंखुं३ ग्रेह घेट३ भेंहें धिगिगि थोंटें इत्यर्धकर्तरी १२
हस्तौ न कुण्डलीलग्नौ यत्रालग्नं तमूचिरे
खुंखुं२ नखें भेहेगि२ थोंटें इत्यलग्नः १३

स्याद्रेफः स्कन्धसञ्चेन समस्ताङ्गुलिधाततः ८८५
हनथों झेंझें द्रं२ झेंद्र झेंहेंद्र इति रेफः १४
समपाणिरविश्रान्तविरलाङ्गुलिघाततः
ननगि२ देगि थों गिनह२ झें इति समपाणिः १५
परिवृत्तो हस्तपाटः स्यात्पुटद्वंद्वताडनात् ८८८६
झें थों४ गिणना३ इति परिवृत्तः १६
इति षोडश प्रायिकहौडुक्कहस्तपाटाः ।
तलप्रहारहेतुः स्याद्वामस्कन्धप्रचालनम्
मध्येवामपुटं वामपाणिना च निपीडनम् ८८७
दें थों द्रें धिकिट किट झेंधितिरि२ त्रा इति तलप्रहारः १
तलाङ्गुष्ठप्रहारेण प्रहरोऽभिहितो बुधैः
झेदां थों गिदिगिद२ किट धों धों इति प्रहरः २
ऊर्ध्वाग्रे पटहादौ तु तर्जन्यङ्गुष्ठधारिते
वादनेन समुद्भूतमपाटं वलितं विदुः ८८८
खुंखुदरि२ दां थोंगि थोंगि इति वलितः ३
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यस्तवलनाद्दक्षिणे पुटे
उच्छ्वासाद्वामपाणेश्च जायते गुरुगुञ्जितः ८८९
थुकर४ थोंरगिडिदा२ धिकि थोंटें इति गुरुगुञ्जितः ४
कम्पनं वामपादस्य नितम्बचलनं तथा
उच्छ्वासनं करतलस्यार्धसञ्चप्रपञ्चकम् ८९०
खें खें दरि२ खें खेंटः२ इत्यर्धसञ्चः ५
त्रिकस्य चलनाद्वामागुष्ठस्य परिघट्टनात्स्कन्धसञ्चाच्च संजातं त्रिसञ्चं परिचक्षते ८९१
खेंद खें खें दखेंद इति त्रिसञ्चः ६
हस्तवैषम्यसंजातो विषमः संमतः सताम् ॥
खेंदंधरि२ थों दिगिधरिखें४ खरकट२ इति विषमः ७
अपाटोऽभ्यस्तसंज्ञस्तु भवेत्करविवर्तनात् ८९२
खणगिणखङ्गि२ तकिधिकित्त इत्यभ्यस्तः ८
इत्यष्टावपाटाख्या हस्तपाटाः ।

अर्धाङ्गुल्यग्रघातोत्थं सञ्चमाचक्षते यथा
थुकर२ गिणगं२ इति सञ्चः १
करसञ्चेन शुद्धेनाङ्गुष्ठधातेन च क्रमात्
उत्पन्नोऽलगपाटः स्यान्नाम्ना विच्छुरितो यथा ८९३
झेंद्र२ झेंगिरि गिडिदा नगिरि गिडनम् इति विच्छुरितः २
इत्यलगपाटद्वयम्
तलप्रहारो वलितभेदितो भ्रमरो यथा
दं थं द्रें झेंद्र ४ खुंखुंधरि दथोंगिं इति भ्रमरः १
संकरात्करपाटानां कुञ्चितः कथितो यथा ८९४
खुंखुंधरि२ धरिगिगिड२ दत्हें२ खुंखुं दत्हें२ गिरिगिडिद२
दत्थोंगि थोंगि२ इति कुञ्चितः २
इति चित्रपाटद्वयम्
पटहस्य हुडक्कायाः पञ्च सञ्चान्ब्रुवेऽधुना
स्कन्दकूर्परयोस्तदुदङ्गुष्ठमणिबन्धयोः ८९५
वामस्य चरणस्यापि कम्पः सञ्चोऽभिधीयते
श्रेष्ठः पाटहिकः सञ्चादङ्गुष्ठमणिबन्धयोः ८९६
स्कन्धकूर्परसञ्चात्तु नीचः पटहवादकः
वरो हौडक्किकोऽङ्गुष्ठकूर्परस्कन्धसञ्चतः ८९७
सञ्चाभ्यां मणिबन्धोत्थकौर्पराभ्यां तु मध्यमः
असौ वामाङ्घ्रिसञ्चेन वादनादधमो भवेत् ८९८
इति पञ्चसञ्चलक्षणम्
पाटविन्यासभेदाः स्युर्वाद्यानि पटहादिषु ८९९
वोल्लावणी च चल्लावण्युडुबश्च कुचुम्बिणी
चारुश्रवणिकाऽलग्नपरिश्रवणिका ततः ९००
समप्रहारः कुडुपवारणा करवारणा
दण्डहस्तो घनरवस्तानीति द्वादशावदन् ९०१
वल्लिश्च वल्लिपाटः स्याद्धत्ताभेदौ झडप्पणी
अनुश्रवणिका हस्तो जोडणी त्रिगुणा ततः ९०२
पञ्चहस्तः पञ्चपाणिर्वाद्यं स्यात्पञ्चकर्तरी

ततश्चन्द्रकला प्राहुर्वाद्यानीति त्रयोदश ९०३
प्रायेणैतानि दृश्यन्ते हुडुक्कावाद्यगोचरे
वाद्यानामुभयेषां स्यात्पञ्चविंशतिरित्यसौ ९०४
आदिमध्यावसानेषु देंकारबहुलं भवेत्
आद्यखराडं द्वितीयं च तादृशं वाद्यते पृथक्
यत्र वोल्लावणी सोक्ता पटहे वाद्यवेदिभिः ९०५
अस्याः खराडद्वयं वाद्यान्तरे स्याद्योजनान्वितम् ९०६
झेंकृतिर्देंकृतिस्थाने हुडुक्कायां भवेदिह
डक्कायां मर्दले चैव थों त्रिवल्ल्यां तु दों भवेत् ९०७
करटायां तु टेमेव प्रधानाक्षरयोजना
वाद्यान्तरेष्वपि प्राज्ञैः प्रोह्यतामनया दिशा ९०८
इति वोल्लावणी
मराडले चाल्यते यत्र प्रोचुश्चल्लावणीममूम्
इति चल्लावणी
वामेन तलहस्तेन दक्षिणेन तु पाणिना
लुलितेन सकोणेन वादनादुडुवो भवेत् ९०९
इत्युडुवः
उद्दलीपिहिते वक्त्रे हस्तस्वस्तिकताडनात्
खुकारबहुलं वाद्यं कीर्तयन्ति कुचुम्बिणीम् ९१०
इति कुचुम्बिणी
वोल्लावरायेव पाणिभ्यां क्रमाद्वा युगपत्कृतैः
भूरिभिः संभृता पाटैश्चारुश्रवणिका भवेत्
शुद्धैश्चित्रैः क्रमात्पाटैः शुद्धा चित्रेति सा द्विधा ९११
इति चारुश्रवणिका
अलग्नः कुराडलीस्पर्शं विना कोणप्रहारतः ९१२
इत्यलग्नः
कर्तरी समपाणिश्चावघटो यत्र तु क्रमात्
सोक्ता परिश्रवणिका श्रीयज्ञपुरसूरिणा ९१३
इति परिश्रवणिका

समप्रहारो युगपत्करद्वंद्वेन घाततः
इति सयप्रहारः
कुडुपोद्भवपाटाख्यं वाद्यं कुडुपवारणा
उच्यते वादनो दगडः कोणः कुडुप इत्यपि ९१४
इति कुडुपवारणा
जाता हस्तजपाटैस्तु केवलैः करवारणा ९१५
इति करवारणा
अकैको यः करद्वंद्वान्मृदुदक्षिणपाणिकात्
जायते तादृशैः पाटैर्दगडहस्तोऽभिधीयते ९१६
इति दगडहस्तः
यः करेण कराभ्यां वा कृतैः पाटैर्निरन्तरैः
निरन्तरघनध्वानः स स्याद्धनरवाभिधः ९१७
इति घनरवः
स्कन्धेन मणिबन्धेन कुडुपेन च चालनात्
सोल्लासाज्जायते वल्लिस्त्रिविधा पटहादिषु ९१८
इति वल्लिः
अर्धं वाऽर्धद्वयं वल्ल्यां स्वैः स्वैः पाटैरयोजनम्
कृतसंयोजनं वा चेद्वल्लिपाटस्तदा भवेत् ९१९
इति वल्लिपाटः
निबद्धं वादयेदर्धं झेंकाराद्यं पुरातनम्
अनिबद्धं स्वबुद्ध्याऽर्धं कराभ्यां वादयेदथ ९२०
वाद्येनाऽऽद्यं निबद्धं चेत्पुनर्धत्ता तदोच्यते
इति धत्ता
योनेनैकेन निष्पन्नस्तदुपाङ्गभवोऽपरः ९२१
पाटोऽन्योन्याङ्गयोगस्तैः संमिश्रैः पादपूरणैः
नानावाद्योद्भवैः पाटैर्भेदस्त्रेधा लयत्रयात् ९२२
इति भेदः
यस्यामुपक्रमे मध्येऽन्येऽथ वाद्यैरनेकधा
सर्ववाद्यानि वाद्यन्ते जगदुस्तां झडप्पणीम् ९२३

इति झडप्पणी
पाटः पाटान्तरं यद्वा श्रूयते चेत्पुनः पुनः
अनुश्रवणिकां प्राहं शंकरानुचरस्तदा ६२४
इत्यनुश्रवणिका
द्वे चत्वारि भवन्त्यष्टौ यद्वा खण्डानि षोडश
देंकारादीनि यत्रासौ हस्तः स तु चतुर्विधः ६२५
चतुरस्रत्र्यस्रमिश्रखण्डतालप्रयोगतः
इति हस्तः
तदर्धार्धादिभेदेन क्रमेण व्युत्क्रमेण वा
अखण्डतालाः पाटाश्चेद्युज्यन्ते जोडणी तदा ६२६
इति जोडणी
खण्डानि त्रीणि यत्र स्युरेकैकं त्रिगुणं तथा
वाद्यते यत्र सा प्रोक्ता त्रिगुणा त्रिविधा च सा ६२७
आदिमध्यान्तखण्डाणां त्रैगुण्यात्सा पुनर्द्वि
क्रमव्युत्क्रमतोऽथास्यास्तत्त्रैगुण्यमुदाहरेत् ६२८
प्रयुज्य त्रीणि खण्डानि प्रयुञ्जीताऽऽदिमद्वयम्
ततश्चाऽऽद्यमिति प्रोक्तं खण्डे त्रैगुण्यमादिमे ६२९
इत्यादित्रिगुणा मध्ये त्रिगुणा तु द्विधा भवेत्
त्रैगुण्यान्मध्यखण्डस्य द्विःप्रकारात्तदुच्यते ६३०
खण्डत्रयं ततः खण्डद्वयमाद्यं प्रयुज्यते
ततो मध्यममित्येवं यद्वा खण्डद्वयात्परम् ६३१
अन्त्यद्वयं वादयित्वा प्रयोज्यं मध्यमं दलम्
अथान्तत्रिगुणायां प्राक्खण्डत्रितयवादनम् ६३२
ततोऽन्तिमद्वयं खण्डमन्तिमं वादयेत्तथा
एवमष्टविधामाह त्रिगुणां भववल्लभः ६३३
अथवा चतुरस्रादौ क्वापि ताले दलत्रयम्
प्रयुज्यैकस्य खण्डस्य मानेनाथ दलद्वयम् ६३४
कुर्याद्दलत्रयं तावद्यत्र सा त्रिगुणा भवेत्
चतुरस्रत्र्यस्रमिश्रयुक्तैर्वैषा क्रमाद्दलैः ६३५

अन्ये त्वेककले ताले द्विकलेऽथ चतुष्कले
क्रमाद्विरचितैः खण्डैस्त्रिगुणामभणन्बुधाः ९३६
एकं चच्चत्पुटे खण्डद्वयं चाचपुटे ततः
मिश्रे खण्डत्रयं यत्र त्रिगुणां तां जगुः परे ९३७
पदैश्चतुर्भिरस्यां स्यात्खण्डमेकं पदं पुनः
मितं कलाभिरष्टाभिरित्युक्तं सूरिशार्ङ्गिणा ९३८
इति त्रिगुणा
पञ्चहस्तो हस्तपाटैर्हस्तशब्दान्विताभिधैः
इति पञ्चहस्तः
पञ्चपाणिस्तु पाटैः स्यात्पाणिशब्दयुताभिधैः ९३९
इति पञ्चपाणिः
कर्तरीपदवत्संज्ञैः पाटैः स्यात्पञ्चकर्तरी ९४०
इति पञ्चकर्तरी
वर्धन्ते च ह्रसन्ते चेन्मात्राश्चन्द्रकला इव
तालश्चन्द्रकलाख्यश्च तदा चन्द्रकला भवेत् ९४१
द्वात्रिंशन्मात्रिकामन्ये प्राहुश्चन्द्रकलामिमाम्
द्विमात्राः षोडशकला वृद्धिह्रासयुजो विदुः
तादृक्चतुःषष्टिकलां तामाहुर्दक्षिणे पथि ९४२
इति चन्द्रकला
उद्ग्राहादिनिबद्धाः स्युरत्र गीतप्रबन्धवत्
वाद्यप्रबन्धास्तद्भेदलक्ष्माण्यभिदधेऽधुना ९४३
यतिरोता च गजरो रिगोणी कवितं पदम्
मेलापकश्चोपशमोद्ग्राहप्रकरणान्यथ ९४४
अवत्सकश्छण्डणश्च तुडुका मलपं ततः
मलपाङ्गं च मलपपाटश्छेदोऽथ रूपकम् ९४५
अन्तरोऽन्तरपाटश्च खोजः खण्डयतिस्ततः
खण्डच्छेदोऽप्यवयतिः खण्डपाटश्च खण्डकः ९४६
खण्डहुल्लः समः पाटो ध्रुवकोऽङ्गाङ्गरूपके
तालो वितालः खलकः समुदायश्च जोडणी ९४७

उदवस्तलपाटश्चोट्टवणी तुण्डकस्ततः
अङ्गपाटश्च पैसारस्त्रिचत्वारिंशदित्यमी ९४८
उक्ताः श्रीकरणाग्रण्या प्रबन्धा वाद्यसंश्रयाः
शीतोदकास्तथा स्नानगर्वोऽन्यो गर्वनिर्णयः ९४९
उत्प्रेक्षामात्रजा लक्ष्महीनास्तेऽस्मदुपेक्षिताः
प्रायो वाद्यप्रबन्धानां देंकारोऽन्ते निधीयते ९५०
काभ्यांचित्कूटवर्णाभ्यां रचितोऽत्यन्तकोमलः
एकरूपाक्षरस्तालच्छन्दोभिव्यञ्जनोज्ज्वलः ९५१
यो वाद्यते वाद्यखण्डो विरामैर्बहुभिर्मुहुः
यतिर्जक्का च सा तज्ज्ञैर्वाद्या मण्ठादिसालगे ९५२
आदौ वाद्यप्रबन्धस्य कस्याप्यङ्गतया यदा
तद्विदो वादयन्त्येतां वदन्त्युटवणं तदा ९५३
गड्दगथों गक्कयोंटें गड्दगथों गक्कथोंटें गड्दगथों गक्कथोंटें ।
पाटानां रचनां केचिदत्र नेच्छन्ति सूरयः ९५४
इति यतिः
द्विरुद्ग्राहस्ततः खण्डः यस्यां द्विर्भूरिदेंकृति
तत्किंचिदधिकं वारे द्वितीयेऽथ तृतीयकम् ९५५
कियद्दीर्घं शुद्धकूटखण्डैः पाटैर्विमिश्रितैः
व्यस्तैः समस्तै रचितं ततो देंकृतिमत्पुनः ९५६
सकृत्तच्च प्रयोक्तव्यमथ वर्णसरात्मकम्
दीर्घं खण्डं ततोऽल्पं च प्राच्यं शुद्धादिनिर्मितम्
ओता सोक्ता छण्डणान्ता कैश्चिद्देंकृतिमुक्तिका ९५७
एषैककलयुग्मे स्यान्निःसारौ छण्डणो भवेत्
उद्धतो ध्वनिरत्र स्यात्प्रायो मानं विलम्बितम् ९५८
दीप्तं नृत्तं च तामाहुः केचित्केदार इत्यपि
इमामावहनीं प्राहुरेकेऽन्ये त्वन्यथा जगुः ९५९
पाटैर्बहुलदेंकारैस्तालैश्च निखिलैः कृता
बहुधा स्थापना यस्यामाहुराहवनीं बुधाः ९६०
आदौ देंकारखण्डं चेद्देंकारादिस्तदोच्यते ९६१

यथा--तद्धिट कत्थोंकट नगनथोंगकुथोंगदा२ धिक्कट्ट२ तकट-
थोंगक धिधिक थोरघट२ इत्युद्ग्राहो द्विवारं कर्तव्यः । तड्दगदे
गिनदेंगक् तु थं हं देंगक् देंगनथ गनतदिगि नत्तत्तेक्कटदेंदेंगिन-
तक्कट खुखुघंघं देंगक् । इति देंकारखरडं द्विः ।
द्वितीयवारे त्वधिकं कथ्यते यथा--गड्पक् देंगक् गडड्दक् देंगक् इति
। तदेंगडदक्टें थोंकदथोंगक् तटे कटदकट् दरे होंकथोरे-
हेटैतक्कें धिकथोंटैं थों टैं थों टैं इति तृतीयखरडे शुद्धादिपाटरचितम् ।
ततः पुनः प्राचीनदेंकारखरडं सकृत् । ततः--गड्दक् दग्निन-
धिकाधिक तकदेंगि कथन हकदक दडक् दरगड धिरिगिड
धरगड्दक् । दरगरदग धिरगडदग२ तकधिंगथोंगटे धिकथों-
गटै थिक थोडिं खुं खुततक् थोरगड२ तक् थोरगडतक् थोतक्
थोतक् थोरगड थोरगड तक् धिकथोंगटें । इति वर्णसरात्मकं
खरडम् ।
ततः प्राचीनं शुद्धादिनिर्मितं स्वल्पम् । एतावत्पर्यन्तं चच्चत्पुटे ।
गड्दग् टेंद्रग् थोहटें हेते दहं थो२ तद धिधि थों थों रघटे टैं
थों तथों तकथों धिकथोंटें । इति निःसारौ छरडणः । टेंकारस्थाने
टेंकार इत्यन्ये ।
कृत्वैकवारमुद्ग्राहं नातिदीर्घो न चाल्पकः
वादकोद्घोषगम्भीरध्वनिमुच्चतरं दधत् ९६२
त्रिः खरडोभ्यस्यते कूटैर्बद्धो वर्णसरेण वा
मुहुर्विधायोपशमं छरडणो यत्र रज्यते ९६३
गजरोऽसावुट्टवणं स्यादस्याऽऽदौ पुनः पुनः
एकताल्यामुट्टवणं तस्यां निःसारुकेऽथवा ९६४
भवेदुपशमोऽन्यत्र नास्य तालो नियम्यते
गजरावयवाः सर्वे वाद्यन्ते ते निरन्तराः ९६५
यथा--तथोह तथोह धियों२ हटे । थोंहदग थोहट ।
इत्युट्टवणमेकताल्यां पुनः पुनः । थोंटें दंदगेन थोंगटें गें धिकतक ।
इत्युद्ग्राहः । प्रतिग्राहेण वोच्यते । अयं किलैकताल्यां कृतः ।
गड्दगत देंगगनग्दिहिक् । कथोंगतकधिक थोंगटेंहें थोदगक् ।

गिड्दक्थोंगक्कथोंः देंथोंहटगथोंः दें इति त्रिरेकताल्यां
खराडः । केवलोऽप्ययं खराडो गजर इत्युच्यते । गड्दक्थोंगक्थों-
गक्कथोहरघट थरे । इत्येकताल्यां पुनः पुनरुपशमः । थोहटें । इति
च्छराडराः । एतत्सर्वं नैरन्तर्येरा वाद्यते । इति गजरः ।
प्रत्येकं द्विः प्रयुक्तेनोपशमेनान्तयोगिना
युक्तं खराडत्रयं शुद्धैः कूटैः खराडैश्च निर्मितम्
पाटैर्व्यस्तैः समस्तैश्च बद्धं वर्णसरेरा वा ६६६
यस्यां स्याद्वादकस्थूलमिलत्कोलाहलाकुलम्
छराडनान्ता रिगोणी सा दधती ध्वनिमुत्तमम् ६६७
अस्यामुट्टवरां कार्यं वैकल्पिकमुपक्रमे
दीप्तनृत्ते भवेदेषोपशमा ललिता मता ६६८
ललितं यद्युट्टवरां तदा तल्ललिते भवेत्
अन्त्यखराडात्सोपशमच्छराडरााद्दीप्तनर्तनम् ६६९
यथा--तक्कें धिक्कें तकधिक तककि थोंकटगेन२ थोंगक्कथोंः इति
प्रथमखराडम् ।
टैथोटेंगें त्थोंधिथोंहधिहटें । इत्युपशमो द्विः । तक्कर्ग दड-
रद कुथिकुर्गदडधिक्क दक्कर्ग दडग्दक्थोंगत्तकधिक कधिकत धिक-
कधि टेंगेंनथोंग२ थोंगक्कथों इति द्वितीयखराडम् ।
टैं थों हटगें थोंटें । इत्युपशमो द्विः । थोंगटं दरगड धिरगड धित्थाः
थोंकट तकथों कटधिक्कक् । थोंधिक तद्धितक् । इति तृतीयखराडम्
।
कत्थोंटक्क थोंहकटगे धिकटै थौ हटगें थों हटें इत्युपशमो द्विः । तथों
गिड्दक् दिगनदिगन दिगनक थोंगतद्धितक् । थोंहटें । इति
च्छराडराः ।
इत्येकताल्यामुदाहरराम् । इति रिगोणी ।
नातिदीर्घं द्विराद्यं स्यात्खराडं शुद्धादिनिर्मितम्
यद्वा वर्णसरेराथ तादृक्खराडं सकृद्भवेत् ९७०
इत्युद्ग्राहध्रुवौ कृत्वा स्वोद्ग्राहान्त्यदलेऽथवा
स्वोद्ग्राहे यत्र मुक्तिस्तत्कवितं कवयो विदुः ९७१

अस्य नामान्तरं प्राहुरन्येऽवच्छेद इत्यपि
भवेदिह द्रुतं मानं वर्णाः प्रायः स्युरुद्धताः
बाहुल्यान्नर्तनं दीप्तं निःशङ्केनेति कीर्तितम् ९७२
यथा--गड्दकुदगिनदंदं गिनथोंग धिक्कट नकाधितक देंहकदर
गडदरिक्थ रिक्थ रिदरगड थरिक थों गंडके । धिक्थोंटें२ ।
इत्युद्ग्राहो द्विः । झेंकक नखखिन२ तहें हके नखखिनथों । इति
ध्रुवाख्यं खराडम्
ततो देंहकडरगडेत्यादिनोद्ग्राहान्त्यखराडेनोद्ग्राहेण वा सकलेन
गड्गतित्यादिना त्यागः । निःसारुताले चेदमुदाहरणम् ।
इति कवितम्
उद्ग्राहोऽल्पो ध्रुवो नातिदीर्घः शुद्धादिनिर्मितः
स्याद्वर्णसरबद्धो वा छराडणोऽन्ते यदा तदा
पदं वदन्ति वाद्यज्ञाः प्रायस्तद्दीप्तनर्तने ९७३
यथा--तद्देहें तद्दें ततत्तद्दै । इत्युद्ग्राहः । तकट धिकट धिधिकिट
धिकिटर्गाड्दगधिकतक धिकथोंगटें । इति ध्रुवः ।
गत कटधिधि कटधिक्किडदगधिधिकट धिक्किरडाडगधिगक्कि-
ग्डाहगथोंटैं हंधिक्कथोंगटें । इति च्छराडणः । इदमुदाहरणं वर्णताले
।
वादयित्वा यतिं मध्ये प्रबन्धस्य विमुच्यते
पाटेन यत्र तत्प्रोक्तमपरैः सूरिभिः पदम् ९७४
इति पदम्
एकताल्यां द्रुते माने नर्तनारम्भगोचरे
समं च करटाटीपिकाहलावादने सति ९७५
अभ्यस्तो वाद्यखराडोऽल्पः कूटेनैकेन निर्मितः
तद्धीमितिच्छराडणान्तः स्मृतो मेलापको बुधैः ९७६
विद्यावन्तः स्वसमये प्राहुर्मेलापनीमिमाम्
वर्णानां टिरिकीत्येषामावृत्तिष्टीपिरुच्यते ९७७
यथा--थोंगटें गड्दग्नं थोंगटें । इति यावत्प्रबन्धपूर्ति पुनः
पुनर्वादनीयम् । तद्धीमिति । इति च्छराडणः । इति मेलापकः ।

खरडं शुद्धादिभिः पाटैर्बद्धं वर्णसरेण वा
अल्पं कोमलनादं च सुकुमाराक्षरान्वितम्
अभ्यस्तं कोमले नृत्ते भवेदुपशमाभिधम् ९७८
यथाक्--टेंथोंक्कगे थोटेटे थोंहटगे थाथें थोंटे । इत्युपशमः ।
आदौ वाद्यप्रबन्धानां शुद्धकूटादिनिर्मितः
यः खरडो वाद्यते प्राहुरुद्ग्राहं तं महत्तमाः ९७९
उद्ग्राहोपशमादीनां यद्यप्यन्याङ्गतोदिता
यावत्पूरणमावृत्तेस्तथाऽपि स्यात्प्रबन्धता ९८०
द्विरावृत्तिरनावृत्तिर्वा स्यादङ्गतया स्थितौ ९८१
तें टें है तट्टें तक्कतटे इति यावत्प्रबन्धपूरणमभ्यासादुद्ग्राह-
प्रबन्धः । अङ्गत्वं तु द्विः सकृद्वा । प्राक्प्रयोगस्त्वङ्गप्रबन्धयोस्तुल्यः ।
इत्युद्ग्राहः ।
उद्धतं ध्वनितं कूटबद्धं खरडं मुहुर्मुहुः
प्रयुक्तं स्यात्प्रहरणं ध्रुवाद्याभोगगोचरे
नृत्ते प्रायः प्रयोक्तव्यमन्यत्रापीच्छया भवेत् ९८२
यथा--कथोंगक्क थोंगत्थोंगटथोंगक्क थोग थोगथोक् कथोगक् थोंकट
योगक्थोकटं थोगक् । गड्दक्काधिक थोंगक् । टगें दंथोंह । दिङ्-
निकुकुधित्थो हधिक्कं धिटैं इति पुनः पुनः प्रयोज्यम् । एकताल्यामिद-
मुदाहरणम् । इति प्रहरणम् ।
उद्ग्राहः स्यात्ततः खरडं शुद्धकूटादिनिर्मितम् ९८३
तद्वर्णसरबद्धं वा प्रयुज्य द्विरिदं द्वयम्
ततः प्राक्खरडसहितं तादृक्कूटमयं दलम् ९८४
वाद्यते छरडणोऽन्ते च यत्र सोऽवत्सको भवेत्
प्रयोज्य नर्तने दीप्ते शार्ङ्गदेवेन कीर्तितः ९८५
यथा-- गड्दग्दंदं गड्दक्थिक्कट तकधिक्कट तक्धित्तक् । इत्युद्ग्राहः
।
खडि खडि खखनख खिदक् भेंखखनख खिदत्तदक्क धिक्कक-
कगिणनग थोंगदिहिकिं थोगदिहिक्कितक धिकथोंगटे गडक् ।
तकधिक थोंगटें । इति द्वितीयं खरडम् । एतच्च सहोद्ग्राहेण पुनः

पुनर्वादयेत् । झक झखिखिन्नखनखखित ह्रें खखनखभ्रं खन खरिब
तुडि हिदिहि । कथोंगक् । इति तृतीयखराडं पूर्वखराडेन
सह वादयेत् । तकधिक तक्करे घटथथोंगक्क थोंगक्कटें । इति छराडराः
। इदमुदाहरणं रङ्गविद्याधरताले ।
इत्यवत्सकः ।
कूटादिबद्धः खराडः स्याच्छराडणो वाद्यमोत्तकः ९८६
इति च्छराडराः
शुद्धकूटादिभिर्बद्धः खराडो वर्नसरेण वा
अभ्यस्तः स्याद्द्रुते माने तुडुका दीप्तनर्तने
द्रुताद्द्रुततरं मानमत्र लन्त्येषु दृश्यते ९८७
यथा--टें दंदगि तथोंगटेंधिकतः रघटे हे कथोः टेगेधिक तटथोंगः गण
नगिः थोंगतक धिकथोंगटें । एकताल्यामिदमुदाहरणम् ।
उद्ग्राहध्रुवकाभोगे यत्रान्यतमखराडकम् ९८८
वादनीयं म्परे प्राहुरन्ये तु तुडुकां जगुः
उद्ग्राहध्रुवकाभोगोद्ग्राहाणां वादनं क्रमात् ९८९
इति तुडुका
यत्र शुद्धादिभिर्बद्धः खराडो वर्णसरेन वा
विशालः स्याद्द्रुतलयः पर्यन्ते तु विलम्बितः ९९०
दीप्तैर्वर्णैः क्वचित्क्वापि कोमलैश्चारुगुम्फितः
यत्रासौ मलपः प्रोक्तः प्रायिको दीप्तनर्तने ९९१
यथा--गड्दक् तद्धित्थों हथोंहरे घटैं गणनगतक धिकक थौं हटें हैं
थोदगक् । तक्क तहधिक थोकथोहक थो३ हट्टै डिं
खिखरखिखिखेरथटैं हैं थोहगक् । दिहं कटदहं कटगड्द गथरिकटं२
थरिकटतक३ ततक धिधिक थोऽथोंदटें । इदमुदाहरणं मुद्रितमराठताले
।
यत्रोद्ग्राहः सकृद्द्विर्वा ध्रुवकोऽथ सकृद्भवेत्
व्यापकात्तरमिश्रैस्तद्धिथोंटेंदेंभिरत्तरैः
बद्धं निरन्तरयतिं प्राहुस्तं मलपं परे ९९२
इति मलपम्

सोदाहरणलक्ष्माणि वालबोधार्थमभ्यधाम्
लक्ष्ममात्रमथो वक्ष्ये विस्तरत्रस्तमानसः ९९३
मलपाङ्गं तु मलपेनाङ्गेन मलपेन च
इति मलपाङ्गम्
पाटैर्मलपपाटः स्याद्विषमैर्मलपोपमः ९९४
इति मलपपाटः
द्रुतैः करतलाघातैर्विकृतैर्यत्र वाद्यते
वाद्यं विच्छिद्य विच्छिद्य च्छेदमिच्छन्ति तं बुधाः
ओतां कृत्वा द्विरुद्ग्राहः सकृद्वा व्यापकाक्षरैः
सपाटैर्विहितो यत्र प्रान्ते रचितदेंकृतिः
मध्ये लये छराडणः स्याद्रूपकं तन्निरूपितम् ९९६
इति रूपकम्
निबद्धो वादितो गीतवाद्यसंधौ मतोऽन्तरः ९९७
इत्यन्तरः
अन्तरं वादयित्वा चेदनिबद्धस्य वादनम्
क्रियतेऽन्तरपाटः स्यात्तदा निःशङ्कसंमतः ९९८
इत्यन्तरपाटः
समुश्लिष्टघनश्लक्ष्णपाटवर्णविनिर्मितः
हस्तलाघवसंपन्नः खोजः संजल्पितो बुधैः ९९९
इति खोजः
कृत्वा खराडं पाटबद्धं यतिवद्वादनं भवेत्
एवमावृत्तिकरणादाहुः खराडयतिं बुधाः १०००
इति खराडयतिः
खराडच्छेदसमायोगात्खराडच्छेदप्रबन्धयोः
छेदैर्व्यक्तैः समायुक्तं खराडच्छेदं परे जगुः १००१
इति खराडच्छेदः
यस्यां विरतिरन्ते च तालस्य व्यापकाक्षरैः
सपाटैर्बद्धखराडा या साऽऽख्याताऽवयतिर्बुधैः १००२
इत्यवयतिः

पाटस्य खराडनाद्वाद्य खराडपाटोऽभिधीयते
इति खराडपाटः
खराडः स्यात्खराडमध्येऽपि खराडशो वादने सति १००३
इति खराडकः
श्रोतोगताख्यया यत्या खराडडुल्लोऽभिधीयते
इति खराडहुल्लः
गीतनृत्तसमो माने प्रबन्धः प्रोच्यते समः १००४
इति समः
निष्पन्नः केवलैः पाटैः पाट इत्यभिधीयते
इति पाटः
ध्रुवको भूरिवाद्येषु स्यादावृत्तोऽन्तरेऽन्तरे १००५
इति ध्रुवकः
अङ्गमङ्गीकृतं सान्द्रैरपाटैर्व्यापकाक्षरैः
इत्यङ्गम्
द्विरुद्ग्राहो ध्रुवाभोग ध्रुवाख्यः क्रमशस्ततः
यत्राङ्गरूपकं प्राह तत्तेजोन्वयदीपकम् १००६
इत्यङ्गरूपकम्
तालश्चतुःषष्टिकलो युग्मे मार्गे च दक्षिणे
इति तालः
वितालस्त्वादिमध्यान्तविकृतस्ताल इष्यते १००७
इति वितालः
हस्तेन विततांङ्गुष्ठविरलाङ्गुलिना क्रमात्
पताकेन हतैर्जातैः पाटैः स्यात्खलकाभिधः १००८
इति खलकः
समुदायो निजैः पापैः समस्तातोद्यवादनात्
इति समुदायः
पाटानां पृथगुक्तानां मिश्रणाज्जोडणी मता १००९
इति जोडणी
उडवः सलयात्तालाद्द्वितालाच्च लयोज्झितात्

इत्युडवः
तलपाटस्तु मलपोन्मिश्रपाटप्रबन्धजः १०१०
इति तलपाटः
निजैर्या तद्धिथोंटेभिर्व्यापकैरत्तरैस्तथा १०११
पाटैर्वा रचिता किंचिद्विलम्बितलयाश्रया
देकारालंकृताद्यन्ता वदन्त्युट्टवर्णीममूम् १०१२
इत्युट्टवर्णी
वाद्यैकदेशं वर्गान्तमयं वाद्यादिमध्ययोः
वादयेल्लघुहस्तत्वाद्यं तमाख्याति तुण्डकम् १०१३
इति तुण्डकः
पाटैरेव यतिः सान्द्रैः प्राञ्जलैरङ्गपाटकः
इत्यङ्गपाटकः
खण्डः स्यात्पृथगातोद्यवाद्यैः पैसारसंज्ञकः १०१४
इति पैसारः
प्रदर्शनार्थमित्युक्ताः प्रबन्धाः कतिचिन्मया
अन्यानपि पथाऽनेन विदांकुर्वन्तु तद्विदः १०१५
पाटभेदाश्च वाद्यानि प्रबन्धा वाद्यसंश्रयाः
यथायोगं मर्दलादिसर्ववाद्येष्विमे मताः १०१६
इति वाद्यप्रबन्धलत्तणम्
निर्दोषबीजवृत्तोत्थः पिण्डेऽर्धाङ्गुलसंमितः
एकविंशत्यङ्गुलः स्याद्दैर्घ्ये वामे मुखे पुनः १०१७
चतुर्दशाङ्गुलानि स्युर्दत्तिणे तु त्रयोदश
मानं यस्य मनाङ्मध्यः पृथुरेकाङ्गुलाधिके १०१८
वक्त्राभ्यां चर्मणी वृत्ते घने ये प्रान्तयोस्तयोः
चत्वारिंशत्पृथग्रन्ध्राण्यङ्गुलान्तरवन्ति च १०१९
वध्रे तद्रन्ध्रविन्यस्ते सीवनप्रक्रियावति
प्रोतोर्ध्वाधःस्थिता दृष्टोदरपृष्ठा च विघ्निका १०२०
क्रियते वेष्ट्यते मध्ये त्रिभिर्बन्धैर्दृढं तथा
कार्यो गोमूत्रिकाबन्धस्तत्र वध्रद्वयेन च १०२१

तथा यथा पिनद्धास्ये भवेतां चर्मणी दृढे
कुण्डल्योः प्रान्तयोर्वामकुण्डल्यां संनिवेश्य च १०२२
कच्छां क्षिप्त्वा दक्षिणस्यां कृष्ट्वा द्विगुणतां नयेत्
साञ्चलद्वितयां पट्टमयीमष्टाङ्गुलायताम् १०२३
यद्वाऽन्यवस्त्रजां शोभानुगां न्यस्येत्कटीतटे
निगदन्ति मृदङ्गं तं मर्दलं मुरजं तथा १०२४
प्रोक्तं मृदङ्गशब्देन मुनिना पुष्करत्रयम्
अत्यन्ताव्यवहार्यत्वान्निःशङ्को न तनोति तत् १०२५
भूरिमिश्रेण भक्तेन चिक्कणेनातिमर्दनात्
पिण्डकां पूरिकाकारां वामवक्त्रे निवेशयेत् १०२६
बोहणाख्येन तेनाऽऽस्यं लिम्पेदल्पेन दक्षिणम्
एवं जलधरध्वानगम्भीरो भवति ध्वनिः १०२७
निःशङ्केनात्र च प्रोक्ता देवता नन्दिकेश्वरः
रक्तचन्दनजो यद्वा खादिरोऽन्यैरयं मतः १०२८
त्रिंशदङ्गुलदैर्घ्यश्च पिण्डे त्वङ्गुलसंमितः
एतस्य वामं वदनं द्वादशाङ्गुलसंमितम् १०२९
दक्षिणं तु मितं सार्धैरेकादशभिरङ्गुलैः
पाटाश्च तद्धिथोटेंहेंनंदेमित्यत्र कीर्तिताः १०३०
तटहा दधलाश्चेति पाटानन्यत्र मन्वते
इह स्युः पटहोक्ताश्च वर्णाः षोडश कादयः १०३१
अधिकान्भझमान्वर्णान्वर्णयन्त्यपरे त्विह
तेषु तद्धयादयः सप्त केवलाः शुद्धसंज्ञकाः १०३२
सस्वरैरस्वरैर्युक्तैरयुक्तैर्वा कखादिभिः
व्यापकाख्यैः षोडशभिर्मिश्रास्ते कूटसंज्ञकाः
कूटमिश्रास्तु ते शुद्धा बुधैः खण्डाभिधा मताः १०३३
छन्दसा भूरिहृद्येन स्फूर्तिमूर्तिरुदारधीः १०३४
कविः कवयति श्लोकं श्रवणोत्सवदैः पदैः
यथा तथा क्वचित्ताले वर्णाल्लँयमनोहरान् १०३५
विधाय वादको वाद्यप्रबन्धान्बद्धुमर्हति

एमं कवितकाराख्यं वादकं ब्रुवते मनाः १०३६
इति मर्दललक्षणम्
चतुर्विधो मार्दलिको वादिको मुखरी तथा
ततः प्रतिमुखर्याख्यस्तुर्यो गीतानुगो मतः १०३७
वादिको वादकर्ता स्याद्वादः पक्षपरिग्रहः
स्वपक्षसाधनं तद्वत्परपक्षस्य दूषणम् १०३८
येऽन्ये जल्पवितण्डाद्या वादभेदाः सलक्षणाः
न तान्ब्रवीम्यहं ग्रन्थप्रपञ्चभयभङ्गुरः
वादे च वादनं कार्यं प्रथमं त्राटनाभिधम् १०३९
मर्दले तालरहिते वोहणेन विना ध्वनिः
यो देहडडगित्यादि कृतोऽसौ त्राटनं मतम् १०४०
वोडवाडं घनरवं हस्तावत्यर्थमाचरेत्
मुक्तशब्दात्मकं रेहदडादप्रमुखं ततः
उधार स्थापनं पश्चाद्वादयेत्तदथोच्यते १०४१
मुखयोर्बोहणं दत्त्वा वादयेद्वाममाननम्
गड्दग्नेमिति वक्त्रं तु गड्दग्नामिति दक्षिणम् १०४२
ततो मध्यलये ताले द्वितीये मुखयोर्द्वयोः
कुर्यान्नादसमायोग्मथोच्चोच्चं दलत्रयम् १०४३
पृथग्विलम्बिते मध्ये द्रुते चैव लये क्रमात्
तथैकद्वित्रिथोंकाररचितं ग्रहमोक्षभाक् १०४४
आलप्तिवच्च त्रिस्थानशुद्धं हस्तद्वयेन यत्
मधुरं वाद्यते तज्ज्ञैःस्थापनं तदुदाहृतम् १०४५
ततस्थोंकारबहुलग्रहमोक्षोऽन्तरो भवेत्
चतुरस्रत्र्यस्रमिश्रखण्डेष्वेकेन केनचित् १०४६
तालेन टाकणीवादौ कर्तव्यौ तदनन्तरम्
तयोरेकसरो जोडा चेति भेदद्वयं मतम् १०४७
कृत्वा श्रमस्य वहनीं यस्तालेऽष्टकलादिके
वाद्यखण्डस्तालकलाप्रस्तारानुगतः कृतः
अखण्डितष्टाकिणी सैकसरत्वं सकृत्कृतेः १०४८

एकद्वित्रिचतुर्वारं शुद्धाभ्यसनतो भवेत्
इह श्रमवहन्याख्यः प्रकारो वादने यथा १०४९
तद्धितोटें ततधिधि थों थों टें टें तततधि धिधि थों थों थों टें टें टें ।
तततत धि धि धि धि थो थो थो थो टे टे टे टे । इति श्रमवहनीं
कृत्वैकसरटाकिणी यथा । तकधिकट । तकधिकट । धिकटतक
तकधिकट तकतकधिकट धिकटकतधिकट ।
इत्यष्टौ वाद्यखण्डस्य खण्डा अष्टासु कलासु । सैव द्विवारं जोडा ।
टाकणीवत्समस्तं प्राक्खण्डं कृत्वा ततः परम् १०५०
खण्डं खण्डं द्विर्द्विवारं वाद्यते वाद्यसंज्ञके
तत्रैकसरजोडात्वं टाकिणीवदुदाहृतम् १०५१
यथा--दंदं । टिरि । टिट्टिकड्द । कडदगझे२ । थरिकथरि ।
टगण-
गणधरि । गणगणधरि । दथरि गडदग । दथरिगडदग ।
दथरिगडदग । दथरि दथरितर्गड्दक्थरिक्कटतत्तक् । इति षोडशकले
ताले षोडशकलासु षोडशखण्डकं वाद्यं कृत्वा तान्षोडश खण्डान्द्विर्द्विः
कुर्यात्
इत्येकसरवादः
तकारेण च सर्वेषामेतेषां त्याग इष्यते
कुर्यात्ततो दिगिदिगिं ताटवादादिकं तथा १०५२
वर्णा दिगिदिगीत्येते प्रोक्ता दिगिदिगे बुधैः
यः खण्डोऽतिद्रुते माने ताटवादः स कथ्यते १०५३
अन्येऽपि वादविधयोऽभ्यूह्यन्तामध्वनाऽमुना
इति वादप्रकाराणां सम्यक्त्वे विजयो भवेत् १०५४
इति वादकः
कर्ता वाद्यप्रबन्धानां नृत्तशिक्षाविचक्षणः
गीतवादननिष्णातः सुरेखोऽन्तर्मुखश्च यः १०५५
अर्धाङ्गमिव नर्तक्या वादयेद्रङ्गभूमिगः
वादकैः प्रेक्षितमुखो वादनार्थं मुखर्यसौ १०५६
इति मुखरी

किंचिद्धीनो मुखरिणः प्रोक्तः प्रतिमुखर्यसौ १०५७
इति प्रतिमुखरी
शुद्धसालगगीतानां वर्णान्कठिनकोमलान्
समांश्च विषमान्नादं मन्द्रं मध्यं च तारकम् १०५८
प्रौढं वा मधुरं सम्यगनुगच्छति वादनात्
पूर्वभागे तथाऽऽभोगे जक्काप्रहरणे क्रमात् १०५९
कुर्याद्वैकल्पिके यद्वा समग्रं गीतमाश्रिते
समुत्थिते वाऽऽनुलोम्याद्वैलोम्याद्वोभयेन वा १०६०
निःसारो सालगे गीते यस्तं गीतानुगं विदुः
क्रमात्तकारथोंकारौ स कुर्याद्ग्रहमोक्षयोः १०६१
इति गीतानुगः
इति चतुर्विधमार्दलिकलक्षणम्
वर्णव्यक्तिः सुरेखत्वमनुयायप्रवीणता
मधुरोद्धतवाद्येषु विज्ञता हस्तलाघवम् १०६२
अवधानं श्रमजयो मुखवाद्येषु पाटवम्
रक्तिरावर्जिकस्यानुवृत्तिर्बहुलता तथा १०६३
यतितालयज्ञत्वं गीतानुगमनं तथा
गुणा मार्दलिकस्यैते दोषः स्यात्तद्विपर्ययः १०६४
इति मार्दलिकगुणदोषाः
तद्वृन्दं द्वित्रिचतुरैस्तज्ज्ञैर्मर्दलधारिभिः
प्राधान्येन विधातव्यं तैर्मुखर्यनुवर्तनम् १०६५
या हस्तसंमिता दैर्घ्येऽष्टाविंशत्यङ्गुला पुनः
परिधावङ्गुलमिता पिण्डे सप्ताङ्गुले मुखे १०६६
मण्डल्यौ वक्त्रयोर्वल्लीमध्यावेकादशाङ्गुले
सपादाङ्गुलकस्थौल्ये उद्दलीकृतबन्धने १०६७
वदनाभ्यां सह स्यातां कुर्याद्रन्ध्राणि षट्तयोः
बद्धरज्जुनिवेशार्थं पुरोभागेऽर्गलात्रयम् १०६८
कलशाकलितद्व्यन्तं पश्चाद्भागेऽर्गलाद्वयम्
बन्धसूत्रान्तरे मध्ये भवेदुदरपट्टिका १०६९

अङ्गुलत्रयविस्तारा श्लक्ष्णा हृदयहारिणी
द्वात्रिंशत्तन्तुसंजातरज्ज्वा पक्षद्वयं दृढम् १०७०
बद्ध्वा तत्रोत्कक्षकौ च विधाय स्कन्धपट्टिकाम्
तयोर्द्विगुणतां न्यस्येदङ्गुलार्धार्धसंमितम् १०७१
छिद्रं यस्याश्चतुर्थांशे नादोद्बोधविधायकम्
हुडुक्का सा बुधैः प्रोक्ता तस्याश्च स्कन्धपट्टिकाम् १०७२
न्यस्य स्कन्धे दक्षिणेन पाणिना वादनं भवेत्
उदरे पट्टिका योक्ता तस्यां वामं निवेशयेत् १०७३
देवता मातरः सप्त शार्ङ्गदेवेन कीर्तिताः
कुर्वीत पाटहान्वर्णानिह देंकारवर्जितान् १०७४
अत्रान्यैरधिकावुक्तौ मझंकारौ मनीषिभिः
लक्षज्ञास्त्वावजं प्राहुरिमां स्कन्धावजं तथा १०७५
इति हुडुक्कालक्षणम्
बीजवृक्षोद्भवा पिण्डेऽङ्गुलतुर्यांशसंमिता
एकविंशत्यङ्गुला स्याद्दैर्घ्ये हस्तमिताऽथवा १०७६
परिधौ दधते मानं या चत्वारिंशदङ्गुलम्
चतुर्दशाङ्गुले वक्त्रे केषांचिद्द्वादशाङ्गुले १०७७
मण्डल्यु लोहजे सूत्रवेष्टिते चर्मबन्धने
परिधौ संमिते ते च द्वाचत्वारिंशताऽङ्गुलैः १०७८
तिस्रस्तिस्रस्तथा तन्त्रीर्मुखयोर्वलयद्वयम्
दधते केवलं व्याप्तं चतुर्दशभिरन्वितम् १०७९
रन्ध्रैस्तेष्वेकान्तरेषु विघ्निकास्तावतीः क्षिपेत्
द्वाभ्यां द्वाभ्यां विघ्निकाभ्यां बन्धो मत्स्याकृतिर्भवेत् १०८०
यस्यास्तां करटामाहुः प्रान्तयोः प्रान्तबद्धया
कच्छया स्कन्धदेशे तां कट्यां वा वादने वहेत् १०८१
चर्चिका देवता चास्यां पाटास्तु करटेत्यमी १०८२
वादनं कुडुपाभ्यां तु शार्ङ्गदेवेन कीर्तितम्
तिरिकितिरिकिरीति प्रायः पाटद्वयं मतम् १०८३
इति करटालक्षणम्

धनः श्लक्ष्णः सुपक्वश्च स्तोकवक्रो महोदरः
पाणिभ्यां वाद्यते तज्ज्ञैश्चर्मनद्धाननो घटः
कथिताः पाटवर्णा ये मर्दले ते घटे मताः १०८४
हुडुक्कयैव घडसो व्याख्यातः किंतु मण्डली १०८५
दक्षिणस्योद्दलीबद्धा वामा रज्ज्वा नियन्त्रिता
औदर्यां पट्टिकायां च वामोऽत्र न निवेश्यते १०८६
गोंकारबहुलं चामुं वादयेदिति तद्विदः
अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुल्यौ मदनाक्ताग्रभागतः १०८७
दक्षिणेन करेणाऽऽस्ये घर्षणाद्गोंकृतिर्भवेत्
घातोऽङ्गुलीभिर्वामस्य वामाङ्गुष्ठेन पीडनम् १०८८
इति घडसलक्षणम्
स्याद्धस्तदैर्घ्यः परिधौ सनवत्रिंशदङ्गुलः
द्वादशाङ्गुलके वक्त्रे वल्लीवलयसंयुते १०८९
यो धत्ते सप्त सप्तापि रन्ध्राणि वलयद्वये
तथा कवलयोस्ताभ्यां तुण्डे वलयसंयुते १०९०
पिधाय गाढं बध्येते रन्ध्रविन्यस्तदोरकैः
यस्यासौ ढवसः प्रोक्तः शार्ङ्गदेवेन सूरिणा १०९१
स्कन्धे निक्षिप्य कच्छान्तं वामहस्तेन वादयेत्
वामास्ये दक्षिणस्थेन कुडुपेन तु दक्षिणे
ढेंकारपाटवसते रूढोऽयं ढवसो जने १०९२
इति ढवसलक्षणम्
व्याख्याता ढवसेनैव ढक्का किंतु मुखद्वयम्
त्रयोदशाङ्गुलं तस्या धृत्वा तां वामपाणिना १०९३
तज्ज्ञो दक्षिणहस्तस्थकोणघातेन वादयेत्
ढेंकारः पाटवर्णाः स्युर्निशङ्केनेति कीर्तितम् १०९४
इति ढक्कालक्षणम्
हुडुक्कैवार्गलाहीना कुडुक्का किंतु वादनम्
अस्याः करेण कोणेन क्षेत्रपालस्तु देवता १०९५
इति कुडुक्कालक्षणम्

बीजदारुमयी सप्ताङ्गुलगर्भमुखद्वया
एकविंशत्यङ्गुला च यस्या दैर्घ्ये समाकृतिः १०९६
संहताग्नित्रयाकारत्र्यङ्गुलस्थूलतायुते
वृत्ते नवाङ्गुले गर्भे वलये वल्लिनिर्मिते १०९७
सप्तसप्तच्छिद्रयुते यस्याः स्यातां मुखद्वये
कवलाभ्यां पिनह्येते मुखे च वलयान्विते १०९८
सरन्ध्रे कवले रन्ध्रन्यस्ततन्त्रीसुयन्त्रिते
कुडुवा सा हुडुक्कोक्तवर्णात्क्रेंकारभूयसी १०९९
कोणाभ्यां मदनाक्ताभ्यां वाद्यते त्यक्तझेंकृतिः ११००
इति कुडुवालक्षणम्
अष्टादशाङ्गुला दैर्घ्ये दृढा रुञ्जा समाकृतिः
एकादशाङ्गुले तस्या वदने कुण्डलीयुते ११०१
तद्बद्धे चर्मणा वामवक्त्रान्तःकुण्डलीद्वयम्
तत्रैका वक्त्रमात्रा स्यादपरा चतुरङ्गुला ११०२
कुण्डल्योरन्तराले स्याज्जालिका स्नायुनिर्मिता
सैकच्छिद्रं वामवक्त्रं सूत्रतत्त्वञ्चनीयुतम् ११०३
पूर्ववद्विघ्निकाः कार्या वक्त्रयोः सप्त सप्त च
पादोनहस्तमात्रां च नागपाशवतीं दृढाम् ११०४
कच्छां स्कन्धे निवेश्यास्या वादनं वेदितं बुधैः
रुंकारजननाद्रुञ्जा सा भवेद्भृङ्गिदैवता ११०५
मतङ्गोक्तास्त्विमे वर्णाः करगा धटनाः खहौ
विघ्निका वाद्यशास्त्रेऽस्मिन्कर्कराः परिकीर्तिताः ११०६
इति रुञ्जालक्षणम्
वितस्तिमात्रदैर्घ्यः स्यादष्टाङ्गुलमुखद्वयः
योगस्य मण्डलीयुक्ते मुखे बद्धे च चर्मणा ११०७
त्रिवलीवत्क्षाममध्यो निबद्धः सूत्रदोरकैः
मध्ये च गाढतां नीते रञ्जन्यौ वादनाय च ११०८
भवेतां प्रान्तसंलग्नसम्यङ्गदनगोलकैः
असौ डमरुको मध्ये धृत्वा हस्तद्वयेन च ११०९

डघवर्णो वादनीयः प्रोक्तो निःशङ्कसूरिणा
अन्यैः कखरटा वर्णाः प्रोक्ता डमरुकेऽधिकाः १११०
इति डमरुकलक्षणम्
वितस्तिमात्रं दैर्घ्यं स्यान्मध्यः किंचित्कृशो भवेत्
मुखे त्वष्टाङ्गुलैः पिण्डोऽर्धाङ्गुलस्तन्त्रिकाद्वयम् ११११
मुखे मुखे शङ्कवश्च चत्वारस्ताम्रनिर्मिताः
तेषामधोऽधावूर्ध्वं द्वौ तन्त्रीबन्धनसिद्धये १११२
तन्त्र्योस्तृणशलाकां च निदध्याद् ध्वनिपुष्टये
अन्यल्लक्ष्म हुडुक्कावद्यस्याः पाटाक्षराण्यपि १११३
स्याद्दशाङ्गुलदैर्घ्येण कुडुपेन तु वादनम्
निःशङ्कशार्ङ्गदेवेन डक्का सा परिकीर्तिता १११४
अन्येऽस्या वादनं प्राहुः करेण कुडुपेन च
हस्तघातेन डंकारो वादने कुडुपेन तु १११५
घटस्ततो डगिश्चेति मुखान्पाटान्वदन्त्यमी
नगौ खककरटा वर्णा मुख्याः प्रोक्ताः परैरिह १११६
अस्यां च सूरयः प्राहुर्देवतां विन्ध्यवासिनीम्
अङ्गुलोना मध्यमा सा द्व्यङ्गुलोना कनीयसी १११७
इति डक्कालक्षणम्
डक्कैव मण्डिडक्का स्यात्किं त्वस्याः षोडशाङ्गुलम्
दैर्घ्यमष्टाङ्गुलौ गर्भौ स्यातां वदनयोर्द्वयोः १११८
षोडशाङ्गुलको मध्यपरिधिर्नात्र चार्गला
न च कच्छोत्कक्षकस्तु मध्ये स्यादञ्चनीद्वयम् १११९
उत्कक्षं चाञ्चनीद्वंद्वं वामाङ्गुष्ठाङ्गुलित्रयात्
धृत्वा संपीड्य तर्जन्या मण्डलीप्रान्तमाननम् ११२०
अस्या दक्षिणजानुस्थं हन्याद्दक्षिणपाणिना
उत्कक्षं मणिबन्धोर्ध्वं यद्वाऽन्यस्याञ्चनीद्वयम् ११२१
कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैः संयुज्याऽऽपीड्य मण्डलीम्
तर्जन्या मध्यया वाऽथ हस्तेनान्येन वादयेत् ११२२
वदन्ति वादनं तस्याः करेण कुडुपेन वा

चर्यागाने च पूजायां शक्तेः सा विनियुज्यते ११२३
इति मण्डिडक्कालक्षणम्
कांस्याद्गोशृङ्गतो दन्त्रिदन्ताद्वा डद्दुली भवेत्
दैर्घ्ये पञ्चाङ्गुला वक्त्रे तस्याश्च चतुरङ्गुले ११२४
मेषपार्युद्दलीबद्धे स्वस्वचक्रसमन्विते
चक्रे च कांस्यजे ताम्रमये वा लोहजे पृथक् ११२५
पञ्चरन्ध्रे तथोद्दल्यौ रन्ध्रविन्यस्तदोरकैः
सौत्रैर्गाढं निबध्येते मध्ये सूत्रेण वेष्टितम् ११२६
नातिश्लथं नातिगाढं मध्यं सूत्रे त्वनामिकाम्
निधाय मध्यतर्जन्यौ विवृते चक्रसंयुते ११२७
कृत्वाऽङ्गुष्ठं त्वन्यचक्रे न्यस्याथ मदनाञ्चिताम्
विधायाञ्चनिकामेकां तां दुंदुमिति वादयेत् ११२८
तुंतुमित्यपरे प्राहुः पाटा मर्दलसंभवाः
यथासंभवमेतस्यां शार्ङ्गदेवेन कीर्तिताः ११२९
इति डक्कुलीलक्षणम्
षड्विंशत्यङ्गुला दैर्घ्ये परिधौ त्रिंशदङ्गुला
समकाया सेल्लुका स्याद्बीजकाष्ठेन निर्मिता ११३०
दशाङ्गुले मुखे तस्याः मरैस्त्वेकादशाङ्गुले
उक्ते न बन्धनोद्दल्यौ ताभ्यामेकाङ्गुलाधिके ११३१
वल्लीजं तर्जनीस्थौल्यं मुखयोर्वलयद्वयम्
सरन्ध्रषट्कं रन्ध्रस्थरज्जुभिर्गाढयन्त्रितम् ११३२
एकाङ्गुलाधिकं तच्च वक्त्राभ्यां वदनं पुनः
तन्त्रिकागर्भितं वामं वामहस्तेन वादयेत् ११३३
मुखं दक्षिणपाणिस्थकुडुपेन तु दक्षिणम्
मुखे वामे तु भेंकारो धिंकारो दक्षिणे मुखे ११३४
इति सेल्लुकालक्षणम्
पलैः स्यात्पञ्चविंशत्या दैर्घ्ये तु द्वादशाङ्गुला ११३५
अष्टादशाङ्गुलमिता परिधौ समविग्रहा
ससूत्रकटकं रन्ध्रद्वयं कण्ठे च बिभ्रती ११३६

चर्मणाऽऽनद्धवदना झल्लरी परिकीर्तिता
वामहस्तधृता सा च वाद्या दक्षिणपाणिना ११३७
इति झल्लरीलक्षणम्
स्यात्तदर्धपलो भाणः परिधौ द्वादशाङ्गुलः
अन्यत्तु झल्लरीलक्ष्म तस्य श्रीशार्ङ्गिणोदितम् ११३८
इति भाणलक्षणम्
सप्ताङ्गुलमुखद्वंद्वात्त्रिवली हस्तदैर्घ्यभाक्
मुष्टिग्राह्यश्च मध्योऽस्या वदने कवलावृते ११३९
कवले लोहमण्डल्यौ सप्तरन्ध्रे पृथक्पृथक्
रन्ध्रन्यस्तैर्गुणैर्बद्धो मध्ये गाढं च वेष्टनम् ११४०
सूत्ररज्ज्वा हस्तमात्रा कच्छा स्कन्धावलम्बिनी
वादनं करयुग्मेण शार्ङ्गदेवेन कीर्तितम् ११४१
तदांदोंदेति वर्णाः स्युस्त्रिपुरा चात्र देवता
एकादशाङ्गुलमुखी विंशत्यङ्गुलदैर्घ्यभाक् ११४२
मुखार्धमानमध्याऽसौ मध्ये चाञ्चनिकायुता
तदर्धवर्णसंयुक्ता त्रिकुल्या चोच्यते बुधैः ११४३
इति त्रिवलीलक्षणम्
आम्रद्रुमसमुद्भूतो महागात्रो महाध्वनिः
कांस्यभाजनसंभारगर्भो वलयवर्जितः ११४४
चर्मनद्धाननो बद्धो वध्रैर्गाढं समन्ततः
दृढवर्णेन कोणेन वाद्यः प्राणेन दुन्दुभिः ११४५
मेघनिर्घोषगम्भीरघोंकारस्यात्र मुख्यता
मङ्गले विजये चैव बाद्यते देवतालये ११४६
इति दुन्दुभिलक्षणम्
वितस्तित्रयदैर्घ्या स्याद्भेरी ताम्रेण निर्मिता ११४७
चतुर्विंशत्यङ्गुले च वदने वलयान्विते
तस्याः सवलये चर्मच्छन्ने छिद्रसमन्विते ११४८
रज्ज्वा नियन्त्रिते गाढं मध्ये सूत्रेण बन्धनम्
दक्षिणस्थेन कोणेन वामहस्तेन ताडनात् १४४९

उद्भटो भवति ध्वानो गम्भीरोऽरिभयंकरः
तकारः पाटवर्णोऽस्यां मुख्यो निःशङ्ककीर्तितः ११५०
इति भेरीलक्षणम्
कांस्यजस्ताम्रजो लौहो वोत्तमो मध्यमोऽधमः
एकवक्त्रो महान्वक्त्रे स्वल्पोऽधोऽर्धयवाकृतिः ११५१
भृतगर्भः कांस्यपात्रभारैर्महिषचर्मणा
छन्नाननो बद्धचर्मा तद्रन्ध्रन्यस्तवध्रकैः ११५२
क्षिप्तोऽधो वध्रवलये निवेश्याऽऽवर्तितैर्मुहुः
द्विषद्वित्रासजननो निःसाणः शार्ङ्गिणोदितः ११५३
चार्मणेनास्य कोणेन सद्वितीयस्य वादनम्
दृढशब्देन भीरूणां भिनत्ति हृदयान्ययम्
स्यादस्माद्युद्धवीराणां रोमाञ्चोपचितं वपुः ११५४
इति निःसाणलक्षणम्
निःसाणवत्तम्बकी स्यात्ततोऽल्पा गात्रनादयोः ११५५
इति तम्बकीलक्षणम्
उक्तौ प्रकृतिदारूणामनुक्तौ वा विकल्पतः
ज्ञेयो दारववाद्यानां खदिरो रक्तचन्दनः ११५६
सर्वेषु स्युर्यथायोगं पाटाः पाटहमार्दलाः ११५७
नीरसोच्छ्रितभूजाताज्जीर्णाद्वाताहतात्तरोः ११५८
निर्भिद्योत्सारिते गर्भे शेषाद्वाद्यानि कारयेत्
पूर्वप्ररोहे छिन्नेऽन्यो यः प्ररोहः प्ररोहति ११५९
तदुद्भवद्रुमोद्भूतं वाद्यं सर्वं प्रशस्यते
गर्भस्योत्सारणं त्वेतद्वेणोरन्यत्र पादपे ११६०
तरूणां जातयस्तिस्रः पित्तला वातला तथा
श्लेष्मला चेति तत्र स्यात्पित्तला नीरसक्षितौ ११६१
अत्यल्परसभूजाता वातला श्लेष्मला पुनः
जलाशयसमीपस्थरससंप्लुतभूमिजा ११६२
पित्तलाऽत्युत्तमा जातिर्वातला त्वधमा भवेत्
श्लेष्मला वर्ज्यते शुष्के वृक्षेऽपि च्छेदनात्पुरा ११६३

इति काष्ठलक्षणम्कोमलत्वं व्रणग्रन्थिभेदान्दारुषु वर्जयेत् ११६४
इति काष्ठदोषाः
षाण्मासिकस्य वत्सस्य चर्म स्यात्पुटबन्धने
अन्ये द्विवत्सरस्याऽऽहुस्तन्न लक्ष्येषु दृश्यते ११६५
वृद्धस्य वृषभस्यास्य चर्मणा वध्रकल्पना
कुन्देन्दुहिमसंकाशमाम्रपल्लवसंनिभम् ११६६
स्नायुमांसविहीनं च चर्म गोसंभवं च यत्
शीतोदके निशामेकां वासयित्वा समुद्धृतम्
वाद्यावनहनार्थं तद्ग्राह्यं श्रीशार्ङ्गिणोदितम् ११६७
इति चर्मगुणाः
मेदोदुष्टं जराक्रान्तं क्लिन्नं काकमुखाहतम्
अग्निधूमहतं जीर्णं न वाद्ये चर्म कर्मकृत् ११६८
इति चर्मदोषाः
गुणैर्भूरितरोदारैर्यस्य नद्धं जगत्त्रयम्
अवनद्धमिदं तेन शार्ङ्गिदेवेन कीर्तितम् ११६९
अथ घववाद्यम्
कांस्यजे घनवाद्ये स्यात्कांस्यमग्नौ सुशोधितम् ११७०
कांस्यजो वर्तुलस्तालः सपादद्व्यङ्गुलाननः
मध्येऽस्याङ्गुलविस्तारो निम्नो रन्ध्रं च निम्नगम् ११७१
पादोनगुञ्जामात्रं स्यात्पिण्डस्तु यवमात्रकः
सार्धाङ्गुलः स्यादुत्सेधः समा श्लक्ष्णशुभाऽऽकृतिः ११७२
कार्या तथा यथा नादो भवेच्छ्रुतिमनोहरः
नेत्रवस्त्रांञ्चलाग्राणि रज्जूकृत्य निवेशयेत् ११७३
रन्ध्रेऽग्राणाम्ननिर्गत्यै ग्रन्थिं च रचयेद्दृढम्
ईदृक्तालयुगं कृत्वा तालमेकमथाञ्चलैः ११७४
आवेष्ट्य तर्जनीं वामामङ्गुष्ठेन च वेष्टनम्
आक्रम्य तलमध्यस्थं धृत्वा तिर्यङ्मुखीकृतम् ११७५
शेषाङ्गुलीः प्रसार्योर्ध्वाद्दक्षिणेन तु पाणिना
तालमन्यतरस्यान्तलम्बमानाचलावलिम् ११७६

तर्जन्यङ्गुष्ठयोरग्रभागतस्तिर्यगाननम्
धृत्वा तस्याग्रभागेण मध्यमन्यस्य ताडयेत् ११७७
अल्पनादो भवेच्छक्तिर्भूरिनादः शिवो भवेत्
शिवे स्निग्धे घनो नादः शक्तौ स्यात्तद्विपर्ययः ११७८
वामेन धारयेच्छक्तिं शिवं दक्षिणपाणिना
अश्वमेधफलं चैव प्राप्नुयाद्दोषमन्यथा ११७९
देवता तुम्बरुर्युग्मे शक्तिः शक्तौ शिवे शिवः
द्रुतादिसिद्ध्यै तन्नादधृतिरूर्ध्वाङ्गुलीकृता ११८०
कल्पनेत्युच्यते कार्यमस्य स्यात्तालधारणम्
निःशङ्कशार्ङ्गदेवेन पाटाः सर्वेऽत्र कीर्तिताः ११८१
इति काललक्षणम्
नलिनीदलसंकाशौ कांस्यतालौ समाकृती
त्रयोदशाङ्गुलौ वक्त्रे कांस्यजे द्व्यङ्गुलौ तले ११८२
मध्येऽङ्गुलमितौ निम्नौ तयोरन्यत्तु तालवत् ११८३
पाटा झनकटा मुख्याः सन्ति पाटान्तराण्यपि
नारदो देवता चात्रेत्युक्तं सोढलसूनुना ११८४
इति कांस्यताललक्षणम्
अर्धाङ्गुलमिता पिण्डे घण्टा कांस्यमयी भवेत्
उच्छ्रायेऽष्टाङ्गुला वक्त्रे विशाला मूलतोऽल्पिका ११८५
सा च प्रासादसंबद्धा शलाकाकारधारिणी
मूले दण्डं त्रिशृङ्गाग्रं दधती मूलसंयुता ११८६
षडङ्गुलायतं सार्धाङ्गुलपिण्डं च लम्बितम्
लोहजं लालकं गर्भे दधानां तामधोमुखीम् ११८७
दण्डे धृत्वा टणत्कारबहुलं वादयेत्सुधीः
सा सर्वदेवता तज्ज्ञैर्वाद्यते देवतार्चने ११८८
इति घण्टालक्षणम्
तैक्ष्णगोलकगर्भाः स्युः कांस्योद्भवपुटद्वयाः ११८९
सघनाः सूक्ष्मजातीयबदरीबीजसंमिताः
शिरःसुषिरविन्यस्तरज्जवः क्षुद्रघण्टिकाः ११९०

ताश्च घर्घरिका लोके भाष्यन्ते घर्घरास्तथा
ताभिर्घर्घरभेदानां कृतिः पराणि नर्तने १९९१
इति क्षुद्रघण्टिकालक्षणम्
कांस्यजा हस्तमात्रा स्यात्पिण्डे त्वर्धाङ्गुला घना १९९२
जयघण्टा समा श्लक्ष्णा वृत्ता प्रान्ते द्विरन्ध्रभाक्
धृत्वा तद्रन्ध्रविन्यस्तरज्जौ तां वामपाणिना १९९३
दक्षिणे दक्षिणस्थेन दृढकोणेन वादयेत्
डेंकारबहुलाः पाटाः सर्वेऽस्याः शार्ङ्गिणोदिताः १९९३
इति जयघण्टालक्षणम्
खादिरं घनवेणूत्थं यद्वा कम्राचतुष्टयम् १९९४
श्लक्ष्णद्वयङ्गुलविस्तारं द्वादशाङ्गुलदैर्घ्यकम्
मध्ये पिण्डो यथाशोभं किंचिन्नयूनस्ततोऽन्तयोः १९९५
यस्य तत्कम्रिकावाद्यं तत्र द्वे द्वे तु कम्रिके
एकैकहस्तन्यस्ते ये तयोरेकैककम्रिकाम् १९९६
मध्यमाङ्गुष्ठयोर्मूले धृत्वा प्रान्ते तयोः पुनः
अपरामपरां धृत्वा शिथिलां वादयेद्धिया १९९७
कम्पेन मणिबन्धस्य कम्रिकावादनं मतम्
पाटाः किटकिटामुख्यास्तत्र पाटान्तराण्यपि १९९८
कम्राणामन्तरं कृत्वाऽनामया दक्षिणस्थया
तलघाताङ्गुष्ठघृष्टी वामस्येत्यपरे जगुः १९९९
इति कम्रालक्षणम्
सर्पाकृतिरथो निम्ना कांस्यजा लोहजाऽथवा
शुक्तिस्त्र्यङ्गुलविस्तारा सार्धहस्तद्वया मता १२००
तिर्यग्रेखाराजिता च मृगशृङ्गोपमेन सा
ऋजुणा लोहकोणेन सरोषेण विघर्षणात् १२०१
वाद्यते किरिकिट्टेति पाठा यक्षास्तु देवताः
यतिमात्रावबोधेऽत्रेत्युक्तं निःशङ्कसूरिणा
किरिकिट्टकमित्युक्तं तल्लोके रुद्रवल्लभम् १२०२
इति शुक्तिवाद्यम्

श्रीपर्णीदारुजः पट्टश्चतुरस्त्रायतो भवेत् १२०३
द्वात्रिंशदङ्गुलो दैर्घ्येऽन्यैरुक्तस्त्रिंशदङ्गुलः
विस्तारे हस्तमात्रः स्यादूर्ध्वाधःस्थितयोर्द्वयोः १२०४
लोहमय्योः सरिकयोस्त्रिवृद्रज्जूपमायुजोः
क्षिप्ताभिस्तादृशक्षुद्रवलयाविलिभिर्युतः १२०५
वक्षोग्रे जानुनोर्मध्ये यद्वा संधार्य वाद्यते
अयं च करशाखाग्रे रालालिप्तो विघृष्यते १२०६
करवौ थडरटाः पाटाः पाटहाश्चेह संमताः
सप्तात्र देवमुनयो देवताः शार्ङ्गिणोदिताः १२०७
इति पट्टवाद्यम्
सन्त्यन्यान्यपि वाद्यानि लोके भूयांसि यानि च
तेषु विस्तारसंत्रासादुदास्ते सोढलात्मजः १२०८
इति घनवाद्यलक्षणम्
रक्तं विरक्तं मधुरं समं शुद्धं कलं घनम्
स्फुटप्रहारं सुलभं वुघुष्टं च गुणैरिति १२०९
दशभिः संयुतं वाद्यमुक्तं सोढलसूनुना
अन्वर्थान्यत्र नामानि समं त्वष्टविधं मतम् १२१०
अक्षराद्यङ्गपूर्वं च तालादि यतिपूर्वकम्
लयादि न्यासापन्यासपूर्वैः पाणिसमं तथा १२११
स्यादक्षरसमं गीतगुरुलघ्वक्षरानुगम्
गीतस्य ग्रहमोक्षादीन्यङ्गान्यत्रेति यत्पुनः १२१२
स्यात्तदङ्गसमं तालानुगं तालसमं मतम्
यतिर्लयस्य न्यासः स्यात्सन्यासस्य च साम्यतः
यत्यादिपूर्वकं ज्ञेयं क्रमात्समचतुष्टयम् १२१३
गीतग्रहैः पाणिसंज्ञैः समं पाणिसमं मतम्
वाद्यस्यैते गुणाः प्रोक्ता दोषः स्यात्तद्विपर्ययः १२१४
इति वाद्यगुणदोषाः
हस्तकोणप्रहारज्ञो गीतवादनकोविदः
यतितालयाभिज्ञः पाटज्ञः पञ्चसञ्चवित् १२१५

दशहस्तगुणोपेतः पात्राभिप्रेतवादकः
आतोद्यध्वनितत्त्वज्ञः समादिग्रहवेदिता १२१६
गीतवादननृत्यस्थच्छिद्रच्छादनपण्डितः
ग्रहमोक्षप्रदेशज्ञो गीतनृत्तप्रमाणवित् १२१७
वाद्ये समस्तभेदज्ञो रूपरेखान्वितस्तथा
उद्धट्टनपटुः सर्ववाद्यभेदविवेचकः १२१८
नादवृद्धिक्षयापत्तिकोविदो वादको विदः
गुणैः कतिपयैर्हीनः सर्वैर्वा वादकोऽधमः १२१९
वाञ्छानुगौ दृढौ व्यक्तौ स्निग्धौ दृढनखौ लघू १२२०
विधायाङ्गुलिसंचारौ स्वदहीनौ जितश्रमौ
युक्तप्रहारौ च करौ प्रोक्तौ दशगुणाविति १२२१
इति हस्तगुणाः
इति
श्रीमदनवद्यविद्याविनोदश्रीकरणाधिपतिश्रीसोढलदेवनन्दननिःशङ्कश्रीशार्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे वाद्याध्यायः षष्ठः समाप्तः ६

अथ सप्तमो नर्तनाध्यायः
आङ्गिकं भुवनं यस्य वाचिकं सर्ववाङ्मयम्
आहार्यं चन्द्रतारादि तं नुमः सात्त्विकं शिवम् १
शिवप्रसादसंप्राप्तनिःसमिज्ञानसंपदा
तन्यते शार्ङ्गदेवेन नर्तनं तापकर्तनम् २
नाट्यं नृत्यं तथा नृत्तं त्रेधा तदिति कीर्तितम् ३
नाट्यवेदं ददौ पूर्वं भरताय चतुर्मुखः
ततश्च भरतः सार्धं गन्धर्वाप्सरसां गणैः
नाट्यं नृत्यं तथा नृत्तमग्रे शंभोः प्रयुक्तवान् ४
प्रयोगमुद्धतं स्मृत्वा स्वप्रयुक्तं ततो हरः
तण्डुना स्वगणाग्रण्या भरताय न्यदीदिशत् ५
लास्यमस्याग्रतः प्रीत्या पार्वत्या समदीदिशत्
बुद्ध्वाऽथ ताण्डवं तण्डोर्मर्त्येभ्यो मुनयोऽवदन् ६

पार्वती त्वनुशास्ति स्म लास्यं बाणात्मजामुषाम्
तया द्वारवतीगोप्यस्ताभिः सौराष्ट्रयोषितः ७
ताभिस्तु शिक्षिता नार्यो नानाजनपदास्पदाः
एवं परम्पराप्राप्तमेतल्लोके प्रतिष्ठितम् ८
ऋग्यजुःसामवेदेभ्यो वेदाच्चाथर्वणः क्रमात्
पाठ्यं चाभिनयान्गीतं रसान्संगृह्य पद्मभूः ९
व्यरीरचत्त्रयमिदं धर्मकामार्थमोक्षदम्
कीर्तिप्रागल्भ्यसौभाग्यवैदग्ध्यानां प्रचर्धनम्
औदार्यस्थैर्यधैर्याणां विलासस्य च कारणम् १०
दुःखार्तिशोकनिर्वेदखेदविच्छेदेकारणम् ११
अपि ब्रह्मपरानन्दादिदमभ्यधिकं ध्रुवम्
जहार नारदादीनां चित्तानि कथमन्यथा १२
न किंचिद्दृश्यते लोके दृश्यं श्राव्यमतः परम् १३
सर्वदा कृतकृत्येनाप्यक्लिष्टेष्तप्रदायके
द्रष्टव्ये नाट्यनृत्ये ते पर्वकाले विशेषतः १४
नृत्तं त्वत्र नरेन्द्राणामभिषेके महोत्सवे
यात्रायां देवयात्रायां विवाहे प्रियसंगमे १५
नगराणामगाराणां प्रवेशे पुत्रजन्मनि
ब्रह्मणोक्तं प्रयोक्तव्यं मङ्गल्यं सर्वकर्मसु १६
नाट्यादित्रितयस्यातः प्रपञ्चमभिदध्महे
नाट्यशब्दो रसे मुख्यो रसाभिव्यक्तिकारणम् १७
चतुर्धाभिनयोपेतं लक्षणावृत्तितिश्रो बुधैः
नर्तनं नाट्यमित्युक्तं स त्वत्राभिनयो भवेत् १८
काव्यबद्धं विभावादि व्यञ्जन्योऽर्थो नटे स्थितः
सामाजिकानां जनयन्निर्विघ्नरससंविदम् १९
लक्षणादि विभावादेर्वक्ष्ये रसनिरूपणे २०
आङ्गिको वाचिकस्तद्वदाहार्यः सात्त्विकोऽपरः
चतुर्धाऽभिनयस्तत्राऽऽङ्गिकोऽङ्गैर्दर्शितो मतः २१
वाचा विरचितः काव्यनाटकादिस्तु वाचिकः

श्राहार्यो हारकेयूरकिरीटादिविभूषणम् २२
सात्त्विकः सात्त्विकैर्भावैर्भावुकेन विभावितः २३
इतिकर्तव्यता तस्य द्विविधा परिकीर्तिता
लोकधर्मी नाटयधर्मीत्येते च द्विविधे पुनः २४
चित्तवृत्त्यर्पिका काचिद्बाह्यवस्त्वनुकारिणी
इति भेदद्वयं प्राहुर्लोकधर्म्याः पुरातनाःश्र २५
श्राश्रित्य कैशिकीं वृत्तिमेका नाटयोपयोगिनीम्
तद्योग्यां लौकिकां शोभां करोत्यावेष्टितादिभिः २६
श्रंशेनैवोपजीवन्ती लोकमन्या प्रवर्तते
नाटयधर्म्यामपि प्राज्ञा भेदद्वंद्वमिदं जगुः २७
श्राङ्गिकाह्भिनयैरेव भावानेव व्यनक्ति यत्
तन्नृत्यं मार्गशब्देन प्रसिद्धं नृत्यवेदिनाम् २८
गात्रविक्षेपमात्रं तु सर्वाभिनयवर्जितम्
श्राङ्गिकोक्तप्रकारेण नृत्तं नृत्तविदो विदुः २९
ताण्डवं लास्यमित्येतद्द्वयं द्वेधा निगद्यते
वर्धमानासारिताद्यैर्गीतैस्तत्तद्ध्रुवायुतम् ३०
करणैरङ्गहारैश्च प्राधान्येन प्रवर्तितम्
तण्डूक्तमुद्धतप्रायप्रयोगं ताण्डवं मतम् ३१
लास्यं तु सुकुमाराङ्गं मकरध्वजवर्धनम् ३२
विषमं विकटं लघ्वित्यन्ये भेदत्रयं विदुः
नृत्तस्य तत्र विषमं स्यादृजुभ्रमणादिकम् ३३
विरूपवेषावयवव्यापारं विकटं मत्म्
उपेतं करणैरल्पैरञ्चिताद्यैर्लघु स्मृतम् ३४
नाटकस्थितवाक्यार्थपदार्थाभिनयात्मकम्
तदाद्यभरतेनोक्तं रसभावसमन्वितम् ३५
नाटयं तन्नाटकेष्वेवोपयुक्तं तद्गतानतः
विहाय त्रीनभिनयानाङ्गिकोऽत्राभिधीयते ३६
तस्य शाखाऽङ्कुरो नृत्तं प्रधानं त्रितयं मतम्
तत्र शाखेति विख्याता विचित्रा करवर्तना ३७

अङ्कुरो भूतवाक्यार्थमुपजीव्य प्रवर्तिता
वर्तना सा भवेत्सूची भाविवाक्योपजीवनात् ३८
करणैरङ्गहारैश्च साधितं नृत्तमुच्यते
नात्रोपयोगिनौ सूच्यङ्कुरावुक्तौ प्रसङ्गतः ३९
अङ्गान्यत्र शिरो हस्तौ वक्षः पार्श्वे कटीतटम्
पादाविति षडुक्तानि स्कन्धावप्यपरे जगुः ४०
प्रत्यङ्गानि त्विह ग्रीवा बाहू पृष्ठं तथोदरम्
ऊरू जङ्घे षडित्याहुरपरे मणिबन्धकौ
जानुनी भूषणानीति त्रयमभ्यधिकं जगुः ४१
दृष्टिभ्रूपुटताराश्च कपोलौ नासिकानिलः
अधरो दशना जिह्वा चिबुकं वदनं तथा ४२
उपाङ्गानि द्वादशेति शिरस्यङ्गान्तरेषु तु
पार्ष्णिगुल्फौ तथाऽङ्गुल्यं करयोः पादयोस्तले ४३
मुखरागश्च करयोः प्रचाराः करणानि च
कर्माणि पाणिक्षेत्राणि करणानि द्विधा ततः ४४
शुद्धान्युत्प्लुतिपूर्वाणि चाङ्गहाराः सरेचकाः ४५
चार्यः शुद्धाश्च देशीस्थाः स्थानकान्यथ वृत्तयः
न्यायाः सप्रविचाराश्च मण्डलान्यखिलान्यपि ४६
लास्याङ्गानि ततो रेखा श्रमः पात्रस्य लक्षणम्
गुणदोषा मण्डनं च तस्योपाध्यायलक्षणम् ४७
संप्रदायो गुणा दोषास्तस्य शुद्धा च पद्धतिः
गौण्डल्याश्च विधिः सम्यग्लक्ष्म पेरणिनस्ततः ४८
तत्पद्धतिरथाऽऽचार्यो नटनर्तकलक्षणे
वैतालिकश्चारणश्च कोलाटिकसभासदः ४९
सभापतिः सभायाश्च निवेशो रसलक्षणम्
भावलक्षणमित्यस्मिन्नध्याये ब्रूमहे क्रमात् ५०
धुतं विधुतमाधूतमवधूतं च कम्पितम्
आकम्पितोद्वाहिते च परिवाहितमञ्चितम् ५१
निहञ्चितं परावृत्तमुत्क्षिप्ताधोमुखे तथा

लोलितं चेति विज्ञेयं चतुर्दशविधं शिरः ५२
तिर्यग्नतोन्नतं स्कन्धानतमारात्रिकं समम्
पार्श्वाभिमुखमित्यन्यान्भेदान्पञ्चापरे जगुः ५३
पर्यायेण शनैस्तिर्यग्गतमुक्तं धुतं शिरः
शून्यस्थान्स्थितस्यैव पार्श्वदेशावलोकने ५४
अनाश्वासे विस्मये च विषादेऽनीप्सिते तथा
प्रतिषेधे च तस्योक्तः प्रयोगो भरतादिभिः ५५
इति धुतम्
द्रुतगत्या तदेव स्याद्विधुतं तत्प्रयुज्यते
शीतार्ते ज्वरिते भीते सद्यःपीतासवे तथा ५६
इति विधुतम्
आधूतं तु सकृत्तिर्यगूर्ध्वं नीतं शिरो मतम्
गर्वेण स्वाङ्गवीक्षायां पार्श्वस्थोर्ध्वनिरीक्षणे
शक्तोऽस्मीत्यभिमाने च प्रयोगस्तस्य कीर्तितः ५७
इत्याधूतम्
यदधः सकृदानीतमवधूतं तदुच्यते
स्थित्याऽर्धदेशनिर्देशे संज्ञावाहनयोरपि
आलापे च प्रयोक्तव्यमिदमाहुर्मनीषिणः ५८
इत्यवधूतम्
बहुशो द्रुतमूर्ध्वाधःकम्पनात्कम्पितं शिरः
ज्ञानेऽभ्युपगमे रोषे वितर्के तर्जने तथा ५९
त्वरितप्रश्नवाक्ये च प्रयोक्तव्यमिदं शिरः
इति कम्पितम्
आकम्पितं तदेव स्याद्द्विः प्रयुक्तं शनैर्यदि ६०
एतत्पौरस्त्यनिर्देशे प्रश्ने संज्ञोपदेशयोः
आवाहने स्वचित्तस्थकथने च प्रयुज्यते ६१
इत्याकम्पितम्
सकृदूर्ध्वं शिरो नीतमुद्वाहितमुदीरितम्
शक्तोऽहमिह कार्येऽस्मीत्यभिमाने प्रयुज्यते ६२

इत्युद्वाहितम्
परिमण्डलिताकारभ्रामितं परिवाहितम्
लज्जाभरोद्भवे माने वल्लभानुकृतौ तथा ६३
विस्मये च स्मिते हर्षामर्षयोरनुमोदने
विचारे च विचारज्ञाः कार्यमाहुरिदं शिरः ६४
इति परिवाहितम्
शिरः स्यादञ्चितं किंचित्पार्श्वतो नतकंधरम्
रुक्चिन्तामोहमूर्छासु तत्कार्यं हनुधारणे ६५
इत्यञ्चितम्
उत्क्षिप्तबाहुशिखरं मग्नग्रीवं निहञ्चितम्
विलासे ललिते गर्वे विव्वोके किलकिञ्चिते ६६
मोट्टायिते कुट्टमिते माने स्तम्भे च तद्भवेत्
विलासो गमनादि स्याच्चेष्टाऽऽश्लिष्टाङ्गया कृता ६७
कान्यायाः सुकुमाराङ्गोपाङ्गत्वं ललितं विदुः
विव्वोकस्त्विष्टलाभेन जाताद्गर्वादनादरः ६८
हर्षाद्रोदनहासादि प्रोच्यते किलकिञ्चितम्
मोट्टायितं प्रियकथादृष्ट्यादौ तन्मयात्मता ६९
केशादिग्रहजे हर्षे दुःखिवद्भवनं तु यत्
स्यात्तत्कुट्टमितं मानो रोषः प्रणयसंभवः ७०
स्यात्तु निष्क्रियता स्तम्भो नवोढाप्रियसंगमे ७१
इति निहञ्चितम्
पराङ्मुखीकृतं शीर्षं परावृत्तमुदीरितम्
तत्कार्यं कोपलज्जादिकृते वक्त्रापसारणे
परावृत्तानुकरणे पृष्ठतः प्रेक्षणे तथा ७२
ऊर्ध्ववक्त्रं शिरो ज्ञेयमुत्क्षिप्तं तत्प्रयुज्यते
दर्शने तुङ्गवस्तूनां चन्द्रादिव्योमगामिनाम् ७३
इत्युत्क्षिप्तम्
लज्जादुःखप्रणामेषु स्यादन्वर्थमधोमुखम् ७४
इत्यधोमुखम्

शिरः स्याल्लोलितं सर्वदिक्कैः शिथिललोचनैः
निद्रागदग्रहावेशमदमूर्छासु तन्मतम् ७५
इति लोलितम्
तिर्यङ्नतोन्नतिं प्राप्तं शिरस्तिर्यङ्नतोन्नतम्
विव्वोकादिषु कान्तानां तत्प्रयोगं प्रचक्षते ७६
इति तिर्यङ्नतोन्नतम्
स्कन्धानतं तदाख्यातं स्कन्धे यन्निहितं शिरः
तन्निद्रामदमूर्छासु चिन्तायां च प्रयुज्यते ७७
इति स्कन्धानतम्
स्कन्धौ तु किंचिदाश्लिष्य भ्रान्तमारात्रिकं मतम्
विस्मये दृश्यते तच्च पराभिप्रायवेदने ७८
इत्यारात्रिकम्
स्वाभाविकं समं शीर्षं स्वभावाभिनये मतम्
इति समम्
पार्श्वाभिमुखमन्वर्थं पार्श्वस्थस्यावलोकने ७९
इति पार्श्वाभिमुखम्
इति पञ्च शिरःप्रकाराः
पताकस्त्रिपताकोऽर्धचन्द्राख्यः कर्तरीमुखः
अरालमुष्टिशिखरकपित्थखटकामुखाः ८०
शुकतुण्डश्च काङ्गूलः पद्मकोशोऽलपल्लवः
सूचीमुखः सर्पशिराश्चतुरो मृगशीर्षकः ८१
हंसास्यो हंसपक्षश्च भ्रमरो मुकुलस्तथा
ऊर्णनाभश्च संदंशस्ताम्रचूडोऽपरः करः ८२
असंयुता मता हस्ताश्चतुर्विंशतिरित्यमी
अभिनेयवशादेषां संयुतत्वमपीष्यते ८३
अञ्जलिश्च कपोताख्यः कर्कटः स्वस्तिकस्तथा ८४
दोलपुष्पपुटोत्सङ्गखटकावर्धमानकाः
गजदन्तश्चावहित्थो निषधो मकरस्तथा ८५
वर्धमानश्चेति हस्ताः संयुताः स्युस्त्रयोदश

एतेऽभिनयहस्ताः स्युः सप्तत्रिंशन्मुनेर्मताः ८६
चतुरस्त्रावथोद्वृत्तौ हस्तौ तलमुखाभिधौ
स्वस्तिकौ विप्रकीर्णाख्यावरालखटकामुखौ ८७
आविद्धवक्त्रौ सूच्यास्यौ रेचितावर्धरेचितौ
नितम्बौ पल्लवौ केशबन्धावुत्तानवञ्चितौ
नितम्बौ पल्लवौ केशबन्धावुत्तानवञ्चितौ ८८
लताख्यौ करिहस्तश्च पक्षवञ्चितकाभिधौ
पक्षप्रद्योतकोदण्डपक्षौ गरुडपक्षकौ ८९
ऊर्ध्वमण्डलिनौ हस्तौ पार्श्वमण्डलिनावपि
उरोमण्डलिनौ स्यातामुरःपार्श्वार्धमण्डलौ ९०
मुष्तिकस्वस्तिकावन्यौ नलिनीपद्मकोशकौ
अलपद्मावुल्बणौ च वलितौ ललिताविति ९१
नृत्तहस्ता मतास्त्रिंशन्नृत्तमात्रोपयोगिनः
एतानभिनयेऽप्याहुः शास्त्रतः संप्रदायतः ९२
लताख्यौ हि मुनिर्वक्ति नृत्ताभिनयगोचरौ
सूच्यन्तेऽन्ये साहचर्यात्तेनाभिनयगोचराः ९३
युक्तितः संप्रदायाच्च लोकतोऽत्र विशेषधीः
यथा हि करिहस्तेन हस्ती लोकेऽभिनीयते ९४
भट्टाभिनवगुप्ताद्यैरिदमभ्युपगम्यते
सर्वे च मिलिताः सन्तः सप्तषष्टिरिमे कराः ९५
चतुःषष्टित्वमेतेषां नयुक्त्यागमगोचरः
चतुःषष्टित्वमेवं वा तेषां सूरिभिरूह्यताम् ९६
कर्तव्यौ स्वस्तिकौ हस्तौ विप्रकीर्णविशेषणौ
करौ हि स्वस्तिकीभूय विच्युतौ विप्रकीर्णकौ ९७
स्वतन्त्रयोरतो नास्ति प्रयोगो विप्रकीर्णयोः
उरोमण्डलिनावेवं पार्श्वमण्डलिनोरिह ९८
विशेषणे चोल्बणयोः कर्तव्यावलपल्लवौ
विशेषणविशेष्ये च न स्यातां भिन्नगामिनी ९९
नीलमुत्पलमित्यत्र न हीष्टं पङ्कजद्वयम्

प्रसिद्धेरुपपत्त्यर्थं युक्तिरेषा मयोदिता १००
आचार्याणां तु सर्वेषां पृथगुद्देशलक्षणे
वदतां स्वस्तिकाद्येषु न विशेषणता मता १०१
निकुञ्चकमयुक्तेषु करं द्विशिखरं पुनः
युक्तेषु नृत्तहस्तेषु त्वधिकौ वरदाभयौ १०२
ब्रुवन्तः केचिदाचार्या हस्तसप्ततिमूचिरे
तेषामीषद्विकारेऽपि विनियोगेष्वनन्यता १०३
तर्जनीमूलसंलग्नः कुञ्चिताङ्गुष्ठको भवेत्
पताकः संहताकारः प्रसारिततलाङ्गुलिः १०४
एष स्पर्शे चपेटे च पताकातालिकादिषु
ज्वालासूर्ध्वगतास्वस्याङ्गुल्यः प्रविरलाश्चलाः १०५
धारास्वधोगताः पक्षिपक्षे त्वस्य कटिस्थिते
ऊर्ध्वं गच्छन्नुच्छ्रितेषु पुष्करप्रहतौ त्वधः १०६
ऊर्ध्वं गच्छन्कटिक्षेत्रादुत्क्षेपाभिनये करः
आभिमुख्ये मुखक्षेत्रमागच्छन्निजपार्श्वतः १०७
स्वपार्श्वे कम्पमानस्तु प्रतिषेधे भवत्यसौ
शीघ्रं घर्षन्नधिष्ठाय पताकं क्षालने परम् १०८
पताकं तु शनैर्घर्षन्मर्दने मार्जने तथा
उत्पाटने धारणे च शिलादिस्थूलवस्तुनः १०९
उचितौ विच्युतौ कार्यावेतावन्योन्यसंमुखौ
अधोगतोच्छ्रितचलाङ्गुलिर्वायूर्मिवेगयोः ११०
इति पताकः
स एव त्रिपताकः स्याद्वक्रितानामिकाङ्गुलिः
दध्यादिमङ्गलद्रव्यस्पर्शादौ स विधीयते १११
पराङ्मुखः स्यादाह्वाने लग्नद्व्यङ्गुलिकुञ्चनात्
बहिःक्षिप्ताङ्गुलिद्वंद्वोऽधस्तलोऽनादरोज्झिते ११२
नमस्कारे त्वसौ कार्यः शिरस्थः पार्श्वतस्तलः
उत्तानिताङ्गुलिद्वंद्वो वदनोन्नामने मतः ११३
संदेहे दधदङ्गुल्यौ क्रमेणैव नतोन्नते

अधोमुखः शिरःप्रान्ते भ्रमन्नुष्णीषधारणे ११४
तादृगेव किरीटस्य धृतौ मूर्धोर्ध्वदेशगः
अनिष्टे गन्धवाग्घोषे नासास्यश्रोत्रसंवृतिम् ११५
अङ्गुलीभ्यां क्रमात्कुर्वन्पक्षिस्रोतोनिलेषु तु
क्षुद्रेषूर्ध्वमधस्तिर्यक्क्रमाद्गच्छन्दधत्तथा ११६
अधोमुखचलाङ्गुल्यौ कटिक्षेत्रगतः करः
अस्त्रे तन्मार्जने च स्यादधो यान्तीमनामिकाम् ११७
नेत्रक्षेत्रगतां बिभ्रत्तिकलके तु ललाटगाम्
अलकस्यापनयने दधत्तामलकान्विताम् ११८
इति त्रिपताकः
एकतोऽङ्गुलिसंघाते यत्राङ्गुष्ठे स्थितेऽन्यतः
चन्द्रलेखाकृतिर्भाति सोऽर्धचन्द्रोऽभिधीयते ११९
उपर्युत्तानितोऽर्धेन्दावूर्ध्वगो बालपादपे
पराङ्मुखस्तु खेदे स्यात्कपोलफलकं दधत्
प्रयोक्तव्यः कृशे मध्ये बलान्निर्वासनादिषु १२०
इत्यर्धचन्द्रः
अश्लिष्टमध्यमा पृष्ठे संस्थिता तर्जनी यदा १२१
त्रिपताकस्य हस्तस्य तदा स्यात्कर्तरीमुखः
अलक्तकादिना पादरञ्जने पतने पुनः १२२
मध्यमां तर्जनीस्थाने पुनस्तत्रैव तर्जनीम्
दधानोऽधोगतोऽथाग्रस्थोत्ताने लेख्यवाचने १२३
इति कर्तरीमुखः
तर्जन्यादिष्वङ्गुलीषु प्राच्याः प्राच्याः परा परा
दूरस्थोच्चा मनाग्वक्रा धनुर्वक्रा तु तर्जनी १२४
अङ्गुष्ठः कुञ्चितो यत्र तमरालं प्रचक्षते
आशीर्वादादिषु प्रोक्तः स पुंसां हृदयस्थितः १२५
अथ स्त्रीणां केशबन्धे केशानां च विकीर्णने
द्विस्त्रिः कार्योऽन्यपार्श्वात्तु स्वपार्श्वे वर्तुलभ्रमः १२६
आव्रजञ्जनसंघे स्यादाह्वाने पतदङ्गुलिः

विवाहे त्वङ्गुलाग्रस्थस्वस्तिकाकारयोजितम् १२७
प्रदक्षिणं करद्वंद्वं स्याद्भ्रमन्केवलः पुनः
प्रदक्षिणं भ्रमत्कार्यो देवतानां प्रदक्षिणे १२८
कस्त्वं कोऽहं क्व संबन्ध इत्यसंबद्धभाषणे
बहिः पुनः पुनः क्षिप्ताङ्गुलिर्भालस्थितः पुनः
भालस्वेदापनयने त्रिपताकोदितेषु च १२९
इत्यरालः
तलमध्यस्थितैर्लग्नैरङ्गुल्यग्रैरगोपितैः
निष्पीड्य मध्यमां तिष्ठत्यङ्गुष्ठो मुष्टिरिष्यते १३०
कुन्तनिस्त्रिंशदण्डादिग्रहे विविधयोधने
धावने प्राङ्मुखाङ्गुष्ठो मल्लयुद्धे करद्वयम् १३१
इति मुष्टिः
मुष्टेरूर्ध्वकृतोऽङ्गुष्ठः शिखरः संप्रयुज्यते १३२
शक्तितोमरयोर्मोक्षे धनुर्भल्लाङ्कुशग्रहे
अलकोत्पीडने मुष्टिः कार्यः सोऽप्यस्य लोकतः १३३
इति शिखरः
अङ्गुष्ठाग्रेण लग्नाग्रा तर्जनी शिखरस्य चेत्
कपित्थः स्यात्तदा कार्यो धारणे कुन्तवज्रयोः १३४
चक्रचापगदादेश्च शराकर्षादिकर्मणि
अन्योन्यकार्यविषयौ कपित्थशिखरौ क्वचित् १३५
इति कपित्थः
अनामिकाकनीयस्यावुत्क्षिप्ते कुटिलीकृते १३६
विरले चेत्कपित्थस्य तदा स्यात्खटकामुखः
उत्तानस्तुरगादेः स्याद्वल्गाचामरधारणे १३७
कुसुमावचये मुक्तास्त्रग्दामधरणे तथा
शरमन्थाकर्षणे च संमुखो दर्पणग्रहे १३८
कस्तूरिकादिवस्तूनां पेषणेऽधस्तलौ करौ
ताम्बूलवीटिकावृन्तच्छेदनादौ च स स्मृतः १३९
इति खटकामुखः

अरालस्य यदाऽत्यन्तवक्रे तर्जन्यनामिके
शुकतुराडस्तदा स स्यात्प्रेमकोपेन वर्षया
न त्वं नाहं न मे कृत्यं त्वयेति वचने तथा १४०
द्यूताक्षपातनादौ स्यात्सावज्ञे तु विसर्जने
आह्वाने च बहिश्चान्तः क्रमात्क्षिप्ताङ्गुलिर्भवेत् १४१
इति शुकतुराडः
काङ्गुलेऽनामिका वक्रा भवेदूर्ध्वा कनीयसी
ऊर्ध्वास्त्रेताग्निसंस्थानास्तर्जन्यङ्गुष्ठमध्यमाः १४२
फलेऽल्पे च मिते ग्रासे स्याद्बिडालपदादिषु
चिबुकग्रहणे चैव बालकानां विधीयते १४३
इति काङ्गुलः
अङ्गुष्ठाङ्गुलयो यस्मिन्नलग्नाग्रा धनुर्नताः
विरलाः पद्मकोशोऽसौ कार्यो देवार्चने बलौ १४४
द्विस्त्रिर्वा विप्रकीर्णाग्रः पुष्पाणां प्रकरे करः
फले बिल्वकपित्थादौ स्त्रीणां च कुचकुम्भयोः १४५
इति पद्मकोशः
व्यावर्तिताख्यं करणं कृत्वैव समवस्थिताः
यस्याङ्गुल्यः करतले पार्श्वगाः सोऽलपल्लवः १४६
अलल्पद्मः स एव स्यादङ्गुलीनां च केचन
अस्य व्यावर्तितस्थाने परिवर्तितमूचिरे १४७
कस्य त्वमिति नास्तीति वाक्ययोः प्रतिषेधने
तुच्छाद्युक्तानृतत्वोक्तिष्वेव स्त्रीभिः प्रयुज्यते १४८
इत्यलपल्लवः
ऊर्ध्वं प्रसारिता यत्र खटकामुखतर्जनी
हस्तः सूचीमुखः स स्यादभिनेयमिहोच्यते १४९
शस्त्रे चक्राभिधे कुम्भकारोपकरणे तथा
रथाङ्गे जनसंघाते भ्रमन्ती तर्जनी भवेत् १५०
ऊर्ध्ववक्त्राऽधोमुखी च निजपार्श्वगता तथा
पार्श्वान्तरान्निजं पार्श्वमायान्ती च क्रमाद्भवेत् १५१

पताकायां भवेदूर्ध्वा साधुवादे च दोलिता
एकत्वे तर्जनी चोर्ध्वा नासास्था श्वासवीक्षणे १५२
अधस्तले पार्श्वयुक्ते संयुक्ते विरहे पुनः
वियुक्ते च विधातव्ये शार्ङ्गदेवेन कीर्तिते १५३
इति सूचीमुखः
पताको निम्नमध्यो यः स तु सर्पशिराः करः
देवेभ्यस्तोयदानेऽसावुत्तानोऽधोमुखः पुनः १५४
भुजंगमगतौ स स्यादास्फाले करिकुम्भयोः
भुजास्फोटे च मल्लानां नियुद्धादिषु कीर्तितः १५५
इति सर्पशिराः
अस्याङ्गुष्ठो मध्यमाया मध्यपर्वोदरं श्रितः
ऊर्ध्वा कनीयसी यत्र चतुरं तं करं विदुः १५६
अन्ये पताकाङ्गुष्ठस्य मध्यमामूलसंस्थितिम्
ईषच्च पृष्ठतो यातां कनिष्ठां चतुरे जगुः १५७
नये वदनदेशस्थो युतौ द्वौ मणिबन्धयोः
विनयेऽथ विचारे स्यात्पार्श्वगोऽथ हृदि स्थितः १५८
ऊहापोहे च लीलायामुद्वेष्टितयुतः करः
कैतवेऽक्षप्रेरणे च भवेदूर्ध्वतलः समे १५९
अङ्गुष्ठमध्यमान्योन्यमर्दनेन तु मार्दवे
चातुर्यवचने त्वेतौ संयुतौ चतुरोदितौ १६०
इति चतुरः
सर्पशीर्षकरस्योर्ध्वे यदाऽङ्गुष्ठकनिष्ठिके
मृगशीर्षस्तदा हस्तः स त्वधोवदनो भवेत् १६१
अद्योहसांप्रतार्थेषूत्तानोद्यूताक्षपातने
गण्डादिक्षेत्रसंस्थस्तु गण्डादिस्वेदमार्जने १६२
इति मृगशीर्षः
लग्नास्त्रेताग्निसंस्थानास्तर्जन्यङ्गुष्ठमध्यमाः
शेषे यत्रोर्ध्वविरले हंसास्यः सोऽभिधीयते १६३
अयं मृदुनि निःसारे श्लक्ष्णेऽल्पे शिथिले लघौ

मर्दितं मथितं क्षिप्तं दधदग्रं विधूनितम्
औचित्याच्युतयुक्तं तु कुसुमावचयादिषु १६४
इति हंसवक्त्रः
यदि किंचिन्नमन्मूलं तर्जन्याद्यङ्गुलित्रयम्
पताकस्य तदा हस्तं हंसपक्षं प्रचक्षते १६५
अयमाचमने कार्यश्चन्दनाद्यनुलेपने
हनुदेशगतस्तु स्याद्दुःखजे हनुधारणे १६६
मण्डलीकृतबाहू तौ महास्तम्भप्रदर्शने
आलिङ्गने च प्रत्यक्षे परोक्षे स्वस्तिकीकृतौ १६७
रोमाञ्चाद्यनुभावैस्तु रसेष्वेष यथारसम्
अनुभावा रसवशात्कार्या हस्तान्तरेष्वपि १६८
इति हंसपक्षः
अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुल्यौ श्लिष्टाग्रे तर्जनी मता
यत्रोर्ध्वविरले शेषे स करो भ्रमरो भवेत् १६९
ग्रहणे दीर्घनालानां पुष्पाणामयमिष्यते
कर्णपूरे तालपत्रे कण्टकोद्धरणादिषु १७०
इति भ्रमरः
यत्राङ्गुष्ठाग्रलग्नाश्च संहताङ्गुलयोऽखिलाः
ऊर्ध्वाश्च मुकुलः स स्यात्पद्मादिमुकुलाकृतौ १७१
बलिकर्मणि देवानां पूजने भोजनादिषु
मुहुर्विकास्य प्रकृतिं नीतो दाने त्वरान्विते १७२
मुखचुम्बे तु कान्तानां संनिधौ विटचुम्बने
कुचकक्षादिदेशस्थः स्यादाच्छुरितके करः १७३
यदाऽङ्गुलीपञ्चकेन सशब्दं नखलेखनम्
कुचादौ कामसूत्रज्ञास्तदाऽऽच्छुरितकं विदुः १७४
इति मुकुलः
पद्मकोशस्य यत्र स्युरङ्गुल्ल्यः पञ्च कुञ्चिताः
ऊर्णनाभः स चौर्येण ग्रहे केशग्रहादिषु १७५
शिरःकण्डूयने कार्यश्चिबुकक्षेत्रगौ तु तौ

कार्यौ सखस्तिकौ सिंहव्याघ्रादिनखरायुधे १७६
इत्यूर्णनाभः
अरालाङ्गुष्ठतर्जन्यौ लग्नाग्रे निम्नतां गतः
किंचिच्चेत्तलमध्यः स्यात्तदा संदंश उच्यते १७७
स त्रेधा स्यादग्रजश्च मुखजः पार्श्वजः क्रमात्
प्राङ्मुखः संमुखः पार्श्वमुख इत्यस्य लक्षणम् १७८
कण्टकोद्धरणे सूक्ष्मकुसुमावचयादिषु
प्रयोक्तव्योऽग्रसंदंशो धिगित्युक्तौ तु रोषतः १७९
वृन्तात्पुष्पोद्धृतौ वर्तिशलाकाञ्जनपूरणे
कर्तव्यो मुखसंदंशः संदंशः पार्श्वजः पुनः १८०
गुणनिक्षेपणे मुक्ताफलानां वेधने तथा
निरूपणे च तत्त्वस्य सद्वितीयोऽथ भाषणे १८१
सरोषे वामहस्तेन किंचिदग्रविवर्तनात्
अलक्तकादिनिष्पेषेऽप्येष श्रीशार्ङ्गिणोदितः १८२
इति संदंशः
भ्रमरस्य तलस्थे चेत्कनिष्ठोपकनिष्ठिके
ताम्रचूडस्तदा हस्तो बालाह्वानेऽथ भर्त्सने १८३
गीतादितालमाने च शैघ्र्यविश्वासनादिषु
सशब्दच्युतसंदंशः कार्योऽसौ छोटिकोच्यते १८४
प्रसारितकनिष्ठस्य मुष्टेर्यत्ताम्रचूडताम्
विनियोगं सहस्रादिसंख्यानिर्देशनेऽस्य च
केऽप्यूचुस्तं तु निःशङ्को नैच्छल्लक्ष्येष्वदर्शनात् १८५
इति ताम्रचूडः
पताकहस्ततलयोः संश्लेषादञ्जलिर्मतः १८६
देवतागुरुविप्राणां नमस्कारेष्वयं क्रमात्
कार्यः शिरोमुखोरस्थो नृभिः स्त्रीभिर्यथेष्टतः १८७
इत्यञ्जलिः
कपोतोऽसौ यत्र श्लिष्टमूलाग्रपार्श्वकौ
अस्य कूर्मक इत्यन्यां संज्ञां हस्तविदो विदुः १८८

प्रणामे गुरुसंभाषे विनयाङ्गीकृतौ त्वयम्
प्राङ्मुखः सशिरःकम्पः स्त्रीकापुरुषयोर्भवेत् १८९
इति कपोतः
अन्योन्यस्यान्तरैर्यत्राङ्गुल्यो निःसृत्य हस्तयोः
अन्तर्बहिश्च दृश्यन्ते कर्कटः सोऽभिधीयते १९०
अन्तःस्थिताङ्गुलिः कार्यश्चिन्तायामथ जृम्भणे
ऊर्ध्वं पार्श्वेऽग्रतो वा स्यात्पराङ्मुखतलाङ्गुलिः १९१
अङ्गानां मोटने चाथ बृहद्देहे स्वसंमुखः
जठरक्षेत्रगः पृष्ठे त्वङ्गुलीनां हनुं दधत् १९२
खेदे च संकुचत्किंचिदन्योन्याभिमुखाङ्गुलिः
शङ्खस्य धारणे सोऽयं जृम्भादौ बहिरङ्गुलिः १९३
इति कर्कटः
एकस्य मणिबन्धेऽन्यमणिबन्धस्थितौ करौ
देहस्य वामपार्श्वस्थावुत्तानौ स्वस्तिको मतः १९४
अत्रारालौ पताकौ वाऽभिनये वशगौ करौ
विच्युतः स्वस्तिकः स्त्रीभिरेवमस्तीति भाषने
गगने सागरादौ च विस्तीर्णे संप्रयुज्यते १९५
इति स्वस्तिकः
लम्बमानौ पताकौ तु श्लथांसौ शिथिलाङ्गुली १९६
दोलो भवेदसौ व्याधौ विषादे मदमूर्छयोः
संभ्रमादौ यथायोगं स्तब्धो वा पार्श्वदोलितः १९७
इति दोलः
सर्पशीर्षो मिलद्बाह्यपार्श्वः पुष्पपुटो भवेत्
धान्यपुष्पफलादीनामपां च ग्रहणेऽर्पणे
कार्यः पुष्पाञ्जलौ चैष प्रोक्तः सोढलसूनुना १९८
इति पुष्पपुटः ।
अन्योन्यस्कन्धदेशस्थावरालौ स्वस्तिकीकृतौ
स्वसंमुखौ च विततावुत्सङ्गो गीयते करः १९९
देहदक्षिणभागस्थं स्वस्तिकं केचिदूचिरे

अधस्तलत्वमप्यन्येऽन्योन्यकक्षानुवेशिनीः २००
अङ्गुलीः करयोः पृष्ठद्वयं पार्श्वमुखं विदुः
करावरालयोः स्थाने सर्पशीर्षावितीतरे २०१
अतिप्रयत्नसाध्येऽर्थे शीतालिङ्गनयोरपि
प्रसादनानङ्गीकारे लज्जादौ चैव योषिताम् २०२
इत्युत्सङ्गः
खटकामुखयोः पाएयोः स्वस्तिके मणिबन्धने
अन्योन्याभिमुखत्वे वा खटकावर्धमानकः २०३
तामूलग्रहणादौ स्यात्कामिनां प्रथमे मते
पुष्पाणां ग्रन्थने सत्यभाषणादौ मतान्तरे २०४
स्कन्धकूर्परयोर्मध्यमन्योन्यस्य यदा करौ
दधाते सर्पशिरसौ गजदन्तस्तदोदितः २०५
आकुञ्चत्कूर्परौ स्कन्धदेशस्थौ सर्पशीर्षकौ
अन्योन्याभिमुखौ लक्ष्म गजदन्ते जगुः परे २०६
एष शैलशिलोत्पाटे गतागतयुतः करः २०७
विवाहस्थाननयने स्याद्वधूवरयोरयम्
स्तम्भग्रहेऽतिभारे च श्रीसोढलसुतोदितः २०८
इति गजदन्तः
वक्षसोऽभिमुखौ सन्तौ शुकतुण्डावधोमुखौ
कृत्वा नीतावधो यत्र सोऽवहित्थोऽभिधीयते
दौर्बल्यौत्सुक्यनिःश्वासगात्रकार्श्येष्वसौ भवेत् २०९
इत्यवहित्थः
मुकुलस्य कपित्थेन वेष्टनान्निषधो भवेत् २१०
शास्त्रार्थसम्यग्ग्रहणे स स्यान्निष्पेषणे तथा
सम्यक्च स्थापिते तथ्यमिदमित्यपि भाषणे २११
प्रथमं गजदन्तं तु निषधं केचिदूचिरे
स शैर्यधैर्यगाम्भीर्यगर्वादिषु मतस्तथा २१२
इति निषधः
उपर्युपरि विन्यस्तौ यत्रान्योन्यमधोमुखौ

ऊर्ध्वाङ्गुष्ठौ पताकाख्यौ करौ स मकरः करः २१३
स नक्रमकराडीनां क्रव्यादद्वीपिनामपि
सिंहादीनामभिनये नदीपूरस्य चेष्यते २१४
इति मकरः
हंसपक्षौ स्वस्तिकत्वं प्राप्तौ यदि पराङ्मुखौ २१५
वर्धमानस्तदा हस्तः कपाटोद्घाटने भवेत्
विच्युतः स्वस्तिकस्तद्वद्वक्षःस्थलविदारणे २१६
सर्पशीर्षो हंसपक्षस्थानेऽस्मिन्नपरे जगुः
अपरेऽभ्युपजग्मुस्तं स्वस्तिकेन विना कृतम् २१७
इति वर्धमानः
पुरोमुखौ समस्कन्धकूर्परौ खटकामुखौ २१८
स्थितौ वक्षःपुरोदेशे वक्षसोऽष्टाङ्गुलान्तरे
चतुरस्राविति प्रोक्तौ स्रगाद्याकर्षणे करौ २१९
इति चतुरस्रौ
चतुरस्रीकृत्य पाणयोः कृतयोर्हंसपक्षयोः
उत्तानोऽधो व्रजत्युएको वक्षोऽन्यो यात्यधोमुखः २२०
यदा स्यातां तदोद्वृत्तौ तालवृन्तनिरूपणे
तावेव तालवृन्ताख्याववदन्नृत्तकोविदाः २२१
प्राङ्मुखौ हंसपक्षाख्यौ व्यावृत्तपरिवर्तितौ
जयशब्दे प्रयोक्तव्यावुद्वृत्तौ मेनिरे परे २२२
इत्युद्वृत्तौ
भूत्वोद्वृत्तौ स्थितौ त्र्यस्रौ हंसपक्षौ स्वपार्श्वयोः
जातौ मिथः संमुखस्थतलौ तलमुखौ मतौ
बुधैरभिदधाते तौ मधुरे मर्दलध्वनौ २२३
इति तलमुखौ
अश्लिष्टहंसपक्षाभ्यां स्वस्तिकस्वस्तिकौ करौ २२४
इति स्वस्तिकौ
विप्रकीर्णौ तु तावेव सहसा स्वस्तिके च्युते
नीचाग्रावुन्नताग्रौ वा कुचाभ्यां पुरतः स्थितौ

पराङ्मुखौ हंसपक्षौ विप्रकीर्णौ जगुः परे २२५
इति विप्रकीर्णौ
पताकस्वस्तिकं कृत्वा व्यावृत्तपरिवर्तने
ऊर्ध्वास्यौ पद्मकोशौ च व्यावृत्तपरिवर्तने २२६
क्रमात्कृत्वा यत्र वाममुत्तानारालमाचरेत्
खटकामुखमन्यं वाऽधोमुखं चतुरस्रतः २२७
स्वस्तिकेनाथवा यद्वा कृत्वाऽरालौ करौ कृतौ
खटकामुखसंज्ञौ तावरालखटकामुखौ २२८
वणिजां सचिवादीनां वितर्केऽसौ प्रयुज्यते
अन्ये त्वाहुरुरोग्रस्थः प्राङ्मुखः खटकामुखः २२९
अरालः प्रोन्नताग्रोऽन्यस्तिर्यगीषत्प्रसारितः
पार्श्वव्यत्ययतो यद्वा स्वपार्श्वे चेत्करौ स्थितौ
तलान्तरौ तदा स्यातामरालखटकामुखौ २३०
इत्यरालखटकामुखौ
भुजाग्रयोः कूर्परयोरंसयोः सविलासयोः
सतोः पताकौ व्यावृत्तिं विधाय भवतो द्रुतम्
अधस्तलौ चेदाविद्धवक्त्रौ हस्तौ तदोदितौ २३१
विक्षेपवलने प्राहुः प्रयोगं कृतिनस्तयोः २३२
इत्याविद्धवक्त्रौ
मध्यमासंगताङ्गुष्ठौ चतुरस्रप्रदेशगौ
सर्पशीर्षौ क्रमात्तिर्यक्प्रसरन्तौ प्रदेशिनीम्
बहिः प्रसारितां धत्तो यदा सूचीमुखौ तदा २३३
पताकौ प्रथमं कार्यौ व्यावृत्तपरिवर्तितौ
भ्रान्त्वा प्रसारणं चात्र विशेषं केचिदूचिरे २३४
मध्यप्रसारिताङ्गुष्ठौ सर्पशीर्षाकृती करौ
रेचितस्वस्तिकौ केचिदूचुः सूच्यास्यलक्षणम् २३५
इति सूच्यास्यौ
प्रसारितोत्तानतलावुच्येते रेचितौ करौ
अथवा रेचितौ प्रोक्तौ हंसपक्षौ द्रुतभ्रमौ २३६

यद्वा रेचितयोर्लक्ष्म लक्षणे मिलिते इमे
प्रयोज्यौ तौ नृसिंहस्य दैत्यवक्षोविदारणे २३७
इति रेचितौ
एकेन चतुरस्रेण तौ स्यातामर्धरेचितौ २३८
इत्यर्धरेचितौ
उत्तानाधोमुखत्वाभ्यां क्रमेण स्कन्धदेशतः
पताकौ यदि निष्क्रम्य नितम्बक्षेत्रवर्तिनौ
रेचकं कुरुतो हस्तौ नितम्बावुदितौ तदा २३९
इति नितम्बौ
बाहू व्यावर्तितेनोर्ध्वं प्रसार्य परिवर्तितः
स्वस्तिकाकृतितां नीतौ पताकौ पल्लवौ मतौ २४०
शिथिलौ त्रिपताकौ तु केचिदत्र प्रचक्षते
नतोन्नतौ पद्मकोशौ शिथिलौ मणिबन्धयोः २४१
स्वपार्श्वयोः पुरस्ताद्वा पल्लवाववदन्परे
पद्मकोशकरस्थाने पताकावपरे जगुः २४२
इति पल्लवौ
पार्श्वदेशोत्थितौ पार्श्वमस्पृशन्तौ गतौ शिरः
नितम्बवत्केशदेशान्निष्क्रम्य च पुनः पुनः
पृथग्गतागतौ यौ तौ केशबन्धौ करौ मतौ २४३
इति केशबन्धौ
कपोलांसललाटानां क्षेत्रे त्वन्यतमे स्थितौ २४४
त्रिपताकौ करौ किंचित्तिर्यञ्चौ संमुखौ मिथः
अंसकूर्परयोः किंचिच्चलतोरूर्ध्वतस्तलौ २४५
क्षणं भूत्वा प्रचलितौ ज्ञेयावुत्तानवञ्चितौ
अंसकूर्परयोः किंचित्पतनं मन्वते परे २४६
इत्युत्तानवञ्चितौ
पताकौ दोलितौ तिर्यक्प्रसृतौ तौ लताकरौ
अनयोः करयोः केशबन्धयोश्च नितम्बयोः
त्रिपताकाकृतिं केचिदाचार्याः प्रतिजानते २४७

इति लताकरौ
स्पृशत्करिकराकारः पार्श्वयोश्चेल्लताकरः
उन्नतो दोलितोऽन्यस्तु कर्णस्थः खटकामुखः २४८
त्रिपताकोऽथवा यत्र करिहस्तममुं विदुः
नन्वन्यहस्तवत्कस्मान्नात्र द्विवचनं कृतम् २४९
ब्रूमो यत्रैकशब्देन सजातीयावुभौ करौ
उक्तौ तत्र द्विवचनं घटवच्चतुरस्रवत् २५०
भिन्नशब्दौ विजातीयौ यौ वा द्विवचनं तयोः
यथा घटपटौ स्यातामरालखटकामुखौ २५१
करिहस्ताकृतिस्त्वेको दृश्यतेऽत्र लताकरः
इतिकर्तव्यता त्वन्या स्यादेकवचनं ततः २५२
न चात्र करिहस्तत्वमेकैकत्र घटत्ववत्
न चात्रैकः करी हस्तः शब्दवाच्योऽपरः करः
नैकशेषो न च द्वंद्वो यतो द्विवचनं भवेत् २५३
आश्रितं चैकवचनं मुनिना सर्वदर्शिना २५४
त्रिपताकौ कटीशीर्षे न्यस्ताग्रौ पक्षवञ्चितौ २५५
इति पक्षवञ्चितौ
तौ पार्श्वाभिमुखाग्रौ तु पक्षप्रद्योतकौ मतौ
उत्तानौ केचिदन्ये तूर्ध्वाङ्गुली च पराङ्मुखौ
हस्तौ भणन्ति शोभेते चैतौ प्राग्भ्यामनन्तरम् २५६
इति पक्षप्रद्योतकौ
उपवक्षस्थलं हंसपक्षो गच्छति पार्श्वतः
सविलासोऽपरस्तिर्यक्प्रसृतश्चेल्लताकरः २५७
क्रमादङ्गान्तरेणैवं दण्डपक्षौ तदा करौ
हस्तप्रसारणं त्वत्र युगपन्मेनिरेऽपरे २५८
इति दण्डपक्षौ
अधोमुखौ कटिक्षेत्रे स्थित्वा न्यञ्चितकूर्परौ २५९
पताकौ तिर्यगूर्ध्वं द्रागगतौ गरुडपक्षकौ
त्रिपताकाविमौ कैश्चिदुक्तौ न तु मुनेर्मतौ २६०

इति गरुडपक्षकौ
भालस्थलमुरोदेशात्प्राप्य तत्पार्श्वमागतौ
मण्डलभ्रान्तिविततावूर्ध्वमण्डलिनौ करौ २६१
ललाटप्राप्तिपर्यन्तमन्ये लक्ष्मानयोर्जगुः
चक्रवर्तनिकेत्येतौ प्रसिद्धौ नृत्तवेदिनाम् २६२
तौ पताकाकृती पार्श्वन्यस्तावन्योन्यसंमुखौार्श्वमण्डलिनावुक्तावन्ये त्वाहुः
स्वपार्श्वयोः २६३
आविद्धभ्रामितभुजौ पार्श्वमण्डलिनाविति
कक्षवर्तनिकेत्येतौ मन्वते नृत्तवेदिनः २६४
इति पार्श्वमण्डलिनौ
युगपत्करणे कृत्वोद्वेष्टितं चपवेष्टितम्
यातौ स्वपार्र्श्वे वक्षस्तो भ्रान्त्या मण्डलवत्क्रमात् २६५
वक्षोऽभिव्युत्क्रमात्प्राप्तावुरोमण्डलिनौ करौ
अनयोर्भ्रमणं प्राहुरन्ये वक्षस्थलस्थयोः २६६
उरोवर्तनिकात्वेन प्रसिद्धौ तद्विदामिमौ
हंसपक्षौ परे प्राहुरूर्ध्वमण्डलिषु त्रिषु २६७
इत्युरोमण्डलिनौ
एकत्रोरःस्थितोत्तानेऽन्यस्मिन्पार्श्वप्रसारिते २६८
व्यावर्तिते नालपद्मीकृत्वोरस्थो यदा करः
स्वपार्श्वं नीयतेऽन्यस्तूद्वेष्टितक्रियया करः २६९
तदैवारालतां प्राप्य यात्युरो मण्डलाकृतिः
अन्योऽप्येवं कराभ्यासादुरःपार्श्वार्धमण्डलौ २७०
इत्युरःपार्श्वार्धमण्डलौ
एकं वर्तनयाऽरालं तथाऽन्यमलपल्लवम्
हस्तं मुहुः क्रमात्कृत्वा क्रियते स्वस्तिकाकृती २७१
खटकामुखहस्तौ चेन्मुष्टिकस्वस्तिकौ तदा
कपित्थौ शिखरौ मुष्टी चाथ वा स्वस्तिकाकृती २७२
अश्लिष्टस्वस्तिकौ सन्तुग्र व्यावृत्तक्रियया करौ
इति मुष्टिकस्वस्तिकौ

मिथः पराङ्मुखौ कृत्वा यौ कृतौ पद्मकोशकौ २७३
नलिनीपद्मकोशौ तावपरे त्वन्यथा जगुः
अन्योन्यसंमुखौ सन्तौ संश्लिष्टमणिबन्धकौ २७४
पद्मकोशौ पृथक्प्राप्तौ व्यावृत्तिपरिवर्तने
नलिनीपद्मकोशौ स्तः केऽप्याहुः पद्मकोशयोः २७५
व्यावृत्त्या परिवृत्त्या च जान्वन्तिकगताविमौ
स्कन्धयोः स्तनयोर्यद्वा जानुनोर्निकटं गतौ
विवर्तितौ पद्मकोशौ तल्लक्ष्मेत्यवदन्परे २७६
इति नलिनीपद्मकोशौ
उद्वेष्टितक्रियौ वक्षःक्षेत्रस्थावलपल्लवौ
स्कन्धान्तिकमथोपेत्य प्रसृतावलपद्मकौ २७७
प्रसार्य स्कन्धयोः स्कन्धाभिमुखप्रचलाङ्गुली
वर्तितावलपद्मौ चेदुल्बणौ भणितौ तदा २७८
इत्युल्बणौ
कूर्परस्वस्तिकयुतौ लताख्यौ वलितौ मतौ
मुष्टिकस्वस्तिकौ मूर्ध्नि विवृत्तौ तौ परे विदुः २७९
अन्ये त्वाचक्षतेऽन्योन्यलग्नाग्रौ खटकामुखौ
ऊर्ध्वगौ पृष्ठतो नम्रकूर्परौ वलितौ मतौ २८०
इति वलितौ
पल्लवौ शीर्षदेशस्थौ ललितौकलिता बुधैः
चतुरस्त्रीमभञ्जन्तौ शिरस्थावचलौ करौ २८१
ललितावपरे प्राहुरन्ये तु खटकःमुखौ
शनैः प्राप्य शिरोऽन्योन्यलग्नाग्रौ ललितौ विदुः २८२
इति ललितौ
नृत्तहस्तौ क्रमेणापि प्रयोज्यौ सूरयो विदुः २८३
इति त्रिंशन्नृत्तहस्ताः
पताको मध्यमामूललग्नाङ्गुष्ठो निकुञ्चकः
सस्वल्पाभिनये वेदाध्ययने च प्रयुज्यते २८४
इत्ययुतहस्तः

शिखरद्वंद्वसंयोगात्करो द्विशिखरो मतः
शयनार्थेऽङ्गुलिस्फोटे स्त्रीणामनुनये तथा
नास्तीत्यर्थं तु संयुज्य वियुक्तं शिखरद्वयम् २८५
इति संयुतहस्तः
पृथग्दक्षिणवामौ चेद्वरदाभयदौ करौ
अरालौ कटिपार्श्वस्थौ तदोक्तौ वरदाभयौ २८६
इति नृत्तहस्तौ
प्रदर्शनार्थमुक्तेयं हस्तानां सप्ततिर्मया
आनन्त्यादभिनेयानां सन्त्यनन्ताः परे कराः २८७
लोकवृत्तानुसारात्तेऽप्यूह्यन्तामनया दिशा २८८
नेत्रभ्रूमुखरागाद्यैरुपाङ्गैरुपबृंहिताः
प्रत्यङ्गैश्च कराः कार्या रसभावप्रदर्शकाः २८९
उत्तमेष्वभिनेयेषु ललाटक्षेत्रचारिणः
वक्षःस्था मध्यमेषु स्युरधमेषु त्वधोगताः २९०
अन्यैरुक्ता व्यवस्थेयमुत्तमाद्यभिनेतृषु २९१
उत्तमे संनिकृष्टाः स्युर्मध्यमे मध्यसंस्थिताः
अधमे त्वभिनेये स्युर्विप्रकृष्टचराः कराः २९२
अल्पो हस्तप्रचारः स्यात्प्रत्यक्षे भूरिसात्त्विके
परोक्षे प्रचुरः स स्यान्मध्यमे मध्यमो मतः २९३
कार्याः सुव्यक्तलक्ष्माणः पात्रैरुत्तममध्यमैः
ससौष्ठवाश्च नीचैस्तु पाणयस्तद्विलक्षणम् २९४
विषण्णे व्याकुले भीते मूर्छिते तन्द्रयाऽन्विते
जुगुप्साशेकसंतप्ते सुप्ते ग्लाने जशार्दिते २९५
रोगशीतार्तनिश्चेष्टसंचितेष्वपि तापसे
मत्तोन्मत्तप्रमत्तेषु न हस्ताभिनयो भवेत् २९६
सूचयन्त्यान्तरं भावं ये कराः कर्कटादयः
विषण्णादिष्वपि प्रायः प्रयोज्यास्ते सतां मताः २९७
इति हस्तप्रकरणम्
स्यादक्षः सममाभुग्नं निर्भुग्नं च प्रकम्पितम्

उद्वाहितं पञ्चधेति तेषां लक्ष्माभिदध्महे २९८
सौष्ठवाधिष्ठितं वक्षश्चतुरस्त्राङ्गसंश्रयम्
प्रकृतिस्थं समं प्राहुः स्वभावाभिनयुए च तत् २९९
इति समम्
निम्नं शिथिलमाभुग्नं वक्षः स्याद्गर्वलज्जयोः
शीतहृच्छल्ययोः शोके मूर्छभीसंभ्रमेषु च
कार्यं व्याधौ विषादे च ब्रूते शंकरकिंरह् ३००
इत्याभुग्नम्
निर्भुग्नं निम्नपृष्ठत्वादुन्नतं स्तब्धमग्रतः
माने च सत्यवचने स्तम्भे विस्मयवीक्षिते
प्रहर्षभाषणे गर्वोत्सेके चेदं प्रयुज्यते ३०१
इति निर्भुग्नम्
प्रकम्पितं कम्पितं स्यादूर्ध्वक्षेपैर्निरन्तरैः
स्याद्धीहासश्रमश्वासकासहिक्कासु रोदने ३०२
इति प्रकम्पितम्
अकम्पं सरलोत्क्षिप्तमुद्वाहितमुदीरितम्
दीर्घोच्छ्वासे च जृम्भायामुत्तुङ्गालोकने च तत् ३०३
इत्युद्वाहितम्
विवर्तितं चापसृतं प्रसारितमथो चापसृतं प्रसारितमथो नतम्
उन्नतं चेति संचख्युः पार्श्वं पञ्चविधं बुधाः ३०४
विवर्तनात्त्रिकस्य स्यात्परावृत्तौ विवर्तितम् ३०५
इति विवर्तितम्
तन्निवृत्त्या त्वपृसतं भवेत्पार्श्वविवर्तने
इत्यपसृतम्
प्रसारितं तूभयतो विस्तारात्स्यान्मुदादिषु ३०६
इति प्रसारितम्
न्यञ्चितांसं नितम्बं तु नतं स्यादुपसर्पणे
इति नतम्
पार्श्वं तद्विपरीतं तून्नतं स्यादपसर्पणे ३०७

इत्युन्नतम्
कम्पितोद्वाहिता छिन्ना विवृता रेचिता तथा
कटी पञ्चविधेत्युक्ता तल्लक्ष्म व्याहरेऽधुना ३०८
द्रुतं गतागते पार्श्वे दधती कम्पिता मता
तां कुब्जवामनादीनां गमने विनियुञ्जते ३०९
इति कम्पिता
शनैरुच्चलिता पार्श्वद्वयेनोद्वाहिता कटी
स्त्रीणां लीलागतेष्वेषा पीनाङ्गानां गतावपि ३१०
इत्युद्वाहिता
छिन्ना तिर्यङ्मुखे पात्रे मध्यस्य वलनात्कटी
व्यायामे संभ्रमे चैषा व्यावृत्तप्रेक्षणादिषु ३११
इति च्छिन्ना
पराङ्मुखेन पात्रेणाभिमुखं या विवर्तिता
विवृत्ता सा कटी प्रोक्ता विनियोज्या विवर्तने ३१२
इति विवृत्ता
सर्वतो भ्रमणादुक्ता रेचिता भ्रमणे भवेत् ३१३
इति रेचिता
समोऽञ्चितः कुञ्चितश्च सूच्यग्रतलसंचरः
उद्धट्टितश्चेति मुनेः षड्विधश्चरणो मतः ३१४
त्राटितो घटितोत्सेधो घट्टितो मर्दितस्तथा
अग्रगः पार्ष्णिगः पादः पार्श्वगश्चापरः परैः ३१५
इति सप्तापरे प्रोक्ताः पादास्तल्लक्षणं ब्रुवे
स्वभावेन स्थितो भूमौ समः पादोऽभिधीयते
स्वभावाभिनये कार्यः स्थिरोऽसौ रेचके चलः ३१६
इति समः
भूस्थपार्ष्णिः समुत्क्षिप्ताग्रतलः प्रसृताङ्गुलिः
अञ्चितः स भवेत्पादाहतिभ्रमणकादिषु ३१७
इत्यञ्चितः
कुञ्चिताङ्गुलिरुत्क्षिप्तपार्ष्णिमध्ये च कुञ्चितः

कुञ्चितः स्यादतिक्रान्तक्रमे तुङ्गस्य च ग्रहे ३१८
इति कुञ्चितः
वामः स्वाभाविकोऽन्यस्तु भुव्यङ्गुष्ठाग्रसंस्थितः
उत्क्षिप्तेतरभागोंऽसौ सूची नूपुरबन्धने ३१९
इति सूची
यस्योत्क्षिप्ता भवेत्पार्ष्णिरङ्गुष्ठः प्रसृतस्तथा
अङ्गुल्यो न्यञ्चिताः स स्यात्पादोऽग्रतलसंचरः ३२०
प्रेरणे कुट्टने स्थाने पीडने भूमिताडने
भूस्थापसारने स स्याद्रेचके भ्रमणे मदे ३२१
इत्यग्रतलसंचरः
यदि पादतलाग्रेण स्थित्वा भूमौ निपात्यते
असकृद्वा सकृत्पाष्णिर्भवेदुद्धट्टितस्तदा ३२२
इत्युद्धट्टितः
पाष्ण्या धरामवष्टभ्य तामग्रेण निहन्ति यः
त्राटितश्चरणः स स्यात्प्रयोज्यः क्रोधगर्वयोः ३२३
इति त्राटितः
घ्नन्मुहुर्घटितोत्सेधोऽग्रपार्ष्णिभ्यां भुवं क्रमात्
इति घटितोत्सेधः
घट्टितः क्षितिघाती स्यात्पाष्ण्यङ्घ्रिः प्रेरणे च सः ३२४
इति घट्टितः
यस्तिरश्चा तलेनोर्वीं प्रमृद्नाति स मर्दितः
इति मर्दितः
अग्रगोऽग्रे द्रुतं सर्पन्प्रयोज्यः पङ्किलक्षितौ ३२५
इत्यग्रगः
पृष्ठतोऽपसरन्पाष्ण्या पार्ष्णिगः पाद उच्यते
इति पार्ष्णिगः
स्थितः पार्श्वेऽथवा पार्श्वं व्रजन्पार्श्वग इष्यते ३२६
इति पार्श्वगः
एकोच्चौ कर्णलग्नौ चोच्छ्रितौ स्रस्तौ च लोलितौ

इत्युक्तौ पञ्चधा स्कन्धौ नाम्नैव व्यक्तलक्षणौ ३२७
एकोच्चौ कथितौ स्कन्धौ मुष्टिकुन्तप्रहारयोः ३२८
आश्लेषे शिशिरे चांसौ कर्णलग्नौ मतौ सताम्
उच्छ्रितौ हर्षगर्वादौ स्रस्तौ दुःखे श्रमे मदे ३२९
मूर्छायां चाथ कर्तव्यौ लोलितौ विटनर्तने
नृत्तज्ञैर्गदितौ हास्य हुडुक्कावाद्यवादने ३३०
इति पञ्चधा स्कन्धौ
समा निवृत्ता वलिना रेचिता कुञ्चिताऽञ्चिता ३३१
त्र्यस्रा नतोन्नता चेति ग्रीवा नवविधा भवेत्
समा स्वाभाविकी ध्याने जपे कार्ये स्वभावजे ३३२
इति समा
ग्रीवा त्वभिमुखीभूय निवर्तेत यदा तदा
निवृत्तेत्युच्यते सा स्यात्स्वस्थानाभिमुखादिषु ३३३
इति निवृत्ता
पार्श्वोन्मुखी तु वलिता ग्रीवा भङ्गे तथेक्षणे
इति वलिता
रेचिता विधुतभ्रान्ता वर्तुले मथने तथा ३३४
इति रेचिता
आकुञ्चिता कुञ्चिता स्यान्मूर्धभारे स्वगोपने
इति कुञ्चिता
अञ्चिता प्रसृता लोला केशाकर्षेऽथ वीक्षणे ३३५
इत्यञ्चिता
त्र्यस्रा पार्श्वगता खेदे पार्श्वेक्षास्कन्धभारयोः
इति त्र्यस्रा
नताऽवनम्राऽलंकारबन्धे कण्ठावलम्बने ३३६
इति नता
उन्नतोर्ध्वनता ग्रीवाऽलंकारोर्ध्वप्रदर्शने ३३७
इत्युन्नता
ऊर्ध्वस्थोऽधोमुखस्तिर्यगपविद्धः प्रसारितः

अञ्चितो मराडलगतिः स्वस्तिकोद्वेष्टितावपि ३३८
पृष्ठानुसारीत्युदितो बाहुर्दशविधो बुधैः
आविद्धः कुञ्चितो नम्रः सरलान्दोलितावपि ३३९
उत्सारित इति प्राहुर्बाहून्षडपरान्परे
शीर्षादूर्ध्वं व्रजन्बाहुरूर्ध्वस्थस्तुङ्गदर्शने ३४०
इत्यूर्ध्वस्थः ।
अधोमुखो महीश्लेषी
इत्यधोमुखः ।
तिर्यक्पार्श्वगतो भवेत् ॥
इति तिर्यग्गतः
बाहुमराडलवद्गत्या वत्तःत्तेत्राद्विनिर्गतः ३४१
अपविद्धः
इत्यपविद्धः ।
अथाग्रदेशमनुधावन्प्रसारितः ॥
इति प्रसारितः
वत्तःत्तेत्राच्छिरः प्रप्य वत्तः प्रत्यागतोऽञ्चितः ३४२
इत्यञ्चितः
उच्यते मराडलगतिः सर्वतो भ्रमणाद्भुजः
खड्गादिभ्रामणे चास्य विनियोगं प्रपेदिरे ३४३
इति मराडलगातिः
स्वस्तिको लग्नयोर्बाह्वोः पार्श्वव्यत्यासतः स्थितौ
स स्याद्धानोरुपस्थाने परिरम्भेऽभिवादने ३४४
इति स्वस्तिकः
निष्क्रामन्मणिबन्धस्थवर्तनामाश्रितो भुजः ३४५
उद्वेष्टितो भवेत्
इत्युद्वेष्टितः ।
पृष्ठानुसारी पृष्ठतो गतः
भवेत्तूणशराकर्षे वीटिकाग्रहणे च सः ३४६
इति पृष्ठानुसारी

आविद्धोऽभ्यन्तराक्षिप्तः
इत्याविद्धः
कुञ्चितस्तु स उच्यते
यस्तीक्ष्णकूर्परं वक्रीकृतः खड्गादिधारणे ३४७
प्रहारे भोजने पाने प्रोक्तो निःशङ्कसूरिणा
इति कुञ्चितः
ईषद्वक्रस्तु नम्रोऽसौ स्तुतौ माल्यस्य धारणे ३४८
इति नम्रः
सरलः पार्श्वयोरूर्ध्वमधस्ताच्च प्रसारितः
स्यात्पक्षानुकृतौ माने भूस्थनिर्देशने क्रमात् ३४९
इति सरलः
गतावान्दोलितोऽन्वर्थः
इत्यान्दोलितः
बाहुरुत्सारितः पुनः
स्वपृश्वमन्यतो गच्छञ्जनतोत्सारणे भवेत् ३५०
इत्युत्सारितः
बाहूनां करणेनाथ समस्तव्यस्तयोजनात्
क्रमाद्द्रुतादिवैचित्र्याज्जायन्तेऽत्र सहस्रशः
वर्तनाश्चतुरैरूह्यास्ताः शोभाभरसंभृताः ३५१
ते रेषामनतिक्रम्य भूरिभङ्गिभृतो भुजाः
रेच्यन्ते यदि लक्षज्ञैश्चालकाः कीर्तितास्तदा ३५२
ओतावत्सरिगोणीनां पदस्य मलपस्य च ३५३
गजरोपशमस्यान्ते खण्डेऽप्येलादिगामिनि
सालगस्थध्रुवाद्यन्ते यच्च प्रहरणं भवेत् ३५४
तदन्तखण्डेऽन्यत्रापि प्रोद्धते तुण्डकैशिके
कवितेऽपि प्रयोज्यास्ते नान्यत्रेत्यूचिरे परे ३५५
इति बाहुप्रकरणम्
पृष्ठं तु जठरोक्ताभिर्वर्तनाभिर्विवर्तते
अतो न तत्पृथग्वाच्यं जठरं तूच्यतेऽधुना ३५६

क्षामं खल्लं तथा पूर्णं त्रेधा जठरमिष्यते
क्षामं स्यान्नमनाज्रृम्भाहास्यनिश्वासरोदने ३५७
इति क्षामम्
निम्नं खल्लं क्षुधार्ते स्यादातुरे श्रमकर्शिते
वेतालभृङ्गिरिटयादिजठराकारधारि तत् ३५८
इति खल्लम्
पूर्णं स्थूलं व्याधिते स्यात्तुन्दिलेऽत्यशिते तथा
इति पूर्णम्
अन्येऽन्वर्थं रिक्तपूर्णं श्वासरोगेऽपरं जगुः ३५९
इति रिक्तपूर्णम्
कम्पितो वलितः स्तब्धोद्वर्तितौ च निवर्तितः
इत्यूरुः पञ्चधा तत्र मुहुः पार्श्वे नतोन्नते
यस्यासौ कम्पितो ज्ञेयोऽधमानां गमने च सः ३६०
इति कम्पितः
वलितोऽन्तर्गते जानुन्यूरुः स्वैरगतौ स्त्रियाः ३६१
इति वलितः
स्तब्धस्तु निष्क्रियः स स्याद्विषादे साध्वसे तथा
इति स्तब्धः
पार्ष्णोरन्तर्बहिःक्षेपात्क्षेपादग्रतलस्य च
मुहुरुद्वर्तितः स स्याद्व्यायामे ताण्डवे तथा ३६२
इत्युद्वर्तितः
निवर्तितोऽन्तर्गतया पार्ष्ण्या स्यात्संभ्रमे श्रमे
इति निवर्तितः
आवर्तिता नताक्षिप्तोद्वाहिता परिवर्तिता
इति पञ्चविधा जङ्घा शार्ङ्गदेवेन कीर्तिता ३६३
निःसृता च परावृत्ता तिरश्चीना बहिर्गता
कम्पितेत्यपराः पञ्च जङ्घाः संचक्षते परे ३६४
वामे दक्षिणतः पादे दक्षिणे वामतः कृते
मुहुरावर्तिता प्रोक्ता विदूषकपरिक्रमे ३६५

इत्यावर्तिता
नमज्जानुर्नता जङ्घा स्थानासनगतादिषु
इति नता
बहिर्विक्षेपतः क्षिप्ता व्यायामे ताण्डवे च सा ३६६
इति क्षिप्ता
ऊर्ध्वं नीतोद्वाहिता स्यादाविष्टगमनादिषु
इत्युद्वाहिता
प्रतीपं गच्छतो जङ्घा ताण्डवे परिवर्तिता
इति परिवर्तिता
पुरः प्रसारिता जङ्घा निःसृता परिकीर्तिता ३६८
इति निःसृता
पश्चाद्गता परावृत्ता भूमिलग्नेन जानुना
वामेन पितृकार्ये स्यादन्येन सुरकर्मणि ३६९
इति परावृत्ता
भूमिलग्नबहिःपार्श्वा तिरश्चीनाऽऽसने मता
इति तिरश्चीना
बहिर्गता मता जङ्घा नृत्ते पार्श्वप्रसारिता ३७०
इति बहिर्गता
कम्पनात्कम्पिता भीतौ कार्या घर्घरिका ध्वनौ
इति कम्पिता
पञ्चधा मणिबन्धः स्यान्निकुञ्चाकुञ्चितौ चलः ३७१
भ्रमितः सम इत्यत्र निकुञ्चस्तु स उच्यते
यो बहिर्निम्नतां नीतः स दानाभयदानयोः ३७२
इति निकुञ्चः
आकुञ्चितोऽन्तर्निम्नोऽसौ कार्योऽपसरणे बुधैः
इत्याकुञ्चितः
निकुञ्चा कुञ्चिताभ्यासाच्चलमावाहने विदुः ३७३
इति चलः
भ्रमितो भ्रमणात्खड्गच्छुरिकाभ्रामणादिषु

इति भ्रमितः
ऋजुः समः पुस्तकस्य धारणे च प्रतिग्रहे ३७४
इति समः
संहतं कुञ्चितं चार्धकुञ्चितं नतमुन्नतम्
विवृतं सममित्यूचे जानु सप्तविधं बुधैः
श्लिष्टान्यजानु जानूक्तं हीरोषेर्ष्यासु संहतम् ३७५
इति संहतम्
जानु लग्नोरुजङ्घं तु भवेत्कुञ्चितमासने
इति कुञ्चितम्
नितम्बनमनाज्जानु त्वर्धकुञ्चितमुच्यते
इत्यर्धकुञ्चितम्
महीगतं नतं जानु मतं पाते नमस्कृतौ ३७७
इति नतम्
स्तनक्षेत्रागतं जानून्नतं शैलादिरोहणे
इत्युन्नतम्
गजारोहे तु विवृतं जानुद्वंद्वं बहिर्गतम्
इति विवृतम्
समं स्वाभाविकं जानु स्वभावावस्थितौ भवेत् ३७८
इति समम्
तत्तद्देशजुषो भूषा भूषणानीति मन्वते ३७२
इति नव प्रत्यङ्गानि
कान्ता हास्या च करुणा रौद्री वीरा भयानका
बीभत्सा चाद्भुतेत्यष्टौ द्रष्टव्या रसदृष्टयः ३८०
स्निग्धा हृष्टा तथा दीना क्रुद्धा दृप्ता भयान्विता
जुगुप्सिता विस्मितेति दृशोऽष्टौ स्थायिभावजाः
स्थायिष्वव्यभिचारित्वं प्राप्तेषु स्थायिदृष्टयः ३८१
शून्या च मलिना श्रान्ता लज्जिता शङ्किता तथा
मुकुला चार्धमुकुला ग्लाना जिह्मा च कुञ्चिता ३८२
वितर्किताऽभितप्ता च विषण्णा ललिताभिधा

ग्राकेकरा विकोशा च विभ्रान्ता विप्लुता परा ३८३
त्रस्ता च मदिरेत्येता व्यभिचारिषु विंशतिः
सर्वास्ता मिलिताः सत्यः षट्त्रिंशद्दृष्टयो मताः ३८४
ग्रापिबन्तीव दृश्यं या सविकासाऽतिनिर्मला
सभ्रूक्षेपकटाक्षा सा कान्ता मन्मथवर्धिनी ३८५
यद्गतागतविश्रान्तिवैचित्र्येण विवर्तनम्
तारकायाः कलाभिज्ञास्तं कटाक्षं प्रचक्षते ३८६
इति कान्ता
किंचिदन्तःसमाविष्टविचित्रभ्रान्ततारका ३८७
ग्राकुञ्चितपुटा मन्दमध्यतीव्रतया क्रमात्
विस्मापनेऽभिनेतव्ये हास्या दृष्टिः प्रशस्यते ३८८
इति हास्या
पतितोर्ध्वपुटा सास्रा शोकमन्थरतारका
नासाग्रमेवानुगता करुणादृष्टिरुच्यते ३८९
इति करुणा
चकितद्विपुटा स्तभ्दतारकाऽत्यन्तलोहिता
रूक्षा भ्रुकुटिभीमोग्रा रौद्री दृष्टिरुदाहृता ३८९
इति रौद्री
ग्रचञ्चला विकसिता गम्भीरा समतारका
दीप्ता संकुचितापाङ्गा वीरा धीरैरुदाहृता ३९१
ग्रौदार्यधैर्यगाम्भीर्यमाधुर्यललितान्यपि
तेजःशोभाविलासांश्च सप्त भेदान्विवृणवती ३९२
इति वीरा
स्तब्धोद्वृत्तपुटाऽत्यन्तचञ्चलोद्वृत्ततारका
दृश्यात्पलायमाने च भीत्या दृष्टिर्भयानका ३९४
इति भयानका
बीभत्सा स्यान्मिलल्लोलपक्ष्मा तरलतारका
दृश्योद्वेगादपाङ्गौ च निकुञ्चितपुटौ श्रिता ३९४
इति बीभत्सा

प्रसन्ना स्निग्धशुक्लांशान्तर्बहिर्गामितारका
ईषत्कुञ्चितपक्ष्माग्राऽद्भुतापाङ्गविकासिनी ३९५
इत्यद्भुता रसेष्वष्टासु शृङ्गारप्रमुखेषु क्रमादिमाः ३९६
इत्यष्टौ रसदृष्टयः
रसदृष्टिर्भवेद्भावदृष्टिर्भावैरनुल्बणैः
विकासिस्निग्धा मधुरा चतुरे बिभ्रती भ्रुवौ ३९७
कटाक्षिणी साभिलाषा दृष्टिः स्निग्धाऽभिधीयते
अत्रैकभ्रूसमुत्क्षेपमाहुः कीर्तिधरादयः ३९८
इति स्निग्धा
फुल्लगल्ला विशत्तारा किंचिदाकुञ्चिता चला
निमेषिणी स्मिताकारा हृष्टा दृष्टिरुदाहृता ३९९
इति हृष्टा
या त्वर्धपतितोर्ध्वस्थपुटेषद्रुद्धतारका
सबाष्पा मन्दसंचारा दीना दृष्टिरसौ मता ४००
इति दीना
स्थिरोद्वृत्तपुटां रूक्षां किंचित्तरलतारकाम्
भ्रुकुटीकुटिलां दृष्टिं क्रुद्धां ब्रूते हरप्रियः ४०१
इति क्रुद्धा
सत्त्वमुद्गिरती दृष्टिर्दृप्ता विकसिता स्थिरा ४०२
इति दृप्ता
मध्यनिर्गमनोद्युक्ता भावविस्फारितौ पुटौ
तारके कम्पिते यस्याः सा स्यादृष्टिर्भयान्विता ४०३
इति भयान्विता
अस्पष्टालोकिनी मीलत्तारका संकुचत्पुटा
दृश्यं दृष्ट्वा समुद्विग्ना दृष्टिरुक्ता जुगुप्सिता ४०४
इति जुगुप्सिता
दूरविस्फारिताकारपुटद्वंद्वविकाशिनी
निश्चला दृष्टिरुद्वृत्ततारका विस्मिता स्मृता ४०५
इति विस्मिता

दृष्टयोऽष्टासु रत्यादिस्थायिभावेष्विमाः क्रमात्
इत्यष्टौ स्थायिभावदृष्टयः
समतारापुटा दृश्यदृष्टिशून्या विलोकिनी
निष्कम्पा धूसरा शून्या चिन्तायां दृष्टिरिष्यते ४०६
इति शून्या
दृश्यादपसृते तारे किंचिन्मुकुलितौ पुटौ
दधत्यपाङ्गौ विच्छायौ पक्ष्माग्रस्यन्दनं तथा ४०७
दृष्टिः स्यान्मलिता स्त्रीणां विहृते सा प्रयुज्यते
प्राप्ते कालेऽप्यसंलापः प्रियेण विहृतं मतम् ४०८
इति मलिना
उदूरालोकिनी म्लानपुटाऽप्यलसचारिणी
पतत्तारा मनाक्कुञ्चत्प्रान्ता श्रान्ता श्रमे मता ४०९
इति श्रान्ता
मिथोऽभिगामिपक्ष्माग्राऽप्यधस्ताद्गततारका
पतितोर्ध्वपुटा दृष्टिर्लज्जायां लज्जिता मता ४१०
इति लज्जिता
मुहुश्चलस्थिरा पार्श्वालोकिनी बहिरुन्मुखी
गूढावलोकिनी शीघ्रं विनिवृत्ता विलोकनात्
शङ्कायां शङ्किता दृष्टिरुक्ता निःशङ्कसूरिणा ४११
इति शङ्किता
स्फुरत्संश्लिष्टपक्ष्माग्रा सुखविश्रान्ततारका
मुकुला दृष्टिरानन्दे हृद्ययोः स्पर्शगन्धयोः ४१२
इति मुकुला
अर्धव्याकोशिते किंचिद्भ्रमन्त्यौ तारके पुटौ
यत्रार्धमीलितौ साऽर्धमुकुलार्थे सुखप्रदे ४१३
इत्यर्धमुकुला
मज्जत्तारा मन्दचारा शिथिला विकलैरिव
पक्ष्माग्रभ्रूपुटैर्युक्ता ग्लाना ग्लानौ विधीयते ४१४
किंचित्कुञ्चत्पुटा गूढपतत्तारा विलोकने ४१५

शनैस्तिर्यङ्गिनगूढं या सा जिह्मा विनियुज्यते
असूयायां निगूढेऽर्थे जडतालस्ययोरपि ४१६
इति जिह्मा
किंचिच्चेत्कुञ्चितानि स्युः पक्ष्माग्राणि पुटावपि
सम्यक्च कुञ्चिता तारा तदा दृक्कुञ्चितोच्यते
अनिष्टे सूचिते तेजो दुष्प्रेक्ष्येऽक्षिव्यथासु सा ४१७
इति कुञ्चिता
उद्धामितपुटोत्फुल्लताराऽधःसंचरन्त्यपि
वितर्कितोदिता दृष्टिर्वितर्के साऽभिधीयते ४१८
इति वितर्किता
विलोकनालसे तारे व्यथाप्रचलितौ पुटौ ४१९
यस्याः संतप्तवद्भान्ति साऽभितप्ताऽभिधीयते
निर्वेदे वेदितव्या साऽप्यभिघातोपतापयोः ४२०
इत्यभितप्ता
या दृष्टिः पतितापाङ्गा विस्तारितपुटद्वया
निमेषिणी स्तब्धतारा विषण्णा सा विषादिनी ४२१
इति विषण्णा
मधुरा कुञ्चितापाङ्गा सभ्रूक्षेपा स्मितान्विता
मन्मथोन्मथिता दृष्टिर्ललिता ललिते मता ४२२
इति ललिता
किंचित्कुञ्चत्पुटापाङ्गा दृष्टिरर्धनिमेषिणी
पृथक्पथे चान्यनेत्रान्मुहुस्ताराविवर्तिनी
आकेकरा दुरालोके स्याद्विच्छन्दे च वस्तुनि
इत्याकेकरा
विकासितपुटद्वंद्वा विकासिन्यनिमेषिणी
अनवस्थिततारा च विकोशा कीर्तिता बुधैः ४२४
ज्ञानविज्ञानगर्वे सा स्यादमर्षोग्रदर्शने ४२५
इति विकोशा
या तु क्वचितविश्रान्तमविस्रब्धं विलोकते

विस्तीर्णा चञ्चलोत्फुल्लतारा सा दृष्टिरुच्यते
विभ्रान्ता विभ्रमे वेगे संभ्रमे च भवेदसौ ४२६
इति विभ्रान्ता
पुटौ विस्फु स्तब्धौ यस्याः स्तः पतितौ क्रमात्
सा विप्लुताऽऽर्तिदुःखादावुन्मादे चापले तथा ४२७
इति विप्लुता
उत्कम्पोत्फुल्लतारा स्यात्त्रासे त्रस्तोद्धमत्पुटा ४२८
इति त्रस्ता
मदिरा त्रिविधा प्रोक्ता तरुणे मध्यमेऽधमे
मदे प्रयोगमर्हन्ती तत्तल्लक्ष्मसमन्विता ४२९
तीव्रो मदोऽधमोऽत्र स्यादधमे पुरुषे स्थितः
दृष्टिर्विकसितापाङ्गा क्षामीभूतविलोचना
आघूर्णमानतारा स्यान्मदिरा तरुणे मदे ४३०
किंचित्कुञ्चत्पुटा किंचिदनवस्थितचारिणी
दृष्टिः किंचिद्धमत्तारा मदिरा मध्यमे मदे ४३१
अधोभागचरी किंचिद्दृष्टतारा निमेषिणी
यन्नेत्रसिध्यनुन्मेषा मदिरा चाधमे मदे ४३२
इति त्रिविधा मदिरा
प्रदर्शनार्थमित्युक्ताः षट्त्रिंशद्दृष्टयो मया
अनन्ताः सन्ति संदर्भाद्धतारापुटकर्मणाम् ४३३
दृष्टयस्ता विरञ्चोऽपि प्रत्येकं वक्तुमक्षमः
लाघवात्तत्प्रबोधार्थं ब्रूमो भ्रूप्रभृतीन्यतः ४३४
इति दृष्टिप्रकरणम्
सहजा पतितोत्क्षिप्ता रेचिता कुञ्चिता तथा
भ्रुकुटी चतुरा चेति प्रोक्ता भ्रूः सप्तधा बुधैः
स्वाभाविकी स्यात्सहजा भावेष्वकुटिलेष्वसौ ४३५
इति सहजा
पतिता स्यादधो याता सद्वितीयाऽथवा क्रमात्
उत्क्षेपे विस्मये हर्षे रोषेऽसूयाजुगुप्सयोः

हासे घ्राणे च पतिते विधीयेतामुभे भ्रुवौ ४३६
इति पतिता
उत्क्षिप्ता संमताऽन्वर्था क्रमेण सह चान्यथा
स्त्रीणां कोपे वितर्के च दर्शने श्रवणे निजे
भ्रूर्लीलाहेलयोश्चैषा कार्योत्क्षिप्ता विचक्षणैः ४३७
इत्युत्क्षिप्ता
एकैव ललितोत्क्षिप्ता रेचिता नृत्तगोचरा ४३८
इति रेचिता
केवला सद्वितीया वा मृदुभङ्गा निकुञ्चिता
मोट्टायिते कुट्टमिते विलासे किलकिञ्चिते ४३९
इति निकुञ्चिता
आमूलात्सद्वितीया भ्रूरुत्क्षिप्ता भ्रुकुटी क्रुधि ४४०
इति भ्रुकुटी
सद्वितीयाऽल्पकस्यन्दादायता मन्थरा भवेत्
चतुरा रुचिरे स्पर्शे शृङ्गारे ललिते च सा ४४१
इति चतुरा
प्रसृतौ कुञ्चितौ स्यातामुन्मेषितनिमेषितौ
विवर्तितौ च स्फुरितौ पिहितौ च वितालितौ ४४२
समौ च नवधेत्युक्तौ पुटौ सोढलसूनुना
आयतौ प्रसृतौ स्यातां वीरे हर्षे च विस्मये ४४३
इति प्रसृतौ
आकुञ्चितौ कुञ्चितौ स्तो रूपादौ च मनोहरे
इति कुञ्चितौ
उन्मेषितौ तु विश्लेषात्संश्लेषात्तु निमेषितौ
विवर्तितौ समुद्वृत्तौ त्रयोऽमी क्रोधगोचराः ४४४
इत्युन्मेषितनिमेषितविवर्तिताः
स्फुरितौ स्पन्दितौ स्यातां तावीर्ष्याविषयौ मतौ ४४५
इति स्फुरितौ
अतीव कुञ्चितौ लग्नौ पिहितौ तौ दृशो रुजि

सुप्तिमूर्छातिवर्षोष्णधूमवाताञ्जनार्तिषु ४४६
इति पिहितौ
उत्तरेणाधराघातादभिघाते विचालितौ
आहुरन्ये त्वदृश्यौ ताविति विस्फारणात्पुटौ
इति विचालितौ
समौ स्वाभाविकावेतौ स्वभावाभिनये मतौ ४४७
इति समौ
कर्मभिस्तारकाभेदा यैः स्युस्तान्यधुना ब्रुवे
तानि द्वेधा स्वनिष्ठानि विषयाभिमुखानि च ४४८
भ्रमणं वलनं पातश्चलनं च प्रवेशनम्
विवर्तनं समुद्वृत्तं निष्क्रामः प्राकृतं तथा ४४९
स्वनिष्ठानि नवेत्याहुस्ताराकर्माणि सूरयः
तारयोर्मण्डलभ्रान्तिः पुटान्तर्भ्रमणं मतम् ४५०
वलनं त्र्यस्त्रगमनं पातस्तु स्यादधोगतिः
चलनं कम्पनं प्रोक्तमथ ज्ञेयं प्रवेशनम् ४५१
प्रवेशः पुटयोरन्तःकटाक्षस्तु विवर्तनम्
उद्गतिस्तु समुद्वृत्तमन्तरा निर्गमस्तु यः ४५२
स निष्क्रामः प्राकृतं तु स्वभावस्थितिरुच्यते
समुद्वृतं च वलनं भ्रमणं वीररौद्रयोः ४५३
पातस्तु करुणे कार्यश्चलनं तु भयानके
प्रवेशनं तु बीभत्से हास्ये तु स्याद्विवर्तनम् ४५४
शृङ्गारे स्यात्तु निष्क्रामो वीरे रौद्रे भयानके
अद्भुते च प्राकृतं तु भावेनाऽऽवेशभागिनि ४५४
इति नव स्वनिष्ठानि ताराकर्माणि
विषयाभिमुखान्यष्टौ ताराकर्माण्यथ ब्रुवे ३५६
समं साच्यनुवृत्तावलोकितानि विलोकितम्
उल्लोकितालोकिते च प्रविलोकितमित्यपि ४५७
एतानि दर्शनान्याहुर्लक्ष्यलक्ष्मविचक्षणाः
सौम्यं मध्यस्थतारं च दर्शनं सममुच्यते ४५८

इति समम्
साच्युच्यते तिरश्चीनपद्मान्तर्गततारकम्
इति साचि
रूपनिर्वर्णनायुक्तमनुवृत्तं मतं मुनेः
निर्वर्णना क्रियाकात्स्न्र्यदिदृक्षाऽन्तश्चिरस्थिरा ४५९
इत्यनुवृत्तम्
अधस्थदर्शनं यत्तदवलोकितमुच्यते
इत्यवलोकितम्
पृष्ठतो दर्शनं यत्तद्विलोकितमुदाहृतम् ४६०
इति विलोकितम्
उल्लोकितं तदूर्ध्वस्थवस्तुनो यदवेक्षणम्
इत्युल्लोकितम्
सहसा दर्शनं यत्तदालोकितमुदीरितम् ४६१
इत्यालोकितम्
पार्श्वस्थदर्शनं प्रोक्तं कृतिभिः प्रविलोकितम्
इति प्रविलोकितम्
साधारणान्यमून्याहू रसभावेषु तद्विदः ४६२
इत्यष्टौ दर्शनानि
कुञ्चितौ कम्पितौ पूर्णौ क्षामौ स्फुल्लौ समौ तथा
कपोलौ षड्विधावुक्तौ तल्लक्षणमथोच्यते ४६३
संकोचात्कुञ्चितौ रोमाञ्चितौ शीतज्वरे भये
इति कुञ्चितौ
स्फुरितौ कम्पितौ कार्यौ रोमहर्षेषु सूरिभिः ४६४
इति कम्पितौ
कपोलावुन्नतौ पूर्णौ तौ गर्वोत्साहगोचरे
इति पूर्णौ
क्षामौ त्ववनतौ ज्ञेयौ दुःखे कार्याविमौ नटैः
इति क्षामौ
गण्डौ विकसितौ फुल्लौ प्रहर्षे परिकीर्तितौ

इति फुल्लौ
समौ स्वाभाविकौ भावेष्वनावेशेषु तौ मतौ ४६६
इति समौ
स्वाभाविकी नता मन्दा विकृष्टा च विकूणिता ४६७
सोच्छ्वासेत्युदिता नासा षड्विधा सूरिशार्ङ्गिणा
स्वाभाविकी स्यादन्वर्था भावेष्वावेशवर्जिता ४६८
इति स्वाभाविकी
मुहुः संश्लिष्टविश्लिष्टपुटा नासा नता मता
सोच्छ्वासाभिनये मन्दविच्छिन्नरुचिगोचरे ४६९
इति नता
मन्दा तु मन्दनिश्वासोच्छ्वासा नासाऽभिधीयते
सा चिन्तौत्सुक्ययोः शोके निर्वेदे च विधीयते ४७०
इति मन्दा
विकृष्टाऽत्यन्तमुत्फुल्लपुटा रोषार्तिभीतिषु
ऊर्ध्वश्वासे च कर्तव्या घ्रातव्ये भूरिसौरभे ४७१
इति विकृष्टा
विकूणिता संकुचिता हास्येऽसूयाजुगुप्सयोः ४७२
इति विकूणिता
आकृष्टश्वसना नासा सोच्छ्वासा सौरभे भवेत्
निर्वेदादिषु भावेषु दीर्घोच्छ्वासकरेषु च ४७३
इति सोच्छ्वासा
स्वस्थौ चलौ प्रवृद्धश्च निरस्तोल्लासितावपि
विमुक्तो विस्मितः श्वासः स्खलितः प्रसृतस्तथा ४७४
एवमुच्छ्वासनिश्वासौ नवधा कोहलोदितौ
समो भ्रान्तो विलीनश्चाऽऽन्दोलितः कम्पितोऽपरः ४७५
स्तम्बितोच्छ्वासनिश्वाससूत्कृतानि च सीत्कृतम्
एवं दशविधः प्रोक्तो लक्ष्यज्ञैर्मारुतोऽपरैः ४७६
स्वस्थावुच्छ्वासनिःश्वाससंज्ञौ वायू स्वभावजौ
स्वस्थक्रियासु कर्तव्यावुक्तौ निःशङ्कसूरिणा ४७७

इति स्वस्थौ
उष्णौ दीर्घौ सशब्दौ च तौ मुखेन कृतौ चलौ
कार्यावौत्सुक्यनिर्वेदशोकचिन्तास्विमौ मतौ ४७८
इति चलौ
प्रवृद्धः सन्सशब्देन वदनेन विनिर्गतः
निःश्वासः स्यात्प्रवृद्धाख्यः क्षयव्याध्यादिगोचरः ४७९
इति प्रवृद्धः
सशब्दः सन्सकृत्क्षिप्तो निरस्तः कथ्यते मरुत्
दुःखान्विते सरागे च शान्ते चैष विधीयते ४८०
इति निरस्तः
चिरान्मन्दं निपीतस्तु घ्राणेनोल्लासितो मरुत्
हृद्ये गन्धे विधातव्यः संदिग्धे च विचक्षणैः ४८१
इत्युल्लासितः
संयम्य सुचिरं मुक्तो विमुक्तः कथ्यतेऽनिलः
योगे ध्याने च स प्रोक्तः प्राणायामे च सूरिभिः ४८२
इति विमुक्तः
चित्तस्यान्यपरत्वेन यः प्रयत्नेन वर्तते
स विस्मितो विस्मये स्यादुद्भूते वाऽर्थचिन्तने ४८३
इति विस्मितः
महत्त्वाद्दुःखनिष्क्रान्तः कथितः स्खलितोऽनिलः
स्याद्दशम्यां दशायां स व्याधौ प्रस्खलितेषु च ४८४
इति स्खलितः
प्रसुप्ते प्रसृतो दीर्घः सशब्दो निर्गतो मुखात् ४८५
इति प्रसृतः
समोऽत्र स्वस्थपर्यायो भ्रान्तोऽन्तर्भ्रमणान्मरुत्
अन्ये त्वन्वर्थनामानस्तत्र सूत्कृतसीत्कृते ४८६
शब्दानुकरणे वक्त्रत्याज्यग्राह्येऽनिले क्रमात्
समः स्वाभाविको भ्रान्तः प्रथमे प्रियसंगमे ४८७
विलीनो मूर्छिते शैलारोहे त्वान्दोलितो मतः

कम्पितः सुरते शस्त्रमोक्षादौ स्तम्भितो भवेत् ४८८
उच्छ्वासः कुसुमाघ्राणे निःश्वासोऽनुशयादिषु
सूत्कृतं वेदनादौ स्याच्छीते क्लेशे तु सीत्कृतम् ४८९
नखक्षते मृगाक्षीणां निर्दयाधरचर्वणे
विनियोगान्तराण्यत्र बुध्यतां लोकतो बुधाः ४९०
इति मतान्तरेण दशधा श्वसनः
विवर्तितः कम्पितश्च विसृष्टो विनिगूहितः
संदृष्टकः समुद्गश्चेत्यधरः षड्विधो मतः ४९१
अन्येऽन्यानूचुरुद्वृत्तविकास्यायतरेचितान्
ओष्ठयोः संपुष्टस्तिर्यक्संकोचेन विवर्तितः
अवज्ञावेदनासूयाहास्यादिषु विधीयते ४९२
इति विवर्तितः
व्यथायां कम्पितोऽन्वर्थो भीतौ शीते जपे रुषि ४९३
इति कम्पितः
विसृष्टः स्याद्विनिष्क्रान्तो रञ्जनेऽलक्तवादिना
स्त्रीणां विलासे विव्वोके शार्ङ्गिदेवेन शीर्तितः ४९४
मुखान्तर्निहितः प्राणसाध्येऽर्थे विनिगूहितः
रोषेर्ष्ययोश्च नारीणां बलाच्चुम्बति वल्लभे ४९५
इति विनिगूहितः
संदष्टकोऽधरो दन्तैर्दष्टः क्रोधे विधीयते ४९६
इति संदष्टकः
समुद्गस्तु भवेदोष्ठसंपुटो दधदुन्नतिम्
स्यात्फूत्कारेऽनुकम्पायां चुम्बने चाभिनन्दने ४९७
इति समुद्गः
आस्योत्क्षिप्तयोद्वृत्तः सोऽवज्ञापरिहासयोः
इत्युद्वृत्तः
ईषद्दृश्योर्ध्वदशनो विकासी स स्मिते स्मृतः ४९८
इति विकासी
स सार्धमुत्तरोष्ठेन ततः स्यादायतः स्मिते

इत्यायतः
पर्यन्तंचलनादुक्तो विलासे रेचितोऽधरः ४९९
इति रेचितः
दन्तकर्माणि वक्ष्यामो दन्तलक्षणसिद्धये
कुट्टनं खण्डनं छिन्नं चुक्कितं ग्रहणं मतम् ५००
दष्टं निष्कर्षणं चेति दन्तकर्माष्टकं जगुः
संघर्षणं कुट्टनं स्याच्छीतरुग्भीजरासु तत् ५०१
इति कुट्टनम्
खण्डनं तु मुइहुर्दन्तश्लेषविश्लेषणं मतम्
जपाध्ययनसंलापभक्षणेषु भवेदिदम् ५०२
इति खण्डनम्
छिन्नं स्याद्गाढसंश्लेषो रोदने भीतिशीतयोः
व्याधौ च वीटिकाच्छेदव्यायामादिषु कीर्तितम् ५०३
इति च्छिन्नम्
दन्तपङ्क्त्योः स्थितिर्दूरे चुक्कितं जृम्भणादिषु
इति चुक्कितम्
तृणस्य चाङ्गुलैर्दन्ते धारणं ग्रहणम् भये ५०४
इति ग्रहणम्
किंचिच्छ्लेषः समं तच्च स्वभावाभिनये मतम् ५०५
इति समम्
अधरे दंशनं दन्तैर्दष्टं क्रोधेऽभिधीयते
इति दष्टम्
निष्कर्षणं तु निष्कासः कार्यं मर्कटरोदने ५०६
इति निष्कर्षणम्
ऋज्वी ऋक्वानुगा वक्रोन्नता लोलाऽवलेहिनी ५०७
जिह्वेति षड्विधा तत्र प्रसृतास्ये प्रसारिता
ऋज्वी श्रमे पिपासायां श्वापदानां प्रयुज्यते ५०८
इति ऋज्वी
सृक्कानुगा लीढसृक्का प्रकोपस्वादुभक्षयोः

इति सृक्कानुगा
व्यात्तास्यस्थोन्नताग्रा च वक्रा नृहरिरूपणे ५०९
इति वक्रा
व्यात्तास्यस्थोन्नताऽन्वर्था जृम्भास्यान्तस्थवीक्षयोः ५१०
इत्युन्नता
व्यात्ते वक्त्रे चला लोला वेतालाभिनये भवेत्
इति लोला
दन्तोष्ठं लिहती जिह्वा लेहिनी संमता मुनेः ५११
इति लेहिनी
जिह्वोष्ठदन्तक्रियया चिवुकं लक्ष्यते ततः
उक्तप्रायं सुखार्थं तु वक्ष्ये लक्ष्यानुसारतः ५१२
व्यादीर्णं श्वसितं वक्रं संहतं चलसंहतम्
स्फुरितं चलितं लोलमेवं चिबुकमष्टधा
व्यादीर्णं दूरनिष्क्रान्तं जृम्भालस्यादिषु स्मृतम् ५१३
इति व्यादीर्णम्
एकाङ्गुलमधःस्रस्तं श्वसितं वीक्षितेऽद्भुते
इति श्वसितम्
वक्रं तिर्यङ्नतं तत्तु ग्रहावेशे विधीयते ५१४
इति वक्रम्
निश्चलं मीलितमुखं मौने संहतमिप्यते
इति संहतम्
संलग्नौष्ठं चलं नारीचुम्वने चलसंहतम् ५१५
इति चलसंहतम्
कम्पितं स्फुरितं प्राहुः शीते शीतज्वरे तथा
इति स्फुरितम्
चलितं श्लिष्टविश्लिष्टं वाक्स्तम्भे क्षोभकोपयोः
इति चलितम्
रोमन्थे केवलावर्ते लोलं तिर्यग्गतागतम् ५१६
इति लोलम्

व्याभुग्नं भुग्नमुद्वाहि विधुतं विवृतं तथा
विनिवृत्तमिति प्राज्ञाः षड्विधं वदनं जगुः ५१७
किंचिदायामिवक्रं च व्याभुग्नं मुखमुच्यते
निर्वेदौत्सुक्यचिन्तादौ तदुक्तं पूर्वसूरिभिः १५८
इति व्याभुग्नम्
अधोमुखं तु भुग्नं तल्लज्जायां प्रकृतौ यतेः
इति भुग्नम्
लीलासूत्क्षिप्तमुद्वाहि गर्वानादरतो गतौ ५१९
इत्युद्वाहि
वारणे नैवमित्युक्तौ विधुतं तिर्यगायतम्
इति विधुतम्
विश्लिष्टौष्टं तु विवृतं हास्यशोकभयादिषु ५२०
इति विवृतम्
विनिवृत्तं परावृत्तं रोषेर्ष्यासूयितेषु तत् ५२१
इति विनिवृत्तम्
इति द्वादश शिरोगतान्युपाङ्गानि
उत्क्षिप्ता पतितोत्क्षिप्तपतिताऽन्तर्गता तथा
बहिर्गता मिथो युक्ता वियुक्ताऽङ्गुलिसंगता
पार्ष्णिरित्यष्टधा पादचारी स्थानेषु दृश्यते ५२२
गुल्ल्फावङ्गुष्ठसंश्लिष्टावन्तर्यातौ बहिर्गतौ
मिथो युक्तौ वियुक्तौ च पञ्चधा स्थानकादिषु ५२३
संहता वियुता वक्र वलिताः पतितास्तथा ५२४
कुञ्चन्मूलाः करेऽङ्गुल्यः प्रसृताश्चेति सप्तधा
एते पाष्र्यादिभेदाः स्युः संज्ञाविज्ञानलक्षणाः ५२५
अधः क्षिप्तास्तथोत्क्षिप्ताः कुञ्चिताश्च प्रसारिताः
संलग्नाश्चेति चरणाङ्गुलयः पञ्चधा मताः ५२६
मुहुः पातादधः क्षिप्ता विव्वोके किलकिञ्चिते
उत्क्षिप्ता मुहुरुत्क्षेपान्नवोढायास्त्रपाभरे ५२७
संकोचात्कुञ्चिताः शीतमूर्छात्रासग्रहार्दिते

प्रसारिता ऋजुस्तब्धा स्तम्भे स्वापेऽङ्गमोटने ५२८
अङ्गुष्ठस्याप्यमी भेदा ज्ञातव्या नृत्तकोविदैः
स्वाङ्गुष्ठासु मिथो लग्नाः संलग्ना घर्षणे मताः ५२९
पतिताग्रं चोद्धृताग्रं भूमिलग्नमथोद्धृतम्
कुञ्चन्मध्यं तिरश्चीनमिति षोढा तलं विदुः ५३०
इति पार्ष्णिगुल्फाङ्गुलितलानि करचरणोपाङ्गानि ।
विवृणोति मनोवृत्तिं मुखरागो रसात्मिकाम्
अतो रसोपयोगित्वान्मुखरागोऽभिधीयते ५३१
स्वाभाविकः प्रसन्नश्च रक्तश्यामोऽपरस्तथा
चतुर्धा मुखरागोऽत्रान्वर्थः स्वाभाविको मतः ५३२
अनाविष्टेषु भावेषु सुधीभिः स विधीयते
इति स्वाभाविकः
प्रसन्नो निर्मलो हास्ये शृङ्गारे चाद्भुते भवेत् ५३३
इति प्रसन्नः
रक्तोऽरुणः स्यात्करुणे रौद्रे वीरेऽद्भुते तथा
इति रक्तः
अन्वर्थो भवति श्यामः स बीभत्से भयानके ५३४
इति श्यामः
शशिनेव दिशोऽङ्गानि शोभन्ते मुखरागतः ५३५
रसभावान्तरे नेत्रमन्यदन्यत्क्षणे क्षणे
यथातथोचितः कार्यो मुखरागो रसे रसे ५३६
इति चतुर्धा मुखरागः
उत्तानोऽधोमुखः पार्श्वगतः पाणिरिति त्रिधा ५३७
प्रचारं भरता मेने पञ्चधा त्वपरे जगुः
अग्रगोऽधस्तलश्चेति द्वौ त्रयश्च पुरोदिताः ५३८
तत्र त्वग्रग उत्तानोऽधोमुखोऽधस्तलः करः
अन्तर्भूतं वदन्भट्टस्त्रित्वमेव समादधे ५३९
उत्तानोऽधोमुखः पार्श्वगतो हस्तोऽग्रतस्तलः
स्वसंमुखतलश्चोर्ध्वमुखोऽधोवदनस्तथा ५४०

पराङ्मुखः संमुखश्च हस्तोऽन्यः पार्श्वतोमुखः
ऊर्ध्वगोऽधोगतः पार्श्वगतो हस्तोऽग्रगोऽपरः ५४१
संमुखागत इत्येतान्प्रचारान्दश पञ्च च
लक्ष्यलक्षणतत्त्वज्ञः शार्ङ्गदेवोऽभ्यभाषत ५४२
इति पञ्चदश हस्तप्रचाराः
निष्पत्तौ निरपेक्षायां करस्याभिनयाय यः
क्रियाविशेषः क्रियते तद्धस्तकरणं मतम् ५४३
आवेष्टितोद्वेष्टिते च व्यावर्तितमतः परम्
परिवर्तितमित्येतच्चतुर्धा धीरसंमतम् ५४४
तर्जन्याद्यङ्गुलीनां यद्भवेदावेष्टनं क्रमात्
तलसंमुखमावक्षः करोऽप्यायाति पार्श्वतः
तदावेष्टितमाख्यातं करस्य करणं बुधैः ५४५
यत्तु क्रमेण निर्याणमङ्गुलीनां तलाद्बहिः
वक्षःस्थलात्करस्यापि तदुद्वेष्टितमुच्यते ५४६
आवेष्टितप्रक्रियया कार्यमावर्तितं करे
उद्वेष्टितेन व्याख्यातं करणं परिवर्तितम् ५४७
किंत्वेतत्करणद्वंद्वं कनिष्ठाद्यङ्गुलीकृतम् ५४८
इति चत्वारि करकरणानि
धूननं श्लेषविश्लेषौ क्षेपो रक्षणमोक्षणे
परिग्रहो निग्रहश्चोत्कृष्टाकृष्टिविकृष्टयः ५४९
ताडनं तोलनं छेदभेदौ स्फोटनमोटने
स्याद्विसर्जनमाह्वानं तर्जनं चेति विंशतिः
करकर्माणि नृत्तज्ञैरन्वर्थानि बभाषिरे ५५०
इति विंशतिः करकर्माणि
पार्श्वद्वयं पुरस्ताच्च पश्चादूर्ध्वमधः शिरः ५५१
ललाटकर्णस्कन्धोरोनाभयः कटिशीर्षके
ऊरुद्वयं च हस्तानां क्षेत्राणीति चतुर्दश ५५२
इति हस्तक्षेत्राणि
करणैः करणातीतोऽनङ्गहारोऽङ्गहारकैः

यः स्थाणू रोदसीरङ्गे नृत्यतीशं नमामि तम् ५५३
स्यात्क्रिया करपादादेर्विलासेनात्रुटद्रसा ५५४
करणं नृत्तकरणं भीमवद्भीमसेनवत्
प्रभेदान्करणस्यास्य ब्रूमहे भरतोदितान् ५५५
तलपुष्पपुटं लीनं वर्तितं च लितोरु च
मण्डलस्वस्तिकं वक्षःस्वस्तिकाक्षिप्तरेचिते ५५६
स्वस्तिकान्यर्धदिक्पृष्ठाद्यानि स्वस्तिकमञ्चितम्
अपविद्धं समनखोन्मत्ते स्वस्तिकरेचितम् ५५७
निकुट्टार्धनिकुट्टे च कटीछिन्नं कटीसमम्
भुजंगत्रासितालातबिक्षिप्ताक्षिप्तकानि च ५५८
निकुञ्चितं घूर्णितं स्यादूर्ध्वजान्वर्धरेचितम्
मत्तल्लि चार्धमत्तल्लि स्याद्रेचकनिकुट्टकम् ५५९
ललितं वलितं दण्डपक्षं पादापविद्धकम्
नूपुरं भ्रमरं छिन्नं भुजंगत्रस्तरेचितम् ५६०
भुजंगाञ्चितकं दण्डरेचितं चतुरं ततः
कटिभ्रान्तं व्यंसितं च क्रन्तं वैशाखरेचितम् ५६१
वृञ्शिकं वृश्चिकाद्ये च स्यातां कुट्टितरेचिते
लतावृश्चिकमाक्षिप्तार्गले तलविलासितम् ५६२
ललाटतिलकं पार्श्वनिकुट्टं चक्रमण्डलम्
उरोमण्डलमावर्तं कुञ्चितं दोलपादकम् ५६३
विवृत्तं विनिवृत्तं च पार्श्वक्रान्तं निशुम्भितम्
विद्युद्भ्रान्तमतिक्रान्तं विक्षिप्तं च विवर्तितम् ५६४
गजक्रीडितकं गण्डसूची स्याद्गरुदप्लुतम्
तलसंस्फोटितं पार्श्वजानु गृध्रावलीनकम् ५६५
सूच्यर्धसूचिनी सूचीविद्धं च हरिणप्लुतम्
परिवृत्तं दण्डपादं मयूरललितं ततः ५६६
प्रेङ्खोलितं संनतं च सर्पितं करिहस्तकम्
प्रसर्पितमपक्रान्तं नितम्बं स्खलिताभिधम् ५६७
सिंहविक्रीडितं सिंहाकर्षितं चावहित्थकम्

निवेशमेलकाक्रीडजनितोपसृतानि च ५६८
तलसंघट्टितोद्वृत्तविष्णुक्रान्तानि लोलितम्
मदस्खलितसंभ्रान्तविष्कम्भोद्घट्टितानि च ५६९
शकटास्योरूद्वृत्ताख्ये वृषभक्रीडितं ततः
नागापसर्पितमथो गङ्गावतरणं तथा ५७०
इत्यष्टोत्तरमुद्दिष्टं करणानां शतं मया
गतिस्थितिप्रयोगाणामानन्त्यात्करणान्यपि ५७१
अनन्तान्यङ्गहारेषु क्रियन्तामुपयोगिता
अथ लक्षणमेतेषां वक्ष्ये लक्ष्यविदां मतम् ५७२
प्रायशो नर्तनारम्भे समपादौ लताकरौ
चतुरस्रं भवेदङ्गं विशेषस्त्वयमुच्यते ५७३
चार्या द्व्यर्धिकया पादे विनिष्क्रामति दक्षिणे
व्यावर्तनात्करयुगे दक्षिणं पार्श्वमागते ५७४
परिवर्तनतो वामपार्श्वं सततमाश्रिते
तत्कुचक्षेत्रसंविष्टो यस्य पुष्पपुटः करः
तलपुष्पपुटं तत्स्यात्पादेऽग्रतलसंचरे ५७५
यद्यनन्तरमेतत्स्यात्करणं करणान्तरात् ५७६
तदा करक्रिया तत्तत्त्याज्यग्राह्यकरानुगा
एतत्पुष्पाञ्जलिक्षेपे लज्जायां च नियुज्यते ५७७
इति तलपुष्पपुटम्
ऊर्ध्वमण्डलिनौ कृत्वा करौ वक्षःस्थितोऽञ्जलिः
निहञ्चितं चांसकूटं यत्र ग्रीवा नता कृता
लीनं तत्करणं योज्यं वल्लभाभ्यर्थने बुधैः ५७८
इति लीनम्
आश्लिष्टौ मणिबन्धस्थस्वस्तिकाभिमुखौ करौ
कृत्वा वक्षस्येककालं व्यावृत्तपरिवर्तितौ ५७९
उत्तानौ पातयेदूर्वोर्यत्र तद्वर्तितं मतम्
असूयायां प्रयोगः स्यात्पताकौ यदि पातयेत् ५८०
अधोमुखनिघृष्टौ तौ क्रोधं सूचयतः करौ

शुकतुराडादयोऽप्यन्ये विनियोगवशादिह ५८१
इति वर्तितम्
वत्तःत्तेत्रे समं हस्तौ व्यावृत्तपरिवर्तितौ ५८२
विधायाऽऽत्तिप्तया चार्या संहतौ परिवर्तनात्
तत्राऽऽनीय निधीयेते शुकतुराडावधोमुखौ ५८३
बद्धा याति स्थितिर्यत्र वलितोरु तदुच्यते
मुग्धस्त्रीव्रीडिते चास्य प्रयोगः शार्ङ्गिणोदितः ५८४
इति वलितोरु
चतुरस्रौ करौ कृत्वा विदधद्विच्यवां ततः
उद्वेष्टितक्रियापूर्वमूर्ध्वमराडलिनौ करौ ५८५
विधाय स्वस्किकौ कुर्यादत्र स्थानं च मराडलम्
मराडलस्वस्तिकं तत्स्यात्प्रसिद्धार्थावलोकने ५८६
इति मराडलस्वस्तिकम्
चतुरस्रौ करौ वत्तःस्थितौ कृत्वाऽथ रेचितौ
व्यावर्तितेन चाऽऽनीयाभुग्ने वत्तसि यत्र तौ ५८७
स्वस्तिकौ स्वस्तिकौ पादौ तद्वत्तःस्वस्तिकं मतम्
अनाभुग्नांसमेतच्च योज्यं लज्ञानुतापयोः अ५८८
इति वत्तःस्वस्तिकम्
हस्तौ हृत्तेत्रगौ यत्र व्यावृत्योर्ध्वं च पार्श्वयोः
त्तिप्तैकं हंसपत्तं च द्रुतभ्रममधोमुखम् ५८९
वत्तः प्राप्यापरं तादृग्भूतं निष्क्रामयेत्ततः
पादावञ्चितसूच्यौ च तत्स्यादात्तिप्तरेचितम्
अनेनाभिनये त्यागपरिग्रहपरम्पराम् ५९०
इत्यात्तिप्तरेचितम्
दत्तिणः करिहस्तः स्याद्वामस्तु खटकामुखः
वत्तस्थः स्वस्तिकौ पादौ यत्रार्धस्वस्तिकं तु तत् ५९१
अन्ये करिकरस्थाने पत्तवञ्चितकं परम्
पत्तप्रद्योतकं चार्धचन्द्रं कटिगतं विदुः ५९२
इत्यर्धस्वस्तिकम्

पार्श्वयोरग्रतः पृष्ठे स्वस्तिकोऽत्र दिशं गतः
कराङ्घ्री रेचितौ यत्र तद्दिक्स्वस्तिकमुच्यते ५९३
तद्गीतपरिवर्तेषु विनियुक्तं पुरातनैः
स्वस्तिकप्रक्रियैषा स्यात्स्वस्तिकोक्त्यन्तरेष्वपि ५९४
इति दिक्स्वस्तिकम्
उद्वेष्टितक्रियापूर्वं बाह्वोर्विक्षिप्तयमाणयोः
कृत्वा चारीमपक्रान्तां क्रियमाणेऽपवेष्टने ५९५
रेचयित्वाऽन्यचरणं सूचीस्वस्तिकमाचरेत्
यत्राङ्घ्रिभ्यां कराभ्यां च तत्पृष्ठस्वस्तिकं भवेत् ५९६
एतन्निषेधराभस्यपरान्वेषणभाषणे
प्रयुक्तं नाटयतत्त्वज्ञैरन्यैर्युद्धपरिक्रमे ५९७
इति पृष्ठस्वस्तिकम्
उद्वेष्टेन निष्कास्य पाणयोर्व्यावर्तमानयोः ५९८
उत्प्लुत्य युगपद्यत्र कराङ्घ्रिः स्वस्तिकः कृतः
तत्स्वस्तिकं प्रयोक्तव्यं बुधैः पूर्वोक्तवस्तुनोः ५९९
इति स्वस्तिकम्
व्यावर्तपरिवर्ताभ्यां नासादेशं गतो यद्वा
करिहस्तोऽलपद्मत्वं धत्ते स्यादञ्चितं तदा
संमुखप्रेक्षणे तच्च योज्यं स्वस्यातिकौतुकात् ६००
इत्यञ्चितम्
चतुरस्रकरः स्थित्वा हस्तं व्यावर्त्य दक्षिणम् ६०१
निष्क्रामयन्भजेच्चारीमाक्षिप्तामथ दक्षिणम्
शुकतुण्डं करं तस्यैवोरौ तु परिपातयेत् ६०२
यत्रापविद्धं तद्वामे वक्षस्थे खटकामुखे
तत्कोपासूययोर्योज्यमुक्तं सोढलसूनुना ६०३
इत्यपविद्धं
देहः स्वाभाविको यत्र पादौ समनखौ युतौ
लताहस्तौ समनखं स्यात्प्रवेशे तदादिमे ६०४
चार्या विद्धाञ्चितपदे पर्यायाद्रेचितः करः

यत्रोन्मत्तं तु तद्गर्वे सौभाग्यादिसमुद्भवे ६०५
इत्युन्मत्तम्
चतुरस्रः स्थितः कृत्वा हंसपक्षौ द्रुतभ्रमौ
व्यावृत्तिपरिवृत्तिभ्यामधश्चोर्ध्वं शिरःस्थलात्
आनीयाऽऽविद्धवक्रौ चेद्वक्षसि स्वस्तिकौ कृतौ ६०६
विप्रकीर्णौ ततः कार्यौ पक्षवञ्चितकौ करौ
पक्षप्रद्योतकौ पश्चाच्चारी तद्वशगा भवेत् ६०७
अन्तेऽवहित्थकं स्थानं तदा स्वस्तिकरेचितम्
नृत्ताभिनयने तच्च प्रहर्षादौ नियुज्यते ६०८
इति स्वस्तिकरेचितम्
मण्डलस्थानके कृत्वा चतुरस्रतया स्थितः
उद्वेष्ट्य दक्षिणं हस्तं नीत्वा स्कन्धशिरस्यमुम् ६०९
पतनोत्पतनाविष्टकनिष्ठाद्यङ्गुलीद्वयम्
अलपद्माकृतिं कृत्वोद्धट्टितेऽङ्घ्रौ च दक्षिणे ६१०
आविद्धवक्त्रतां नीत्वा करेऽत्र चतुरस्रिते
तथैव वामपाण्यङ्घ्रि यत्र स्यात्तन्निकुट्टकम्
आत्मसंभावनाख्यानपरे वाक्ये नियुज्यते ६११
इति निकुट्टकम्
तदेवार्धनिकुट्टं स्यादेकेनाङ्गेन चेत्कृतम्
अप्ररूढवचःप्रोक्ते तत्रैवार्थे नियुज्यते ६१२
इत्यर्धनिकुट्टकम्
पार्श्वेन भ्रमरीं कृत्वा मण्डलस्थानके स्थितः
कृत्वा छिन्नां कटीमेकां बाह्वोः शिरसि पल्लवम् ६१३
करमङ्गान्तरेणैवं यत्र त्रिचतुराः कृताः
आवृत्तयः कटीछिन्नं तद्विस्मयनिरूपणे ६१४
इति कटीछिन्नम्
आक्षिप्तामप्यपक्रान्तां चारीं कृत्वा करद्वयम्
स्वस्तिकीकृत्य नाभिस्थो दक्षिणः खटकामुखः ६१५
कट्यामन्योऽर्धचन्द्रश्च कृतः पार्श्वं च तन्नतम्

अन्यदुद्वाहितं यत्र वृत्तिरङ्गान्तरैस्तथा ६१६
तत्कटीसममादिष्टं वैष्णवस्थानकान्वितम्
प्रयोज्यं सूत्रधारेण जर्जरस्याभिमन्त्रणे ६१७
इति कटीसमम्
भुजंगत्रासितां चारीं कृत्वोत्क्षिप्य च कुञ्चितम्
अङ्घ्रिमूरुकटीजानुत्र्यस्रं यत्र विवर्तयेत् ६१८
व्यावृत्तिपरिवृत्तिभ्यामेको दोलाकरोऽपरः
खटकाख्यस्तदन्वर्थं भुजंगत्रासितं मतम् ६१९
इति भुजं गत्रासितम्
चार्यालाता नितम्बश्च करोऽथ चतुरस्रकः
एतद्दक्षिणतो वाम ऊर्ध्वजानुस्तथैव चेत्
अङ्गान्तरं तदाऽलातं नृत्ते सललिते मतम् ६२०
इत्यलातम्
हस्ते व्यावर्तमाने तु सोऽङ्घ्रिर्विक्षिप्यते बहिः
चतुरस्रः परः पाणिः पूर्वोऽथ परिवर्तने ६२१
पाणिराक्षिप्यते चाङ्घ्रिर्यत्राङ्गं चान्यदीदृशम्
विक्षिप्ताक्षिप्तकं च स्याद्गतागतनिरूपणे ६२२
इमं तु नाटयतत्त्वज्ञा विनियोगं न मन्वते
वाक्यार्थाभिनयस्तत्र यत्राभिनयहस्तकाः ६२३
प्राधान्येन विधीयन्ते नृत्तमात्रपरं त्विदम्
अतोऽन्तरालसंधाने गतीनां च परिक्रमे ६२४
तथा युद्धनियुद्धस्थचारीस्थानकसंक्रमे
कार्ये तालानुसंधाने योज्यं करणमीदृशम् ६२५
वृश्चिकं चरणं कृत्वा यत्रारालं शिरस्थले
तद्दिक्कं करमाधाह नासाक्षेत्रार्जवेन तु ६२६
कृतो वक्षस्यरालोऽन्यस्तद्वदन्ति निकुञ्चितम्
एतदुत्पतनौत्सुक्यवितर्कादौ प्रयुज्यते ६२७
अन्ये पताकसूच्यास्यावस्मिन्नासाग्रगौ विदुः ६२८
इति निकुञ्चितम्

ऊर्ध्वं व्यावर्तनेनाधः परिवर्तनतः करे
पार्श्वक्षेत्राद्भ्राम्यमाणे जङ्घास्वस्तिकमाचरेत् ६२९
ततोऽपक्रान्तचारीकस्तद्दिक्कश्चरणो यदा
वामो दोलाकरः प्रोक्तं करणं घूर्णितं तदा ६३०
इति घूर्णितम्
कुञ्चिते चरणे चार्यां चोर्ध्वजानौ यदा करः
तद्दिग्भवोऽलपद्मो वाऽरालश्चोर्ध्वमुखो भवेत् ६३१
पक्षवञ्चितकौ चोर्ध्वं स्तनसाम्यस्थजानुनः
खटकाख्योऽपरो वक्षस्यूर्ध्वजानुस्तदोच्यते ६३२
इत्यूर्ध्वजानुः
मण्डले स्थानके स्थित्वा वक्षस्थः खटकामुखः
सूचीमुखं चापसार्य यदा तस्यान्तिके कृतः ६३३
अङ्घ्रिरुद्धट्टितः पार्श्वं संनतं चापसारणे
तदर्धरेचितं योज्यमसमञ्जसचेष्टने ६३४
इत्यर्धरेचितम्
गुल्फयोः स्वस्तिकं कृत्वा पादयोरपसर्पणे
युगपत्करयोर्यत्रोद्वेष्टनं चापवेष्टानम्
कुर्यान्मुहुर्मुहुस्तत्तु मत्तल्लि मदवेदकम् ६३५
इति मत्तलि
उपेत्याप्रसृतौ पादौ वामश्चेद्रेचितः करः
कट्यामन्यस्तदा त्वर्धमत्तल्लि तरुणे मदे ६३६
रेचितो दक्षिणो हस्तः सोऽङ्घ्रिरुद्धट्टितो भवेत्
यत्र दोलाकरो वामस्तद्रेचकनिकुट्टकम् ६३७
इति रेचकनिकुट्टकम्
नितम्बकेशबन्धादिवर्तनो दक्षिणः करः ६३८
बहुशः करिहस्तोऽन्यः पादश्चोद्धट्टितस्तथा
अङ्गान्तरं चेल्ललितं तदा नृत्ते विलासिनि ६३९
इति ललितम्
देहक्षेत्रात्करे सूचीमुखसंज्ञेऽपसर्पति

सूचीपादोऽप्यपसृतश्चारी स्याद्भ्रमरी ततः
क्रमादङ्गद्वयेऽप्येवं ललिते वलितं भवेत् ६४०
इति वलितम्
यत्रोर्ध्वजानुश्चारी स्याल्लताहस्तौ करौ कृतौ ६४१
तयोरेकं ततो न्यस्येदुपर्यूर्ध्वस्थजानुतः
पुनरङ्गान्तरेणैव दण्डपक्षं तदुच्यते ६४२
इति दण्डपक्षम्
पराङ्मुखौ नाभितटे हस्तौ चेत्खटकामुखौ
सूचीपादोऽङ्घ्रिणाऽन्येन युक्त्वाऽपक्रान्तयाऽन्वितः
अङ्घ्रिरन्यस्तथैव स्यात्तदा पादापविद्धकम् ६४३
इति पादापविद्धकम्
विधाय भ्रमरीं चारीं ततो नूपुरपादिकाम् ६४४
पादेनैकेन तद्दिक्कं हस्तं रेचितमाचरेत्
द्वितीयं तु लताहस्तं यत्र तन्नूयुरं विदुः ६४५
इति नूपुरम्
पादमाक्षिप्तचारीकं तदैवोद्वेष्टितं करम्
त्रिकं च वलितं कृत्वा पादस्वस्तिकमाचरेत् ६४६
ततस्तद्वद्द्वितीयाङ्गं युगपच्चोल्बणौ करौ
यत्र तद्भ्रमरं योज्यं तच्चोद्धतपरिक्रमे ६४७
इति भ्रमरम्
अलपद्मौ कटीपार्श्वक्षेत्रे यत्र क्रमात्करौ
कटीछिन्ना च वैशाखं स्थानं तच्छिन्नमुच्यते
स्यात्तालभञ्जने तच्च तथाऽङ्गप्रतिसारणे ६४८
इति च्छिन्नम्
भुजंगत्रासिता चारी ततो यत्र च रेचितौ
हस्तौ स्तो वामपार्श्वे तद्भुजंगत्रस्तरेचितम् ६४९
इति भुजंगत्रस्तरेचितम्
चारी चेद्दक्षिणाङ्घ्रेः स्यात्पूर्वोक्ता दक्षिणः करः
रेचितोऽन्यो लताहस्तो भुजंगाञ्चितकं तदा ६५०

इति भुजंगाञ्चितम्
चारी चेद्दण्डपादा स्याद्दण्डपक्षौ च हस्तकौ
प्रमोदनृत्तविषयं तदा स्याद्दण्डरेचितम्
प्रयोगमपरे त्वाहुरस्योद्धतपरिक्रमे ६५१
इति दण्डरेचितम्
वक्षःक्षेत्रस्थयोः पाण्योर्वामश्चेदलपल्लवः
दक्षिणश्चतुरोऽङ्घ्रिस्तूद्वेष्टितश्चतुरं तदा
एतद्विस्मयसूचायां वैदूषिक्यां नियुज्यते ६५२
इति चतुरम्
द्रुतापसारितं वामं सूचीपादं विधाय चेत्
तत्पार्श्वे दक्षिणं न्यस्येत्तत्कालं रेचयेत्कटिम् ६५३
कुर्वन्वा भ्रमरीं हस्तौ व्यावृत्तपरिवर्तितौ
कृत्वाऽन्ते चतुरस्रः स्यात्कटिभ्रान्तं तदा भवेत् ६५४
अस्य तालान्तरालेषु यतीनां परिपूरणे
प्रयोगमाह निःशङ्कस्तथा गतिपरिक्रमे ६५५
इति कटिभ्रान्तम्
एक उद्वेष्टितेनाधो विप्रकीर्णः करोऽपरः
ऊर्ध्वं तादृक्परावृत्त्या वक्षःक्षेत्रगतस्ततः ६५६
उत्तानो रेचितश्चैकोऽपरोऽधोमुखरेचितः
आलीढं स्थानकं यत्र तद्व्यंसितमुदाहृतम्
आलीढं स्थानकं यत्र तद्व्यंसितमुदाहृतम्
प्रयोज्यमाञ्जनेयादिमहाकपिपरिक्रमे ६५७
इति व्यंसितम्
चार्याऽतिक्रान्तया पादं पात्यमानं तु कुञ्चयेत्
व्यावर्तितेन तत्कालं करं निष्क्रामयेत्ततः ६५८
आक्षिप्य परिवर्तेन तं कुर्यात्खटकामुखम्
वक्षस्येवं द्वितीयाङ्गं यत्र तत्क्रान्तमिष्यते
प्रयोगमाहुराचार्यास्तस्योद्धतपरिक्रमे ६५९
इतिक्रान्तम्

हस्तपादकटिग्रीवं रेचितं स्थानकं पुनः
वैशाखं यत्र तज्ज्ञेयं विज्ञैर्वैशाखरेचितम् ६६०
इति वैशाखरेचितम्
करिहस्तौ करौ पादः पृष्ठे वृश्चिकपुच्छवत्
दूरसन्नतपृष्ठं च यत्र तद्वृश्चिकं विदुः
एतदैरावणादीनां व्योमयाने नियुज्यते ६६१
इति वृश्चिकम्
वृश्चिकं चरणं कृत्वा बाहुशीर्षे यदा क्रमात्
अलपद्मौ निकुटचेते तदा वृश्चिककुट्टितम्
सविस्मये व्योमयानवाञ्छादौ विनियुज्यते ६६२
इति वृश्चिककुट्टितम्
यत्राङ्घ्री वृश्चिकीभूतौ स्वस्तिकौ रेचितौ करौ
विच्युतौ चेत्तदाऽऽकाशयाने वृशिकरेचितम् ६६३
इति वृश्चिकरेचितम्
वृशिकश्चरणो यत्र वामहस्तो लताभिधः
तल्लतावृश्चिकं योज्यं गगनोत्पतने बुधैः ६६४
इति लतावृश्चिकम्
आक्षिप्ता यत्र चारी स्यादाक्षिप्तः खटकामुखः
चतुरो वा तदाक्षिप्तं विदूषकगतौ मतम् ६६५
इत्याक्षिप्तम्
कनिष्ठाङ्गुलिभागे चेद्वामाङ्घ्रेर्दक्षिणः स्थितः ६६६
स्तब्धजङ्घः सार्धतालद्वितयं स्यात्प्रसारितः
तदैव स्तब्धबाहुः सन्वामपार्श्वेऽलपल्लवः ६६७
बामेतरः करः किंचित्प्रसृताग्रोऽर्गलं तदा
परिक्रमेऽङ्गदादीनां शार्ङ्गदेवेन कीर्तितम् ६६८
इत्यर्गलम्
ऊर्ध्वमूर्ध्वाङ्गुलितलः पादः पार्श्वे प्रसारितः ६६९
तदग्रयुक्पताकोऽङ्गं यत्रेत्थमपरं क्रमात्
सूत्रधारादिविषये तत्स्यात्तलविलासितम् ६७०

इति तलविलासितम्
अङ्गुष्ठो वृश्चिकाङ्घ्रेश्चेललाते तिलकं लिखेत्
तदा ललाटतिलकं विद्याधरगतौ मतम् ६७१
इति ललाटतिलकम्
पाण्योः स्वस्तिकयोरूर्ध्वमुख पार्श्वे निकुट्टितः ६७२
एकोऽन्योधोमुखो यत्र तद्वत्पादो निकुट्टितः
तत्प्रकाशनं संचाराभ्यासे पार्श्वनिकुट्टकम् ६७३
इति पार्श्वनिकुट्टकम्
यत्र कृत्वोड्डितां चारीं दोलाभ्यां चक्रवद्भमेत् ६७४
अन्तर्नतेन गात्रेण तदूचुश्चक्रमण्डलम्
सुराणां वरिवस्यायां तदुद्धतपरिक्रमे ६७५
इति चक्रमण्डलम्
चार्यौ बद्धास्थितावर्ते उरोमण्डलिनौ करौ
यत्रोरोमण्डलं तत्तु शिववल्लभभाषितम् ६७६
इत्युरोमण्डलम्
उद्वेष्टितेनापवेष्टे यत्र दोलाभिधौ करौ
चारी चाषगतिस्तत्स्यादावर्तं भयसर्पणे ६७७
इत्यावर्तम्
उत्तानो वामपार्श्वस्थोऽलपद्मो दक्षिणः करः ६७८
यत्र तत्कुञ्चितं पादे सव्येऽग्रतलसंचरे
तेन देवानभिनयेदानन्दभरनिर्भरान् ६७९
इति कुञ्चितम्
ऊर्ध्वजानोः परं चारी दोलापादा यदा भवेत्
दोलौ हस्तौ तदा प्रोक्तं दोलापादं विदांवरैः ६८०
इति दोलापादम्
पादमाक्षिप्तया चार्याऽऽक्षिप्याऽऽक्षिप्य करावपि ६८१
व्यावृत्तपरिवृत्ताभ्यां कृत्वा भ्रमरिकां करौ
रेचितौ चेद्विवृत्तं स्यात्तच्चोद्धतपरिक्रमे ६८२
इति विवृत्तम्

सूच्यङ्घ्रिणा द्वितीयाङ्घ्रेः पार्ष्णितः स्वस्तिकं भवेत्
व्यावृत्तिप्रत्यावृत्तिभ्यां वलयित्वैकपार्श्वतः ६८३
त्रिकं बद्धाभिधां चारीं कुर्याद्धस्तौ च रेचितौ
यत्र तद्विनिवृत्तं स्यात्पूर्वोक्तविनियोगभाक् ६८४
इति विनिवृत्तम्
पार्श्वक्रान्ता भवेच्चारी करौ पादानुगौ यदा ञ्च ६८५
पार्श्वक्रान्तं तदा यद्वाऽभिनेयवशगौ करौ
तद्योज्यं भीमसेनादे रौद्रप्राये परिक्रमे ६८६
इति पार्श्वक्रान्तम्
पार्ष्णिदेशे द्वितीयाङ्घ्रेः कुञ्चितश्चरणो भवेत्
समुन्नतमुरः पाणेः खटकाख्यस्य मध्यमा ६८७
यत्राङ्गुलिस्तिलकयेल्ललाटं तन्निशम्भितम्
यद्वा वृश्चिकहस्तः स्यादभिनेयो महेश्वरः ६८८
इति निशुम्भितम्
पृष्ठतो भ्रामितं पादं सर्वतोमण्डलप्लुतः ६८९
भ्रामयेच्चेच्छिरः क्षेत्रे विद्युद्भ्रान्तं तदोच्यते
प्रयोगमस्य च प्राहुरुद्धतानां परिक्रमे ६९०
इति विद्युद्भ्रान्तम्
कृत्वा चारीमतिक्रान्तामङ्घ्रिमग्रे प्रसारयेत्
यत्र हस्तौ प्रयोगार्हावतिक्रान्तमदो विदुः ६९१
इत्यतिक्रान्तम्
विद्युद्भ्रान्तादण्डपाद क्रमाच्चार्यौ विधाय चेत्
उद्वेष्टितापवेष्टाभ्यामेकमार्गगतौ करौ ६९२
रेचयन्नग्रतः पृष्ठे पार्श्वयोर्विक्षिपेत्तदा
विक्षिप्तमभिनेतव्यस्तेनोद्धतपरिक्रमः ६९३
इति विक्षिप्तम्
करं चरणमाक्षिप्य यत्र त्रिकविवर्तनम्
करोऽपरो रेचितश्च तद्वदन्ति विवर्तितम् ६९४
इति विवर्तितम्

दोलापादा यदा चारी करिहस्तोऽस्य कर्णगः
क्रियाविष्टः करोऽन्वर्थं गजक्रीडिकं तदा ६९५
इति गजक्रीडितकम्
सूचीपादो नतं पार्श्वं वक्षस्थः खटकामुखः ६९६
वामो
लपल्लवो गण्डक्षेत्रे चेद्गण्डसूचितम्
क्षेत्रेऽत्र केचिदिच्छन्ति सूचीपादं परे पुनः ६९७
सूचीमुखं नृत्तहस्तमन्येऽभिनयहस्तकम्
करणेनाभिनेतव्या कपोलालंकृतिस्तदा ६९८
इति गण्डसूची
लतारेचितकौ हस्तौ वृश्चिकाङ्घ्रिः समुन्नतम्
उरो यत्र तदन्वर्थाभिधानं गरुडप्लुतम् ६९९
इति गरुडप्लुतम्
दण्डपादाख्यया चार्या यद्वाऽतिक्रान्तया द्रुतम् ७००
उत्क्षिप्य पात्यमानेऽङ्घ्रावग्रे चेत्तालिकां करौ
सशब्दां कुरुतोऽन्वर्थं तलसंस्फोटितं तदा ७०१
इति तलसंस्फोटितम्
समपादस्तु पृष्ठे चेन्निहितश्चरणोऽपरः ७०२
मुष्टिहस्तः स्थितो वक्षस्यर्धचन्द्रः कटीतटे
पार्श्वजानु तदा ज्ञेयं योज्यं युद्धनियुद्धयोः ७०३
इति पार्श्वजानु
पृष्ठेऽङ्घ्रिः प्रसृतो भूमिश्लिष्टाङ्गुष्ठौ लताकरौ
यदा तदा महाज्पक्षियुद्धे गृध्रावलीनकम् ७०४
इति गृध्रावलीनकम्
उत्क्षिप्य कुञ्चितः पादः स्थाप्यते भूमिमस्पृशन्
खटकाख्यश्च तद्दिक्को हस्तो वक्षस्यथापरः ७०५
अलपद्मः शिरोदेशे ततहिवाङ्गान्तरं क्रमात्
यत्र तच्छार्ङ्गदेवेन गदितं सूचि विस्मये ७०६
इति सूचि

सूच्येवैकाङ्गरचितमर्धसूचि प्रचक्षते ७०७
इत्यर्धसूचि
पक्षवञ्चितको वाऽर्धचन्द्रो हस्तः कटीगतः
खटकाख्योऽपरो वक्षस्यन्यपार्ष्णिस्थितोऽपरः
सूच्यङ्घ्रिश्चेत्तदा सूचीविद्धं चिन्तादिगोचरम् ७०८
इति सूचीविद्धम्
हरिणप्लुतया चार्या दोलाखटकहस्तकम्
हरिणप्लुतमाख्यातं नामोक्तविनियोगकम् ७०९
इति हरिणप्लुतम्
ऊर्ध्वमण्डलिनौ हस्तौ सूच्यङ्घ्रिर्यत्रबद्धया
विवृत्तोऽथ भ्रमरिका परिवृत्तं तदुच्यते ७१०
इति परिवृत्तम्
चारीनूपुरपादोऽथ दण्डपादाद्द्रुतं करः
दण्डवन्नयस्यते यत्र दण्डपादं तदुच्यते
सूरयो विनियुञ्जन्ति तत्साटोपपरिक्रमे ७११
इति दण्डपादम्
हस्तौ चेद्रेचितावूरू वृश्चिकाङ्घ्रिं निकुञ्चय च
भ्रमरी क्रियतेऽन्वर्थं मयूरललितं तदा ७१२
इति मयूरललितम्
दोलापादाख्यचारीकादङ्घ्रेरन्याङ्घ्रिणा यदा
उत्प्लुत्य भ्रमरीं कुर्याद्भवेत्प्रेङ्खोलितं तदा ७१३
इति प्रेङ्खोलितम्
कृत्वा मृगप्लुतं यत्र कृतोऽङ्घ्रिः स्वस्तिकोऽग्रतः
दोलौ हस्तौ संनतं तदधमापसृतौ भवेत् ७१४
इति संनतम्
अञ्चितेऽपसरत्यङ्घ्रावन्याङ्घ्रेर्नामितं शिरः
तस्मिन्पार्श्वे करोऽप्येष रोचितोऽङ्गान्तरं तथा
यत्र तत्सर्पितं मत्तस्योपसर्पापसर्पणे ७१५
इति सर्पितम्

वामश्चेत्खटको वक्षस्युद्वेष्टिततया परः ७१६
त्रिपताकः करः कर्णे तद्दिक्कश्चरणोऽञ्चितः
निष्क्राम्यते यदा प्रोक्तं करिहस्तं तदा बुधैः ७१७
इति करिहस्तम्
हस्तो यो रेचितस्तद्दिक्पादश्चेद्भूमिघर्षणात्
चलेत्पादान्तरान्मन्दं मन्दमन्यो लताकरः
तदा खेचरसंचारगोचरं स्यात्प्रसर्पितम् ७१८
बद्धाऽपक्रान्तयोश्चार्योः कृतयोर्हस्तयोः पुनः
तत्तत्प्रयोगानुगयोरपक्रान्तमुदाहृतम् ७१९
इत्यपक्रान्तम्
अधोमुखाङ्गुली हस्तौ पताकौ चेच्छिरःस्थलम्
आनीय परिवृत्तेन निष्क्राम्योर्ध्वांसयोस्तयोः ७२०
मिथोमुखाववस्थाप्य स्वदेहाभिमुखाङ्गुली
नितम्बाख्यौ विधीयेते नितम्बं करणं तदा ७२१
इति नितम्बम्
दोलापादाङ्घ्रिगमनागमने हंसपक्षकः
अभ्येत्यथेत्थमन्याङ्गं यत्र तत्स्खलितं मतम् ७२२
इति स्खलितम्
कृत्वाऽलातां पुरोऽङ्घ्रिं चेद्द्रुतं न्यस्य चपेटवत्
कृतो हस्तस्तथाऽन्याङ्गं सिंहविक्रीडितं तदा
एतद्रौद्रगतौ योज्यं ब्रूते श्रीकरणाग्रणीः ७२३
इति सिंहविक्रीडितम्
वृश्चिकोऽङ्घ्रिः पद्मकोशौ वोर्णनाभौ यदा करौ ७२४
अन्याङ्घ्रौ वृश्चिके प्राञ्चौ भङ्क्त्वा तौ तादृशौ पुनः
कृतौ सिंहाभिनयने सिंहाकर्षितकं तदा ७२५
इति सिंहाकर्षितम्
विधाय जनितां चारीं यद्यरालालपल्लवौ
ललाटवक्षःक्षेत्रस्थौ हस्तावभिमुखाङ्गुली ७२६
क्रमात्कृत्वोद्वेष्टितेन व्यावृत्त्या पार्श्वगौ ततः

वक्षोदेशेऽपवेष्टेन परिवृत्त्या च तादृशौ ७२७
मिथोमुखौ निधीयेते तदा स्यादवहित्थकम्
गोंपनप्रायवाक्यार्थाभिनये तन्नियुज्यते ७२८
अन्येऽवहित्थहस्तेन युक्तत्वादवहित्थकम्
वदन्ति चिन्तादौर्बल्यप्रभृत्यभिनयक्षमम् ७२९
इत्यवहित्थकम्
यत्र वक्षसि निर्भुग्ने निहितौ खटकामुखौ
मण्डलं स्थानकं तत्तु निवेशं गजवाहने ७३०
इति निवेशम्
एलकाक्रीडिता चारी चेद्दोलखटकौ करौ
संनतं वलितं गात्रमेलकाक्रीडितं तदा
अधमप्रकृतिप्राणिगतिगोचरमिष्यते ७३१
इत्येलकाक्रीडितम्
चारी चेज्जनिता मुष्टिर्वक्षस्यन्यो लताकरः
यदा तदा क्रियारम्भाभिनये जनितं भवेत् ७३२
इति जनितम्
आक्षिप्तां वामतश्चारीं व्यावृत्य परिवर्तितम् ७३३
करं कृत्वा नते पार्श्वे दक्षिणेऽरालतां नयेत्
यत्र तत्स्यादुपसृतं विनयेनोपसर्पणे ७३४
इत्युपसृतम्
दोलापादां भजंश्चारीं संघट्टिततलौ करौ
पताकौ रेचयित्वा चेद्वैष्णवे स्थानके स्थितः ७३५
कटिस्थं दक्षिणं हस्तं वामं रेचितमाचरेत्
अनुकम्पाविधाने स्यात्तलसंघट्टितं तदा ७३६
इति तलसंघट्टितम्
यत्रापसारितानीतं हस्तपादं विधीयते
गात्रमुद्वृत्तचारीकं तदुद्वृत्तं विदुर्बुधाः ८३७
इत्युद्वृत्तम्
कुञ्चितः प्रसरत्यङ्घ्रिरग्रे यत्रोद्गमोन्मुखः

करौ च रेचितौ विष्णुक्रान्तं तत्क्रमणे हरेः ७३८
इति विष्णुक्रान्तम्
रेचितः पाणिरेकः स्याद्वक्षस्यन्योऽलपल्लवः
लोलितं शीर्षमुभयोर्विश्रान्तं पार्श्वयोरपि
वैष्णवं स्थानकं यत्र तदाहुर्लोलितं बुधाः ७४९
इति लोलितम्
स्वस्तिकापसृतौ पादौ क्रमेण परिवाहितम् ७४०
शिरो दोलौ यदा हस्तौ मदस्खलितकं तदा
एतन्मध्यमदे योज्यं भाषते भववल्लभः ७४१
इति मदस्खलितम्
आविद्धां विदधच्चारीं व्यावृत्तपरिवर्तितम्
अलपद्मकरं न्यस्येदूरुपृष्ठे यदा तदा
संभ्रान्तं तत्प्रयोक्तव्यं ससंभ्रमपरिक्रमे ७४२
इति संभ्रान्तम्
अपेत्योपव्रजेद्वामं दक्षिणो नृत्तहस्तकः ७४३
सूचीमुखो निकुटचेत साङ्घ्रिर्वामकरो यदि
तद्वदङ्गान्तरं कृत्वा सूचीपादश्च दक्षिणः ७४४
हस्तोऽसावलपद्मः स्याद्वामहस्तस्तु पूर्ववत्
एवं पुनः पुनर्यत्र विष्कम्भं तद्बभाषिरे ७४५
इति विष्कम्भम्
उद्धट्टितोऽङ्घ्रिः पार्श्वं तत्संनतं तालिकोद्यतौ
हस्तौ यत्रोद्धट्टितं तदावृत्ताङ्गं प्रमोदकम् ७४६
इत्युद्धट्टितम्
शकटास्या भवेच्चारी प्रसार्येताङ्घ्रिणा सह ७४७
एको हस्तो द्वितीयस्तु वक्षस्थः खटकामुखः
यत्र तच्छकटास्यं स्यात्तादृशे बालखेलिते ७४८
इति शकटास्यम्
सहोरूद्वृत्तया चार्या यत्र व्यावर्तनान्वितौ
अरालखटकौ हस्तौ निदध्यादूरुपृष्ठयोः

ऊरूद्वृत्तं तदीर्ष्यायां प्रार्थनाप्रेमकोपयोः ७४९
इत्यूरूद्वृत्तम्
अलातां विदधच्चारीं हस्तौ कुर्वीत रेचितौ ७५०
व्यावृत्त्या कुञ्चितौ कृत्वाऽलपद्मौ बाहुशीर्षयोः
न्यस्येते यत्र तद्धीरा वृषभक्रीडितं जगुः ७५१
इति वृषभक्रीडितम्
हस्तौ चेद्रेचितौ स्यातां शिरस्तु परिवाहितम्
स्वस्तिकापसृतौ पादौ तदा नागापसर्पितम्
प्राहुः प्रयोगमेतस्य सूरयस्तरुणे मदे ७५२
इति नागापसर्पितम्
अङ्घ्रेरुत्क्षेपनिक्षेपावनु प्रोन्नतिसंनती ७५३
भजेतां त्रिपताकौ चेदेवमेव शिरस्तदा
गङ्गावतरणं गङ्गावतारे शार्ङ्गिणोदितम् ७५४
इति गङ्गावरतणम्
कर्तव्यः करणे प्रायो वामो वक्षःस्थितः करः
पाणिस्तु दक्षिणस्तत्र स्यात्तत्तत्करणानुगः ७५५
इत्यष्टोत्तरशतं करणानि
अथ देश्यनुसारेण देशे देशे लसद्यशाः
वदत्युत्प्लुतिपूर्वाणि करणानि हरप्रियः ७५६
अञ्चितं चैकचरणाञ्चितं स्याद्भैरवाञ्चितम्
दण्डप्रणामाञ्चितं च कर्तर्यञ्चितकं ततः ७५७
अलगं त्रीणि कूर्मोर्ध्वान्तरपूर्वालगानि च
लोहडी कर्तरीलोहडयेकपादादिलोहडी ७५८
ततः स्याद्दर्पसरणं शयनं जलपूर्वकम्
नागबन्धं कपालाद्यं चूर्णनं नतपृष्ठकम् ७५९
स्यान्मत्स्यकरणं चाथ करस्पर्शनसंज्ञकम्
एणप्लुतं ततस्तिर्यक्करणं तिर्यगञ्चितम् ७६०
तिर्यक्स्वस्तिकसंज्ञं च सूच्यन्तमथ कीर्तितम्
बह्यान्तश्छन्नतिरिपालगचक्रोचितादिमाः ७६१

सप्त भ्रमर्यो भ्रमरी शिरःपूर्वा दिगादिमा
समपादाञ्चितं भ्रान्तपादाञ्चितमतः परम् ७६२
स्कन्धभ्रान्तं च षट्त्रिंशदिति सोढलनन्दनः
संक्षिप्योत्प्लुतिपूर्वाणि करणानि समादिशत् ७६३
अञ्चितं समपादेन स्थित्वोत्तालोत्प्लुतो भवेत्
इत्यञ्चितम्
एकपादाञ्चितं तत्स्यादेकपादविनिर्मितम् ७६४
इत्येकचरणाञ्चितम्
ऊरुपृष्ठस्थितैकाङ्घ्रेरुत्प्लुतौ भैरवाञ्चितम्
इति भैरवाञ्चितम्
उत्प्लुत्याञ्चितवद्यत्र निपतेद्दण्डवद्भुवि
दण्डप्रणामाञ्चितं तद्गदितं नृत्तवेदिभिः ७६५
इति दण्डप्रणामाञ्चितम्
अञ्चितं स्वस्तिकाङ्घ्रिभ्यां कर्तर्यञ्चिमुच्यते
इति कर्तर्यञ्चितम्
अधोमुखोत्प्लुतोऽग्रे च पतित्वा कुक्कुटासनम्
बध्नीयाद्यत्र तत्प्रोक्तमलगं सूरिशार्ङ्गिणा ७६६
इत्यलगम्
कूर्मासनं यद्यलगे भवेत्कूर्मालगं तदा
इति कूर्मालगम्
ऊर्ध्वालगं तत्पतित्वा समाङ्घ्रेरूर्ध्वसंस्थितौ ७६७
इत्यूर्ध्वालगम्
कृतालगो निपत्योर्व्यामुत्तानोरःस्थलस्थितः
पृष्ठतः श्रोणिसंस्पर्शि शिरः स्यादन्तरालगे ७६८
इत्यन्तरालगम्
समपादस्थितो यत्र विवर्त्य त्रिकमुत्प्लुतः
तिर्यक्पाते लोहडी तल्लुण्ठतं चोच्यते बुधैः ७६९
इति लोहडी लुण्ठतं वा
स्वस्तिकाङ्घ्रिकृता सैव कर्तरीलोहडी मता

इति कर्तरीलोहडी लुण्ठितं वा
एकाङ्घ्रिजा त्वेकपादलोहडी संमता सताम् ७७०
इत्येकपादलोहडी एकपादलुण्ठितं वा
वैष्णवे स्थानके स्थित्वा पतेत्पार्श्वेन चेद्भुवि
करणं दर्पसरणं तदाह करणाधिपः ७७१
इति दर्पसरणम्
तदेव जलशय्याख्यमासने जलशायिवत्
इति जलशयनम्
नागबन्धं तदेव स्यान्नागबन्धवदासने ७७२
इति नागबन्धम्
समपादस्थितो यत्र संस्पृश्य शिरसा भुवम्
परावृत्तस्तत्कपालचूर्णनं वर्णितं बुधैः ७७३
इति कपालचूर्णनम्
कपालचूर्णनं कृत्वोत्तानं वक्षस्थलं ततः
यत्रोक्तं नतपृष्ठं तद्दङ्कोलमपरैरदः ७७४
उत्प्लुत्य मध्यमावर्त्य वामपार्श्वेन मत्स्यवत्
परिवर्तेत चेन्मत्स्यकरणं वर्णितं तदा ७७५
इति मत्स्यकरणम्
अलगं करणं कृत्वा हस्तेनाऽऽश्रित्य च क्षितिम्
परिवर्तेत यत्रादः करस्पर्शनमूचिरे ७७६
इति करस्पर्शनम्
उत्प्लुत्यान्यतमां सूचीं खे कृत्वा भजते क्षितौ
यदोत्कटासनं चोर्ध्वस्थानमेणप्लुतं तदा ७७७
इत्येणप्लुतम्
तिर्यगेकेन पादेन समुत्प्लुत्य निपत्य चेत्
तिष्ठेद्भुव्यङ्घ्रिणाऽन्येन स्यात्तिर्यक्करणं तदा ७७८
इति तिर्यक्करणम्
समपादात्परम् तिर्यगुत्प्लुतौ तिर्यगञ्चितम्
इति तिर्यगञ्चितम्

स्यात्तिर्यक्स्वस्तिकं कृत्वा स्वस्तिकं तिर्यगुत्प्लुतौ ७७९
इति तिर्यक्स्वस्तिकम्
समाद्यन्यतमां सूचीं दधते निधने यदि
करणानि तदा प्राञ्चि सूच्यन्तानि प्रचत्तते ७८०
इति सूच्यन्तम्
दत्तिणेनाङ्घ्रिणा स्थित्वा वाममङ्घ्रिं तु कुञ्चयेत्
वामावर्तं भवेद्यत्र सा बाह्यभ्रमरी मता ७८१
इति बाह्यभ्रमरी
एतस्यास्तु विपर्यासादन्तर्भ्रमरिका भवेत्
इत्यन्तर्भ्रमरी
त्रिविक्रमाकारधारी स्थानमास्थाय यत्र तु
वामावर्तभ्रमादाहुस्तां छन्नभ्रमरीं बुधाः ७८२
इति च्छन्नभ्रमरी
तिरिपभ्रमरी तिर्यग्भ्रमेऽङ्घ्रिस्वस्तिकात्परम् ७८३
इति तिरिपभ्रमरी
वैष्णवस्थानके स्थित्वा यदा वामाङ्घ्रिणा स्थितः
देहं भ्रामयते तिर्यगलगभ्रमरी तदा ७८४
इत्यलगभ्रमरी
चक्रभ्रमरिका खराडसूच्यर्धे चक्रवद्भ्रमात्
इति चक्रभ्रमरी
समपादाननतरं चेत्तिरश्चीं भ्रामयेत्तनुम्
उचितभ्रमरीं प्राह तदा शंकरवल्लभः ७८५
इत्युचितभ्रमरी
शिरसैव भुवि स्थित्वोर्ध्वीकृतौ चरणौ दधत्
परिभ्रमति यत्र त्रिः सा शिरोभ्रमरी मता ७८६
इति शिरोऽभ्रमरी
प्राग्वत्सकृत्सकृद्भ्रान्त्वा हस्तभ्रान्त्या धृतत्तितिः
दिक्चतुष्के क्रमात्तिष्ठेद्यदा दिग्भ्रमरी तदा ७८७
इति दिग्भ्रमरी

समपादाञ्चितं कृत्वा स्कन्धेनैकेन भूस्थितः ७८८
परिवृत्य च तिर्यक्चेत्पादावुल्लोलयेत्तदा
समपादाञ्चितं प्राह सूरिः श्रीकरणाग्रणीः ७८९
इति समपादाञ्चितम्
भ्रामयित्वा दक्षिणाङ्घ्रिं तदीयतलपृष्ठतः
जङ्घामध्यमवष्टाभ्य वामाङ्घ्रेरञ्चितं पदम् ७९०
विधाय तिर्यक्संधाभ्यामधिष्ठाय विवृत्य च
पादावुल्लोलयेत्प्रोक्तं भ्रान्तपादाञ्चितं तदा ७९१
इति भ्रान्तपादाञ्चितम्
उत्कटासनमास्थायाञ्चितं कृत्वा सयुग्मतः
स्थित्वा भुवि व्योम्नि कृत्वाऽङ्गान्तराणि ततो भुवम् ७९२
अवष्टाभ्य कराभ्यां चेद्भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा च पूर्ववत्
तिष्ठेत्प्रतिदिशं प्रोक्तं स्कन्धभ्रान्तं तदा बुधैः ७९३
इति स्कन्धभ्रान्तम्
विद्यन्तेऽन्येऽपि भूयांसो भेदाः करणसंश्रयाः
न ते श्रीशार्ङ्गिणा प्रोक्ता ग्रन्थप्रथिमभीरुणा ७९४
इति षट्त्रिंशदुत्प्लुतिकरणानि
पूर्वरङ्गे प्रयोक्तव्यान्दृष्टादृष्टफलानपि
अङ्गहारान्प्रवक्ष्यामि नामतो लक्ष्मतस्तथा ७९५
अङ्गानामुचिते देशे प्रापणं सविलासकम्
मातृकोत्करसंपाद्यमङ्गहारोऽभिधीयते ७९६
यद्वा हारो हरस्यायं प्रयोगोऽङ्गैरिति स्मृतः ७९७
करणाभ्यां मातृका स्यात्कलापः करणैस्त्रिभिः
चतुर्भिः खण्डको ज्ञेयः संघातः पञ्चभिर्मतः
इति संघविशेषेण संज्ञाभेदान्परे जगुः ७९८
करणन्यूनताधिक्यं तेषां मेने मुनिः स्वयम्
द्वाभ्यां त्रिचतुराभिर्वेत्येतद्वाशब्दसूचितम् ७९९
स्थिरहस्तोऽथ पर्यस्तः सूचीविद्धोऽपराजितः
वैशाखरेचितः पार्श्वस्वस्तिको भ्रमरोऽपरः ८००

आक्षिप्तकः परिच्छिन्नो मदाद्विलसितस्ततः
आलीढाच्छुरितौ पार्श्वच्छेदसंज्ञोऽपसर्पितः ८०१
मत्ताक्रीडस्तथा विद्युद्भ्रान्तोऽमी षोडशोदिताः
चतुरस्रेण मानेनाङ्गहारा मुनिसत्तमैः ८०२
विष्कम्भापसृतौ मत्तस्खलितो गतिमण्डलः
अपविद्धश्च विष्कम्भोद्घट्टिताक्षिप्तरेचिताः ८०३
रेचितोऽर्धनिकुट्टश्च वृश्चिकापसृतस्ततः
अलातकः परावृत्तः परिवृत्तादिरेचितः ८०४
उद्धत्तकश्च संभ्रान्तसंज्ञः स्वस्तिकरेचितः
षोडशेति त्र्यस्रमाना द्वात्रिंशदुभये मताः ८०५
करणव्रातसंदर्भानन्त्यात्तेषामनन्तता
द्वात्रिंशत्ते तथाऽप्युक्ताः प्राधान्यविनियोगतः ८०६
एकैकं करणं कार्यं कलया गुरुरूपया
सर्वेषामङ्गहाराणामित्याह करणाग्रणीः ८०७
लीनं समनखं कृत्वा व्यंसितं चात्र विच्युतौ
करौ कृत्वोज्झितालीढः प्रत्यालीढं व्रजेत्ततः ८०८
निकुट्टकोरूद्वृत्ताख्यस्वस्तिकाक्षिप्तकान्यथ ८०९
नितम्बं करिहस्तं च कटीच्छिन्नमिति क्रमात्
करणैः स्थिरहस्तः स्याद्दशभिः शिववल्लभः ८१०
अङ्गहारेषु सर्वेषु प्रत्यालीढान्तमादितः
प्रयोक्तव्यमिति प्राहुः केचिन्नाट्यविशारदाः ८११
इति स्थिरहस्तः
तलपुष्पपुटं पूर्वमपविद्धं च वर्तितम्
निकुट्टकोरूद्वृत्ताख्याक्षिप्तोरोमण्डलान्यथ ८१२
नितम्बं करिहस्तं च कटीछिन्नमिति क्रमात्
दशभिः करणैरेभिः प्रोक्तः पर्यस्तको बुधैः ८१३
इति पर्यस्तकः
अर्धसूच्यथ विक्षिप्तमावर्तं च निकुट्टकम्
ऊरूद्वृत्तमथाऽऽक्षिप्तमुरोमण्डलसंज्ञकम् ८१४

करिहस्तं कटीछिन्नं नवभिः करणैरिति
सूचीविद्धाभिधः प्रोक्तोऽङ्गहारो भरतादिभिः ८१५
इति सूचीविद्धः
दण्डपादं द्व्यंसितं च प्रसर्पितकसंज्ञकम्
निकुट्टार्धनिकुट्टे चाऽऽक्षिप्तोरोमण्डले ततः ८१६
करिहस्तं कटीछिन्नमिति लक्ष्मापराजिते
नवभिः करणैर्युक्तमुक्तं निःशङ्कसूरिणा ८१७
इत्यपराजितः
वैशाखरेचितं द्वाभ्यामङ्गाभ्यामथ नूपुरम् ८१८
भुजंगत्रासितोन्मत्तमण्डलस्वस्तिकान्यथ
निकुट्टकोरूद्वृत्ताख्याक्षिप्तोरोमण्डलानि च ८१९
करिहस्तं कटीछिन्नमित्येकादशभिः क्रमात्
करणैरङ्गहारः स्यान्नाम्ना वैशाखरेचितः ८२०
इति वैशाखरेचितः
दिक्स्वस्तिकं ततश्चाङ्गेनैकेनार्धनिकुट्टकम्
पुनर्दिक्स्वस्तिकमथान्याङ्गेनार्धनिकुट्टकम् ८२१
अपविद्धोरूद्वृत्ताख्ये तथाऽऽक्षिप्तं नितम्बकम्
करिहस्तं कटीछिन्नमष्टभिः करणैरिति
स्यात्पार्श्वस्वस्तिकोऽभ्यासात्त्वाद्ययोर्दशभिर्भवेत् ८२२
इति पार्श्वस्वस्तिकः
नूपुराक्षिप्तकच्छिन्नसूचीन्यथ नितम्बकम् ८२३
करिहस्तं च करणमुरोमण्डलकं ततः
कटीछिन्नमिति प्रोक्तः करणैर्भ्रमरोऽष्टभिः ८२४
इति भ्रमरः
कृत्वा नूपुरविक्षिप्तालातान्याक्षिप्तकं ततः
उरोमण्डलसंज्ञं च करणैरेभिराक्षिप्तकोऽष्टभिः
विक्षिप्तालातकाक्षिप्तप्रयोगं द्विः परे जगुः ८२६
इत्याक्षिप्तकः
कृत्वा समनखं छिन्नं संभ्रान्तमथ वामतः

भ्रमरं वामपार्श्वार्धसूच्यङ्घ्रिक्रान्तसंज्ञकम् ८२७
भुजंगत्रासितादूर्ध्वं करिहस्तं विधीयते
कटीछिन्नं परिच्छिन्नो नवभिः करणैरिति ८२८
इति परिच्छिन्नः
मदस्खलितमत्तल्लितलसंस्फोटितानि च
बहुशश्चित्रगुम्फानि निकुट्टकमतः परम् ८२९
ऊरूद्वृत्तं च करणं करिहस्तसमाह्वयम्
कटीछिन्नं च सप्तेति मदाद्विलसिते जगुः ८३०
करणानि त्रयाणां तु त्रिरभ्यासात्त्रयोदश
अभ्यासांस्त्रिषु वाञ्छन्ति चतुष्पञ्चादिकानपि ८३१
इति मदबिलसितः
व्यंसितं सनिकुट्टं स्यान्नूपुरं वामतोऽङ्घ्रितः
अन्यतोऽलातकाक्षिप्ते उरोमण्डलकं ततः ८३२
करिहस्तं कटीछिन्नमित्येभिः करणैः क्रमात्
भवेदष्टभिरालीढोऽङ्गहारो मुनिसंमतः ८३३
इत्यालीढः
नूपुरं भ्रमरं चाथ व्यंसितालातके ततः ८३४
नितम्बं सूचिसंज्ञं च करिहस्तमतः परम्
कटीछिन्नं च करणान्यष्टेत्याच्छुरिते विदुः ८३५
इत्याच्छुरितः
वृश्चिकाद्यं कुट्टितं स्यादूर्ध्वजानु ततः परम्
आक्षिप्तस्वस्तिकं कृत्वा त्रिकस्य परिवर्तनम् ८३६
उरोमण्डलसंज्ञं च नितम्बं करिहस्तकम्
कटीछिन्नं च करणं पार्श्वच्छेदेऽष्टमं मतम् ८३७
इति पार्श्वच्छेदः
अपक्रान्तं व्यंसितस्य केवलं करयोः क्रिया
करिहस्तं चार्धसूची विक्षिप्ताख्यं कटीयुतम् ८३८
छिन्नमूरूद्वृत्तसंज्ञमाक्षिप्तं करिहस्तकम्
कटीछिन्नं च सप्तेति करणान्यपसर्पिते

सार्धानि द्विः कटीछिन्नकरिहस्तकृतेर्नव ८३९
इत्यपसर्पितः
भ्रमरं नूपुराख्यं च भुजंगत्रासिताभिधम् ८४०
दक्षिणाङ्गेनैव कृत्वा कुर्याद्वैशाखरेचितम्
आक्षिप्तच्छिन्नकरणे भ्रमरव्यंसिते ततः ८४१
उरोमण्डलसंज्ञं च नितम्बं करिहस्तकम्
कटीछिन्नं च करणैरेभिर्द्वादशभिः क्रमात् ८४२
एकादशभिरभ्यासाद्गणना भ्रमरस्य तु
मत्ताक्रीडाभिधानः स्यादङ्गहारो हरप्रियः ८४३
इति मत्ताक्रीडः
वामाङ्गेनार्धसूचि स्याद्विद्युद्भ्रान्तं तु दक्षिणे
पुनरङ्गविपर्यासाद्द्वयं छिन्नमतः परम् ८४४
अतिक्रान्तं वामतोऽथ लतावृश्चिकमाचरेत्
कटीछिन्नं च षडिति द्वयोरभ्यासतः पुनः
करणान्यष्टसंख्यानि विद्युद्भ्रान्तेऽभ्यधुर्बुधाः ८४५
इति विद्युद्भ्रान्तः
निकुट्टकाख्यकरणं विधायार्धनिकुट्टकम्
भुजंगत्रासितादूर्ध्वं भुजंगत्रस्तरेचितम् ८४६
आक्षिप्तोरोमण्डले च क्रमात्कृत्वा लताकरम्
कटीछिन्नं सप्तमं तु विष्कम्भापसृते भवेत् ८४७
इति विष्कम्भापसृतः
मत्तल्लिगण्डसूच्याख्ये लीनं मत्तापविद्धकम्
तद्गतत्वेन कर्तव्यं तलसंस्फोटितं ततः ८४८
करिहस्तं कटीछिन्नं करणानि क्रमादिति
सप्ताङ्गहारे प्रोक्तानि मत्तस्खलितसंज्ञके ८४९
इति मत्तस्खलितः
मण्डलस्वस्तिकादूर्ध्वं निवेशोन्मत्तसंज्ञके
उद्धट्टिताख्यं मत्तल्लि स्यादाक्षिप्तमतः परम् ८५०
उरोमण्डलकं छिन्नं कट्यादि गतिमण्डले

इत्यष्टौ करणानि स्युरिति निःशङ्कभाषितम् ८५१
इति गतिमण्डलः
अपविद्धं प्रथमतः सूचीविद्धमथो करौ
उद्वेष्टिते समं चार्या बद्धया वलयेत्त्रिकम् ८५२
ऊरूद्वृत्तं च करणमुरोमण्डलकं ततः
कटीछिन्नं पञ्चमं चेदपविद्धस्तदा भवेत् ८५३
इत्यपविद्धः
निकुट्टकाख्यं करणं स्यान्निकुञ्चितमञ्चितम्
ऊरूद्वृत्तं ततोऽप्यर्धनिकुट्टकरणं ततः ८५४
भुजंगत्रासितं हस्तोद्वेष्टने भ्रमरं ततः
करिहस्तं कटीछिन्नं विष्कम्भे नवमं भवेत् ८५५
इति विष्कम्भः
उद्धट्टिते निकुट्टाख्यमुरोमण्डलकं ततः
नितम्बं करिहस्तं स्यात्कटीछिन्नं च पञ्चमम् ८५६
इत्युद्धट्टितः
स्वस्तिकाद्यं रेचितं स्यात्पृष्ठस्वस्तिकसंज्ञकम्
दिक्स्वस्तिकं कटीछिन्नं समं घूर्णितनामकम् ८५७
भ्रमरं वृश्चिकाद्यं च रेचितं पार्श्वपूर्वकम्
निकुट्टकमुरःपूर्वं मण्डलं संनतं ततः ८५८
सिंहाकर्षितकं नागापसर्पितसमाह्वयम्
अथ वक्षःस्वस्तिकं तु केचिदिच्छन्ति सूरयः ८५९
दण्डपक्षं च करणं ललाटतिलकाह्वयम्
विलासितं तलाद्यं च भवेदथ निशुम्भितम् ८६०
विद्युद्भ्रान्ताभिधादूर्ध्वं गजक्रीडितकं ततः
नितम्बविष्णुक्रान्ताख्योरूद्वृत्ताक्षिप्तकानि च ८६१
उरोमण्डलसंज्ञं च नितम्बं करिहस्तकम्
वैकल्पिकं कटीछिन्नमिच्छन्त्याक्षिप्तरेचिते ८६२
पञ्चविंशतिसंख्यानि करणानि पुरातनाः
नितम्बोरोमण्डलयोस्त्वावृत्त्या सप्तविंशतिः ८६३

ये वक्षःस्वस्तिकं चात्र कटीछिन्नं च मन्वते
पञ्चविंशतिरेव स्यादावृत्तावपि तन्मते ८६४
इत्याक्षिप्तरेचितः
स्वस्तिकाद्यं रेचितं स्यादर्धरेचितकं ततः
वक्षःस्वस्तिकमुन्मत्तसंज्ञमाक्षिप्तरेचितम् ८६५
अर्धमत्तल्लिकरणं स्याद्रेचकनिकुट्टकम्
भुजंगत्रस्तपूर्वं च रेचितं नूपुरं ततः ८६६
वैशाखरेचितं कृत्वा भुजंगाञ्चितमाचरेत्
दण्डरेचितकं चक्रमण्डलं वृश्चिकादिमम् ८६७
रेचितं वृश्चिकादूर्ध्वं विवृत्तविनिवृत्तके
विवर्तितं च गरुडप्लुतकं ललितं भवेत् ८६८
मयूराद्यं सर्पितं च स्खलिताख्यं प्रसर्पितम्
तलसंघट्टितमथो वृषभक्रीडितं ततः ८६९
लेलितं षट्त्रिंशतिर्या करणानामितीरिता
तां कृत्वा विषमैर्भागैश्चतुर्धा दिक्चतुष्टाये ८७०
परिवृत्तप्रकारेण प्रयुज्यान्ते समाचरेत्
उरोमण्डलकं यत्र कटीछिन्नं स रेचितः ८७१
इति रेचितः
नूपुराख्यं विवृत्तं च निकुट्टार्धनिकुट्टाके
अर्धरेचितकादूर्ध्वं स्याद्रेचकनिकुट्टकम् ८७२
ललिताख्यं च वैशाखरेचितं चतुरं ततः
दण्डरेचितकादूर्ध्वं भवेद्वृश्चिककुट्टितम् ८७३
निकुट्टाकं पाश्वपूर्वं संभ्रान्तोद्धट्टिते ततः
उरोमण्डलकादूर्ध्वं करिहस्तसमाह्वयम्
कटीछिन्नं सप्तदश भवेदर्धनिकुट्टके ८७४
इत्यर्धनिकुट्टकः
लतावृश्चिकमादौ स्यान्निन्कुञ्चितमतः परम्
मत्तल्लि च नितम्बाख्यं करणं करिहस्तकम् ८७५
कटीछिन्नं स्मृतं षष्ठं वृश्चिकाक्पसृते बुधैः

अत्र स्थाने नितम्बस्य भ्रमरं केचिदूचिरे ८७६
इति वृश्चिकापसृतः
स्वस्तिकं व्यंसितं तु द्विरलाताख्योर्ध्वजानुनी
निकुञ्चितार्धसूच्याख्यविक्षिप्तोद्वृत्तकान्यथ ८७७
आक्षिप्तं करिहस्तं स्यात्कटीछिन्नमलातके
एकादश स्युः करणान्येकं द्विर्व्यंसितेऽधिकम् ८७८
इत्यलातकः
दक्षिणाङ्गेन जनितं शकटास्यमलातकम् ८७९
भ्रमरं चाथ गण्डस्थनिन्कुट्टितकरान्वितम्
करिहस्तं कटीछिन्नं करणानि क्रमादिति ८८०
परावृत्ते षडुक्तानि श्रीमत्सोढलसूनुना
नमनोन्नमनं तज्ज्ञैरङ्गस्योक्तं निकुट्टाकम् ८८१
इति परावृत्तः
नितम्बं करणं कृत्वा कुर्यात्स्क्वस्तिकरोचितम् ८८२
विक्षिप्ताक्षिप्तकमथो लतावृश्चिकसंज्ञकम्
उन्मत्तं करिहस्तं च भुजंगत्रासितं ततः ८८३
आक्षिप्तकं नितम्बं च नितम्बान्तान्यमून्यथ
नव भ्रमरकाख्येण परिवृत्तं समाचरेत् ८८४
दिगन्तरमुखे कृत्वा व्यावृत्य परयोर्दिशोः
करिहस्तकटीछिन्ने कुर्यादाद्यदिशि स्थितः ८८५
यत्र तं प्राहुराचार्याः परिवृत्तकरेचितम्
परिवृत्तविधिश्चायं त्यक्त्वाऽन्त्यं करणद्वयम् ८८६
सर्वेषामङ्गहाराणां शार्ङ्गदेवेन सूरिणा
भट्टाभिनयगुप्तादिमतज्ञेन निगद्यते ८८७
इति परिवृत्तकरेचितः
नूपुरात्करणादूर्ध्वं भुजंगाञ्चितमाचरेत्
गृध्रावलीनकं द्वे च विक्षिप्ते पृथगङ्गजे ८८८
उद्वृत्तमध्येर सूच्याख्यं नितम्बमथ वृश्चिकम्
लतापूर्वं कटीछिन्नं नवभिः करणैरिति

उद्वृत्तको द्विर्विक्षिप्तोद्वृत्ताख्यमधिकं द्वयम् ८८९
इत्युद्वृत्तकः
विक्षिप्तमञ्चितं गण्डसूची सर्वान्तिमं ततः
अर्धसूचि ततो दण्डपादं वामाङ्गसाधितम् ८९०
चतुरं भ्रमरं चाथ नूपुराक्षिप्तनामके
अर्धस्वस्तिकसंज्ञं च नितम्बं करिहस्तकम् ८९१
उरोमण्डलसंज्ञं च कटीछिन्नमिति क्रमात्
करणैः पञ्चदशभिः संभ्रान्तमभणन्बुधाः ८९२
इति संभ्रान्तः
वैशाखरेचितादूर्ध्वं वृश्चिकं द्विरिदं द्वयम्
निकुट्टकाभिधादूर्ध्वं क्रमावाप्तलताकरम् ८९३
कटीछिन्नं चतुर्थं चेत्तदा स्वस्तिकरेचितम्
ज्ञेयमाद्यद्वयाभ्यासादधिकं करणद्वयम् ८९४
इति स्वस्तिकरेचितः
मृदङ्गैर्गोमुखैर्भम्भाभेरीपटहडिण्डिमैः ८९५
पणवैर्दर्दुराद्यैश्च वाद्यैस्ताललयानुगैः
वर्धमानासारितेषु पाणिकागीतकादिषु ८९६
पूर्वरङ्गस्य चाङ्गेषु धीरैरुत्थापनादिषु
अङ्गहाराः प्रयोक्तव्याः श्रेयः परमभीप्सुभिः ८९७
विनियोगोऽङ्गहारेषु करणानामितीरितः
आहुः पृथक्प्रयोगेऽपि करणानां महत्फलम् ८९८
इति द्वात्रिंशदङ्गहारलक्षणम्
रेचकानथ वक्ष्यामश्चतुरो भरतोदितान्
पादयोः करयोः कट्या ग्रीवायाश्च भवन्ति ते ८९९
पार्ष्ण्यङ्गुष्ठाग्रयोरन्तर्बहिश्च सततं गतिः
नमनोन्नमनोपेता प्रोच्यते पादरेचकः ९००
परितो भ्रमणं तूर्णं हस्तयोर्हंसपक्षयोः ९०१
यत्पर्यायेण रचितं स भवेत्कररेचकः
विरलप्रसृताङ्गुष्ठाङ्गुलेस्तिर्यग्भ्रमेण च ९०२

सर्वतो भ्रमणं कटयाः कटिरेचकमूचिरे
ग्रीवाया विधुतभ्रान्तिः कथ्यते कराठरेचकः
अङ्गहाराङ्गमप्येते जनयन्ति पृक्फलम् ६०३
इति रेचकलक्षणम्
विचित्रमङ्घ्रिजङ्घोरुकटीकर्म समं कृतम्
चारी स्यात्करणे ङीषि चरेरिञ्प्रत्ययान्ततः ६०४
हस्तो वाऽभिनये गत्यां चरणो यो यदेप्सितः
तत्संपत्त्युचिता चारी कार्या तदुचिता परा ६०५
एवमन्योन्यनियमात्सैव व्यायाम उच्यते
चारी च करणं खराडो मराडलं चेति तद्विदाः ६०६
तत्रैकपादनिष्पाद्या चारी चार्येव कीर्तिता
पादद्वयेन करणं तन्नृत्तकरणात्पृथक् ६०७
करणैः स्यात्त्रिभिः खराडो मराडलं खराडकैस्त्रिभिः
चतुर्भिर्वा क्रमात्ताले त्र्यस्रे च चतुरस्रके ६०८
भौमी चाऽऽकाशिकीत्येषा द्वेधा भौम्योऽत्र षोडश
समपादा स्थितावर्ता शकटास्या च विच्यवा ६०९
अध्यर्धिका चाषगतिरेलकाक्रीडिता तथा
समोसरितमत्तल्ली मत्तल्ल्युत्सन्दिताऽड्डिता ६१०
स्यन्दिताऽपस्यन्दिताख्या बद्धा च जनिताभिधा
ऊरूद्वृत्तेत्यथ ब्रूमः षोडशाऽऽकाशिकीरिमाः ६११
अतिक्रान्ताऽप्यपक्रान्ता पार्श्वक्रान्ता मृगप्लुता
ऊर्ध्वजानुरलाता च सूची नूपुरपादिका ६१२
दोलापादा दराडपादा विद्युद्धान्ता भ्रमर्यपि
भुजंगत्रासिताऽऽक्षिप्ता विद्धोद्वृत्तेति कीर्तिताः ६१३
भरताभिमताश्चार्यो द्वात्रिंशन्मिलितास्तु ताः
देशीप्रसिद्धाः सन्त्यन्यास्ताः संप्रत्यभिदध्महे ६१४
रथचक्रा परावृत्ततला नूपुरविद्धिका ६१५
तिर्यङ्मुखा मराला च करिहस्ता कुलीरिका
विश्लिष्टा कातारा पार्ष्णिरेचिताऽप्यूरुताडिता ६१६

ऊरुवेणी तलोद्वृत्ता हरिणत्रासिका परा
अर्धमण्डलिका तिर्यक्कुञ्चिता च मदालसा ९१७
संचारितोत्कुञ्चिता च स्तम्भक्रीडनिका ततः
चारी लङ्घितजङ्घाख्या स्फुरिताऽप्यपकुञ्चिता ९१८
अपि संघट्टिता खुत्ता स्वस्तिका तलदर्शिनी
पुराटयर्धपुराटी च सरिका स्फुरिका ततः ९१९
निकुट्टका लताक्षेपाऽप्युडुस्खलितिका परा
समस्खलितिका भौम्यः पञ्चत्रिंशदितीरिताः ९२०
विद्युद्भ्रान्ता पुरःक्षेपा विक्षेपा हरिणप्लुता
अपक्षेपा च डमरी दण्डपादाङ्घ्रिताडिता ९२१
जङ्घालङ्घनिकाऽलाता जङ्घावर्ता च वेष्टनम्
उद्वेष्टनमथोत्क्षेपः पृष्ठोत्क्षेपश्च सूचिका ९२२
विद्धा प्रावृत्तमुल्लोल इत्यत्रैकोनविंशतिः
व्योमगाः स्युरुभयास्तु चतुष्पञ्चाशदूचिरे ९२३
मार्गदेशीगताचार्यः षडशीतिरिमा मताः
लक्षणानि क्रमात्तासां चारीणामभिदध्महे ९२४
निरन्तरौ समनखौ पादौ कृत्वा स्थितो यदा ९२५
स्थानेन समपादेन समपादा तदोदिता
प्रचारयोग्यतामात्राच्चारी स्थानेऽप्यसौ मता ९२६
इति समपादा
चरणान्तरपार्श्वं चेद्गत्वाऽग्रतलसंचरः
अन्तर्जानुः स्वस्तिकत्वं प्राप्तः पादस्तथेतरः
विश्लिष्य पार्श्वं संनीतः स्थितावर्ता तदोच्यते ९२७
इति स्थितावर्ता
यत्र धृत्वा पूर्वकायं पादोऽग्रतलसंचरः ९२८
प्रसार्योद्वाहितमुरः शकटास्या तदा भवेत्
आस्यं क्षेप्यं हि शकटं चारीमेनामुपाश्रितैः ९२९
इति शकटास्या
विच्युत्य समपादायाः पादौ यदि तलाग्रतः

निकुट्टयेतां धरणीमुच्यते विच्यवा तदा ९३०
इति विच्यवा
दक्षिणाङ्घ्रेः पार्ष्णिदेशे वामः पादो निधीयते
दक्षिणस्त्वपसृत्य स्वे पार्श्वे त्र्यस्रतया स्थितः ९३१
सार्धतालान्तरत्वेन दक्षिणोऽप्येवमेव चेत्
वामपार्ष्णौ स च त्र्यस्रो भवेदध्यर्धिका तदा ९३२
इत्यध्यर्धिका
तालमात्रं पुरः सृत्वा द्वितालं पृष्ठतो गते
दक्षिणेऽङ्घ्रौ समं पादौ किंचिदुत्प्लुतिपूर्वकम् ९३३
उपसृत्यापसर्पेतामपसृत्योपसर्पतः
यत्र सत्रासगत्यादौ सैषा चाषगतिर्मता ९३४
इति चाषगतिः
किंचिदुत्प्लुत्य चरणौ यत्राग्रतलसंचरौ
पर्यायशो निपततः सैलकाक्रीडिता मता ९३५
इत्यैलकाक्रीडिता
अभ्यन्तरेऽङ्घ्रेरन्यस्य पादेऽग्रतलसंचरे
सजङ्घास्वस्तिकेऽथान्यपादेऽग्रतलसंचरे ९३६
कृतेऽङ्घ्र्योर्घूर्णतोर्यत्रापसृतिश्चोपसर्पणम्
समोसरितमत्तल्ली सा भवेन्मध्यमे मदे ९३७
इति समोसरितमत्तल्ली
भूमिश्लिष्टाखिलतलौ जङ्घास्वस्तिकसंयुतौ ९३८
अर्धत्र्यस्रौ यदा पादौ घूर्णन्तौ वोपसर्पतः
यद्वाऽपसर्पतः सा स्यान्मत्तल्ली तरुणे मदे ९३९
इति मत्तल्ली
कनिष्ठाङ्गुलिभागेनाङ्गुष्ठभागेन च क्रमात्
रेचकस्यानुकारेण शनैरङ्घ्रिर्गतागतम् ९४०
कुरुते यत्र सा चारी बुधैरुत्सन्दितोदिता
रेचितं नृत्तहस्तं च केचिदत्र प्रचक्षते ९४१
इत्युत्सन्दिता

समाङ्घ्रेरग्रपृष्ठाभ्यामन्योऽग्रतलसंचरः
निघृष्टश्चरणो यत्र क्रमात्तामड्डितां विदुः ९४२
इत्यड्डिता
निषण्णोरुः समो वामो दक्षिणोऽङ्घ्रिः प्रसारितः
पञ्चतालान्तरं तिर्यग्यस्यां सा स्यन्दिता मता ९४३
इति स्यन्दिता
अङ्घ्रिचारविपर्यासात्सैवापस्यन्दिता मता ९४४
इत्यपस्यन्दिता
ऊरुद्वयस्य वलनं जङ्घास्वस्तिकसंयुतम्
भङ्क्त्वा वा स्वस्तिकं पादतलाग्रे मण्डलभ्रमम्
कृत्वा पार्श्वं गते स्वं स्वं यत्र बद्धेति सा मता ९४५
इति बद्धा
चारी सा जनिता यस्यां पादोऽग्रतलसंचरः ९४६
मुष्टिर्वक्षसि हस्तोऽन्यो यथाशोभं प्रवर्तते
अङ्घ्रिक्रिया प्रधानं स्यादितिकर्तव्यतेतरा ९४७
इति जनिता
पार्ष्णिः पादस्य चेदग्रतलसंचरसंज्ञितः
अन्याङ्घ्रिपृष्ठाभिमुखी विपर्यासोऽथवा भवेत् ९४८
अभ्यन्यजङ्घं वलिता जङ्घा चेन्नतजानुका
ऊरूद्वृत्ता तदा चारी लज्जेर्ष्यादौ नियुज्यते ९४९
इत्यूरूद्वृत्ता
नियुद्धे चाङ्गहारेषु नाट्ये चैताः प्रतिष्ठिताः
अनादिवेदमूलेन नाट्यवेदेन कीर्तिताः ९५०
इति षोडश भौमचार्यः
अथाऽऽकाशिक्यः
गुल्फक्षेत्रेऽन्यपादस्योद्वृत्याङ्घ्रिं कुञ्चितं पुरः
किंचित्प्रसार्य चाऽऽक्षिप्य यथाप्रकृति लोकवत् ९५१
चतुस्तालाद्यन्तरेण ततोऽग्रेण निपातयेत्
यत्र चारीमतिक्रान्तां निःशङ्कस्तामकीर्तयत् ९५२

इत्यतिक्रान्ता
बद्धां विधाय चारीं चेदुद्वृत्याङ्घ्रिं च कुञ्चितम्
पार्श्वे विनिक्षिपेच्चारीमपक्रान्तां तदाऽऽदिशेत् ९५३
इत्यपक्रान्ता
नीत्वोपरि स्वपार्श्वेन कुञ्चितं चरणं ततः
पार्ष्ण्या चेत्पातयेद्भूमौ पार्श्वक्रान्ता तदोच्यते ९५४
सा पार्श्वदण्डपादेति प्रसिद्धा लोकवर्त्मनि ९५५
अन्योरुक्षेत्रपर्यन्तमुत्क्षिप्य चरणं ततः
उद्धट्टितं भुवि न्यस्येदस्यामित्यपरे जगुः ९५६
इति पार्श्वक्रान्ता
कुञ्चितं पादमुत्क्षिप्योत्प्लुत्य भूमौ निपात्य तम्
अन्याञ्चिताङ्घ्रिजङ्घां च पश्चाद्देशे क्षिपेद्यदा
तदा मृगप्लुता ज्ञेया सा विदूषककर्तृका ९५७
इति मृगप्लुता
कुञ्चितोत्क्षिप्तपादस्य जानुस्तनसमं यदा
न्यस्य स्तब्धीकृतोऽन्योऽङ्घ्रिरूर्ध्वजानुस्तदा भवेत् ९५८
इत्यूर्ध्वजानुः
पृष्ठप्रसारिताङ्घ्रेश्चेदन्योर्वभिमुखं तलम्
कृत्वा पार्ष्णिः स्वपार्श्वे क्ष्मान्यस्ताऽलाता तदोदिता ९५९
इत्यलाता
उत्क्षिप्य कुञ्चितं पादं जङ्घामस्य प्रसार्य च ९६०
जान्वन्तां वोरुपर्यन्तामग्रयोगे नतं भुवि
चरणं पातयेद्यस्यां सा सूचीति निगद्यते ९६१
इति सूची
पश्चान्नीत्वाऽञ्चितं पादं तस्य पार्ष्ण्या स्फिजं स्पृशेत्
तं ततोऽञ्चितजङ्घं च भूमावग्रतलेन चेत्
विपातयेत्तदा चारी प्रोक्ता नूपुरपादिका ९६२
इति नूपुरपादिका
पादं कुञ्चितमुद्धृत्य दोलयित्वा च पार्श्वयोः

न्यस्येत्पाष्र्ण्या स्वपार्श्वे चेद्दोलापादा तदोच्यते ६६३
इति दोलापादा
नूपुरश्चरणोऽन्यस्य पार्ष्णिदेशे विधाय चेत् ६६४
स्वदेहक्षेत्राभिमुखं जान्वग्रत्वेन वेगतः
अग्रे प्रसार्यते चारी दण्डपादा तदोदिता ६६५
इति दण्डपादा
पृष्ठतो वलितः स्पृष्ट्वा शिरो भ्रान्त्वा च सर्वतः
प्रसृतश्चरणो यत्र विद्युद्भ्रान्ता भवेदसौ ६६६
इति विद्युद्भ्रान्ता अतिक्रान्तागतं पादं त्र्यस्रस्योरोविवर्तनम्
कृत्वा पादान्तरतलभ्रमेण भ्राम्यते तनुः
यत्र सा भ्रमरी चारी शार्ङ्गदेवेन कीर्तिता ६६७
इति भ्रमरी
अन्योरुमूलक्षेत्रान्तं पादमुत्क्षिप्य कुञ्चितम्
नितम्बाभिमुखी पार्ष्णिः कुर्याज्ञानु स्वपार्श्वगम् ६६८
यत्रोत्तानं पादतलं कटीजानुविवर्तनात्
भुजंगत्रासिता सा स्याद्भुजंगत्रासमूचिका ६६९
इति भुजंगत्रासिता
तालत्रयान्तरोत्क्षिप्तं कुञ्चितं पादमानयेत् ६७०
पार्श्वान्तरं ततो जङ्घां स्वस्तिकीकृत्य पातयेत्
धरण्यां पार्ष्णिभागेन यत्राऽऽक्षिप्तामम्ं विदुः ६७१
इत्याक्षिप्ता
विश्लिष्टजङ्घयोः कृत्वा स्वस्तिकं तस्य कुञ्चितः
पादः प्रसारितो वक्रः स्वपाश्वस्थोऽथ पात्यते
पाष्र्ण्या पाष्र्ण्यन्तरक्षेत्रे यत्राऽऽविद्धा भवत्यसौ ६७२
इत्याविद्धा
आविद्धापादमन्योरुप्रदेशस्थास्नुपार्ष्णिकम् ६७३
कृत्वोत्प्लुत्य भ्रमरकं दत्त्वा यत्र निपातयेत्
तथाऽन्यं पादमुद्धृत्य सोद्वृत्ताशेषरूपिणी ६७४
इत्युद्वृत्ता

ललिताङ्गक्रियासाध्याश्चार्यो युद्धनियुद्धयोः
नृत्ते नाट्ये गतौ चैताः प्रयोक्तव्या मनीषिभिः ९७५
प्रधानं यो यदा यत्र हस्तः पादोऽथवा भवेत्
सोऽग्रे तदनुगोऽन्यः स्यात्साम्ये तु समकालता ९७६
यतः पादस्ततो हस्तो यतो हस्तस्ततस्त्रिकः
चरणानुचराण्याहुरङ्गोपाङ्गानि सूरयः ९७७
एवं चारीप्रधानत्वे स्यादङ्गविनियोजनम्
प्राधान्ये हस्तकानां तु हस्तमङ्गान्युपासते ९७८
चारं चारं यथा चार्यां चरणः श्रयते महीम्
कारं कारं करस्तद्वद्विश्राम्यति कटीतटे ९७९
अर्धचन्द्रः करो नाट्ये संश्रयेत कटीतटम्
पक्षवञ्चितको नृत्ये पक्षप्रद्योतकोऽथवा ९८०
इति द्वात्रिंशच्चारीलक्षणम्
चतुरस्रं समाश्रित्य संलग्नौ चेत्प्रसर्पतः
पुरतः पृष्ठतो वाऽङ्घ्री रथचक्रा तदोच्यते ९८१
इति रथचक्रा
पश्चादुत्तानिततलश्चरणः प्रसृतो बहिः
यस्यां परावृत्ततला शार्ङ्गदेवेन सोदिता ९८२
इति परावृत्ततला
स्थित्वा स्वस्तिकबन्धेन पार्ष्णयोः प्रपदयोस्तथा
रेचितौ चरणौ यत्र सोक्ता नूपुरविद्धिका ९८३
इति नूपुरविद्धा
वर्धमाने स्थितौ स्थाने वामदक्षिणतो यदा
सरतोद्रुतमानेन पादौ तिर्यङ्मुखा तदा ९८४
इति तिर्यङ्मुखा
नन्द्यावर्तस्थितौ पादौ पार्ष्णिपादाग्ररेचितौ
पुरः प्रसारितौ यस्यां सा मरालाऽभिधीयते ९८५
इति मराला
संहतस्थानके स्थित्वा पार्श्वाभ्यां घर्षतः क्षितिम्

चरणौ यत्र सा चारी करिहस्ता प्रकीर्तिता ९८६
इति करिहस्ता
नन्द्यावर्तस्थयोरङ्घ्र्योस्तिर्यक्सृत्वा कुलीरिका
इति कुलीरिका
पार्ष्णिविद्धस्थितौ पादौ चेद्विश्लिष्योपसर्पतः
यद्वाऽपसर्पतः प्रोक्ता सा विश्लिष्टाभिधा बुधैः ९८७
इति विश्लिष्टा
नन्द्यावर्तस्थपादाभ्यां पश्चात्सृत्वा तु कातरा
इति कातरा
पार्ष्णिपार्श्वगते स्थाने स्थित्वा चेद्रेचिता कृता
पार्ष्णिस्तदोदिता चारी निष्णातैः पार्ष्णिरेचिता ९८८
इति पार्ष्णिरेचिता
एकपादे स्थितः स्थाने भूस्थेन चरणेन चेत्
ऊरुं ताडयति प्रोक्ता तदा चार्यूरुताडिता ९८९
इत्यूरुताडिता
ऊरुस्थस्वस्तिकाकारावङ्घ्री संघर्षतो भुवम्
पार्श्वाभ्यां यत्र तामाहुरूरुवेणीं मनीषिणः ९९०
इत्यूरुवेणी
अङ्गुलीपृष्ठभागेन पुरतः सरतो द्रुतम्
प्रपदे यत्र सा चारी तलोद्वृत्ता मता सताम् ९९१
इति तलोद्वृत्ता
कुञ्चिते स्वस्तिकीकृत्य वलितान्ते तले यदा
अङ्घ्र्योरुत्प्लुत्य निपतेद्धरिणत्रासिका तदा ९९२
इति हरिणत्रासिका
भूमिघृष्ट्या बहिर्नीतावावर्तेते शनैः क्रमात्
चरणौ यत्र तामाहुरर्धमण्डलिकां बुधाः ९९३
इत्यर्धमण्डलिका
यत्राऽऽकुञ्च्य तिरश्चीनं चरणं प्रक्षिपेन्मुहुः
तां तिर्यक्कुञ्चितां चारीमाह श्रीकरणेश्वरः ९९४

इति तिर्यक्कुञ्चिता
इतस्ततश्च चरणौ स्थापयेत विसंस्थुलौ
मत्तवद्यत्र तामाहुश्चारीं धीरा मदालसाम् ९९५
इति मदालसा
आकुञ्चितोऽङ्घ्रिरुत्क्षिप्योत्क्षिप्यान्येनाङ्घ्रिणा यदा
युज्यतेऽन्यस्तु संसर्पेत्तिर्यक्संचारिता तदा ९९६
इति तिर्यक्संचारिता
उत्क्षिप्य कुञ्चितौ पादौ न्यस्येदेकैकमग्रतः
यस्यां सोत्कुञ्चिता चारी प्रोक्ता सोढलसूनुना ९९७
इत्युत्कुञ्चिता
तिर्यक्प्रसारितैकाङ्घ्रि पार्श्वमन्यत्तलेन चेत्
मुहुः संयोजयेदुक्ता स्तम्भक्रीडनिका तदा ९९८
इति स्तम्भक्रीडनिका
स्थानेऽङ्घ्रिः खण्डसूच्याख्ये तिष्ठन्नाकृष्य वेगतः
लङ्घ्यतेऽन्याङ्घ्रिणा यत्र सोक्ता लङ्घितजङ्घिका ९९९
इति लङ्घितजङ्घिका
स्फुरिताऽग्रे सृतौ वेगाद्भूस्पृशोः पादपार्श्वयोः
इति स्फुरिता
क्रमादाकुञ्चिताङ्घ्रिभ्यां पश्चाद्गत्याऽपकुञ्चिता १०००
इत्यपकुञ्चिता
स्थाने विषमसूच्याख्ये स्थित्वोत्प्लुत्य पतन्भुवि
अङ्घ्री संघट्टयेद्यत्र सोक्ता संघट्टिताभिधा १००१
इति संघट्टिता
धरण्यां चरणाग्रेण घातः खुत्ता निगद्यते
इति खुत्ता
चरणः स्वस्तिकाकारकारितः स्वस्तिका भवेत् १००२
इति स्वस्तिका
यत्राङ्घ्री संहतस्थाने स्थित्वा तिर्यक्पृथक्कृतौ
स्पृशतो बाह्यपार्श्वाभ्यां भुवं सा तलदर्शिनी १००३

इति तलदर्शिनी
निकुट्टनं मिथोऽङ्घ्रिभ्यामुद्धृताभ्यां पुराटिका
इति पुराटिका
उद्धृतेन निकुट्टेन चरणेन निकुट्टनम्
उद्धृतस्यान्यपादस्य यत्र साऽर्धपुराटिका १००४
इत्यर्धपुराटिका
चरणोऽग्रे सरत्येको यत्र सा सरिका मता १००५
इति सरिका
पुरःसरणमङ्घ्रिभ्यां समाभ्यां स्फुरिका भवेत्
इति स्फुरिका
स्थितिस्तु चरणाग्रेण कुञ्चितेन निकुट्टिका १००६
इति निकुट्टिका
पश्चान्नयस्य पुरस्तं च प्रसार्य चरणं यदि
निकुट्टयेद्ध्रुवं तेन लताक्षेपस्तदोदितः १००७
इति लताक्षेपः
स्खलिते चरणे तिर्यगङ्गस्खलितिका भवेत् १००८
इत्यङ्गस्खलितिका
पुरतः पृष्ठतस्तिर्यक्चरणौ युगपद्यदा
स्खलतः प्रोच्यते चारी समस्खलितिका तदा १००९
इति समस्खलितिका
यस्यां पुरोऽङ्घ्रिमुत्क्षिप्य ललाटस्योपरि द्रुतम्
भ्रामयित्वा भुवि न्यस्येद्विद्युद्भ्रान्तामम्ं विदुः १०१०
इति विद्युद्भ्रान्ता
अङ्घ्रिं कुञ्चितमुत्क्षिप्य पुरो विस्तार्य वेगतः
विन्यसेदवनौ यत्र पुरःक्षेपा भवेदसौ १०११
इति पुरःक्षेपा
पुरो गगनभागे चेत्प्रसार्य चरणं मुहुः
आकुञ्चयेत्तदा चारी विक्षेपा शार्ङ्गिणोदिता १०१२
इति विक्षेपा

नताङ्घ्रेरुत्प्लुत्याभीक्ष्णं निपाताद्धरिणप्लुता १०१३
इति हरिणप्लुता
बाह्यपार्श्वेन यत्रोरोः पृष्ठं स्पृष्ट्वेतरत्पदम्
नितम्बनिकटं याति साऽपक्षेपा प्रकीर्तिता १०१४
इत्यपक्षेपा
डमर्याकुञ्चितस्याङ्घ्रेर्वामदक्षिणतो भ्रमात्
इति डमरी
यत्र स्वस्तिकमावर्त्य प्रोत्क्षिपेत्तिर्यगूर्ध्वतः
चरणौ दण्डपादा सा चारी निःशङ्ककीर्तिता १०१५
इति दण्डपादा
विस्तार्याङ्घ्री प्लुतं कृत्वा गमनं ताडयेन्मितथः
यदा पादतलद्वंद्वं तदा चार्यङ्घ्रिताडिता १०१६
इत्यङ्घ्रिताडिता
किंचिदाकुञ्चितं पादमङ्घ्रिणाऽन्येन लङ्घयेत्
गगने चेत्तदा चारी जङ्घालङ्घनिका मता १०१७
इति जङ्घालङ्घनिका
अलाताङ्घ्रौ पृष्ठगते शीघ्रमन्याङ्घ्रिलङ्घिते १०१८
इत्यलाता
तलमन्तर्भ्रमस्याङ्घ्रेर्जानुपृष्ठे क्षिपेद्यदि
बहिर्भ्रमस्य तत्पार्श्वे जङ्घावर्ता तदा भवेद् १०१९
इति जङ्घावर्ता
अङ्घ्रिणैकेन चेदन्यं वेष्टयेद्वेष्टानं तदा
तदेव वलनं केचिदवदन्नृत्तकोविदाः १०२०
इति वेष्टनम्
उद्वेष्टानं वेष्टयित्वा पृष्ठतोऽङ्घ्रौ प्रसारिते १०२१
इत्युद्वेष्टानम्
आकुञ्चितस्य पादस्य पुरतः पृष्ठतस्तथा
उत्क्षेपो जानुपर्यन्तमुत्क्षेपः कथ्यते बुधैः १०२२
इत्युत्क्षेपः

स चेत्पृष्ठत एव स्यात्पृष्ठोत्क्षेपममुं विदुः
इति पृष्ठोत्क्षेपः
ऊरौ पार्श्वेन विन्यस्य पदं यत्र प्रसारयेत्
तीक्ष्णाग्रीकृत्य तामाह सूचीं श्रीकण्ठवल्लभः १०२३
इति सूची
पादयोः स्वस्तिकेऽस्यैकः किंचिदान्दोलितः पुरः
कुञ्चितश्चरणो यत्र सा विद्धा बोधिता बुधैः १०२४
इति विद्धा
ललिता वलिता मूर्तिरुद्वृत्तश्चरणो भवेत्
यत्र तत्प्रावृतं ज्ञेयं मकरध्वजजीवनम् १०२५
इति प्रावृतम्
उल्लोलः स्याच्चरणयोः क्रमेणोल्लालनाद्दिवि १०२६
इत्युल्लोलः
स्थानं स्थितिर्गतिश्चारी स्थानमाद्यन्तयोर्गतेः
स्थित्वा गच्छति गत्वा च तिष्ठतीत्यविनाकृताः
चार्यः स्थानेन ताभ्योऽतोऽनन्तरं स्थानमुच्यते १०२७
संनिवेशविशेषोऽङ्गे निश्चलः स्थानमुच्यते १०२८
वैष्णवं समपादं च वैशाखं मण्डलं तथा
आलीढप्रत्यालिढे च स्थानानीति नरेषु षट् १०२९
अथ स्थानानि वक्ष्यामस्त्रीणि स्त्रीणां मुनेर्मतात्
आयताख्यावहित्थाश्वक्रान्तान्यन्यच्चतुष्टयम् १०३०
अथापि चेति वदता मुनिना सूचितं ब्रुवे
गतागतं च वलितं मोटितं विनिवर्तितम् १०३१
अथ देशीस्थानकानां त्रयोविंशतिरुच्यते
स्वस्तिकं वर्धमानाख्यं नन्द्यावर्तं च संहतम् १०३२
समपादं चैकपादं पृष्ठोत्तानतलं तथा
चतुरस्त्रं पाष्णिविद्धं पार्ष्णिपार्श्वगतं तथा १०३३
एकपार्श्वगतं च स्यादेकजानुनताभिधम्
परावृत्ताह्वयं सूचि समादि विषमाद्यपि १०३४

खराडसूचि ततो ब्राह्मं वैष्णवं शैवगारुडे
कूर्मासनं नागबन्धं वृषभासनमित्यपि १०३५
स्वस्थं मदालसं क्रान्तं स्याद्विष्कम्भितमुत्कटम्
स्रस्तालसं जानुगतं मुक्तजानु विमुक्तकम् १०३६
उपविष्टस्थानकानि नवेति भरतोऽभ्यधात्
सममाकुञ्चितं स्थानं प्रसारितविवर्तिते १०३७
उद्वाहितं नतं चेति सुप्तस्थानानि सन्ति षट्
इति स्थानानि षट्पुंसां स्त्रीणां सप्तापराणयपि १०३८
त्रयोविंशतिरुक्तानि नव स्थानानि चाऽसने
सुप्तस्थानानि षट्तानि सर्वाणि मिलितानि तु १०३९
एकपञ्चाशदाचष्ट निःशङ्कः करणाग्रणीः
सर्वेषां वच्मि लक्ष्मैषामिदानीं तद्विदां मतम् १०४०
एकः समस्थितः पादस्त्र्यस्त्रः पन्नस्थितोऽपरः १०४१
सार्धद्वितालान्तरालो जङ्घा किंचिन्नता भवेत्
सौष्ठवं यत्र तज्ज्ञेयं वैष्णवं विष्णुदैवतम् १०४२
प्रकृतिस्थस्य संलापेनानाकार्यान्तरान्विते
प्रयोज्यं तन्मुनिः प्राह नृभिरुत्तममध्यमैः १०४३
विष्णुवेषधरेणैव नटेनेत्यपरे जगुः
सूत्रधारादिना नाट्यस्थितिकर्त्रेति चापरे १०४४
पन्नस्थितोऽसौ चरणो यः पार्श्वाभिमुखाङ्गुलिः
त्र्यस्त्रः स एव किंचिच्चेत्पुरोदेशाभिमुख्यभाक् १०४५
अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुल्यौ ये हस्तस्य प्रसारिते
तदग्रयोरन्तरालं तालमाहुर्मनीषिणः १०४६
कटी जानुसमा यत्र कूर्परांसशिरःसमम्
उरः समुन्नतं सन्नं गात्रं तत्सौष्ठवं भवेत् १०४७
सन्नं स्वस्थानविश्रान्तं निषणणं त्वचलस्थिति १०४८
चलपादमनत्युच्चमचञ्चलमकुब्जकम् १०४९
सौष्ठवेऽङ्गं भवेत्तच्च कार्यमुत्तममध्यमैः
एतच्च वैष्णवं स्थानं चतुरस्त्रस्य जीवनम् १०५०

वैष्णवं स्थानकं यत्र कटीनाभिचरौ करौ
पृथक्समुन्नतं वक्षश्चतुरस्त्रं तदुच्यते १०५१
इति वैष्णवम्
प्रधानं सौष्ठवं पादावेकतालान्तरौ समौ १०५२
यत्र तत्समपादं स्याच्चतुराननदैवतम्
एतच्च विप्रदत्ताशीःस्वीकारेऽथ निरीक्षणे १०५३
मध्यमानां विहंगानां कन्यावरकुतूहले
लिङ्गिव्रतिविमानस्थस्यन्दनस्थेषु चेष्यते १०५४
इति समपादम्
भूमेरूर्ध्वनिषण्णौ चेत्सार्धतालत्रयान्तरे
नभूस्यूरू चरणयोस्तावदेवान्तरं भुवि १०५५
त्र्यस्त्रपक्षस्थयोः स्थानं वैशाखं कथितं तदा
विशाखदैवतं तच्च स्थूलपक्षीक्षणे भवेत्
यद्धादौ प्रेरणेऽश्वानां वेगादाने च वाहने १०५६
इति वैशाखम्
पक्षस्थौ चरणौ त्र्यस्त्रावेकतालान्तरौ भुवि
कटीजानुसमौ व्योम्नि सार्धतालद्वयान्तरे १०५७
ऊरू यत्र निषण्णौ तन्मण्डलं शक्रदैवतम्
धनुर्वज्रादिशस्त्राणां प्रयोगे गजवाहने १०५८
वीक्षणे गरुडादीनामिदं मुनिरुपादिशत्
चतुस्तालान्तरौ पादौ मण्डलेऽन्ये प्रचक्षते १०५९
इति मण्डलम्
वामो यत्र निषण्णोरुरम्बरे पूर्वमानतः
दक्षिणश्चरणश्चाग्रे पञ्चतालं प्रसारितः १०६०
त्र्यस्त्रौ द्वावपि तद्विद्यादालीढं रुद्रदैवतम्
ईर्ष्याक्रोधकृतो जल्पः कार्यस्तेनोत्तरोत्तरः १०६१
वीररौद्रकृतं मल्लसंघर्षास्फोटनादिकम्
तथा संधाय शस्त्राणि प्रत्यालीढं समाश्रयेत् १०६२
इत्यालीढम्

आलीढाङ्गविपर्यासात्प्रत्यालीढमुदीरितम्
आलीढकृतसंधानशस्त्रमेतेन मोक्षयेत्
रुद्रं च दैवतं तत्र भाषते शंभुवल्लभः १०६३
इति प्रत्यालीढम्
एषामाद्यानि चत्वारि दृश्यन्ते नाटयनृत्तयोः
प्रयोगस्त्वन्त्ययोस्तज्ज्ञैरिष्टो नाटयैकगोचरः १०६४
अन्ये पञ्चविधेऽप्याहुर्नर्तने स्थानकानि षट् १०६५
इति षट्पुरुषस्थानकानि
घामस्तालान्तरस्त्र्यस्रो दक्षिणश्चरणः समः
प्रसन्नं वदनं वक्षः समुन्नतमनुन्नता १०६६
कटीनितम्बगो हस्तो दक्षिणोऽन्यो लताकरः
यत्राऽऽयतं तदाख्यातं कमला चात्र देवता १०६७
स्थानं चिकीर्षितासु स्यात्क्षतासु च गतिष्विदम्
आभाषणे च कर्तव्ये सखीप्रियतमादिभिः १०६८
रङ्गावतरणारम्भे पुष्पाञ्जलिविसर्जने
अमर्षे प्रतिषेधे च कार्यं मानावलम्बने
गर्वगाम्भीर्यमौने स्यादावाहनविसर्जने १९७०
पूर्वरङ्गे स्त्रीभिरेव प्रयोज्यं केचिदूचिरे
नरो नार्योऽथवा कुर्युः प्रवेशे स्थानकं स्त्रियाः १०७१
स्थानं यथाभिनेयं स्यात्प्रविष्टेष्विति चापरे
आयतानन्तरं कार्या रङ्गावतरणादयः १०७२
हस्तपादप्रचारस्तु तेषु ज्ञेयो यथोचितम्
भट्टाभिनवगुप्तस्य मतमेतदुदीरितम् १०७३
इत्यायतम्
अवहित्थं तदेव स्याद्विपर्यासेन पादयोः
चिन्तावितर्कयोस्तोषे संलापे च निसर्गजे १०७४
विस्मये भूरिसौभाग्यगर्वजे स्वाङ्गवीक्षणे
लीलाविलासलावण्यवरमार्गविलोकने १०७५
कार्यं दौर्गमिदं स्थानमवहित्थस्य सूचकम् १०७६

इत्यवहित्थम्
समस्थैकस्य पादस्य पार्ष्णिदेशशतोऽपरः
सूचीपादः स्वपार्श्वे वा समस्तालान्तरे स्थितः १०७७
यत्राश्वारोहणारम्भे तदश्वक्रान्तमुच्यते
स्खलिते विगलद्वस्त्रधारणे गोप्यगोपने १०७८
प्रसूनस्तबकादाने तरुशाखावलम्बने
नैसर्गिके च संलापे विभ्रमे ललिते तथा
प्रयोक्तव्यमिदं स्थानं भारती चात्र देवता १०७९
इत्यश्वक्रान्तम्
गत्युन्मुखी च यत्रैकं पदमुद्धृत्य नर्तकी
उदास्ते तद्गतिस्थित्योर्निरोधात्स्याद्गतागतम् १०८०
इति गतागतम्
शरीरमीषद्वलितं पादो वलितदिग्भवः
कनिष्ठाश्लिष्टभूरन्यो भूलग्नाङ्गुष्ठको यदा
तदा वलितमाख्यातं साभिलाषविलोकने १०८१
इति वलितम्
एकः समोऽङ्घ्रिरन्यस्तु कुञ्चितोऽर्धतलाङ्गुलिः
अग्रे यदोर्ध्वगौ हस्तौ कर्कटौ मोटितं तदा
कामावस्थासु सर्वासु विनियोगोऽस्य कीर्तितः १०८२
इति मोटितम्
पृष्ठतोऽङ्गपरावृत्त्या तदेव विनिवर्तितम् १०८३
इति विनिवर्तितम्
स्वस्तिको हंसकस्थाने चरणौ कुञ्चितौ यदा
मिथः श्लिष्टकनिष्ठौ च तदाहुः स्वस्तिकं बुधाः १०८४
इति स्वस्तिकम्
वर्धमाने तु चरणौ तिर्यञ्चौ पार्ष्णिसंगतौ १०८५
इति वर्धमानम्
अस्यैव चेच्चरणयोरन्तरं स्यात्षडङ्गुलम्
वितस्तिमात्रमथवा नन्द्यावर्तं तदोदितम् १०८६

इति नन्द्यावर्तम्
देहः स्वाभाविकोऽङ्गुष्ठौ पादयोश्चेन्मिथो युतौ
गुल्फौ च संहतं तत्स्यात्पुष्पाञ्जलिविसर्जने १०८७
इति संहतम्
वपुः स्वाभाविकं पादौ वितस्त्यन्तरितावृजू
यत्र तत्समपादाख्यं शार्ङ्गदेवः समादिशत् १०८८
इति समपादम्
समस्याङ्घ्रेर्जानुमूर्ध्वं बाह्यपार्श्वे यदीतरः
बाह्यपार्श्वेन लग्नोऽङ्घ्रिरेकपादं तदोच्यते १०८९
इत्येकपादम्
भूलग्नाङ्गुलिपृष्ठोऽङ्घ्रिः पश्चादेकोऽपरः पुरः
समो यत्र तदादिष्टं पृष्ठोत्तानतलं बुधैः १०९०
इति पृष्ठोत्तानतलम्
नन्द्यावर्तस्य चेदङ्घ्र्योर्भवेदष्टादशाङ्गुलम्
अन्तरं चतुरैः स्थानं चतुरस्त्रं तदोदितम् १०९१
इति चतुरस्त्रम्
पार्ष्णिरङ्गुष्ठसंश्लिष्टा पार्ष्णिविद्धे विधीयते
इति पार्ष्णिविद्धम्
पार्ष्णिपार्श्वगते पार्ष्णिरन्तः पार्श्वान्तरस्थितः १०९२
इति पार्ष्णिपार्श्वगतम्
समस्याङ्घ्रेः पुरः किंचिदपरश्चरणो यदा
स्याद्बाह्यपार्श्वगस्तिर्यगेकपार्श्वगतं तदा १०९३
इत्येकपार्श्वगतम्
एकः समोऽङ्घ्रिरन्यश्चेदन्तरे चतुरङ्गुले
तिर्यक्कुञ्चितजानुः स्यादेकजानुनतं तदा १०९४
इत्येकजानुनतम्
परावृत्ते समे स्यातां पाष्ण्याऽङ्गुष्ठकनिष्ठिके
इति परावृत्तम्
पार्ष्णिजङ्घोरुसंलग्नधरणी चरणौ यदा

तिर्यक्प्रसारितौ स्यातां समसूचि तदोच्यते १०९५
इति समसूचि
सूचीपादौ पृथग्यत्र पुरः पश्चात्प्रसारितौ १०९६
युगपद्गदितं तज्ज्ञैः स्थानं विषमसूचि तत्
भूलग्नजानुगुल्फौ तौ चरणौ केचिदूचिरे १०९७
इति विषमसूचि
एकोऽङ्घ्रिः कुञ्चितोऽन्यस्तु भूसंलग्नोरुपार्ष्णिकः
तिर्यक्प्रसारितो यत्र खण्डसूचि तदोच्यते १०९८
इति खण्डसूचि
एकः समोऽङ्घ्रिरन्यश्चेत्कुञ्चितीकृत्य पृष्ठतः
जानुसंधिसमत्वेनोत्क्षिप्तो ब्राह्मं तदुच्यते १०९९
इति ब्राह्मम्
सममेकं विधायाङ्घ्रिमन्यश्चेत्कुञ्चितो मनाक्
पुरः प्रसारितस्तिर्यक्पदं स्याद्वैष्णवं तदा ११००
इति वैष्णवम्
अङ्घ्रेः समस्य वामस्य जानुशीर्षसमोऽपरः
उद्धृतः कुञ्चिताकारो यत्र शैवं तदुच्यते ११०१
इति शैवम्
आकुञ्चितः पुरो वामः पश्चादन्यस्तु जानुना
भुवं गतौ यदा पादौ गारुडं गदितं तदा ११०२
इति गारुडम्
दक्षिणश्चरणो जानुबाह्यगुल्फमिलत्क्षितिः
वामः समो भवेद्यत्र कूर्मासनमदो विदुः ११०३
इति कूर्मासनम्
यदोपविश्य वामोरोः पृष्ठे न्यस्यति दक्षिणाम्
जङ्घां तदा नागबन्धमभ्यधात्करणाग्रणीः ११०४
इति नागबन्धम्
वियुते संयुते वा चेज्जानुनी संस्थिते क्षितौ
वृषभासनमाख्यातं सौष्ठवाधिष्ठितं तदा ११०५

इति वृषभासनम्
विस्तारिताञ्चितावङ्घ्री यत्रोरः किंचिदुन्नतम्
करावूरुकटिन्यस्तौ स्वस्थं स्थानं तदुच्यते १९०६
इति स्वस्थम्
एकः प्रसारितः किंचिदन्योऽङ्घ्रिस्त्वासनाश्रितः
शिरःपाश्वगतं यत्र तन्मदालसमिष्यते
मदे विपदि निर्वेदेऽथौत्सुक्ये विरहे भवेत् ११०७
इति मदालसम्
हस्तौ चिबुकविन्यस्तौ बाहुशीर्षश्रितं शिरः
ईषद्बाष्पे च नयने यत्र क्रान्तमदो मतम्
निर्जिते निगृहीते च शोकग्लाने भवेदिदम् ११०८
इति क्रान्तम्
ऊरुविस्तारितौ बाहू पादौ विस्तारिताञ्चितौ ११०९
यदा निमीलिते नेत्रे विष्कम्भं भणितं तदा
योगे ध्याने भवेदेतत्स्वभावेन भटासने १११०
इति विष्कम्भितम्
समासनसमं स्पृष्टभूतलं चरणौ समौ
यदा तदोत्कटं योगध्यानसंध्याजपादिषु ११११
इत्युत्कटम्
हस्तौ स्रस्तौ विमुक्तौ च शरीरमलसं यदा
लोचने मन्थराकारधरे स्रस्तालसं तदा
हानिग्लानिमदव्याधिमूर्छाभीतिषु तद्भवेत् १११२
इति स्रस्तालसम्
जानुभ्यां भूमिसंस्थाभ्यां स्थानं जानुगतं मतम् १११३
होमे देवार्चने दीनयाचने मृगदर्शने
कुसत्त्वत्रासने चेदं भवेत्क्रुद्धप्रसादने १११४
इति जानुगतम्
उत्कटस्यैव जान्वैकं धरापृष्ठमधिष्ठितम्
यत्रैतन्मुक्तजानु स्यान्मानिनीनां प्रसादने

हवने सज्जनानां च सान्त्वने साधुकर्तृके १११५
इति मुक्तजानु
विमुक्तं भूप्रपतनं हावक्रन्दादिषु स्मृतम्
इति विमुक्तम्
सुप्तमुत्तानवक्त्रं च स्रस्तमुक्तकरं समम् १११६
इति समम्
आकुञ्चिताङ्गमाविद्धजान्वाकुञ्चितमुच्यते
प्रयोगस्तस्य शीतार्ताभिनये शार्ङ्गिणोदितः १११७
इत्याकुञ्चितम्
उपधाय भुजामेकां यत्प्रसारितजानुकम्
सुप्तं प्रसारितं स्थानं सुखसुप्ते तदिष्यते १११८
इति प्रसारितम्
विवर्तितमधोवक्त्रं सुप्तं शस्त्रक्षतादिषु १११९
इति विवर्तितम्
स्कन्धन्यस्तशिरः सुप्तं कूर्पराधिष्ठितक्षितिः
यत्तदुद्वाहितं प्रोक्तं लीलयाऽवस्थितौ प्रभोः ११२०
इत्युद्वाहितम्
ईषत्प्रसृतजङ्घं यत्सुप्तं स्रस्तकरद्वयम्
तन्नतं स्थानकं खेदश्रमालस्यादिषु स्मृतम् ११२१
इति नतम्
वाङ्मनःकायजा चेष्टा पुरुषार्थोपयोगिनी
वृत्तिः सा भारती सात्त्वत्यारभटयथ कैशिकी ११२२
चतुर्विधेति विज्ञेया तासामुत्पत्तिरुच्यते
ऋग्वेदाद्भारती जाता यजुर्वेदात्तु सात्त्वती
अथर्वणादारभटी सामवेदात्तु कैशिकी ११२३
वृत्तिः संस्कृतवाक्यैकप्रधाना भरैतर्नृभिः
प्रयुज्यमाना वाग्वृत्तिः प्राधान्याद्भारती मता ११२४
सत्त्वप्रकाशकं यत्स्यात्तद्युक्तं सत्त्वमुच्यते
मनस्तत्प्रभवा हर्षशौर्यत्यागास्तु सात्त्वताः ११२५

तत्प्रधाना सात्त्वती स्याद्वीररौद्राद्भुतोत्कटा
हीना शृङ्गारनिर्वेदकरुणैरुद्धताश्रयात् ११२६
आरादुत्साहिनो ये स्युर्भटास्तत्कायसंभवा
भवेदारभटी वृत्ती रौद्रादावुद्धते रसे
मायेन्द्रजालबहुला चित्रयुद्धप्रवर्धिनी ११२७
वागङ्गाभरणानां या सौकुमार्येण निर्मिता
उल्लसद्गीतनृत्ताढ्या शृङ्गाररसनिर्भरा ११२८
निःशङ्कः कैशिकीं ब्रूते तां सौन्दर्यैकजीविताम्
सौन्दर्यसौकुमार्याभ्यां रौद्रादावप्यसौ भवेत् ११२९
आमुखं च प्रहसनं तथा वीथी प्ररोचना
अंशाः स्युरिति चत्वारो ये भारत्या मुनेर्मताः ११३०
उद्घात्यकावलगिते कथोद्घातः प्रवर्तकम्
प्रयोगातिशयश्चेति भेदाः पञ्चाऽऽमुखस्य ये ११३१
उत्थापकाभिधो भेदः सात्त्वत्याः परिवर्तकः
संलापकश्चतुर्थस्तु यः संघात्यकसंज्ञकः ११३२
संक्षिप्तकं चावपातः स्याद्वस्तूत्थापनं तथा
संफेटश्चाऽऽरभटयां यदिति भेदचतुष्टयम् ११३३
कैशिक्यां यन्मतं नर्म नर्मस्फुञ्जस्तथाऽपरः
नर्मस्फोटो नर्मगर्भश्चेति भेदचतुष्टयम् ११३४
परिचित्ताक्षेपकं च परोपालम्भकं तथा
रोषेर्ष्यासूचकं चेति नर्मभेदास्त्रयश्च ये ११३५
सोदाहरणलक्ष्मास्तेऽमी नाटकगोचराः
विस्तरत्रस्तचित्तेन निःशङ्केन न तेनिरे ११३६
काव्यं गीतं तथा नृत्तं वृत्तिहीनं न शोभते
अतो वृत्तीर्विजानीयादेता भरतभाषिताः ११३७
इति वृत्तिलक्षणम्
युद्धे परात्मशस्त्राणां क्रमाच्चयावनपातने
विधातुमुचिता गात्रवर्तना न्याय उच्यते ११३८
भारतः सात्त्वतो वार्षगणयः कैशिकसंज्ञकः ११३९

भेदास्तस्येति चत्वारः क्रमाद्वृत्तिचतुष्टये
तेषां लक्षणसिद्ध्यर्थं प्रविचारान्ब्रुवेऽधुना १९४०
याः प्रकृष्टा विचित्राच गतयस्ते परिक्रमाः
त एव प्रविचाराः स्युः शस्त्रमोक्षणगोचराः ११४१
फलकं वामहस्तेन खड्गं दक्षिणपाणिना
गृहीत्वाऽपसृतौ कृत्वा करावाक्षिप्य तौ ततः ११४२
फलकभ्रामणं कृत्वा पार्श्वयोरुभयोरथ
परितः शिरसः शस्त्रं भ्रामयित्वा तु खड्गिनम् ११४३
करं शिरःकपोलान्तरुद्वेष्ट्य मणिबन्धतः
फलकस्याप्युपशिरः परिभ्रमणमाचरेत् ११४४
विधिरेष सकृत्कट्यां शस्त्रपातश्च भारते
सात्त्वतेऽप्येवमेव स्याच्छस्त्रभ्रान्तिस्तु पृष्ठतः ११४५
कर्तव्यः शस्त्रपातस्तु पादयोरिह तद्विदा
प्रविचारः सात्त्वतवद्वार्षगण्ये विधीयते ११४६
पृष्ठतः फलकस्यापि भ्रामणं स्यादिहाधिकम्
स्कन्धे वक्षसि वा शस्त्रहस्तस्योद्वेष्टानं तथा ११४७
प्रहारपातनं चात्र वक्षस्थलगतं मतम्
कैशिके स्याद्भारतवच्छस्त्रपातस्तु मूर्धनि ११४८
शक्तिकुन्तादिशस्त्राणि धनुर्वज्रादिकान्यपि
न्यायेष्वेषु प्रयुञ्जीत सौष्ठवेन समन्वितः ११४९
प्रविचारा न शोभन्ते सौष्ठवेन विना कृताः
संज्ञामात्रेण कर्तव्यः प्रहारो न तु वास्तवः ११५०
मायेन्द्रजालैरथवा प्रहारमिव दर्शयेत्
एते न्यायाः प्रयोक्तव्याश्चारीभिः शस्त्रमोक्षणे ११५१
इनि न्यायलक्षणम्
चारीचयविशेषः प्राङ्मण्डलं प्रतिपादितम्
तद्भेदानधुना धीमान्वक्ति श्रीकरणाग्रणीः ११५२
भ्रमरास्कन्दितावर्तशकटास्यानि चाड्डितम्
समोसरितमध्यर्धमेलकाक्रीडितं ततः ११५३

पिष्टकुट्टं चाषगतं भौमानीति दशावदन्
अतिक्रान्तं दण्डपादं क्रान्तं ललितसंचरम् ११४४
सूचीविद्धं वामविद्धं विचित्रं विहृतं ततः
अलातं ललितं चेति व्योमजानि दशाब्रुवन् ११५५
भौमाकाशिकचारीणां प्राचुर्यान्मण्डलान्यपि
भौमान्याकाशिकानीति व्यपदेशं प्रपेदिरे ११५६
एतेषां विनियोगश्च विज्ञेयः शस्त्रमोक्षणे
नभोभवानां प्राधान्यं बोध्यं युद्धपरिक्रमे ११५७
चारीनाम्नाऽत्र चरणं वक्ष्ये चारीविवक्षया
चारीणां न्यूनताधिक्यं न दूषयति मण्डलम् ११५८
दक्षिणो जनितो वामः स्यन्दितो दक्षिणः पुनः
शकटास्यस्तथा वामः पादोऽपस्यन्दितोऽथवा ११५९
दक्षिणो भ्रमरो वामः स्यन्दितोऽङ्घ्रिरथेतरः
शकटास्यश्चाषगतिर्वामोऽन्यो भ्रमरो भवेत्
वामान्ते स्यन्दितो यत्र तदूचे भ्रमरं बुधैः ११६०
इति भ्रमरम्
दक्षिणो भ्रमरो वामोऽड्डितोऽथ भ्रमरः स चेत्
दक्षिणः शकटास्यत्वं गत्वोरूद्वृत्ततां गतः ११६१
वामो वाऽध्यर्धिकीभूय भ्रमरो दक्षिणः पुनः
स्यन्दितः शकटास्यस्तु वामस्तेनैव भूतलम्
स्फुटमास्फोटितं धीरैस्तदास्कन्दितमिष्यते ११६२
इत्यास्कन्दितम्
दक्षिणो जनितो वामः स्थितावर्तस्ततः परम्
शकटास्यो भवेत्पश्चादेलकाक्रीडिताह्वयः ११६३
ऊरूद्वृत्तोऽड्डितश्चारीं जनितामाश्रितस्ततः
समोसरितमत्तल्लिः क्रमादङ्घ्रिस्तु दक्षिणः ११६४
शकटास्यः क्रमादूरूद्वृत्तश्च स्यादथेतरः
पादश्चाषगतिर्द्विः स्याद्दक्षिणः स्यन्दितस्ततः ११६५
वामाङ्घ्रिः शकटास्यः स्यादन्योऽङ्घ्रिर्भ्रमरस्ततः

वामश्चाषगतिर्यत्र तदावर्तमवादिषुः ११६६
इत्यावर्तम्
जनितः सप्तपूर्वोक्तस्थितावर्तादिभेदभाक्
क्रमेण शकटास्यश्च दक्षिणः स्यन्दितोऽपरः ११६७
शकटास्यस्ततः पादो यावन्मण्डलपूरणम्
क्रमेण यत्र तज्ज्ञेयं शकटास्याभिधं बुधैः ११६८
इति शकटास्यम्
उद्घट्टितस्ततो बद्धः समोसरितपूर्वकः
मत्तल्लिरर्धमत्तल्लिरपक्रान्तश्च दक्षिणः ११६९
उद्वृत्तो इद्युद्धान्तश्च भ्रमरः स्यन्दितश्च सः
वामस्तु शकटास्योऽन्यो द्विः स्याच्चाषगतिस्ततः ११७०
वामोऽड्डितोऽध्यर्धिकस्तु क्रमाच्चाषगतिः परः
समोसरितमत्तल्लिर्मत्तल्लिर्भ्रमरस्तथा ११७१
वामोऽथ स्यन्दितो भूत्वा भूतटास्फोटनं यदा
कुरुते दक्षिणः प्राहुरड्डितं मण्डलं तदा ११७२
इत्यड्डितम्
स्थानेन समपादेन स्थित्वा हस्तौ प्रसारयेत्
निरन्तरावूर्ध्वकृतावावेष्टयोद्वेष्टयवत्क्षिपेत् ११७३
कटीतटे ततः पादौ भ्रामयेद्दक्षिणे ततः
क्रमेणानन्तरं वामं पुरः पादं प्रसारयेत् ११७४
एवं भ्रान्त्वा क्रमाद्यत्र मण्डलभ्रमणं भवेत्
चतुर्दिक्कं तदाख्यातं समोसरितसंज्ञकम् ११७५
इति समोसरितम्
क्रमेण दक्षिणः पादो जनितः स्यन्दितस्ततः
अड्डितोक्ता चतुर्भेदी वामस्याध्यर्धिकादिका ११७६
दक्षिणः शकटास्यः स्याद्यत्रान्ते दिक्चतुष्टये
मण्डलभ्रमणं तत्तु नियुद्धेऽध्यर्धमण्डलम् ११७७
इत्यध्यर्धम्
भूयुक्तैश्चरणैः सूचीविद्धं करणमाश्रितैः

सूचीविद्धाभिधे चार्यावेलकाक्रीडितैरथ ११७८
संपूर्णैर्भ्रमरैः प्राग्वत्सूचीविद्धाङ्घ्रिभिस्ततः
आद्यैर्मण्डलभ्रान्त्या दिक्चतुष्टययुक्तया
अन्ते रचितया ज्ञेयमेलकाक्रीडिताह्वयम् ११७९
इत्येलकाक्रीडितम्
सूची दक्षिणपादः स्याद्वामोऽपक्रान्तकस्ततः ११८०
सव्यवामौ च बहुशो भुजंगत्रासितौ क्रमात्
यत्रान्ते मण्डलभ्रान्तिः पिष्टकुट्टं तदुच्यते ११८१
इति पिष्टकुट्टम्
चरणैश्चाषगतिभिः समस्तैर्मण्डलभ्रमम्
अन्ते दधच्चाषगतं नियुद्धविषयं भवेत् ११८२
इति चाषगतम्
जनितः शकटास्यश्च दक्षिणश्चरणः क्रमात्
वामोऽलातो दक्षिणस्तु पार्श्वक्रान्तस्ततोऽपरः ११८३
सूची स एव भ्रमर उद्वृत्तो दक्षिणो भवेत्
वामस्त्वलातको वाऽघ्री छिन्नाख्यकरणाश्रयौ ११८४
वाह्यभ्रमरकं यत्र वामाङ्गं रेचितं भवेत्
अतिक्रान्तस्ततो वामो दण्डपादस्तु दक्षिणः
अवोचत्तदतिक्रान्तं मण्डलं शंकरप्रियः ११८५
इत्यतिक्रान्तम्
दक्षिणो जनितो भूत्वा दण्डपादो भवेदथ
सूची च भ्रमरो वाम उद्वृत्तो दक्षिणस्ततः ११८६
अलातो वामचरणः पार्श्वक्रान्तस्तु दक्षिणः
भुजंगत्रासितश्चासौ वामोऽतिक्रान्ततां गतः ११८७
दक्षिणो दण्डपादोऽथ सूची च भ्रमरोऽपरः
यत्र तद्दण्डपादाख्यं मण्डलं बभणे बुधैः ११८८
इति दण्डपादम्
दक्षिणः सूच्यपक्रान्तो वामोऽघ्रिर्दक्षिणस्ततः
पार्श्वक्रान्तस्तथा वामः समन्तान्मण्डलभ्रमः ११८९

सूची यत्राथ वामः स्यादपक्रान्तस्तु दक्षिणः
तदुक्तं कृतिभिः क्रान्तं स्वभावगतिगोचरम् ११९०
इति क्रान्तम्
ऊर्ध्वजानुस्तथा सूची दक्षिणश्चरणः क्रमात्
वामपादस्त्वपक्रान्तः पार्श्वक्रान्तस्तु दक्षिणः ११९१
क्रमात्सूची भ्रमरको वामः पादोऽथ दक्षिणः
पार्श्वक्रान्तस्ततो वामोऽतिक्रान्तो दक्षिणः पुनः ११९२
सूच्यपक्रान्तको वामः पार्श्वक्रान्तोऽपरस्ततः
स्याद्वामाङ्घ्रिरतिक्रान्तश्चरणद्वितयी ततः ११९३
स्याच्छिन्नकरणोक्ता चेद्वामाङ्घ्रिरचितं श्रिता
बाह्यभ्रमरकं विद्यात्तदा ललितसंचरम् ११९४
इति ललितसंचरम्
दक्षिणश्चरणः सूची भ्रमरश्च भवेत्ततः
पार्श्वक्रान्तोऽथ वामाङ्घ्रिरपक्रान्तोऽथ दक्षिणः ११९५
सूची वामस्त्वपक्रान्तः पार्श्वक्रान्तस्तु दक्षिणः
यत्र तन्मण्डलं प्रोक्तं सूचीविद्धं पुरातनैः ११९६
इति सूचीविद्धम्
सूच्यङ्घ्रिर्दक्षिणो वामस्त्वपक्रान्तोऽथ दक्षिणः ११९७
दण्डपादोऽथ सूची स्याद्वामो भ्रमरकश्च सः
पार्श्वक्रान्तो दक्षिणः स्यादाक्षिप्तो दक्षिणेतरः ११९८
दक्षिणो दण्डपादः स्यादूरूद्वृत्तोऽप्यनन्तरम्
वामश्च सूची भ्रमरोऽलातश्च क्रमतो भवेत् ११९९
पार्श्वक्रान्तो दक्षिणः स्याद्वामोऽतिक्रान्ततां व्रजेत्
यत्र तद्वामविद्धाख्यं मण्डलं शार्ङ्गिणोदितम् १२००
इति वामविद्धम्
दक्षिणो जनितोऽङ्घ्रिः स्यादूरूद्वृत्तश्च विच्यवः
ततः समस्थितावर्तोद्व्यावर्तोदितभेदभाक् १२०१
स्यन्दितो वामपादः स्यात्पार्श्वक्रान्तस्तु दक्षिणः
भुजंगत्रासितो वामोऽतिक्रान्तो दक्षिणो भवेत् १२०२

उद्वृत्तश्चैव वामस्तु स्यादलातोऽथ दक्षिणः
पार्श्वक्रान्तोऽथवा सूची वामो विक्षिप्य दक्षिणम्
वामोऽपक्रान्ततां नीतस्तद्विचित्रं प्रचक्षते १२०३
इति विचित्रम्
दक्षिणो विच्यवो भूत्वा स्यन्दितोऽनन्तरं भवेत् १२०४
पार्श्वक्रान्तो दक्षिणोऽङ्घ्रिर्वामस्तु स्यन्दितस्ततः
उद्वृत्तो दक्षिणोऽलातो वामः सूची तु दक्षिणः १२०५
पार्श्वक्रान्तस्तु वामाङ्घ्रिराक्षिप्तीभूय दक्षिणः
भ्रान्त्वा सव्यापसव्येन दण्डपादत्वमागतः १२०६
वामः क्रमेण सूची स्याद्भ्रमरश्चाथ दक्षिणः
भुजंगत्रासितो वामोऽतिक्रान्तो विहृताभिधे १२०७
इति विहृतम्
सूचीं च भ्रमरीं वामे क्रमात्पादे तु दक्षिणे १२०८
भुजंगत्रासितां चारीमलातां दक्षिणेतरे
षट्कृत्वः सप्तकृत्वो वा कृत्वा चारीरिमाः क्रमात् १२०९
चतुर्दिक्षु द्रुतं भ्रान्त्वा परिमण्डलिताकृतिः
दक्षिणाङ्घ्रावपक्रान्तां वामे तु चरणे क्रमात् १२१०
अतिक्रान्ता भ्रमरिके ललितैश्चरणक्रमैः
करोति यत्र तत्प्राहुरलातं मण्डलं बुधाः १२११
इत्यलातम्
सूच्यङ्घ्रिर्दक्षिणो वागस्त्वपक्रान्तोऽथ दक्षिणः
पार्श्वक्रान्तत्वमागत्य भुजंगत्रासितो भवेत् १२१२
अतिक्रान्तस्तु वामाङ्घ्रिराक्षिप्तो दक्षिणस्ततः
वामोऽतिक्रान्ततां नीत्वोरूद्वृत्तोऽलातकः क्रमात् १२१३
पार्श्वक्रान्तो दक्षिणः स्याद्वामः सूच्यथ दक्षिणः
अपक्रान्तो वामपादस्त्वतिक्रान्तीकृतो यदा
ललितं संचरेदुक्तं ललितं मण्डलं तदा १२१४
इति ललितम्
इति दशाऽऽकाशिकमण्डलानि

चालिश्चालिवडश्चाथ लढिः सूकमुरोङ्गणम् १२१५
धसकश्चाङ्गहारः स्यादोयारो विहसी मनः
लास्याङ्गानि दशैतानि देश्यां देशीविदो विदुः १२१६
कोमलं सविलासं च मधुरं काललास्ययुक्
नातिद्रुतं नातिमन्दं त्र्यस्त्रताप्रचुरं तथा १२१७
पादोरुकटिबाहूनां यौगपद्येन चालनम्
चालिः सा शैघ्र्यसांमुख्यप्राया चालिवडो भवेत् १२१८
सुकुमारं तिरश्चीनं विलासरसिकं च यत्
युगपत्कटिबाहूनां चालनं सा लढिर्मता १२१९
कर्णयोर्हावबहुलं लसल्लीलावतंसयोः
विलम्बेनाविलम्बेन सूकं तल्लयचालनम् १२२०
विलम्बेनाविलम्बेन कुचयोर्भुजशीर्षयोः
ललितं चालनं तिर्यक्तज्ज्ञाः प्राहुरुरोङ्गणम् १२२१
धसकः स्यात्सुललितं स्तनाधोनयनं लयात् १२२२
सताललिलतोपेता क्रमात्कार्या द्वयोर्नतिः
धनुर्वदङ्गहारः स्यादिति निःशङ्कभाषितम् १२२३
किंचित्तिर्यगधो मूर्ध्नो गतिरोयारको मतः
स्मितं स्याद्विहसी यस्तु शृङ्गाररसनिर्भरः १२२४
अभ्यस्तादन्य एवातिसूक्ष्मप्रत्यग्रभाङ्गिभाक्
गीतादेरागतः स्थायस्तल्लयात्तन्मनो मतम् १२२५
इति दश लास्याङ्गानि
शिरोनेत्रकरादीनामङ्गानां मेलने सति
कायस्थितिर्मनोनेत्रहारी रेखा प्रकीर्तिता १२२६
इति रेखालक्षणम्
विघ्नेशं भारतीं देवीं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान्
रङ्गं तद्देवतास्तालवाद्यभाण्डानि च क्रमात् १२२७
उपाध्यायं नृत्तकन्याः स्तम्भयुग्मं च दण्डिकाम्
कस्तूरिकाचन्दनाद्यैः सामोदैरनुलेपनैः १२२८
शुभ्रैरः सुगन्धिभिः पुष्पैर्धूपैरानात्रिकैरपि

नैवेद्यैर्विविधैर्वस्त्रैस्ताम्बूलैर्बलिभिस्तथा १२२९
अर्चयित्वा शुभे लग्ने प्रारभेत श्रमं सुधीः
स्तम्भद्वयोपरिन्यस्येत्कृत्वा हृदयसंमिताम् १२३०
हस्तग्राह्यां तिरश्चीनामवष्टम्भाय दण्डिकाम्
वसित्वा वसनं शुभ्रं दृढमादाय कञ्चुकम् १२३१
दण्डिकालम्बिनी कन्याऽभ्यस्येदङ्गविवर्तनम्
वलनं स्थापनं रेखां तालसाम्यं लयानपि १२३२
अङ्गादीनि पुरोक्तानि लास्याङ्गान्यखिलान्यपि
गीतवाद्यानुगमनं शिक्षेत सुमनाः सती १२३३
इति श्रमविधिः
पात्रं स्यान्नर्तआधारो नृत्ते प्रायेण नर्तकी
मुग्धं मध्यं प्रगल्भं च पात्रं त्रेधेति कीर्तितम् १२३४
मुग्धादेर्लक्षणं प्रोक्तं यौवनत्रितयं क्रमात् १२३५
लीनाधरस्तनाभोगकपोलजघनोरुकम्
सुरतं प्रति सोत्साहं प्रथमं यौवनं मतम् १२३६
पीनोरुजघनं पीनकठिनोच्चघनस्तनम्
जीवितं मन्मथस्योक्तं द्वितीयं यौवनं बुधैः १२३७
उन्मादकं श्रिया जुष्टं संपन्नरतिनैपुणम्
कामशिक्षितभावं च तृतीयं यौवनं विदुः १२३८
यौवनं तुर्यमप्यस्ति मन्दोत्साहमनो भवेत्
म्लानाधरस्तनाभोगकपोलजघनं च तत् १२३९
अतिप्रगल्भमेतस्माद्यौवनात्पात्रमुच्यते
तन्नराभिमुखं शोभाविकलं नाऽऽदृतं बुधैः
बालं मनोविहीनत्वान्न पात्रं तज्ज्ञरञ्जकम् १२४०
इति पात्रलक्षणम्
सौष्ठवं रूपसंपत्तिश्चारुविस्तीर्णवक्त्रता
विशालनेत्रता बिम्बाधरता कान्तदन्तता १२४१
सुकण्ठकम्बुता वेल्लल्लतासरसबाहुता
तनुमध्योन्नतिस्थूलनितम्बकरभोरुता ११४२

अत्युच्चखर्वपीनत्वराहित्यमशिरालता १२४३
लावरायकान्तिमाधुर्यधैर्यौदार्यप्रगल्भता
गौरता श्यामता वेति तज्ज्ञैः पात्रगुणा मताः १२४४
यत्पात्रं गात्रविक्षेपैः कोमलैर्विलसल्लयैः
सुतालैरक्षराणीव प्रोद्गिरद्गीतवाद्ययोः १२४५
गीतवाद्यध्वनिं चाङ्गैश्चाक्षुषत्वमिवाऽऽनयत्
सुमनांसीव गात्राणि रसपूर्णतया दधत्
नृत्यत्युत्तममाचष्ट तदिदं करणाग्रणीः १२४६
इति पात्रगुणाः
व्यस्तानां वा समस्तानामेषां दोषो विपर्ययः
गुणदोषौ परीक्षेत पात्रे नृत्तस्य सिद्धये १२४७
मार्कराडेयपुराणोक्ता नृत्ते पात्रैकतन्त्रता १२४८
नृत्तेनालमरूपेण सिद्धिर्नान्येन रूपतः
चार्वधिष्ठानवन्नृत्तं नृत्तमन्यद्विडम्बना १२४९
इति पात्रदोषाः
सुलीनस्निग्धविस्तीर्णकेशपाशनिवेशितः
ग्रन्थिर्विलुलितः पृष्ठे लसत्पुष्पावतंसकः १२५०
वेणी वा सरला दीर्घा मुक्ताजालविराजितैः
कलितं कुन्तलैर्भालं कस्तूरीचन्दनादिना १२५१
रचितं चित्रकं भाले नेत्रे तन्वञ्जनाञ्चिते
उल्लसत्कान्तिवलये तालपत्रे च कर्णयोः १२५२
दन्तपङ्क्तिः प्रभाजालप्रोज्ज्वलीकृतरङ्गभूः
कस्तूरीपत्रभङ्गाङ्कौ कपोलौ कराठलम्बिता १२५३
ताराहारावली स्थूलमौक्तिका स्तनमराडना
प्रकोष्ठौ न्यस्तसद्रत्नसौवर्णवलयान्वितौ १२५४
अङ्गुल्यो धृतमाणिक्यनीलवज्रादिमुद्रिकाः
चन्दनैर्धूसरं गात्रं यद्वा कुङ्कुमरञ्जितम् १२५५
क्षीरोदकं दुकूलादि वस्त्रं कूर्पासकस्तनुः
सकञ्चुकं वा चलनं तत्तद्देशानुसारतः १२५६

एतन्मराडनमन्यद्वा पात्रयोः श्यामगौरयोः
यथोचितं विधातव्यमित्याह शिववल्लभः १२५७
इति पात्रमराडनानि
रूपवान्नृत्ततत्त्वज्ञो ग्रहमोक्षविचक्षणः
समादिग्रहविज्ञश्च वाद्यवादनवेदिता १२५८
संप्रदायागतज्ञानो ध्वनिमाधुर्यतत्त्ववित्
स्थायाधिक्योनताभिज्ञः कुशलो लयतालयोः १२५९
वाद्यप्रबन्धनिर्माता मुखवाद्येषु कोविदः
उद्भेत्ता नूत्नभङ्गीनां शिष्यशिक्षणदक्षिणः १२६०
प्रतिष्ठापयिता नृत्तगीतवाद्यव्यवस्थितेः
प्रविष्टो हृदयं यद्वा पात्रस्य हृदि च स्वयम् १२६१
रञ्जकः स्यादुपाध्यायो नृत्तदोषविधानवित् १२६२
इत्युपाध्यायलक्षणम्
यत्रैको मुखरी श्रेष्ठस्तथा प्रतिमुखर्यपि
द्वावडावजिनौ स्कन्धावजिनौ करटाधरौ १२६३
द्वात्रिंशन्मर्दलधरा वरास्तालधरद्वयम्
कांस्यतालधरास्त्वष्टाविष्टाः काहलिकद्वयम् १२६४
वांशिकौ रसिकौ व्यक्तसुरक्तप्रचुरध्वनी
चत्वारो मधुरध्वाना भवन्त्येते करास्तयोः १२६५
द्वौ मुख्यगायनौ सार्धमष्टभिः सह गायनैः
मुख्यगायनिके चाष्टौ सहगायनिकास्तयोः १२६६
संप्रदायसमुल्लासि पात्रमेकं गुणान्वितम्
सर्वेऽमी रूपवन्तः स्युश्चित्रालंकरणान्विताः १२६७
गीतादिसाम्यनिपुणाः प्रहर्षोत्फुल्लचेतसः
उत्तमः संप्रदायोऽसौ लोके कुटिलमुच्यते
तदर्धं मध्यमो न्यूनोऽस्मात्कनिष्ठो निगद्यते १२६८
इति संप्रदायलक्षणम्
अनुवृत्तिर्मुखरिणस्तलयोर्न्यूनपूरणम्
तालानुवृत्तिरित्येते चत्वारः कुटिले गुणाः १२६९

संप्रदायस्य दोषः स्यादेतद्गुणविपर्ययः १२७०
इति संप्रदायगुणदोषाः
संगीतज्ञैर्बुधैः सार्धं नायके प्रेक्षके स्थिते
प्रविश्य रङ्गभूमिं ते तिष्ठन्तः सांप्रदायिकाः १२७१
वाद्यानां नादसाम्यं च कृत्वाऽवस्थितमानसाः
मेलापकं वादयेयुः प्रबन्धं गजरं ततः १२७२
ततो जवनिकान्तर्धौ दधानं कुसुमाञ्जलिम्
पात्रं तिष्ठेदधिष्ठाय स्थानकं सौष्ठँवान्वितम् १२७३
ततश्चोपसमारम्भेऽन्तर्धाने चापसारिते
सभाजनमनोहारि पात्रं रङ्गभुवं विशेत् १२७४
वाद्यमाने प्रबन्धे चोपशमादौ च वादकैः
सुप्ताङ्गैरङ्गपीठस्य मध्ये पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत् १२७५
यतः स्वयं सुरज्येष्ठो मध्येरङ्गमधिष्ठितः
ततः प्रहर्षसंपन्नं सुप्ताङ्गैरेव केवलैः
वाद्येनोपशमेनात्र नृत्येत्पात्रं मनोन्वितम् १२७६
पदमोता च कवितं मलपावत्सकावपि
रिगोणी तुडुकेत्येभिः प्रवन्धैर्नियतक्रमैः १२७७
स्वेच्छाकृतक्रमैर्यद्वा वाद्यमानैः समन्ततः
समाङ्गैर्विषमाङ्गैर्वोभयैर्वा नृत्तमाचरेत् १२७८
ततः शुद्धप्रबन्धैश्च गीयमानैर्निजेच्छया
पात्रं विधाय त्रिविधं नर्तनं स्थानमाचरेत् १२७९
गजरानन्तरं नास्ति यदोपशमनादृते
पात्रं पादो परा रम्भे प्रविशेदिति तद्विदः १२८०
इति पद्धतिरुक्तेयं प्रोक्ता परिविडिर्जने
वादनं समहस्तस्य प्राक्प्रवेशात्परे जगुः १२८१
समहस्तादिभिः पाटैः सुवृत्तैः पृष्ठसौष्ठवैः
स्थितेन समपादेन प्रवेशं च प्रचक्षते १२८२
केचिदाहुः केवलयोः प्रयोगं गीतवाद्ययोः
एकैकशः प्रयोगोऽपि गीतादेः कैश्चिदिष्यते १२८३

इति शुद्धपद्धतिः
वाद्यप्रबन्धैः कठिनैस्त्यक्तमेलादिभिस्तथा
गीतैः सालगसूडस्थैः प्रबन्धैर्यद्ध्रुवादिभिः १२८४
लास्याङ्गैः केवलैरङ्गैः कोमलैश्चैव नृत्यति
स्वयं गायति वाद्यं च त्रिवलीं वादयेत्स्वयम् १२८५
तत्पात्रं गौराडली केचिद्वादनं नात्र मन्वते
त्रिवलीधारणं स्कन्धे ग्राम्यत्वं कुरुते स्त्रियाः १२८६
अगायन्ती त्वशारीरा सैव स्यान्मूकगौराडली
गौडल्या मराडलं प्रोक्तं तज्ज्ञैः कर्णाटदेशजम् १२८७
तस्याश्च नर्तनं प्राहुर्गौराडलीं लक्षणाश्रयात्
तत्रत्यां पद्धतिं प्राहुस्तद्विदो गौराडलीविधिम् १२८८
सा देशीपद्धतिस्तूक्ता तल्लक्ष्म ब्रूमहेऽधुना
कर्णाटमराडलैर्युक्तास्तत्र स्युः सांप्रदायिकाः १२८९
पूर्ववत्समनादत्वमातोद्यानां विधीयते
मेलापकं वादयेयुरेकताल्या समाहिताः १२९०
येन केनापि तालेन गजरे वादिते सति
निःसारणैकताल्या वाऽऽरब्धस्योपशमे सति १२९१
पात्रं प्रविश्य रङ्गस्य मध्ये पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत्
आविष्कुर्वत्सव्यवामपुरोङ्गाग्रयथ नृत्यतः १२९२
गजरोपशमेनैव ततः सर्वाङ्गनर्तनम्
अड्डतालं निसारुं चैकतालीं श्रितया ततः १२९३
रिगोराया तालनियमरहिताभ्यामतःपरः
अवत्सककविताभ्यां च क्रमान्नर्तनमाचरेत् १२९४
नानाविधं पुनर्नृत्येद्रिगोरायोट्टवणात्मना १२९५
निवारितेषु वाद्येषु दत्ते स्थानेऽथ वांशिकैः
सह गायति संयुक्तैस्तैः सार्धमथ गौराडली १२९६
उच्चार्य स्थायिनं कुर्याद्रागालप्तिं चतुर्विधाम्
अन्या वा गायनी मुख्या विविधालप्तिमाचरेत् १२९७
मराठकात्प्रतिमराठाच्च तालेनान्येन संयुतम्

सकलं ध्रुवकं गीत्वा जक्कया वाद्यमानया १२९८
श्लक्ष्णं ध्रुवाख्यखण्डेन गीयमानेन संततम्
गायनैर्मेलकोपेतैर्मनोव्यक्तिमनोहरम् १२९९
नृत्तं किंचिद्विधायाथ शान्तयोर्गीतवाद्ययोः
विधाय विविधस्थायान्मुहुर्ध्रुवपदं व्रजेत् १३००
कांश्चिद्गीतस्य तालेन गीततालाक्षरैः परान्
नातिदीर्घान्नातिनीचान्माधुर्यप्रौढिपेशलान् १३०१
रक्तियुक्तान्वितांस्तालं यदि वाऽऽदौ विधाय तान्
सुतालकलितप्रान्तान्ध्रुवखण्डे कलासयेत् १३०२
कलासे वाद्यघातं च कुर्युः साम्येन वादकाः
कलासेषु भवेत्पात्रं लीनं चित्रार्पितं यथा १३०३
एवं कुर्वत्प्रक्रियायां कृतायां पूर्ववत्पुनः
नृत्तं समाचरेत्पात्रं गीयमाने ध्रुवांशके १३०४
आभोगेनाथ नृत्येच्च वाद्यमानेन वादकैः १३०५
गौण्डल्योजोन्विता सा स्यात्त्यागे संनिहिते सति
नानाविधप्रौढचारीचालकं नृत्तमाचरेत् १३०६
अत्र प्रहरणं वाद्यमाभोगेऽप्येतदिष्यते
कृत्वाऽथ वाद्यसाम्येन त्यागं विश्रान्तिमाचरेत् १३०७
कृत्वा नृत्तं ध्रुवेणैवं ध्रुववन्मण्ठकादिभिः
क्रमान्नृत्ते विशेषस्तु तेषामेषोऽभिधीयते १३०८
मण्ठादेर्ध्रुवखण्डेन केवलं नर्तनं भवेत्
मण्ठे तु मण्ठतालेन प्रारम्भे नर्तनं मतम् १३०९
ततः स्यादेकताल्यैव मण्ठनृत्तं क्रमात्क्रमात्
नर्तनं प्रतिमण्ठादौ स्वतालेनैव कीर्तितम् १३१०
एषु सालगगीतेषु नृत्तं द्रुतलयाश्रयम्
विलम्बितो लयस्तूक्तस्ताण्डवे पण्डितैः सदा १३११
रूपकैरेकताल्यन्तैरेवं सालगसूडगैः
नर्तित्वा क्रियते त्यागो यत्रासौ गौण्डलीविधिः १३१२
इति गौण्डलीविधिः

भस्मादिश्वेतलिप्ताङ्गो बिभ्रन्मुराडं शिरः शिखाम्
भ्राजद्धर्घरिकाजालजङ्घः शारीरपेशलः १३१३
पञ्चाङ्गकुशलस्तालकलालयविचक्षणः
सभाजनमनोहारी यो नृत्यति स पेरणी १३१४
घर्घरो विषमं भावाश्रयश्च कविचारकः
गीतं चेति समाचष्ट पञ्चाङ्गानि हरप्रियः १३१५
तत्र घर्घरिकावाद्ये वहनिर्घर्घरो मतः १३१६
पटिवाटश्चापडपः सिरिपिटचलगादिमः
वाटः सिरिहिराख्यश्च ततः खलुहुलाह्वयः
इति घर्घरभेदाः स्युः षडमी तद्विदां मताः १३१७
भूमिलग्नाग्रयोरङ्घ्र्योः पर्यायाद्भूमिकुट्टनम्
पार्ष्णिद्वयेन पार्ष्ण्या वैकया स्यात्पटिवाटकः १३१८
भवेच्चापडपः पादतलेनावनिकुट्टनम्
तलेन भूमिलग्नेन पादस्य सरणं पुरः १३१९
तथाऽपसरणं पश्चान्मुहुः सिरिपिटी भवेत्
द्वयोश्चरणयोर्व्योम्नि पर्यायेण प्रकम्पनम् १३२०
यत्कृतं कोमलं सोऽत्रालगवाटः प्रकीर्तितः
सत्येकस्मिन्समे पादेऽङ्घ्रिः पुरः प्रेरितो भवेत् १३२१
यस्तस्य जङ्घया कम्पः प्रोक्तः सिरिहिरो बुधैः
यदा द्वयोः स्वभावेन तिष्ठतोः पादयोर्भुवि १३२२
जङ्घयोः कम्पनं प्राहुर्धीराः सिरिहिर तदा
भूलग्नाग्रस्य वामाङ्घ्रेः पार्ष्ण्या यद्भूमिकुट्टनम् १३२३
भूलग्नाग्रस्य चान्यस्य भ्रमः सव्यापसव्यतः
योऽसौ खलुहुलः प्रोक्तो घर्घरो नृत्तकोविदैः १३२४
दिशाऽनया परेऽप्यूह्या घर्घराः शोभयाऽन्विताः
सर्वे घर्घरभेदास्ते कार्यास्तालानुगामिनः १३२५
अत्र चोत्प्लुतपूर्वं स्यात्करणं विषमाभिधम्
विकृतार्थानुकारस्तु बुधैर्भावाश्रयो मतः १३२६
कविचारो भवेदत्रोत्तमनायकवर्णनम्

अत्र स्यात्सालगं गीतं यदुक्तं गौराडलीविधौ १३२७
इति पेरणिलक्षणम्
गौराडलीविधिवच्चात्र रङ्गस्थाः सांप्रदायिकाः
कुर्युर्गम्भीरमातोद्यध्वनिं धिधिधिधीति ते १३२८
ततो विलम्बितप्राये रिगोरायुट्टवर्णाश्रये १३२९
पादत्रये वाद्यमाने द्विर्द्विर्निःसारुतालतः
विशेद्विकृतवाग्वेषभूषो रङ्गेऽट्टबोडकः १३३०
तस्मिन्नृत्यति हास्यैकरसे विशति पेरणी
रिगोरायुपशमेनैष प्रविष्टो नृत्तमाचरेत् १३३१
प्रशान्ते वाद्यसंघाते ततस्तालधरैः समम्
वाद्यमाने सुनिपुणं ताले गारुगिसंज्ञके १३३२
यद्वा सरस्वतीकराठाभरणे वादकैस्तथा
क्रियमाणे मर्दलादेर्मरिडतालसमध्वनौ
पेरणी घर्घरान्कुर्यान्नाना चापडपादिकान् १३३३
ततः कूटनिबद्धेन यद्वा वर्णसरात्मना
कवितेनैष विषमं नृत्येन्निःसारुतालतः १३३४
ततः सालगसूडेन नृत्ते तत्र च दर्शयेत्
रेखां च स्थापनां हृद्या वहनीर्गीतनर्तनम् १३३५
विषमं च प्रहरणानुगमाभोगवादने
कविचारांस्तथा भावाश्रयान्पेरणिपद्धतौ १३३६
इति पेरणीपद्धतिः
तौर्यत्रये लक्ष्यलक्ष्मवेद्याचार्यः प्रकीर्तितः
वाग्ग्मी सुरूपवेषोऽसौ सुरसस्तुतिकोविदः
सभासु परिहासज्ञो भवेद्वादनवाद्यवित् १३३७
इत्याचार्यः
चतुर्धाभिनयाभिज्ञो नटो भाणादिभेदवित् १३३८
इति नटः
नर्तकः सूरिभिः प्रोक्तो मार्गनृत्ते कृतश्रमः १३३९
इति नर्तकः

सर्वभाषाविशेषज्ञो जनानां नर्मकर्मदः
पटुः परापवादेषु स्मृतो वैतालिको बुधैः १३४०
इति वैतालिकः
किङ्किणीवाद्यवेदी च वृत्तो विकटनर्तकैः
मर्मज्ञः सर्वरागेषु चतुरश्चारणो मतः १३४१
इति चारणः
भारस्य भूयसो वोढा प्रौढो भ्रमरिकादिषु
रज्जुसंचारचतुरश्छुरिकानर्तने कृती
शस्त्रसंकटसंपातपटुः कोह्लाटिको मतः १३४२
इति कोह्लाटिकः
मध्यस्थाः सावधानाश्च वाग्ग्मिनो न्यायवेदिनः
त्रुटितात्रुटिताभिज्ञा विनयानम्रकंधराः १३४३
अगर्वा रसभावज्ञास्तौर्यत्रितयकोविदाः
असद्वादनिषेद्धारश्चतुरा मत्सरच्छिदः
अमन्दरसनिष्यन्दिहृदयाः स्युः सभासदः १३४४
इति सभासदः
शृङ्गारी भूरिदो मान्यो मान्यपात्रविवेचकः
श्रीमान्गुणलवस्यापि ग्राहकः कौतुके रतः १३४५
वाग्ग्मी निर्मत्सरो नर्मनिर्माणनिपुणः सुधीः
गम्भीरभावः कुशलः सकलासु कलासु च १३४६
समस्तशास्त्रविज्ञानसंपन्नः कीर्तिलोलुपः
प्रियवाक्परिचित्तज्ञो मेधावी धारणान्वितः १३४७
तूर्यत्रयविशेषज्ञः पारितोषिकदानवित्
सर्वोपकरणोपेतो देशीमार्गविभागवित् १३४८
हीनाधिकविवेकज्ञः प्राज्ञो मध्यस्थधीरधीः
स्वाधीनपरिवारश्च भावको रसनिर्भरः १३४९
सत्यवादी कुलीनश्च प्रसन्नवदनोत्तरः
स्थिरप्रेमा कृतज्ञश्च करुणावरुणालयः
धर्मिष्ठः पापभीरुश्च विद्वद्बन्धुः सभापतिः १३५०

इति सभापतिलक्षणम्
विचित्रा नृत्यशाला स्यात्पुष्पप्रकरशोभिता
नानावितानसंपन्ना रत्नस्तम्भविभूषिता १३५१
तस्यां सिंहासनं रम्यमध्यासीनः सभापतिः
वामतोऽन्तःपुराणि स्युः प्रधाना दक्षिणेन तम् १३५२
पृष्ठभागे प्रधानानां कोशः श्रीकरणाधिपः
तत्संनिधौ तु विद्वांसो लोकवेदविशारदाः १३५३
रसिकाः हकवयोऽप्यत्र चतुराः सर्वरीतिषु
मान्याञ्ज्योतिर्विदो वैद्यान्विद्वन्मध्ये निवेशयेत् १३५४
स्याद्वामेतरभागे तु मन्त्रिणां परिमण्डलम्
तत्रैव सैन्यमान्यानामन्येषामुपवेशनम् १३५५
विलासिनो विलासिन्यः परितोऽन्तःपुराणि च
पुरतोऽपि नृपस्य स्युः पृष्ठभागे तु भूपतेः १३५६
चारुचामरधारिण्यो रूपयौवनसंभृताः
स्वकङ्कणझणत्कारनिर्वाणजनमानसाः १३५७
अग्रिमा वामभागे स्युरग्रे वाग्गेयकारकाः
कथका बन्दिनश्चात्र विद्यावन्तः प्रियंवदाः १३५८
प्रशंसाकुशलाश्चान्ये चतुराः सर्वमातुषु
ततः परं तु परितः परिवारोपवेशनम् १३५९
अधिष्ठितं सदः कार्यं दक्षैर्वेत्रधरैर्नरैः
अङ्गरक्षास्तु तिष्ठेयुः सर्वतः शस्त्रपाणयः १३६०
संनिवेश्य सभामेवं नेता संगीतमीक्षते १३६१
इति सभासंनिवेशः
रसप्रधानमिच्छन्ति तौर्यत्रिकमिदं विदः
तत्सामान्यविशेषाभ्यामधुनाऽभिदधे रसम् १३६२
विभावैरनुभावैश्च नटस्थैर्व्यभिचारिभिः
जनिताऽऽत्मपरामित्रमित्राद्याश्रयतां विना १३६३
अवस्थादेशकालादिभेदसंभेदवर्जितम्
केवलं रतिहासादिस्थायिरूपं प्रगृह्णती १३६४

अतो निरन्तरायत्वात्परां विश्रान्तिमाश्रिता
प्रतिभानुभवस्मृत्याद्यन्यबोधविलक्षणा १३६५
ब्रह्मसंविद्विसदृशी नानारत्यादिसंगमात्
सुखरूपा स्वसंवेद्या संविदास्वादनाभिधा
रसः स्यादथवा स्थायी रसस्तद्गोचरीभवन् १२६६
दध्यादिव्यञ्जनैश्चैव हरिद्रादिभिरौषधैः
मधुरादिरसोपेतैर्यद्वद्द्रव्यैर्गुडादिभिः १३६७
युक्तैः पाकविशेषेण षाडवाख्योऽपरो रसः
उत्पाद्यते विभावाद्यैः प्रयोगेण तथा रसः १३६८
शृङ्गारहास्यौ करुणो रौद्रो वीरो भयानकः
बीभत्सश्चाद्भुतः शान्तो नवधेति रसो मतः १३६९
शान्तस्य शमसाध्यत्वान्नटे च तदसंभवात्
अष्टावेव रसा नाट्येष्विति केचिदचूचुदन् १३७०
तदचोद्यं यतः किंचिन्न रसं स्वदते नटः
सामाजिकास्तु लिहते रसान्पात्रं नटो मतः १३७१
ते शुद्धहृदयाः शान्तं स्वविभावविभावितम्
एकाग्रचेतसः सन्तोऽनुभवन्तीति युज्यते १३७२
रतिहासशुचः क्रोधोत्साहौ भयजुगुप्सने
विस्मयश्चाथ निर्वेदः स्थायिभावा नवेत्यमी १३७३
जुगुप्सां स्थायिभावं तु शान्तं केचिद्बभाषिरे
उत्साहमाहुरन्येऽन्ये शमं सर्वान्परे विदुः १३७४
उद्दिश्य स्थायिनः प्राप्ते समये व्यभिचारिणाम्
अमङ्गलमपि ब्रूते पूर्वं निर्वेदमेव यत् १३७५
मुनिर्मेनेऽस्य तन्नूनं स्थायिताव्यभिचारिते
पूर्वापरान्वयो ह्यस्य मध्यस्थस्यानुषङ्गतः १३७६
स्थापी स्याद्विषयेष्वेष तत्त्वज्ञानोद्भवो यदि
इष्टानिष्टवियोगाप्तिकृतस्तु व्यभिचार्यसौ १३७७
निर्वेदग्लानिशङ्कौग्र्यदैन्यासूयादमश्रमाः
चिन्ता धृतिः स्मृतिर्व्रीडामोहालस्यानि चापलम् १३७८

हर्षामर्षविषादाश्चापस्मारो जडता तथा
वितर्कसुप्तमौत्सुक्यमवहित्थं तथा मतिः १३७९
विबोधो व्याधिरुन्मादो गर्वावेगौ मृतिस्तथा
त्रासो निद्रा त्रयस्त्रिंशदिति स्युर्व्यभिचारिणः १३८०
स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभेदोऽथ वेपथुः
वैवर्ण्यमश्रु प्रलयोऽष्टौ भावाः सात्त्विका इति १३८१
विभावाद्यैरनुचितः स्थानत्वाद्विकृतिं गतैः
शृङ्गारादिरसाभासाः कृता हास्यस्य हेतवः १३८२
फलं बन्धुवधो रौद्रे विभावः करुणे च सः
जगदुस्तद्विदो रौद्रमतः करुणकारणम् १३८३
रौद्रं भयानके हेतुमत एव प्रचक्षते
शृङ्गाराद्विप्रलम्भाख्यात्करुणोत्पत्तिरिष्यते
भयानकेऽद्भुते हेतुं वीरं धीरा बभाषिरे १३८४
विदूषकस्य हासस्तु नायके हास्यकारणम्
साम्याद्रुधिरमोहादिविभावाद्व्यभिचारिणाम् १३८५
बीभत्से सति भीरूणामुत्पद्येत भयानकः
अन्योन्यजन्यजनका भवन्त्येवमिमे रसाः १३८६
श्यामः सितो धूसरश्च रक्तो गौरोऽसितस्तथा
नीलः पीतस्ततः श्वेतो रसवर्णाः क्रमादिमे १३८७
विष्णुमन्मथकीनाशरुद्रेन्द्राः कालसंज्ञकः
महाकालः क्रमाद्ब्रह्मा बुद्धश्च रसदेवताः
शृङ्गारे देवतामाहुरपरे मकरध्वजम् १३८८
वक्ष्ये विशेषलक्ष्माणि रसादेरधुना क्रमात् १३८९
विभावैर्वरकान्ताद्यैः स्वकाव्ये कविगुम्फितैः
साक्षात्कारमिवाऽऽनीतैर्नटेन स्वप्रयोगतः १३९०
नीतो रतिस्थायिभावः सदस्यरसनीयताम्
नटेन कान्तदृष्ट्याद्यैरनुभावैः प्रदर्शितैः १३९१
आवेशातिशयं नीतश्चित्रितो व्यभिचारिभिः
हर्षचिन्तादिभिः प्रोक्तः शृङ्गारः सूरिशार्ङ्गिणा १३९२

संभोगविप्रलम्भौ वाऽवस्थे द्वे तस्य कीर्तिते
कान्तासंयोगविरहौ लक्षणे च तयोः क्रमात् १३९३
स्त्रीपुंसयोरुत्तमयोर्यूनोः पूर्णसुखोदया
प्रारम्भात्फलपर्यन्तव्यापिनी स्मरसंभृता
संविदोरैक्यसंपत्त्या क्रीडाऽत्र स्थायिनी रतिः १३९४
लोके स्थाय्यादिभावानां दृष्टये जन्महेतवः
उपनीताः कविवरैर्नटैः साक्षात्कृता इव
रसान्प्रसुन्वते ते स्युर्विभावास्तद्विभावनात् १३९५
कान्तौ तीव्रस्मराक्रान्तौ दूतीसख्यादयो जनाः १३९६
तत्तद्योग्योऽप्यलंकारः किरीटकटकादिकः
समयोऽपि वसन्तादिर्विषयाश्चन्दनादयः १३९७
गीतादयश्च देशोऽपि रम्यहर्म्यवनादिकः
कान्तानुकरणं हंसयुग्मचित्रादिदर्शनम् १३९८
जलकेलीत्येवमाद्याः श्रुता यद्वा विलोकिताः
विभावत्वेन विख्याता रसे शृङ्गारनामनि १३९९
भावानां यानि कार्याणि नाटयन्ते कुशलैर्नटैः
अनुभावा हेतवस्ते स्वहेत्वनुभवे यतः १४००
ते भावानाभिमुख्येन नयन्ति गमयन्ति हि
अतोऽभिनयशब्देनाप्युच्यन्ते कृत्रिमा नटैः १४०१
कान्ता दृष्टिः कटाक्षाख्यं तारकाकर्म शर्मकृत्
चतुरे च भ्रुवौ चारुगोचरा मधुरा गिरः १४०२
रोमाञ्चमुखरागादिरचितः सात्त्विकोत्करः
अनुभावा भवन्त्येते शृङ्गाररसपोषिणः १४०३
आलस्यौग्र्यजुगुप्साभ्योऽन्येऽत्र स्युर्व्यभिचारिणः
आलस्यादित्रयं वर्ज्यं स्वविभावैकगोचरम् १४०४
एष संभोगशृङ्गारगतः परिकरो मतः
विप्रलम्भे नानुभावः कान्ता दृष्ट्यादिरिष्यते १४०५
चिन्तासूयाश्रमौत्सुक्यनिर्वेदग्लानिमृत्यवः
उन्मादव्याध्यपस्मारविबोधजडतास्तथा १४०६

दैन्यं निद्रा तथा स्वप्नसुप्तचिन्तादयश्च ये
तदीयैरनुभावैस्तु विप्रलम्भोऽभिनीयते १४०७
उन्मादादिदशां चातिकष्टां नात्र प्रदर्शयेत्
न चात्र मरणं साक्षाद्दर्शयेत्तस्य सूचिकाम् १४०८
तदनन्तरजातां तु दर्शयेत्सुखिनीं दशाम्
दशां वा भाविनिधनां सूचयेन्न त्विमां वदेत् १४०९
ननु दुःखात्मकः कस्माद्विप्रलम्भो रसो मतः
मैवं रत्यनुसंधानं विप्रलम्भेऽपि दृश्यते १४१०
विप्रलम्भोद्भवा शङ्का संभोगे दुस्त्यजा ध्रुवम्
इतरेतरचित्रत्वाद्रसत्वं सुलभं तयोः १४११
नैकरूपे चिरास्वाद्यः शर्करावद्भवेदसौ १४१२
संभोगेऽपि न निद्राऽस्ति नन्वन्योन्याभिलाषिणोः
विबोधस्त्वस्त्यसौ कस्माद्विप्रलम्भैकगोचरः १४१३
नैतन्निद्राविनाशो हि विबोधस्तामृते कुतः १४१४
रतिश्रमकृता निद्रा संभोगेऽप्यस्ति चेन्न तत्
भवन्त्यपि न सोद्भाव्या रत्युत्कर्षविरोधिनी १४१५
करुणे विप्रलम्भे च चिन्तादिव्यभिचारिणाम्
साषारणयात्तयोर्भेदो नास्ति चेत्तदसांप्रतम् १४१६
शोको हि करुणे स्थायी विप्रलम्भे रतिर्मता १४१७
स्थायिभेदाद्विभागोऽतस्तयोरुत्तमपूरुषे
नतु नीचे तु माल्यादिविभावानामसंभवात् १४१८
रत्यभावे विप्रलम्भः शृङ्गारो जायते कथम्
अतः स्यात्करुणः स्पष्टस्तत्रेष्टविरहोद्भवः १४१९
माल्याद्यसंभवान्नीचे संभोगासंभवोऽपि चेत्
तन्न नीचरतिर्यस्मान्नारीमात्रविभावजा
वियोगेऽपि तथा माल्याद्यभावेन कथं रतिः १४२०
आशाबन्धश्लथीभूतचिन्तादिव्यभिचारिकः
विरहः करुणाद्भिन्नः प्रियनैराश्यकारितात् १४२१
कामसूत्रे च शृङ्गारो दशावस्थः प्रदर्शितः

अभिलाषस्ततश्चिन्तानुस्मृतिर्गुणकीर्तनम् १४२२
उद्वेगोऽथ विलापः स्यादुन्मादो व्याधिसंभवः
जडता मरणं चेति दशावस्थाः प्रकीर्तिताः १४२३
भोक्ता प्रधानो भोग्या तु कान्ता तदुपसर्जनम्
अतो नरान्तरासक्तिस्तस्याः शृङ्गारभङ्गकृत्
भोक्तुस्त्वपरतन्त्रत्वात्कान्तान्तरमभञ्जकम् १४२४
वाङ्नेपथ्याङ्गचेष्टाभिः शृङ्गारस्त्रिविधो मतः
रामादिव्यञ्जको वेषो नटे नेपथ्यमिष्यते १४२५
इति शृङ्गारः
वेषालंकारगमनगदितानां विकारिता १४२६
एतेषां च परस्थानामनुकारो विलज्जता
विषयेऽरुचिता दृष्ट्याऽप्यसंगतविभाषणम् १४२७
हासनीयस्य कक्षादिसंस्पर्शः कुहनावहः
इत्यादयो विभावाः स्युरनुभावास्तु नेत्रयोः १४२८
कपोलयोरोष्ठयोश्च स्पन्दो दृष्ट्योर्विकासनम्
अत्यन्तमीलनं किंचित्कुञ्चनं पार्श्वपीडनम् १४२९
प्रस्वेदमुखरागाद्या यस्याथ व्यभिचारिणः
स्वप्नोऽवहित्थमालस्यनिद्रातन्द्रादयोऽपरे १४३०
एते स्मितादिभेदेषु यथायोगं व्यवस्थिताः
स्थायिभावश्च हासः स्यादसौ हास्यः प्रकीर्तितः १४३१
आत्मस्थः परसंस्थश्चेत्यस्य भेदद्वयं मतम्
आत्मस्थो द्रष्टुरुत्पन्नो विभावेक्षणमात्रतः १४३२
हसन्तमपरं दृष्ट्वा विभावैश्चोपजायते
योऽसौ हास्यरसस्तज्ज्ञैः परस्थः परिकीर्तितः १४३३
उत्तमानां मध्यमानां नीचानामप्यसौ भवेत्
त्र्यवस्थः कथितस्तस्य षड्भेदाः सन्ति चापरे १४३४
स्मितं च हसितं प्रोक्तमुत्तमे पुरुषे बुधैः
भवेद्विहसितं चोपहसितं मध्यमे नरे
नीचेऽपहसितं चातिहसितं परिकीर्तितम् १४३५

ईषत्फुल्लकपोलाभ्यां कटाक्षैरप्यनुल्बणैः
अदृश्यदशनो हास्यो मन्थरस्मितमुच्यते १४३६
वक्त्रनेत्रकपोलैश्चेदुत्फुल्लैरुपलक्षितः
किंचिल्लक्षितदन्तश्च तदा हसितमिष्यते १४३७
सशब्दं मधुरं कालागतं वदनरागवत्
आकुञ्चिताक्षिगण्डं च विदुर्विहसितं बुधाः १४३८
निकुञ्चितांसशीर्षश्च जिह्मदृष्टिविलोकनः
उत्फुल्लनासिको हास्यो नाम्नोपहसितं मतः १४३९
अस्थानजः साश्रुदृष्टिराकम्प्रस्कन्धमूर्धकः
शार्ङ्गदेवेन गदितो हास्योऽपहसिताह्वयः १४४०
स्थूलकर्णः कटुध्वानो बाष्पपूरप्लुतेक्षणः
करोपगूढपार्श्वश्च हास्योऽतिहसितं मतः १४४१
पूर्वाणि स्वसमुत्थानि स्मितादियुगलत्रये
पराणि त्वपरस्थानि पूर्वसंक्रान्तिजत्वतः १४४२
हास्यरौद्रावपि त्रेधा वाङ्नेपथ्याङ्गचेष्टितैः
उपलक्षणमेतत्तु तेषां सर्वेषु संभवात् १४४३
इति हास्यः
इष्टबन्ध्विवयोगश्च श्रीनाशो वधबन्धने १४४४
व्यसनप्रभवोऽनर्थः सुतादिनिधनं तथा
देशभ्रंशादयश्चैते श्रुता यद्वा विलोकिताः १४४५
विभावाः संमताः पुंसामुत्तमानां पराश्रिताः
मध्यमाधमपुंसां तु ते स्युरात्मैकगोचराः १४४६
अश्रुपातो मुखे शोषो विलापः परिदेवनम्
स्तम्भो विवर्णता स्रस्तगात्रता प्रलयस्तथा १४४७
श्वासोच्छ्वासौ देहपातघातोरस्ताडनादयः
एते यत्रानुभावाः स्युरथ ग्लानिः श्रमो भयम् १४४८
मोहो विषादनिर्वेदौ चिन्तौत्सुक्ये च दीनता
जडता व्याधिरुन्मादालस्यापस्मारमृत्यवः १४४९
स्तम्भकम्पाश्रुवैवर्ण्यस्वरभङ्गादयस्तथा

यत्र संचारिणः स्थायी शोकः स करुणो मतः १४५०
व्यवस्थाऽत्रानुभावानां योग्यत्वादुत्तमादिषु १४५१
विलापो रोदनं शोच्यगुणस्तवपुरःसरम्
स्याद्दैवात्मपराणां यदुपालम्भेन रोदनम्
परिदेवनमित्युक्तं तदिदं शब्दकोविदैः १४५२
धर्मोपघातजो वित्तनाशजो बन्धुनाशजः
करुणस्त्रिविधस्तेषामुत्तमेष्वेव पूर्वजः १४५३
त्रेधा रुदितमानन्दार्तीर्ष्याहेतुकृतं भवेत् १४५४
दुःखस्मृतियुतानन्दाज्जातं फुल्लकपोलकम्
सरोमाञ्चमपाङ्गस्थबाष्पमानन्दजं मतम् १४५५
उच्चैः स्वरविलापं च सभ्रूप्रान्तविवर्तितम्
स्रुताश्रुधारमस्वस्थचेष्टाङ्गं चाऽऽर्तिजं मतम् १४५६
शिरःकल्पितनिश्वासं स्फुरदोष्ठकपोलकम्
कटाक्षभ्रुकुटीवक्रं स्त्रीणामीर्ष्याकृतं भवेत् १४५७
धैर्यादुत्तममध्यानां नाश्रु स्वव्यसने स्रवेत्
परस्थे तु स्रवेन्नारीनीचानां तूभयत्र तत् १४५८
इति करुणः
हन्तृप्रकृतयो रक्षोदैत्याद्यन्यायकारिणः
युद्धं क्रोधोऽनृतं वाक्यं परदारादिधर्षणम् १४५९
देशजातिकुलाचारविद्यानिन्दा परस्य
वधान्यदारयात्रादिप्रतिज्ञापरुषोक्तयः १४६०
गृहादिभञ्जनं राज्यहरणं मत्सरस्तथा
जिघांसाद्याश्च यत्र स्युर्विभावाः कविकीर्तिताः १४६१
भ्रुकुटीरक्तनेत्रत्वं कपोलस्फुरणं तथा
दन्तोष्ठपीडनं हस्तनिष्पेषोऽथान्यविग्रहे १४६२
तलाद्यैस्ताडनं छेदो मर्दः पाटनमोटने
शस्त्राणां ग्रहणं पातः प्रहारो रुधिरस्रुतिः १४६३
एतेऽनुभावास्तेषां तु कर्म यत्ताडनादिकम्
न तत्साक्षात्प्रयोक्तव्यं कीर्तनीयं परं नटैः १४६४

उत्साहसम्यग्बोधौ चामर्षावेगौग्र्यचापलम्
स्वेदवेपथुरोमाञ्चगद्गदस्वरतादयः १४६५
साक्षात्स्वेदोऽभिनेयो वा व्यजनग्रहणादिना
उत्साहस्त्वत्र संचारी न तस्माद्वीरसंकरः १४६७
ननु चाव्यभिचारेण भावस्य स्थायिता मता
स्थायी तत्कथमुत्साहो वीरेऽप्येष भविष्यति १४६८
मैवं क्षणिकविद्योता विद्युद्वद्व्यभिचारिणः
स्थिराः स्युः स्थायिनस्तेन द्विरूपोऽयं रसद्वये १४६९
ननु स्थाय्यपि भावत्वान्निसर्गात्क्षणिको भवेत्
सत्यं किंतु स संस्काररूपेण स्थायितां गतः १४७०
तत्तिरस्कृतसंस्कारास्त्वन्ये तत्स्थैर्ययोगिनः
आविर्भावतिरोभावधर्माणश्चात्र यन्त्रिताः १४७१
गुरौ प्रिये रिपौ भृत्ये भवेत्क्रोधश्चतुर्विधः
गुरावव्यक्तचेष्टः स्यात्क्रोधो विनययन्त्रितः १४७२
अपाङ्गनिर्गताल्पास्रो भ्रुकुटीकुटिलाननः
स्फुरितोष्ठो मृगाक्षीणां कोपः प्रणयजः प्रिये १४७२
दष्टोष्ठो हस्तनिष्पेषी विकटभ्रुकुटीपुटः
स्वभुजप्रेक्षणैः शत्रौ भवेत्क्रोधो निरर्गलः १४७४
विकृतप्रेक्षणैरक्षिविस्तारैर्भूरिभर्त्सनैः
भृत्ये कार्यवशात्कोपः कृत्रिमः क्रूरतोज्झितः १४७५
अविस्मयादसंमोहादविषादाच्च यः सताम्
धर्प्राद्यर्थविशेषेषु कार्यस्तत्त्वविनिश्चयः १४७६
नयश्च विनयः कीर्तिः पराक्रमरणशक्तता
प्रतापः प्रभुशक्तिश्च दुर्धर्षप्रौढसैन्यता १४७७
मन्त्रशक्तिश्च संपन्नधनाभिजनमन्त्रिता
इत्यादयो विभावाः स्युर्नटे काव्यसमन्विताः १४७८
सामादीनामुपायानां यथास्वं विनियोजने
विज्ञत्वं स्थैर्यधैर्ये च शौर्यं त्यागो यथोचितम् १४७९
भाषणं भावगम्भीरवाक्यस्येत्येवमादयः

सर्वे गर्वानुभावाश्चानुभावाः स्युरथ स्मृतिः १४८०
औग्र्यमावेगरोमाञ्चावमर्षश्च धृतिर्मतिः
एवंप्रभृतयो भावा यत्र स्युर्व्यभिचारिणः १४८१
उत्साहः स्थायिभावश्च धीरा वीरं तमूचिरे
उत्तमप्रकृतिष्वेव पुरुषेष्वेष जायते १४८२
सम्यग्विज्ञाय षाड्गुण्यप्रयोगो गीयते नयः १४८३
संधिश्च विग्रहो यानमासनं संश्रयस्तथा
द्वैधीभाव इति प्रोक्ता नीतिशास्त्रेषु षड्गुणाः १४८४
इन्द्रियाणां जयं प्राह विनयं शंकरप्रियः
प्रतापः पौरुषोद्भूता प्रसिद्धिः शत्रुतापिनी १४८५
कीर्तिः सुहृदुदासीनजनानन्दप्रदं यशः
सामदाने भेददण्डावित्युपायचतुष्टयम् १४८६
स्थैर्यं त्वचलचित्तत्वं धैर्यं गाम्भीर्यशालिता
शौर्यं भवेदनुद्भूतभयं युद्धप्रवर्तनम् १४८७
वीरः स्यादुचिते युद्धे रौद्रस्त्वनुचिते भवेत् १४८८
दानवीरो धर्मवीरो युद्धवीर इति त्रिधा
वीरो दानादयस्तत्र विभावाः प्रतिनायके
नायके त्वनुभावाः स्युर्वीरस्येति विदां मतम् १४८९
इति वीरः
रक्षःपिशाचभल्लूकप्रभृतेर्भीषणाकृतेः
दर्शनं श्रवणं शून्यागारारण्यप्रवेशयोः १४९०
विकृतस्य ध्वनेस्त्रासोद्वेगयोः परसंस्थयोः
श्रवणं चानुसंधानं बन्धूनां वधबन्धयोः १४९१
एवमाद्या विभावाः स्युरथ नेत्रकराङ्घ्रिणः
मध्ये मध्ये स्तम्भकम्पौ रोमाञ्चनिचयस्तथा १४९२
शुष्कोष्ठतालुता कम्प्रहृदयत्वं विवर्णता
मुखस्य स्वरभेदश्च गात्रस्रंसो विलक्ष्यता १४९३
कांदिशीकतया दृष्टेरनुभावा भवन्त्यमी
अथ स्तम्भादयोऽप्यष्टौ दैन्यमावेगचापले १४९४

शङ्कामोहावपि त्रासापस्मारमरणादयः
यत्र संचारिणः स्थायि भयं स स्याद्भयानकः १४९५
वास्तवं कृत्रिमं चेति भयं द्वेधा निगद्यते १४९६
स्त्रीणां च नीचप्रकृतेः पुंसः स्याद्वास्तवं भयम्
मध्यमे चोत्तमे पुंसि कृत्रिमं तदुदाहृतम् १४९७
स्वभावादभयौ तौ हि स्वामिनं च गुरुं प्रति
भयं विनयबोधाय दर्शयेतामतात्त्विकम् १४९८
नीचैः स्वभावबोधार्थं तत्कार्यं मृदुचेष्टितैः १४९९
स्वहेतूत्थः कृत्रिमश्च वित्रासितकमित्यपि
भयानकस्त्रिधा तत्र प्रथमोऽन्वर्थनामकः १५००
कृत्रिमस्तूत्तमकृतो गुर्वादीन्प्रत्यवास्तवः
विभीषिकार्थो बालादेर्वित्रासितकमिष्यते १५०१
इति भयानकः
स्वभावाद्धातुदोषाद्वा वस्त्वत्यन्ताप्रियात्मकम्
निषिद्धमतितृप्तेश्चारुचितं मलमिश्रितम् १५०२
अनिष्टफलदानेन मुहुरुद्वेगदायकम्
स्याद्विभावोऽथानुभावा उत्कम्पो गात्रधूननम् १५०३
संकोचनं च नासोष्ठहनूनां ष्ठीवनं तथा
पदन्यासोऽप्यनियतः पिधानं नासयोर्दृशोः १५०४
अथ संचारिणो मोहावेगापस्मारमृत्यवः
व्याधिश्च यत्र बीभत्सः स स्थायिन्या जुगुप्सया १५०५
शुद्धोऽशुद्धोऽत्यन्तशुद्धो बीभत्सस्त्रिविधो मतः १५०६
आद्यौ रुधिरविष्ठादिशुद्धाशुद्धविभावजौ
शुद्धधर्मोद्भवोऽत्यन्तशुद्धः संसारगोचरः १५०७
इति बीभत्सः
दुर्लभाभीष्टसंप्राप्तिः खेचराणां विलोकनम्
विमानानां च मायानामिन्द्रजालस्य दर्शनम् १५०८
प्रासादोपवनादेरप्यपूर्वस्यातिशायिनः
दर्शनं श्रवणं वाक्यं शिल्पाद्यतिशयान्वितम् १५०९

एते यत्र विभावाः स्युरनुभावास्तु नेत्रयोः
विस्तारणं निर्निमेषमीक्षणं पुलकोद्गमः १५१०
साधुवादोल्लुकसने चाऽऽनन्दाद्धारवस्तथा
गद्गदं वचनं स्वेदवेपथू हर्षगोचराः १५११
स्पर्शग्रहाश्रिताश्चानुभावाः संचारिणस्त्वमी
स्तम्भः स्वेदश्च रोमाञ्चः प्रलयो गद्गदं वचः १५१२
आवेगसंभ्रमौ जाडयमिति यत्राथ विस्मयः
स्थायी तमद्भुतं प्राह श्रीमत्सोढलनन्दनः १५१३
माया मिथ्याप्रकटितं रूपादिपरिवर्तनम् १५१४
असंभाव्यस्य सत्त्वस्य दर्शनं विविधौषधैः
हस्तलाघवतो मन्त्रैरिन्द्रजालं प्रकीर्तितम् १५१५
गात्रोद्धूननमाह्लादादत्रोल्लुकसनं मतम्
किंचिदाकुञ्चिते नेत्रे स्पर्शः स्कन्धकपोलयोः
भ्रूक्षेपणं चानुभावास्तत्र स्पर्शग्रहाश्रिताः १५१६
आनन्दजस्तथा दिव्यो द्विविधोऽभिदधेऽद्भुतः
आद्यो मनोरथावाप्तेर्दिव्यवस्तूद्भवोऽपरः १५१७
इत्यद्भुतः
संसारभीरुता दोषदर्शनं विषयेषु च
योगिसङ्गो मुनीनां च श्रुताः शमदमक्षमाः १५१८
अध्यात्मविषया गोष्ठी तापसास्तापसाश्रमाः
भूरिनिर्झरझांकारि वारि तीर्थानि तीर्थिकाः १५१९
सरितः पुण्यपयसो नीवाराङ्कितसैकताः
शैवं च वैष्णवं क्षेत्रं विजनानि वनानि च १५२०
भक्ता भक्तिरसोन्मत्ताः शंकरस्य हरेरपि
विष्णुभक्तिप्रभावाद्या विभावा यत्र संमताः १५२१
मन्दस्पन्दं बहिश्चित्तमानन्दाश्रुप्लुते दृशौ
रोमाञ्चकञ्चुका मूर्तिर्मोक्षशास्त्रार्थचिन्तनम् १५२२
ब्रह्मविद्योपदेशश्च संवादस्तत्त्वगोचरः
नासाग्रानुगते नेत्रे ज्ञानमुद्राप्रदर्शनम् १५२३

इत्यादयोऽनुभावाः स्युरिमे तु व्यभिचारिणः
उन्मादः परमानन्दरसपानसमुद्भवः १५२४
हर्षो धृतिः समीचीनो विबोधश्च स्मृतिर्मतिः
निर्वेदस्तत्त्वबोधोत्थः स्थायी शान्तो भवेदसौ १५२५
रत्यादिभेदविधुरो विषयोपप्लवोज्झितः
परानन्दघनैकात्मनिर्भासः शान्त उच्यते १५२६
स्वतो विषयवैमुख्यं शमः स्थाय्यथवा भवेत्
नाट्यनिर्वाहको मध्ये मध्ये संचारिसंभवः १५२७
स्वभावेऽभिनयाः पूर्वमाङ्गिका ये निरूपिताः
ते शान्तविषया यस्माच्छान्तः प्रकृतिरात्मनः १५२८
विहाय विषयौन्मुख्यं निजानन्दस्थितिर्यतः
आत्मनः कथ्यते शान्तः स्वभावोऽसौ मतस्ततः १५२९
इति शान्तः
भक्तिं स्नेहं तथा लौल्यं केचित्त्रीन्मन्वते रसान्
श्रद्धार्द्रताभिलाषांश्च स्थायिनस्तेषु ते विदुः १५३०
तदसद्रतिभेदौ हि भक्तिस्नेहौ नृगोचरौ
व्यभिचारित्वमनयोर्नृनार्योः स्थायिनौ तु तौ १५३१
अयुक्तविषया तृष्णा लौल्यं तद्धास्यकारणम्
अतो रसा नवैवेति मुनिना संप्रधारितम् १५३२
रत्यादयः स्थायिभावाः स्युर्भूयिष्ठविभावजाः
स्तोकैर्विभावैरुत्पन्नास्त एव व्यभिचारिणः
रसान्तरेष्वपि तदा यथायोगं भवन्ति ते १५३३
यथा हि हासः शृङ्गारे रतिः शान्ते च दृश्यते
वीरे क्रोधो भयं शोके ज्गुप्सा च भयानके १५३४
उत्साहविस्मयौ सर्वरसेषु व्यभिचारिणौ
शमः सर्वरसेष्वस्ति स्थैर्यत्वेऽव्यभिचार्यसौ १५३५
इति नवरसलक्षणम्
अथ व्यभिचारिणां निर्वेदादीनां लक्षणम्
आक्रोशनमधिक्षेपो व्याधिक्रोधौ च ताडनम्

दारिद्र्यमिष्टविरहः परवृद्धेश्च दर्शनम् १५३६
नीचेष्विति विभावाः स्युरुत्तमे त्वपमाननम्
तत्त्वबोधश्च यत्र स्यादनुभावास्तु रोदनम् १५३७
निश्वासोच्छ्वसिते दीनमुखता संप्रधारणम्
इत्यादयः स निर्वेदो भावः सूरिभिरिष्यते १५३८
इति निर्वेदः
व्याधिर्वान्तिर्विरेकश्चोपवासो नियमस्तपः
मनस्तापोऽतिपानाटिव्यायामसुरतानि च १५३९
निद्राछेदोऽध्वगमनं क्षुत्पिपासादयस्तथा
विभावाः स्युरथ स्रस्ताधरनेत्रकपोलता १५४०
मन्दावुत्क्षेपनिक्षेपौ पादयोस्तनुगात्रता
विवर्णशिथिलाङ्गत्वं कम्पानुत्साहतादयः
यत्र भावानुभावाः स्युः सा ग्लानिरभिधीयते १५४१
इति ग्लानिः
चौर्यराजापराधादेरकार्याद्ग्रहणं नृणाम्
अन्येषु तत्सहायेषु विभावश्चेदथाऽऽत्मनः १५४२
अन्येनादर्शने यत्र पार्श्वयोर्मुहुरीक्षणम्
कण्ठोष्ठमुखशोषश्च जिह्वायाः परिलेहनम् १५४३
वेपथुर्मुखवैवर्ण्यं गुरुविह्वलजिह्वता
उन्मुखेक्षणमित्यादिरनुभावगणो यदा १५४४
नीचेषूत्तममध्येषु नरेषु मृदुचेष्टितैः
सोत्तमानामपि स्त्रीणां भीरुत्वाद्भयकृद्भवेत् १५४५
प्रियविप्रियजा शङ्का शृङ्गारे शार्ङ्गिणोदिता
चौर्यराजापराधादिप्रभवा तु भयानके १५४६
परस्था स्वसमुत्था च द्वेधा शङ्का निगद्यते
नृषु भीरुस्वभावेषु तरलालोकनादिभिः १५४७
सापराधत्वशङ्का याऽन्येषां सा परसंस्थिता
स्वसमुत्था परे ज्ञास्यन्त्यपराधं ममेत्यसौ १५४८
स्वशङ्कायां परज्ञानशङ्का या स्वसमुत्थिता

सहभावोऽवहित्थेन शङ्काया दृश्यते रसे १५४९
इति शङ्का
नृपापराधोऽसद्दोषकीर्तनं चोपधारणम्
विभावाः स्युरथो बन्धो वधस्ताडनभर्त्सने
एते यत्रानुभावास्तदौग्र्यं निर्दयतात्मकम् १५५०
इत्यौग्र्यम्
चिन्तौत्सुक्यान्मनस्तापाद्दौर्गत्याच्च विभावतः १५५१
अनुभावात्तु शिरसो व्यावृत्तेर्गात्रगौरवात्
देहोपस्करणत्यागाद्दैन्यं भावं विभावयेत् १५५२
इति दैन्यम्
नानापराधो विद्वेषः परस्यैश्वर्यसंपदाम्
सौभग्यमेधाविद्यादेर्दर्शनं च विभावकम् १५५३
अनुभावास्त्वमर्षादिदोषोक्तिर्गुणनिह्नवः
गुणस्य दोषीकरणमप्रेक्षणमधोमुखम्
अवज्ञाभ्रुकुटीत्याद्या यत्रासूयाममूं विदुः १५५४
इत्यसूया
मद्यपानं विभावोऽथानुभावाः पञ्च यत्र च
शयनं हसनं गानं रोदनं परूषोक्तयः १५५५
उत्तमे पुरुषे स्वापो हासगाने तु मध्यमे
रोदनं पुरुषोक्तिश्च भवतः पुरुषेऽधमे १५५६
स स्यान्मदः स च त्रेधा तरुणो मध्यमोऽधमः
तरुणोऽल्पोऽधमस्त्वत्र प्रवृद्धोऽधमसंश्रयात् १५५७
सर्वेषां तरुणः प्रोक्तो मध्यमो मध्यनीचयोः
पुमांसोऽधमसत्त्वा ये तेषामेवाधमो मदः १५५८
अव्यक्तासंगतैर्वाक्यै रोमाञ्चनिचयैस्तनोः
सुकुमारस्खलद्गत्याऽभिनयेत्तरुणं मदम् १५५९
स्रस्तव्याकुलविक्षिप्तौ भुजौ स्खलितघूर्णिते
नेत्रे गतिश्च कुटिलाऽनुभावा मध्यमे मदे १५६०
गतिभङ्गः स्मृतेर्नाशो हिक्का छर्दिः कफस्रुतिः

गुर्वी जिह्वा ष्ठीवनं चानुभावाः स्युर्मदेऽधमे १५६१
रङ्गे विधाय पानं तु नाटयेन्मदवर्धनम्
पीत्वा रङ्गप्रवेशे तु मदक्षयाय बुद्धिमान्
हर्षशोकभयोपायान्युगपद्दर्शयेद्बहून् १५६२
इति मदः
अध्वव्यायामसेवाद्यैर्विभावैरनुभावकैः १५६३
गात्रसंवाहनैरास्यसंकोचैरङ्गमोटनैः
निश्वासैर्जृम्भितैर्मन्दैः पादक्षेपैः श्रमो यतः १५६४
इति श्रमः
विभावा यत्र दारिद्र्यमैश्वर्यं भ्रंशनं तथा
इष्टार्थापहृतिश्चाथ श्वासोच्छ्वासावधोमुखम् १५६५
संतापः स्मरणं ध्यानं कार्श्यं देहानुपस्कृतिः
अधृतिश्चानुभावाः स्युः सा चिन्ता परिकीर्तिता
वितर्कोऽस्याः क्षणे पूर्वे पाश्चात्ये वोपजायते १५६६
इति चिन्ता
विवेकः श्रुतिसंपत्तिर्गुरुभक्तिस्तपस्विता १५६७
एते विषयभावेन करणत्वेन च स्थिताः
इष्टाधिकानामिष्टानां लाभस्तु विषयत्वतः १५६८
क्रीडा करणभावेन विभावा यत्र संमताः
प्राप्तभाग्योपभोगस्य त्वप्राप्तातीतभोगयोः १५६९
जीर्णे नष्टे चाविषादो न तु शोचनमित्यपि
अनुभावद्वयं यत्र धृतिं तां ब्रुवते बुधाः १५७०
इति धृतिः
पश्चिमप्रहरे रात्रेः स्वास्थ्यं निद्राक्षयस्तथा
ध्यानं च मुहुरभ्यासः सदृशः श्रुतिदर्शने १५७१
एते यत्र विभावाः स्युरनुभावास्तु कम्पितम्
उद्वाहितं च शीर्षस्यासदृशस्यावलोकनम् १५७२
भ्रूनतिश्च स्मृतिः सा स्यात्सुखदुःखप्रदायिनाम्
चिरविस्मृतवस्तूनां स्मरणं स्मृतिरुच्यते १५७३

इति स्मृतिःगुरुव्यतिक्रमोऽवज्ञा कृते त्यागेऽनुतापिता
प्रतिज्ञातार्थनिर्वाहो विभावैरेभिरुद्गता १५७४
मुखावनमनं गूढवचनं च विचिन्तनम्
वस्त्राङ्गुलीयकस्पर्शो नखानां कर्तनं मुहुः १५७५
भुवि लेखनमित्याद्यैर्व्रीडाभावोऽनुभाव्यते
व्रीडानुतापशुचिभिर्दृष्टा कार्ये कृते सति १५७६
इति व्रीडा
देवजोपद्रवाद्देहपीडेष्टविरहादिकम्
मर्मप्रहारोऽप्यस्थाने घोरचोरादिजं भयम् १५७७
तत्प्रतीकारशून्यस्य वैरानुस्मरणादयः
विभावाः सन्ति यत्राथ पतनं देहघूर्णनम् १५७८
हृदयस्मानवस्थानमिन्द्रियाणामचेष्टता
इत्यादयोऽनुभावास्तं मोहमाहुर्मनीषिणः १५७९
पश्यतो भीतिहेतुं तत्प्रतीकारमपश्यतः
कार्यानिश्चयिनी चित्तवृत्तिर्मोहोऽभिधीयते १५८०
इति मोहः
अतितृप्तिः स्वभावश्च गर्भव्याधिश्रमादयः
विभावा अनुभावास्तु निद्रा तन्द्रासनाशनात्
ऋते सर्वक्रियाद्वेषो यत्राऽऽलस्यं तदुच्यते १५८१
इत्यालस्यम्
अमर्षप्रातिकूल्येर्ष्यारागद्वेषाश्च मत्सरः
इति यत्र विभावाः स्युरनुभावास्तु भर्त्सनम् १५८२
वाक्पारुष्यं प्रहारश्च ताडनं वधबन्धने
तच्चापलमनालोच्याकार्यकारित्वमिष्यते १५८३
इति चापलम्
देवभर्तृगुरुस्वामिप्रसादः प्रियसंगमः १५८४
मनोरथाप्तिरप्राप्यमनोरथधनागमः
समुत्पत्तिश्च पुत्रादेर्विभावो यत्र जायते १५८५
नेत्रवक्त्रप्रसादश्च प्रियोक्तिः पुलकोद्गमः

अश्रुस्वेदादयश्चानुभावा हर्षं तमादिशेत् १५८६
इति हर्षः
विद्याधनबलैश्वर्याधिकैर्मध्येसभं नृभिः
अधिक्षेपादमर्षः स्यात्प्रतीकारस्पृहात्मकः
नृणामुत्साहिनामेव स स्यात्तस्यानुभावकः १५८७
स्वेदोऽधोमुखता मूर्धकम्पो निर्लक्षचित्तता
उपायान्वेषणं चित्तोत्साहस्तस्यानुभावकाः १५८८
इत्यमर्षः
सत्युपायेऽपि कार्यस्यासिद्धिर्दुर्दैवकारिता १५८९
नृपापराधश्चौर्यादिग्रहणं च विभावकाः
सहायान्वेषणोपायचिन्तने विमनस्कता १५९०
उत्तमे मध्यमे चानुभावाश्चोत्साहसंश्रयाः
अधमे धावनं ध्यानं मुखशोषविलोकने १५९१
निद्रा निःश्वसितं सृक्कलेहनं चानुभावकाः
सन्ति यत्र विषादोऽसौ भावो भावविदां मतः १५९२
इति विषादः
देवैर्नागैस्तथा यक्षैः पिशाचैर्ब्रह्मराक्षसैः
भूताद्यैश्च ग्रहैरुग्रैरावेशस्तत्स्मृतिस्तथा १५९३
अशुचेश्चिरसंस्थानं शून्यागारस्य सेवनम्
धातुवैषम्यमित्याद्यैर्विभावैरनुभावकैः १५९४
स्पन्दनं कम्पनिःश्वासौ धावनं पतनं भुवि
जिह्वाया लेहनं स्वेदः स्तम्भो वक्त्रं च फेनिलम् १५९५
निःसंज्ञतेत्यादिभिश्चापस्मारमुपलक्षयेत् १५९६
इत्यपस्मारः
कार्याविवेको जडता पश्यतः शृण्वतोऽपि वा
तद्विभावाः प्रियानिष्टदर्शनश्रवणे रुजा १५९७
अनुभावास्तु चैवास्याः प्रतिवादावभाषणे
इष्टानिष्टापरिज्ञानं चानिमेषेक्षणादयः
सा पूर्वं परतो वा स्यान्मोहादिति विदां मतम् १५९८

इति जडता
यत्र विप्रतिपत्तिः स्यात्संशयोऽपि विमर्शनम्
पक्षयोरुभयोरुक्ते माने साधकबाधके १५९९
विभावाः स्युरिमे चानुभावाः शीर्षस्य कम्पनम्
भ्रूक्षेपश्चतुरो हस्तस्तं वितर्कं प्रचक्षते १६००
यो वितर्कान्वितस्थायी सोऽवहित्थेन युज्यते १६०१
इति वितर्कः
निद्राविभावजं सुप्तं सुप्तावस्थात्मकं मतम्
तस्यानुभावा निभृतं गात्रं नेत्रनिमीलितम्
स्वप्नप्रलापनं श्वासोच्छ्वासौ बाह्याक्षलीनता १६०२
इति सुप्तम्
संजातमिष्टविरहादुद्दीप्तं प्रियसंस्मृतेः १६०३
निद्रया तन्द्रया गात्रगौरवेण च चिन्तया
अनुभावितमाख्यातमौत्सुक्यं भावकोविदैः १६०४
इत्यौत्सुक्यम्
अनुभावपिधानार्थोऽवहित्थं भाव उच्यते १६०५
तद्विभाव्यं भयव्रीडाधाष्टर्यकौटिल्यगौरवैः
गर्वादगणनेनापि तस्येते त्वनुभावकाः १६०६
प्रियादिगोचरकथाभङ्गो धैर्यं च कृत्रिमम्
अन्यथाकथनं तद्वदन्यथा वेक्षणादयः १६०७
इत्यवहित्थम्
अ पूर्वप्रतिभानं स्यान्मतिस्तां तु विभावयेत्
अन्वयव्यतिरेकोत्थैः प्रत्ययैः शास्त्रचिन्तनैः १६०८
ऊहापोहैश्च विविधैरथ तामनुभावयेत्
संदंशचतुराद्यैश्च करैरुत्क्षेपणैर्भ्रुवोः १६०९
नानाशास्त्रार्थविषयैः शिष्याणामुपदेशनैः
तर्काख्यौ प्रत्ययावूहापोहौ विधिनिषेधयोः १६१०
इति मतिः
स्वप्नान्तनिद्राछेदाभ्यामाहारपरिणामतः

शब्दस्पर्शादिभिः स्वप्नैः स्मृतैर्वा जाग्रति स्थितैः १६११
विभाव्यतेऽथ जृम्भाक्षिमर्दनैः शयनोद्गमैः
अङ्गुलित्रोटनैरङ्गवलनैर्योऽनुभाव्यते १६१२
भुजविक्षेपणैः श्वासैर्विबोधप्रतिबोधनम्
सम्यग्बोधोऽथवा लोकात्तद्विभावानुभावधीः १६१३
इति बोधः
एकैकशो द्वंद्वशो वा त्रयाणां वा प्रकोपतः
वातपित्तकफानां भावो व्याधिरित्यभिधीयते
स्तम्भाङ्गस्रंसविक्षिप्तगात्रसंकुचिताननैः १६१५
उत्क्रोशकम्पस्तनितैश्चाभिनेयो ज्वरः पुनः
कामजोऽप्यस्ति स द्वेधा शीतदाहप्रवर्तनात् १६१६
हनुचालेन सर्वाङ्गकम्पेन मुखशोषतः
परिदेवनरोमाञ्चमुखसंकोचनादिभिः १६१७
शीतज्वरोऽभिनेयोऽथ दाहकोऽम्बुपिपासया
कराङ्गगात्रविक्षेपाद्भूमिशय्याभिलाषतः
शीतानुलेपनाकाङ्क्षाविकृष्टपरिदेवनैः १६१८
इति व्याधिः
उत्तमानां विप्रलम्भे भवेत्प्रियवियोगतः
नीचानां विभवभ्रंशात्सर्वेषां संनिपाततः १६१९
अभिघातात्तथोन्मादस्तमेभिरनुभावयेत्
विना निमित्तं हसितं रुदितं पठितं तथा १६२०
नृत्तं गीतं च शयनोपवेशोत्थानधावनम्
असंबद्धप्रलपनं चोद्वृत्तिर्धूलिभस्मनोः १६२१
कपालचीरनिर्माल्याद्यलंकरणमित्यपि
उन्मादः पृथगुक्तोऽयं व्याधिष्वन्तर्भवन्नपि १६२२
अयं हि विप्रलम्भादौ वैचित्र्यं कुरुते तमाम्
अपस्मारोऽप्येवमेव बीभत्से च भयानके १६२३
इत्युन्मादः
कुलरूपबलैश्वर्यविद्याद्रविणयौवनैः १६२४

नीचानां जायते गर्वः प्राधान्येन मुहुर्मुहुः
विद्युद्वदुत्तमानां तु बाहुल्यात्त्वेष योषिताम् १५२५
उद्ग्रीवावेक्षणावज्ञासूयानुत्तरदानतः
अभाषणादमर्षाच्च पारुष्याद्विभ्रमादपि १६२६
अङ्गनेत्रविकाराच्चाधिक्षेपातिक्रमाद्गुरोः
तस्याभिनयनं कार्यमित्याह करणाग्रणीः १६२७
वागङ्गसात्त्विकाहार्यक्रियाव्यत्यासनं भवेत्
विभ्रमो योषितां हर्षानुरागमदगर्वजः १६२८
इति गर्वः
अधीराणां जातमात्रे शोकेऽनन्तरमुद्भवेत्
आवेगः प्रबलोऽयं तु धीरैर्धैर्यान्निरूप्यते १६२९
असौ प्रतिविभावं च पृथक्चित्रानुभावभाक्
अतो विभावरूपाणां हेतूनां भेदतोऽष्टधा १६३०
उत्पातवातवर्षाग्निकुञ्जरोद्भ्रमणानि च
प्रियाप्रियश्रुतिर्वैरव्यसनं चेति हेतवः १६३१
विद्युदुल्कानिपाताभ्यां निर्घाताद्भूमिकम्पनात्
सूर्यचन्द्रोपरागाभ्यामावेगः केतुदर्शनात् १६३२
उत्पातजोऽस्यानुभावो वैवर्ण्यं स्रस्तगात्रता १६३३
विषादविस्मयगतानुभावाश्चेह संमताः
वातजे त्वत्र वस्त्रेण पिधानं नेत्रमर्दनम् १६३४
त्वरितागमनं चानुभावाः स्युर्वर्षजे पुनः
सर्वाङ्गपीडनं गेहाद्याश्रयः शीघ्रधावनम् १६३५
अग्निजे धूतिरङ्गानां धूमाकुलितनेत्रता
चार्याऽतिक्रान्तया चापक्रान्तया चरणं भवेत् १६३६
कुञ्जराणां निरवधिभ्रमणाद्यस्तु जायते
सरणापसृती तत्र त्वरिते भयवेपथुः १६३७
विस्मयो वीक्षणं पश्चात्प्रियश्रवणजे पुनः
वस्त्राभरणदानं चाभ्युत्थानं परिरम्भणम् १६३८
कथायामश्रुरोमाञ्चाश्चाप्रियश्रुतिजे त्वमी

विलापः पतनं भूमौ चलनं परिवर्तनम् १६३९
परिभावनमित्याद्या वैरिव्यसनजे त्वमी
सहसाऽपसृतिः शस्त्रचर्मवर्मादिधारणम् १६४०
गजानां तुरगाणां चाऽऽरोहणं संप्रधारणम्
पृथगित्यनुभावाः स्युरावेगे संभ्रमात्मके १६४१
इत्यावेगः
मरणं द्विविधं प्रोक्तं व्याधिजं चापघातजम्
दोषवैषम्यजैर्गण्डज्वराद्यैर्व्याधिजं भवेत् १६४२
वातपित्तकफा दुष्टा दोषत्वेनेह संमताः
शस्त्रादिविषतोयेभ्यः श्वापदात्तुरगाद्गजात् १६४३
अग्न्युच्चपतनादिभ्यो जातं स्यादभिघातजम्
निश्चेष्टप्रसृतैरङ्गैर्मीलनेन च नेत्रयोः १६४४
हिक्कोर्ध्वश्वासवमनजनतापरिवारणैः
अव्यक्ताक्षरभाषाद्यैर्व्याधिजस्यानुभावनम् १६४५
शस्त्रजे सहसा भूमौ पतनं च विकम्पनम्
स्फुरणादि प्रयोक्तव्यमथाहिविषपानजे १६४६
अनुभावा भवन्त्यष्टौ विषवेगात्क्रमादिमे
कार्ष्ण्यवेपथुदाहाश्च हिक्काफेनश्च पञ्चमः १६४७
स्कन्धभङ्गश्च जडता मरणं चेति संमताः
अभिघातान्तरोद्भूतेऽनुभावाः शस्त्रजातवत् १६४८
व्याध्यादेरनिवर्त्यत्वान्निश्चिते मरणे सति
अत्र प्राङ्निधनाच्चित्तवृत्तिर्मरणमिष्यते १६४९
इति मरणम्
गात्रोत्कम्पी चमत्कारः सहसा त्रास उच्यते
तस्योत्पाताद्घोरनादश्रुतेर्भीषणदर्शनात् १६५०
उत्पत्तिरनुभावास्तु गात्रसंकोचकम्पने
स्तम्भो गद्गदशब्दश्च रोमाञ्चाः स्रस्तगात्रता १६५१
निमीलनं लोचनयोः प्रलयश्चेति कीर्तिताः
पूर्वापरविचारोत्थं भयं त्रासात्पृथग्भवेत् १६५२

इति त्रासः
निद्रेन्द्रियाणां प्रथमा निवृत्तिः स्वस्वगोचरात्
अत्याहारः स्वभावश्च चिन्तालस्ये मदः क्लमः १६५३
व्याख्यानादिप्रयासेन वैलक्षण्यं च हेतवः
निद्रायामनुभावाः स्युर्जृम्भावदनगौरवम् १६५४
शरीरलोलनं नेत्रघूर्णनं गात्रमोटनम्
निःश्वासोच्छ्वसितं स्रस्तगात्रताऽक्षिनिमीलनम् १६५५
इति निद्रा
त्रयस्त्रिंशद्विचित्रत्वकारित्वात्स्थायिनं रसम्
कुर्वन्तीति मया प्रोक्ताः सन्ति त्वन्ये सहस्रशः १६५६
अन्तर्भावोऽस्ति केषांचिदभिलाषस्य वा रतौ १६५७
अवहित्थे तु दम्भस्य ग्लानौ क्षुत्तृष्णयोर्यथा
उद्वेगस्य तु निर्वेदेऽन्येषामप्येवमूह्यताम् १६५८
इति त्रयस्त्रिंशद्व्यभिचारिभावाः
अथ सात्त्विकलक्षणम्
उक्तै रत्यादिभिर्भावैः संविद्विक्रियते यदा
प्राणेऽध्यस्यति साऽऽत्मानं देहं प्राणस्तनोति सः
तदा स्तम्भादयो देहे विकाराः प्रभवन्त्यमी १६५९
एवं सति स्वाद्यमानरत्यादिस्वैर्विभावकैः
विभाविता देहसंस्थैः स्तम्भाद्यैरनुभाविताः १६६०
अध्यस्तसंविदि प्राणे प्रकाशन्तेऽन्तरे भवाः
एते स्युः सात्त्विका भावाः सत्त्वप्राणप्रकाशनात् १६६१
सांख्योक्तो वा गुणः सत्त्वं साधुत्वं वा तदुच्यते
निर्मलप्राणदेहत्वं साधुत्वमिह संमतम्
तत्र सत्त्वे भवा भावाः सात्त्विकाः संमताः सताम् १६६२
चत्वारि क्ष्मादिभूतानि प्राधान्येनावलम्बते
कदाचित्स्वप्रधानः सन्देहे प्राणश्चरत्ययम् १६६३
यदाऽध्यास्ते धरां स्तम्भं भावं भावयते तदा
प्राणाज्जलस्थादश्रूणि तेजःस्थात्तु विवर्णता १६६४

स्वेदश्चाऽऽकाशनिष्ठात्तु प्रलयो जायते ततः
स्वतन्त्रोऽसौ क्रमान्मन्दमध्यतीव्रत्वभेदभाक् १६६५
रोमाञ्चं वेपथुमथ स्वरभेदं च भावयेत् १६६६
बाह्याः स्तम्भादयो देहे नृणां देहात्ममानिनाम्
सुलभा दुर्लभास्त्वेते सतामनभिमानिनाम् १६६७
हर्षाद्रागाद्भयाद्दुःखाद्विषादाद्विस्मयाद्रुषः
विक्षेपाच्च भवेत्स्तम्भोऽनुभावा जाड्यशून्यते
निःसंज्ञस्तब्धगात्रत्वे निश्चेष्टत्वाप्रकम्पने १६६८
इति स्तम्भः
मनस्तापो रुजा हर्षो लज्जा क्रोधो भयं श्रमः
पीडाऽऽघातातपौ मोहव्यायामौ च विभावकाः १६६९
व्यजनग्रहणं स्वेदोऽप्यरालो भालमार्जकः
इत्येतेऽभिनया यत्र तं स्वेदं जगदुर्बुधाः १६७०
इति स्वेदः
आलिङ्गनाच्छुरितके शीतहर्षभयक्रुधः १६७१
विभावयन्ति रोमाञ्चं व्यक्तस्याभिनयास्त्वमी
गात्रस्पर्शोल्लुकुसने मुहुः कण्टकिता तनुः १६७२
इति रोमाञ्चः
औग्र्यरोगजराक्रोधभयहर्षमदादयः
विभावा विस्वरो भिन्नो गद्गदश्च ध्वनिर्भवेत् १६७३
अनुभावस्तदा भावः स्वरभेदोऽभिधीयते
स्थानभ्रष्टो विस्वरः स्याद्विच्छिन्नो भिन्नसंज्ञकः
अव्यवस्थिततानोच्चनीचभावस्तु गद्गदः १६७४
इति स्वरभेदः
आलिङ्गनाच्छुरितके हर्षो रोषो भयं जरा
विभावाः शीतरोगौ च यत्रैते त्वनुभावकाः १६७५
वेपनं स्फुरणं कम्पो वेपथुं कथयन्ति तम्
वेपनाद्याः कम्पभेदाः पूर्वात्सातिशयः परः १६७६
इति वेपथुः

रोगमोहभयक्रोधशीततापश्रमैर्भवेत् १६७७
वैवर्ण्यमस्याभिनयो नाडीपीडनयोगतः
सिन्दूराद्येन वा वर्णान्तरसंचारणं मुखे १६७८
इति वैवर्ण्यम्
हर्षामर्षाञ्जनाद्धूमाद्भयाच्छोकाच्च जृम्भणात्
अनिमेषेक्षणाच्छीताद्रोगाद्भावोऽश्रु जायते
तं चानुभावयेदश्रुस्रवणैर्नेत्रमार्जनैः १६७९
इत्यश्रु
मदमूर्छाभिघातेभ्यो निद्रामोहश्रमादिभिः
प्रलयः स्यादभिनयेन्महीनिपतनेन तम् १६८०
इति प्रलयः
इत्युक्तास्त्रिविधा भावाः स्थायिनो व्यभिचारिणः
सात्त्विकाश्च रसेषु स्युः सर्वे सर्वेषु सात्त्विकाः १६८१
एकः कार्यो रसः स्थायी रसानां नाटके सदा
रसास्तदनुयायित्वादन्ये तु व्यभिचारिणः १६८२
विरोधिनो रसास्तेषु संदर्भ्यः पृथगाश्रयः
गुम्फश्चित्रो रसानां स्यान्नाट्ये कुसुमगुम्फवत्
स्थायी तु सूत्रस्थानीयो रसो रसविदां मतः १६८३
सूरिश्रीशारङ्गदेवेन नाट्यवेदाम्बुधेरिदम्
समस्तमुद्धृतं सारं धीरैरातृप्ति सेव्यताम् १६८४
ग्रन्थे मदीये यदि कश्चिदस्ति गुणस्ततस्तस्य परिग्रहाय
नाभ्यर्थये वः सुधियः परेषां गुणोऽणुरप्यद्रिसमो भवत्सु १६८५
सावद्यता वा निरवद्यताऽस्तु ग्रन्थे मयाऽत्र ग्रथिते तया किम्
आराधने वः प्रवणा मतिर्मे सन्तो गुणः कं ननु नातिशेते १६८६
युष्मत्तोदक्षमं वस्तु कियत्रास्ति जगत्त्रये
किं तुमत्प्रेमतः सन्तः पुरस्कुरुत मे कृतिम् १६८७
यद्वा पुराणं पन्थानं मुनीनामहमन्वगाम्
स्निह्यन्ति च निसर्गेण सन्तः सन्मार्गगामिनि १६८८
आरिराधयिषोः साधून्किं प्रज्ञाविभवेन मे

राममानन्दयन्ति स्म तिर्यञ्चोऽपि कपीश्वराः १६८९
न विद्यादर्पतो ग्रन्थप्रवृत्तिर्मम किं त्विदम्
विद्वन्मानसवासाय गन्तुं पाथेयमास्थितम् १६९०
इति
श्रीमदनवद्यविद्याविनोदश्रीकरणाधिपतिश्रीसोढलदेवनन्दननिःशङ्कश्रीशा
र्ङ्गदेवविरचिते संगीतरत्नाकरे सप्तमो नर्तनाध्यायः समाप्तः ७
समाप्तिमगमदयं कलानिधिसमेतः संगीतरत्नाकरः

परिशिष्टम् १
षड्जग्रामसमुत्पन्नाः षड्जकैशिकमध्यमाः
शुद्धसाधारितः षड्जग्रामो ग्रामे तु मध्यमः ८
पञ्चमो मध्यमग्रामः षाडवः शुद्धकैशिकः
शुद्धाः सप्तेति भिन्नाः स्युः पञ्च कैशिकमध्यमः ९
भिन्नषड्जश्च षड्जाख्ये मध्यमे तानकैशिकौ
भिन्नपञ्चम इत्येते गौडकैशिकमध्यमः १०
गौडपञ्चमकः षड्जे मध्यमे गौडकैशिकः
इति गौडास्त्रयः षड्जे टक्कवेसरषाडवौ ११
ससौवीरीमध्यमे तु बोट्टमालवकैशिकौ
मालवः पञ्चमान्तोऽथ द्विग्रामष्टक्ककैशिकः १२
हिन्दोलोऽष्टौ वेसरास्ते सप्त साधारणास्ततः
षड्जे स्याद्रूपसाधारः शको भम्माणपञ्चमः १३
मध्यमे नर्तगान्धारपञ्चमौ षाड्जकैशिकः
द्विग्रामः ककुभस्त्रिंशद्ग्रामरागा अमी मताः १४
अष्टोपरागास्तिलकः शकादिष्टक्कसैन्धवः
कोकिला पञ्चमो रेवगुप्तः पञ्चमषाडवः
भावनापञ्चमो नागगान्धारो नागपञ्चमः १५
श्रीरागनट्टौ बङ्गालो भासमध्यमषाडवौ
रक्तहंसः कोह्लहासः प्रसवो भैरवध्वनिः १६
मेघरागः सोमरागकामोदौ चाभ्रपञ्चमः

स्यातां कन्दर्पदेशाख्यौ ककुभान्तश्च कैशिकः
नट्टनारायणश्चेति रागा विंशतिरीरिताः १७
सौवीरः ककुभष्टक्कः पञ्चमो भिन्नपञ्चमः १८
टक्ककैशिकहिन्दोलबोट्टमालवकैशिकाः
गान्धारपञ्चमो भिन्नषड्जो वेसरषाडवः १९
मालवः पञ्चमान्तश्च तानः पञ्चमषाडवः
भाषाणां जनकाः पञ्चदशैते याष्टिकोदिताः २०
भाषाश्चतस्त्रः सोवीरे सौवीरी वेगमध्यमा
साधारिता च गान्धारी ककुभे भिन्नपञ्चमी २१
काम्बोजी मध्यमग्रामा रगन्ती मधुरी तथा
शकमिश्रेति षट्तिस्त्रो विभाषा भोगवर्धनी २२
आभीरिका मधुकरी तथैकान्तरभाषिका
शालवाहनिका टक्के त्रवणा त्रवणोद्भवा २३
वैरञ्जी मध्यमग्रामदेहा मालववेसरी
छेवाटी सैन्धवी कोलाहला पञ्चमलक्षिता
सौराष्ट्री पञ्चमी वेगरञ्जी गान्धारपञ्चमी २४
मालवी तानवलिता ललिता रविचन्द्रिका २५
ताना वाहेरिका दोह्या वेसरीत्येकविंशतिः
भाषाः स्युरथ देवारवर्धन्यान्ध्री च गुर्जरी २६
भावनीति विभाषाः स्युश्चतस्त्रः पञ्चमे पुनः
कैशिकी त्रावणी तानोद्भवाऽऽभीरी च गुर्जरी २७
सैन्धवी दाक्षिणात्याऽऽन्ध्री माङ्गली भावनी दश
इति भाषा विभाषे द्वे भम्माणयन्धालिके ततः २८
चतस्त्रः पञ्चमे भिन्ने भाषा धैवतभूषिता
शुद्धा भिन्ना च वाराटी विशालेत्यथ कौशली २९
विभाषा मालवाभिन्नवलिते टक्ककैशिके
भाषे द्वे द्राविडीत्येका विभाषा प्रेङ्खके नव ३०
भाषाः स्युर्वेसरी चूतमञ्जरी षड्जमध्यमा
मधुरी भिन्नपौराली गौडी मालववेसरी

छेवाटी पिञ्जरीत्येका बोट्टे भाषा तु माङ्गली ३१
वाङ्गाली माङ्गली हर्षपुरी मालववेसरी ३२
खञ्जिनी गुर्जरी गौडी पौराली चार्धवेसरी
शुद्धा मालवरूपा च सैन्धव्याभीरिकेत्यमूः ३३
भाषास्त्रयोदश ज्ञेया विज्ञैर्मालवकैशिके
विभाषे द्वे तु काम्बोजी तद्वद्देवारवर्धनी ३४
गान्धारपञ्चमे भाषा गान्धारी भिन्नषड्जका
गान्धारवल्ली कच्छेल्ली स्वरवल्ली निषादिनी ३५
त्रवणा मध्यमा शुद्धा दाक्षिणात्या पुलिन्दिका
तुम्बुरा षड्जभाषा च कालिन्दी ललिता ततः ३६
श्रीकण्ठिका च बाङ्गाली गान्धारी सैन्धवीत्यमूः
भाषाः सप्तदश ज्ञेयाश्चतस्त्रस्तु विभाषिकाः
पौराली मालवा कालिन्द्यपि देवारवर्धनी ३७
वेसरे षाडवे भाषे द्वे बाह्या बाह्यषाडवा ३८
विभाषे पार्वती श्रीकठ्यथ मालवपञ्चमे
भाषास्तिस्त्रो वेदवती भाविनी च विभाविनी ३९
ताने तानोद्भवा भाषा भाषा पञ्चमषाडवे
पोता भाषां शकामेके रेवगुप्ते विदुर्विदुः ४०
विभाषापल्लवी भासवलिता किरणावली
शङ्काद्यावलितेत्येतास्तिस्त्रस्त्वन्तरभाषिकाः ४१
चतस्त्रोऽनुक्तजनका बृहद्देश्यामिमाः स्मृताः
एवं षण्णवतिर्भाषा विभाषा विंशतिः स्मृताः
चतस्त्रोऽन्तरभाषाः स्युः शार्ङ्गदेवस्य संमताः ४२
भाषा मुख्या स्वराख्या च देशाख्या चोपरागजा ४३
चतुर्विधा मतङ्गोक्ता मुख्याऽनन्योपजीविनी
स्वरदेशाख्यया ख्याता स्वराख्या देशजा क्रमात् ४४
अन्योपरागजा ताभ्यो याष्टिकेनोदिताः पुनः
संकीर्णदेशजा मूला छायामात्रेतिनामभिः ४५
शुद्धाऽऽभिरी रगन्ती च त्रिधा मालववेसरी

मुख्या षडिति शेषास्तु सुज्ञाताः स्फुटलक्षणाः
नामसाम्यं तु कासांचिद्भिन्नानानपि लक्ष्मतः ४६
अथ रागाङ्गभाषाङ्गक्रियाङ्गोपाङ्गनिर्णयम्
केषांचिन्मतमाश्रित्य कुरुते षोढलात्मजः ४७
रञ्जनाद्रागता भाषारागाङ्गादेरपीष्यते
देशीरागतया प्रोक्तं रागाङ्गादिचतुष्टयम् ४८
प्रसिद्धा ग्रामरागाद्याः केचिद्देशीत्यपीरिताः
तत्र पूर्वप्रसिद्धानामुद्देशः क्रियतेऽधुना ४९
शंकराभरणो घण्टारव आहंसदीपकौ
रीतिः पूर्णाटिका लाटी पल्लवीति बभाषिरे ५०
रागाङ्गान्यष्ट गाम्भीरी वौहाटी खशिकोत्पली
गोल्ली नादान्तरी नीलोत्पली छाया तरङ्गिणी ५१
गान्धारगतिकारञ्जावित्येकादश मेनिरे
भाषाङ्गान्यथ भावक्रीस्वभावक्रीशिवक्रियः ५२
मरुकक्रीत्रिनेत्रक्रीकुमुदक्रीदनुक्रियः
ओजक्रीन्द्रक्रियो नागकृतिर्धन्यकृतिस्तथा ५३
विपायक्रीः क्रियाङ्गाणि द्वादशेति जगुर्बुधाः
त्रीण्युपाङ्गानि पूर्णाटो देवालश्च गुरुञ्जिका ५४
चतुस्त्रिंशदिमे रागाः प्राक्प्रसिद्धाः प्रकीर्तिताः
अथाधुना प्रसिद्धानामुद्देशः प्रतिपाद्यते ५५
मध्यमादिर्मालवश्रीस्त्रोडी बङ्गालभैरवौ
वराटी गुर्जरी गौडकोलाहलवसन्तकाः
धान्यासीदेशिदेशाख्या रागाङ्गाणि त्रयोदश ५६
डौम्बवन्यासावरी वेलावली प्रथममञ्जरी ५७
आडिका मोदिका नागध्वनिः शुद्धवराटिका
नट्टा कर्णाटबङ्गालौ भाषाङ्गाणि नवाब्रुवन् ५८
क्रियाङ्गत्रितयं रायकृतिर्गौडकृतिस्तथा
देवक्रीरित्यथोपाङ्गसप्तविंशतिरुच्यते ५९
कौन्तली द्राविडी सैन्धव्यथ स्थानवराटिका

हतस्वरवराटी च स्यात्प्रतापवराटिका ६०
वराटयः षडिति च्छाया तुरुष्काद्ये तु तोडिके
महाराष्ट्री च सौराष्ट्री दक्षिणा द्राविडीत्यमूः ६१
उक्ताश्चतस्रो गुर्जर्यो भुञ्छिका स्तम्भतीर्थिका
छायाप्रतापोपपदे बेलाबल्यौ च भैरवी ६२